МАГАБГАРАТА
АДІПАРВА
КНИГА ПЕРША

Переклад з російської котрогось за виданням перекладу з санскриту В.І.Кальянова

ЗМІСТ

ВСТУП....2
КОМЕНТАРІ ВСТУПУ....7
КОРОТКИЙ ЗМІСТ(усіх книг Магабгарати)....11
КОМЕНТАРІ КОРОТКИЙ ЗМІСТ (усіх книг Магабгарати)....16
ОПОВІДЬ ПРО ПАУШЬЮ....20
КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ПАУШЬЮ....24
ОПОВІДЬ ПРО ПУЛОМУ....25
КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ПУЛОМУ....30
ОПОВІДЬ ПРО АСТІКУ....30
КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО АСТІКУ....58
ОПОВІДЬ ПРО ВТІЛЕННЯ ПЕРШИХ РОДІВ....61
КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ВТІЛЕННЯ ПЕРШИХ РОДІВ....72
ОПОВІДЬ ПРО ПОХОДЖЕННЯ ІСТОТ....74
КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ПОХОДЖЕННЯ ІСТОТ....132
ОПОВІДЬ ПРО СПАЛЕННЯ СМОЛЯНОГО БУДИНКУ....136
КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО СПАЛЕННЯ СМОЛЯНОГО БУДИНКУ....145
ОПОВІДЬ ПРО ВБИВСТВО ХІДІМБИ....146
КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ВБИВСТВО ХІДІМБИ....149
ОПОВІДЬ ПРО ВБИВСТВО БАКИ....149
КОМЕНТАРІ ОПОВІДЬ ПРО ВБИВСТВО БАКИ....155
ОПОВІДЬ ПРО ЧИТРАРАТХУ....155
КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ЧИТРАРАТХУ....170
ОПОВІДЬ ПРО СВАЯМВАРУ ДРАУПАДІ....171
КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО СВАЯМВАРУ ДРАУПАДІ....182
ОПОВІДЬ ПРО ОДРУЖЕННЯ....182
КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ОДРУЖЕННЯ....183
ОПОВІДЬ ПРО ПРИБУТТЯ ВІДУРИ....183
КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ПРИБУТТЯ ВІДУРИ....188
ОПОВІДЬ ПРО ОТРИМАННЯ ЦАРСТВА....188
КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ОТРИМАННЯ ЦАРСТВА....189
ОПОВІДЬ ПРО ПРОЖИВАННЯ АРДЖУНИ В ЛІСІ....189
КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ПРОЖИВАННЯ АРДЖУНИ В ЛІСІ....197
ОПОВІДЬ ПРО ВИКРАДЕННЯ СУБХАДРИ....198
КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ВИКРАДЕННЯ СУБХАДРИ....199
ОПОВІДЬ ПРО ПІДНОШЕННЯ ВЕСІЛЬНОГО ПОДАРУНКУ....199
КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ПІДНОШЕННЯ ВЕСІЛЬНОГО ПОДАРУНКУ....201
ОПОВІДЬ ПРО СПАЛЕННЯ ЛІСУ КХАНДАВИ....202
КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО СПАЛЕННЯ ЛІСУ КХАНДАВИ....211

ВСТУП

Вклонившись Нараяні й Нарі,[1] найвеличнішому з мужів, а також богині Сарасваті,[2] маємо потім виголосити: перемога!

Р о з д і л 1

Син візника Ломахаршани [3] Уграшравас, знавець Пуран,[4], оповідач-сута,[5] одного разу в шанобливій смиренности прийшов у ліс Найміша [6] до великих ріши, непохитних в обітницях. Мудреці ті спокійно сиділи при здійсненні дванадцятирічного жертвопринесення Шаунаки,[7] прозваного Кулапаті.[8] Коли Уграшравас досяг обителі жителів лісу Найміша, там його оточили пустельники, щоб послухати чудесні оповіді. Шанобливо складеними долонями він вітав пустельників і, будучи сам вшанований благочестивими, запитав їх про успіх їх подвижництва. Коли ж усі пустельники знову сіли, син Ломахаршани смиренно зайняв визначене йому місце. Бачачи, що він розташувався зручно й відпочив, один з мудреців, почавши розмову, запитав його: «Звідки ти йдеш, о сину візника, і де ти проводив час, о лотосоокий? Повідай мені про те, коли я запитую тебе!».

С у т а с к а з а в :

Я наслухався різних оповідей, священних і чудесних, вправно включених Крішною-Двайпаяною [9] у Магабгарату і у відповідній формі розказаних Вайшампаяною [10] під час зміїного жертвопринесення великодушного й царственого мудреця Джанамеджайї,[11] а також у присутності самого володаря царів, сина Парікшита.[12] Я також відвідав численні місця священних омивань та інші святі місця й побував у тій священній країні, названій Самантапанчака,[13] населеної двічінародженими,[14] де колись відбувся бій між нащадками Куру [15] і синами Панду,[16] та між усіма іншими царями. Звідти я прийшов сюди, щоб побачити вас. Усі ви довговічні і є для мене Брахмою.[17] В цьому жертвопринесенні ви, найщасливіші, маєте блиск сонця і вогню. Ви чисті, бо зробили омивання. Шепочучи молитви, ви зробили узливання священному вогню. Ви зручно розташувалися на своїх місцях! Що ж я повинен розповісти вам, о двічінароджені? Чи священні оповіді, зібрані в пуранах і з приписами про моральний обов'язок та мирську користь, чи ж про діяння царів і великодушних мудреців?

М у д р е ц і р е к л и :

Переказ, розказаний Двайпаяною, найбільшим мудрецем, що удостоївся високої честі, бо його було вислухано богами й брахманами-мудрецями, — ця оповідь про нащадків Бгарати, краща з оповідей, різноманітна відносно віршів і розділів, наділена тонким змістом і строгою послідовністю, перейнята значенням Вед. Ми хочемо почути священний зміст цього оповідання, яке вирізняється послідовністю викладу й сповнене досконалости, доповнене різними шастрами [18] та узгоджене із чотирма Ведами.[19] Складене Вьясою,[20] чиї діяння надзвичайні, воно знищує страх перед гріхом. Його, під час жертвопринесення царя Джанамеджайї розповів із захопленням і відповідно до звичаїв мудрець Вайшампаяна за дорученням Двайпаяни.

С у т а с к а з а в :

Вклонившись Ішані,[21] споконвічному мужу, котрого часто закликають і високо шанують, єдино нетлінному й вічному, який є брахмо, що розкривається й не розкривається, неіснуючий та існуючий, котрий є весь всесвіт, котрий відмінний від існуючого та неіснуючого; творцю вищого та нижчого, прадавньому й найвищому, невичерпному та доброзичливому, який сам — приязнь і хто є Вішну; бажаному, бездоганному та чистому володарю почуттів, наставнику всього рухомого й нерухомого,[22] Харі,[23] — я висловлю тут повністю думки великого мудреця Вьяси, чия сила невимірна. Одні поети вже розповіли це оповідання, деякі тепер оповідають, а інші ще повідають його на землі. Це велике знання, затверджене в трьох світах, що зберігається двічінародженими в докладній і скороченій формі. Прикрашене милостивими словами, божественними й мирськими приписами, різними поетичними розмірами, воно приємне для знавців.

В цьому світі, коли він без блиску й світла був вкритий з усіх сторін мороком, з'явилося на початку юґи,[24] як першопричина творіння, одне величезне яйце, вічне сім'я всіх істот, яке називають Магадівья (*Велике божество*). В ньому, як відомо, справжнім світлом було вічне брахмо, чудесне і неуявне, всюдисуще, те, що є схована і невловима причина реального і нереального. З того яйця виник всевишній Брахма, прабатько і єдиний володар усіх істот. Потім з'явилися Сурагуру [25] і Стхану;[26] Ману,[27] Ка [28] і Парамештхин, [29] а також Прачетаси, [30] Дакша [31] і семеро синів Дакши. Потім з'явився двадцять один володар істот і Пуруша [32] з душею невимірною, якого знають усі мудреці; далі – Вішведеви,[33] Адітьї, [34] Васу (усі) [35] і обоє Ашвінів,[36] а також якши,[37] садхьї,[38] пішачи,[39] гухьяки й пітри [40]. Потім були кращі мудреці, бездоганні брахманські мудреці та численні царствені мудреці, наділені всіма чеснотами. Потім виникли: вода, небо, земля, вітер, повітряний простір і сторони світу; тоді – роки, пори року, місяці й півмісяці, дні та ночі в послідовному порядку. Так створене й усе інше, засвідчене людьми.

І усе існуюче, рухоме й нерухоме, що доступне спогляданню, все змішається знову, коли в кінці юґи світ зруйнується. Подібно до того як у природі різні ознаки з'являються зі змінами пір року, так і усі істоти

проявляються знову на початку наступної юґи. Так вічно обертається у світі це колесо, що не має ні початку ні кінця, котре спричиняє руйнування усього сущого.

Покоління богів круглим числом складає тридцять три тисячі тридцять три сотні і тридцять три. Сини Дьяус [41] були: Бріхадбхану, Чакшус, Атма, Вібхавасу і Савітар, Річика, Арка, Бхану, Ашваха й Раві, всі вони також сини Вівасвана.[42] Махья був наймолодшим з них; його сином був Девабхрадж, сином же останнього вважається Субхрадж. У Субхраджа було троє синів, що мали численне потомство і які добре відомі: Дашаджьйотіс, Шатаджьйотіс та Сахасраджьйотіс. У великодушного Дашаджьйотіса було десять тисяч синів, у шляхетного Шатаджьйотіса – в десять раз більше, а у Сахасраджьйотіса ще в десять разів більше. Від них пішли і ці роди Куру, Яду та Бгарат, а також роди Яяті, Ікшваку та всіх царствених мудреців. Постали й численні покоління. Й незлічені були істоти та всі їх середовища. Відверті істини, троїсті,[43] Веди, відсторонені роздуми і знання; закон, користь та любов, а також різні трактати, присвячені закону, любови та користи, правила ведення життя, а також оповіді та різні святі одкровення, – все це узрів той мудрець (*Вьяса*) і все це, пом'януте тут є послідовність, складає вміст Магабгарати.

Мудрець Вьяса розповів це велике знання в повній та скороченій формі, бо для вчених в цьому світі бажано докладний і короткий його вміст. Одні читають Магабгарату починаючи з Ману тощо, другі – з діянь Астіки, треті – з Упарічари, інші ж брахмани вивчають її повністю. Вчені знаходять різнобічність своїх пізнань коментуючи цей твір. Декотрі вправні коментувати його, інші – запам'ятовувати його вміст.

Силою аскетизму і стриманістю життя розділив на частини вічну Веду, син Сатьяваті [44] і створив це священне оповідання. І той нащадок Парашари,[45] вчений брахман-мудрець Крішна-Двайпаяна, суворий в обітницях, праведний та могутній, за розпорядженням своєї матері й мудрого сина Ґанги,[46] породив колись від дружин Вічитравірьї трьох кауравів, подібних вогню. І, породивши на світ Дхрітараштру, Панду й Відуру, мудрий повернувся до своєї оселі та аскетичного життя.

Між тим як каурави народилися, виросли й відправились у високу путь, великий мудрець Вьяса повідав оповідь про потомків Бгарати в цьому світі людям. Він дав її своєму учневі Вайшампаяні, який сидів поруч з ним, коли Джанамеджайя та тисячі брахманів спитали його про цю оповідь. І той, сидячи разом із садасьями,[47] повідав Магабгарату в проміжках між обрядами жертвопринесення, знов і знов ведучи її під спонукою зацікавлених слухачів.

Про численність роду Куру, про благочестиву Гандхарі,[48] про мудрість Кшаттрі,[49] про постійність Кунті, все докладно розповів Двайпаяна. Величний мудрець розповів також про великодушність Васудеви,[50] про чесноти пандавів і про злі каверзи синів Дхрітараштри.

Оповідь про потомків Бгарати без додаткових епізодів мудрець Вьяса виклав у двадцяти чотирьох тисячах шлок,[51] і вони називаються вченими Магабгаратою. Потім він дав короткий вміст у півтори сотні шлок, тобто вступні розділи про події, разом з переліком розділів твору. З цим він ознайомив спочатку свого сина Шуку. Потім володар повідомив її іншим своїм гідним учням. Нарада [52] повідав цю історію богам, Асіта Девала [53] – пращурам, а Шука повідав її гандхарвам, якшам і ракшасам.

Дурьйодхана [54] – це могутнє дерево зросле із гніву, Карна [55] – його стовбур, Шакуні [56] – його гілля, Духшасана [57] – його рясні плоди й квіти, а його коріння – немудрий цар Дхрітараштра.

Юдхіштхіра [58] – це величезне дерево, зросле із закону, Арджуна – його стовбур, Бгімасена – його віти, обидва сини Мадрі,[59] Накула й Сахадева – його рясні квіти і плоди, а його коріння – Крішна, брахмо й брахмани.

Скоривши численні країни мечем та звитягою, Панду оселилися разом з пустельниками в лісі, будучи пристрасним мисливцем. Там його вразило важке нещастя за вбивство оленя, який кохався з ланню, що й було із самого початку попередженням для партхів [60] у їх поведінці й діях. Обидві їх матері, на виконання таємних приписів закону, зачали від богів. Кунті – від Дхарми, [61] Ваю [62] та Шакри,[63] а Мадрі – від обох богів Ашвінів. Коли партхи оточені піклуванням обох матерів підросли в громаді пустельників, у священних лісах та святих обійстях великих подвижників, тоді їх, як вельми вихованих парубків, що дотримуються обітниці безшлюбности й носять на голові косу, були доправили до Дхрітараштри та його синів. «Ці наші учні — ваші сини, брати й друзі. Це пандави», — сказавши так, пустельники тоді зникли.

Побачивши пандавів, яких привели пустельники, каурави й ті городяни, котрі належали до вищих каст. підняли на радощах великий шум. Одні, однак, говорили, що вони — не сини Панду, але деякі запевняли, що це його сини. «Яким це робом вони — його, коли Панду давно вмер?» — говорили інші. «Привіт їм! Волею долі ми бачимо потомство Панду! Хай виголошено буде вітання!» — чулися звідусіль подібні вигуки. Коли ж шум цей припинився, пролунав гучний голос невидимих істот, що струснув усі сторони світу. Полилася злива квітів з приємним запахом. Пролунали звуки мушель та гук барабанів. Таке сталося диво при вступі партхів у місто. І радісний гамір усіх городян, адже вони висловлювали своє задоволення подією, був таким сильним, що сягав небес, звеличуючи славу пандавів.

Вивчивши всі Веди й різні науки, пандави ті жили там у пошані, не побоюючись нікого. Наближені царя були задоволені чесністю Юдхіштхіри, мужністю Бгімасени й відвагою Арджуни, шанобливістю Кунті стосовно старших і скромністю обох близнюків Накули й Сахадеви. А весь народ радів їхнім геройським чеснотам.

Через деякий час, Арджуна одержав серед зборів царів дівчину Крішну [64] на її сваямварі,[65] вчинивши неймовірний подвиг.[66] І з того часу в цьому світі він став шанованим серед усіх стрільців з лука й, подібно сонцю, був у боях недоступний для поглядів. Скоривши всіх сусідніх царів і всі великі племена, Арджуна забезпечив для царя Юдхіштхіри здійснення жертвопринесення Раджасуйя.[67] І коли, завдяки мудрости Васудеви й силі Бгіми та Арджуни, були вбиті Джарасандха [68] і Чайдья,[69] який запишався власною силою, Юдхіштхіра виконав велике жертвопринесення Раджасуя, рясне їжею і дарунками, та наділене всіма вигодами. Дурьйодхана теж з'явився туди і побачив усюди почесті, дорогоцінні камені, золото, перли й безліч корів, слонів, коней. Побачивши таке багатство пандавів його обійняв великий гнів породжений заздрістю. Побачивши там палац, подібний божественним горницям, чудово споруджений Майєю [70] і дарований пандавам, він страждав від заздрости. І, підскочивши зніяковілий, коли він ступив на прозору кришталеву підлогу, Дурьйодхана на очах Васудеви був піднятий на сміх Бгімою, як остання людина.

Дхрітараштрі ж було повідомлено, що Дурьйодхана, хоч він і користувався різноманітними задоволеннями й усілякими коштовностями, робився сумним, блідим і худим. Через якийсь час Дхрітараштра з любові до сина дозволив йому грати в кості з пандавами. А Васудеву, коли він почув про це, охопив великий гнів. Він був украй незадоволений у душі, але висловився схвально про гру й стежив за нею та за іншою страшною й зухвалою плутнею. Не звертаючи уваги на Відуру, Бгішму, Дрону [71] і Кріпу,[72] сина Шарадвана, він спонукав кшатріїв знищувати один одного в жорстокій битві.

Тим часом як у тій війні стали перемагати сини Панду, Дхрітараштра, почувши цю страшну звістку, довідався спочатку думку Дурьйодхани, Карни й Шакуні й після довгого міркування звернувся до Санджайї [73] з таким словом: «Вислухай од мене, усе, о Санджайє! Ти не повинен виявляти невдоволення до мене. Ти обізнаний у науках, розумний, обдарований і вважаєшся мудрим. В мене не було помислів про війну, я не радію загибелі роду Куру. Для мене немає відмінности між моїми синами й синами Панду. Мої сини, схильні до гніву, нехтували мною за старість. Сліпий, я через своє нещастя й любов до синів зносив усе це. Я помилявся відносно Дурьйодхани, дурного і байдужого. Побачивши під час жертвопринесення Раджасуя багатства могутнього сина Панду й осміяний за свій розгублений вигляд при вступі до палацу, він не міг стерпіти цього. Не в змозі сам перемогти пандавів у бою, та не маючи мужности — ніби він був не кшатрій, аби добути чудові ті багатства, він змовився із царем Гандхари на нечесну гру в кості. Почуй, о Санджайє, все, як я довідався про це. Вислухавши ж мої досить обмірковані слова, ти довідаєшся, о сину візника, що я маю очі знання.

«Коли я почув, що Арджуна вразив важку ціль, після того як він натягнув лук, і скинув її на землю,[74] а тоді викрав дівчину Крішну на очах у всіх царів, вже тоді я не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Субхадру [75] із племені Мадгу відвіз Арджуна в місто Двараку й обидва героя з роду Врішни вступили в Індрапрастху,[76] я вже не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що злива царя богів Індри була зупинена Арджуною за допомогою божественних стріл і, що Агні [77] тоді був вдоволений спаленням лісу Кхандава,[78] я вже не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Юдхіштхіра, переможений сином Субали у грі в кості, втратив своє царство і його незрівнянні брати пішли за ним у вигнання, я не сподівався вже на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Драупаді з голосом, перейнятим слізьми, змучену, в той час як у неї почалося місячне, в одному платті привели в палац, немов беззахисну, хоча вона й мала захисників, тоді я не сподівався вже на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що доброчесні пандави, згорьовані, відправилися в ліс із любові до старшого свого брата й старалися заради нього усіляко, я не сподівався більше на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що за царем справедливості Юдхіштхірою, який пішов у ліс, пішли тисячами снатаки [79] і великодушні брахмани, що живуть милостинею, я вже не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Арджуна, задовольнивши в битві бога богів Трьямбаку [80] в подобі мисливця, одержав велику зброю «пашупату»,[81] тоді я не сподівався більше на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що правдивий і прославлений Дхананджайя,[82] перебуваючи на третьому небі,[83] вивчив як слід у самого Індри божественну зброю, я вже не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Бгіма та інші сини Прітхи разом з Вайшраваною вступили в країну, неприступну для людей, я не сподівався більше на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що мої сини, за радою Карни, відправилися до стійбищ пастухів [84] і були схоплені гандхарвами,[85] але потім звільнені Арджуною, тоді я не сподівався вже на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Дхарма у вигляді якши зустрівся із царем справедливости, о візнику, і той добре розв'язав поставлені йому питання, тоді я не сподівався більше на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що кращі мої прихильники були розбиті шляхетним Дхананджайєю за допомогою однієї-єдиної колісниці під час його перебування в царстві Вірати, тоді я вже не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Уттара, доброчесна дочка царя Матсьї, була віддана Арджуні й, що Арджуна узяв її для свого сина, тоді я не сподівався більше на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що переможений у грі в кості та позбавлений становища Юдхіштхіра у вигнанні, вдалині від своїх людей, зібрав військо в кількості семи акшаухіні,[86] тоді я вже не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув від Наради під час його розповіді, що Крішна й Арджуна, обоє вони — Нара й Нараяна і, що він завжди бачить їх у світі Брахми, тоді я не сподівався більше на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Васудева з роду Мадгу,[87] про якого говорять, що він одним кроком пройшов цю землю,[88]

перейнявся всією душею цікавістю до пандавів, тоді я не сподівався вже на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Карна й Дурьйодхана вирішили схопити Кешаву [89] і що він виявив себе всюдисущим, тоді я вже не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що під час від'їзду Васудеви, Прітха, яка сумно стояла одна перед його колісницею, була втішена Кешавою, тоді я не сподівався більше на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Васудева й Бгішма, син Шантану, стали радниками тих пандавів, а син Бхарадваджи [90] дав їм благословення, тоді я вже не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Карна сказав Бгішмі: «Я не буду боротися, коли борешся ти!» і, залишивши військо, вийшов, тоді я вже не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що ті обидва героя — Васудева й Арджуна — і незрівнянний лук Гандіва [91] — усі троє, страшні силою, возз'єдналися разом, тоді я не сподівався більше на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що в ту мить, коли Арджуна, який стояв на колісниці, був охоплений сум'яттям і вже гинув, а Крішна показав у своєму тілі світи,[92] тоді я вже не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Бгішма, згубник ворогів, знищує в битві по десять тисяч колісниць і ніхто з пандавів із зовнішністю, що впадає в очі, не був убитий, тоді я не сподівався вже на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Бгішма, незвичайний герой, нескоримий в бою, був поранений Партхою, після того як той поставив поперед себе Шикхандіна,[93] я вже не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що старий герой Бгішма лежить на ложі зі стріл з різним оперенням, після того як він винищив був сомаків,[94] я не сподівався вже на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що син Шантану, який лежав поранений, попросив у Арджуни води і той задовольнив Бгішму діставши воду із землі, тоді я не сподівався більше на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Шукра [95] та Сурья [96] прихильні до перемоги синів Кунті, а нас постійно лякають дикі звірі, тоді я не сподівався більше на перемогу, о Санджайє! Коли Дрона, що боровся різними прийомами, показуючи на прі (*застар.* «пря = битва» *прим. перекладача*) різноманітні способи застосування зброї, не вбив пандавів, які відзначилися більшою перевагою, тоді я вже не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що наші могутні воїни, що билися на колісницях, саншаптаки,[97] призначені для знищення Арджуні, були вбиті самим Арджуною, тоді я не сподівався вже на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що в наше військо, неприступне для інших, і яке охоронялося відмінно озброєним сином Бхарадваджи, проникнув хоробрий син Субхадри,[98] один прорвавши ряди, тоді я більше не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли всі могутні воїни явно зраділи, після того як вони оточили й убили юнака Абгіманью, не будучи в силі впоратися з Партхою, тоді я не сподівався вже на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що сини Дхрітараштри, убивши Абгіманью, кричали, збожеволівши від радости, а Арджуна виявив гнів Сайндхаві,[99] тоді я вже не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Арджуна дав клятву Сайндхаві вбити його й клятву було виконано ним серед ворогів, тоді я не сподівався більше на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Васудева, напоївши стомлених коней Дхананджайї, розпріг їх і, привівши назад, запріг їх знову та рушив уперед, тоді я не сподівався більше на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що в ту мить, коли стомилися коні, Арджуною, який стояв на колісниці, були відбиті за допомогою лука Гандіва всі супротивники, тоді я вже не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Юудхана [100] з роду Врішни привів у сум'яття військо Дрони, неприступне через силу слонів, і рушив туди де були Крішна й Партха, я більше не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Карна, напавши на Бгіму, дозволив йому врятуватися від загибелі, лише образивши героя словами й копнувши його кінцем лука, я не сподівався вже на перемогу, о Санджайє! Коли Дрона, Крітаварман,[101] Кріпа, Карна, син Дрони [102] і хоробрий цар мадрів допустили, щоб Сайндхава був убитий, тоді я вже не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що божественна сила, дана Карні царем богів і використана проти ракшаса Гхатоткачи,[104] жахливого на вигляд, була Мадгавою [103] зроблена даремною, я вже не сподівався більше на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що на раті між Карною і Гхатоткачею та сила була застосована сином сути проти Гхатоткачи, котрою, безсумнівно, був би вбитий у бою Савьясачин,[105] тоді я не сподівався вже на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що вчитель Дрона, один, поранений, знайшов смерть на колісниці від Дхріштадьюмни,[106] після того як той переступив правила бою, я не сподівався більше на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Накула, син Панду й Мадрі, серед війська вступив на колісниці у двобій із сином Дрони й боровся з ним як рівний, тоді я не сподівався вже на перемогу, о Санджайє! Коли після вбивства Дрони, його син, неправильно застосовуючи божественну зброю «нараяна»,[107] не домігся знищення пандавів, я не сподівався більше на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Карна, неймовірний герой, непереможний у битві, був убитий Партхою у тій битві братів, таємничої навіть для богів, тоді я вже не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що збентежений Юдхіштхіра не може здолати сина Дрони, Кріпу, Духшасану й лютого Крітавармана, тоді я більше не сподівався на перемогу, о Санджайє!

Коли я почув, о візнику, що царем справедливости був убитий у битві доблесний цар мадрів,[108] який завжди викликав на бій Крішну, я вже не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що підступний син Субали,[109] корінь ворожнечі й гри,[110] обдарований силою чарівництва, був убитий у бою Сахадевою, сином Панду, я не сподівався вже на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Дурьйодхана, без колісниці, з ображеною гордістю підійшов до озера й, стримавши його води, лежав там один, стомлений, тоді я не сподівався вже на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що пандави, перебуваючи разом з Васудевою у Ґангахради,[111] ображали мого сина, який не терпить образ, тоді я не сподівався вже на перемогу, о Санджайє!

Коли я почув, о друже, що під час бою на палицях він, окреслюючи кола різноманітними способами, був нечесно вбитий за порадою Васудеви, тоді я не сподівався більше на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що сином Дрони й іншими воїнами були вбиті панчали [112] і сплячі сини Драупаді, та у такий спосіб була вчинена огидна й безславна справа, тоді я вже не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що розгніваний Ашваттхаман,[113] переслідуваний Бгімасеною, метнув пречудову зброю «айшика»,[114] якою він ушкодив зародок в утробі Уттари,[115] я вже не сподівався на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що Арджуна відбив зброю зброєю «брахмаширас»,[116] виголосивши «свасті»,[117] і що Ашваттхаман віддав свої коштовности, я не сподівався вже на перемогу, о Санджайє! Коли я почув, що в той час як зародок у дочки Вірати [118] був ушкоджений могутньою зброєю, випущеною сином Дрони, Двайпаяна й Кешава обмінялися з ним прокльонами, тоді я вже не сподівався на перемогу, о Санджайє!

Заслуговує жалю Гандхарі, позбавлена синів і онуків, а також дружини разом зі своїми батьками й братами.

Важка справа зроблена пандавами: ними отримане знову царство, що не має собі рівного. О горе, я чув, що всього залишилося в живих лише десять людей: троє від нас і семеро від пандавів. Без двох двадцять акшаухіні кшатріїв було вбито в тій страшній битві. Осліплення находить на мене, я наче в мороці. Я непритомнію, о візнику, я обезглуздів».

Сказавши так, Дхрітараштра, ремствуючи в глибокій скорботі, знепритомнів і, опам'ятавшись знову, мовив Санджайї таке слово: «О Санджайє, після того, як усе так сталося, я прагну залишити життя не барячись. Я не бачу ні найменшої користи підтримувати його!».

І цьому цареві, коли він говорив так ремствуючи із сумом, сказав мудрий син Гавалгани [119] таку багатозначну річ:

«Ти чув, як розповідав Двайпаяна й мудрий Нарада про могутніх царів, сповнених великих прагнень, які народилися у великих царських династіях; про царів, наділених чеснотами, обізнаних на божественній зброї й рівних за величчю Шакрі; про царів, які, справедливістю скоривши землю й зробивши жертвопринесення з багатими дарунками, здобували в цьому світі славу, й потім, віддані владі часу. Це були: Вайнья, доблесний Магаратха, Сріндженйя, кращий з переможців, Сухотра й Рантідева; Какшиван, сповнений гідности, Бахліка й Дамана; Шайбья [120] й Шарьяті, Аджита й Джита; Вішвамитра, каратель недругів, могутній Амбаріша, Марутта й Ману; Ікшваку, Гая і Бгарата; Рама, син Дашаратхи, Шашабінду й Бхагіратха; Яяті, вершитель добрих справ, кому при здійсненні жертвопринесень допомагали самі боги й чиїми жертовниками й жертовними стовпами була відзначена ця земля, разом з лісами й горами. Так було повідано колись про двадцятьох чотирьох царів божественним мудрецем Нарадою Шайбьї, змученому скорботою про сина. Крім них, були колись й інші царі, ще більш могутні, які володіли великими колісницями, великі духом і обдаровані всіма чеснотами, — це Пуру, Куру, Яду, Шура й Вішвагашва, сповнений мужности, Аненас, Юванашва, Какутстха, Вікрамін і Рагху; Вінджитін і Вітіхотра, Бгава, Швета й Бріхадгуру; Ушинара, Шатаратха, Канна, Дулідуха й Друма; Дамбходбгава, Пара й Вена; Сагара, Санкріті й Німі; Аджея, Парашу й Пундра; Шамбху й бездоганний Деваврідха; Девахвая, Супратіма й Супратіка; Бріхадратха й Махотсаха; Вінітатма, Сукрату й Нала, цар Нішадхи; Сатьяврата, Шантабхая, Сумитра й могутній Субала; Джануджангха, Анаранья й Арка; Пріябхрітья й Шубхаврата; Балабандху, Нірамарда, Кетушрінга й Бріхадбала; Дхріштакету, Бріхаткету й Діптакету; Нірамая, Авікшит і Прабала; Дхурта, Крітабандху й Дрідхешудхі; Магапурана й Самбхавья; Пратьянга, Парахан і Шруті.

Ці й багато інших відомих нам, — їх сотні й тисячі, а інші обчислюються десятками тисяч і мільйонами. Залишивши розкішні задоволення, найбільші царі, мудрі й могутні, знайшли смерть подібно твоїм синам. Їхні божественні діяння, відвага й щедрість, великодушність і побожність, правдивість, чесність і прямота виспівуються кращими мудрими поетами, знавцями стародавности. Обдаровані всіма шанами й чеснотами, вони все ж знайшли смерть. Твої ж сини були підступні, запальні гнівом та жадібні, схильні до злодіянь. І ти не повинен уболівати за них. Ти досвідчений в науках, розумний, знаючий і визнаний мудрим. А чий розум слідує шастрам, ті не помиляються, о нащадку Бгарати! Немилість і прихильність долі тобі також відомі, о володар мужів! І відомо ще, що турбота про охорону своїх синів не повинна бути надмірною. Тому ти не повинен уболівати про те, що мало трапитися. Хто може своєю глибокою мудрістю запобігти долі? Ніхто не може переступити шлях, визначений долею. Буття й небуття, щастя й нещастя — усе це має свій корінь у часі. Час дає зрілість істотам, час їх же знищує. Час знову ж заспокоює час, спалюючи істот. Саме час змінює у світі всі сприятливі й несприятливі почуття й думки. Час знищує всі істоти й створює їх знову. Час проходить нестримно однаково для всіх істот. Знаючи, що ті явища, які вже пройшли, або ще не настали, або відбуваються в дану мить, — створені часом, ти не повинен втрачати розум».

С у т а с к а з а в :

Про це Крішна-Двайпаяна склав непорочну упанішаду.[121] Читання Магабгарати є благочестя. Тож, якщо віруючий прочитає хоча б один вірш, йому відпускаються всі гріхи без залишку. Тут оспівуються святі божественні мудреці, брахманські й царствені мудреці, які вирізнилися добрими діяннями, а також якши й великі змії. Тут оспівується й вічний Господь Васудева, бо він є правда й справедливість, чистота й благочестя; він — вічне брахмо, найбільший і незмінний, він — неминуще світло, про божественні діяння

якого розповідають мудрі. Від того Господа йде нереальне буття й реальне небуття, безперервність і рух уперед, народження, смерть і нове народження. Тут говориться також про те, що вважається містичним, що містить у собі Якості п'яти елементів. Також виспівується тут і те вище, що не розкрите, та інше. Так само — і те, що кращі з яті,[122] які возз'єдналися з вищим духом і володіючи силою споглядання та йоги,[123] бачать у своїй душі, ніби відбиття у дзеркалі.

Віруюча людина, незмінно старанна, віддана істині й обов'язку, читаючи цей розділ, звільняється від гріха. Набожна людина, постійно слухаючи цей «Вступ» Магабгарати із самого початку, не потрапить у труднощі. Читаючи «Вступ» на ранковій і на вечірній зорі швидко звільняється від усіх гріхів, скільки їх нагромадилося за день, або за ніч. Адже це — основа Магабгарати, правда й амріта.[124] Як свіже масло краще кислого молока, а брахман кращий з усіх двоногих, як океан краще всіх озер, а корова — найкраща з чотириногих, як усі ці виділяються у порівнянні з іншими, — так Магабгарата вважається найкращою. Хто, нарешті, під час приношення поминальної жертви змусить брахманів вислухати її, хоча б один вірш, їжа й питво його предкам стануть невичерпні. За допомогою ітіхас і пуран можна пояснити Веду, але Веда боїться малознаючого, аби він не переступив її. Вчений, розповівши цю Веду, складену Вьясою, одержує вигоду. І немає сумніву, що він зможе уникнути навіть гріха вбивства зародка в утробі. Хто ретельно буде читати цей розділ у всякий день молодика й повні, той вивчить усю Магабгарату, — така моя думка. Той чоловік, який із благоговінням буде постійно слухати це священне писання, знайде довге життя, славу й шлях на небо.

Колись, зібравшись разом, божественні мудреці поклали на ваги з однієї сторони чотири Веди, а з іншої — одну Магабгарату. І тоді, остання за величчю й вагою виявилася більшою за Веди. І через свою велич і важливість вона називається Магабгаратою (*Великим оповіданням про нащадків Бгарати*). Хто знає справжнє значення цього слова, той звільняється від усіх гріхів.

Подвижництво — нешкідливе, вивчення наук — безпечне, приписи Вед відповідно до кожної касти — не згубні, отримання багатства за допомогою старань — не негоже, але вони ж, коли застосовані з дурним наміром, стають згубними.

Так вістить розділ перший в Адіпарві великої Магабгарати.

КІНЕЦЬ ВСТУПУ

КОМЕНТАРІ ВСТУПУ

[1] Нараяна й Нара — два легендарних мудреці, або ріши, що спочатку виступають у вигляді єдиного образа (Nara-nārāyaṇa) і вважається втіленням Вішну. Нараяна зображується спочиваючим на водах молочного океану. Згідно Магабгарати, Арджуна ототожнений з Нарою, а Крішна з Нараяною. (вгору)

[2] Сарасваті — богиня красномовства, покровителька наук і мистецтв, що вважається то дочкою, то дружиною Брахми. Їй протиставляється богиня краси —- Шрі або Лакшмі. (вгору)

[3] Ломахаршана або Ромахаршана - ім'я візника-сути, учня мудреця Вьяси, що розповідає різні оповідання. (вгору)

[4] Пурана — буквально, «оповідь про старожитність», переказ. (вгору)

[5] Сута — візник, представник військової касти. Супроводжуючи своїх володарів на битву, візники або сути, бували свідками їхніх бойових подвигів і оспівували їх. (вгору)

[6] Ліс Найміша — назва місця, де нібито вперше була розказана Магабгарата. Найміша ототожнюється з нинішнім Німкхаром (Nimkhār) в Аудсі, районі Сітапура. (вгору)

[7] Шаунака — ім'я легендарного мудреця, який вважається автором різних книг, що коментують Веди. (вгору)

[8] Кулапаті — букв. «голова», прізвисько святого, котрий навчає велику кількість учнів. (вгору)

[9] Крішна-Двайпаяна — легендарний мудрець Вьяса, що вважається редактором Вед, укладачем Магабгарати і пуран і основоположником філософської системи Веданти. Переказ вважає його позашлюбним сином мудреця Парашари й Сатьяваті, дочки царя рибалок. Позаяк Вьяса був таємно народжений своєю матір'ю на острові, то він одержав прізвисько «Двайпаяна», тобто «острівний, острів'янин». А позаяк він народився чорним і потворним, то він почав прозиватися «Крішна», тобто «темний». (вгору)

[10] Вайшампаяна — легендарний мудрець. Вайшампаяна визнається учнем Вьяси, від нього він засвоїв Магабгарату, яку розповідає цареві Джанамеджайї під час багаторічного зміїного жертвопринесення. (вгору)

[11] Джанамеджайя — цар Хастінапура, син Парікшита й онук Арджуни, героя Магабгарати. Мстячи за смерть свого батька, вбитого змієм Такшакою, Джанамеджайя вирішив винищити всіх змій і влаштував зміїне жертвопринесення. (вгору)

[12] Парікшит — цар Хастінапура, син Абгіманью, онук Арджуни й батько Джанамеджайї. В лоні матері Парікшита, його було вбито Ашваттхаманом, але повернуто до життя Крішною; після зречення Юдхіштхіри від царства та світу він успадковував престол Хастінапура. (вгору)

[13] Самантапанчака — букв. «місце, оточене п'ятьма озерами», назва рівнини Курукшетра — «Поля кауравів». Відповідно до Древніх легенд, що згадуються в Магабгараті, Парашурама (Джамадагнья), винищивши весь рід кшатріїв, утворив п'ять кривавих озер і кров'ю напоїв своїх предків.(вгору)

[14] Двічінароджений — назва, що дається брахманам, членам вищої жрецької касти, а також членам трьох перших каст (брахманам, кшатріям і вайшьям). Відповідно до законів індуїзму, людина, що не прилучилася до знання, нічим не відрізняється від тварини. Тому людина, що прилучилася до знання, досягає другого народження й зветься «двічінароджений». (вгору)

[15] *Куру — цар місячної династії, син Самварани і Тапаті, дочки Сонця. Куру правив царством, що розташовувалося біля нинішнього Делі; предок Дхрітараштри й Панду. Куру в множині позначає також країну і її населення, що вважається нащадками Куру; останні зазвичай називаються кауравами.* (вгору)

[16] *Панду — букв. «блідий», син Вьяси й брат Дхрітараштри, був царем Хастінапура й батьком п'ятьох пандавів (pāṇdava – букв. «сини Панду»), головних героїв Магабгарати.* (вгору)

[17] *Слово «Брахма, брахмо», відповідно до індійської філософії, має два значення: 1) значення Бога-творця (brahmā, чоловічого роду, з довгим **а** на кінці), що є однією з форм прояву майї, божественної ілюзії, і 2) значення божественної субстанції (brahma, середнього роду, з коротким **а** на кінці), що позбавлена атрибутів і є першоджерелом усіх світів. Брахма в першому значенні вважається верховним божеством, першим членом божественної тріади хінду (індусів), створеної брахманізмом у пізній ведичний період, у яку входять Брахма (Бог-творець), Вішну (Бог-охоронець) і Шива (Бог-руйнівник). Через те, що в українській мові немає розходження в позначенні довгих і коротких голосних, у перекладі ці терміни передаються: перший з великої букви, другий - з маленької, середн. роду.* (вгору)

[18] *Шастри — давні священні книги, у яких викладені обов'язки хінду. В більш пізню епоху під шастрами розуміються дисципліни з різних галузей знань, заснованих на Ведах. Під шастрами часто розуміються взагалі посібники з різних наукових дисциплін.* (вгору)

[19] *Веди — найдавніші пам'ятники індійської літератури, які, відповідно уявлень хінду, вважалися не створеними, а існуючими до створення світу. Вони були почуті декількома давніми мудрецями, що повідали їх світу. Веди представляють собою чотири збірника (Samhita) віршованих поетичних гімнів, а саме: Ріг-Веда (Rgveda), Сама-Веда (Sāmaveda), Яджур-Веда (Yajurveda) і Атхарва-Веда (Atharvaveda). Хінду здавна вважали Магабгарату п'ятою Ведою.* (вгору)

[20] *Вьяса — ім'я древнього мудреця Крішни-Двайпаяни. Відповідно до легенд, Крішна-Двайпаяна розділив Веди на чотири частини у вигляді чотирьох збірників або самхіт. З цієї причини він одержав прізвисько «Вьяса», тобто «розділювач, укладач, редактор»* (вгору)

[21] *Ішана — букв. «володар, владика», тут епітет Шиви.* (вгору)

[22] *Рухоме й нерухоме — усе, що рухається й не рухається, тобто всі живі істоти й рослини.* (вгору)

[23] *Харі — букв. «звільняє (вірянина) від гріха», одне з імен Вішну-Нараяни. Під ім'ям Харі розуміється також божественна субстанція.* (вгору)

[24] *Юга — світовий період. Під югою тут мається на увазі створення світу.* (вгору)

[25] *Сурагуру — букв. «наставник богів», епітет бога Бріхаспаті.* (вгору)

[26] *Стхану — букв. «стійкий, непорушний, могутній», епітет Рудри-Шиви.* (вгору)

[27] *Ману — син «Самосущого» (Брахми), вважається родоначальником людського роду.* (вгору)

[28] *Ка — букв. «хто», ім'я Праджапаті.* (вгору)

[29] *Парамештхин — букв. «стоїть над», ім'я верховного божества, епітет Вішну-Нараяни.* (вгору)

[30] *Прачетаси — букв. «премудрі», прізвисько десяти міфічних мудреців, синів Прачетаса, або Праджапаті з роду Атрі.* (вгору)

[31] *Дакша — букв. «здатний», ім'я божества, що уособлює творчу силу. В першій Магаюзі (Великому періоді) Дакша представлявся як Праджапаті і вважався одним з десяти синів Брахми, що народилися із великого пальця його правої ноги. У другій Магаюзі (як мається на увазі в контексті) Дакша вважається сином десяти Прачетасів і Марічи, й сам він має сім синів (Кродха, Тамас, Дама, Вікріта, Айгірас, Кардама й Ашва).* (вгору)

[32] *Пуруша — букв. «муж», ім'я першого божества, породженого Брахмою від своєї ж жіночої половини, після того як він сам роздвоївся на дві половини (чоловічу й жіночу). Пуруша вважається божеством, що уособлює собою чоловічий початок. У філософському значенні термін «пуруша» уперше зустрічається в Ріг-Веді, в знаменитому гімні - Puruṣasūkta (Рігведа, X, 90), де весь всесвіт представлений, як прояв пуруші. Найбільш важливого значення набуває пуруша у філософії Санкхья (Sāñkhya), що лежить в основі філософських положень Магабгарати. Під терміном «пуруша» тут розуміється божественна субстанція (ātmā), тому що пуруша не є вже творцем, а відмінний від природи й може бути пізнаний тільки внутрішнім досвідом.* (вгору)

[33] *Вішведеви — букв. «всебоги», прізвисько десяти божеств індійської міфології.* (вгору)

[34] *Адітьї — прізвисько дванадцяти синів Адіті (Aditi), дочки Дакши, що вважаються в індійській міфології володарями всесвіту і втіленням дванадцяти місяців у році.* (вгору)

[35] *Васу — прізвисько восьми божеств, підвладних Індрі. У ведичний період Васу уособлювали собою явища природи, а саме: Апа - воду (а згідно Магабгарати замість Апа виступає Ахар, що уособлює собою день), Дхрува - полярну зірку, Сома - місяць, Дхара - землю, Аніла - вітер, Аїала - вогонь, Прабхаса - зорю й Пратьюша - світло. Внаслідок прокльону Васіштхи вони нібито народилися на землі синами царя Шантану від богині Ґанги (Бхагіратхи), що утопила їх, за винятком останнього, який одержав ім'я Бгішми.* (вгору)

[36] *Ашвіни — букв. «вершники», близнюки, божества ранкової та вечірньої зорі.* (вгору)

[37] *Якши, гухьяки — різновиди добрих напівбогів. Відповідно до індійської міфології, вони становлять почет бога багатства Кубери й вважаються охоронцями його скарбів.* (вгору)

[38] *Садхьї — назва нижчих божеств-напівбогів, які уявляються уособленнями релігійних обрядів і ведичних молитов.* (вгору)

[39] *Пішачи — різновид демонів, злі духи.* (вгору)

[40] *Пітри або пітари — духи, душі покійних предків.* (вгору)

[41] *Дьяус — бог небес.* (вгору)

[42] *Вівасван — букв. «променистий», епітет бога Сонця.* (вгору)

[43] *Під троїстістю одкровення істини, згідно з коментарем Девабодхи, треба розуміти: 1) відплату за добрі й дурні справи. 2) виникнення світів і 3) їх руйнування.* (вгору)

[44] *Сатьяваті — мати пустельника Вьяси, дочка царя рибалок.* (вгору)

[45] *Парашара — легендарний ріші, батько Крішни-Двайпаяни Вьяси. Згідно Магабгарати Парашара вважається сином мудреця Шакти від Адрішьянті й онуком Васіготхи.* (вгору)

[46] *Син Ґанги — Бгішма, син царя Шантану (предка пандавів), від богині Ґанги.* (вгору)

[47] *Садасья — верховний жрець, що спостерігає за правильністю жертвоприносення.* (вгору)

[48] *Гандхарі — дружина Дхрітараштри й мати ста синів кауравів, серед яких старшим був Дурьйодхана. Гандхарі була дочкою Субали, царя Гандхари.* (вгору)

[49] *Кшаттрі — епітет Відури, третього сина пустельника Вьяси, що народився від рабині.* (вгору)

[50] *Васудева — букв. «син Васудеви», Крішна, що виступає в Магабгараті не лише у вигляді героя, але й у вигляді найвищого божества, що представляється втіленням Вішну.* (вгору)

[51] *Шлока — назва метричного розміру, що одержав найбільш широке вживання в санскритській епічній літературі. Шлока представляє собою двовірш, що складається із двох частин по шістнадцять складів; кожна ж із цих частин складається із двох половин по вісім складів. Схематично, шлока може бути представлена у наступному вигляді: (┴┴┴┴┴┴| └──┴ | |┴┴┴┴┴ | └─ └┴ |). Довгий склад позначається знаком ─, короткий склад знаком └. Коли відповідний склад може бути довгим або коротким, то він позначається знаком ┴. Посередині складу є цезура. Оскільки шлока була найбільш простим і популярним метричним розміром у древній і середньовічній Індії, всі законодавчі трактати й навіть словники складалися цим розміром для найбільш легкого утримання їх у пам'яті.* (вгору)

[52] *Нарада — ім'я одного з міфічних божественних мудреців, що вважається сином Брахми.* (вгору)

[53] *Асіта Девала — ім'я міфічного, ведичного мудреця, що вважається уособленням темряви.* (вгору)

[54] *Дурьйодхана — один з кауравів, головних героїв Магабгарати, старший зі ста синів Дхрітараштри.* (вгору)

[55] *Карна — позашлюбний син Кунті, старшої дружини Панду, який народився нібито від бога Сонця і освячений на царя в країні Анга.* (вгору)

[56] *Шакуні — син Субали, цар Гандхари, брат Гандхарі й дядько Дурьйодхани по матері (вуй). Шакуні будує підступні плани, щоб вигубити пандавів.* (вгору)

[57] *Духшасана — один зі ста синів Дхрітараштри, що образив привселюдно загальну дружину пандавів — Драупаді.* (вгору)

[58] *Юдхіштхіра — старший з п'яти синів Панду від Кунті, один із головних героїв Магабгарати. Його брати - Бгімасена (Бгіма), Арджуна, Накула й Сахадева.* (вгору)

[59] *Мадрі — друга дружина Панду, сестра царя мадрів.* (вгору)

[60] *Партха — букв. «син Прітхи», тобто Кунті, старшої дружини Панду; епітет, що ставиться до кожного із трьох її синів, головним же чином до Арджуни, третього сина, - він також ставиться й до всіх п'ятьох братів-пандавів.* (вгору)

[61] *Дхарма — бог закону й правосуддя; ототожнюється з богом смерті Ямою.* (вгору)

[62] *Ваю — бог вітру.* (вгору)

[63] *Шакра — букв. «могутній», епітет бога Індри.* (вгору)

[64] *Крішна — букв. «темна», епітет Драупаді, дочки царя Друпади й загальної дружини п'ятьох братів-пандавів.* (вгору)

[65] *Сваямвара — одна з форм шлюбу в хінду, при якій наречена сама обирає собі нареченого із багатьох претендентів, запрошених її батьком. Безсумнівно, сваямвара є пережитком матріархату. Очевидно тому вона не згадується серед восьми видів шлюбу, які зазвичай приводяться в Магабгараті, Законах Ману, Артхашастрі Каутільї тощо.* (вгору)

[66] *Для того щоб одержати руку прекрасної Драупаді на її сваямварі, треба було зробити подвиг: натягнути тугий лук і влучити в ціль. Цей подвиг зробив Арджуна, переодягнений брахманом.* (вгору)

[67] *Раджасуйя — букв. «царське жертвоприносення», назва урочистого жертвоприносення, яке здійснювалося при освячені на царство великими царями-самодержцями за участі підвладних їм князів.* (вгору)

[68] *Джарасандха — син Бріхадратхи, воїн і цар Магадхи.* (вгору)

[69] *Чайдья — букв. «володар чедів або чедіїв», Шишупала, цар країни Чеди (суч. Бунделькханд і частина Центральних Провінцій).* (вгору)

[70] *Майя — демон, будівничий асурів і богів.* (вгору)

[71] *Дрона — учитель військової справи у кауравів, син мудреця Бхарадваджи й апсари Гхрітачи.* (вгору)

[72] *Кріпу — син Шарадвана Гаутами від апсари Джанападі. Кріпу доводився вуєм Ашваттхаману, синові Дрони.* (вгору)

[73] *Санджайя — візник царя Дхрітараштри, якому перед великою битвою Вьяса дав дар бачити все й бути невразливим, щоб він міг про усе повідомляти свого сліпого царя.* (вгору)

[74] *На сваямварі Драупаді, Арджуна, переодягнений брахманом, влучає стрілою в ціль і за умовою одержує наречену, яка стає загальною жоною п'ятьох братів-пандавів.* (вгору)

[75] *Субхадра — дочка Васудеви і сестра Крішни, яку викрав і взяв собі за дружину Арджуна.* (вгору)

[76] *Індрапрастха — назва столиці, заснованої пандавами на березі Ямуни (Джумни), де нині розташоване місто Делі.* (вгору)

[77] *Агні — ім'я бога вогню. У ведичну епоху Агні був одним з найважливіших божеств і входив у давню тріаду: Агні, Індра і Сурья. В епічну епоху, коли на руїнах первіснообщинного ладу остаточно встановився рабовласницький лад, Агні, разом з Індрою і Сурьєю, які уособлювали собою явища природи, відійшов на другий план, поступившись місцем новим божествам: Брахмі, Вішну та Шиві.* (вгору)

[78] *Кхандава — назва лісу, присвяченого Індрі й спаленого богом Агні за допомогою Крішни та Арджуни. Ліс Кхандава був розташований біля ріки Ямуни (Джумни) біля Курукшетри і ототожнювався з нинішнім Музаффарнагаром, розташованим північніше Мірута.* (вгору)

[79] *Снатака — букв. «викупаний», брахман, котрий після закінчення свого навчання зробив омивання.* (вгору)

[80] *Трьямбака — букв. «триокий», епітет бога Шиви.* (вгору)

[81] *Пашупата — букв. «приналежна Пашупаті (Шиві)», назва міфічної зброї.* (вгору)

[82] *Дхананджайя — букв. «завойовник багатств», Арджуна.* (вгору)

[83] *Третє небо — третє або вище небо, де відповідно до індійської міфології, перебувають боги.* (вгору)

[84] *Каурави на чолі з Дурьйодханою їдуть до стійбищ пастухів розташованих у лісі Двайтавана, з метою показати свою владу й поглумитися над приниженими пандавами.* (вгору)

[85] *Гандхарви — різновид добрих напівбогів, які вважаються небесними музикантами.* (вгору)

[86] *Акшаухіні — велика армія, що складається із чотирьох видів військ: слонів, колісниць, коней і піхотинців. Згідно Магабгарати, в акшаухіні входять: 21 807 слонів і стільки ж колісниць, 65 610 коней і 109 350 піхотинців.* (вгору)

[87] *Мадгу — батько Врішни й нащадок старшого сина Яду — родоначальника роду ядавів, у якому народився й Крішна. Мадгу, таким чином, є предком Крішни, що носить прізвисько Мадгава, тобто «нащадок Мадгу» або «походить з роду Мадгу».* (вгору)

[88] *Відповідно до індійської міфології, Вішну-Крішна, прийнявши вигляд карлика, попросив у Бали, царя дайтьів (титанів), що заволодів трьома світами, - три кроки землі. Одержавши від Бали те, що просив, Вішну одним кроком переступив усю землю, а іншим - небеса. Третього ж кроку він не зробив, і тому володарем підземного світу залишився Балі.* (вгору)

[89] *Кешава — букв. «прекрасноволосий», епітет Крішни.* (вгору)

[90] *Син Бхарадваджи — прізвисько Дрони.* (вгору)

[91] *Гандіва — назва лука Арджуни.* (вгору)

[92] *Показав у своєму тілі світи, тобто потойбічні світи, де, відповідно до міфології хінду, перебувають боги, а також смертні, що нагромадили в земному своєму житті достатні релігійні заслуги.* (вгору)

[93] *Шикхандін — син царя Друпади. Шикхандін народився дівчинкою, але потім якийсь напівбог з ним обмінявся статтю. В двобої із Бгішмою Арджуна, не в змозі перемогти його, виставив поперед себе Шикхандіна, але Бгішма відмовився застосувати проти нього зброю, тому що продовжував бачити в ньому жінку. Цим скористався Арджуна й простромив Бгішму безліччю стріл.* (вгору)

[94] *Сомаки — назва народу, що одержав своє прізвисько від імені Сомака (Somaka), який був дідом Друпади й передав своє ім'я нащадкам.* (вгору)

[95] *Шукра — син Бхрігу, наставник демонів-асурів, який за допомогою чарівної науки нібито повертав до життя асурів, які впали були в битві з богами. Його також називають Ушанасом.*

[96] *Сурья — одне з імен бога Сонця.*

[97] *Саншаптаки — букв. «клятвенники», воїни-союзники, що дали врочисту клятву битися разом і відвертати інших від втечі.* (вгору)

[98] *Син Субхадри — прізвисько Абгіманью, сина Арджуни від Субхадри, сестри Крішни.* (вгору)

[99] *Сайндхава — цар країни Сіндху, що була розташована в долинах ріки Сіндху, між нинішнім Індом і Джхіламом.* (вгору)

[100] *Юдхана — букв. «завзято б'ється», епітет Сатьяки, воїна з роду ядавів, що бився на стороні пандавів візником Крішни.* (вгору)

[101] *Крітаварман — син Хрідіки з роду ядавів, воїн-герой, що бився на стороні кауравів. В числі трьох, які лишилися живі, він вночі зробив кривавий напад на сонний табір пандавів.* (вгору)

[102] *Син Дрони, тобто Ашваттхаман.* (вгору)

[103] *Мадгава — букв. «нащадок Мадгу», ім'я Крішни.* (вгору)

[104] *Гхатоткача — син Бгімасени від ракшасі Хідімби.* (вгору)

[105] *Савьясачин — букв. «вправний і на ліву руку», епітет Арджуни.* (вгору)

[106] *Дхріштадьюмна — син царя Друпади, брат Драупаді.* (вгору)

[107] *Нараяна — букв. «належить Нараяні», назва божественної зброї.* (вгору)

[108] *Цар мадрів, тобто цар Шалья, брат Мадрі, другої дружини Панду. Цар Шалья правив країною мадрів, що була розташована до північного-заходу від Хіндустана, на території між Біасом і Ченабом (суч. Мадрас). Під час великої битви Шалья перейшов від пандавів до кауравів і був убитий Юдхіштхірою.* (вгору)

[109] *Субала — герой країни Гандхари, що розташована уздовж ріки Кабул, між Кунаром та Індом, включаючи райони Пешавара й Равальшинді в Північному Пенджабі. Субала був батьком Гандхарі, що стала дружиною Дхрітараштри.* (вгору)

[110] *Син Субали — Шакуні, будував усілякі підступні плани, щоб погубити пандавів. Він спонукав Дурьйодхану втягнути у гру в кості Юдхіштхіру, що програв все своє царство й змушений був, за умовами гри, піти разом з братами й загально жоною в ліс, у вигнання на дванадцять років, а тринадцятий провести невпізнанним.* (вгору)

[111] *Ґангахрада — букв. «озеро Ґанги», назва місця священних омивань на ріці Ґанзі.* (вгору)

[112] *Панчали — назва народу, що населяв країну Панчалу (нинішній Рохількханд). Панчала спочатку була країною, розташованою на північ і захід від Делі, від підніжжя Гімалаїв до ріки Чамбал. Згодом же вона була розділена на Північну і Південну Панчалу, які розділялися Ґангою. Столицею першої було місто Ахіччхатра, а другої - Кампілья.* (вгору)

[113] *Ашваттхаман — син Дрони й Кріпі, брахман-воїн, що бився на стороні кауравів.* (вгору)

[114] *Айшика — назва особливого виду зброї, зробленої з бамбукового стовбура.* (вгору)

[115] *Уттара — ім'я дочки царя Вірати, дружини Абгіманью й матері Парікшита.* (вгору)

[116] *Брахмаширас — букв. «голова Брахми», назва міфічної зброї.* (вгору)

[117] *Свасті — букв. «є добре», вигук, що висловлює добробут, щастя й успіх.* (вгору)

[118] *Вірата — цар країни матсьїв, що була розташована біля нинішнього Джайпура. У царя Вірати останній рік свого вигнання служили пандави, приховуючи свої імена. Його дочка Уттара стала дружиною Абгіманью, сина Арджуни, і народила Парікшита.* (вгору)

[119] *Син Гавалгани — Санджайя, візник царя Дхрітараштри.* (вгору)

[120] *Шайбья — нащадок древнього царя Шибі, про якого розповідають, що він урятував Агні в подобі голуба від Індри, який прийняв подобу яструба, - пожертвувавши частиною своїх м'язів, рівною вазі голуба.* (вгору)

[121] *Упанішада — букв. «таємне знання», назва філософського розділу ведичної літератури.* (вгору)

[122] *Яті — пустельник, подвижник.* (вгору)

[123] *Йога — з'єднання; різні релігійні вправи, спрямовані на злиття із чистим духом індійської філософії.* (вгору)

[124] *Амріта — напій безсмертя, або нектар, їжа богів.* (вгору)

КОРОТКИЙ ЗМІСТ (усіх книг Магабгарати)

Розділ 2

Мудреці мовили:

Ми бажаємо почути, як слід про все те, що мається на увазі під Самантапанчакою, згаданою тобою, о сину візника!

Сута сказав:

Якщо у вас, о брахмани, є бажання слухати мої благодатні оповідання, то ви гідні, о найчудовіші, почути про місцевість, іменовану Самантапанчакою. У проміжку між Трета- і Двапара-юґами,[1] Рама,[2] кращий з тих хто носив зброю, охоплений люттю, неодноразово винищував чудовий рід кшатріїв. І, знищивши своєю доблестю всіх кшатріїв, він, обдарований сяйвом вогню, утворив у Самантапанчаці п'ять озер із крови. Серед тих кривавих озер, він, з гнівом вчинив узливання і кров'ю задовольнив своїх предків — так нам відомо. Тоді предки — Річика й інші, з'явившись до кращого з брахманів зупинили його, вигукнувши: «Заспокойся!». І тоді він охолов. І те священне місце, яке було поблизу тих озер із кривавими водами, стало відомим за назвою Самантапанчака. Якою ознакою відзначається дана місцевість, такою саме назвою та місцевість і повинна прозиватися — говорять вчені. Коли настав період між Двапара- і Калі-юґами, у Самантапанчаці відбулася битва між військами кауравів і пандавів. На цій святій місцевості, де земля була вільна від усяких земних гріхів, зібралися, бажаючи поборотися, вісімнадцять армій акшаухіні. Так була дана назва тій місцевості, о двічінароджені, і кажу вам, що місце те священне й прекрасне. Отже, о кращі з пустельників, я розказав вам про все те, як та місцевість прославлена й знаменита у трьох світах.

Мудреці рекли:

Ми бажаємо почути як слід про те, що таке акшаухіні, згадані тобою, о сину візника! Розкажи нам докладно про все, що відомо тобі про кількість колісниць і коней, воїнів і слонів, які входять до їх складу.

Сута мовив:

Одна колісниця, один слон, п'ять піших воїв і кіннотників знавцями називається «патті». А потроєне патті мудрі називають «сенамукха». Три сенамукхи називаються «одна гулма»; три гулми мають назву «гана», а три гани — «вахіні». Три вахіні вважаються вченими «прітана», а три прітани — «чаму»; три чаму — «анікіні», а десять анікіні вчені називають «акшаухіні». Число колісниць акшаухіні, о кращі з двічінароджених, згідно твердженню знавців обчислень, становить двадцять одну тисячу вісімсот сім. Кількість слонів може бути визначена такою ж. Маєте знати, о бездоганні, що число піхотинців становить сто дев'ять тисяч триста п'ятдесят, а коней тут визначають чисельністю в шістдесят п'ять тисяч шістсот десять. Це — те, що знавці у обчисленні, називають акшаухіні, про що я вже розповів вам докладно, о кращі з двічінароджених! Саме такий величезний чисельний склад мали ті вісімнадцять акшаухіні військ кауравів і пандавів, о кращі з брахманів! Зведені на тій місцевості часом, насиченим надзвичайними подіями, вони там же знайшли свою загибель, причиною якої були каурави. Бгішма, знавець чудової зброї, боровся десять днів; Дрона ж захищав військо кауравів протягом п'яти днів. Карна, нищитель ворожих військ, ратився два дні, а Шалья [3] — пів дня. Потім відбувся бій на палицях. А наприкінці того ж дня Хардікья,[4] син Дрони й Гаутама [5] знищили юдхіштхірине військо, яке безтурботно спало вночі.

Тим часом як відбувається жертвопринесення Шаунаки, я розповім вам також оповідь про Пулому,[6] яка йде другою від початку в Магабгараті. Вона складається із чудесних і різноманітних описів, слів і значень, та містить різні приписи. Мудрими людьми, які прагнуть до остаточного порятунку, вона сприйнята, як вираження повної байдужости до мирських бажань.

Як душу серед речей знаних, як життя серед речей приємних, так і ця ітіхаса,[7] що веде до усвідомлення світової душі,[8] є найкращою серед усіх священних писань. В цій чудовій історії передана найвища мудрість, подібно тому як у голосних і приголосних звуках передане цільне слово, яке існує у Ведах і мирському побуті.

Слухайте-но перерахування розділів цієї Магабгарати, сповненої мудрости, і, яка містить різноманітні та чудесні вірші й розділи.

Перший розділ — «Вступ», другий присвячений короткому викладу розділів і оглавків. Потім — про Паушью,[9] Пулому й Астіку.[10] Потім іде розділ «Про втілення перших родів»; наступний називається

«Походження істот», чудесний, створений богами. Потім йдуть розділи про спалення смоляного будинку й про вбивство Хідімби,[11] потім — розділ «Вбивство Баки» [12] і розділ про Читраратху.[13] Далі викладається розділ про сваямвару царівни Панчали,[14] яку було добуто за законом кшатріїв. Потім йде розділ про шлюб і розділи «Прибуття Відури» [15] та «Отримання царства». Далі розділи: «Проживання Арджуни в лісі» і «Викрадення Субхадри». Після «Викрадення Субхадри» йде розділ про підношення весільного подарунка й потім розділ, названий «Спалення лісу Кхандави» і там же говориться про появу Майї.

Потім йде розділ про збори й розділ про підступ; потім — розділи про вбивство Джарасандхи і про завоювання світу. Після розділу «Завоювання світу» йде розділ про жертвопринесення Раджасуя. Потім — «Викрадення почесного дарунка» і «Вбивство Шишупали».[16] Потім іде розділ про гру в кості й розділ про наступну гру.

Далі йде розділ «Лісовий», потім — «Вбивство Кірміри» [17] і розділ про бій між володарем Шивою і Арджуною, іменований «Мисливським». Потім йде розділ «Прибуття в царство Індри» [18] і розділ про паломництво мудрого царя кауравів; потім розділи — «Вбивство Джатасури» [19] і «Битва з якшами». Слідом за цим іде розділ про удава, а потім розділ «Зустріч із Маркандейєю».[20] Далі слідує розділ «Бесіда між Драупаді й Сатьябхамою»,[21] потім «Подорож до пастухів» і «Сум, породжений сном про антилоп». Слідом за тим викладається оповідь про дрону рису.[22] Потім ступає розділ «Викрадення Драупаді з лісу синдхійцем», а потім викладається розділ «Викрадення сережок» і розділ, присвячений подіям у лісі.

Далі йде розділ про Вірату, потім розділ про знищення Кичаків [23] і викрадення корів. Потім слідує розділ про шлюб дочки Вірати з Абгіманью.[24] Далі викладається досить чудовий розділ про старання. Потім ступає розділ, який знаємо за назвою «Прибуття Санджайї». Потім розділ «Безсоння Дхрітараштри від турбот» і розділ про Санатсуджату,[25] де викладається таємна містична філософія. Далі йде розділ про зустріч колісниць і «Колісниця Господа».[26] Потім знаємо розділ про сварку великодушного Карни й розділ про виступ обох військ — кауравів і пандавів. Слідом за тим слідує розділ, що називається «Чисельність воїв — ратхинів [27] і атіратхів [28]». Потім іде розділ про прибуття посла Улуки,[29] який збільшив гнів пандавів. Знаємо і наступний розділ як «Оповідь про Амбу».[30]

Далі ступає чудовий розділ про призначення Бгішми, а слідом за ним — розділ, названий «Створення материка Джамбу».[31] Потім розділ про землю й «Докладний опис островів». Далі — розділ, названий «Бгагават-Гіта» [32] (*Пісня Господа*) і «Вбивство Бгішми». Потім іде розділ про призначення Дрони й «Знищення саншаптаків». Потім розділи про вбивство Абгіманью та розділ названий «Обіцянка». Далі йде «Вбивство Джайядратхи» [33] і «Вбивство Гхатоткачи».[34] Знаємо, що наступний розділ, який змушує тремтіти, — «Вбивство Дрони». Слідом за ним викладається розділ про застосування зброї «нараяна». Слід знати, що далі йдуть розділи про Карну й Шалью, потім розділи «Занурення в озеро» і «Бій на палицях», а потім розділ про Сарасваті,[35] який містить опис переваг місць священних омивань, а також генеалогію.

Потім ступає розділ, відразливий і присвячений долі сплячих воїв.[36] Після цього йде розділ, що викликає жах, — стосовно подій в очеретах.[37] Потім — «Узливання води душам покійних» і розділ про дружин.[38] Наступний розділ — про поминання жертв — присвячений похоронним обрядам для полеглих кауравів. Потім ідуть розділи про присвяту мудрого Юдхіштхіри й про поразку ракшаса Чарваки, який прийняв подобу брахмана. Слідом за тим викладається розділ «Розподіл домів».[39] Далі йде розділ «Умиротворення», де викладаються обов'язки царя, потім розділи: «Обов'язки під час нещасть» і «Обов'язки, що ведуть до порятунку». Далі йде розділ, що містить настанови, потім «Сходження мудрого Бгішми на небо».

Потім іде розділ про жертвопринесення коня, яке знищує всі гріхи. Знаємо також, що потім слідує розділ «Повторна пісня»,[40] який пояснює містичну філософію. Потім іде розділ, що називається «Проживання в ашрамі», далі — «Видіння полеглих синів».[41] Наступний розділ називається «Прихід Наради». Далі описується жахливий розділ про бій на палицях, потім розділ про велике зречення й «Сходження на небо».

На закінчення йде пурана «Рід Харі» (*Харівамша*), її називають додатковою. І серед розділів цієї додаткової книги найбільш чудовий розділ «Пророчий».

Ця сотня розділів розказана великодушним Вьясою. Потім сином сути Ломахаршани ці розділи були в лісі Наймиша послідовно розказані у вісімнадцяти книгах. Ось короткий зміст усіх книг Магабгарати.

В розділі про Паушью описується великодушність Уттанки,[42] в розділі про Пулому прославляється поширення роду Бхрігу,[43] у розділі про Астіку — походження всіх змій і Гаруди,[44] збивання молочного океану й народження божественного коня Уччайхшраваса,[45] а також оповідання про великодушних нащадків Бгарати, розказане під час зміїного жертвопринесення царю Джанамеджайї, сину Парікшита. У розділі про походження, розказано про народження різних царів і брахманів, а також про народження мудреця Двайпаяни.[46] Тут же оспіване часткове втілення [47] і походження богів, дайтьїв [48] і данавів,[49] якшів, наділених великою доблестю, а також нагів і зміїв, гандхарвів і птахів, та інших різних істот. Тут також оспівується народження великодушних Васу в Бхагіратхі,[50] в домі Шантану [51] та їх сходження на небо. Тут також описується походження Бгішми від з'єднання частин сил Васу, його зречення від царства й стійкість ув обітниці цнотливости, дотримання обітниці й охорону Читрангади, а після смерти Читрангади — охорону його молодшого брата Вічитравірьї та призначення його на царство. Народження Дхарми серед людей, яке

пішло від прокльону Анімандавьї. Народження Дхрітараштри й Панду від Крішни-Двайпаяни, викликане його благодіяннями, а також народження пандавів. Далі оспівується поїздка пандавів у Варанавату [52] і змова Дурьйодхани; про риття підземного ходу за порадою Відури й поява Хідімби в дикому лісі у пандавів, а також народження Гхатоткачи; таємне проживання пандавів у будинку брахмана, вбивство ракшаса Баки й здивування городян; перемога над Ангарапарною [53] на березі Ґанги; відправлення Арджуни разом з усіма своїми братами до панчалів. Відразу розповідається чудесна оповідь про Тапаті,[54] Васіштху [55] і Аурву,[56] і надзвичайна оповідь про п'ятьох Індр. Далі говориться про роздуми Друпади з приводу заміжжя Драупаді за п'ятьма чоловіками і незвичайному для людей шлюбі Драупаді означеному богами. Описується прибуття Відури й поява Кешави, проживання в Кхандавапрастсі [57] і керування половиною царства; ув'язнення за розпорядженням Наради,[58] угода з Драупаді. Тут також ведеться про Сунду і Упасунду.[59] Описується проживання Арджуни в лісі й зустріч його на дорозі з Улупі;[60] відвідування місць священних омивань і народження Бабхрувахани.[61] В Двараці,[62] за порадою Васудеви викрадається Кірітіном [63] на колісниці бажання,[64] прекрасна Субхадра. Потім приймається весільний подарунок і з'являється Крішна, син Девакі.[65] Після цього описується отримання диску й лука, та спалення лісу Кхандави, народження у Субхадри Абгіманью, наділеного найвищою доблестю, порятунок Майї з полум'я і спасіння змія, народження синів у великого мудреця Мандапали [66] від Шарнгі. Така ось ця перша, досить велика книга, названа Адіпарва. Дві сотні й вісімнадцять розділів [67] підраховані тут Вьясою, наділеного найбільшим блиском. Сім тисяч дев'ятсот і вісімдесят чотири шлоки розказані шляхетним у цій книзі.

Друга книга, що містить у собі опис багатьох подій, називається «Книга про збори» (*Сабхапарва*). Тут описується спорудження палацу пандавами й огляд слуг; збори охоронців світу Нарадою, який бачив богів; початок жертвопринесення Раджасуя і убивство Джарасандхи; порятунок Крішною царівен, ув'язнених у гірському проході й убивство Шишупали під час суперечки з приводу почесного підношення при жертвопринесенні Раджасуя; осміяння Бгімою [68] на зборах Дурьйодхани, сповненого зневіри й заздрости коли побачив був він багатства того жертвопринесення. Від цього в нього народжується гнів, внаслідок чого починається гра в кості, у якій шахрай Шакуні перемагає сина Дхарми.[69] Але тут Драупаді рятує, ніби човен у морі, пандавів, занурених у море гри. Довідавшись, що вони врятовані, цар Дурьйодхана знову викликає пандавів на гру в кості. Це вся «Книга про збори», викладена великодушним Вьясою. Знаємо, що розділів у ній значиться сімдесят і два. А шлок, які розповідаються в цій книзі слід рахувати в дві тисячі, п'ять сотень і одинадцять.

Знаємо, що далі йде третя книга, велика, присвячена подіям у лісі (*Араньякапарва*). В ній ведеться про: похід городян з мудрим сином Дхарми, прихід до пандавів членів громади Врішни [70] та всіх панчалів. Оповідь про руйнування Саубхи [71] і вбивство Кірміри; мандрівку Партхи, обдарованого невимірною силою, у пошуках зброї. Боротьба з Магадевою [72] у вигляді мисливця-кірата,[73] поява охоронців світу [74] і сходження на небо.[75] Поява Бріхадашви,[76] великого мудреця й нарікання Юдхіштхіри, який журиться про нещастя. Тут же розповідається про Налу, сповненого чеснот і, який викликає жалість, де описується вірність Дамаянті в той час, коли Нала опинився у біді. Далі викладається, як великодушними пандавами, що пішли жити до лісу, була за посередництвом Ломаши [77] отримана з неба звістка від Арджуни, а також поїздка шляхетних пандавів у святі місця й там же — убивство ракшаса Джатасури; як Бгімасена за дорученням Драупаді відправився у Гандхамадану,[78] де він знищив декілька куп лотосів у пошуках квітів коралового дерева мандара й де відбувся великий бій між ним і могутніми ракшасами, а також якшами, наділеними великою доблестю, на чолі з Маніманом.[79] Потім йде оповідь про Агастью,[80] де описується поїдання Ватапі [81] і одруження мудреця з Лопамудрою [82] заради потомства. Потім — незвичайна оповідь про яструба й голуба, де Індра, Агні й Дхарма випробовують царя Шибу.[83] Далі говориться про пригоди Рішьяшрінги,[84] що з Дитинства дотримувався обітниці помірности, й про пригоди Рами, сина Джамадагні, обдарованого великою доблестю, де описується вбивство Картавірьї [85] і хайхаїв.[86] Потім слідує оповідь про Суканью [87] де Чьявана, син Бхрігу, при жертвопринесенні Шарьяті [88] зробив так, що обоє Ашвінів випили соми,[89] і де від них обох пустельник одержав молодість. Потім — оповідь про Джанту,[90] де цар Сомака приніс у жертву свого сина Джанту і натомість одержав сотню синів. За цим іде оповідь про мудрого Аштавакру,[91] де, перемігши на диспуті Бандіна,[92] мудрець цей знаходить свого батька, що потрапив ув океан. Потім описується битва Савьясачина з мешканцями Хіраньяпура,[93] одягненими в невразливі броні, після того як першим було добуто для старшого брата божественну зброю; зустріч Арджуни із братами в Гандхамадані й подорож кауравів до стійбищ пастухів, де відбувається битва між Кірітіном і гандхарвами; повернення пандавів до озера Двайтавана,[94] викрадення Джайядратхою Драупаді з будинку, коли Бгіма, в бігові рівний швидкості вітру, переслідував його. Потім після приходу Маркандейї розповідаються по частинах різні оповідання. Потім йде поява Крішни й бесіда із Сатьябхамою; оповідь про дрону рису, а також про Індрадьюмну;[95] оповідь про Савітрі [96] і Уддалаку [97] і оповідь про Вайнью.[98] Відразу розповідається досить велика оповідь про Раму.[99] Потім описується позбавлення Карни сережок Пурандарою.[100] Потім йде оповідь «Лісова», де Дхарма наставляє свого сина [101] і де пандави, одержавши милість, відправляються в західну сторону. Це описана третя книга — «Лісова». Найбільшим мудрецем тут налічується дві сотні розділів і ще шістдесят дев'ять. А шлок тут налічується одинадцять тисяч, шість сотень і шістдесят чотири. У такий спосіб викладена ця книга.

Знай далі, що наступна велика книга присвячена Віраті (*Віратапарва*). Попрямувавши у столицю Вірати, пандави побачили на місці спалення трупів велике дерево шамі [102] й сховали там свою зброю. Потім, увійшовши в місто, вони жили там переодягненими. Тут відбувається вбивство Врікодарою [103] підступного Кичаки.[104] Під час викрадення корів каурави переможені в битві Партхою, і худоба Вірати звільняється пандавами. Потім Вірата видає свою дочку Уттару в невістки Кірітіну, який призначає її для свого сина від Субхадри — Абгіманью, нищителя ворогів. Це описана четверта велика книга, присвячена Віраті. Тут великодушним Вьясою налічується повних шістдесят сім розділів. Вислухай від мене й про кількість шлок. Шлок у цій книзі налічується великим мудрецем, числом дві тисячі й п'ятдесят.

Слухай-но далі про наступну, п'яту книгу, яку маємо знати як «Книгу про старання» (*Удьйогапарва*). В той час як пандави, бажаючи перемоги, перебували в Упаплавьї,[105] Дурьйодхана й Арджуна з'явилися до Васудеви й сказали йому: «Надай нам допомогу в цій війні». На що велемудрий Крішна відповів: «Чи себе як радника, який не приймає участі в битві, о кращі з мужів, чи свою армію маю дати?». І тоді підступний Дурьйодхана, бідний на розум, вибрав війська, а Дхананджайя обрав Крішну за радника. Дхрітараштра ж, великий і могутній цар, відправляє Санджайю до пандавів посланцем з метою добитися миру. Коли Дхрітараштра довідується, що пандавами керує Васудева, від неспокою він втрачає сон. Потім Відура дає різні добрі поради мудрому цареві Дхрітараштрі. Тут Санатсуджата дає наставляння про вищий дух царю, охопленому муками серця і скорботою. Тут, на світанку, Санджайя на зборах царів говорить про тотожність Господа Васудеви й Арджуни. Тут славетний Крішна, перейнятий жалем і бажаючи миру, сам йде до міста, що носить ім'я слона,[106] щоб укласти мир. Далі йде відмова з боку царя Дурьйодхани Крішні, який просить про мир заради блага обох сторін. Крішна показує в присутности царів досконалість у йозі для розпізнання підступних рад Карни, Дурьйодхани та інших. Потім, посадивши до себе на колісницю Карну, Крішна дає йому пораду, але той хитро відкидає її через зарозумілість. Потім іде виступ з міста Хастінапура колісниць, коней, воїв і слонів, та перелік військ; відправлення царем Дурьйодханою Улуки послом з жорстокими словами до пандавів у день перед великим боєм. Потім іде перерахування воїв, які б'ються на колісницях, — ратхинів і атіратхів і оповідь про Амбу. Це описана п'ята книга Магабгарати, «Книга про старання», багата подіями, які стосуються питань миру та війни. Розділів тут є числом сто вісімдесят шість. А шлок у цій книзі розказаній великодушним і шляхетним Вьясою шість тисяч й стільки ж сотень, та ще дев'яносто вісім, о багаті подвижництвом!

Далі викладається «Книга про Бгішму» (*Бгішмапарва*), сповнена дивних подій, де Санджайя розповідає про створення Джамбу; де відбувається страшний і жорстокий бій протягом дев'яти днів; де на юдхіштхірине військо сходить велика зневіра; де велемудрий Васудева доводами з вчення про порятунок душі розсіює сум'яття Партхи, породжене почуттям кревного споріднення, де Партха, власник могутнього лука, посадивши поперед себе Шикхандіна, вражає Бгішму гострими стрілами й валить його з колісниці. Це оспівана шоста, велика книга Магабгарати. У цій книзі викладено сто й сімдесят розділів. А шлок у книзі про Бгішму обчислюється Вьясою, знавцем Вед, п'ять тисяч, вісім сотень і вісімдесят чотири.

Потім викладається чудова «Книга про Дрону» (*Дронапарва*), що містить безліч подій, де саншаптаки змушують Партху відступити з бойовища; де великий цар Бхагадатта,[107] на прі рівний Шакрі, разом зі своїм слоном Супратікою переможений Кірітіном, де численні магаратхи, наймогутніші у світі вої, із Джайядратхою на чолі, убивають Абгіманью, юного героя, який ще не досяг повноліття; де після вбивства Абгіманью розгніваний Партха, знищивши сім акшаухіні військ, убиває в битві царя Джайядратху і де залишки саншаптаків знищуються в битві. В книзі про Дрону описується, як були вбиті Аламбуса,[108] Шрутаюс [109] і могутній Джаласандха,[110] Саумадатті,[111] Вірата й Друпада, могутній воїн-колісничний Гхатоткача й інші. Тут же Ашваттхаман, який обурений після того як пав у битві його батько Дрона, застосовує страшну зброю «нараяна». Це викладена велика сьома книга в епопеї про нащадків Бгарати, де героїчні царі, кращі серед мужів, які в цій книзі про Дрону згадуються, більшою частиною приходять до своєї смерти. Тут налічується сто й сімдесят розділів. Вісім тисяч, дев'ять сотень і дев'ять шлок нараховує тут у книзі про Дрону, син Парашари, пустельник, який бачить правду.

Потім йде вкрай дивна «Книга про Карну» (*Карнапарва*), де розповідається про призначення мудрого царя мадрів візником і переказ про падіння міста Трипура,[112] про грубе з'ясування стосунків між Карною і Шальєю із приводу їх виступу. Потім оповідь про лебедя й ворона, що містить різні óбрази. Далі описується взаємний гнів Юдхіштхіри й Арджуни. Потім Партха вбиває у двобої Карну, могутнього воїна-колісничного. Це викладена знавцями історії Бгарат восьма книга. Шістдесят дев'ять розділів є в книзі про Карну, а шлок чотири тисячі й дев'ять сотень.

Потім оспівується чудесна «Книга про Шалью» (*Шальяпарва*). Після вбивства великого героя Карни на чолі війська кауравів стає володар мадрів. Тут розповідається, як відбувалися послідовно бої на колісницях. У книзі про Шалью описується загибель найголовніших з кауравів, а також загибель Шальї від царя справедливости,[113] могутнього воїна-колісничного. Відразу описується жорстока битва на палицях, а також виспівується святість місць омивань ріки Сарасваті. Це викладена дев'ята книга, незвичайна й змістовна. Знавцями обчислень тут налічується п'ятдесят дев'ять розділів, що містять опис безлічі подій. А кількість шлок, складених пустельником кауравів, носіїв слави, тут обчислюється три тисячі двісті двадцять.

Далі я розповім про страшну книгу, присвячену нападу на людей (*Сауптікапарва*), де до обуреного царя Дурьйодхани, у якого роздроблене стегно, приходять увечері, коли пішли партхи, троє героїв: Крітаварман, Кріпа й син Дрони, усі забризкані кров'ю; де син Дрони, великий герой, у страшній люті виголошує клятву: «Поки не вб'ю всіх панчалів із Дхріштадьюмною на чолі й пандавів разом з їхніми союзниками, я не кину зброї!»; де вночі ці мужі, очолені сином Дрони, вбивають безтурботно сплячих панчалів разом з їх почтом; де п'ятеро партхів рятуються завдяки силі Крішни й Сатьякі,[114] могутнього стрільця з лука, а усі інші гинуть; де Драупаді, змучена скорботою за своїми синами і переживаючи вбивство батька й братів своїх, сідає поруч своїх мужів, вирішивши не приймати їжі, а Бгіма, що володіє страшною силою, під впливом слів Драупаді, переслідує в гніві сина свого вчителя, нащадка Бхарадваджи;[115] де зі страху перед Бгімасеною син Дрони, за спонукою долі, гнівно метає зброю зі словами: «На погибель пандавам!»; де Крішна, позбавляючи сили його слова, вигукує: «Ні, не буде так!», а Пхалгуна [116] ту зброю перемагає своєю; де син Дрони, Двайпаяна та інші вирікають один на одного прокльони в той час як відбувається обряд узливання води всім полеглим царям. Це десята книга про напад на сплячих, яка розповідається тут Прітхою [117] своєму таємниченародженому синові Карні. У цій книзі великодушним Вьясою викладено вісімнадцять розділів. А кількість шлок, виречених мудрецем у цій книзі, де з'єднані дві парви — Сауптіка «Про напад на сплячих» і Айшина «Очеретяна», вважається, згідно з підрахунками, вісімсот сімдесят.

Після цього йде жаліслива «Книга про дружин» (*Стріпарва*), де описується скорботний плач дружин героїв, гнівний порив і заспокоєння Гандхарі й Дхрітараштри; де дружини бачать тих воїв, які вже не повернуться і чий кінець був визначений, — синів, братів, батьків, загиблих на полі битви; де мудрий цар, кращий з усіх охоронців закону,[118] спалює згідно шастр тих царів. Це розказана одинадцята книга, велика та украй скорботна. В цій книзі викладено двадцять сім розділів, а шлок тут значиться сімсот і сімдесят п'ять. Ця частина Магабгарати, складена шляхетним автором, викликає сльозу й скорботу серця в гідної людини.

Потім йде «Книга про умиротворення» (*Шантіпарва*), дванадцята за переліком, яка дає розвиток розуму, де Юдхіштхіра, цар справедливости, засмучується, допустивши вбивство батьків, братів, синів і родичів. У Шантіпарві викладаються різні настанови, передані Бгішмою [119] з ложа зі стріл, котрі варто старанно вивчати царям, що бажають осягнути науку керування. Відразу викладаються обов'язки при нещастях, що вказують на їх час і причину, знаючи їх, людина здобуває правильне, всебічне знання. Тут також досить докладно викладаються різні шляхи до порятунку. Це описана дванадцята книга, приємна для мудрих людей. У цій книзі слід зауважити три сотні й тридцять дев'ять розділів, багатих роздумами про релігійне благочестя. А шлок, оспіваних тут, знають числом чотирнадцять тисяч і п'ятсот двадцять п'ять.

Знаємо потім чудову книгу, що говорить про настанови (*Анушасанапарва*), де заспокоюється цар кауравів Юдхіштхіра, почувши про визначення обов'язків, передані Бгішмою, сином Бхагіратхи. Тут з повнотою пояснюються приписи відносно морального обов'язку й мирської користи та усілякі засоби для досягнення результатів від різних дарунків. Так само тут розглядаються особливості людей, що заслуговують приймати дарунки, вище положення про дарунки, засоби дотримання правил поведінки й найвищий шлях правди. Ця книга про настанови, найкраща, бо містить численні події. Саме тут оспівується досягнення Бгішмою неба. Це тринадцята книга, що визначає обов'язки. У ній маємо сто й сорок шість розділів, а шлок — шість тисяч і сім сотень.

Потім викладається чотирнадцята книга, «Книга про жертвопринесення коня» (*Ашвамедхікапарва*), де є чудесна оповідь про Самварту [120] і Марутту,[121] де розповідається про отримання пандавами золотої скарбниці й про народження Парікшита, спаленого колись вогнем зброї і оживленого знову Крішною; де описується, що відбувалося у різних місцях бою Арджуни, сина Панду, з обуреними царевичами, коли він подорожував за жертовним конем, відпущеним на волю. Відразу Дхананджайя висловлює сумнів у бою з Бабхруваханою, сином Читрангади,[122] яка відносно свого батька була путрікою.[123] Відразу йде оповідь про іхневмона (*мангуста*) під час великого жертвопринесення коня. Це досить чудова книга, названа «Ашвамедхіка». В ній значиться сто тридцять три розділи. А шлок обчислюється знавцем істини, три тисячі й стільки ж сотень та ще двадцять.

Далі буде п'ятнадцята книга, присвячена життю в ашрамі (*Ашрамавасікапарва*). Залишивши своє царство, цар Дхрітараштра разом з Гандхарі й Відурою відправляються у свою пустку. Бачачи, що вони йдуть, благочестива Прітха залишає тоді царство своїх синів і йде за ними, знаходячи задоволення в послусі старшим. Там цар Дхрітараштра милістю Крішни-Двайпаяни бачить полеглих синів своїх і онуків, та інших царевичів і героїв, що пішли в інший світ. Побачивши таке надзвичайне чудо, він залишає свою скорботу й разом із жоною досягає вищих успіхів ув аскетичних заняттях. Там Відура, що дотримувався справедливости, вступає на благий шлях, а також і Санджайя, головний радник, вчений син Гавалгани,[124] який приборкав свої почуття. Там Юдхіштхіра, цар справедливости, бачить Нараду й від Наради ж чує про велике винищування врішніїв. Це викладена вкрай велика книга, іменована «Про життя в ашрамі». Згідно з підрахунками, у цій книзі є сорок два розділи. А шлок обчислюється знаючим істину, одна тисяча й п'ятсот шість.

Потім узнай-но страшну книгу про битву на палицях (*Маусалапарва*), де мужі-тигри, здатні боротися зброєю, пригноблені прокльоном брахмана і збуджені хмільним напоєм, у пиятиці й спонуці долі, вбивають

у Солоного моря один одного звернутою в громоподібні палиці травою Ерака;[125] де, допустивши винищення всього свого роду, Рама й Кешава — обоє не минули визначеного часу, який однаково уносить все й усіх; де Арджуна, тур серед мужів, прибуває в Дваравату й, побачивши, що вона вільна від врішніїв, впадає в сум і велику зневіру. Вчинивши похоронні обряди для свого вуя (*дядько по матері*) — Крішни, кращого з роду Яду,[126] він бачить велике побоїще героїв Яду, яке відбулося під час пиятики. Він спалює тіла Васудеви й великодушного Рами, а також врішніїв у порядку їх старшинства. Потім прямуючи із Дваравати разом зі старими й дітьми ядавів, він зустрічається дорогою з важким нещастям і бачить втрату сили свого лука Гандіви, і всі види божественної зброї відмовляються коритися йому. Бачачи загибель дружин врішніїв і нестійкість їх добробуту, Арджуна засмучується й, за радою Вьяси, йде до царя справедливости, щоб той дозволив йому вступити у санньясу.[127] Це викладена шістнадцята книга, іменована «Маусала». В ній обчислюється вісім розділів і триста шлок.

Далі йде сімнадцята книга — «Про великий вихід» (*Магапрастханікапарва*), де пандави, тури серед мужів, залишають своє царство й разом із царицею Драупаді відправляються в найвищу і останню путь остаточного порятунку. Тут маємо три розділи, а шлок обчислюється знавцем істини, сто двадцять.

Потім знаємо чудову книгу — «Про сходження на небо» (*Сваргароханапарва*), де розповідається про надлюдські події. Згідно з підрахунками в цій книзі є п'ять розділів, а шлок обчислюється двісті, о багаті аскетичними подвигами!

Таким чином, ці вісімнадцять книг повністю викладено. В додатках поміщені книги: «Родовід Харі» (*Харівамша*) і «Пророча» (*Бхавішья*).

Це описана вся Магабгарата в короткому викладі розділів та оглавків.

Вісімнадцять армій зійшлися разом, бажаючи поборотися. То було велике й страшне побоїще, яке тривало вісімнадцять днів. Той двічінароджений, який знає чотири Веди разом з ведангами [128] й упанішадами, але не знає цієї оповіді, не може вважатися мудрим. Коли послухаєш цю оповідь, іншого не захочеш слухати, подібно тому як, почувши кування зозулі, не захочеш слухати пронизливе каркання ворони. Від цієї чудової оповіді народжується в поетів натхнення, подібне тому як з п'яти складових частин [129] постає будова трьох світів. На основі цієї оповіді існують пурани, о двічінароджені, подібно тому як істоти чотирьох видів [130] існують на основі повітря. Ця оповідь — основа для всіх обрядів і моральних чеснот, на взір того як різні прояви розуму є основою для всіх почуттів. Немає на землі оповіді, яка не ґрунтувалася б на цьому творі, як не існує стану тіла, який не залежав би від їжі. Ця поема користується увагою всіх кращих поетів, подібно тому як високонароджений користується увагою слуг, які бажають підвищення. Вийшовши з вуст Двайпаяни вона вважається незрівнянною, справедливою і священною. Вона уносить гріх і обіцяє щастя. Хто уважно слухає Магабгарату, коли її розповідають,— то, що йому омивання у водах Пушкари [131]?! Людям буває легко сприймати цю велику поему, надзвичайну й глибоку за змістом, коли вони на початку почують її у формі «Короткого викладу розділів», — так само як за допомогою корабля буває легко перетнути великий океан.

Так вістить розділ другий в Адіпарві великої Магабгарати.

КІНЕЦЬ КОРОТКОГО ЗМІСТУ
(усіх книг Магабгарати)

КОМЕНТАРІ КОРОТКИЙ ЗМІСТ (усіх книг Магабгарати)

[1] В міфології хінду розрізняються чотири світових періоди, або юги: 1) Сатьяюга (Satyayuga) або Крітаюга (Kṛtayuga) — Золоте століття, 2) Третаюга (Tretayuga) — Срібне століття, 3) Двапараюга (Dvāparayuga) — Мідне століття і 4) Каліюга (Kaliyuga) — Залізне століття. Тривалість першого періоду дорівнює 1 728 000 земним рокам, другого - 1 296 000, третього - 864 000 і четвертого - 432 000. Всі чотири юги разом становлять одну «Велику югу» - Магаюгу, або Манвантару («період Ману»), тривалість якої дорівнює 4 320 000 років. (вгору)

[2] Рама, тобто Парашурама Джамадагнья, син брахмана й подвижника Джамадагні. (вгору)

[3] Шалья — цар мадрів і брат Мадрі, другої дружини Панду. (вгору)

[4] Хардікья — букв. «син Хрідіки», Крітаварман. (вгору)

[5] Гаутама — букв. «син Гаутами», Кріпа, зять Дрони. (вгору)

[6] Пулома — дружина Бхрігу й мати Чьявани. (вгору)

[7] Іміхаса — букв. «так саме було» (iti + hā + āsa), оповідь про стародавність, або про колишнє, билина, історія. (вгору)

[8] Світова душа або найвищий дух — божественна субстанція, брахмо. (вгору)

[9] Паушья — букв. «син Пушана», ім'я царів, які правили областю Каравірапура (Karavirapura), що ототожнюється з нинішнім містом Колхапур у Бомбейському президентстві. (вгору)

[10] Астіка — легендарний мудрець, син пустельника Джараткару від сестри великого змія Васукі, що зміг зупинити жертвопринесення, улаштоване царем Джанамеджайєю і врятувати зміїне плем'я разом з Такшакою від загибелі. (вгору)

[11] Хідімба — ракшас-людожер, що був убитий Бгімасеною. (вгору)

[12] Бака — ракшас-людожер, убитий Бгімасеною. (вгору)

[13] Читраратха — цар гандхарвів, переможений Арджуною. (вгору)

[14] *Царівна Панчали — прізвисько Драупаді, дочки Друпади, царя панчалів.* (вгору)

[15] *Відура — третій син пустельника Вьяси від рабині з касти шудр. Відура доводиться молодшим братом Панду й дядьком пандавів.* (вгору)

[16] *Шишупала — цар країни Чеди (суч. Бундельканд), двоюрідний брат Крішни. Шишупала був непримиренним ворогом Крішни з-за того, що той викрав його наречену Рукміні. Під час жертвопринесення, котре влаштував Юдхіштхіра, Шишупала образив Крішну за те, що йому першому була зроблена почесть, і був убитий Крішною.* (вгору)

[17] *Кірміра — ракшас, убитий Бгімасеною.* (вгору)

[18] *Індра — бог бурі й грому, а також бог-воїн, що носить часто епітет «володар богів». У після-ведичну епоху Індра відійшов на другий план, поступившись своїм місцем Шиві, або Вішну.* (вгору)

[19] *Джатасура — ракшас, що у вигляді брахмана викрав Юдхіштхіру, Сахадеву, Накулу й Драупаді, але був пійманий і вбитий Бгімасеною.* (вгору)

[20] *Маркандейя — пустельник, силою аскетичних подвигів нібито досяг безсмертя. Під час перебування пандавів у вигнанні Маркандейя відвідував їх і розповідав їм древні оповіді.* (вгору)

[21] *Сатьябхама — дочка Сатраджита й одна з чотирьох головних дружин Крішни.* (вгору)

[22] *дрона — міра зерна, рівна приблизно 16 кг.* (вгору)

[23] *Кичаки — назва народу, що займав терени, де було розташоване місто Екачакра (суч. Чакарнагар).* (вгору)

[24] *Абгіманью — син Арджуни від Субхадри.* (вгору)

[25] *Санатсуджата — брахман, вічно-юний ріші. Він виклав Дхрітараштрі науку про найвищий дух (брахмо), знанням якої разом з його нібито перемагається сама смерть.* (вгору)

[26] *Господь — Крішна.* (вгору)

[27] *Ратхин — воїн, що б'ється на колісниці, колісничний воїн.* (вгору)

[28] *Атіратха — колісничний воїн, що не має собі рівного.* (вгору)

[29] *Улука — ім'я посланця Дурьйодхани, що передав пандавам гордовите й образливе послання та приніс назад їхню рішучу відповідь.* (вгору)

[30] *Амба — сестра матері Панду, дочку царя Кашираджи. Разом із двома своїми сестрами вона була насильно повезена Бгішмою, який відмовився одружитися на ній, тому що дав обітницю безшлюбності. Ображена, вона дала обітницю погубити його й умилостивила Шиву, щоб він виконав її бажання. В наступному своєму народженні вона народилася дочкою Друпади - Шикхандіні, а потім перетворилася на юнака Шикхандіна, який став причиною загибелі Бгішми.* (вгору)

[31] *Материк Джамбу, або Джамбудвіпа — назва одного із семи материків, у систему якого, відповідно до індійської космогонії, входить Індія.* (вгору)

[32] *Бгагавад-гіта — «Пісня Господа», філософська поема, що входить до складу Шостої книги Магабгарати.* (вгору)

[33] *Джайядратха — цар саувірів в області Синдху (суч. Синдх), чоловік Духшали, дочки Дхрітараштри, і шурин Дурьйодхани, - був убитий Арджуною.* (вгору)

[34] *Гхатоткача — син Бгімасени від ракшаси Хідімби.* (вгору)

[35] *Сарасваті — назва древньої ріки, що протікала недалеко від Курукшетри, де відбулася велика битва між кауравами й пандавами. У Пенджабі є давно висохле русло ріки Сарасваті, що, за індійськими легендами, не зникла, а протікає під землею й у Праязі (суч. Аллахабад) зливається з Ґангою і Ямуною (суч. Джумна).* (вгору)

[36] *Мова йде про нічний напад на необачно спляче військо Юдхіштхіри, що скінчився повним винищенням табору пандавів.* (вгору)

[37] *Мова йде про бій на палицях між Бгімасеною і Дурьйодханою, в якому останній був убитий тільки завдяки застосуванню нечесних способів бою за порадою Крішни.* (вгору)

[38] *Тут описується плач і скорбота багатостраждальних дружин воїв, які полягли на полі бою.* (вгору)

[39] *Тут говориться про те, як Юдхіштхіра розподіляв палаци між своїми братами.* (вгору)

[40] *Повторна пісня — пісня, у якій Крішна, на прохання Арджуни, підсумовує те, що було ним викладено вище в Бгагавад-гіті.* (вгору)

[41] *Пустельник Вьяса дав Дхрітараштрі дарунок. Дхрітараштра, Гандхарі й Кунті хочуть побачити полеглих у битві родичів. Вьяса запрошує їх піти до Бхагіратхи (ріки Ґанги), де він викликає для них чудесне видіння полеглих воїв, які підіймаються з вод, зустрічаються з ними й зникають знову. Вдови їх поринають у потік, щоб возз'єднатися зі своїми чоловіками.* (вгору)

[42] *Уттанка — мудрець-ріші, учень мудреця Веди. Уттанка дістав сережки для цариці, дружини царя Паушьї, і після втрати отримав їх знову зі зміїного царства.* (вгору)

[43] *Бхрігу — ведичний мудрець, великий ріші, який вважається засновником роду бхрігуїдів або бхаргавів, у якому народилися Джамадагні й Парашурама.* (вгору)

[44] *Гаруда — син Вінати від прабатька Кашьяпи, птах-велетень, цар птахів і пожиратель змій.* (вгору)

[45] *Уччайхшравас — білий кінь Індри, який нібито вийшов з води при збиванні океану.* (вгору)

[46] *Двайпаяна — букв. «острівний, острів'янин», епітет мудреця Вьяси, таємно породженого своєю матір'ю на острові.* (вгору)

[47] *Часткове втілення — неповне втілення божеств, які за індійською міфологією тільки якоюсь частиною своєї істоти нібито втілюються на землі в образі царів, героїв та ін., для викорінення зла.* (вгору)

[48] *Дайтьї — демони, нащадки Діті від Кашьяпи.* (вгору)

[49] *Данави — демони, нащадки Дану від Кашьяпи, котрі, як і дайтьї, боролися проти богів.* (вгору)

[50] *Бхагіратхі — букв. «дочка Бхагіратха», одна з назв Ґанги. Відповідно до переказів, Бхагіратха - син царя Діліпи й нащадок царя Сагари - своїми суворими аскетичними подвигами скинув Ґангу з небес на землю, щоб воскресити*

шістдесят тисяч синів царя Сагари, перетворених на попіл прокльоном мудреця Капіли. Води Ґанги ринули до місця загибелі синів Сагари й, обмивши попіл, оживили їх. Тому Ґанга називається «дочкою Бхагіратха». (вгору)

[51] *Шантану — син Пратіпи, цар місячної династії, який був одружений на Ґанзі й Сатьяваті. Від першої дружини в нього був син на ім'я Бгішма, а від другої - Читрангада й Вічитравірья. (вгору)*

[52] *Варанавата — давня назва міста Барнава, розташованого в 35 км на північний-захід від Мірута. (вгору)*

[53] *Ангарапарна — ім'я Читраратхи, царя гандхарвів, переможеного Арджуною. (вгору)*

[54] *Тапаті — дочка Сонця, дружина царя Самварани й мати Куру. (вгору)*

[55] *Васіштха — легендарний мудрець, що вважається домашнім жерцем сонячної династії царів і автором кількох ведичних гімнів, особливо ж VII мандали Рігведи. (вгору)*

[56] *Аурва — легендарний мудрець, нащадок Бхрігу. (вгору)*

[57] *Кхандавапрастха — букв. «округа лісу Кхандава», те ж, що й Індрапрастха. (вгору)*

[58] *Нарада — божественний мудрець, котрий в індійській міфології визнається сином Брахми, творця всесвіту. Нарада вважається посередником між світам богів і людей. (вгору)*

[59] *Сунда і Упасунда — двоє братів-асурів, сини Нікумбхи, які вбили один одного через Тілоттаму, прекрасну небесну діву, створену та підіслану богами. (вгору)*

[60] *Улупі — дочка Кауравьї, царя змій. Одного разу, купаючись у Ґанзі, Улупі побачила Арджуну й, зачарувавшись його красою, захопила його в Паталу, підземне царство змій. Улупі запропонувала себе за дружину Арджуні, який породив від неї сина на ім'я Ірават. Коли Арджуна в битві був обезголовлений стрілою Бабхрувахани, пасинком Улупі, то за допомогою останньої він був повернутий до життя. (вгору)*

[61] *Бабхрувахана — цар Маніпура (Маналура), син Арджуни від його дружини Читрангади, якого виховувала Улупі. (вгору)*

[62] *Дварака, Дваріка, або Двараваті — столиця Крішни, споруджена на острові посередині океану, яка, за переказами, була після смерті Крішни зруйнована морем. Нині - місто Дварка в західній частині Гуджерата. (вгору)*

[63] *Кірітін — букв. «прикрашений короною або діадемою», епітет Арджуни. (вгору)*

[64] *Колісниця бажання — міфічна колісниця, що володіє властивістю рухатися всюди за бажанням її власника. (вгору)*

[65] *Девакі — дружина Васудеви й мати Крішни. (вгору)*

[66] *Мандапала — якийсь мудрець, котрий усе життя провів у подвижництві та вмер бездітним. Коли в оселі Ями він довідався, що його аскетичні заняття не досягли успіху через те, що в нього не було потомства, він прийняв подобу птаха з породи шарнгіка і від пташки тої ж породи, на ім'я Джаріта, породив чотирьох синів - шарінгів. (вгору)*

[67] *У критичному виданні Магабгарати налічується 225 розділів. (вгору)*

[68] *Бгіма — скорочене ім'я Бгімасени, другого сина Панду й Кунті. (вгору)*

[69] *Син Дхарми, тобто син бога Ями, (Дхарми), Юдхіштхіра. (вгору)*

[70] *Врішни — назва громади, або роду ядавів, до котрої належав Крішна. Така назва йде від імені Врішни, нащадка Яду, що належав до місячної династії й був предком Крішни. Від нього Крішна одержав прізвисько Варшнейя («нащадок Врішни»). (вгору)*

[71] *Саубха — назва міфічного повітряного міста дайтьїв на березі океану, над яким панував цар Шалва. Крішна руйнує чудесне місто Саубху за допомогою свого диску й убиває Шалву. (вгору)*

[72] *Магадева — букв. «великий бог», епітет Шиви. (вгору)*

[73] *Мисливець-кірата — представник лісових і гірських племен, що жили полюванням. (вгору)*

[74] *Охоронці світу, тобто охоронці сторін світу, їх вісім: Індра, Агні, Яма, Найріта, Варуна, Марут, Кубера і Шива. (вгору)*

[75] *Сходження на небо, тобто пришестя Арджуни в царство Індри, свого батька. (вгору)*

[76] *Бріхадашва — мудрець, що для розради Юдхіштхіри розповідає йому оповідь про Налу й Дамаянті. (вгору)*

[77] *Ломаша — мудрець, посланий Індрою до Юдхіштхіри. (вгору)*

[78] *Гандхамадана — букв. «з п'янким запахом», давня назва частини гірського ланцюга Рудра-Гімалаї в Гарвалі, що знаходиться східніше Бадрінатха. (вгору)*

[79] *Маніман — друг бога Кубери, убитий Бгімою. (вгору)*

[80] *Агастья — міфічний царственний мудрець, що згадується ще в Рігведі. За переказами, Агастья народився від сімені Митри-Варуни, що витекло в нього коли він побачив прекрасну небесну діву Рамбху. Про Агастью відомий наступний міф. Гора Віндхья зажадала від Сонця, щоб воно обходило її, як воно обходить священну гору Меру. Коли Сонце відмовило, гора Віндхья, щоб перепинити йому шлях, стала рости у височінь. На прохання богів, Агастья пішов до Віндхьї, і вона вшанувала його поклоном. Агастья, наказавши їй не підійматися до його повернення, пішов на південь, звідки вже не повернувся назад. І Віндхья назавжди залишилася розпростертою. (вгору)*

[81] *Ватапі — демон-дайтья, спалений мудрецем Агастьєю. (вгору)*

[82] *Лопамудра — ім'я діви, створеної мудрецем Агастьєю і таємно ним відданої царю Відарбсі. Коли Лопамудра виросла як годованиця царя, Агастья сам одружився на ній. (вгору)*

[83] *Шибі — легендарний цар, син Ушинари, про якого легенди розповідають, що він урятував Агні в подобі голуба від Індри, що прийняв подобу яструба. (вгору)*

[84] *Рішьяшрінга — якийсь мудрець, син Вібхандаки. За легендами, він народився від антилопи й мав на чолі маленький ріг, тому й одержав прізвисько Рішьяшрінга («антилопорогий»). (вгору)*

[85] *Картавірья — син Крітавірьї, цар хайхаїв, що правив у Махишматі, спадкоємній столиці царів з роду Хайхая. Він мав тисячу рук і золоту колісницю, що могла рухатися всюди за бажанням володаря. Картавірья був убитий Парашурамою за те, що той насильно звів корову Камадхену в його батька Джамадагні. (вгору)*

[86] *Хайхая — назва країни та її народу, що жив, як припускають, у горах Віндхья. (вгору)*

[87] *Суканья — дочка царя Шарьяті, яку батько видав за мудреця Чьявану. (вгору)*

[88] *Шарьяті — цар, батько Суканьї, дружини Чьявани.* (вгору)

[89] *Сома — сік рослини сома, хмільний напій, що вживався при жертовних узливаннях і вважався священним. Сома часто ототожнена з амрітою, напоєм безсмертя.* (вгору)

[90] *Джанту — син царя Сомаки, якого нібито батько розділив на сто частин і одержав сто синів.* (вгору)

[91] *Аштавакра — легендарний брахман, син Каходи й Суджати, що нібито вивчив Веди ще в утробі матері й народжений калікою.* (вгору)

[92] *Бандін — візник-сута, переможений на диспуті брахманом Аштавакрою.* (вгору)

[93] *Хіраньяпура — назва міста асурів, нібито розташованого в повітрі.* (вгору)

[94] *Двайтавана — назва лісу й озера, що були поза межами Куруджангали (Курукшетри).* (вгору)

[95] *Індрадьюмна — ім'я древнього царя й ріши, батька Джанаки.* (вгору)

[96] *Савітрі — царівна, дружина Сатьявана, якого вона своєю мудрістю й любов'ю врятувала від Ями, бога смерті. Оповідь про Савітрі розповідає Юдхіштхірі Маркандейя для розради пандавів. Це одне із найчудовіших оповідань стародавності, включених у Магабгарату.* (вгору)

[97] *Уддалака — ім'я мудреця й вчителя.* (вгору)

[98] *Вайнья — букв. «син Вени», Прітху, цар сонячної династії, нащадок Ікшваку. Відповідно до легенд, він був першим царем, і від нього земля одержала свою назву «Прітхві» («належна Прітсі»).* (вгору)

[99] *Рама — легендарний герой древньої Індії, син царя Дашаратхи, згодом визнаний втіленням найвищого божества Вішну. Рама є героєм епічної поеми Рамаяни, автором якої вважається Вальміки.* (вгору)

[100] *Пурандара — букв. «нищитель (ворожих) міст», епітет бога Індри.* (вгору)

[101] *Дхарма наставляє свого сина, тобто Яма, бог смерті й правосуддя, наставляє свого сина Юдхіштхіру.* (вгору)

[102] *Шамі — назва породи дерева (Prosopis spicigera, або Mimosa suma), що нібито містить у собі вогонь.* (вгору)

[103] *Врікодара — букв. «з черевом, як у вовка», «вовкопузий», прізвисько Бгімасени.* (вгору)

[104] *Кичака — полководець царя Вірати, убитий Бгімою за те, що він домагався Драупаді.* (вгору)

[105] *Упаплавья — столиця царства Вірати, царя матсьїв. По сусідству із Джайпуром, в 194 км південніше Делі, є місто Вірат або Байрат, що, як припускають, стоїть на місці древньої Упаплавьї.* (вгору)

[106] *Місто, що носить ім'я слона — назва міста Хастінапура, столиці кауравів, через яку виникла велика війна. Відповідно до легенд, місто це засноване царем Хастіном, сином першого Бгарати, звідки й назва його «Хастінапур», тобто «місто Хастіна». Однак Магабгарата й Вішнупурана називають його «місто слона», від слова (hastin — «слон»). Руїни Хастінапура знаходяться біля старого русла Ґанги, в 106 км на північний-схід від Делі. Відповідно до легенд, Хастінапур був змитий водами Ґанги.* (вгору)

[107] *Бхагадатта — цар країни Прагджьйотиша, убитий Арджуною. Країна й місто Прагджьйотиша були на сході в Комаруці на кордоні Ассаму.* (вгору)

[108] *Аламбуса — ракшас, убитий Гхатоткачею, сином Бгімасени.* (вгору)

[109] *Шрутаюс — воїн-герой, убитий Арджуною.* (вгору)

[110] *Джаласандха — воїн-герой, що боровся із Бгімасеною.* (вгору)

[111] *Саумадатті — воїн-герой, син Сомадатти, убитий пандавами.* (вгору)

[112] *Трипура — букв. «потрійне місто», місто дайтьїв, спалене Шивою.* (вгору)

[113] *Цар справедливости або правосуддя — епітет Юдхіштхіри, сина Дхарми, бога правосуддя й смерті.* (вгору)

[114] *Сатьякі — букв. «син Сатьяка», воїн-герой з роду ядавів, що приймав участь у великій війні на стороні пандавів як візник Крішни.* (вгору)

[115] *Бхарадваджа — мудрець, син Бріхаспаті й батько Дрони, вчителя пандавів.* (вгору)

[116] *Пхалгуна — букв. «народжений при сузір'ях Пхалгуни», епітет Арджуни.* (вгору)

[117] *Прітха — ім'я Кунті, дочки Шури, правителя ядавів і діда Крішни. Прітха, або Кунті, була старшою дружиною Панду й матір'ю трьох старших пандавів.* (вгору)

[118] *Кращий з усіх охоронців закону, тобто цар Юдхіштхіра.* (вгору)

[119] *Бгішма, смертельно поранений Арджуною, був покладений на ложі зі стріл.* (вгору)

[120] *Самварта — мудрець, син древнього ріши Ангіраса. Постійно гноблений своїм братом Бріхаспаті, він відмовився від своїх багатств і вийшов у ліс, не маючи навіть на собі одягу.* (вгору)

[121] *Марутта — ім'я стародавнього царя, що здійснив жертвопринесення коня в горах Гімалая. Відповідно до легенд, він роздав під час жертвопринесення багато золота брахманам, які взяли із собою стільки, скільки могли понести, а інше кинули на місці жертвопринесення.* (вгору)

[122] *Читрангада (citrāñgadā) — царівна Маніпура й дружина Арджуни, від якого вона народила сина Бабхрувахану.* (вгору)

[123] *Путріка (putrikā) — дочка, покликана народити від свого чоловіка синів для свого батька, який не має власних синів.* (вгору)

[124] *Гавалгана — батько Санджайї, візника сліпого царя Дхрітараштри.* (вгору)

[125] *Ерака — рід трави, що, за переказами, перетворилася на палиці, коли її зірвали Крішна та люди його племені.* (вгору)

[126] *Яду — старший син царя Яяті. Згідно Магабгарати, Яду відмовив своєму батькові в його проханні віддати свою юність замість старості батька. За цю неслухняність він був проклятий своїм батьком, і силою цього прокльону його нащадки ніколи не могли займати царського трону. Від Яду пішов рід ядавів, у якому народився Крішна.* (вгору)

[127] *Санньяса — повне зречення від світу, останній щабель життя брахмана.* (вгору)

[128] *Веданги, веданти — частини Вед або допоміжні науки: 1) фонетика, 2) обрядовий ритуал, 3) граматика, 4) етимологія, 5) метрика і 6) астрономія.* (вгору)

[129] *П'ять складових частин світу (bhūta) — за індійською космогонією, це: 1) земля (pṛthvi), 2) вода (ap), 3) жар (tejas), 4) повітря (vāyu) та 5) ефір (ākāça).* (вгору)

[130] *Відповідно індійській традиційній науці, розрізняються чотири види живих істот: 1) походять від поту, випарів, тепла тощо (svedaja), тобто хробаки, комахи; 2) народжені з яєць (aṇḍaja), тобто птахи, плазуни; 3), народжені шляхом розривання землі (udbhijja), тобто трави, дерева; 4) народжені з утроби (jarāyuja), тобто люди, тварини.* *(вгору)*

[131] *Пушкара — знамените озеро, розташоване в 11 км від Аджміра, що здавна служить улюбленим місцем паломництва.* *(вгору)*

ОПОВІДЬ ПРО ПАУШЬЮ

Розділ 3

Сута мовив:

Джанамеджайя, син Парікшита, разом зі своїми братами був присутній при тривалому жертвопринесенні на Курукшетрі. Братів у нього було троє: Шрутасена, Уграсена й Бгімасена. Коли вони були присутні при тому жертвопринесенні, туди прийшов пес, син божественної суки Сарами.[1] Побитий братами Джанамеджайї він, скімлячи, прибіг до своєї матері. Його, який гірко плакав, запитала матір: «Чого ти плачеш? Хто побив тебе?». Він відповів матері: «Мене побили брати Джанамеджайї». Його запитала матір: «Напевно ти завинив там, тому тебе й побили?». Він їй знову відповів: «Не завинив я нічим. Не дивився я на жертовне масло, не лизав його». Те почувши, його мати Сарама, засмучена прикрістю сина, відправилася до того місця, де Джанамеджайя разом із братами сидів при тривалім жертвопринесенні. Там його запитала розгнівана Сарама: «Мій син нічим не завинив. Чому ж його побили? Якщо його побили без вини, то тебе спіткає непередбачене нещастя». Почувши, що сказала йому божественна собака Сарама, Джанамеджайя сильно стривожився і засмутився.

Тим часом як жертвопринесення було закінчено, Джанамеджайя повернувся в Хастінапур і почав підшукувати собі підхожого домашнього жерця, який — як він думав — міг би усунути дію його гріхів. Одного разу син Парікшита відправився на полювання й в одній з частин своїх володінь побачив ашрам. В ньому жив якийсь мудрець по імені Шруташравас. Тут же сидів занурений у роздуми його син по імені Сомашравас. Підійшовши до його сина, Джанамеджайя, син Парікшита, вирішив обрати його на посаду домашнього жерця. Він вітав того мудреця й сказав йому: «О блаженний, нехай твій син буде моїм домашнім жерцем». Коли він так сказав, той відповів Джанамеджайї: «О Джанамеджайє, цей мій син народився від змії. Зрослий в її утробі, яка випила моє життєве сім'я, він сповнений великих аскетичних подвигів, досвідчений у читанні Вед і наділений моєю аскетичною силою. Він здатний відвернути всі твої гріховні вчинки, за винятком провини проти Магадеви. Але ним дана одна таємна обітниця: якщо який-небудь брахман попросить його про що-небудь, він йому те віддасть. Якщо ти зважишся на це, то бери його». Почувши сказане, Джанамеджайя відповів йому: «О блаженний, хай буде так!».

Узявши його собі домашнім жерцем, він повернувшись сказав братам: «Цей вибраний мною наставником. Що він скаже, те має виконуватися вами без запитань». Почувши наказ Джанамеджайї, брати його так і чинили. Наказавши так братам, він відправився в Такшашилью.[2] І ту країну він підкорив своїй владі.

В той же час жив якийсь мудрець, на ім'я Айода Дхаумья.[3] У нього було три учні: Упаманью, Аруні й Веда. Одного з учнів — Аруні — з країни панчалів він відправив сказавши: «Йди, закрий отвір у загаті». Коли так наставник наказав, Аруні-панчал відправився туди, але не зміг закрити того отвору в загаті. Засмучений цим, він нарешті знайшов спосіб, подумавши: «Добре, зроблю так». Він закрив собою отвір загати. А тим часом, поки він лежав там, воду було затримано.

Ось, через якийсь час, учитель Айода Дхаумья запитав своїх учнів: «Куди пішов панчал Аруні?». Ті йому відповіли: «Але ж ти сам його послав, сказавши: «Іди, закрий отвір у загаті». Почувши те, він сказав своїм учням: «Нумо підемо всі туди, де він?». З'явившись туди, він подав голос, волаючи: «Агов, Аруні-панчало, де ти? Іди сюди, мій сину!». Аруні ж, почувши голос учителя, швидко виліз із отвору в загаті й, ставши перед учителем, сказав йому: «Ось де я. Сюди в отвір загати я увійшов, щоб удержати плин води, яку неможливо було зупинити звичайними засобами. Як тільки я почув твій голос, я швидко випустив потік води й став перед тобою. Тому я вітаю тебе. Накажи, що я повинен зробити?». Йому вчитель відповів: «Тому що ти встав відпустивши потік води, то ти будеш зватися Уддалака (Той, Що Відпускає)». І вчитель виявив йому милість: «Позаяк тобою виконане моє веління, то ти матимеш щастя. І всі Веди будуть сяяти тобі й усі Дхармашастри [4]». Коли йому так сказав наставник, він відправився в бажану країну.

Інший же учень Айоди Дхаумьї був по імені Упаманью. Його відправив учитель із велінням: «О Упаманьє, мій сину, доглянь за коровами». І він, за велінням вчителя, почав доглядати корів. І, доглянувши за коровами протягом дня, він повернувся наприкінці дня й, ставши перед учителем, вклонився йому. Наставник побачив його тлустий вид і сказав йому: «О Упаманьє, мій сину, чим ти живеш, що такий вгодований?». Той відповів наставникові: «Жебранням я добуваю їжу». Йому заперечив учитель: «Не жертвуючи мені, не можеш вживати милостині».

Той же, сказавши «добре», знову став доглядати корів. І, доглянувши за коровами й знову повернувшись додому, він став перед учителем і вклонився йому. Побачивши його все таким же повним,

наставник сказав: «О Упаманьє, мій сину, усю без залишку милостиню я беру в тебе. Чим же тепер ти підтримуєш себе?». На запитання вчителя він відповідав: «Віддавши тобі першу милостиню, я йду збирати іншу. Нею я й підтримую себе». Йому вчитель заперечив: «Такі дії стосовно вчителя несправедливі. Чинячи так, ти далебі, створюєш перешкоди життю інших. Ти жадібний!». Сказавши «добре», він знову пішов доглядати корів. Доглянувши їх, він знову повернувся в будинок учителя й, ставши перед наставником, вітав його. І, побачивши його все таким же вгодованим, той знову сказав: «О Упаманьє, мій сину, я всю милостиню відбираю в тебе, а іншу ти не збираєш, і ти все ще вгодований. Що ж ти їси?». Той відповідав своєму вчителеві: «О пане, молоком цих корів я підтримую себе». Йому наставник заперечив: «Це незаконно, щоб ти користувався молоком без мого дозволу».

Висловивши згоду словом «добре», він, доглядаючи за коровами увесь день, знову повернувся в будинок свого вчителя й, ставши перед наставником, вітав його. Побачивши, що він усе ще вгодований, наставник сказав йому: «О Упаманьє, мій сину, милостині ти не їси та й іншої не збираєш, молока не п'єш, і однак ти все ще тлустий. Чим же ти тепер підтримуєш себе?». На запитання наставника той відповідав: «О пане, я п'ю піну, яку випускають телята, коли ссуть вим'я маток». Йому вчитель заперечив: «Ці шляхетні телята, з жалю до тебе, випускають рясну піну. Тому, чинячи так, ти точно так само створюєш перешкоду в житті телят. Навіть піну ти не смієш пити».

Той обіцяв, сказавши «добре», і позбавлений їжі почав знову пасти корів. Одержавши таку заборону, він милостині не їв, а іншої не збирав, молока не пив, піни не вживав. Одного разу в лісі, змучений голодом, він з'їв трохи листя рослини арка.[5] Від тих же листків арка, які він з'їв, їдких, гірких і важко перетравлюваних, очі йому занедужали, і він осліп. І коли він уже сліпим блукав там, він упав у яму.

Позаяк він не вертався, учитель сказав учням: «На Упаманью я наклав заборону на все. Він, звичайно, розсердився. Тому й не вертається, пішовши надовго». Сказавши так, він відправився в ліс і став гукати Упаманью: «Агов, Упаманьє, де ти? Іди-но сюди, мій сину!». Почувши заклик учителя, той голосно відгукнувся: «Я тут, о вчителю, упав у яму». Його запитав наставник: «Яким робом ти впав у яму?». Той відповідав йому: «Поївши листу рослини арка, я осліп, тому впав у яму». Йому сказав наставник: «Молися обом Ашвінам. Вони повернуть тобі зір, бо обоє вони лікарі богів». Коли йому так сказав учитель, він став славити Ашвінів, обох богів, словами з гімнів Рігведи.[6]

«Первонароджені, ви завжди передуєте дню й ночі, о променисті! Я прославляю вас, о променисті та безмежні! Ви чудові, червонокрилі птахи, які панують і проходять усюди, ширяючи над усіма світами.

Ви — золоті орли з потойбічного світу, правдиві й чудотворні, золотодзьобі, які завжди перемагають! Ви стрімко прядете білу й чорну тканину [7] на прекрасному, променистому верстаті.

Ви, о Ашвіни, заради великого щастя випустили перепела,[8] схопленого силою крилатого хижака. Адже вам, о ґречні, поклонялися істоти під впливом ілюзії й приганяли кращих яскраво-червоних корів.

Три сотні й шістдесят корів народжують одне теля.[9] У різних стійбищах, допускаючи ссати лише двічі, вони дають йому молоко. Це ви, о Ашвіни, даєте гаряче молоко, гідне вихваляння!

До маточини колеса прикріплено сімсот спиць,[10] і ще інших дванадцять спиць [11] прикріплені до його обода. Незмінно обертається те колесо, володіючи нескінченною окружністю й ніколи не зношуючись. Божественна ілюзія прикрашає вас, о стрімкі Ашвіни!

Котиться єдине колесо, що має дванадцять спиць і одну вісь. Воно дає відбиття своїм ободом і містить усередині себе амріту, — йому прихильні всі боги. О Ашвіни, тільки ви можете позбавити мене, знедоленого.

О Ашвіни, ви уособлюєте стан явищ! Відстороніть безсмертного Індру, о Ашвіни-підкорювачі демонів! Розколюючи гору, о Ашвіни, ви з'являєтеся серед корів; з настанням дня — їх цілий дощ!

Ви створили десять сторін світу [12] ще перед початком світотворення. Уподібнюючись колісницям, вони однаково простираються у височині. Їх рухам наслідують ріши. Боги й люди творять свої повсякденні обряди.

Ви створюєте всілякі барви й вони проникають в усі світи, Від них виходять і рухаються промені.

О правдиві Ашвіни, я прославляю вас, а також вінок із квітів блакитного лотосу, який ви носите. Ви справедливі й безсмертні, ви шляхетні й надзвичайні! Істинні боги виникли таким же шляхом розвитку всесвіту.

Хай одержить же бездиханний через рот життєву їжу, бо він відроджується тим же шляхом, о вічно юні! Новонароджена істота ссе свою матір, — це ви, о Ашвіни! Дайте ж мені небесної їжі, щоб міг я жити!».

Так ним славлені Ашвіни, обоє, з'явилися й сказали йому: «Ми задоволені. Ось тобі корж, з'їж його». Почувши, сказане, він заперечив: «Ви ніколи не говорите неправди. Але не можу я з'їсти цей корж, я маю пожертвувати його учителеві». Тоді Ашвіни йому сказали: «Ще колись, точно так само славлені твоїм учителем і вдоволені, ми дали йому коржа. Він з'їв його не пожертвувавши наставникові. І ти зроби так, як зробив твій учитель». Коли вони так сказали, той знову заперечив їм: «Молю вас, о Ашвіни: не можу я з'їсти його, я повинен віддати його вчителеві». Йому Ашвіни сказали: «Ми задоволені цією твоєю поведінкою стосовно твого вчителя. У твого наставника зуби із чорного заліза, у тебе ж будуть золоті. І будеш ти мати зір, і знайдеш ти щастя!». Коли йому так сказали Ашвіни, він прозрів і, з'явившись до вчителя, вітав його й

розповів про все. І той залишився вельми задоволений ним і сказав йому: «Як сказали Ашвіни, так і знайдеш ти щастя. І всі Веди будуть сяяти тобі». І було це випробуванням для Упаманью.

Третій учень Айоди Дхаумьї був на ім'я Веда. Йому вчитель повелів: «О Ведо, мій сину, залишайся тут. Послужи старанно якийсь час у моєму домі, й буде тобі благо». Сказавши «добре», він довгий час жив у родині вчителя в повній покорі наставникові. Його постійно використовували, подібно бикові для важких вантажів. Переносячи спеку й холод, спрагу й голод, він залишався завжди привітним. Пройшло багато часу, і вчитель його був задоволений. І від того, що він був задоволений, Веда досяг добробуту й довершеного знання. І було це випробуванням для Веди.

Одержавши дозвіл учителя, він, покинувши його дім і вчителя, повернувся до життя у своєму будинку. Коли він жив у своєму будинку, в нього також з'явилося троє учнів. Він ніколи не говорив своїм учням щось на зразок: «Робіть справу, служіть вчителеві», бо він сам пізнав весь тягар життя в родині вчителя й не хотів обтяжувати учнів злиднями.

І от через якийсь час до брахмана Веди з'явилися кшатрії [13] Джанамеджайя й Паушья та обрали його своїм наставником. Одного разу, збираючись відправитися у справах, пов'язаних з жертвопринесеннями, він повелів учневі по імені Уттанка: «О Уттанко, я хочу щоб ти чинив так, аби те, чого в нашій хаті бракує, було в достатку!». Наказавши так Уттанці, Веда відправився в дорогу.

І слухняний Уттанка, виконуючи розпорядження вчителя, почав жити в його родині. І ось, коли він жив там, жінки, які проживали в будинку наставника, зібралися разом і, покликавши його, сказали: «Дружина твого вчителя перебуває в періоді місячних очищень, а сам вчитель відправився в дорогу. Мусиш зробити так, щоб цей її період не був марним, бо вона засмучена цим». Почувши це, він сказав у відповідь тим жінкам: «Мною не може бути зроблена ця справа зі слів жінок, бо мені вчитель не наказував: «Ти повинен зробити навіть недозволене!». Через якийсь час його вчитель повернувся додому зі своєї подорожі. І він, дізнавшись про все без винятку, що відбулося, зрадів і сказав йому: «О Уттанко, мій сину, яку милість я повинен зробити для тебе. Ти справедливо служив мені, тому наша взаємна приязнь зросла. Тож, я дозволяю тобі піти. Усілякого успіху досягнеш ти. Йди ж!». Коли так було сказано, той сказав у відповідь: «Що мені зробити приємне для тебе, адже говорять так: «Якщо хто не за законом тлумачить і якщо хто не за законом запитує, то між ними виникає ворожнеча й один з них гине». Відпущений тобою я хочу запропонувати належну плату вчителеві».

Почувши, що той сказав так, учитель відповів: «О Уттанко, мій сину, залишайся поки». Одного разу Уттанка сказав наставникові: «Накажи мені, що бажане тобі я повинен зробити замість плати вчителеві?». Йому відповів наставник: «О Уттанко, мій сину, ти багаторазово квапиш мене, говорячи: «Я повинен принести плату вчителеві». Тож іди, зайди до моєї дружини й запитай її: що ти маєш принести. Що вона скаже, те й принеси». Коли вчитель сказав так, той, з'явившись до дружини вчителя, запитав її: «О пані, учитель мій дозволив мені відправитися додому. Але я хочу піти вільним від обов'язку, принісши тобі належну плату за навчання. Тому нехай пані накажуть: що я повинен принести в якості плати за навчання». У відповідь, дружина наставника сказала Уттанці: «Відправляйся до царя Паушьї. Попроси в нього пару сережок, які носить цариця, і принеси їх мені. На четвертий день має бути велике свято. Надягнувши ті сережки, я хочу з'явитися до брахманів. Виконай це, щоб у той день я сяяла ними. Бо якщо ти виконаєш цю службу, тобі буде щастя!».

Коли так сказала дружина наставника, Уттанка відправився в дорогу. По дорозі він побачив бика надзвичайного росту й вершника на ньому, також незвичайного росту. Людина та звернулася до Уттанки: «Агов, Уттанко, з'їж послід від цього бика!». Той, коли почув про це, не побажав. Йому людина сказала знову: «З'їж, о Уттанко, не барися. І твій наставник колись теж з'їв такий гній». Коли він сказав так, Уттанка, промовивши «добре», з'їв тоді гній і випив сечу того бика, потім відправився туди, де царював кшатрій Паушья.

З'явившись до царя, Уттанка побачив його на троні. Підійшовши до нього, він ушанував його благословеннями й сказав: «Я прийшов до тебе прохачем». Той вітав його й запитав: «О пане, адже я Паушья. Що я повинен зробити для тебе?». Йому відповів Уттанка: «Я прийшов до тебе просити пару сережок замість плати моєму вчителеві. Дозволь же віддати мені ті сережки, що носить твоя дружина». Йому Паушья мовив: «Увійди у палац і попроси царицю». Коли він так сказав, той увійшов у палац, але не побачив цариці. Він знову звернувся до Паушьї: «Недобре тобі обманювати мене, бо немає твоєї дружини в палаці. Я не бачу її». Почувши, що той сказав йому, Паушья відповів Уттанці: «А чи чистий ти зараз, згадайно? Адже ту царицю не може побачити нечистий, на кому є залишки їжі. Через відданість до чоловіка вона не виходить показатися опоганеному». Уттанка, коли почув це, згадавши, сказав: «Це так: коли я йшов, то після їжі умився поспіхом». Йому Паушья відповів: «В тому ж бо справа! Не варто робити омивання на ходу або стоячи». Тоді Уттанка, сказавши йому «добре», сів, повернувшись лицем на схід. Вимивши добре руки, ноги й обличчя, він потім обмився беззвучною водою, що доходила йому до грудей. Потім він випив три рази, витер двічі лице і доторкнувся водою до отворів у тілі. Тоді він увійшов у палац і побачив ту царицю.

А вона, тільки-но побачила Уттанку, встала, привітала його й мовила: «Чолом тобі, о пане! Накажи, що я маю зробити для тебе?». Той відповів їй: «Дай-но мені ці сережки, я прошу їх на винагороду моєму

вчителеві». Вона, задоволена його гарним поводженням, подумавши: «Цей, особа гідна милости, не повинен бути обділений», зняла ті сережки й віддала йому. І вона сказала йому: «Цих сережок домагається цар зміїв Такшака.[14] Тому ти повинен нести їх обережно». Почувши сказане нею, він відповів цариці: «О пані, будь цілком спокійна, — мене не в змозі здолати цар зміїв Такшака!».

Сказавши так цариці й попрощавшись із нею, він з'явився до Паушьї. Побачивши його, він сказав: «О Паушьє, я задоволений!». Йому Паушья відповідав: «О пане, особа, гідна милости з'являється рідко. Ти ж гідний гість. Тому я зроблю шраддху.[15] Почекай трохи». Йому Уттанка відповів: «Я чекаю тільки хвилинку. Я хочу, щоб ти хутко подав готову їжу». Той, сказавши: «добре», почастував його готовою їжею.

А Уттанка, побачивши, що їжа холодна й має впале в неї волосся, вирішив, що вона нечиста й сказав Паушьї: «Але ти даєш мені нечисту їжу, за це ти осліпнеш!». Йому Паушья сказав у відповідь: «Позаяк ти чисту їжу споживаєш, то за це ти будеш бездітним». Тоді Паушья впевнившись в нечистоті тієї їжі та, подумавши, що їжа та нечиста й містить волосся, бо була приготовлена жінкою з розпущеними волоссям, — він почав умилостивляти Уттанку: «О пане, я не знав, що ця їжа з волоссям і холодна, — тому прошу в тебе вибачення. Хай не буду я сліпим!». Йому Уттанка відповів: «Я даремно не говорю. Ставши сліпим, ти скоро знову прозрієш. Але не здійсниться прокляття, виречене тобою стосовно мене!». Йому Паушья заперечив: «Я не можу, зняти свого прокльону, бо гнів мій навіть тепер не вгасає. І хіба тобі не відомо, що «Серце в брахмана м'яке, як свіжо-збите масло, якщо навіть у слові його відчувається відточена бритва. З тим і іншим навпаки у кшатрія: слово його м'яке, як свіжо-збите масло, але серце гостре, мов бритва». А раз це так, я не можу через жорстокосердість зняти своє прокляття. Йди ж!». Уттанка йому відповідав: «Встановивши нечистоту їжі, ти став умилостивляти мене. А до цього тобою було сказано: «Бо чисту їжу ти опоганюєш, то будеш ти бездітним!». Але коли їжа виявилася дійсно зіпсованою це твоє прокляття стосовно мене не здійсниться. А я тим часом досягну мети». Сказавши так, Уттанка, узявши ті сережки, відправився в дорогу.

По дорозі він побачив голого старця-ченця, який наближався до нього то ясно видимий, то невидимий. Тим часом Уттанка, поклавши сережки на землю, пішов до води. В цей час той жебрак поспішно підійшов, схопив сережки й утік. Уттанка наздогнав його й схопив. А той, облишивши свій вигляд, прийняв подобу Такшаки й хутко прослизнув у великий отвір, який відкрився в землі. І, зникнувши там, він попрямував до свого житла, у зміїне царство. Уттанка пішов за ним через той же отвір. І, зайшовши туди, він славив змій такими віршами:

«Змії, які мають Айравату [16] своїм царем сяючим у битві, і повзуть, немов хмари, від вітру у супроводі блискавок. Гарні й потворні, з вкритими чорнінням сережками, і, які походять від Айравати, вони блищать подібно сонцю на небі. Багато зміїних стежок на північному березі Ґанги. Хто захоче, крім Айравати, прямувати, немов серед війська, під променями палючого сонця! Вісім тисяч і вісім, і двадцять тисяч змій йдуть провідниками, коли виходить Дхрітараштра.[17] І ті, які йдуть за ним або відправилися в далекі краї, маючи старшим своїм братом Айравату, — їм я теж вклоняюся. Заради одержання сережок я прославив Такшаку, того сина Кадру,[18] який завжди жив на Курукшетрі й у лісі Кхандава. Такшака й Ашвасена,[19] два незмінні супутники, жили на Курукшетрі біля ріки Ікшуматі.[20] Я буду також завжди славити й того молодшого, великодушного брата Такшаки, який відомий під іменем Шрутасена й жив у Магаддьюмі,[21] домагаючись верховенства над зміями!».

Але хоча він і прославляв так змій, він не одержав тих сережок. Тоді він побачив двох жінок, які пряли тканину сидячи за ткацьким верстатом. І в тому верстаті були чорні й білі нитки. І побачив він колесо, що приводиться в рух шістьма хлопчиками. І побачив він мужа, вартого погляду. Усіх їх він став вихваляти такими віршами:

«Як поступово й безупинно рухається полярне коло, на ньому виявляється три сотні й шістдесят ділянок, — так і це колесо, яке обертають шість хлопчиків, має поєднання двадцяти чотирьох ділянок.[22] І на цьому верстаті, котрий охоплює світи, дві жінки, посилаючи човник, безупинно прядуть тканину із чорних і білих ниток, постійно створюючи істот та світи. Хвала володарю грому, охоронцю миру, нищителю Врітри й Намучи,[23] одягненому в чорний одяг, великодушному, який у світі розмежовує правду й неправду, який роз'їжджає замість колісниці на коні, хто є сином вод і прадавнім виглядом бога Агні! Поклоніння тому володареві всесвіту, владиці трьох світів [24]— Пурандарі!».

Тоді муж той сказав йому: «Я задоволений цією твоєю хвалою. Яку милість я повинен виявити тобі?». Той йому відповів: «Нехай змії будуть під моєю владою!». І йому той чоловік знову мовив: «Подуй в задній прохід цьому коневі!». І він став дути в задній прохід коневі. І коли він дув, з коня, із усіх отворів, вийшло вогняне полум'я разом з димом. За його допомогою було обкурене зміїне царство. Тоді зніяковілого Такшаку охопив страх перед вогняним полум'ям. Захопивши сережки, він вийшов поспішно зі свого житла й сказав Уттанці: «Візьми ці сережки!». І Уттанка узяв їх. Одержавши сережки, він подумав: «Адже сьогодні велике свято у дружини мого наставника, але я так далеко. Яким же чином я зможу висловити їй свою повагу?». Коли він міркував про це, той чоловік сказав йому: «О Уттанко, сідай верхи на цього коня. Він в одну мить доставить тебе до хати твого вчителя».

Сказавши «добре», він сів на того коня й повернувся в будинок свого наставника. А дружина вчителя, викупавшись, сіла зачісувати волосся й, бачачи, що Уттанка не вертається, стала вже думати про те, аби

прокляти його. І ось Уттанка, увійшовши до дружини наставника, вітав її та віддав ті сережки. Вона ж йому сказала у відповідь: «О Уттанко, ти з'явився вчасно. Чолом тобі, о сину! Заледве ти не був проклятий мною. Щастя супроводжувало тебе. Хай знайдеш ти успіх!».

Потім Уттанка вітав свого вчителя. Йому наставник мовив: «О Уттанко, мій сину, чолом тобі! Чому затримався?». Учителеві Уттанка відповідав: «О пане, Такшакою, царем зміїв, мені була вчинена перешкода в цій справі. Ним я був заведений у зміїне царство. І там я побачив двох жінок, які пряли тканину сидячи за верстатом. І в тому верстаті були чорні та білі нитки. Що це? І там я побачив колесо із дванадцятьма спицями. Шість хлопчаків обертали його. Що ж це? І чоловіка я побачив також. Хто ж він? І коня надзвичайних розмірів я побачив. І той теж хто є? А коли я йшов дорогою, я побачив бика й на ньому верхи чоловіка. Він ласкаво звернувся до мене: «Агов, Уттанко, з'їж гній цього бика. І вчитель твій колись їв його!». Тоді, за його велінням, той гній від бика я з'їв. Тому я хочу, щоб ти пояснив мені, що це таке?».

Наставник відповідав: «Ті дві жінки — Дхатрі та Відхатрі.[25] А ті чорні й білі нитки — день і ніч. А ті шість хлопчиків, які вертять колесо із дванадцятьма спицями, — шість пір року,[26] а колесо — рік. Той чоловік є Парджанья.[27] Той кінь — Агні. Той бик, якого ти побачив, коли йшов по дорозі, Айравата,[28] цар слонів. А той, хто сидів верхи на ньому, — Індра. А той гній від бика, який ти з'їв, амріта. Саме тому ти не загинув ув оселі змій. А той Індра — мій друг. Завдяки його милости ти одержав сережки й повернувся. Тож йди вже, друже, я відпускаю тебе. Ти знайдеш щастя!». Одержавши дозвіл учителя, Уттанка, розгніваний на Такшаку, відправився в Хастінапур, наміряючись помститися йому.

І Уттанка, кращий з брахманів, незабаром прибув у Хастінапур і з'явився до непереможного царя Джанамеджайї, який перед тим тільки-но повернувся додому з Такшашили. Побачивши великого переможця, з усіх боків оточеного радниками, він побажав йому спершу, згідно із приписами, перемоги. Потім у належний час звернувся до нього із промовою, з таких слів: «У той час як необхідно виконати іншу справу, о кращий з царів, ти, наче хлоп'я робиш зовсім інше, о найперший серед царів!». Почувши, що сказав йому брахман, цар Джанамеджайя, з чистою душею, вшанував, як належить, того пустельника й сказав йому у відповідь: «Охороною моїх підданих я дотримуюсь свого обов'язку стосовно касти кшатріїв. Скажи ж, що потрібно зробити, о кращий з двічінароджених? Сьогодні я бажаю послухатися твого слова».

У відповідь на запитання найкращого з царів, кращий з брахманів і найвидатніший серед благочестивих мовив цареві з незасмученою душею: «Ця справа — твоя, власне справа, царю. Твій батько, о царю царів, вбитий Такшакою. Тому помстися цьому підступному змієві. Я вважаю, що настав час діяти так, як передбачено долею. Отже йди, о царю, на помсту за свого великодушного батька. Адже той цар, безвинно ужалений злочинним змієм, розклався на п'ять складових частин,[29] подібно дереву, враженому громом. Сп'янілий гордістю своєї сили, підступний Такшака, найпідліший зі змій, вчинив неприпустимо. Він вжалив твого батька, захисника роду царственних мудреців, і умертвив богоподібного царя, а мудреця Кашьяпу [30] той лиходій змусив повернутися. Ти повинен спалити того лиходія на палкому вогні під час жертвопринесення змій, о великий царю! Саме про це тобі слід розпорядитися. І таким чином ти зможеш помститися за свого батька. Цим самим і мені, о царю, буде зроблена велика послуга, бо, о охоронцю землі, підступний той і моїй справі вчинив перешкоду, коли я мандрував заради свого вчителя, о великий бездоганний царю!».

Почувши це, цар Джанамеджайя розгнівався на Такшаку, розлютований словами Уттанки, подібно тому як жертовний вогонь запалюється від пряженого масла. І запитав тоді той цар, вельми засмучений, у своїх радників у присутности Уттанки про небесний шлях свого батька. І той цар царів сповнився суму і жалоби, коли почув від Уттанки про те, як усе відбулося з його батьком.

Так говорить, розділ третій в Адіпарві великої Магабгарати.

КІНЕЦЬ ОПОВІДІ ПРО ПАУШЬЮ

КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ПАУШЬЮ

[1] Сарама — в Рігведі вважалася собакою Індри й матір'ю двох псів, прозваних Сарамеями («сини Сарами»), які мали по чотири ока й були сторожовими псами Ями, бога смерті. Згідно Бгагавад-Пурані, Сарама - одна з дочок Дакши й мати всіх диких тварин. (вгору)

[2] Такшашила — місто гандхарвів, яке було розташоване в нинішньому Пенджабі й згадується у Птоломея та інших класичних авторів за назвою Таксила. (вгору)

[3] Айода Дхаумья — молодший брат Девали, ведичного мудреця, і надалі домашній жрець пандавів. (вгору)

[4] Дхармашастра — керівництво, або дисципліна, що трактує про закон і мораль. (вгору)

[5] Арка — назва рослини (Calatropis gigantea), невеликого дерева, червоні квіти якого разом із плодами, соком і корою вважаються цілющими. (вгору)

[6] Рігведа — одна із чотирьох самхіт або збірників Вед, «Веда гімнів», найбільш древній пам'ятник індійської літератури, що відноситься приблизно до кінця третього тисячоріччя до н.є. Рігведа представляє собою збірник гімнів, спрямованих до різних божеств, які уособлюють сили природи. (вгору)

[7] Біла й чорна тканина, тобто день та ніч. (вгору)

[8] Під перепелом тут мається на увазі птах життя, під пернатим хижаком або Гарудою - невблаганний час. У цих словах варто шукати схований зміст, тобто натяк на те, що тільки Ашвіни, як лікарі богів, здатні повернути йому зір, згублений рослиною арка. (вгору)

[9] *Три сотні й шістдесят корів - триста шістдесят днів, а одне теля - один рік.* (вгору)

[10] *Сімсот двадцять спиць, прикріплених до маточини й обода колеса, — число днів і ночей у році; колесо — рік.* (вгору)

[11] *Дванадцять спиць — дванадцять місяців у році.* (вгору)

[12] *Десять сторін світу — за індійською епічною міфологією розрізняються десять сторін світу: чотири головні сторони світу, чотири проміжні, зеніт і надир (лежить на напрямку прямо вниз від спостерігача, до центру Землі).* (вгору)

[13] *Кшатрія або кшатрій (kşatriya) — член касти воїв, яка вважається другою з чотирьох головних каст.* (вгору)

[14] *Такшака — цар зміїв, один з головних зміїв-нагів Патали, підземного царства, син Кашьяпи й Кадру. Із-за нього цар Джанамеджайя влаштував зміїне жертвопринесення, щоб винищити всіх змій.* (вгору)

[15] *Шраддха — поминальна жертва для шанування й підтримки душ покійних предків, яка супроводжується частуванням, котре складається з коржів або вареного рису.* (вгору)

[16] *Айравата (airāvata) — цар змій, що вважається хінду одним з головних серед зміїного племені нагів, насельників підземного царства.* (вгору)

[17] *Дхрітараштра — брат Айравати, один з головних зміїв-нагів, що населяють підземне царство.* (вгору)

[18] *Кадру — дружина легендарного мудреця Кашьяпи, яка вважається матір'ю могутніх змій.* (вгору)

[19] *Ашвасена — ім'я змія-нага, сина Такшаки, царя змій.* (вгору)

[20] *Ікшуматі — назва ріки Калінади, що тече через Камаон, Рохількханд і район Канаудж і впадає в Ґангу.* (вгору)

[21] *Магаддьюма або Магаддьюман — назва місця священних омивань.* (вгору)

[22] *Двадцять чотири ділянки, тобто двадцять чотири фази місяця.* (вгору)

[23] *Нищитель Врітри й Намучи — бог Індра.* (вгору)

[24] *Три світи — три світи, узяті разом, а саме: небо (svarga), земля (bhūmi) і підземний світ (pātāla).* (вгору)

[25] *Дхатрі й Відхатрі — два божества, які уособлюють створення і встановлення, імена Брахми й Праджапаті. В епосі Дхатрі й Відхатрі часто представляються як два брати - сини Брахми.* (вгору)

[26] *За календарем хінду розрізняються шість пір року, а саме: 1) прохолодний сезон — із середини січня до середини березня; 2) весна — із середини березня до середини травня; 3) літо — із середини травня до середини липня; 4) дощова пора — із середини липня до середини вересня; 5) осінь — із середини вересня до середини листопада; 6) зима — із середини листопада до середини січня.* (вгору)

[27] *Парджанья — дощова або грозова хмара; бог грози й грому Індра.* (вгору)

[28] *Айравата — слон Індри, що нібито вийшов з вод океану під час збивання його богами й асурами.* (вгору)

[29] *Розклався на п'ять складових частин, тобто вмер.* (вгору)

[30] *Кашьяпа — древній ведичний мудрець-поет, син Марічи й онук Брахми. Згідно легенд, він вважається батьком Вівасвана (Сонця), батька Ману, родоначальника людського роду.* (вгору)

ОПОВІДЬ ПРО ПУЛОМУ

Розділ 4

Син Ломахаршани, візник Уграшравас, досвідчений у пуранах, прийшов у ліс Найміша до мудреців. Вони були присутні гостями при виконанні дванадцятирічного жертвопринесення Шаунаки, прозваного Кулапаті. Знавець пуран, який вивчив їх з найбільшою ретельністю, він, шанобливо склавши руки,[1] звернувся до них: «Що ви бажаєте почути? Про що я повинен вам розповісти?». Йому мудреці сказали: «Ми будемо просити тебе, о сину Ломахаршани, і ти розповіси нам, бажаючим почути, чудесні оповіді. Святий Шаунака тепер зайнятий охороною жертовного вогню. Він знає чудові оповіді про богів і асурів, а також знає всілякі розповіді про людей, зміїв і гандхарвів. В цьому жертвопринесенні, о сину сути, той учений брахман є головою роду. Він вправний, твердий ув обітницях і мудрий; він навчитель в царині шастр і Араньяків.[2] Він миролюбний і правдивий, він відданий покаянню й вірний даній обітниці. Ми всі його шануємо. А поки потрібно дочекатися його. Коли наставник той сяде на своє вельми почесне місце, ти тоді розповіси про те, що запитає кращий з двічінароджених».

Сута сказав:

Хай буде так. Коли той великодушний наставник сяде і запитає, я розповім різні священні оповіді.

І ось, виконавши належним чином свої обов'язки, той кращий з брахманів, догодивши богам словами, а предкам — водою, повернувся до місця жертвопринесення, де сиділи благочестиві брахмани-мудреці, які дотримуються обітниць, із сином візника попереду. Тоді, сівши серед жерців і садасьїв, Кулапаті Шаунака так сказав:

Так вістить розділ четвертий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 5

Шаунака сказав:

Твій батько, о сину, колись вивчив усі пурани. Чи й ти вивчив їх усі, о сину Ломахаршани? Адже в пуранах розповідаються чудові оповіді, а також найдавніші родоводи мудреців. Ще колись, ми чули їх від твого батька. Тепер я бажаю почути спершу про історію роду Бхрігу. Розкажи цю історію. Ми готові слухати тебе.

Сута мовив:

Що було колись добре вивчено, о кращий з двічінароджених, і розказано Вайшампаяною та іншими великодушними брахманами, і що вивчено моїм батьком, а потім добре засвоєне мною, про те слухай, о нащадку Бхрігу. Про цей рід бхрігуїдів,[3] найкращий рід нащадків Бхрігу, який шанується богами разом з Індрою та Агні, і сонмами марутів,[4] — я розповім тобі, о брахмане, згідно з оповідями, заснованими на пуранах, о великий пустельнику!

У Бхрігу був син, якого він сильно любив, бхрігуїд на ім'я Чьявана. А у Чьявани був син, втілення справедливости, по імені Праматі. У Праматі ж від апсари Гхрітачи [5] народився син на ім'я Руру. А від Руру, твого предка, від його дружини Прамадвари, народився син Шунака. Він був справедливий душею, досвідчений у Ведах і віддавався подвижництву. Прославлений і вельми вчений, він був кращим серед знавців священних писань. Благочестивий, правдивий, твердий, він приборкував свої почуття.

Шаунака сказав:

О сину візника, розкажи мені, я питаю тебе, про те, як тому великодушному синові Бхрігу було дано ім'я Чьявана.

Сута мовив:

У Бхрігу була жона, яку він гаряче любив, відома під іменем Пулома. В ній він зачав зародок. І от одного разу, коли зародок той перебував ще в утробі цнотливої Пуломи, законної дружини славного ріши, о нащадку Бхрігу, і коли сам Бхрігу, кращий серед охоронців закону, пішов з дому для омивань, в його оселю тоді прийшов ракшас [6] Пулома. Увійшовши в оселю і побачивши бездоганну дружину Бхрігу, він закохався в неї та втратив розум. А прекрасна Пулома, побачивши того ракшаса, який прийшов до неї, прийняла його й почастувала лісовими плодами, корінням та іншою їжею. Ракшас же, о брахмане, мучився любов'ю при погляді на неї і захоплюючись нею вирішив викрасти її, бездоганну. Тоді у сховищі священного вогню він побачив палаючий вогонь. І спитав ракшас у палаючого вогню: «Скажи мені, о Агні, відповідай мені, чия це насправді дружина? Ти правдивий і скажи мені, який питає тебе правду, о Павако.[7] Адже красуня ця була раніше мною вибрана за дружину, але потім батько віддав її віроломному Бхрігу. Скажи мені правду: якщо струнконога стала жоною Бхрігу, тому що була самотня, то я вирішив викрасти її з оселі. Бо тепер в мені вирує гнів, який спалює моє серце, бо цією моєю колишньою дружиною, гарною станом, оволодів Бхрігу».

Так, звертаючись до палаючого вогню, ракшас знову й знову питав його, підозрюючи, що вона дружина Бхрігу: «Ти, о Агні, постійно блукаєш всередині всіх істот, немов свідок їх чеснот і гріхів, скажи ж справедливе слово, о всевідаючий! Якщо ця моя колишня дружина була викрадена віроломним Бхрігу, то ти зволь сказати мені правду. Почувши від тебе, що вона — дружина Бхрігу, я викраду її з ашраму, о знаючий все про народжених, у тебе на очах. Відповідай же мені правдивим словом!».

Почувши ту його мову, Семиполум'яний [8] сильно засмутився й тихо промовив: «Боюся неправди й прокльону Бхрігу».

Так вістить розділ п'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 6

Сута сказав:

Почувши слово Агні, той ракшас, о брахмане, прийняв тоді вигляд вепра й поніс її зі швидкістю вітру, рівною швидкості думки. Тоді та дитина, що перебувала в утробі матері, о нащадку роду Бхрігу, гніваючись, випала з її лона. Тому він став прозиватися Чьявана «Падаючий». Побачивши його, сяючого, подібного сонцю, той ракшас випустив її та впав, перетворившись на попіл. А струнка Пулома, узявши того сина Бхрігу — бхрігуїда Чьявану, о брахмане, пішла не тямлячи себе від горя. Ту бездоганну дружину Бхрігу, котра плакала рясними сльозами, побачив сам Брахма, прабатько усіх світів. І втішив її великий прабатько Брахма. А з її сліз постала велика ріка, що тече шляхом, який пройшла та славетна дружина Бхрігу. Побачивши цю ріку, яка тече до обійстя Чьявани, прабатько світів нарік тоді її — Вадхусара *(«Плинна слідами жінки»)*. Так народився Чьявана, відомий син Бхрігу. І побачив там батько Чьявану й ту молоду дружину. Тоді Бхрігу, розгніваний, запитав свою дружину Пулому: «Хто тут розповів про тебе тому ракшасу, який наважився тебе викрасти? Адже той ракшас не знав, що ти, о люба, — моя дружина. Тому назви мені його, бо я зараз же волію проклясти його з гнівом. Хто це не боїться мого прокльону й чия це провина?».

Пулома мовила:

О пане, Агні повідомив про мене тому ракшасу. І тоді ракшас викрав мене, хоч я й кричала, наче морська орлиця. Я була врятована завдяки сяйву твого сина, бо ракшас побачивши його випустив мене та впав, перетворившись на попіл.

Сута сказав:

Таке почувши від Пуломи, Бхрігу розлютився й гнівно прокляв Агні, сказавши: «Ти будеш всепоглинаючим!».

Так вістить розділ шостий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 7

Сута вирік:

Агні ж, проклятий Бхрігу, гнівно сказав тоді таке слово: «Навіщо ти зараз вчинив так поспішно, о брахмане? Я намагаюся діяти за законом і неупереджено говорю правду, яка ж тут може бути провина з моєї сторони? Про що були спитали мене, про те я й сказав правду. Адже свідок, який на задане питання відповість інакше, знаючи, як було насправді, згубить своїх предків, а також сім поколінь роду. І на того, хто обізнаний про усі обставини справи й не говорить, знаючи про них, — на нього падає та ж провина, це безсумнівно. Я теж можу прокляти тебе, але брахмани в пошані у мене. Хоча тобі звісно відомо, але я розповім наступне, слухай-но! Збільшивши себе за допомогою магічної сили, я перебуваю в різних формах під час узливань священному вогню, при здійсненні тривалих жертвопринесень, при відправах релігійних обрядів і під час виконання інших жертвопринесень. Пряженим маслом, яке ллють на мене при здійсненні жертовних обрядів, згідно із законом, запропонованим у Ведах, задовольняють богів і предків. Усі сонми богів є водами й сонми предків також — води. Для богів разом із предками однаково доступні жертвопринесення Дарша [9] і Паурнамаса.[10] Тому божества є предками, а предки божествами. Вони шануються спільно або окремо в періоди місяця. Позаяк божества й предки завжди споживають жертвопринесення вчинені на мені, то я вважаюся вустами богів і предків. У день молодика — предки й у день повні — боги, споживають жертвопринесення через мої вуста і поїдають пряжене масло, яке ллють на мене. Яким же чином я, будучи їх устами, стану всепоглинаючим?».

Подумавши трохи, Агні тоді витяг себе з усіх жертовників двічінароджених, з місць різних жертвопринесень і обрядів. Без вигуків Ом [11] і Вашат [12] при жертвопринесеннях, без вигуків Свадха [13] і Сваха [14] при узливаннях богам і тіням покійних предків, усі істоти тоді через відсутність вогню вдалися у тяжку тугу. Тоді усі ріши, злякавшись, відправилися до богів і так сказали: «Від припинення жертовних і релігійних обрядів, які припинились через зникнення вогню, впали в безлад три світи, о бездоганні! Накажіть — що треба робити й до того ж якнайшвидше». Тоді ріши й боги відправилися до Брахми й повідали йому про прокляття накладене на Агні та про припинення всіх релігійних обрядів: «Клятий Бхрігу з якоїсь причини прокляв його, о Всевишній, то яким же чином Агні, зробившись устами богів і поглиначем жертовної частки й пряженого масла, стане всепоглинаючим в усіх світах?». І, почувши це, творець всесвіту покликав Агні й звернувся до вічного творця істот з таким словом: «Ти тут творець усіх світів і їх руйнівник. Ти підтримуєш три світи й керуєш усіма обрядами. Зроби так, о володарю світів, щоб жертовні обряди не порушувалися. Чому ти, володарю світів і поглинач жертв, так знесилів? Раз ти є у світі засобом очищення й перебуваєш усередині всіх істот, то ти не підеш усім тілом своїм у стан всепоглинача. Те полум'я твоє, яке охопить що-небудь, — воно все спалить, о полум'яний! Як усе, чого торкнулися промені сонця, стає чистим, так і зробиться чистим усе, що буде спалене твоїм полум'ям. Тому, о Агні, ти є найбільша сила, породжена твоєю ж міццю. За допомогою своєї сили зроби прокляття ріши не дійсним, о володарю! Одержуй свою частку й частку богів від жертвопринесень, чинених у твоїх вустах». «Хай буде так!», — сказав у відповідь тому прабатькові Агні й відправився виконувати веління Всевишнього бога. А боги й ріши, зрадівши, розійшлися тоді дорогами, якими прийшли. І ріши стали, як і раніше, робити всі жертовні та інші обряди. Боги на небі зраділи, зраділи й сонми земних істот. Агні теж появ вищу радість, бо позбувся гріха.

Така ця прадавня оповідь про прокляття Агні, і так було знищено ракшаса Пулому й народжений Чьявана.

Так вістить розділ сьомий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 8

Сута мовив:

І той Чьявана, син Бхрігу, о брахмане, породив від своєї дружини Суканьї сина, великодушного Праматі, який був наділений полум'яною силою. А Праматі породив від Гхрітачи сина, по імені Руру. Руру ж породив від Прамадвари сина Шаунаку. Про всі пригоди того Руру, о брахмане, обдарованого могутньою силою, я розповім тобі докладно. Слухай же про це повністю.

Був колись великий мудрець, наділений знаннями та, який чинив подвижництво на благо всіх істот, на ім'я Стхулакеша. У цей же час вступив у зв'язок з Менакою цар гандхарвів Вішвавасу, о мудрецю! І в належний час, о нащадку Бхрігу, апсара Менака [15] народила той його зародок ув житлі Стхулакеші. І, залишивши новонароджене дитя на березі ріки, апсара Менака, о брахмане, пішла геть. А ту дівчинку, яка сяяла красою, подібно божественному створінню, позбавлену батьків, залишену на безлюдному березі ріки, побачив той великий мудрець і подвижник Стхулакеша. Побачивши ту дівчинку, Стхулакеша, кращий з двічінароджених і найперший серед мудреців, узяв її з жалю і виростив. І виросла вона, чарівна й струнка, в його ашрамі. І стала вона кращою з жінок, обдарована всіма принадами й чеснотами. Тому великий мудрець нарік її Прамадвара. І ту Прамадвару в житлі ріши побачив благочестивий Руру, і серцем його оволодів тоді бог любови. Потім той нащадок Бхрігу через своїх друзів повідомив про це свого батька. І Праматі (*його батько*), почувши про це, прийшов до славного Стхулакеші. І видав тоді батько свою годованицю-дочку Прамадвару за Руру, призначивши весілля, коли сузір'я Бхага-Дайвата [16] буде на сході.

За кілька днів до того, коли мало відбутися весілля, та чарівнолиця дівчина грала одного разу з подругами. Вона не помітила сплячу змію, згорнуту кільцем, і з примусу долі, перебуваючи від смерти на волосину, наступила на неї. А змія, під спонукою закону часу, міцно встромила отруйні зуби в тіло безтурботної дівчини. Вжалена, вона миттєво впала непритомна на землю. Навіть без тями й нездатна притягати погляди, вона мала найпривабливіший вигляд. Вона начебто спала на землі. Вражена отрутою змії вона, тонка в талії, стала ще більш привабливою. І її, нерухому на землі, чарівну, мов лотос, побачив батько й інші пустельники. Тоді зібралися всі кращі з двічінароджених, перейняті жалем: Свастьятрея, Магаджану й Кушика, Шанкамекхала, Бхарадваджа й Каунакутсья, Арштишена й Гаутама, Праматі разом із сином та інші жителі лісів. Побачивши дівчину, вражену зміїною отрутою, вони заридали, сповнені жалю. А Руру, знеможений, пішов звідти геть.

Так вістить розділ восьмий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 9

Сута мовив:

В той час як ті брахмани сиділи так навколо неї, Руру, зайшовши у дрімучий ліс, почав плакати з великого горя. Скорботний, він жалібно ремствуючи згадував про улюблену Прамадвару й розчулено вимовив такі слова: «Лежить вона на землі, ніжна тілом, збільшуючи мою скорботу. Що для всіх її друзів може бути більш сумним, ніж це? Якщо я роздавав милостиню і дотримувався подвижництва, і якщо я добре слугував учителям, то силою цього, нехай оживе моя кохана, бо я, починаючи від дня народження, приборкував свою душу й дотримувався твердої обітниці, тож нехай сьогодні ж встане красуня Прамадвара!».

Вісник богів сказав:

Те, що ти висловлюєш горе словами, о Руру, є даремним. Адже у смертного, о благочестивий, коли життя відлетіло, немає вже життя. Ця варта жалю дочка гандхарва і апсари розлучилася з життям. Тому, о шановний, не сумуй. Адже є передбачений великодушними богами спосіб. Якщо ти бажаєш застосувати його, то ти повернеш свою Прамадвару.

Руру сказав:

Який же спосіб визначено богами, — скажи мені правду, о мандрівниче небес? Почувши про нього, я застосую його, допоможи ж урятувати мене.

Вісник богів мовив:

Віддай половину свого життя дівчині, о нащадку Бхрігу, і в такий спосіб встане, о Руру, твоя наречена Прамадвара.

Руру сказав:

Половину свого життя я віддаю, о кращий з небесних мандрівників! Нехай же встане моя кохана в одязі з любови та краси.

Сута сказав:

Тоді цар гандхарвів і посланець богів з'явилися, о шляхетні, до царя Дхарми й сказали йому: «О царю закону, ціною половини життя Руру, нехай оживе, якщо ти бажаєш, прекрасна Прамадвара, наречена Руру, яка лежить зараз мертва!».

Цар закону [17] мовив:

Нехай же встане, якщо бажаєш, о віснику богів, наречена Руру, наділена половиною його життя.

Сута сказав:

Тільки-но так було сказано, Прамадвара, діва красна, прокинулась ніби від сну, одержавши половину життя Руру. Було визначено, щоб у майбутньому скоротилося наполовину досить довге життя величного Руру на користь його жони. Тоді, у сприятливий день, їх батьки з радістю влаштували їхнє весілля, а ті насолоджувалися вдвох, бажаючи один одному добра. Знайшовши дружину, яку важко було знайти, дружину, подібну тичинці лотосу, Руру, твердий ув обітницях, поклявся винищувати змій. І де б він не побачив поблизу змій, сповнений сильного гніву він убивав їх усіх, хапаючись за зброю.

Одного разу той брахман Руру ввійшов у величезний ліс і побачив лежачого там змія з породи дундубха [18], якого здолала старість. І, піднявши в гніві ціпок, подібний жезлу долі, брахман вдарив його. Тоді змій дундубха сказав йому: «Я не заподіяв тобі зараз ніякої шкоди, о пустельнику! То чому ж, охоплений гнівом, ти люто лупцюєш мене?».

Так вістить розділ дев'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 10

Руру сказав:

Моя дружина, яка миліша мені за саме життя, була вжалена змією. Тоді я дав був, о змію, страшну клятву: «Буду завжди вбивати всяку змію, яку побачу!». Тому я маю намір убити тебе, і ти позбудешся життя.

Дундубха мовив:

Це інші змії, о брахмане, кусають людей. Ти не повинен убивати дундубхів через те, що вони тільки за запахом змії. Зробившись знавцем закону, ти не повинен убивати дундубхів, однакових за назвою зі зміями, але різних за прагненнями, однакових у нещасті, але різних у щасті.

С у т а с к а з а в :

Почувши таку мову змія, Руру тоді зніяковів зі страху і не вбив дундубху, вважаючи його за мудреця. І сказав йому пан Руру, заспокоюючи його: «Скажи відверто, о змію, хто ти, що прийняв таку подобу?».

Д у н д у б х а с к а з а в :

Я був колись, о Руру, мудрецем, по імені Сахасрапат (*«Тисячоногий»*). Але внаслідок прокльону брахмана я перетворився на змію.

Р у р у с к а з а в :

Чому ж брахман прокляв тебе гнівно, о кращий зі змій! І скільки часу ти будеш ще в цьому вигляді?

Так вістить розділ десятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Р о з д і л 1 1

Д у н д у б х а м о в и в :

Був у мене колись друг, брахман на ім'я Кхагама, о люб'язний, твердий у своєму слові й наділений аскетичною силою. Одного разу, коли він був зайнятий жертвопринесенням на вогні, я, бавлячись, як хлопчак, кинув йому зроблену із трави змію. Переляканий він знепритомнів. І коли той аскет правдолюбний, багатий подвигами і твердий ув обітницях, опритомнів, він сказав мені, ніби спалюючи гнівом: «Позаяк тобою була зроблена ця безсила змія, аби налякати мене, то ти силою мого гніву станеш безсилим змієм!». Знаючи добре силу його аскетичних подвигів, о пустельнику, я в замішанні стояв перед ним, смиренно схилившись і склавши свої руки на знак благання. І сказав я зі збентеженим серцем тому мешканцеві лісів: «О друже, ця змія була зроблена мною зовсім ненавмисно, жартома. Вибач мені, о брахмане! Хай буде скасовано твоє прокляття!». Тоді пустельник, бачачи, що я досить знічений душею, був пом'якшав і сказав мені, часто й гаряче дихаючи: «Сказане мною — невідворотно здійсниться. Вислухай же від мене те слово, яке я скажу тобі, о твердий ув обітницях! І як почуєш, хай буде в серці твоєму це слово завжди, о пустельнику! Народиться непорочний син Праматі, по імені Руру. Коли ти його побачиш, для тебе прийде, через якийсь час, порятунок від прокльону». Ти ж бо і є той непорочний син Праматі, що зветься Руру. Повернувши собі сьогодні свій справжній вигляд, я розповім тобі дещо для твоєї користи.

Незаподіяння зла всім живим істотам вважається найвищим законом. Тому брахман ніколи не повинен убивати ніяких тварин. Брахман народжується тут уже лагідним — так говорить божественне одкровення. Він повинен бути знавцем Вед і ведант та не повинен вселяти почуття страху жодній з істот. Неспричинення зла, правдивість у словах і прощення, встановлені для брахмана вищим законом, бо він вивчив Веди. Але той закон, який визначено для кшатрія, тобі тут не підходить. Тримання скіпетра, суворість і захист підданих — це обов'язок кшатрія. Вислухай же від мене, о великодушний Руру, про винищування змій, колись почате під час зміїного жертвопринесення Джанамеджайї, а також про порятунок переляканих змій брахманом Астікою, головним із двічінароджених, який був наділений могутністю аскетичної сили і вправний у Ведах і ведантах, о кращий серед двічінароджених!

Так говорить, розділ одинадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Р о з д і л 1 2

Р у р у с к а з а в :

Чому кшатрій Джанамеджайя вирішив винищити змій? Чому змії винищувалися, о батьку, найкращий з двічінароджених? І чому, повідай мені, змії були врятовані Астікою? Розкажи все про це. Я бажаю почути повністю.

М у д р е ц ь м о в и в :

Ти почуєш, о Руру, повністю, довгу історію Астіки з вуст брахманів.

Сказавши так, він зник.

С у т а с к а з а в :

А Руру, щоб побачити того мудреця, оббігав навколо увесь ліс. Розшукуючи його, він у знемозі впав на землю, і зрештою, віддихавшись, Руру повернувся додому й про те розповів своєму батькові. А батько його повідав усю ту історію.

Так вістить розділ дванадцята в Адіпарві великої Магабгарати

КІНЕЦЬ ОПОВІДІ ПРО ПУЛОМУ

КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ПУЛОМУ

[1] *При благанні й вітанні хінду складають руки долонями разом і підносять їх до голови. Цей жест на санскриті називається añjali, а той, хто робить його — kṛtāñjalih.* *(вгору)*

[2] *Араньяка — букв. «лісова книга», один з пізніх відділів ведичної літератури релігійно-філософського змісту.* *(вгору)*

[3] *Бхрігуїд або бхаргава — букв. «походить від Бхрігу» (Bhṛgu), нащадок Бхрігу.* *(вгору)*

[4] *Марути — боги бурі й вітру, які займали значне місце у Ведах і представлялися друзями й союзниками Індри. Вони вважаються синами Рудри - бога бурі, синами або братами Індри, синами океану, неба або землі. Вони озброєні блискавками й громовими стрілами.* *(вгору)*

[5] *Гхрітачи — одна з головних німф-апсар, які перебувають на небі Індри.* *(вгору)*

[6] *Ракшас — різновид злих напівбогів.* *(вгору)*

[7] *Павака — букв. «очисний», епітет вогню або бога вогню Агні.* *(вгору)*

[8] *Семиполум'яний — епітет бога вогню Агні.* *(вгору)*

[9] *Дарша — жертовний обряд, чинений у день молодика.* *(вгору)*

[10] *Паурнамаса — жертовний обряд, чинений у день повні.* *(вгору)*

[11] *Ом — слово врочистого звернення або благословення. Воно вживається на початку молитов і релігійних церемоній і звичайно ставиться на початку книг. Слово Ом, за індійською фонетикою, складається із трьох звуків:* ***а, и, т,*** *які символізували три Веди. Із глибокої стародавності звук «ом» вважається в найвищому ступені священним.* *(вгору)*

[12] *Вашат — вигук, що використовують при здійсненні узливань божеству.* *(вгору)*

[13] *Свадха — вигук, що використовують при узливаннях тіням покійних предків.* *(вгору)*

[14] *Сваха — вигук, що використовують при здійсненні узливань богам.* *(вгору)*

[15] *Менака — одна з головних апсар, божественних дів.* *(вгору)*

[16] *Бхага-Дайвата — назва дванадцятого місячного сузір'я Уттара-Пхалгуни, що складається із двох зірок. За віруваннями хінду, сузір'я Бхага-Дайвата сприяє шлюбу.* *(вгору)*

[17] *Цар закону — Яма або Дхарма, бог смерті й правосуддя.* *(вгору)*

[18] *Дундубха — порода неотруйних змій.* *(вгору)*

ОПОВІДЬ ПРО АСТІКУ

Розділ 13

Шаунака сказав:

Чому цар Джанамеджайя, тигр серед царів, вирішив винищити змій за допомогою жертвопринесення? Розкажи мені про це. І чому Астіка, кращий з двічінароджених, що шепотять молитви, врятував змій від того палаючого поглинача жертв?[1] Чиїм сином був той цар, який зробив зміїне жертвопринесення й чиїм сином був той кращий з двічінароджених? Повідай же мені.

Сута сказав:

Величною є історія Астіки, коли її розповідають, о двічінароджений! Вислухай же її повністю від мене, я буду розповідати.

Шаунака мовив:

Я бажаю почути докладно цю приємну серцю оповідь про Астіку, преславного, прадавнього брахмана.

Сута сказав:

Цю оповідь, повідану уперше Крішною-Двайпаяною, мудреці, які живуть у лісі Найміша, називають пураною. Її вперше, на вимогу брахманів, розповів мешканцям лісу Найміша, мій батько, візник Ломахаршана, мудрий учень Вьяси. Почувши від нього цю оповідь про Астіку, я розповім її, як вона є тобі, о Шаунако, коли вже ти запитуєш мене.

Батько Астіки був могутнім, подібним Праджапаті.[2] Дотримуючись обітниці безшлюбности, будучи помірним у їжі, він завжди віддавався суворим аскетичним подвигам. Відомий під іменем Джараткару, він був великим ріши, який утримував своє сім'я. Він був кращим серед яварів,[3] знав закон і був суворий ув обітниці. Мандруючи світом, одного разу він побачив своїх пращурів, які висіли у глибокій ямі ногами нагору, а головами вниз. Як тільки Джараткару побачив предків, він їм сказав: «Хто ви, що висите в цій ямі вниз головою, тримаючись за жмут трави вірана,[4] який поступово підточує пацюк, що таємно живе в цій же ямі?».

Пращури сказали:

Ми мудреці звані яявари, суворі в обітницях. Через відсутність потомства ми йдемо в землю. У нас є один єдиний нащадок, відомий під іменем Джараткару, горе наше та недоля, який цілком віддається подвижництву. Дурний, він не прагне одружитися, щоб народити синів. Тому, через вимирання потомства, ми висимо тут у ямі. Ми грішні тим, що в особі того заступника ми насправді не маємо заступника. Хто ти, що ніби родич ти вболіваєш за нас, о пречудовий!? Ми бажаємо знати, о брахмане, хто ти, що стоїш тут? І чому ти жалієш нас, вартих жалю?

Джараткару сказав:

Ви — мої предки, батьки й діди. Скажіть, що я повинен зробити тепер — я сам Джараткару!

Пращури мовили:

Постарайся горливо, о сину, заради продовження нашого роду. Це буде похвальна справа для тебе й для нас, о могутній! Ні плодами чесноти, о сину, ні аскетичними подвигами, старанно накопиченими, не досягають того шляху, яким тут прямують ті, хто має синів. Тому, о сину, за нашим велінням постарайся узяти собі дружину й подумай про потомство. Це і є для нас вище благо!

Джараткару сказав:

«Я не одружуся», — таким завжди було рішення прийняте мною. Але лише заради вашого блага я візьму собі дружину. За вашим велінням, я зроблю відповідно до закону так, щоб мати потомство, і я не зроблю інакше. Я одружуся за законом на тій дівчині, яка буде мати однакове зі мною ім'я й буде охоче віддана мені її рідними у вигляді милостині. Але хто ж видасть свою дочку за дружину бідному, особливо ж мені? Але я візьму її за милостиню, якщо хто-небудь погодиться. Отже, я докладу зусиль до того, щоб одружитися, о пращури! Я буду діяти згідно із цим рішенням, і ніколи не зроблю інакше. І тоді народиться потомство заради вашого спасіння. Досягнувши вічного місця-перебування, радійте, о мої прабатьки!

Сута сказав:

Тоді той брахман, суворий ув обітницях, мандрував по всій землі в пошуках дружини, але дружини не знайшов. Одного разу брахман той відправився в ліс і пам'ятаючи слова своїх предків, три рази несміливо подав голос, просячи у вигляді милостині дівчину. Тоді Васукі [5] привів свою сестру й запропонував йому, але той не узяв її, думаючи, що вона не одного з ним імені. «Я візьму собі дружину, яку запропонують, якщо вона буде мати однакове зі мною ім'я», — таке було тверде рішення у того великодушного Джараткару. І запитав у Васукі премудрий і великий аскет Джараткару: «Яке ім'я носить ця твоя сестра? Скажи мені правду, о змію!».

Васукі мовив:

О Джараткару, це моя молодша сестра, ім'я якої — Джараткару. Заради тебе її здавна оберігали. Візьми ж її, о кращий з двічінароджених!

Сута сказав:

Адже колись змії були прокляті своєю матір'ю, о кращий зі знавців священного писання! Вона їм сказала: «Той, в кого за візника вітер,[6] спалить вас під час жертвопринесення Джанамеджайї!». І для умиротворення того прокльону, Васукі, кращий зі змій, видав свою сестру тому благочестивому ріши, що добре дотримується обітниць. І він узяв її згідно з обрядами, передбаченими законом. У великодушного ріши народився від неї син, по імені Астіка. Великодушний, прихильний аскетичним подвигам, досвідчений у Ведах і ведантах, він однаково ставився до всіх у світі й розсіював страх батька й матері. Через довгий час, цар, який походить з роду Панду, влаштував велике жертвопринесення, відоме як зміїне жертвопринесення. І коли жертвопринесення те, почате для винищення змій, було закінчене, Астіка, що заслужив велику славу, зняв те прокляття. І врятував він змій — вуїв своїх та інших родичів. Породивши потомство він урятував своїх предків. А за допомогою аскетичних подвигів і різних обітниць, о брахмане, а також вивченням Вед він став сам вільним від усіх обов'язків. Жертвопринесеннями з різними дарунками він задовольнив богів, помірним життям — мудреців, а породженим потомством він задовольнив предків.

А суворий ув обітницях Джараткару, скинувши важкий тягар зі своїх пращурів, відправився на небо разом зі своїми предками. Породивши сина Астіку й нагромадивши незрівнянні чесноти, пустельник Джараткару через довгий час досяг неба. Це належно розказана мною оповідь про Астіку. Скажи, о тигре з роду Бхрігу, що ще я маю розповісти?

Так вістить розділ тринадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 14

Шаунака сказав:

О сину візника, розкажи знову, але докладно, цю історію про мудрого і благочестивого Астіку, бо бажання почути її у нас велике. Ти розповідаєш солодко, о люб'язний, з м'яким наголосом і гарним складом. Ми вельми насолоджуємося цим, сину! Ти говориш, як твій батько. Адже батько твій завжди був радий нашому бажанню слухати його. Розкажи ж нам цю оповідь так, як її розповідав твій батько.

Сута мовив:

Я розповім тобі цю оповідь про Астіку, що сприяє довголіттю, як вона була почута мною від батька, коли він розповідав її.

Колись у часи Деваюги,[7] о брахмане, були у Праджапаті [8] дві чарівні дочки, дивовижні й бездоганні сестри, обдаровані красою. Обидві вони, Кадру та Віната, були дружинами Кашьяпи. І володар Кашьяпа, подібний Праджапаті, задоволений ними, дав у великій радости дарунок обом доброчесним дружинам. І ті кращі з дружин, як тільки почули від Кашьяпи про найкращий подарунок, від радости відчули найбільший захват. Кадру обрала собі синами тисячу змій, рівних силою. Віната ж обрала двох синів, що перевершували б синів Кадру силою, могутністю, доблестю й відвагою. І дав їй чоловік цей дарунок: бажаних синів, та ще з додачею. «Хай буде так!» — сказала тоді Віната тому Кашьяпі. І Віната досягла своєї мети одержавши двох синів, що мали перевагу в силі. Точно так само досягла мети і Кадру, одержавши тисячу синів, рівних силою. «Нехай же виношуються старанно обидва зародки!» — сказав великий аскет Кашьяпа тим дружинам, зраділим дарункам, і пішов у ліс.

Через довгий час Кадру породила десять сотень яєць, о володарю брахманів, і два яйця породила тоді Віната. Яйця ті, зраділі служниці поклали у вологі посудини на п'ять сотень років. І через п'ятсот років вилупилися сини Кадру. А з яєць Вінати двійня все не з'являлася. Тоді Віната, та смиренна богиня, що жадала синів, із сорому розбила яйце й побачила там сина з розвиненою верхньою половиною тулуба, у той

час як інша половина ще не була розвинута. Син її сповнений гніву прокляв її, — так говорить переказ. Він сказав: «О мамо, охоплена жадібністю, ти зробила мене сьогодні недорозвиненим у тілі, — тому ти будеш рабинею. Тож, мамо, рабинею ти будеш служити п'ять сотень років. Але інший твій син визволить тебе, о мамо, із рабства, якщо ти, і цього благочестивого сина, так само як і мене, не зробиш завдяки розбитому яйцю, недорозвиненим або виродливим. Ти повинна дочекатися часу його народження ще в п'ять сотень років, якщо, о мудра, ти бажаєш одержати гарного й могутнього сина». Так проклявши Вінату, її син піднявся в небесний простір і завжди показується там під час світанку у вигляді візника сонця.

І в належний час народився з іншого яйця Гаруда, винищувач змій. Тільки-но народившись, він покинув Вінату й піднявся в повітря з наміром дістати собі поживи, яка, о тигре з роду Бхрігу, визначена йому творцем, бо він був голодний і хотів їсти.

Так вістить розділ чотирнадцятий в Адіпарві великої Магабгарати

.

Розділ 15

Сута сказав:

В цей саме час, обидві ті сестри, о багатий подвигами, побачили Уччайхшраваса, котрий близько підійшов до них, того незрівнянного коня-скарб, що з'явився з океану при збиванні амріти, коня, якого шанували з радістю усі сонми богів. Це був найчудовіший з коней, кращий серед швидких, володар сили могутнього потоку, гарний і нестаріючий, божественний, наділений усіма щасливими ознаками.

Шаунака мовив:

Повідай мені, як і де була богами збита амріта, з якої з'явився той цар коней, обдарований великою силою та сяйвом.

Сута сказав:

Є незрівнянна гора Меру,[9] сяюча і багата блиском. Своїми вершинами, які горять золотом, вона відбиває сяйво сонця. Чудесна в золотому уборі, вона відвідується богами й гандхарвами. Невимірна, вона неприступна для людей, обтяжених гріхами. По ній блукають страшні звірі, на ній ростуть чудові трави. Велика гора ця стоїть, закриваючи небо своєю виссю. Вона недосяжна навіть у думках іншим. Вона вкрита ріками й деревами, та голосить співом зграй різноманітних птахів, які чарують серце. На її високу вершину, що сяє всіяна безліччю дорогоцінних каменів та, яка існує нескінченне число кльп,[10] одного разу зійшли всі могутні боги, які живуть на небі, й сіли на ній. Перебуваючи в покаяннях та обітницях, вони зібралися там і почали радитися про те, як добути амріту. В той час, як боги все міркували й радилися там, Господь Нараяна сказав так Брахмі: «Нехай боги і юрби асурів [11] зіб'ють океан. У той час як буде збиватися великий океан, там вийде амріта й разом з нею будуть отримані всякі лікарські трави й дорогоцінні камені. Збийте ж океан, о боги, і ви одержите тоді амріту!».

Так вістить розділ п'ятнадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 16

Сута сказав:

Є краща серед гір — Мандара,[12] прикрашена гірськими вершинами, подібно тому як самі вершини бувають прикрашені хмарами. Вона вкрита безліччю в'юнких рослин.

Її сповнюють співом різноманітні птахи й населяють різні хижаки. Її відвідують кіннари [13] і апсари, а також і боги. Вона підіймається над землею на одинадцять тисяч йоджан,[14] і на стільки ж тисяч іде вниз під землю. Не в силах вирвати її, юрби богів з'явилися тоді до Вішну й Брахми, які сиділи разом, і сказали так: «Висловіть нам своє високе судження, яке привело б до успішного результату. Звольте прикласти зусилля, щоб вирвати Мандару для нашого блага». «Добре» — сказав на це Вішну разом із Брахмою, о нащадку Бхрігу![15]

Тоді могутній Ананта,[16] заохочений у цій справі Брахмою і Нараяною, встав і вирвав своєю силою, о брахмане, ту царицю гір разом з лісами й мешканцями лісів. Потім боги разом з нею прийшли до океану й сказали йому: «Ми почнемо збивати воду для одержання амріти». Володар вод сказав тоді: «Нехай же й для мене буде частка амріти. Я здатний перенести велике хвилювання від обертання Мандари». Тоді боги й асури звернулися до царя черепах, що підтримує світ: «Зволь-но стати опорою для цієї гори». Сказавши «добре», черепаха підставила свою спину. І на ній Індра за допомогою особливого спорудження встановив підніжжя тієї гори. І, зробивши Мандару копистскою, а змія Васукі мотузкою, боги й усі дайтьї та данави почали збивати океан, вмістище вод, о брахмане, домагаючись амріти. За один кінець царя змій узялися великі асури, а премудрі всі вхопилися за хвіст. Нараяна ж, оскільки він був нескінченно великим божеством, то підіймав голову змія нагору, то знову опускав її вниз. Між тим як змія Васукі стрімко тягали боги, з пащі його не раз виривалися вітри разом з димом і полум'ям. І ті маси диму, перетворюючись у громади хмар, пронизаних блискавками, обливали сонми демонів, змучених втомою і згагою. А з вершини тієї гори осипалися зливи квітів, вкриваючи плетеницями з усіх боків сонми богів і демонів. У той час як боги й асури збивали океан за допомогою Мандари, там піднявся великий шум, подібний гуркоту дивовижних хмар. Там різні водяні мешканці, роздавлені великої горою, сотнями знаходили свою загибель у

солоній воді. Найрізноманітніших тварин зі світу Варуни,[17] а також мешканців нижніх частин світу,[18] знищила та гора, опора землі.[19] Тим часом як вона оберталася, могутні дерева, населені птахами, зустрічаючись одне з одним, падали з вершини гори. І вогонь, що виник від їх тертя, спалахуючи щохвилини полум'ям, ніби синя хмара — блискавками, огорнув гору Мандару. Він спалив слонів і левів, що опинилися там. Також розлучилися з життям і всілякі інші істоти. Потім Індра, кращий з безсмертних, погасив усюди той палаючий вогонь водою, породженою із хмар. Після того, у води океану потекли різноманітні соки з могутніх дерев, а також безліч соків трав. Саме від пиття тих соків, наділених безсмертною силою, а також від витікання золота боги досягли безсмертя.

Спочатку вода океану перетворилася на молоко, потім змішалася з найчудовішими соками, а згодом вже з молока зробилося збите масло. Тоді боги звернулися до Брахми, подавця дарунків: «Ми втомилися страшенно, о Брахмо, а також дайтьї й кращі з нагів, через Господа Нараяну, й від того, що затяглося збивання океану, але амріта все не з'являється!». Тоді Брахма сказав богу Нараяні таке слово: «Додай їм сили, о Вішну, бо лише ти тут остання можливість!».

Вішну мовив:

Силу я дам усім, хто причетний до цієї справи. Нехай буде усіма приведена в обертання Мандара, нехай вона діє як копистка.

Сута сказав:

Почувши слово Нараяни, вони, володіючи вже достатньою силою, стали знову разом сильно хвилювати молочну воду великого океану. Тоді вийшов з океану Місяць ясний, нагадуючи близького друга. Він випускав сто тисяч променів і сяяв прохолодним світлом. Слідом за тим з'явилася зі збитого масла богиня Шрі,[20] одягнена у білі шати, потім з'явилася Сура, богиня вина, потім — Білий кінь.[21] Далі показався чудовий дорогоцінний камінь Каустубха, що створений з амріти та сяє променями на грудях славного Нараяни. Шрі й богиня вина, Сома — Місяць і кінь, швидкий ніби думка, оскільки вони божества, відправилися шляхом сонця. Потім піднявся бог Дханвантарі [22] у плоті, несучи білу посудину, де була амріта. Побачивши таке надзвичайне диво, зчинився через амріту великий шум серед данавів. Кожен з них волав: «Це моє!». Тоді володар Нараяна за допомогою майї [23] прийняв подобу чудової, чарівної жінки й підійшов до данавів. І тоді данави й дайтьї усі, зачаровані нею, втратили розум і віддали тій жінці амріту.

Так вістить розділ шістнадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 17

Сута мовив:

І ось дайтьї та данави, схопивши обладунки та зброю, почали всі разом переслідувати богів. Тоді Вішну, могутній бог і володар, у супроводі Нари, узявши ту амріту, відніс її геть від могутніх данавів. І юрми богів у зчиненому сум'ятті, випили тієї амріти, одержавши її від Вішну. В той час як боги пили бажану амріту, данава Раху [24] у вигляді бога теж випив її. І коли амріта досягла горла данава, Місяць і Сонце повідомили про це богам, бажаючи їм блага. Тоді величний Чакраюдха [25] стрімко зрізав, за допомогою диску, прикрашену його голову, у той час як він пив амріту. І та величезна голова данава, подібна вершині гори, зрізана диском, скотилася трясучи землю. З того часу голова Раху вступила у постійну та безперервну ворожнечу з Місяцем і Сонцем. Ще й тепер вона ковтає їх обох. Покинувши незрівнянної краси дружину, преславний Харі, за допомоги різних і страшних знарядь змусив тріпотіти данавів. Потім поблизу Солоного океану почалася велика битва, найжахливіша з усіх, між богами та асурами. Великі гострі дротики, списи з добре відточеними наконечниками й інші різні знаряддя посипалися тисячами. Розрубані диском, покалічені мечами, списами й палицями асури тоді, рясно стікаючи кров'ю, падали на землю. Зрізані гострими списами в страшній битві, безупинно падали голови, прикрашені мереживом з палаючого золота.

Немов яскраво-червоні вершини гір, лежали вбиті асури з тілами, багряними від крови. Між тим як сходило криваве сонце, подекуди підіймався крик серед богів і асурів, які тисячами різали один одного своєю зброєю. Їхні крики, коли вони у битві вбивали один одного залитими кров'ю залізними палицями, а при зіткненні — кулаками, досягали ледве чи не самого неба. «Ріж, коли, кидай, біжи, нападай!» — лунали з усіх боків грізні кличі.

Тим часом як ішла запекла жахлива битва, боги Нара й Нараяна з'явилися на полі бою. Побачивши там божественний лук у Нари, великий Вішну теж подумав про свій диск — нищитель данавів. І тоді, як тільки про це подумав Господь, з'явився з небес сяючий великим блиском диск Сударшана,[26] згубник ворогів. Чудовий, з краями немов бритва, він був подібний вогню, жахливий і невідворотний. І коли диск з'явився, блискучий сяйвом палаючого вогню й наводячи жах, Ачьюта [27] з руками подібними хоботу слона, метнув тоді ту швидку і стрімку зброю, сяючу сильним блиском і нищівну для ворожих міст. Палаючи подібно руйнівному вогню при загибелі світу, він знову й знову обрушувався з усією стрімкістю, й кинутий у битві рукою найвищої з верховних істот, той диск кришив тисячами синів Діті й Дану.[28] То палаючи, ніби вогонь, він злизував юрби асурів, то кинутий у повітря різав їх, то на землі під час битви він пив їхню кров, немов пішача.

А могутні асури, із твердими серцями, залізши на небеса, постійно турбували звідти полки богів тисячами скель, що падали нагадуючи собою хмари набряклі дощем. І величезні гори у формі різних хмар, вкриті деревами, з вершинами, у яких відірвалися зубці, наводячи жах, падали з неба, із шумом і стрімкістю зустрічаючись одна з одною. І в той час як ті й інші, б'ючись, щохвилини видавали дикі лементи й важко падали на полі битви, земля, змучена падінням великих гір, тряслася разом з її лісами. Тоді Нара вкрив небесне склепіння величезними стрілами, які були прикрашені вістрями із кращого золота, дроблячи ними вершини гір у тій страшній прі асурів і ганів.[29] Переможені богами, могутні асури, побачивши на небі шалений диск Сударшану, подібний палкому вогню, пішли в землю й океан солоних вод.

Після того як була здобута перемога богами, гора Мандара, вельми шанована, була ними поставлена на її власне місце. І власники нектару безсмертя, оголошуючи радісними гуками з усіх боків повітря й небо, розійшлися своїми дорогами. Тоді боги, сповнені великої радости, помістили амріту в надійну посудину. І нищитель Бали,[30] разом з безсмертними передав ту посудину з амрітою на збереження Кірітіну.[31]

Так вістить розділ сімнадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 18

Сута сказав:

Отже, я розказав тобі все про те, як була збита амріта й звідки походить знаменитий кінь, обдарований незрівнянною відвагою. Побачивши його, Кадру тоді сказала Вінаті: «Довідайся і не барись, о мила, якої масті Уччайхшравас».

Віната мовила:

Цей цар коней, звичайно білий, а ти що думаєш, мила? Скажи й ти, якої він масті. Давай заставлятися!

Кадру сказала:

Я вважаю, що цей кінь має чорний хвіст, о діво з осяйною посмішкою! Іди ж, красуне, побийся зі мною на заклад з такою умовою, щоб одній з нас бути в іншої за рабиню.

Сута сказав:

Так уклавши одна з одною умову, що та що програє стане рабинею, обидві вони розійшлися по своїх хатах, сказавши: «Завтра побачимо». Тоді Кадру, наміряючись застосувати обман, наказала тисячі своїх синів: «Перетворившись на волоски, подібні чорній масті, пристаньте швидше до хвоста коня, щоб я не стала рабинею». Але вони не захотіли підтримати її, і вона прокляла тих змій: «В той час як буде відбуватися зміїне жертвопринесення царственого мудреця Джанамеджайї, мудрого нащадка Панду, вогонь спалить вас!». Сам прабатько Брахма почув про це вкрай жорстоке прокляття, виречене Кадрою за визначенням долі. Разом з богами він схвалив її слова, бачачи, що розвелося безліч змій, і бажаючи блага усім істотам. І справді, вони ж оружні отрутою сильної дії, кусаються й мають велику силу. Саме через згубність їх отрути й заради блага істот, Брахма довірив шляхетному Кашьяпі науку зі знешкодження отрути.

Так вістить розділ вісімнадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 19

Сута сказав:

Коли минула ніч і ранком зійшло сонце, обидві ті сестри — Кадру й Вінатa, о багатий подвигами, заклавшись на рабство, у великім роздратуванні й гніві відправилися тоді глянути зблизька на коня Уччайхшраваса. І ось, побачили вони там океан, вмістище вод, повний велетенських риб, здатних проковтнути китів, і макар, [32] та повний різноманітних істот, багатотисячних за ліком, завжди неприступний через страшних його мешканців і, що кишить черепахами та крокодилами. Це було вмістище всіляких дорогоцінних каменів, житло Варуни, чудесне й дивовижне житло змій. Це був володар рік, місце перебування підземного вогню й притулок асурів. Це було буйне вмістище вод, чудесне, грізне для істот і сприятливе для безсмертних, чудове джерело амріти, невимірний і незбагненний, надзвичайний, святоводний. Він був похмурий і страшний від реву водяних мешканців та видавав жахливий шум, бувши поцяткованим глибокими вирами, наганяв жах на все живе. Коливаючись вітрами, що дмуть з його берегів, він здіймався хвилюючись і бурхаючи. Він, здавалося танцював колом, граючи хвилями замість рук. Неприступний від хвиль здійнятих під впливом зростання й зменшення місяця, він був місцем народження Панчаджаньї [33] і чудовим вмістилищем дорогоцінних каменів. Він був мутний, бо води його були схвильовані зсередини Господом Говіндою,[34] наділеного невимірною доблестю, який в подобі вепра розшукує землю. Він мав дно незмінне, розташоване нижче найнижчого підземного царства, яке не міг дістати протягом сотні років брахман-мудрець Атрі,[35] славетний аскет. Він служить на початку кожної юги ложем Вішну, який має невимірну могутність і лотос замість пупа, а сам перебуває у глибокому сні містичної йоги. Сприятливий, він давав воду замість жертовного масла палкому вогню, який виходить із пащі божественної кобилиці.[36] Це був бездонний і безбережний, великий і невимірний володар рік.

Вони побачили, як у великий океан безупинно впадали тисячами, ніби переганяючи одна одну, численні великі ріки. Вони побачили, що він був глибокий, повний страшних китів і дивовижних риб та різних водяних мешканців, що повнили його лементами й жахливим ревінням. Вони побачили також, що він був

великий, подібний небесному склепінню й являв собою велетенське вмістище вод, бездонне й нескінченне. Бачачи такий океан, повний риб і макарів, який бушує хвилями, глибокий і великий, подібний небозводу, освітлений полум'ям підземного вогню, вони швидко переправилися через нього.

Так вістить розділ дев'ятнадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 20

Сута сказав:

Перелетівши той океан, швидкокрила Кадру, разом з Вінатою спустилася незабаром поблизу коня. І, побачивши безліч чорних волосин у його хвості, Кадру узяла за рабиню засмучену Вінату. І Віната, переможена в тому спорі, мучилася горем, ставши за рабиню.

Тим часом, коли настав строк, розколовши яйце без допомоги матері, народився Гаруда, наділений великою силою, сяючий ніби купа вогню, й жахливий безмірно. І швидко зріс птах той, що володіє величезним тілом. Він злетів на небо. Побачивши Гаруду, усі тварини ринули під захист Вібхавасу,[37] котрий приймає будь-які форми. І, вклонившись йому, сидячому на своєму троні, вони сказали йому: «О Агні, не збільшуйся! Чи не намірився ти спалити нас? Бо від тебе йде палаючий вогонь!».

Агні мовив:

Це не те, що ви думаєте, о мучителі асурів! Це могутній Гаруда, дорівнює мені своєю силою.

Сута сказав:

І коли було так сказано, боги разом з юрмами ріши попрямували тоді до Гаруди й уславили його такими словами, зупинившись неподалік від нього:

«Ти — ріши, ти маєш велику долю, ти бог, володар птахів! Ти владар, подібний сонцю, ти наш найкращий притулок. Ти на вигляд кучерявий, ти благочестивий і не засмучений духом; ти благий, ти непереборний. Ти — подвиг, ти — все святе знання, о власнику немеркнучої слави! Ти — все, що ще не прийшло, і все, що вже пройшло. Найдивніший, ти осяюєш, наче сонце своїми променями, усе, що рухається й нерухоме. Затьмарюючи щомиті блиск сонця, ти є руйнівником усього існуючого; ти — це все, що стале й нестале. Як сонце, розгнівавшись, може спалити усі творіння, так і ти, що сяє ніби поглинач жертв, спалюєш усе. Наводячи жах, ти підіймаєшся немов руйнівний вогонь під час загибелі світу, що знищує усе при зміні юґи. З'явившись до тебе, о володарю птахів, ми прагнемо твого захисту. Ти, о Гарудо, маєш велику могутність і силу, вільний від темряви, ти перебуваєш у сфері хмар і рухаєшся повітрям. Ти — причина й дія, марнотратець дарунків. Ти маєш могутність непереможну!».

Так славлений богами разом з юрмами ріши, той птах зменшив свою силу.

Так вістить розділ двадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 21

Сута мовив:

Тоді птах той, обдарований великою міццю й силою, здатний рухатися всюди за бажанням, прилетів до своєї матері на інший берег великого океану, де Віната, переможена в тому спорі, була на положенні рабині й страшно мучилася горем.

Якось одного разу Кадру, покликавши з якоїсь нагоди Вінату, котра розпростерлася перед нею ниць, сказала їй у присутности сина таке слово: «О мила, в череві океану, в одному його місці, є житло змій, чудесне й дивне. Неси мене туди, о Вінато!». Тоді мати птаха понесла на собі матір змій, а Гаруда, за наказом матері, поніс змій. І мандрівник небес, син Вінати, почав підійматися до сонця. Обпалені променями сонця змії знепритомніли. Побачивши своїх синів у такому стані, Кадру почала тоді молити Шакру:

«Хвала тобі, о володарю всіх богів! Хвала тобі, нищителю Бали! Хвала тобі згубнику Намучи! Хай буде поклоніння тобі, о тисячоокий чоловіче Шачи![38] Будь ти водяним потоком для змій, що гинуть під пекучим сонцем. Лише ти — наш останній притулок, о кращий з безсмертних! Адже ти здатний вилити воду у великому достатку, о Пурандаро! Ти — це хмара, ти — Ваю,[39] ти — вогонь, породжений від блискавки в небі. Ти — гонитель хмар, саме тебе називають Пунаргхана,[40] ти — страшний і непорівнянний Перун, ти — гуркітлива хмара! Саме ти — творець світів та їх руйнівник, о непереможний! Ти — світло для всіх істот, ти — Адітья й Вібхавасу. Ти — великий дух, ти — диво, ти — цар, ти — кращий з богів! Ти — це Вішну, ти — тисячоокий Бог,[41] ти — найвищий з усіх! Ти — уся амріта, о Боже, ти — сома, вельмишановний! Ти — мить, ти місячний день, ти — хвилина й кшана.[42] Ти — світла й темна половина місяця, ти — калу,[43] ти — труті![44] Ти — рік і пори року, ти — місяць, ти — ночі й дні. Ти — чудова земля з горами й лісами, ти — небозвід, осяяний сонцем, вільний від темряви. Ти — великий океан, що бушує величезними хвилями, повний китів і дивовижних істот, які глитають китів, де живуть макари й інші риби. Ти — велика слава! Із серцем, повним радости, ти завжди вшанований мудрими й великими ріши. Ти уславлений, п'єш при жертвопринесеннях заради блага усього живого, — сому й жертовні масла, що ллють при священних вигуках! Тобі брахмани постійно приносять тут жертви заради отримання винагороди. О власнику незрівнянної маси сил, ти оспіваний у ведантах! Заради тебе найбільші брахмани, поглинені жертвопринесеннями, вивчають веданти разом з усіма Ведами!».

Так вістить розділ двадцять перший в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 22

І коли Кадру так славила великого володаря, що роз'їжджав на світло-жовтих конях,[45] той вкрив тоді все небо громаддям синіх хмар. І ті хмари, осяйні блискавицями, безупинно й сильно гуркочучи, ніби сварячи одна одну, почали виливати воду великою зливою. І внаслідок того, що чудесні хмари постійно випускали невимірні маси води й страшно гуркотіли, небо немов розчахнулося. Від безлічі хвиль, які виникали від потоків води, небесне склепіння, розітнуте гуркотом грому, перетворилося наче на танцюючий ефір. І від того, що Васава [46] так дощив, великою була радість зміїв. І земля навколо наповнилася водою.

Так вістить розділ двадцять другий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 23

Сута сказав:

Незабаром змії, яких ніс птах, досягли того місця, омитого водами океану й сповненого голосінням зграй птахів. Воно було вкрите рядами дерев з різноманітними квітами й плодами, помережане чудесними хатами і ставками з буйними заростями лотосів. Його освіжало приємними вітрами з дивовижними пахощами, і було воно прикрашене різними озерами із прозорими водами, а також деревами, що ростуть лише на горах Малая,[47] які цілують небо своїми вершинами. Їх овівали вітри, осипаючи зливи квітів і вкривали квітковим дощем змій, що були там, немов потоками води. Те місце було священне й приємне для гандхарвів та апсар і тішило їх серця. Чарівне, сповнене співом різноманітних птахів. Ним замилувалися сини Кадру. Прибувши до лісу розташованого на тому місці, змії ті почали радісно бавитися там. І сказали вони потім могутньому птахові, кращому серед пернатих: «Неси нас на інший острів, ще більш прекрасний, оточений безбережними водами. Адже ти сам, літаючи, побачиш безліч прекрасних місць, о вільний у небесах!». Подумавши, той птах сказав тоді своїй матері Вінаті: «Що за причина, о мамо, що я повинен виконувати накази змій?».

Вінатa сказала:

Я стала рабинею нешляхетної моєї сестри, о кращий з пернатих! Вдавшись до обману, змії змусили мене програти заставу.

Сута мовив:

Тим часом як мати пояснила йому причину свого нещастя, птах, засмучений її горем, сказав зміям таке слово: «Що мені принести, або що розвідати, чи яке геройство вчинити мені, щоб позбутися рабства у вас? Скажіть мені правду, о змії!». Почувши те, змії сказали йому: «Здобудь силою амріту. То буде твій порятунок від рабства, о птахо!».

Так вістить розділ двадцять третій в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 24

Сута сказав:

Почувши, що сказали йому змії, Гаруда звернувся тоді до матері: «Я йду, щоб принести амріту. Я хочу дістати що-небудь поїсти».

Вінатa сказала:

В череві океану, в одному з його країв, є прекрасна оселя нішадів.[48] З'ївши їх не одну тисячу, принеси амріту. Але ти в жодному разі не повинен зважитися на вбивство брахмана. Серед усіх істот лише брахмана не можна вбивати, бо він подібний вогню. Брахман, коли розгніваний, стає мов вогонь або сонце, ніби отрута або меч. Серед усіх істот брахман має перевагу в їжі, він належить до найголовнішої касти, він — батько й наставник для всіх.

Гаруда сказав:

О матінко, зволь сказати мені, який запитує про це, — за якими сприятливими ознаками я зможу відрізнити брахмана?

Вінатa мовила:

Ти повинен, о сину, визнати за кращого з брахманів того, хто, увійшовши у твоє горло начебто проковтнутий гачок вудки, буде палити тебе, буцімто деревне вугілля.

Сута сказав:

І Віната, з любові до сина, хоча й знала його незрівнянну могутність, промовила ще такі слова, супроводжувані благословеннями: «Нехай же Марута охороняє твої крила, а Місяць — спину, о сину! Нехай Агні оборонить твою голову, а Сонце — усе тіло. Я ж, о сину, постійно буду бажати тобі щастя й гараздів. Лети ж безпечним шляхом, о сину, заради досягнення успіху в задуманій справі».

Тоді Гаруда, вислухавши слова матері, розправив свої крила й злетів у небеса. Могутній, він прилетів до нішадів, голодний, несучи смерть, ніби великий Яма. Збираючись знищити тих нішадів, він тоді підняв величезну хмару пилу, яка досягла небес. Висмоктуючи воду із черева океану, він тряс ближні гори. Потім той цар птахів широко розкрив дзьоба, перепинивши шлях нішадам, внаслідок чого нішади почали тоді

стрімко прямувати в рот поглинача змій. В замішанні од хмар куряви, здійнятої таким буревієм, вони втрапили в дивовижний дзьоб, подібно тому як злітають до неба тисячами птахи стривожені в лісі, коли дерева в ньому трясе від сильного вітру. Потім пернатий мучитель ворогів, стрімкий і могутній володар птахів, голодний, закрив свій дзьоб, знищуючи різних поглиначів риб.

Так вістить розділ двадцять четвертий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 25

Сута сказав:

До нього в горло потрапив якийсь брахман разом із дружиною, обпалюючи його розчервонілим вугіллям. Йому сказав птах: «О кращий з двічінароджених, виходь хутчіш з рота, який я відкрив заради тебе. Бо мені не слід вбивати брахмана, якщо навіть він завжди знаходить задоволення в гріховних справах!». Гаруді, який так говорив, брахман сказав: «Ця дружина моя належить до племені нішадів. Нехай вона вийде разом зі мною!».

Гаруда сказав:

Візьми також і цю нішадку й притьмом виходь! Поспішно визволяй себе, поки ти ще не перетравився від мого жару.

Сута мовив:

Тоді той брахман у супроводі нішадки вийшов звідти, і уславивши Гаруду подався до бажаного краю. Тим часом як брахман вийшов разом із жоною, цар пернатих розправив крила й зі швидкістю думки піднявся в небо. Тоді він побачив свого батька [49] і на його питання сказав йому: «Відправлений зміями, я збираюся дістати соми. Сьогодні ж я їм доставлю її заради того, щоб визволити матір з рабства. Моя мати наказала мені: «Поїж нішадів». Але я не втамував голоду, хоча й з'їв їх багато тисяч. Тому, о пане, вкажи мені іншу їжу, з'ївши якої, я зможу принести амріту, о володарю!».

Кашьяпа сказав:

Був колись великий мудрець по імені Вібхавасу, вельми гнівливий. В нього був молодший брат Супратіка, великий подвижник. Той Супратіка, великий пустельник, не волів до багатства, яке було б у спільнім володінні з його братом. Він постійно заявляв про його розділ. Одного разу Супратіці сказав брат Вібхавасу: «З дурощів, багато хто прагне влаштувати розділ майна. Потім, коли вже розділяться, вони, спокушені багатством, перестають поважати один одного. Потім вороги у вигляді друзів, довідавшись, що вони своєкорисливі й неосвічені та розділили свої багатства, починають сіяти розбрат між ними. А тим часом інші, довідавшись, що вони у розбраті, нападають на них. І роз'єднаних негайно спостигає безприкладна загибель. Саме тому вчені не схвалюють розділу між тими хто пов'язаний у найважливішій шастрі й не довіряють один одному. Позаяк ти не можеш втриматися від розділу й жадаєш багатства, отже ти, о Супратіко, перетворишся на слона!». Вражений таким прокльоном, Супратіка сказав тоді Вібхавасі: «А ти перетворишся на черепаху, що живе у воді!».

Так, силою взаємного прокльону, обидвоє, Супратіка й Вібхавасу, дурні розумом, через багатство перетворилися на слона та черепаху. І, перетворившись завдяки гніву й пороку на тварин, вони віддалися взаємній ворожнечі, горді своєю силою й розмірами тіла. І в цьому озері обоє вони, володіючи величезними тілами, продовжують свою колишню ворожнечу. Один з них, гарний велетенський слон, наближається до озера. На звук його реву також виходить і величезна черепаха, що живе у воді, хвилюючи все озеро. Її побачивши, могутній слон, згорнувши хобот, кидається у воду. І озеро, повне численних риб, бушує від швидкого руху його бивнів, хобота й ніг. Черепаха, наділена силою, теж виходить на боротьбу, піднявши голову. Слон має у височину шість йоджан, а в довжину у два рази більше. Черепаха ж має у височину три йоджани, а в окружності — десять йоджан. З'їж їх обох, поглинутих боротьбою і бажанням перемоги один над одним, і швидко виконай справу, бажану тобі.

Сута мовив:

Почувши ці слова батька, Гаруда зі страхітливою швидкістю схопив пазурами слона в одну лапу, а черепаху в іншу та злетів високо в повітря. І, наблизившись до священного місця Аламба,[50] птах той підлетів до божественних дерев. Зігнуті вітром від його крил ті чудові дерева із золотим гіллям почали злякано трястися, думаючи з побоюванням: «Хоч би він не зламав нас». Бачачи, що ті дерева, здатні давати плоди усіх бажань, трясуться всіма вітами, той птах підлетів до інших, незрівнянних з виду. Це були гігантські дерева, з галузями з каменю вайдурья,[51] сяючи золотими й срібними плодами та омиті водами океану. І дерево рохіна, вельми величезне й високе, сказало кращому з пернатих, який спускався зі швидкістю думки: «Сідай на цю велику мою гілку, що тягнеться на сто йоджан, і з'їж цього слона й черепаху». Тоді той кращий з птахів з тілом подібним горі, спустився зі страшною швидкістю, трясучи дерево, яке було притулком тисяч птахів, і зламав ту гілку, вкриту густим листям.

Так вістить розділ двадцять п'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 26

Сута сказав:

І як тільки тієї гілки торкнувся лапами могутній Гаруда, вона зломилася. І зламану він схопив її. Дивлячись із подивом на гігантську зламану гілку, він побачив тоді на ній валакхільїв,[52] які висіли униз головами. З остраху погубити їх і турбуючись тільки за них, пернатий володар птахів, підлетівши схопив гілку дзьобом і повільно почав літати навколо, розтрощуючи гори. Так, з жалю до валакхільїв, підлітаючи зі слоном і черепахою до багатьох місць, аби врятувати тих ріши, він не знаходив потрібного місця. Попрямувавши до вічної Гандхамадани, кращої з гір, він побачив там батька Кашьяпу, що віддавався аскетичним заняттям. І батько також побачив Гаруду, чудового видом, наділеного величчю, міццю й силою. Обдарований швидкістю думки й вітру, нагадуючи вершину гори, що нависла ніби прокляття брахмана. Незбагненний і невимовний, він наганяв жах на все живе. Володіючи силою майї, шалений і палаючий, він навіч нагадував Агні. Нескоримий і непереможний богами, данавами і ракшасами, здатний дрібнити вершини гір та осушувати воду рік, страшний руйнівник трьох світів, він був подібний богу смерти. Преславний Кашьяпа, побачивши, що він наближається, а також вгадавши його намір, сказав йому таке слово: «О сину, не роби поспішних дій, щоб не зустріти лиха. Хай не спалять тебе у гніві валакхільї, які п'ють промені сонця!». І Кашьяпа став умилостивляти заради сина тих валакхільїв, що мали великі успіхи в аскетичних подвигах, пояснюючи їм причину: «Дії Гаруди початі заради блага усіх істот, о багаті подвигами! Він має намір зробити велику справу. Тому дозвольте йому виконати це».

Після того як так сказав блаженний, ті муні,[53] відпустивши гілку, попрямували на священну гору Хімаван [54] для продовження аскетичних подвигів. Коли вони пішли, син Вінати, у дзьобі якого була гілка, запитав тоді Кашьяпу: «О пане, де я можу випустити цю гілку дерева? Назви мені, володарю, місце, вільне від брахманів». Тоді Кашьяпа назвав безлюдну гору з печерами, вкриту снігом, неприступну для інших навіть подумки. І, вгледівши величезну западину на тій горі, пернатий син Таркши [55] швидко ринув туди разом з гілкою, слоном і черепахою. Ту величезну гілку, з якою полетів володар птахів, не міг би оперезати дуже великий ремінь, зроблений із сотні шкур. Тоді Гаруда, кращий серед літаючих, пролетів відстань у сто йоджан за досить короткий час. І, досягши, за наказом батька, тієї гори ледве чи не в одну мить, Гаруда випустив там із шумом гігантську гілку. І цар гір здригнувся від пориву вітру, спричиненого його крилами, і вкритий зігнутими деревами пролив дощ квітів. І вершини тієї гори, що блищали дорогоцінним камінням і золотом, розсипалися в усі боки. Численні дерева, зламані тією гілкою, заблищали золотими квітами, ніби хмари пронизані блискавками. І ті дерева, всіяні золотом, з'єднуючись при падінні з гірськими породами, здавалися там наче пофарбованими променями сонця. Тоді Гаруда, кращий серед птахів, сівши на вершині тієї гори, з'їв обох — слона й черепаху. Потім зі швидкістю думки він злетів з вершини гори.

І ось для богів стали являтися знамення, віщуючи недобре. Улюблений перун Індри заблискав, сповнений сум'яття. Метеори з полум'ям і димом падали вдень з неба. І оружжя всіх васу, рудрів, адітьїв, садхьїв і марутів, а також інших племен богів почало спрямовуватись друг проти друга. Подібного явища не спостерігалося навіть у битві між богами й асурами. Дули вітри у супроводі ударів грому, падали метеори з усіх боків. І небо, хоча й безхмарне, гурчало великим гуркотом. І навіть той, хто був богом богів, дощив тоді кров'ю. Зблякли квіткові гірлянди-плетениці богів і велич їх самих занепала. Лиховісні й страшні хмари дощили рясною кров'ю. Й пил, здійнятий вітром, огортав корони богів. Тоді Бог, який вчинив сто жертвопринесень, разом з іншими богами, вражений страхом, побачивши жахливі знамення, сказав так Бріхаспаті: «Чому, о володарю,відбулися ці великі нещастя? Адже я не бачу ворога, який нападав би на нас боєм».

Бріхаспаті сказав:

Це надзвичайне явище відбувається через твою помилку й безтурботність, о володарю богів, що вчинив сто жертвопринесень, а також внаслідок аскетичних подвигів валакхільїв. Син пустельника Кашьяпи й Вінати, могутній птах, який здатний змінювати свій вигляд за бажанням, наближається сюди, щоб викрасти сому. Той птах — найкращий із сильних, він здатен викрасти сому. Я вважаю, що для нього все можливо. Він зможе зробити навіть неможливе.

Сута мовив:

Почувши ці слова, Шакра сказав тоді охоронцям амріти: «Птах, обдарований великою міццю й силою, збирається викрасти звідси сому. Я застерігаю вас, щоб він не викрав її силою. Бо сила його невимірна, — сказав мені Бріхаспаті». Почувши це слово, премудрі [56] здивувалися й старанно почали готуватися. Вони стояли, оточивши амріту, і разом з ними громовержець Індра, що вчинив сотню жертвопринесень. Рішучі, вони одягли різні коштовні броні, зроблені із золота й прикрашені каменем вайдурья. Вони тримали безліч різноманітних мечів страхітливої форми з гостро-відточеними клинками. І все це в них випускало іскри вогню й диму. Вони також були озброєні дисками й залізними списами, тризубцями й сокирами, різними дротиками та гострими блискучими мечами, а також булавами, жахливими на вигляд. І все це було взяте відповідно до розміру і сили кожного з них. Прикрашені чудовими прикрасами, сяючи блискучою зброєю, ті сонми богів стояли там, вільні від гріхів. Обдаровані незмірною силою, доблестю й величчю, прийнявши рішення захищати амріту, боги, здатні трощити міста асурів, виявили себе у вигляді, який палає точно

вогонь. І те чудове поле битви, де розташувалися боги, завдяки сотням тисяч залізних списів, освітлене променями сонця, здавалося розплавленим у небозводі.

Так вістить розділ двадцять шостий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 27

Шаунака сказав:

Що це була за провина могутнього Індри, та в чому полягала його недбалість, о сину візника? І яким чином народився Гаруда внаслідок аскетичних подвигів валакхільїв? Яким чином у двічінародженого Кашьяпи народився син — цар пернатих? І чому він був непереможний для всіх істот і невразливий? Яким робом цей птах може летіти куди хоче й відповідно бажанню змінювати розміри своєї сили? Про це я бажаю почути оповідь, якщо вона викладається в пурані.

Сута мовив:

Те, про що ти мене запитуєш, є предметом пурани. Слухай же мене, я коротко розповім тобі про все це, о двічінароджений!

Одного разу, коли Кашьяпа, володар тварин, бажаючи мати потомство, робив жертвопринесення, ріши, боги й гандхарви надали йому допомогу. І Кашьяпа наказав тоді Індрі, а також пустельникам валакхільям і тим, які належали до інших племен богів, принести жертовного палива. І володар Шакра узяв по своїх силах ношу хмизу подібну горі та поніс її без найменших зусиль. Ось він побачив на шляху маленьких ріши, зростом з великий палець, які несли разом одну стеблинку від листу дерева палаша.[57] Вони були худі тілом, бо внаслідок численних аскетичних подвигів були виснажені. Слабосильні, вони дуже страждали потрапивши у слід від копита корови наповнений водою. І здивований Пурандара, гордий своєю силою, посміявся над ними й швидко пройшов повз, зі зневагою перескочивши через них. Тоді вони сильно розгнівалися й засмутилися. І почали вони тоді велику справу, яка вжахнула Шакру. Слухай же про те, з яким наміром ті мудрі аскети робили узливання вогню з голосним співом мантрів: «Здатний змінювати свою силу за бажанням і рухатися всюди згідно з бажанням, нехай же народиться Індра всіх богів, цар, що наводить страх на богів. Переважаючий Індру у сто разів за доблестю й силою, швидкий мов думка й страшний на вигляд, нехай він народиться сьогодні силою наших аскетичних подвигів!», — так виголосили ті, що дотримувались обітниць.

Довідавшись про те, цар богів, що зробив сотню жертвопринесень, сильно засмутився й прийшов шукати заступництва Кашьяпи, суворого в обітницях. Почувши про все від царя богів, Кашьяпа, володар тварин, з'явився тоді до валакхільїв і запитав про успіх їх справи. «Хай буде так, як ти скажеш!», — відповідали йому ті правдоречиві ріши. Тоді володар тварин Кашьяпа, заспокоївши їх, сказав так: «Цей Індра був за наказом Брахми створений володарем у трьох світах. Ви ж, проте, докладаєте зусиль, щоб створити іншого Індру, о багаті подвигами! Звольте ж не робити неправдивим слово Брахми, о найчудовіші! Але цей намір ваш хай не буде даремним. Він привабливий і для мене. Хай народиться Індра серед пернатих, наділений надзвичайною силою й могутністю. Хай буде виявлена милість до Індри, який просить про це!». Після того як так сказав Кашьяпа, аскети-валакхільї, ушанувавши володаря тварин, кращого серед пустельників, сказали йому у відповідь: «Заради народження Індри розпочато це всіма нами, о володарю тварин! Заради народження потомства воно бажане і для тебе. Хай буде тобою почата ця справа, яка завершиться успіхом. Чини тут так, як ти вважаєш за краще».

У цей саме час чарівна дочка Дакши, щаслива й прекрасна богиня на ім'я Віната, яка бажала народити сина й дотримувалася обітниць, закінчила аскетичні подвиги і зробивши омивання в належний час, який сприяв зачаттю сина, — чиста наблизилася до свого чоловіка. І Кашьяпа сказав тоді їй: «Хай увінчається плодом починання, до якого ти прагнеш, о богине. Ти народиш двох синів — героїв, володарів трьох світів. Внаслідок аскетичних подвигів валакхільїв і за моїм бажанням, сини твої будуть обдаровані великим щастям і будуть шануватися трьома світами». І сказав їй ще блаженний Маріча:[58] «Носи дбайливо цей зародок, який обіцяє велике щастя. Один із двох твоїх майбутніх синів займе положення Індри серед крилатих. Це буде птах-герой, шанований в усіх світах і здатний змінювати свою силу за бажанням».

Задоволений тим, що трапилося, володар тварин звернувся тоді до того хто вчинив сто жертвопринесень: «Ці двоє птахів будуть твоїми братами й твоїми помічниками. Від них для тебе не буде шкоди, о Пурандаро! Хай зникне сум твій, о Шакро, — ти будеш як передніше Індрою. Однак же ти не повинен губити знову тих, хто виголошує молитви, і також не повинен ти із зарозумілости нехтувати вельми гнівними істотами, чиї слова подібні отруті». І коли було так сказано, Індра, вільний від побоювань, зійшов на третє небо. І Віната також, досягши своєї мети, вельми тоді зраділа. І народила вона двох синів: Аруну [59] й Гаруду. З них Аруна, недорозвинений тілом, став провісником сонця. А Гаруда був поставлений на положення Індри серед пернатих. Слухай же, о нащадку Бхрігу, про великий його подвиг.

Так вістить розділ двадцять сьомий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 28

Сута мовив:

У той час як те місце майбутнього бою було приведено, о кращий з двічінароджених, у повну готовність, Гаруда, цар пернатих, швидко наскочив на премудрих. Побачивши його, обдарованого великою силою, боги почали тремтіти навкруг й навіть пускати друг у друга всю зброю. Серед захисників соми там був Бхаувана,[60] з невимірною душею, подібний блиском до вогню й блискавки, та наділений найбільшою силою. Після небаченого бою, який тривав лише хвилину, знівечений крильми, дзьобом і пазурами володаря птахів, він був повалений на прі. І, піднявши вітром від своїх крил величезну кількість пилу й затьмаривши світло трьох світів, Гаруда огорнув нею богів. І обкутані пилом боги знітилися. Обкутані пилом захисники амріти не могли бачити його. Так Гаруда привів у замішання третє небо й ударами своїх крил і дзьоба шарпав богів.

Тоді тисячоокий бог негайно повелів Ваю: «Розсій цей вир пилу. Це ж твоя справа, о Маруто!». І могутній Ваю розсіяв швидко той пил. І потім, коли зникла темрява, боги ринули на птаха. Під натиском натовпу богів, могутній птах почав голосно кричати криком, що нагадує грім величезної хмари, лякаючи всіх істот. І злетів тоді у повітря цар пернатих, вбивця ворогів-героїв, наділений великою силою. Коли він злетів нагору й опинився над богами, всі премудрі разом з Індрою, добре озброєні, обсипали його різними видами зброї: гострими списами, залізними піками, палицями й дротиками та блискучими дисками у формі сонця, з гострими як ножі краями. Але, приймаючи з усіх боків удари, що обрушилися немов злива, від різного роду зброї, цар пернатих не здригнувся й продовжував страшний бій. Видаючи пронизливі крики в повітря, доблесний син Вінати, діючи крильми й грудьми, кидався з усіх боків на богів. Поранені пазурами й дзьобом вони пролили багато крови. Боги відступили під навалою та ударами Гаруди. Садхьї разом з гандхарвами пішли на схід. Васу разом з рудрами, під тиском володаря птахів, пішли на південь, Адітьї — на захід, а Ашвіни пішли на північ, щомиті оглядаючись на могутнього й борючись із ним. І Гаруда поборовся з героєм Ашвакрандоном, із крилатим Ренукою, з героєм Кратханою і Тапаною, з Улукою і Швасаною, із крилатим Німешою, із Праруджею і Праліхою. Вістрями крил, пазурів і дзьоба шматував їх син Вінати, ніби наприкінці юги могутній, повний люті бог, оружний тризубцем.[61] Наділені великою силою й мужністю, знівечені Гарудою вони були схожі на маси хмар, що проливають потоки крови.

Позбавивши їх усіх життя, кращий з пернатих попрямував до амріти. І побачив він вогонь звідусіль. Яскраво сяючий, він з усіх боків вкривав своїми променями небо. Він був страшний, і, роздмуханий вітром здавалося збирався спалити саме сонце. Тоді шляхетний Гаруда, створивши собі дев'яносто раз по дев'яносто ротів, швидко випив безліч річок з їх допомогою і з неймовірною швидкістю повернувся знову туди. І нищитель ворогів, що мав замість колісниці крила, залив ріками палаючий вогонь. І, загасивши вогонь, він прийняв тоді інший, малий вигляд, прагнучи проникнути туди, де знаходилася амріта.

Так вістить розділ двадцять восьмий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 29

Сута сказав:

І той птах, прийнявши золотий вигляд, сяючий подібно снопу сонячних променів, стрімко проникнув туди де зберігалася амріта, подібно тому як водяний потік вливається в океан. І він побачив біля амріти колесо з гострими краями, відточеними ніби бритва, яке безупинно оберталося. Та могутня споруда, грізна й страшна на вигляд, сяюча вогняними променями, була вправно побудована богами для знищення викрадачів соми. Побачивши в ньому проміжок між спицями, птах покружляв із хвилину і, зменшивши своє тіло, він миттєво проникнув через той проміжок. І там під колесом він побачив двох чудесних змій, приставлених для охорони амріти, рівних блиском палкому вогню, жахливих на вигляд, з язиками мов блискавки, з пащею, що палахкоче полум'ям, наділених великою силою, постійно гнівних та стрімких. Їхні палаючі очі містили отруту. Вони постійно горіли гнівом і ніколи не моргали. І досить було одній з тих змій лишень подивитися на кого-небудь, як той негайно перетворювався на попіл. Супарна [62] швидко засипав їхні очі пилом, і невидимий, він кинувся на них з усіх боків. Нападаючи на них, птах Вайнатея [63] розсік їхні тіла й стрімко кинувся тоді в середину сховища, до соми. І могутній син Вінати, сповнений відваги, схопив тоді амріту й швидко піднявся у повітря зруйнувавши те спорудження. Діставши амріту й не спробувавши її, могутній птах летів невтомно, затьмарюючи блиск сонця.

Тим часом у повітрі Вайнатея зустрівся з Вішну. І Нараяна був задоволений тим його безкорисливим вчинком. Передвічний бог сказав птахові: «Я — податель дарунків!». І птах, вибираючи дарунок, сказав: «Хай стану я над тобою». І сказав він потім Нараяні такі слова: «Хай буду я безсмертним і нестаріючим без вживання амріти». Одержавши ті обидва дарунки, Гаруда сказав Вішну: «Я теж дам тобі дарунок, вибирай же й ти!». І великий Крішна [64] обрав того могутнього птаха колісницею й помістив його зображення на своєму прапорі. Він сказав йому: «Ти будеш у такий спосіб стояти наді мною».

Між тим Індра, переслідуючи Гаруду, громовою стрілою сильно вдарив по тілу ворога богів і викрадача амріти. Вражений громовою стрілою Гаруда, кращий серед літаючих, сказав із посмішкою Індрі, який розпочав бій, звернувшись так до нього з ласкавими словами: «Я буду шанувати ріши,[65] з кісток котрого зроблена ваджра.[66] Я буду шанувати також ваджру й тебе, котрий приніс сотню жертвопринесень. Я кидаю

одне своє перо, кінця якого ти не дістанеш. Адже від удару громової стріли в мене ніколи не буде болю». Тоді побачивши те перо, дуже гарне, усі істоти здивувалися й сказали: «Хай одержить цей птах ім'я Супарна (*«Червоноперий»*). А тисячоокий Пурандара побачивши таке чудо подумав: «Цей птах — велика істота!». І сказав йому: «Я хотів би пізнати твою найбільшу, незрівнянну силу. Я бажаю також вічної дружби з тобою, о кращий серед птахів!».

Так вістить розділ двадцять дев'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 30

Гаруда мовив:

Хай буде, о Боже, у мене дружба з тобою, як ти бажаєш, Пурандаро! Знай, що сила моя велика й непереборна. Хоча добрі й не говорять самі похвально про свою силу, або про свої гідності, о вершителю ста жертвопринесень, але ставши твоїм другом і у відповідь на твоє питання, о друже, я скажу тобі, бо не личить говорити без причини про те, що пов'язано з вихвалянням власної особи. На одному своєму пері я можу нести цю землю разом з горами, лісами й водами океану, і також тебе, о Шакро, що є там. Я можу невтомно нести навіть усі три світи, разом узяті, з усім, що в них рухоме й нерухоме. Знай же, така велика моя сила!

Сута мовив:

Коли могутній Гаруда сказав такі слова, вінценосний володар богів і господар, кращий зі славнозвісних, о Шаунако, і відданий благу всіх істот, промовив тоді: «Прийми ж мою дружбу, найвищу й вічну! Якщо ти не маєш наміру скористатися сомою, то дай її мені. Бо ті, яким ти збираєшся дати її, будуть шкодити нам».

Гаруда сказав:

Я несу цю сому з якоюсь метою. І я нікому не дам пити її. Але кому я сам вручу сому, о тисячоокий, від того ти можеш узяти її та швидко віднести, о володарю тридцяти богів!

Шакра сказав:

Я задоволений цими словами, які сказані зараз тобою, о породжений з яйця! Отримай же від мене дарунок який ти бажаєш, о кращий з птахів!

Сута мовив:

Коли так було сказано, Гаруда, згадавши про синів Кадру й пам'ятаючи обман, який був застосований для поневолення його матері в рабство, сказав так у відповідь: «Хоч я й володар над усіма, але я виконаю твоє прохання. Хай будуть, о Шакро, могутні змії моєю їжею». «Добре», — сказав згубник данавів і пішов за ним. «Я викраду сому, коли ти її вручиш», — заявив він.

І от Супарна швидко прилетів до своєї матері. У великій радости сказав він усім зміям так: «Амріта ця доставлена мною. Я покладу її для вас на траві куша.[67] Зробивши омивання, їжте її на здоров'я, о змії! І нехай відтепер моя мати перестане бути рабинею, як вами про це було заявлено, бо ваше веління мною виконане». Тоді змії, сказавши йому у відповідь «добре», відправилися робити омивання. А Шакра тим часом узяв амріту й повернувся на третє небо. І ось змії, зробивши омивання, релігійні обряди та прочитавши молитви, радісні прийшли тоді до того місця, бажаючи випити соми. Довідавшись, що вона викрадена за допомогою відповідної майї та побачивши місце, де перебувала сома, змії почали тоді лизати траву куша. Від цього язики змій роздвоїлися, а та трава куша від доторку до амріти зробилася священною.

І тоді Супарна вельми радів, проводячи час у лісі разом зі своєю матір'ю. Високо шанований усіма птахами, користуючись найбільшою славою, він радував Вінату пожираючи змій. Тож, та людина, яка буде слухати цю оповідь або ж буде завжди читати її на зборах кращих з двічінароджених, безсумнівно відправиться на третє небо, користуючись релігійними заслугами від прославляння подвигів великодушного володаря птахів.

Так вістить розділ тридцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 31

Шаунака сказав:

Тобою, о сину візника, було розказано про причину прокляття змій їх матір'ю й про причину прокльону Вінати її сином. Також було розказано про дарунки для Кадру й Вінати їх чоловіком і були названі імена обох крилатих істот, синів Вінати. Але ти не повідомив нам імена змій, о сину візника! Ми бажаємо почути їхні імена в порядку їх верховенства.

Сута сказав:

Я не згадаю імена всіх змій, через їхню численність, о багатий подвигами! Почуй же від мене найголовніші.

Першим народився Шеша,[68] а потім — Васукі. Потім: Айравата, Такшака, Каркотака й Дхананджайя; Калія та змії Мані й Апурана, а також змії: Пінджарака, Елапатра й Вамана; Ніла й Аніла, Калмаша і Шабала. Далі змії: Арьяка, Адіка й Шалапотака, Суманомукха й Дадхімукха, Вімалапіндака, Апта й Котанака, Шанкха й Валашикха, Ніштьюнака, Хемагуха, Нахуша й Пінгала; Бахьякарна, Хастіпада й Мудгарапіндака; Камбала й Ашватара, а також змій Каліяка; Врітта й Самвартака й обидва змія, відомі під іменами Падма і Махападма; змій Шанкханака і потім Сіхандака; великий змій Кшемака, а також змій

Піндарака, Каравіра, Пушпаданштра, Елака й Більвапандука, Мушакада, Шанкхаширас, Пурнаданштра й Харідрака; Апараджита, змій Джьйотіка, а також Шріваха; Кауравья й Дхрітараштра, Пушкара й Шальяка; Віраджаги Субаху, і могутній Шаліпінда; Хастібхадра, Пітхарака й Мукхара, Конавасана, Кунджара й Курара, а також змій Прабхакара; Кумуда й Кумудакша, Тіттірі й Халіка, Каркара й Акаркара, а також обоє — Кундодара й Маходара.

Ці змії, названі мною відповідно їхній важливости, о кращий з двічінароджених! Через численність, інші мною не названі. «Їхні нащадки, а також потомство цих нащадків незліченне», — так думаючи, я не назву їх тобі, о кращий з двічінароджених! В цьому світі є багато тисяч, мільйонів і сотень мільйонів змій, яких неможливо обчислити, о багатий подвигами!

Так вістить розділ тридцять перший в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 32

Шаунака мовив:

Народжені могутніми й непереможними, о сину, що ж робили змії після того, як довідалися про те прокляття?

Сута сказав:

Серед них велеславний, величний Шеша, залишивши свою матір Кадру, віддався посиленим аскетичним подвигам, харчуючись повітрям і строго дотримуючись обітниць. Він відвідав Гандхамадану й Бадарі,[69] побував у Гокарні,[70] у лісі Пушкарі [71] й біля підніжжя Хімавану, а також в усіх місцях паломництва й священних омивань — і всюди знаходив радість у покаянні. Незмінно доброчесний, смиренний, він переміг свої пристрасті. І його, відданого суворим подвигам, володаря з висохлими м'язами, шкірою й сухожиллями, та, який носить джаті [72] й смужку мочали,[73] побачив прабатько Брахма. І йому, твердому в правді, зайнятому покаянням, сказав прабатько: «Навіщо ти це робиш, о Шешо? Вияви прихильність до істот, бо суворим покаянням ти засмучуєш усіх тварин. Скажи ж мені, Шешо, про бажання, яке давно живе в твоєму серці?».

Шеша сказав:

Усі мої єдиноутробні брати недоумкуваті. Я не можу жити з ними — дозволь же мені це. Вони постійно обмовляють один одного, точно вороги. Тому я віддаюся аскетичним подвигам. Я не хотів би більше їх бачити. Вони усе ще не терплять Вінати разом з її сином. Адже інший наш брат — це син Вінати, о прабатьку! Його ж вони ненавидять найвищою мірою, бо він наділений найбільшою силою, завдяки дарунку, який був подарований йому нашим батьком, великодушним Кашьяпою. Віддавшись покаянню, я покину це тіло, щоб навіть у посмертному стані в мене ніколи не було зустрічі з ними.

Брахма мовив:

Я знаю, о Шешо, про поведінку всіх твоїх братів, а також про великий страх твоїх братів через провину їх матері. Але засіб запобігти цьому було передбачено ще раніше, о змію! Ти не повинен засмучуватися за всіма своїми братами. Вибирай же дарунок у мене, о Шешо, який ти бажаєш. Я дам тобі дарунок сьогодні, бо я вельми задоволений тобою. Дяка долі, що розум твій спрямований на чесноту, о кращий зі змій! Тому нехай розум твій буде ще більш стійким у законі.

Шеша сказав:

Це і є дарунок бажаний для мене сьогодні, о прабатьку: нехай розум мій знаходить радість у справедливости, у спокої душі та в покаянні, о володарю!

Брахма сказав:

Я задоволений, о Шешо, цією твоєю смиренністю й спокоєм душі. Але ти повинен, за моїм велінням, виконати заради блага істот таку справу: підтримуючи належним чином і добре цю хитку землю, вкриту горами й лісами, разом з її морями, копальнями й містами, стань ти, о Шешо, так щоб вона могла бути стійкою.

Шеша сказав:

Як сказав Господь, податель дарунків, володар тварин і всіх істот, володар землі й володар світу, — так я й буду тримати землю нерухомою. Постав же її мені на голову, о владарю тварин!

Брахма мовив:

Іди під землю, о кращий зі змій, вона сама відкриє тобі отвір. І якщо ти будеш тримати цю землю, тобою, о Шешо, буде зроблена мені велика послуга.

Сута сказав:

І, сказавши «добре», той володар, старший брат кращих зі змій, пройшов через отвір у землі й, стоячи, тримає на голові цю богиню Землю, оперезану з усіх боків морями.

Брахма сказав:

О Шешо, кращий зі змій, ти є бог Дхарма, бо, володіючи нескінченним тілом, ти один, прийнявши на себе, тримаєш усю цю землю, як я сам або ж, як Нищитель Бали.

Сута сказав:

Так живе під землею змій, володар Ананта, повний величі, один тримаючи землю за велінням Брахми. І великий прабатько, кращий з безсмертних, дарував тоді Ананті друга — червонокрилого сина Вінати.

Так вістить розділ тридцять другий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 33

Сута сказав:

Почувши прокляття від своєї матері, Васукі, кращий серед змій, почав думати про те, як потрібно зробити, щоб прокляття те не здійснилося. Тоді він влаштував раду з усіма братами — Айраватою та іншими, які були віддані закону.

Васукі мовив:

Про те, як було виречене це прокляття, вам уже відомо, о бездоганні! Порадившись, ми повинні постаратися позбутися цього прокльону. Адже для всякого прокльону є засіб відворотній, але немає порятунку від прокляття матері, о змії! При одному спогаді про те, як я в присутности Брахми, вічного, невимірного й істинного, почув слова «ви прокляті», у моєму серці народжується тремтіння. Напевно наша загальна загибель настала, бо той вічний бог не зупинив її, коли вона кляла нас. Тому ми повинні порадитися тут про те, як можна досягти добробуту для всіх змій. Ми не повинні змарнувати часу. Адже, радячись, ми можемо знайти такий засіб до порятунку, щоб жертвопринесення Джанамеджайї для винищення змій не відбулося, або виявилося безуспішним, — подібно тому як колись вдалися до наради боги, щоб знайти зниклого Агні, який щез у печері.

Сута сказав:

Сказавши «добре», усі діти Кадру, ті, що зібралися там, мудрі в нарадах, влаштували збори. Одні змії говорили там: «Прийнявши вигляд кращих з двічінароджених, ми будемо просити Джанамеджайю, говорячи: «Хай не відбудеться твоє жертвопринесення!». Інші ж змії, що вважали себе вченими, говорили там: «Ми всі станемо його вельмишановними радниками. Він запитає нас про наш висновок щодо всіх приготувань. Тоді ми висловимо таке судження, щоб жертвопринесення не відбулося. Вважаючи нас за високоповажних, той цар, кращий з мудрих, запитає нас про своє жертвопринесення. Ми скажемо йому: «Звичайно не має відбутися», вказуючи на безліч страшних лих у цьому світі й іншому та навівши різні доводи й підстави, щоб те жертвопринесення не могло відбутися. Або ж хто-небудь зі змій, з'явившись до того знавця у правилах зміїного жертвопринесення і призначеного жерцем-керівником при тому жертвопринесенні, — нехай вжалить його, і той умре. І коли жрець, призначений керувати жертвопринесенням умре, тоді жертвопринесення те не відбудеться. Ми також вжалимо всіх знавців у зміїнім жертвопринесенні — усіх, які повинні бути при ньому жерцями-служниками й, таким чином мета наша буде досягнута». Інші змії, духовно справедливі, говорили так: «Ця рада ваша нерозумна. Убивство брахмана не обіцяє щастя. В лихові найкраще — щиросердна чистота, заснована на справжній справедливости. А найбільше беззаконня неодмінно зруйнує весь світ». Інші ж змії говорили: «Ми перетворимося на хмари із блискавками й заллємо зливами палаючий жертовний вогонь». Інші ж змії, кращі серед них, заявляли: «Або ж, з'явившись уночі, нехай змії швидко викрадуть у недбайливих жерців жертовний ківш і посуд. Таким чином, виникне перешкода. Або ж на тому жертвопринесенні нехай змії сотнями й тисячами скусають увесь народ, і в такий спосіб буде посіяно жах. Або ж усю чисту їжу нехай змії опоганять своїми випорожненнями й сечею». Деякі там говорили: «Зробимося жерцями царя і вчинимо перешкоду його жертвопринесенню, сказавши: «Дай нам жертовну плату». І той, потрапивши під нашу владу, зробить, як нам бажано». Інші говорили так: «Царя, коли він буде розважатися у воді, ми приведемо до себе додому й зв'яжемо. І те жертвопринесення, таким чином, не зможе відбутися». Інші ж змії, що вважали себе мудрими, говорили так: «Схопивши того царя, вжалимо його негайно і в такий спосіб мета наша буде досягнута. Коли ж він умре, корінь усього зла буде вирвано. Такою є остаточна думка в усіх нас. Або ж, як ти думаєш, о царю, так ми негайно й зробимо».

Так сказавши, вони глянули на Васукі, царя змій. Васукі ж, подумавши, сказав у відповідь тим зміям: «Це ваше остаточне рішення не прийнятне, о змії! Думка всіх без винятку змій, мені не подобається. Що ж тут можна вдіяти для вашої користи? Це мучить мене, бо успіх або невдача цієї справи лягає на мене».

Так вістить розділ тридцять третій в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 34

Сута сказав:

Почувши слова всіх тих змій, одних за іншими, а також вислухавши слово Васукі, Елапатра [74] сказав так: «Те жертвопринесення не таке, яке може не відбутися, і цар Джанамеджайя, нащадок Панду, який вселяє нам великий страх, не такий, щоб від нього відмовитися. О царю, людина знедолена, сподівається лише на долю, і немає в неї тут іншого притулку. Бо цей наш страх залежить від долі, о кращі зі змій, — тільки до долі повинні ми тут вдатися. Вислухайте ж моє слово. Коли було виречене прокляття, я піднявся від страху на коліна матері й почув тоді, о кращі зі змій, слова богів, які мучилися скорботою, о найкращі зі змій, і, говорячи «жорстоко, жорстоко!», з'явилися до прабатька, володаря сповненого величі!».

Боги мовили:

Хто, о прабатьку, маючи улюблених синів, може, крім жорстокої Кадру, проклясти їх, о боже богів, перед тобою? І ти, о прабатьку, сказав тоді «добре» на її слова. Ми бажаємо знати причину, внаслідок якої ти не вдержав її.

Брахма сказав:

Змії численні. Вони жорстокі, страшно сильні й пересичені отрутою. Бажаючи блага моїм творінням, я не перешкодив тоді Кадру. Здійсниться знищення тих, які кусаються, які підлі, які сіють зло й отруйні, — але не ті, які доброчесні. Слухайте ж, з якої причини може, коли настане встановлений час, прийти для тих змій порятунок від великого лиха. В роду яварів народиться великий ріши, відомий під іменем Джараткару, мудрий і величний, який приборкає свої пристрасті. У того Джараткару народиться син, великий подвижник, на ім'я Астіка, — він припинить тоді те жертвопринесення. Так урятуються змії, які будуть доброчесними.

Боги сказали:

Від кого породить великого сина, о Господи, той великий Джараткару, перший серед пустельників, наділений великою силою?

Брахма мовив:

Той кращий з двічінароджених, обдарований великою силою, породить, о боги, могутнє потомство від дівчини, що має однакове з ним ім'я.

Елапатра сказав:

«Хай буде так», — сказали тоді прабатькові боги. І, сказавши так, вони вийшли; також вийшов і той Господь — прабатько. Отже, о Васуко, я бачу перед собою твою сестру, відому під ім'ям Джараткару. Віддай же її у вигляді милостині, заради припинення нещасть змій — тому ріши, що твердо дотримується обітниць, і який буде просити собі милостиню. Такий спосіб порятунку був почутий мною.

Так говорить, розділ тридцять четвертий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 35

Сута мовив:

Почувши слова Елапатри, усі змії, о кращий з двічінароджених, з радісними серцями вигукнули: «Чудово, чудово!». З тієї пори Васукі став оберігати ту дівчину Джараткару, свою сестру, і відчував найвищу радість.

І от минуло начебто не дуже багато часу, як боги і асури разом почали збивати оселю Варуни.[75] Там змій Васукі, кращий серед сильних, зробився мотузкою для копистки. І, закінчивши ту справу, він з'явився до прабатька. І боги у супроводі Васукі сказали прабатькові: «О Всевишній, наляканий прокльоном своєї матері, Васукі сильно страждає. Зволь, о Боже, витягти те жало, породжене прокльоном матері, із серця його, котрий бажає блага своєму племені. Адже цей цар змій — наш благодійник і він завжди добрий до нас. Вияви милість, о володарю богів, — усунь страждання його серця».

Брахма сказав:

Я проникнув думкою в ці слова, о безсмертні! Що було сказане йому колись змієм Елапатрою, нехай те й зробить цей володар змій. І для сказаного настав час. Загинуть ті, порочні, але не ті, доброчесні. Народився вже Джараткару, і брахман той віддався суворому подвижництву. І нехай цей Васукі, в належний час, видасть подвижникові Джараткару свою сестру. Слово, яке було сказано тоді змієм Елапатрою заради блага змій, о боги, істинне й незмінне.

Сута сказав:

Почувши ці слова прабатька, той володар змій тоді призначив багатьох змій стежити за Джараткару, сказавши: «Коли могутній Джараткару побажає обрати собі дружину, з'явіться негайно до мене й сповістіть про це. Від цього будуть залежати наші гаразди».

Так вістить розділ тридцять п'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 36

Шаунака сказав:

Оскільки тобою, о сину візника, було сказано: «Джараткару», то я бажаю почути про того шляхетного ріши. З якої причини це ім'я у мудреця Джараткару відоме на землі? Зволь пояснити мені, яке має значення слово «Джараткару».

Сута сказав:

«Джара» означає зменшення, а «кару» означає суворість. У нього було величезне тіло й він, мудрий, поступово зменшив його суворими подвигами. З тієї ж причині, о брахмане, і сестра Васукі прозивається «Джараткару».

Після того як було те сказано, доброчесний Шаунака посміхнувся тоді й, звернувшись до Уграшраваса сказав: «Це саме так».

Сута сказав:

І минуло багато часу, а той мудрий пустельник, що виконував суворі обітниці та ретельно займався аскетичним подвигам, усе ще не знайшов собі дружини. Великодушний, він, утримуючи своє сім'я, зайнятий

подвигами й вивченням Вед, мандрував по всій землі без страху й утоми. Але він навіть у думках не зажадав мати дружину. Так пройшло багато часу. Тоді ж був цар на ім'я Парікшит, що походив з роду Куру, кращий серед лучників на землі, він могутньою рукою полював, як колись його прадід Панду. Простромлюючи антилоп і вепрів, гієн і буйволів та іншу лісову дичину, той володар землі мандрував по лісах. Одного разу він простромив антилопу стрілою із широким вістрям і, закинувши лук за спину, кинувся в густий ліс, подібно тому як величний Рудра,[76] простромивши жертовну лань, переслідував її на небі з луком у руках, розшукуючи всюди. Насправді, не було ще тварини, яка б, поранена ним, пішла б у ліс живою. І те, що тепер поранена ним антилопа зникла було вірною ознакою вступу на небо для царя Парікшита. І далеко заведений антилопою, той володар землі, стомлений і змучений спрагою, набрів тоді був у лісі на пустельника, що сидів у загонах для корів та їв рясну піну, яка виступала з ротів телят, що ссали молоко. Швидко підійшовши до того пустельника, непохитного в обітниці, цар, голодний і втомлений, запитав його, піднявши свій лук: «Агов, брахмане, я цар Парікшит, син Абгіманью. Поранена мною антилопа зникла. Чи не бачив ти її?». Але пустельник той, дотримуючись обітниці мовчання, нічого не сказав йому. І розгніваний цар поклав йому на плече дохлу змію, піднявши її кінцем лука. Той же бачив це й не сказав йому нічого — ні доброго, ні злого. І цар, бачачи, що він перебуває в тому ж положенні, засмутився й облишивши свій гнів, попрямував до міста. А той мудрець все також залишався сидіти.

В того пустельника був юний син, великий праведник, наділений могутньою силою, на ім'я Шрінгін. Він дотримувався великої обітниці, був повний гніву й з труднощами заспокоювався. Він жив у брахмана, свого духовного наставника, високого володаря, що радів благу всіх істот. Час від часу він, стриманий, приходив з дозволу того брахмана додому. І тому синові ріши, повному гніву й шаленому наче отрута, сказав, сміючись і знущаючись, його друг Кріша, син мудреця, о кращий з двічінароджених: «Ти сповнений сили й віддаєшся подвигам, а у твого батька на плечі дохла змія. Не смій же пишатися, о Шрінгіне! Тому не говори ні слова синам мудреців, коли звертаються до тебе вони, які, подібно нам, досягли своєї мети, знають священну науку й віддаються покаянню. Де ж твоя гідність чоловіка й де ті твої гідні слова, породжені гордістю, якщо ти сам побачиш батька свого, який носить трупа».

Так вістить розділ тридцять шостий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 37

Сута сказав:

Коли так було сказано, могутній Шрінгін, сповнений гніву, побачивши свого батька, на якім висіла дохла змія, скипів з люті. Він глянув на Крішу й, сказавши йому дружнє слово, запитав його: «Яким робом на моєму батькові сьогодні опинилася дохла змія?».

Кріша мовив:

Цар Парікшит полював тут, мій друже, і він поклав сьогодні твоєму батькові на плече дохлу змію.

Шрінгін мовив:

Що ж дурного зробив мій батько тому підступному цареві? Скажи по правді, о Крішо, подивися на силу моїх подвигів!

Кріша мовив:

Той цар Парікшит, син Абгіманью, пішовши на полювання, один переслідував антилопу поранивши її стрілою. Але не знайшов цар тієї антилопи, блукаючи у великому лісі. І як тільки побачив твого батька, він звернувся до нього, але той залишався безмовним. Голодний і спраглий, страждаючи від утоми, він знову й знову питався батька твого, який сидить без руху, про зниклу антилопу. Той же, дотримуючись обітниці мовчання, зовсім не відповідав йому. І тоді цар кінцем лука поклав йому на плече змію. І твій батько, о Шрінгіне, дотримуючись обітниці, сидить і зараз у такім же положенні. А цар той пішов у своє місто, що носить ім'я слона.

Сута сказав:

Почувши це, той син мудреця залишився стояти, начебто підпираючи небо, з очима почервонілими від гніву, немов би полум'яніючи з люті. І, сповнений гніву, збуджений могутнім поривом обурення, він прокляв тоді царя доторкнувшись до води.

Шрінгін сказав:

Того гріховного й злочинного царя, який нехтує двічінародженими і ганьбить кауравів, який поклав дохлу змію на плече мого старого батька, котрий потрапив у такий спосіб у негідне становище, — нехай отруйний Такшака, могутній і кращий зі змій, піднятий силою моїх слів, відправить в страшному гніві на сьому ніч ув оселю Ями!

Сута мовив:

Так проклявши царя, розгніваний Шрінгін прийшов до батька, що сидів у коров'ячому загоні з дохлою змією на плечі. Побачивши батька з дохлою змією на плечі, Шрінгін знову обурився. Від горя він став лити сльози, і сказав він так батькові: «Почувши про цю твою ганьбу, о батьку, вчинену підступним царем Парікшитом, я в гніві прокляв того царя, бо він, ганьблячи рід Куру, заслуговує суворого прокльону. На сьомий день Такшака, кращий зі змій, відправить того гріховного царя в страшне житло сина Вівасвана».[77]

Тоді, о брахмане, йому, охопленому гнівом, сказав батько: «Зроблене тобою неприємне для мене, о сину. Це не похвальна справа для пустельників. Ми живемо у володіннях того володаря мужів, справедливого, під його охороною. Мені не подобається, що його проклято. Царю, який весь час зайнятий царськими справами, завжди повинні вибачати подібні до нас, о сину! Бо закон, якщо він буде потоптаний, безсумнівно сам вражає винуватця. Якби цар не опікувався нами, нас спостигло б найбільше лихо. Ми тоді не змогли б виконувати свій закон так, як бажаємо. Під охороною царів, які володіють оком знання, ми, о сину, творимо великий закон, а від заслуг є частка і для них. Парікшит же ревно опікує нас, як прабатько, опікує так, як слід цареві опікуватися народом. Безсумнівно, що цар той, який віддається покаянню, голодний і стомлений, зробив це сьогодні, не відаючи про мою обітницю мовчання. Тому тобою необачно зроблена, із хлоп'яцтва, ця зла справа. Цар ні в якому випадку не заслуговує від нас прокльону, о сину!».

Так вістить розділ тридцять сьомий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 38

Шрінгін сказав:

Чи необачність допустив я тут, чи ж зробив гріх, о батьку, чи приємно тобі це, чи неприємно, але слово сказане мною не дарма. Я заявляю тобі, батьку: це ніколи не буде інакше. Я ніколи не говорю неправдиво, навіть якби кляв жартома.

Шаміка мовив:

Я знаю, о сину, що ти маєш страшну могутність і правдиву мову. Тобою й раніше не висловлювалася неправда і це прокляття твоє не буде не здійсненим. Син, навіть якщо він перебуває вже у віці, постійно має слухатися батька, щоб він був наділений чеснотами й міг досягти великої слави. А тим більше ти, ще зовсім дитя, хоч ти й натхнений покаянням, о могутній! Адже навіть у великих душею, гнів зростає в найвищому ступені. Пам'ятаючи, що ти мій син і ще молодий та необачний, я бачу, що тебе ще потрібно наставляти, о кращий з охоронців закону! Живи ж, залишаючись мирним і споживаючи лісову їжу. Залишивши цей гнів, ти в такий спосіб не порушиш закону. Адже гнів уносить у аскетів чесноту важко накопичену. І тому, тим, хто позбавлений чеснот, не відомий бажаний шлях. Миролюбство ж завжди приносить успіх тим пустельникам, які вибачають. Цей світ належить тим, які вибачають, а інший — також їм. Тому ти повинен завжди жити, сповнений прощення й приборкуючи свої пристрасті. Прощенням ти знайдеш світи, що перебувають безпосередньо поруч Брахми. Дотримуючись миролюбства я зроблю те, що в стані зробити зараз, о сину: я пошлю сьогодні до царя з такими словами: «Ти проклятий моїм сином, ще юним, який ще не увійшов у розум. Він був розгніваний, о царю, побачивши мою ганьбу, вчинену тобою».

Сута сказав:

І давши таке наставляння своєму учневі, по імені Гаурамукха, який відрізнявся гарною поведінкою й увагою, великий той праведник, що старанно дотримувався обітниць, милосердний, послав його до царя Парікшита, велівши йому запитати спочатку про здоров'я, а потім уже викласти суть справи. І той тоді швидко прибув до володаря мужів, який звеличив рід Куру. І після того, як про нього було спочатку повідомлено брамниками, він увійшов у палац царя. І, вшанований володарем людей, двічінароджений Гаурамукха, відпочивши, повідомив тоді царя в присутности радників про все без винятку, як було сказане страшне слово Шаміки: «О царю царів, у твоїй країні живе мудрець, великий праведник, на ім'я Шаміка, високо благочестивий, лагідний і спокійний. На його плече тобою, о тигре серед мужів, була покладена кінцем лука мертва змія, о кращий з роду Бгарати! І він вибачив тобі цей твій учинок, але син його — не вибачив. Ним ти проклятий сьогодні, о царю царів, без відома його батька. Такшака на сьому ніч буде для тебе смертю. «Збережи його для нас» — говорив тоді знову й знову Шаміка своєму синові. Але нічим уже не можна було змінити це. Бо не в змозі він приборкати свого сина, охопленого гнівом. Тому він послав мене до тебе, о царю, бажаючи тобі добра».

Так почувши страшне слово, той цар, нащадок Куру, який творив великі подвиги, усвідомивши зроблений ним гріх, засмутився. Почувши ж, що той кращий з пустельників дотримувався тоді обітниці мовчання, цар знову відчув скорботу у своєму серці. І, довідавшись про жаль Шаміки й про ту злу справу свою, вчинену проти пустельника, він ще більше почав мучитися. І той цар, подібний безсмертним, не так горював, почувши про свою смерть, як уболівав про те, що зробив тоді такий вчинок. Потім цар відправив Гаурамукху з такими словами: «Нехай же володар знову виявить до мене милість». І як тільки вийшов Гаурамукха, цар, схвильований у душі, порадився тоді з радниками. І, помізкувавши разом з ними, він, уміючи цінувати раду, велів побудувати палац під доброю охороною, розташований на одній колоні. Він розставив там охорону й помістив усюди лікарів та ліки, а також брахманів, вправних у мантрах.[78] Перебуваючи там, він, знаючи святий закон, вершив усі царські справи під охороною з усіх боків радників. Коли настав день сьомий, мудрий Кашьяпа, кращий з двічінароджених, прямував до царя, щоб вилікувати його. Бо він почув про те, що сьогодні Такшака, кращий зі змій, відправить того чудового царя в оселю Ями. «Його, вжаленого володарем змій, я позбавлю смертельної лихоманки й тим досягну вигоди і зроблю добру справу», — так він міркував. І того Кашьяпу, з думкою, спрямованою до однієї мети, який ішов по дорозі,

побачив володар змій Такшака, котрий прийняв подобу старого брахмана. І сказав володар змій Кашьяпі, турові серед пустельників: «Куди ти йдеш так поспішно і, яку справу маєш намір зробити?».

Кашьяпа мовив:

Царя Парікшита, що походить з роду Куру, приборкувача ворогів, спалить сьогодні вогнем Такшака, кращий зі зміїв. Я йду поспішно, о шановний, щоб того царя, продовжувача роду пандавів, який володіє невимірною силою, швидко позбавити від лихоманки, коли він буде вжалений володарем змій, який наділений силою подібною Агні.

Такшака сказав:

Я той Такшака, о брахмане, який спалить того володаря землі. Повернися ж, бо ти не маєш сили вилікувати вжаленого мною.

Кашьяпа сказав:

Того царя, вжаленого тобою, о змію, я позбавлю від лихоманки, бо моє вміння опирається на силу знання.

Так вістить розділ тридцять восьмий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 39

Такшака мовив:

Якщо ти дійсно здатний як-небудь вилікувати вжаленого мною, тоді оживи це дерево, яке я вкушу, о Кашьяпо! Покажи ж і випробуй ту велику силу мантрів, яка є у тебе, — я спалю це фігове дерево в тебе на очах, о кращий з двічінароджених!

Кашьяпа мовив:

Вкуси, о володарю змій, дерево, яке ти бажаєш! Я ж оживлю його, вкушене тобою, о змію!

Сута мовив:

І коли було так сказано великодушним Кашьяпою, той володар змій, кращий із плазуючих, підійшов до фігового дерева і вкусив його. Вкушене ним, те дерево, о величний, просочене отрутою змія, миттєво запалало з усіх боків. І, спаливши те дерево, змій знову сказав Кашьяпі: «Доклади зусиль, о кращий з двічінароджених, і оживи цього володаря лісів». Коли дерево від вогню володаря змій перетворилося на попіл, тоді Кашьяпа зібрав увесь той попіл і сказав таке слово: «Подивися ж на силу мого знання, звернену на цього володаря лісів, — я оживлю його на твоїх очах, о змію!». І великий та мудрий Кашьяпа, кращий з двічінароджених, оживив за допомогою науки дерево перетворене на купу попелу. Спочатку він створив з нього відросток з парою листків, а потім поступово й ціле фігове дерево, з гілками й листям. Побачивши те дерево, оживлене великим Кашьяпою, Такшака сказав: «О брахмане, це диво, о володарю мудреців, що ти можеш зруйнувати отруту мою, або подібну моїй. Яку вигоду бажаєш ти одержати, пішовши туди, о багатий подвигами? Яку нагороду тобі бажано отримати від того найкращого царя, таку ж я дам тобі, навіть якщо вона буде неможлива? Адже піклуючись про володаря людей, враженого прокльоном брахмана й приреченого на загибель, твій успіх, о брахмане, буде сумнівним. І тоді сяюча слава твоя, відома в трьох світах, потьмяніє тут подібно тому, як мерхне сонце, позбавлене блиску променів.

Кашьяпа сказав:

Домагаючись багатства, я йду туди. Якщо ти, о змію, побажаєш дати мені його, тоді я повернуся додому, о кращий зі змій!

Такшака мовив:

Набагато більше багатство, ніж те, яке ти жадаєш одержати від царя, я дам тобі сьогодні. Повернися ж, о кращий з двічінароджених!

Сута сказав:

Почувши мову Такшаки, мудрий Кашьяпа, кращий з двічінароджених, наділений найбільшою силою, поринув у роздуми, о царю. Володіючи чудовим знанням, величний пустельник Кашьяпа втямив, що жити тому царю з роду Панду залишилося недовго, і повернувся додому, одержавши від Такшаки стільки багатства, скільки він побажав. І коли повернувся той шляхетний Кашьяпа, Такшака у належний час швидко попрямував у місто, що носило ім’я слона. Такшака був ще в дорозі, коли почув, що володар світу посилено говорить мантри, що знешкоджують отруту. Тоді він подумав: «Цього царя я повинен обдурити силою майї. Який же спосіб потрібно застосувати?». І тоді змій Такшака послав до царя своїх змій у подобі пустельників із плодами, листям та водою.

Такшака мовив:

Ідіть до царя спокійно, начебто у справі, ніби для того лише, щоб піднести йому плоди, листя й воду.

Сута мовив:

І змії ті, одержавши напучування Такшаки, так і зробили. Вони піднесли цареві листя, воду й плоди. І все те прийняв могутній володар царів, і коли ті виконали свою справу, він сказав їм: «Можете вийти». Коли ж вийшли ті змії, що прийняли вигляд подвижників, той володар мужів сказав своїм радникам і друзям: «Покуштуйте разом зі мною всіх цих солодких плодів, доставлених пустельниками». Потім цар разом з радниками захотів сам покуштувати плодів; і ось на тому плоді, який був узятий царем, з’явився маленький

черв'як, малюсінький, із чорними вічками й мідного кольору, о Шаунако! Узявши його, той кращий із царів сказав так радникам: «Сонце вже заходить і немає в мене сьогодні страху перед отрутою. Хай здійсниться слово пустельника й нехай цей черв'як, одержавши ім'я «Такшака», вкусить мене. І, таким чином, хай відбудеться спокута!». Й ті радники, під спонукою долі, схвалили його слова. Сказавши так, той володар царів швидко поклав на шию черв'яка й засміявся, втрачаючи свідомість, бо був уже на межі смерти. І, коли він сміявся, його оповив змій Такшака, який вийшов з того плоду, піднесеного царю.

Так вістить розділ тридцять дев'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 40

Сута сказав:

І побачивши його, оповитого кільцями змії, всі радники пополотніли й стали ридати у великому горі. Почувши ж шипіння, радники розбіглися! І вражені великою скорботою побачили вони чудового змія Такшаку, кращого зі змій, що нісся повітрям і залишав на небі смугу кольору лотоса, подібну проділу на голові у жінок. Тоді вони покинули зі страху палаючий палац, охоплений вогнем породженим отрутою змія, і розбіглися в усі боки. А палац той завалився, немов уражений блискавкою.

Коли царя було вбито силою Такшаки, домашній жрець його, святий брахман, а також радники царя вчинили похоронні обряди, проводжаючи його в інший світ. Потім усі жителі міста, зібравшись разом, зробили його юного сина своїм царем. І того царя, згубника ворогів, кращого героя з роду Куру, люди назвали Джанамеджайя. І кращий із царів, хоча ще хлопчик, був обдарований шляхетним розумом. Разом з тими радниками й домашніми жерцями старший син Парікшита, тур з роду Куру, правив тоді царством так, як його доблесний прадід Юдхіштхіра. І ось радники царя, бачачи, що їхній цар здатен упокорювати своїх ворогів, відправилися тоді до Суварнавармана, охоронця міста Каші,[79] і почали просити його видати свою дочку Вапуштаму. Тоді цар той, розпитавши про все згідно зі звичаєм, видав Вапуштаму найбільшому героєві з роду Куру. А той, отримавши її, був вельми радий, і серце його ніколи не зверталося до інших жінок. З радістю в серці, могутній, він проводив час на озерах і в квітучих лісах. І той кращий із царів проводив час у насолодах так, як колись Пуруравас,[80] побравши апсару Урваші.[81] А чарівна Вапуштама, найкрасивіша із царських дружин, одержавши чудового й гідного мужа, тішила того царя своєю любов'ю в період насолод.

Так вістить розділ сороковий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 41

Сута мовив:

Саме в цей час пустельник Джараткару, великий праведник, блукав по всій землі, влаштовуючи своє житло там, де застане його вечір. Наділений великою силою, він мандрував, дотримуючись обітниць, важко здійсненних для людей нерозвинених, і роблячи омивання у святих місцях. Харчуючись повітрям і утримуючись від їжі, він марнів з кожним днем. Одного разу пустельник той побачив своїх предків, які висіли в ямі вниз головами, тримаючись за стебло вірани, від якого залишилося одне тільки волокно, і пацюка, що поселився в ямі і, який повільно поїдав те волокно. Підійшовши до них, повислих у ямі без їжі, схудлих і сумних, в очікувані порятунку, він із сумним виглядом сказав їм, згорьованим: «Хто ви, що висите тут і тримаєтесь за стебло вірани? Навіть за єдиний слабкий корінь, який залишається тут від стебла вірани, і той поступово поїдає цей пацюк гострими зубами. Його також він скоро вгризе, бо залишилося вже небагато. І тоді ви впадете в цю яму вниз головами. Тому мені стало сумно, коли я побачив вас висячими вниз головою і, які втрапили у таке нещастя. Яку послугу я можу зробити вам? Чи можу я врятувати вас від лиха чвертю або третю, або навіть половиною своїх подвигів — скажіть негайно. Або ж урятуйте себе від цього за допомогою всієї сили моїх подвигів. Робіть же, о старці, як вам завгодно».

Предки сказали:

О процвітаючий брахмачарин,[82] ти бажаєш урятувати нас? Але, о кращий з брахманів, неможливо усунути це нещастя за допомогою подвижництва. У нас теж, о сину, є плоди подвигів, о кращий з володарів слова, внаслідок втрати потомства ми падаємо в нечисте пекло. Поки ми висимо тут, о сину, розум наш не просвітлюється, — тому ми й не впізнаємо тебе, хоча мужність твоя відома у світі. О процвітаючий, ти наділений великою долею, бо, підійшовши до нас, гідних жалю й важко пригноблених, ти вболіваєш за нас із сумом. Слухай же, хто ми, о двічінароджений! Ми ріши, прозвані яяварами, що дотримувалися суворих обітниць. Із чистого світу нас скинуто сюди через втрату потомства, о володарю! Наші заслуги, досягнуті за допомогою подвигів, ще не висохли, бо в нас усе ще залишається нитка. Але в нас тепер тільки одна нитка, та й то така, начебто її немає. Є в нашому роду один родич, нещасний з найнещасніших, відомий під іменем Джараткару. Він повністю вивчив Веди й веданги, приборкав свою душу. Він великодушний, ретельно дотримується обітниці й зайнятий великими подвигами. Завдяки йому, через його жадібність до аскетизму, ми скинуті в цей тяжкий стан. Немає в нього ні жони, ні сина і ніякого родича. Тому ми, позбавлені розуму, висимо в ямі беззахисні. Якщо побачиш його, скажи йому як наш заступник: «Пращури твої висять у ямі, сумні, вниз головами. Візьми собі жінку, о праведний, і породи потомство, о високий владарю! Бо ти —

єдина нитка, що залишилася в нашім роді, о багатий подвигами!». Стебло трави вірана, на якім, як ти бачиш, о брахмане, ми тримаємося, — був нашим родовідним стовбуром, що збільшував наш рід. А стебла цієї повзучої рослини, о брахмане, які ти бачиш, — це наші нащадки, з'їдені часом. А цей з'їдений наполовину корінь його, який ти бачиш, о брахмане, і на якім ми всі висимо, — це той, хто будучи самотнім, віддався подвижництву. А пацюк, якого ти бачиш, о брахмане — це час, що володіє великою силою. Він, повільно йдучи, поступово послабляє Джараткару, що знаходить радість тільки в подвигах, приваблений подвижництвом, легкодухий і байдужий. Не врятують нас ті його подвиги, о найчудовіший! Подивися ж на нас: ми скинуті сюди, коріння наше підірване, а свідомість зруйнована часом, і ми прямуємо до пекла, як злочинці! Подібно тому як ми скинуті сюди разом із пращурами й дідами, — підкошений часом він також потім впаде сюди в пекло. Чи подвижництво, чи жертвопринесення, чи ж яка інша справа, священна й велика, — усе це, о сину, не може зрівнятися з потомством — така думка благочестивих. О сину, коли побачиш пустельника Джараткару, ти повинен сказати йому про те, що ти бачив. І ти мусиш розповісти йому все, нічого не приховуючи. Хоча б щоб захистити нас, о брахмане, нехай він візьме собі дружину й народить синів, — так ти повинен йому сказати.

Так вістить розділ сорок перший в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 42

Сута сказав:

Почувши це, Джараткару сповнився суму та скорботи. І сказав він зажурено своїм предкам голосом, перейнятим слізьми: «Я саме той Джараткару, грішний ваш син. Тому покладіть кару на мене, бо зробив дурну справу й недосконалий розумом!».

Предки сказали:

О сину, волею долі ти потрапив випадково в це місце. Чому ж ти, о брахмане, не узяв собі дружину?

Джараткару мовив:

О пращури, в серці моєму постійно була така думка: утримуючи своє сім'я я зможу переправити своє тіло в інший світ. Але, побачивши вас у такому становищі, як висите подібно птахам, я відвернув свій розум від помірного життя, о діди! Я дійсно зроблю бажане вам: я одружуся — тут не може бути сумніву, — якщо тільки знайду коли-небудь дівчину з однаковим як у мене ім'ям. Я візьму собі таку дівчину, якщо знайдеться подібна, яка сама буде схильна вийти за мене у вигляді милостині та, яку я не повинен буду утримувати. Тільки на такій я одружуся, коли знайду таку. Коли ж ні, то я не одружуся, і це правда, о діди!

Сута мовив:

І, сказавши так предкам, пустельник той став знову блукати світом. І не знаходить він собі дружини, бо він уже старий, о Шаунако! І, коли він впав у відчай, примушений предками він пішов тоді в ліс і голосно почав ремствувати, сильно засмучений: «Які не є тут істоти — рухомі й нерухомі, а чи приховані, — усі хай почують моє слово. Мене, що перебуває в суворій обітниці, предки мої, змучені горем, змушують одружитися. Од бажання зробити їм приємне й прагнучи одружитися на дівчині, яка була б видана мені у вигляді милостині, я блукаю світом з волі предків, бідний і сумний. В кого з істот, до яких я звернувся, є дівчина, нехай вони віддадуть її мені, бо обійшов вже усі країни. Дівчину, що носить одне ім'я зі мною, готову у вигляді милостині стати моєю дружиною, та якщо я не повинен буду утримувати її, — віддайте мені за дружину!». Тоді змії, які стежили за Джараткару, довідавшись про його намір, повідали про те Васукі. І володар змій, почувши від них про те, узяв наряджену дівчину й пішов до нього в ліс. І ту дівчину запропонував там у вигляді милостині цар зміїв Васукі шляхетному Джараткару, о брахмане! Але той не узяв її. Думаючи, що вона не одного з ним імені й умови утримання її не з'ясовані, він зупинився в роздумах про кінцевий порятунок свій, вагаючись її прийняти. Тоді він запитав про ім'я дівчини, о нащадку Бхрігу, і сказав: «О Васукі, я не буду утримувати її».

Так вістить розділ сорок другий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 43

Сута сказав:

І Васукі сказав тоді слово мудрецеві Джараткару: «Ця дівчина носить однакове з тобою ім'я, вона моя сестра, яка віддана подвижництву. Я буду утримувати твою дружину; візьми ж її, о кращий з двічінароджених! Я також буду опікуватись нею всією своєю силою, о багатий подвигами!». І коли змієм була дана обіцянка «я буду утримувати сестру», Джараткару відправився тоді в оселю змія. І там він, кращий зі знавців мантрів, що дотримувався великої обітниці, благочестивий, що має великі успіхи в подвижництві, узяв її руку, запропоновану згідно із законом, при читанні мантрів. Потім, славлений великими ріши, він, узяв дружину й пішов у чудові й прекрасні світлиці царя змій. Там на приготовленім ложі, вкритім дорогоцінними покривалами, став жити Джараткару разом зі своєю жоною. І, о шановний, він уклав там угоду з жінкою: «Не повинно бути ніколи зроблено або сказано тобою неприємне для мене. Якщо ж буде зроблено неприємне, я покину тебе й твій дім. Запам'ятай же це слово, речене мною». І тоді та сестра царя змій, вкрай збентежена й сповнена великого смутку, сказала йому у відповідь: «Хай буде так!».

І ось вона, чарівна, бажаючи зробити приємне, стала прислужувати чоловікові такої важкої вдачі способами, властивими білим воронам.[83] І одного разу в сприятливий для зачаття час сестра Васукі, зробивши згідно із приписами омивання, наблизилася до свого мужа, великого пустельника. Після цього в ній було зачато зародок, подібний полум'ю, наділений надзвичайною аскетичною силою й блиском, рівний самому вогню. І він зростав, ніби місяць під час світлої половини. І ось, одного разу, коли пройшов якийсь час, Джараткару, великий подвижник, поклавши голову до неї на коліна, спав стомлений. І в той час як той найбільший із брахманів спав, сонце мало було вже зайти за гору. Наприкінці дня, о брахмане, мудра сестра Васукі, боячись порушення закону, подумала тоді: «Чи буде пристойно, якщо я розбуджу свого чоловіка, чи ні? Адже він з важкою вдачею й дотримується закону. Хоч би не провинитися перед ним. Якщо загрожує гнів благочестивої людини чи ж порушення ним закону, то порушення закону буде найтяжчим злом, так я вважаю. Якщо я розбуджу його, він, безсумнівно, вибухне гнівом; якщо ж буде упущений час здійснення обрядів, то буде допущено порушення закону». Так розваживши розумом, змія Джараткару сказала тоді ніжно, солодкомовно, таке слово тому ріши, палкому аскетичною силою і який лежав подібно богу вогню: «Встань-но, о наділений великою долею, сонце вже хилиться до заходу. Сутінки вже майже, о пане, доторкнулись до води. Адже ти дотримуєшся обітниці. Прийшов час для здійснення Агніхотри,[84] хвилина приємна і страшна. Наступають вже сутінки на західній стороні, о пане!». Коли було так сказано, той знаменитий Джараткару, великий праведник, із тремтячими вустами сказав дружині такі слова: «Ти виявила цим зневагу до мене, о зміє! При тобі я не буду жити більше й піду як і прийшов. Бо немає, о стрункостанна, сили у сонця, щоб, коли я сплю, зайти у звичайний час, — така впевненість у моєму серці. Якщо кому зроблена зневага де-небудь, то не личить йому жити там, а тим більше — мені, благочестивому, або подібному мені».

Коли так було сказано чоловіком, Джараткару, сестра Васукі, із трепетом у серці мовила тоді в місці свого проживання: «Не зі зневаги я розбудила тебе, а зроблено це мною для того, щоб не порушив ти закону, о брахмане!». Почувши сказане, мудрець Джараткару, великий подвижник, повний гніву, сказав змії, бажаючи покинути її: «Не олжа є вимовлене мною слово, я піду, о зміє! Адже така була обопільна умова, затверджена раніше між мною і тобою. Я жив тут щасливо з тобою, о люба! Ти повинна, о чарівна, сказати твоєму братові, коли я піду звідси, о боязка, що пішов твій пан. Ти ж, коли піду я, не повинна сумувати!». Коли було так сказано, Джараткару, бездоганно складена й стрункостанна, поглинена журбою й сумом, сказала тоді у відповідь на слово своєму чоловікові Джараткару переривчастим від сліз голосом, із благанням склавши руки. Лице її змарніло, очі були повні сліз, але вона набралася сміливости, хоча й тріпотіла серцем: «О перебуваючий завжди в законі, не залишай ту, що також перебуває в законі, вільну від провини, яка завжди дбає про благо коханого. Що скаже Васукі мені, нещасній, котра не досягла тієї мети, заради якої мене видали за тебе, о кращий з двічінароджених? І того потомства, яке очікується від тебе моєю родиною, враженою прокльоном матері, о найчудовіший, поки що не видно. Адже тільки внаслідок одержання потомства від тебе може бути щастя для моєї родини! Мій шлюб з тобою не повинен бути даремним, о двічінароджений! Бажаючи блага родині, о володарю, я благаю тебе. Як же ти, о найчудовіший будучи великодушним, вклавши в мене цей зародок, що не має ще певного вигляду, прагнеш покинути мене невинну та піти?».

І після того як так було сказано, пустельник Джараткару, багатий подвигами, сказав своїй дружині слово, яке було підхожим і пристойним: «Цей зародок в тобі, о щаслива, є ріши, подібний Вайшванарі.[85] Він буде високо-благочестивий і вправний у Ведах і ведантах». Сказавши так, той великий мудрець Джараткару, справедливий душею, вийшов, прийнявши тверде рішення знову віддатися суворому подвижництву.

Так говорить, розділ сорок третій в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 44

Сута мовив:

І як тільки вийшов муж, Джараткару поспішно прийшла до брата й повідала йому про те, як усе відбулося, о багатий подвигами! І той, кращий зі змій, почувши про велику неприємність, сказав тоді своїй засмученій сестрі, будучи сам ще більш сумним: «Ти знаєш, о мила, яка мета й причина є в твоєму заміжжі. Якщо від нього буде в тебе син, який народиться для блага змій, то він, могутній, урятує всіх нас від зміїного жертвопринесення. Так сказав мені колись прабатько при всіх богах. Чи є в тобі зародок, о щаслива, від того кращого з пустельників? Я бажаю, щоб одруження твоє з тим мудрецем не було марним. Правда, мені не личить запитувати тебе про таку справу. Але ж тільки внаслідок важливости справи я запитав тебе про це. Знаючи нелагідність твого чоловіка, найвищою мірою благочестивого, я ніколи не буду його переслідувати, бо він може проклясти мене. Розкажи ж, о мила, про все, вчинене твоїм чоловіком. Витягни жахливе жало, що давно стримить у моєму серці».

Після того як було так сказано, Джараткару мовила тоді у відповідь на слово засмученому Васукі, володарю змій, втішаючи його: «На моє питання про потомство, той шляхетний і великий праведник, указавши на мій живіт, сказав - «є», і вийшов. Я не пам'ятаю, щоб ним було колись сказано, хоча б жартома, неправдиве слово. Чому ж, о царю, він буде говорити його в тих випадках, коли це стосується

прийдешнього? «Тобі не слід засмучуватися про результати, о зміє! У тебе народиться син, блиском подібний палючому сонцю», — сказавши мені саме так, муж мій, багатий подвигами, пішов. Тому хай зникне глибокий сум, що гніздиться в твоєму серці!».

Почувши це, цар змій Васукі у великій радості сприйняв слова сестри, сказавши: «Хай буде так». І кращий зі змій вшанував свою єдиноутробну сестру дружнім привітом, віддав їй хвалу і підніс подарунки з належною повагою. Тоді став зростати той зародок, наділений великою силою і сяйвом сонця, подібно тому як зростав на небі місяць під час світлої половини, о кращий з двічінароджених! І от, у належний час, о брахмане, сестра змія народила хлопчика, подібного божественному нащадку. Він повинен був зруйнувати страх предків батька і родичів матері. І він ріс там же, у палаці зміїного царя, і вивчав Веди разом з ведангами у сина Чьявани, нащадка Бхрігу. І хоча він був ще хлопчиком, він дотримувався обітниці й був обдарований розумом, почуттям справедливости й чеснотами. А ім'я його, що стало відомим в усіх місцях, було Астіка. Бо батько його пішов у ліс, сказавши «є», коли він перебував ще в утробі матері, тому ім'я йому, яке стало відомим, було наречене Астіка *(«Існуючий»*). Ще хлопчиком він був обдарований незвичайним розумом і, живучи в палаці зміїного царя, старанно там охоронявся. Як сам величний володар богів з тризубцем у руках,[86] що роздає золото, він, зростаючи, радував усіх тих змій.

Так вістить розділ сорок четвертий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 45

Шаунака мовив:

Розкажи мені знову докладно про те, що запитав тоді у своїх радників цар Джанамеджайя про небесний шлях свого батька.

Сута сказав:

Слухай же, о брахмане, як запитав тоді радників своїх цар і що розповіли вони про загибель Парікшита.

Джанамеджайя мовив:

Адже ви знаєте, володарі, про те, як усе відбулося з моїм батьком і як він, носій великої слави, прийшов у свій час до своєї загибелі. Вислухавши від вас докладно про все, що трапилося з моїм батьком, я почну те, що можливо буде сприятливим. В противному ж разі — ніколи.

Сута мовив:

У відповідь на запитання великого душею, мудрі радники, знавці всіх законів, сказали тоді такі слова царю Джанамеджайї: «Справедливим і великодушним захисником народу був твій батько. Слухай же про те, як він, шляхетний, проводив своє життя. Зробивши так, що кожна із чотирьох каст дотримувалася свого закону, той цар, що відає закон, справедливо їх оберігав, немов це був сам втілений закон. Володіючи щастям і незрівнянною міццю, він опікувався богинею Землі. І не було в нього ненависників, і сам він нікого не ненавидів. Він був однаково ставився до всіх істот, як Праджапаті (*Володар істот*). Брахмани, кшатрії, вайшьї [87] і шудри,[88] що дотримуються свого закону і задоволені ним, о царю, були предметом уважної турботи того царя. Він утримував вдів і сиріт, бідних і калік. Прекрасний виглядом, він був для всіх істот начебто другий Сома.[89] Він керував народом, задоволеним та процвітаючим, і щастя супроводжувало правдивого царя, обдарованого високим витязівством. Він був учнем Шарадвати [90] у військовій науці. Батько твій, о Джанамеджайє, був любий Говінді. Здобувач великої слави, він був також любий і всьому народу. Він народився від Уттари в той час, коли вже згасав рід кауравів. І тому могутній нащадок сина Субхадри [91] був названий Парікшитом (*«Гаснучий»*). Глибоко проникливий у сутність обов'язків царя, обдарований усіма чеснотами, який приборкав свої пристрасті, цар був мудрий і розумний. Його завжди напучували вчені старці. Він знав шість ворогів, що живуть у душі,[92] обдарований великим розумом він був знавцем політики й закону, о найчудовіший! Батько твій правив цим народом протягом шістдесяти років. Потім він досяг встановленої часом межі, яка не була упущена змієм. Тоді ти, о кращий серед людей, одержав за законом це царство, що тисячу років було у володінні роду Куру. Ти, ще хлопчиком зробився захисником усіх істот».

Джанамеджайя мовив:

В цьому роду не було ніколи царя, який не творив би добра своєму народові й не був би сам любий йому, особливо ж коли він бачив спосіб життя предків, зайнятих великими справами. Яким же робом батько мій, будучи таким, знайшов свою смерть? Розкажи мені як слід. Я бажаю про це почути від тебе.

Сута сказав:

Одержавши такий наказ від царя, усі радники, віддані благу та інтересам володаря, розповіли йому про все, що сталося.

«Батько твій, о царю, захоплювався завжди полюванням, як і знаменитий Панду, кращий серед носіїв лука, — доручивши нам усі без винятку царські справи. Одного разу він, блукаючи лісом, простромив стрілою лань. І, пронизавши лань, він почав швидко переслідувати її пішки в дрімучому лісі, оперезавшись мечем і маючи сагайдак наповнений стрілами. Але не знайшов твій батько в лісі зниклої лані. Він був у віці шістдесяти років, обтяжений роками. Він утомився і зголоднів. І ось він побачив у дрімучому лісі неподалік, пустельника. І володар царів запитав того пустельника, який дотримувався обітниці мовчання. Але той нічого не відповів йому на його питання. Тоді змучений голодом і втомою цар раптово розлютився на того

пустельника, що дотримувався обітниці мовчання і незворушно сидів як опецьок. Але ж не знав цар, що пустельник той дотримувався обітниці мовчання. Охоплений гнівом батько твій образив його. Піднявши з землі кінцем лука дохлу змію, він поклав її на плече пустельника, чистого душею, о кращий з роду Бгарати! І той мудрець не сказав йому нічого — ні доброго, ні поганого. І продовжував він сидіти так, не лютуючи і тримаючи на плечі змію».

Так вістить розділ сорок п'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 46

Радники рекли:

Тоді цар, о царю царів, змучений голодом, поклавши змію на плече пустельника, повернувся у своє місто. В того ж ріши був син, що народився від корови, та здобув велику славу, по імені Шрінгін.[93] Він був наділений великою силою й доблестю й був досить гнівливий. Пішовши до брахмана, свого навчителя, той муні вшанував його почестями й одержавши його дозвіл, відправився додому. І от Шрінгін почув від свого друга про те, що батька його ображено у такий спосіб твоїм батьком і що, невинний, він носить на плечі, о Джанамеджайє, дохлу змію, покладену твоїм батьком, о тигре з роду Куру! Він був, о царю, суворим подвижником, першим серед мудреців, що перемогли свої пристрасті, був чистий і завжди мав чудесну долю. Він мав душу, осяяну аскетичними подвигами, і приборкав усе своє тіло. Був чемним у поводженні та в мові, був постійний, не скупий і не заздрісний, та був позбавлений ницости. Був він старий і перебував ув обітниці мовчання. І він, притулок усіх істот, був ображений твоїм батьком.

І, почувши про це, син того ріши, сповнений гніву, прокляв твого батька. Хоча і юний, він був вище старців, бо мав велику аскетичну силу. Швидко торкнувшись води, він гнівно промовив так про твого батька, ніби палаючи від своєї могутности: «Хто поклав на мого безневинного батька дохлу змію, того лиходія знищить своєю силою розгніваний змій Такшака на сьомий день, починаючи із цього дня. Подивися ж на силу мого подвижництва!». Сказавши так, він відправився туди, де був його батько. І, побачивши батька, він повідомив його про свій проклін. А той, тигр серед пустельників, відправив свого учня до твого батька зі звісткою: «Ти проклятий моїм сином. Будь же уважний, о царю! Такшака, о магараджо,[94] знищить тебе своєю силою!». Почувши те страшне слово, твій батько, о Джанамеджайє, виявив пильність, побоюючись Такшаки, кращого зі змій.

І ось, коли настав сьомий день, до царя захотів прийти брахман-мудрець Кашьяпа. І побачив тоді Кашьяпу володар змій Такшака. І сказав тому заклопотаному поспіхом Кашьяпі цар змій на дорозі: «Куди ти так квапливо йдеш і яку справу маєш намір зробити?».

Кашьяпа вирік:

Йдучи поспішно туди, о двічінароджений, де цар, на ім'я Парікшит, кращий з роду Куру, має бути спалений змієм Такшакою. Я йду для того, щоб скоріше позбавити його від смертельної лихоманки. Бо його, завдяки моїй допомозі, змій не зможе погубити.

Такшака мовив:

Чому ти бажаєш оживити його, котрий має бути вжалений мною? Скажи своє бажання. Я сьогодні ж дам тобі усе, що захочеш. Ходи собі додому!

Радники сказали:

«Бажаючи одержати багатство, я йду туди», — так він сказав у відповідь Такшаці. І той сказав великому душею Кашьяпі шанобливо і приємним голосом: «Візьми ж у мене багатство, більше, ніж те, яке ти маєш намір узяти від того царя, о бездоганний, і вертайся додому!». І після того як так було сказано тим змієм, Кашьяпа, кращий серед людей, одержавши від Такшаки багатство, яке він побажав, повернувся додому.

Між тим як той брахман повернув назад, Такшака, змінивши свою подобу, з'явився до того царя, о кращий з царів, — до справедливого твого батька, який перебував у палаці, й спалив його вогнем своєї отрути, хоч той і остерігався. Після цього ти, о тигре серед людей, був зведений на трон в ім'я перемоги. Тепер тобі розказали ми повністю все! Це все, хоча й вельми сумне, що ми бачили й чули, о кращий з царів! Почувши про загибель царя, о кращий з царів, і образу, нанесену тому ріши Уттанці, визнач, що має бути слідом за цим розпочате.

Джанамеджайя сказав:

Я бажаю почути про ту бесіду між володарем змій і Кашьяпою, яка відбувалася тоді в безлюдному лісі. Хто це бачив або чув і повідав вам? Вислухавши ж про це, я прийму рішення про винищення змій.

Радники мовили:

Слухай, о царю, як і ким було нам розказано раніше про цю зустріч на дорозі найбільшого брахмана із володарем змій. Якась людина полізла на дерево, о царю, щоб наламати сухих гілок для жертовного багаття. І ні змій, ні брахман не знали, що вона була там на дереві. І вона разом з тим деревом була перетворена тоді на попіл. Але завдяки могутності двічінародженого, о володарю царів, її оживили разом з деревом. І вона, о кращий з царів, прийшовши в це місто, повідала про все, що було між Такшакою і брахманом. Ось розказано тобі, о царю, як усе відбулося й було почуто. Вислухавши ж про це, о тигре серед царів, чини як бажаєш.

Сута мовив:

Почувши слова радників, цар Джанамеджайя засумував, і у смутку він ламав собі руки. І цар з лотосоподібними очима почав тяжко й гаряче зітхати й безперервно лив сльози з очей. І сказав охоронець землі, перейнятий горем і скорботою: «Я вислухав ці ваші слова про небесний шлях мого батька. Довідайтеся ж тепер моє рішення, яке прийняте мною. Я вважаю, що негайно мушу помститися лиходієві Такшаці, яким був убитий мій батько. Адже, якби виконавши слово мудреця Шрінгіна й спаливши царя, цей лиходій пішов, то мій батько, безсумнівно, жив би. Бо що втратив би він, якби той цар ожив завдяки милости Кашьяпи й чудовим заходам своїх радників. В осліпленні він змусив повернутися Кашьяпу, кращого з двічінароджених і нескоримого, який з'явився щоб оживити царя. Насправді великий цей злочин лиходія Такшаки, який дав брахманові багатство, щоб той не оживив царя. Збираючись зробити приємне Уттанці й доставити велике задоволення собі, а також вам усім, я піду на помсту за свого батька.

Так говорить, розділ сорок шостий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 47

Сута сказав:

Сказавши так, славний цар той, зі схвалення радників, прийняв рішення влаштувати зміїне жертвопринесення. Тоді, о брахмане, володар землі, тигр із роду Бгарати, син Парікшита, цар, досвідчений у слові, покликавши домашнього жерця й жерця-рітвіджа,[95] сказав їм слово, що веде до успіху справи: «Той, хто вбив мого батька, є зловмисний Такшака. Скажіть мені, як я повинен помститися йому. Чи відомо вам такий засіб, за допомогою якого я міг би кинути у палаючий вогонь змія Такшаку разом з його родичами? Як колись ним був спалений мій батько вогнем отрути, так і я прагну спалити цього злочинного змія».

Жерці рекли:

Є для тебе, о царю, велике жертвопринесення, придумане богами. Воно відоме за назвою «Зміїного жертвопринесення» і описується в пурані, о царю! Немає нікого іншого, крім тебе, хто в змозі зробити те жертвопринесення, о володарю людей! Люди, вправні в пуранах, говорили нам, що є таке жертвопринесення.

Сута мовив:

Коли було так сказано, той царственний мудрець вважав уже змія Такшаку ввергнутим у палаючу пащу поглинача жертв, о найчудовіший! Тоді цар сказав тим брахманам, знавцям мантрів: «Я почну здійснювати те жертвопринесення. Нехай же будуть зроблені мені необхідні заходи». І потім його жерці, о кращий з двічінароджених, премудрі й знавці Вед, відміряли там, згідно із приписами, місце для жертовного вівтаря. Воно задовольняло бажанням, відрізнялося великою пишнотою й було наповнене юрбами брахманів, великим багатством і зерном. На ньому зручно розташувалися жерці. І, спорудивши, згідно із приписами, вівтар для жертвопринесення, який задовольняв їх бажання, вони освятили тоді царя на виконання зміїного жертвопринесення. І ось перед тим як воно повинно було початися, там відбувся тоді такий важливий випадок, що віщував перешкоду жертвопринесенню. У той час як споруджувався жертовний вівтар, головний будівник з касти сутів,[96] обдарований мудрістю й досвідчений в науці про розташування фундаментів, знавець пуран, сказав тоді таке слово: «На тому місці та в той час, де і коли цей вимір було зроблено, жертвопринесення це не буде завершене через брахмана». Почувши це, цар той перед своєю присвятою сказав брамнику: «Ніхто сюди не повинен входити без мого відома».

Тим часом жертвопринесення було почате згідно із приписами, і жерці відповідно до правил почали виконувати свої обов'язки. Одягнувши чорні шати, з очима почервонілими від диму, робили вони узливання палкому вогню, виголошуючи мантри. І, змушуючи здригатися серця змій, вони стали тоді скликати туди всіх змій у пащу Агні. Тоді всі змії почали падати в палаючий вогонь, обвиваючи один одного й жалібно волаючи. Інші падали у вогонь, корчачись, рвучко зітхаючи й обвиваючи сильно один одного хвостами й головами. Білі, чорні й блакитні, старі й молоді — вони попадали в палаючий вогонь, видаючи страшне шипіння. Так загинули сотні тисяч, мільйони й сотні мільйонів змій, що втратили волю над собою, о кращий з двічінароджених! Одні з них були мов пацюки, інші — ніби хоботи слона, а треті, маючи величезне тіло і володіючи великою силою, нагадували збожеволілих слонів. Великі й малі, різнобарвні, отруйні та жахливі, подібні до дрюків із залізними наконечниками, могутні кусючі змії в незліченній кількості потрапили у вогонь, вражені прокльоном своєї матері.

Так вістить розділ сорок сьомий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 48

Шаунака сказав:

Які великі ріши стали тоді жерцями при зміїному жертвопринесенні мудрого царя Джанамеджайї, нащадка Панду? Хто став садасьями при тому страшному жертвопринесенні, що наводив на змій великий страх і викликав у них таку велику скорботу? Зволь, о сину, повідати докладно про все, щоб стали відомими ті, хто були знавцями законів зміїного жертвопринесення, о сину сути!

Сута мовив:

Добре, я назву тобі тут імена мудрих, які стали тоді жерцями й садасьями того царя. Жерцем-викликачем (*хотрі*) там став славний брахман Чандабхаргава, що народився в роду Чьявани, кращий серед знавців Вед. Жерцем-співаком (*удгатрі*) став старий і вчений брахман Каутса. Шляхетний Джайміні став Жерцем-охоронцем (*брахманом*), а жерцями-виконавцями (*адхварью*) стали Шарнгарава й розважливий Пінгала. Жерцями-спостерігачами (*садасьями*) там були: Вьяса, в супроводі свого сина та учнів, Уддалака, Шаматхака й Шветакету — п'ятий; Асіта [97] Девала, Нарада й Парвата, [98] Атрея, [99] Кундаджатхара й брахман Кутігхата, Ватсья й старий Шруташравас, що завжди віддавався подвижництву й читанню Вед, Кахода й Девашарман, Маудгалья й Шамасаубхара. Ці й багато інших брахманів, що виконали свою обітницю, були там садасьями при жертвопринесенні сина Парікшита.

Між тим як жерці робили узливання вогню пряженим маслом при великім зміїнім жертвопринесенні, страшні змії, що наводять жах на живих істот, почали падати туди. Потекли ріки з мозку й жиру змій. В повітрі поширився тоді сильний запах від безперестану палаючих змій. Чулися безперервно крики змій, яких жорстоко присмажує вогонь і, які падають і готові були впасти туди.

Тим часом Такшака, володар змій, як тільки-но почув про те, що цар Джанамеджайя одержав присвяту на здійснення жертвопринесення, увійшов у палац Пурандари. І кращий зі змій розповів тоді про все, що трапилося, і вдався зі страху за вчинену провину до захисту Пурандари. Й Індра, вельми задоволений, сказав йому: «Тут для тебе, о Такшако, володарю зміїв, немає ніякої небезпеки від того зміїного жертвопринесення. Ще колись мною був уласкавлений заради тебе Прабатько. Тому тобі не загрожує небезпека. Нехай же піде лихоманка з твого серця». Так утішений ним, кращий зі змій почав жити там у палаці Шакри щасливо й радісно.

В той час як змії безперестану падали у вогонь, Васукі, у якого залишилися лише деякі з його почту, впав у сильне горе. І страшна зневіра опанувала Васукою, володарем змій. Із тремтливим серцем сказав він так своїй сестрі: «Горить моє тіло, о мила, і я не розрізняю вже сторін світу. Я близький до загибелі. Від втрати свідомости розум мій начебто починає коливатися. Мій погляд блукає. Серце моє ніби зовсім розривається. Позбавлений влади над собою я впаду сьогодні в той палаючий вогонь. Це жертвопринесення сина Парікшита відбувається з метою нашого винищення. Очевидно я також повинен буду відправитися в оселю царя покійних. Настав уже той час, о сестро моя, заради якого ти раніше була видана за Джараткару. Врятуй же нас разом з родичами. Астіка, звичайно, може зупинити те жертвопринесення, яке триває, о краща зі змій! Мені сказав про це колись сам прабатько. Тому, рідна, звернися зараз до свого милого сина, шанованого навіть дідами, кращого зі знавців Вед, заради порятунку мого та підвладних мені».

Так вістить розділ сорок восьмий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 49

Сута сказав:

Тоді, покликавши свого сина, змія Джараткару сказала йому так, підбадьорена словами Васукі, царя змій: «Я була видана за твого батька моїм братом, о сину, з певною метою. Час цей настав. Зроби ж те, що слід зробити».

Астіка мовив:

З якою ж метою ти була віддана моєму батькові моїм вуєм? Про те розкажи мені по правді. Почувши ж, я зроблю як слід.

Сута сказав:

Тоді Джараткару, сестра царя змій, бажаючи блага своїм родичам, без зніяковілости сказала йому: «Відомо, що матір'ю всіх змій є Кадру. Слухай же про те, чому були нею в гніві прокляті її сини. Кадру сказала так зміям: «Позаяк ви відмовилися підробити на мою користь масть Уччайхшраваса, того царя коней, під час суперечки з Вінатою, коли на заставу була поставлена свобода, о сини, то вас спалить під час жертвопринесення Джанамеджайї той, кому візником служить Вітер. Розклавшись тоді на п'ять складових елементів, ви відправитеся в світ покійних предків!». І коли вона прокляла їх так, сам прабатько світу сказав їй: «Хай буде так» і схвалив її слова. Васукі ж, почувши це, а також слова прабатька, звернувся, о сину, коли збивалася була амріта, до захисту богів. І боги всі, які досягли своєї мети, добувши найчудовішу амріту, прийшли, поставивши мого брата спереду, до володаря істот. І боги, всі разом із царем змій Васукі почали вмилостивляти прабатька, щоб прокляття втратило силу: «Цей Васукі, цар змій, вболіває за своїх родичів. Чи може те прокляття його матері втратити силу, о володарю?».

Брахма сказав:

Джараткару візьме собі за жінку дівчину, яка має ім'я Джараткару. Народжений від неї брахман урятує змій від прокльону.

Джараткару мовила:

Почувши це слово, Васукі, володар змій, видав мене, о подібний безсмертним, за твого великодушного батька. Ще до того, як повинен був настати час цього жертвопринесення, ти народився у мене. Цей час тепер прийшов. Зволь врятувати нас від небезпеки. Зволь також урятувати й брата мого від того вогню, щоб була

не марною для нас та справа, заради якої я була видана за твого мудрого батька, задля нашого порятунку. Що ж ти думаєш, о сину?

Сута сказав:

І коли було так сказано, Астіка промовив матері «добре» і сказав тоді Васукі, змученому горем, немов оживляючи його: «Я позбавлю тебе, о Васуко, кращий зі змій, від прокльону, о шляхетний, говорю тобі правду. Будь же спокійний душею, бо немає вже для тебе небезпеки. Я попіклуюся про те, о милий, щоб настав добробут. Ніхто ніколи не говорив, що моє слово — неправда, навіть якщо воно висловлене жартома. Чому б тепер бути по-іншому? З'явившись сьогодні до Джанамеджайї, кращого з царів, освяченого на жертвопринесення, я догоджу йому словами, що містять благословення, о вую, так що жертвопринесення царя зупиниться, о найшляхетніший! Вір мені у всьому, о великодушний володарю змій! Ніколи думка моя про тебе не може бути облудною».

Васукі сказав:

О Астіко, я весь хитаюся, серце моє розривається. Я не розрізняю сторін світу, вражений відплатою Брахми.

Астіка мовив:

Тобі не слід більше засмучуватися, о кращий зі змій! Я розсію твій страх, породжений палаючим вогнем. Я знищу жахливу відплату Брахми, що володіє силою, рівною руйнівному вогню наприкінці юґи. Не страшися ж більше.

Сута мовив:

Тоді Астіка, кращий з двічінароджених, вилучивши жар із серця Васукі й прийнявши його у своє тіло, направився досить поспішно для порятунку кращих змій до того жертвопринесення Джанамеджайї, котрий володів усіма чеснотами. З'явившись туди, Астіка побачив чудовий жертовний вівтар, оточений численними садасьями, величчю рівними сонцю або Агні. Затриманий при вході брамниками, він, кращий з двічінароджених, прагнучи увійти туди, почав славити те жертвопринесення.

Так вістить розділ сорок дев'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 50

Астіка славив:

Жертвопринесення Соми, жертвопринесення Варуни й жертвопринесення Праджапаті відбувалися колись у Праязі.[99] Таким же є й це твоє жертвопринесення, о кращий з нащадків Бгарати, о сину Парікшита! Хай буде благословення на нас, що жадають блага! Відомо, що Шакрою зроблено сто жертвопринесень. Якщо узяти сотню інших жертвопринесень, з яких кожне рівне числом згаданому, то це твоє жертвопринесення, о кращий з нащадків Бгарати, буде рівне їм,[100] о сину Парікшита! Хай буде благословення на нас, що жадають блага! Яке було жертвопринесення Ями й Харімедхаси,[101] яким було жертвопринесення царя Рантідеви,[102] таким є це твоє жертвопринесення, о кращий з нащадків Бгарати, о сину Парікшита! Хай буде благословення на нас, що жадають блага! Яким було жертвопринесення царя Гайї [103] і царя Шашабінду,[104] а також жертвопринесення царя Вайшравани,[105] таким є це твоє жертвопринесення, о кращий з нащадків Бгарати, о сину Парікшита! Хай буде благословення на нас, що жадають блага! Яким було жертвопринесення Нріги [106] і Аджамідхи,[107] і яким було жертвопринесення царя, сина Дашаратхи,[108] — таке це твоє жертвопринесення, о кращий з нащадків Бгарати, о сину Парікшита! Хай буде благословення на нас, що жадають блага! Нам відоме славне і на небесах жертвопринесення сина Божого, царя Юдхіштхіри, що походить з роду Аджамідхи, — таке ж і це твоє жертвопринесення, о кращий з нащадків Бгарати, о сину Парікшита! Хай буде благословення на нас, що жадають блага! Яким було жертвопринесення Крішни, сина Сатьяваті, де він сам керував виконанням жертовних обрядів, таким є це твоє жертвопринесення, о кращий з нащадків Бгарати, о сину Парікшита! Хай буде благословення на нас, що жадають блага!

Ці жерці твої, своїм блиском рівні сонцю й вогню, начебто присутні при жертвопринесенні нищителя Врітри.[109] Немає тепер для них такого знання, яке ще потрібно було б дізнатися, і дане їм не безплідно. Немає в трьох світах жерця, рівного Двайпаяні, — в тому я певен. Адже його учні — усі жерці, досвідчені у своїх обов'язках, вони мандрують по землі. Великодушний Бог, поглинач жертви, прозваний також Вібхавасу й Читрабхану,[110] що володіє замість сімені золотом і залишає за собою чорний шлях та палаюче полум'я, яке хилиться вправо, — жадає цієї твоєї жертви. Немає в цьому світі іншого, рівного тобі царя, захисника народу. Я завжди захоплююся твоєю стійкістю. Ти — або цар Дхармараджа,[111] або сам Яма. Немов сам Шакра навіч із перуном у руці, ти єси тут у цьому світі захисником народу. Ти шанований у нас як володар мужів у цьому світі. І немає іншого жертводавця, рівного тобі в жертвопринесенні. Ти подібний Кхатванзі,[112] Набхазі [113] та Диліпі.[114] По доблесті ти рівний Яяті [115] та Мандхатрі.[116] За величчю ти подібний блиску сонця. Строгий у дотриманні обітниць ти сяєш немов Бгішма. Як у Вальміки [117] прихована в тобі стійкість, і ніби у Васіштхи приборканий в тобі гнів. Твоя влада уявляється мені рівною владі Індри, й немов у Нараяни сяє в тобі велич. Як Яма ти знавець у встановленні закону, як Крішна обдарований ти всіма чеснотами. Ти — оселя всіх Шрі, як і вісьмох Васу. Ти також — вмістилище жертв. Силою ти рівний

Дамбходбгаві,[118] як Рама ти знавець різних військових наук. Силою ти рівний Аурві й Тріті,[119] ти недоступний погляду, подібно Бхагіратсі.[120]

Сута сказав:

Так, уславлені ним, усі залишилися задоволені: цар, садасьї, жерці й жертовний вогонь. Побачивши виявлений ними намір, цар Джанамеджайя сказав тоді.

Так вістить розділ п'ятдесятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 51

Джанамеджайя мовив:

Хоча він і хлопчик, а говорить мовою досвідченого старця. Це не хлопчик, а старець — так мені здається. Я бажаю дати йому подарунок. Тому, о брахмани, усі дозволите мені це.

Садасьї сказали:

Хоча й хлопчик, брахман заслуговує поваги тут у царів, а тим більше вчений і навчений як слід. Він заслужив сьогодні від тебе виконання усіляких бажань, адже скоро Такшака з'явиться до нас.

Сута сказав:

В той час як цар, збираючись дати дарунок, хотів сказати двічінародженому «вибирай дарунок», жрець-викликач, не зовсім задоволений у душі, промовив: «На це жертвопринесення Такшака поки ще не прийшов!».

Джанамеджайя вирік:

Усі ви постарайтеся щосили, щоб цей мій захід завершився успіхом, щоб Такшака хутчіш прийшов до нас, бо він ненависний мені.

Жерці мовили:

Як говорять нам шастри і, як повідомляє нас вогонь, о царю, зляканий Такшака перебуває в оселі Індри.

Сута сказав:

Як сказав ще колись шляхетний сута Лохітакша,[121] знавець пуран, він, у відповідь на запитання царя, сказав йому і тепер: «Це так, як сказали брахмани, о царю! Осягнувши пурани, я заявляю: Індрою даний йому дарунок, о царю, в таких словах: «Живи тут у мене надійно укритий. Павака не спалить тебе!». Почувши це, цар, освячений на жертвопринесення, стурбувався й поквапив жерця-викликача на виконання своїх обов'язків. І той жрець-викликач, виголошуючи мантри, став старанно робити узливання пряженим маслом. Тоді з'явився сам Індра. Славетний, він прибув на колісниці, уславлений всіма богами й оточений хмарами, напівбогами й сонмами апсар. Той змій, сховавшись у його верхньому одязі, переляканий від страху не показувався звідти. Тоді цар, розгнівавшись, сказав знову знавцям мантрів слово, бажаючи загибелі Такшаки: «Якщо, о брахмани, той змій Такшака перебуває в оселі Індри, скиньте його разом із самим Індрою у вогонь!».

Жерці сказали:

Цей Такшака швидко підкоряється твоїй владі,о царю! Уже чутно страшне й могутнє шипіння його, він стогне від страху. Покинутий Громовержцем цей змій зараз упав з колін його. З тілом, що ослабло від мантрів, втративши свідомість, володар змій наближається сюди, звиваючись у повітрі й голосно зітхаючи. Це твоє жертвопринесення, о царю, проходить належним чином, о володарю! Зволь тепер дати дарунок тому кращому з брахманів.

Джанамеджайя мовив:

О незрівнянний, тобі, чий вигляд такий по дитячому миловидний, я дам належний подарунок. Вибирай же, що є бажане у твоєму серці. Я дам тобі навіть те, чого не можна віддати.

Сута сказав:

Коли Такшака, володар змій, готовий був упасти у вогонь, в цю саму мить Астіка поквапив царя, сказавши так: «Якщо ти даєш мені дарунок, о Джанамеджайє, то я вибираю: нехай припиниться це твоє жертвопринесення й нехай не потраплять сюди змії». І коли було так сказано, о брахмане, цар, син Парікшита, вельми засмучений душею, сказав тоді таке слово Астіці: «Золота, срібла або корів, або ж будь-який інший подарунок, який ти бажаєш, о пане, я все дам тобі. Нехай тільки не припиниться моє жертвопринесення!».

Астіка на теє:

Золота, срібла й корів я не прошу в тебе, о царю! Нехай припиниться це твоє жертвопринесення, щоб настали гаразди для мого материнського роду.

Сута мовив:

Коли ж було так сказано Астікою, цар, син Парікшита, тоді знову й знову сказав так Астіці, кращому з володарів слова: «Вибирай інший дарунок, о кращий з двічінароджених, на благо тобі!». Але він не випросив іншого подарунку, о кращий з роду Бхрігу! Тоді садасьї, знавці Вед, сказали там всі разом цареві: «Нехай брахман одержить цей дарунок!».

Так вістить розділ п'ятдесят перший в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 52

Шаунака мовив:

Я бажаю почути, о сину візника, імена всіх тих змій, які потрапили у вогонь при тому жертвопринесенні.

Сута мовив:

Багато тисяч, мільйони й сотні мільйонів змій потрапили туди. Неможливо їх обчислити, внаслідок їхньої численності, о кращий зі знавців Вед! Але довідайся імена головних змій, у вигляді жертв спалених на вогні, яких я, як пам'ятаю, назву тобі. Тож знай же поки від мене, в порядку їх важливости, головних змій, що походять з роду Васукі, чорних, червоних і білих, страшних, величезних тілом і багатих отрутою: Котіка, Манаса, Пурна, Саха, Пайла й Халісака; Піччхіла, Конапа, Чакра, Конавега й Пракалана; Хіраньяваха, Шарана, Какшака й Каладантака — це змії, що походять від Васукі, які потрапили у вогонь. Тепер я назву тих, які народилися в роду Такшаки; слухай же: Пуччхандака, Мандалака, Піндабхеттрі й Рабхенака; Уччхікха, Сураса, Дранга, Балахеда, Віроxана, Шилі й Шалакара; Мука, Сукумара, Правепана, Мудгара й Шашароман, Суманас і Вегавахана — це змії, що походять від Такшаки, які увійшли у вогонь. А Паравата, Паріятра, Пандара, Харіна й Кріша; Віханга, Шарабха, Мода, Прамода й Санхатангада — це змії з роду Айравати, що увійшли у вогонь. Слухай тепер мене, о двічінароджений, про зміїв, породжених у роду Кауравьї: Айнділа, Кундала, Мунда й Веніскандха; Кумарака, Бахука й Шрінгавега; Дхуртака, Пата, і Патрі. Слухай тепер, о брахмане, про зміїв, яких я назву в належному порядку, наділених швидкістю вітру, що сповнені отрути, які народилися в роду Дхрітараштри: Шанкукарна, Пінгалака, Кутхарамукха й Мечака; Пурнангада, Пурнамукха, Прахаса, Шакуні й Харі; Амахатха, Коматхака, Швасана, Манава й Вата; Бхайрава, Мундаведанга, Пішанга й Удрапарага; Рішабха, Вегаван, Піндарака й Махахану; Ракстанга, Сарвасаранга, Самріддха, Пата й Ракшаса; Варахака, Варанака, Сумитра й Читраведіка; Парашара, Тарунака, Маніскандха й Аруні.

Це змії, що примножили славу: вони названі мною за старшинством. Але не всі вони перераховані через їхню численність. Неможливо перелічити їхніх синів і онуків та потомство наступних нащадків, які потрапили в палаючий вогонь. Одні з них були з сімома головами, інші — з двома головами, інші — з п'ятьма головами. Страшні, повні отрути подібної руйнівному вогню наприкінці юґи, вони були спалені під час жертвопринесення сотнями тисяч. Інші були з величезними тілами, мали страшну силу, були завбільшки з вершину гори, довжиною в йоджану й довжиною у дві йоджани, могли змінювати свою форму за бажанням і рухатися всюди, куди не побажають, — усі вони мали отруту, подібну палкому вогню й були спалені там при великім жертвопринесенні, вражені відплатою Брахми.

Так вістить розділ п'ятдесят другий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 53

Сута сказав:

Ми чули ще про інше велике чудо Астіки. В той час як цар, син Парікшита, пропонував так дарунки тому брахманові, змій Такшака, що випав з руки Індри, застиг у повітрі. Тоді цар Джанамеджайя поринув у роздум, бо хоча й лилися посилено узливання на палаючий жертовний вогонь за встановленими правилами, Такшака, змучений страхом, не падав у вогонь.

Шаунака мовив:

Хіба, о суто, мантри тих мудрих брахманів не виявилися досить сильними, що Такшака не падав у вогонь?

Сута сказав:

Тому, найкращому зі змій, що випав з руки Індри, що й свідомість втратив, Астіка тричі вимовив слова: «Стій, стій, стій!». І він тоді зупинився в повітрі із тріпотливим серцем, подібно тому як зупинилася б яка-небудь людина серед череди корів. Тоді цар, спонукуваний садасьями, сказав так: «Хай буде так, як сказав Астіка. Нехай припиниться це жертвопринесення. І хай будуть змії неушкодженими. Хай буде вдоволений цей Астіка й хай буде правдиве те слово сути!». І коли Астіці був даний подарунок, пролунали тоді оплески, сповнені радости, й припинилося те жертвопринесення царя з роду Панду, сина Парікшита. Був задоволений і цар Джанамеджайя, нащадок Бгарати. Жерцям разом із садасьями й тим, хто зібралися там, він дав багатство сотнями й тисячами. І суті Лохітакші, головному будівникові, який сказав там перед початком зміїного жертвопринесення, що воно буде перервано й що причиною тому буде брахман, — і йому володар дав великі багатства. Потім він припинив жертвопринесення згідно з обрядами, передбаченими законом. Виявивши мудрому Астіці привітний прийом, задоволений цар відправив його додому, вельми втішеного, що досяг своєї меті, і сказав йому: «Ти повинен прийти ще. Ти будеш жерцем-садасьєю при моєму великому жертвопринесенні коня». Сказавши «добре», Астіка, сповнений радости, попрямував додому, після того як зробив свою незрівнянну справу й задовольнив царя. Повернувшись додому у великій радости, він з'явився до матері й дядька свого й, припавши до стіп їх, розповів їм усе, як було.

Почувши про це, змії, які зібралися там, зраділи, і їхнє заціпеніння пройшло. Вони висловили йому своє задоволення й мовили: «Вибирай собі бажаний дарунок». І знову, і знову вони все говорили йому: «Що

бажане тобі ми повинні сьогодні ж зробити, о мудрий! Ми щасливі, бо всі врятовані тобою. Яке бажання твоє ми повинні виконати сьогодні, о сину?».

А с т і к а с к а з а в :

Хай не буде у тих брахманів і також у інших людей на світі, які будуть із веселим виглядом і душею розповідати ранками й вечорам оповідання про це моє благодіяння, — нехай у них не буде ніякого страху перед вами.

С у т а м о в и в :

І радісні вони знову сказали синові своєї сестри: «Виконуючи твоє справедливе бажання, ми всі з радістю зробимо все, що ти хочеш, о онуче!».

«Народжений у Джараткару від Джараткару, славетний Астіка, вірний даному слову, нехай охоронить мене від змій» — хто так скаже, а також той, хто згадає вислів: асіта, артіман і сунітха [122] вдень або вночі, в того не буде страху перед зміями».

С у т а с к а з а в :

Позбавивши змій від зміїного жертвопринесення, той кращий з двічінароджених, справедливий душею, прийняв у встановлений час свою смерть, залишивши після себе синів і онуків.

Така оповідь про Астіку, розказана мною тобі належним чином. Від того, що розповідаєш її, ніде не буває страху перед зміями. Так само не буде страху, якщо вислухати із самого початку правдиву оповідь про Астіку, що множить релігійні заслуги, о брахмане, тобто про знаменитий подвиг мудрого Астіки.

Ш а у н а к а с к а з а в :

Тобою, о сину, розказана мені уся велика оповідь, починаючи із самого роду Бхрігу, і я задоволений твоїм оповіданням. Я попрошу тебе знову, розкажи мені, як слід, оповідь, яка складена Вьясою. Про різноманітні казання, які розповідалися за встановленими правилами під час найтяжчого зміїного жертвопринесення серед великодушних жерців-садасьїв у проміжках між їхніми діями, о великий поете, про мету цих казань ми бажаємо почути від тебе, як слід, бо ти вельми вправний у них.

С у т а с к а з а в :

Двічінароджені в проміжках між своїми діями розповідали оповіді, засновані на Ведах. А Вьяса розповів велику й нетлінну оповідь про нащадків Бгарати.

Ш а у н а к а м о в и в :

Оповідь, іменована Магабгарата, що поширює славу пандавів, — оповідь, яку просив розповісти Джанамеджайя, і змусив вислухати тоді, як слід, Крішна-Двайпаяна в проміжках між обрядами. Я бажаю почути до ладу ту священну оповідь, що з'явилася з океаноподібної думки великого ріши, вершителя священних справ. Розкажи мені її, о кращий із благочестивих, бо я усе ще не можу насолодитися, о сину візника!

С у т а с к а з а в :

Добре, я розповім тобі із самого початку велику й чудову оповідь, названу Магабгарата, складену Крішною-Двайпаяною. Насолоджуйся ж нею, о премудрий брахмане, коли я буду її розповідати. В мене самого буває радісно на душі, коли я розповідаю її.

Так вістить розділ п'ятдесят третій в Адіпарві великої Магабгарати.

КІНЕЦЬ ОПОВІДІ ПРО АСТІКУ

КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО АСТІКУ

[1] *Поглинач жертв — Агні, бог вогню.* (вгору)

[2] *Праджапаті — букв. «володар істот», прізвисько бога-творця, що у ведичну епоху давалося Індрі, Савітару, Сомі та ін.* (вгору)

[3] *Явара — букв. «вічно-мандрівний», прізвисько мандрівного старця або святого.* (вгору)

[4] *Вірана — пахуча трава (Andropogan muricatus), коріння якої вживаються як охолоджувальний засіб.* (вгору)

[5] *Васукі (vāsuki) - міфічний цар зміїв із племені нагів з підземного царства, який вважається сином мудреця Кашьяпи й братом змії Джараткару. Під час збивання океану боги й асури скористалися допомогою Васукі, обмотавши його як мотузку навколо гори Мандари.* (вгору)

[6] *Той, у кого за візника вітер — епітет бога вогню Агні.* (вгору)

[7] *Деваюґа — букв. «божественне століття», назва першого із чотирьох світових періодів, що йменується також Сатьяюґою або Крітаюґою, тобто Золотим століттям.* (вгору)

[8] *Під Праджапаті в цьому випадку мається на увазі Дакша, один із семи мудреців-ріши, духовних синів Брахми, що вважається батьком Кадру й Вінати. Перша вважається прародителькою змій, друга - птахів.* (вгору)

[9] *Меру — назва міфічної гори, на якій розташовані небо Індри й міста богів з їхніми небесними мешканцями. За міфологією хінду, Меру перебуває в Гімалаях.* (вгору)

[10] *Кальпа (kalpa) — світовий період, що становить одну добу Брахми й рівна двом тисячам Магаюґ, тобто 8 640 000 земним рокам.* (вгору)

[11] *Асури - «не боги», демони, супротивники богів. У ведичну епоху асури вважалися добрими божествами.* (вгору)

[12] *Мандара — легендарна гора, котрою нібито скористалися боги як кописткою, коли вони разом з асурами збивали океан для отримання амріти й скарбів. Вона ототожнюється з горою Мандарагірі, розташованої в районі Бхагальпура, в 56 км південніше Бхагальпура.* (вгору)

[13] *Кіннари — міфічні істоти з кінськими головами з розряду добрих напівбогів, за індійською міфологією вважаються небесними музиками.* (вгору)

[14] *Йоджана (yojana) — міра довжини, рівна чотирьом крошам, або 15 чи 17 км.* (вгору)

[15] *Нащадок Бхрігу — звертання до Шаунаки.* (вгору)

[16] *Ананта — букв. «нескінченний, безмежний» прізвисько світового змія Шеши.* (вгору)

[17] *Варуна — одне з головних ведичних божеств, що уособлював собою небесний звід. У пізніший час Варуна був зведений у розряд другорядних божеств і зайняв місце простого водяника.* (вгору)

[18] *Тобто патала (pātāla) — пекло.* (вгору)

[19] *Опора землі, точніше «носителька землі» — гора, що за віруваннями хінду підтримує землю.* (вгору)

[20] *Шрі — дружина бога Вішну, одне з імен Лакшмі, богині краси й щастя, що разом з іншими скарбами з'явилася при збиванні океану.* (вгору)

[21] *Білий кінь, тобто Уччайхшравас, кінь Індри, що вийшов із глибин при збиванні океану.* (вгору)

[22] *Дханвантарі — лікар богів. Він вважався хінду вчителем науки лікування - Аюрведи (Āyurveda).* (вгору)

[23] *Майя — божественна ілюзія, творча сила, що нібито створює світ, який, будучи підвладним їй, має примарне, нереальне існування.* (вгору)

[24] *Раху — ім'я демона-дайтьї. Згідно легенд, Раху вважається однією з планет. Він викрадає сонце й місяць і ковтає їх, викликаючи затемнення.* (вгору)

[25] *Чакраюдха (cakrāyudha) — букв. «озброєний диском», прізвисько Вішну-Нараяни.* (вгору)

[26] *Сударшана — букв. «красний на вигляд», назва диску Вішну-Нараяни.* (вгору)

[27] *Ачьюта (acyuta) — букв. «нетлінний», епітет Вішну або Крішни.* (вгору)

[28] *Діті (diti) й Дану (danu) — дочки Дакши, одного з Праджапаті, й дружини мудреця Кашьяпи, які вважаються матерями дайтьїв і данавів.* (вгору)

[29] *Гани — ступінь напівбогів з почту Шиви, які знаходяться під керівництвом Ганеши, бога мудрості. Гана, букв. «рід, ступінь» - також умовна позначка розряду найнижчих богів, напівбогів та інших істот.* (вгору)

[30] *Нищитель Бали — епітет бога Індри, який вбив демона Балу.* (вгору)

[31] *Під Кірітином тут мається на увазі прізвисько Нари, що уособлює споконвічного й невмирущого мужа.* (вгору)

[32] *Макари — міфічні морські чудовиська.* (вгору)

[33] *Панчаджанья — назва мушлі-сурми Крішни, зробленої з мушлі морського демона Панчаджани, вбитого Крішною.* (вгору)

[34] *Говінда (govinda) — букв. «пастух, голова пастухів», прізвисько Вішну-Крішни. При одному зі своїх втілень Вішну, прийнявши вигляд вепра, розшукував землю й підняв її на своїх іклах із глибин океану.* (вгору)

[35] *Атрі — давній ведичний мудрець. Пізніше Атрі вважався одним з десяти Праджапаті, «володарів істот». Відповідно до індійської міфології він також вважається одним з духовних синів Брахми.* (вгору)

[36] *Божественна кобилиця — апсара Ашвіні, яка в подобі кобилиці народила сонцю двох синів, Ашвінів.* (вгору)

[37] *Вібхавасу — букв. «багатий блиском», епітет вогню або Агні - бог вогню.* (вгору)

[38] *Шачи — дружина Індри.* (вгору)

[39] *Ваю — вітер, бог вітру.* (вгору)

[40] *Пунаргхана — букв. «постійно ллє дощ», епітет бога Індри.* (вгору)

[41] *Тисячоокий Бог — прізвисько Індри.* (вгору)

[42] *Кшана — мить, одиниця часу, рівна 4/5 секунди.* (вгору)

[43] *Калу - одиниця часу, рівна або хвилині, або 48 секундам, або ж 8 секундам.* (вгору)

[44] *Труті — дуже малий проміжок часу, рівний 1/4 кшана.* (вгору)

[45] *Роз'їжджає на світло-жовтих конях — одне з імен Індри.* (вгору)

[46] *Васава - букв. «володар (вісьмох) Васу», Індра.* (вгору)

[47] *Малая (malaya) — назва гірського ланцюга в південній Індії, вкритого сандаловими деревами. Нині — область Мальва.* (вгору)

[48] *Нішади — назва гірських племен, що жили в горах Віндхья, до яких відносяться мисливці, рибалки та інші. Нішадами називаються також чандалів, які вважаються позакастовими.* (вгору)

[49] *Тоді він побачив свого батька, тобто мудреця Кашьяпу.* (вгору)

[50] *Аламба — одне з місць священних омивань.* (вгору)

[51] *Вайдурья — дорогоцінний камінь лазурит.* (вгору)

[52] *Валакхільї — ступінь легендарних мудреців-пігмеїв, зростом з великий палець, чисельністю в 60 000. Хінду вони вважаються благочестивими й проводжають колісницю Сонця, сяючи, як його промені, і харчуючись ними.* (вгору)

[53] *Муні — пустельник-мудрець.* (вгору)

[54] *Хімаван — букв. «сніжний», Гімалаї.* (вгору)

[55] *Таркша — епітет легендарного мудреця Кашьяпи, батька Гаруди.* (вгору)

[56] *Премудрі — боги.* (вгору)

[57] *Палаша — назва дерева (Butea frondosa) із круглим, зубчастим листям.* (вгору)

[58] *Маріча — букв. «син Марічи», один з десяти Праджапаті, Кашьяпа.* (вгору)

[59] *Аруна — букв. «червоний», ім'я старшого брата Гаруди, що вважається у хінду візником сонця й уособлює собою зорю.* (вгору)

[60] *Бхаувана — букв. «син Бхувани», прізвисько Вішвакармана, будівничого богів.* (вгору)

[61] *Оружний тризубцем — прізвисько Шиви, бога-руйнівника.* (вгору)

[62] *Супарна — букв. «з гарним пір'ям», епітет Гаруди. Супарни - міфічні птахи-велетні.* (вгору)

[63] *Вайнатея — букв. «син Вінати», Гаруда.* (вгору)

[64] *Крішна — головне божество вішнуїтів.* (вгору)

[65] *Я буду шанувати ріші, тобто мудреця Дадхічу, котрий перед смертю заповів свої кістки богам. З його кісток будівничий богів зробив ваджру, громову стрілу, за допомогою якої Індра переміг демона Врітру.* (вгору)

[66] *Ваджра — громова стріла, перун. Ваджра вважається зброєю бога Індри.* (вгору)

[67] *Куша — рід трави, що вважається священною. Куша становить необхідну приналежність різних релігійних обрядів.* (вгору)

[68] *Шеша — міфічний світовий змій, володар підземного світу - Патали. Згідно легенд, він представляється у вигляді тисячоголового змія, на якому спочиває Вішну.* (вгору)

[69] *Бадарі або Бадарікашрама — місце паломництва, присвячене Вішну, воно відоме нині за назвою Бадрінатх (Badrināth) і перебуває в Гарвалі, в Об'єднаних Провінціях.* (вгору)

[70] *Гокарна — місце паломництва, присвячене Шиві, нині місто Гендія (Гокарн), у провінції північної Канари (район Карвар), в 56 км від Гоа, між Карваром і Кумта.* (вгору)

[71] *Пушкара — місце паломництва, неподалік від Аджміра, що славиться своїм озером.* (вгору)

[72] *Джата або джаті — зачіска, що представляє собою скручене в джгут волосся у вигляді коси, яку носили пустельники.* (вгору)

[73] *Смужка мочали — пов'язка на стегнах у пустельників.* (вгору)

[74] *Елапатра — ім'я одного зі зміїв.* (вгору)

[75] *Оселя Варуни — епітет океану, де живе бог Варуна, володар вод.* (вгору)

[76] *Рудра — букв. «ревун», одне з імен бога Шиви. В множині (звичайно одинадцять) Рудри - група божеств, які уособлюють бурю й перебувають під проводом Шиви. За одними легендами Рудри вважаються синами Брахми, за іншими - Кашьяпи.* (вгору)

[77] *Син Вівасвана — син Сонця, Яма, бог смерті й правосуддя.* (вгору)

[78] *Мантри — священні вірші й формули з ведичних гімнів, що мають нібито магічний зміст і вживалися як заклинання.* (вгору)

[79] *Каші — одна з назв Бенареса, священного міста Індії.* (вгору)

[80] *Пуруравас — ім'я царя, що вважається сином Будхи й Іли та засновником місячної династії царів.* (вгору)

[81] *Урваші — ім'я прекрасної небесної діви, апсари, що згадується ще в Рігведі. Силою прокльону Митри й Варуни Урваші повинна була зійти на землю, де вона стала дружиною царя Пуруравасa, зачарованого нею.* (вгору)

[82] *Брахмачарин — букв. «вивчаючий Веди або брахману», учень-брахман, що дотримується обітниці безшлюбності в першому щаблі свого життя.* (вгору)

[83] *Способами, властивими білим воронам, тобто незвичайними способами.* (вгору)

[84] *Агніхотра — жертвопринесення на вогні.* (вгору)

[85] *Вайшванара — букв. «належний всім людям, всенародний», епітет вогню й Агні - бог .* (вгору)

[86] *Володар богів з тризубцем у руках, тобто бог Шива.* (вгору)

[87] *Вайшья — член третьої основної касти хінду, до складу якої входять купці, вищі групи ремісників, хлібороби та ін.* (вгору)

[88] *Шудра — член четвертої касти хінду, до складу якої входять робітники, ремісники, домашня прислуга та ін.* (вгору)

[89] *Сома — одне з назв місяця. За віруваннями хінду, місяць, в міру свого росту, наповнюється сомою або амрітою (напоєм безсмертя), що поступово поглинається богами. Одне з назв напою безсмертя було потім перенесене на місяць, внаслідок чого він називається Сомою.* (вгору)

[90] *Шарадвата — букв. «син Шарадвана», Кріпа, знавець військової науки, що взяв участь у великій війні на стороні кауравів.* (вгору)

[91] *Син Субхадри, тобто Абгіманью, народжений Субхадрою від Арджуни.* (вгору)

[92] *Шість ворогів, тобто об'єднання шести ворогів - пристрастей. В об'єднання шести ворогів, згідно Артхашастрі Каутільї, входять: 1) пристрасть (kāma) 2) гнів (krodha), 3) жадібність (lobha), 4) гордість (māna), 5) сп'яніння або шаленість (mada) і 6) зарозумілість (harşa).* (вгору)

[93] *Шрінгін — букв. «рогатий».* (вгору)

[94] *Магараджа — «великий цар»; найчастіше вживається як форма шанобливого звернення.* (вгору)

[95] *Жрець-рітвідж — жрець, що відправляє службу при жертвоприносинах. Існують чотири головних жерців-рітвіджів, а саме: 1) хотрі (hotṛ), тобто жрець-викликач, 2) удгатрі (udgātṛ), тобто жрець-співак, 3) адхварью (adhvaryu), тобто жрець-виконавець, і 4) брахман (brahman), тобто жрець-охоронець.* (вгору)

[96] *Головний будівельник з касти сутів, тобто сута на ім'я Лохітакша (Lohitākşa).* (вгору)

[97] *Асіта — ім'я ведичного мудреця, що вважається володарем темряви й магії.* (вгору)

[98] *Парвата — легендарний мудрець, що вважається посланцем богів. Парвата завжди виступає в супроводі мудреця Наради.* (вгору)

[98] *Атрея — нащадок Атри, легендарний лікар.* (вгору)

[99] *Праяга — сучасний Аллахабад. Місце, де з'єднуються Ґанга, Ямуна (Джумна) і міфічна підземна Сарасваті. Праяга завжди була популярним місцем паломництва.* (вгору)

[100] *Буде рівне їм, тобто дорівнюватиме 10 000 жертвопринесень Шакри (Індри).* (вгору)

[101] *Харімедхас — букв. «вчинив жертвопринесення світло-жовтого коня», епітет Вішну-Крішни.* (вгору)

[102] *Рантідева — легендарний цар з місячної династії, нащадок Бгарати. Рантідева був знаменитий своїм багатством, благочестям і щедрістю.* (вгору)

[103] *Гайя — ім'я одного з асурів.* (вгору)

[104] *Шашабінду — цар, син Читраратхи.* (вгору)
[105] *Вайшравана — букв. «популярний, знаменитий», епітет Кубери, бога багатства.* (вгору)
[106] *Нріга — син Ману Вайвасвата, що, згідно легенд, перетворився на ящірку внаслідок прокльону брахман.* (вгору)
[107] *Аджамідха — старший син Хастіна, народжений в роду Пуру, сина Яяті.* (вгору)
[108] *Дашаратха — цар, батько Рами.* (вгору)
[109] *Нищитель Врітри — Індра.* (вгору)
[110] *Читрабхану — букв. «яскраво-променистий», епітет вогню й Агні, бога вогню.* (вгору)
[111] *Дхармараджа — букв. «цар справедливості, закону або правосуддя», цар Юдхіштхіра, син Дхарми (Ями), бога правосуддя й смерті.* (вгору)
[112] *Кхватванга — ім'я одного із царів.* (вгору)
[113] *Набхага — ім'я царя, що, згідно легенд, за сім ночей скорив землю.* (вгору)
[114] *Диліпа — цар із сонячного роду, син Аншумана й батько Бхагіратхи. У Диліпи довго не було дітей. Васіштха велів йому і його дружині Судакшині доглядати за небесною коровою Нандіні. На двадцять другий день у них народився син, який скорив увесь світ і став засновником династії рагхуїдів.* (вгору)
[115] *Яяті — п'ятий цар місячної династії, син царя Нахуши. У Яяті було п'ять синів від двох дружин. Від старшого сина Яду пішов рід ядавів, у якому народився Крішна, від молодшого сина Пуру, що на прохання батька поступився йому своєю молодістю, пішов рід Пуру.* (вгору)
[116] *Мандхатрі — цар із сонячного роду, син Юванашви. Відповідно до легенд, Мандхатрі народився на світ з черева свого батька, розірвавши його бік.* (вгору)
[117] *Вальмікі — мудрець і перший поет, що вважається автором епічної поеми Рамаяни, присвяченої подвигам Рами.* (вгору)
[118] *Дамбходбгава — цар, що, запишався своєю силою і вирішив поборотися з божественними мудрецями Нарою та Нараяною, але переможений Нарою був повалений до його ніг. Оповідь про цього царя розповідається в Магабгараті як застереження від гордині.* (вгору)
[119] *Тріта — нижче божество, що згадується іноді в Рігведі.* (вгору)
[120] *Бхагіратха — легендарний мудрець, син царя Диліпи й нащадка царя Сагари; він своїми суворими аскетичними подвигами звів Ґангу з небес на землю. Внаслідок цього він вважається батьком Ґанги.* (вгору)
[121] *Лохітакша — будівничий з касти сутів.* (вгору)
[122] *Асіта — «чорний», артіман — «страждаючий» і сунітха — «надає добрий напрямок» - всі три слова вважаються хінду мантрами або заклинаннями, що діють проти змій.* (вгору)

ОПОВІДЬ ПРО ВТІЛЕННЯ ПЕРШИХ РОДІВ

Розділ 54

Сута вирік:

Почувши про те, що Джанамеджайя освячений для здійснення зміїного жертвопринесення, туди прийшов тоді мудрий ріши Крішна-Двайпаяна, дід пандавів, якого народила на острові ріки Ямуни діва Калі [1] від Парашари, сина Шакті,[2] ріши, який ледь народився, силою своєї волі виростив своє тіло й вивчив Веди з ведангами й оповідями, та досяг великої слави, якої ніхто не міг перевершити ні в подвижництві, ні у вивченні Вед, ні в обітницях, ні в постах, ні в потомстві, ні в жертвопринесенні, який першим зі знавців Вед розділив єдину Веду на чотири частини і, як брахман-мудрець знав минуле й майбутнє, був мудрий, вірний обітниці й благочестивий, який, маючи за собою священні подвиги й велику славу, породив на світ Панду, Дхрітараштру й Відуру для того, щоб продовжити рід Шантану. І він у супроводі учнів, досвідчених у Ведах і ведантах, прийшов тоді на ті збори, де відбувалося жертвопринесення царственого мудреця Джанамеджайї. І побачив він царя Джанамеджайю, який там сидів на жертовному помості оточений ніби Пурандара богами, численними жерцями-садасьями, а також володарями різних країн, помазаними на царство, і досвідченими жерцями-ритвіджами, подібними богам. А царствений мудрець Джанамеджайя, кращий з роду Бгарати, побачивши, що прийшов той ріши, вельми зрадів разом зі своїми наближеними. І запропонував йому володар, зі схвалення садасьїв, почесне золоте сидіння, подібне до того як Шакра запропонував таке ж Бріхаспаті. І коли сів там подавець дарунків, шанований сонмами божественних ріши, володар царів ушанував його згідно правил, передбаченими шастрами. І запропонував він прапрадідові Крішні, згідно із законами, води для омивання ніг і полоскання рота, почесне питво й корів, чого той цілком заслуговував. Прийнявши від Джанамеджайї, нащадка Панду, ту шану і відпустивши корів, Вьяса тоді залишився вельми задоволений. Далі цар, вшанувавши зі старанням того прапрадіда й сівши з радісною душею, запитав його про здоров'я. І володар спочатку вшанований ними також, подивившись на царя, довідався про його гаразди та вшанував усіх садасьїв,. Після цього Джанамеджайя, шанобливо склавши долоні рук своїх, так спитав того кращого з двічінароджених, гідно прийнятого всіма садасьями:

«Ти навіч бачив діяння кауравів і пандавів! Я бажаю, щоб оповідь про них була розказана тобою, о двічінароджений! Яким чином виник розбрат між ними, невтомними у своїх справах? І яким чином відбулася та велика битва, що призвела до смерти всіх моїх прадідів, чиї думки були затуманені долею? Про це повідай мені повністю, о володарю, бо ти знавець цього».

Почувши це слово його, Крішна-Двайпаяна повелів тоді учневі своєму Вайшампаяні, що сидів поруч з ним: «Яким чином виник колись розбрат між кауравами й пандавами — про все те розкажи йому, як ти почув від мене».

І почувши слово вчителя, той тур серед брахманів розповів тоді все прадавнє оповідання тому царю, садасьям і всім кшатріям. Він повідав їм про розбрат між кауравами й пандавами та про загибель їх царства.

Так вістить розділ п'ятдесят четвертий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 55

Вайшампаяна мовив:

Зробивши спочатку поклоніння моєму вчителеві думкою, розумом і спогляданням, та вшанувавши всіх двічінароджених, й інших учених людей, я розповім повністю те, що склав великий ріши, знаменитий у трьох світах, мудрий Вьяса, обдарований невимірною силою. І ти, о царю, є гідною особою досягнувши цієї можливости, щоб вислухати це оповідання про нащадків Бгарати. Веління вчителя, щоб я розповідав, ніби підбадьорює мене.

Слухай же, о царю, як виник розбрат між кауравами і пандавами, та, як пішло життя в лісі, яке стало результатом гри в кості з метою оволодіння кауравами царством, і яким чином виникла війна, що спричинили спустошення на землі. Про усе це я розповім тобі, у відповідь на твоє питання, о туре з роду Бгарати!

Коли вмер батько пандавів, ті герої вернулися з лісу в свій палац. Дуже скоро вони стали досвідченими у Ведах і в мистецтві володіти луком. І, бачачи, що пандави наділені красою, силою й доблестю, що їх люблять городяни й вони користуються щастям і славою, сини Дхрітараштри зненавиділи їх. Тоді підступний Дурьйодхана й Карна, разом із сином Субали, почали мудрувати різні підступи для їхнього переслідування й вигнання. І дав тоді син Дхрітараштри [3] отруту Бгімі, але герой Врікодара перетравив її разом з їжею. Іншим разом він, зв'язавши Бгіму Врікодару, який спав на самому березі, скинув його у води Ґанги й повернувся в місто. Коли ж Бгімасена, син Кунті, прокинувся, він розірвав пута й вибрався з води, о магараджо, не відчувши болю. І хоча чорні отруйні змії скусали все його тіло, коли він спав, нищитель ворогів не вмер. Бо при всім тім підступі велемудрий Відура виявлявся пильним, щоб протистояти їм і виручати пандавів. Подібно тому як Шакра, перебуваючи на небі, доставляє щастя всьому живому, так і Відура постійно доставляв щастя пандавам.

Коли ж Дурьйодхана різними засобами, таємними й відкритими, не зміг знищити їх, збережених долею для прийдешнього, тоді він, улаштувавши нараду зі своїми радниками, Врішею,[4] Духшасаною й іншими, дав, з відома Дхрітараштри, розпорядження збудувати смоляний будинок. Туди він вселив тих пандавів, обдарованих безмірною силою, і потім велів спалити довірливих, вогнем. Тоді призначений за розпорядженням Відури землекоп звільнив їх. Врятовані завдяки таємному засобу, вони уникли небезпеки. Потім у страшному дрімучому лісі Бгімасена, обдарований силою що вселяє страх на землі, убив у гніві ракшаса на ім'я Хідімба. Потім ті всі герої, мучителі ворогів, переодягнувшись у брахманський одяг, разом зі своєю матір'ю відправилися в місто Екачакру.[5] Там заради порятунку брахмана, убивши могутнього ракшаса Баку, вони разом із брахманами відправилися в місто панчалів. Отримавши в ньому Драупаді й проживши цілий рік, вони, мучителі ворогів, упізнані всіма, повернулися в Хастінапур. Тоді цар Дхрітараштра й син Шантану сказали їм: «Для того щоб у вас із братами не могло якось виникнути розбрату, о рідні, нами прийнято рішення оселити вас у Кхандавапрастсі. Тому ви, забувши гнів, відправляйтеся на проживання в Кхандавапрастху, велелюдну й пересічену гарними великими дорогами». І, згідно із цим велінням, пандави разом з усіма своїми друзями відправилися в місто Кхандавапрастху, узявши із собою різноманітні скарби. І там жили вони, о царю, багато років, силою зброї підкоряючи своїй владі інших царів. Так, поставивши вище всього справедливість, віддані обітниці й правді, поблажливі, вони, пригнічуючи злих, посилювали свою дбайливість. І могутній Бгімасена скорив східну країну, доблесний Арджуна — північну, Накула західну, а Сахадева, винищувач ворожих героїв, скорив південну країну. Таким чином, усю цю землю вони узяли під свою владу. Завдяки п'ятьом сонцеподібним пандавам, обдарованим справжньою силою, а також самому сяючому сонцю, на землі здавалося було шість сонець.

І ось, з якогось приводу,[6] цар справедливости Юдхіштхіра повелів братові своєму Дхананджайї відійти у ліс. І той прожив у лісі цілий рік і один місяць. Потім він відправився в Дваравату до Хрішикеші.[7] Там Бібхатсу [8] узяв собі за дружину лотосооку й солодкомовну Субхадру, молодшу сестру Васудеви. І Субхадра та, вельми задоволена, поєдналася з Арджуною, сином Панду, немов Шачи з могутнім Індрою, або сама Шрі з Крішною. Потім Бібхатсу, син Кунті, разом з Васудевою наситив у лісі Кхандаві поглинача жертв (*Агні*), о кращий з царів! Для Партхи разом з Кешавою це анітрішки не було важким, як для Вішну, сповненого рішучости винищувати ворогів. І Агні подарував Партсі чудовий лук Гандіву, два сагайдаки з вічними стрілами й колісницю із зображенням мавпи на прапорі. Потім сталося так, що Бібхатсу врятував там Майю, великого асура, і той збудував для пандавів чудовий палац, оброблений всіляким дорогоцінним камінням. Дурний і підступний Дурьйодхана забажав заволодіти ним. Тоді, обдуривши за допомогою сина Субали Юдхіштхіру на грі в кості, він вигнав пандавів у ліс на дванадцять років, і крім того ще один, тринадцятий

рік, вони повинні були провести в країні таємно. Потім на чотирнадцятому році вони зажадали своє надбання, але не одержали його, о магараджо! Тоді почалася війна. І, винищивши всіх та убивши царя Дурьйодхану, пандави повернули царство, більша частина населення якого розбіглася.

Така оповідь про тих, котрі були невтомні в своїх діях. Така оповідь про чвари, загибель царства кауравів і перемогу пандавів.

Так вістить розділ п'ятдесят п'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 56

Джанамеджайя сказав:

Тобою, о кращий з двічінароджених, розказана вся оповідь про великі діяння нащадків Куру, названа Магабгаратою. Коли ти, о бездоганний, розповідав мені це оповідання, де описуються чудові справи, в мене з'явилося велике бажання вислухати її докладно. Зволь-но розповісти її повністю, бо я не можу насититися, слухаючи про великі діяння моїх предків. Адже, насправді, не могла ж бути незначною причина того, що пандави, котрі знаються ні законі, винищили всіх тих, хто не мусив умерти, й ще заслужили схвалення людей. Чому ті тигри серед мужів, безневинні й здатні припинити гоніння, терпіли утиски, які чинилися підступними кауравами? Яким робом непереможний Врікодара, володіючи силою десяти тисяч слонів, стримав свій гнів, хоча й був ображений, о кращий з двічінароджених? Яким чином цнотлива Крішна-Драупаді, здатна помститися тим лиходіям, які ображали її, не спалила синів Дхрітараштри гнівним поглядом? Яким чином обидва Партхи (*Бгіма й Арджуна*) і обоє сина Мадрі (*Накула й Сахадева*) пішли за тигром серед чоловіків (*Юдхіштхірою*), обманутим підступними кауравами в злочинній грі в кості? Як Юдхіштхіра, син Дхарми, знавець закону й кращий з охоронців справедливости, зносив найтяжчі утиски, не заслуживши їх? І яким робом пандава Дхананджайя, маючи візником Крішну, мечучи стріли, один відправив усі численні раті своїх ворогів у царство предків? Про все це повідай мені, як сталося те, о багатий подвигами, і про все те, що робили ті могутні вої, які ратилися на колісницях.

Вайшампаяна почав:

Я викладу повністю твір великого ріши, шанованого в усіх світах, великого духом Вьяси, обдарованого невимірною могутністю. Він складається зі ста тисяч священних шлок, виречених сином Сатьяваті, наділеним неймовірною силою пам'яті. Той учений, який буде розповідати його, і людина, яка буде слухати його, потраплять в оселю Брахми й досягнуть рівности з богами. Бо ця оповідь рівноцінна Ведам, вона священна й чудова, вона краща серед тих, які гідні бути почутими. Це пурана, прославлена мудрецями. В ній дається повні настанови з артхи й дхарми (*користі та закону*). В цім непорочнім казанні викладається і рятівне знання. Вчений, повідомивши цю веду Крішни (*Двайпаяни*) шляхетним, щедрим, правдивим і віруючим, пожинає багатство. Вона, безсумнівно, може скасувати навіть гріх, що виник від убивства зародку. Навіть людина дуже жорстока, почувши цю оповідь, звільняється від гріхів. Ця оповідь називається Джайя (*«Перемога»*). Бажаючий перемогти повинен вислухати її. В цьому випадку він скорить всю землю й переможе своїх ворогів. Вона — кращий засіб для народження сина, вона — великий засіб отримання гараздів. ЇЇ багаторазово повинен слухати спадкоємець престолу разом зі своєю жоною. Це священна Артхашастра,[9] це вища Дхармашастра,[10] це також Мокшашастра,[11] — так було визначено Вьясою, обдарованим невимірним розумом. Її розповідають у цей час і будуть розповідати в інші. У тих, хто слухає або розповідає її, сини слухняні, а слуги справні. Чоловік, що завжди слухає цю оповідь, швидко звільняється від усіх тих гріхів, які вчинені тілом, словом і думкою. У тих, хто безмовно слухає про народження нащадків Бгарати, немає страху перед хворобою, а тим більше — страху перед потойбічним світом. Вона приносить багатство й славу, веде на небо і є священною. Вона створена Крішною-Двайпаяною прагненням зробити благодіяння світу і з метою поширення у світі слави шляхетних пандавів та інших кшатріїв, що володіють великою доблестю й силою.

Як величний океан і, як гора Хімаван — обоє називаються скарбницями коштовностей, точно так само називається і Магабгарата. Вчений, який розповість її в місячні періоди брахманам, звільнившись від гріхів і досягнувши неба, іде на возз'єднання із брахмо. Хто повідомить її, хоча б трохи, брахманам під час здійснення шраддхи (*поминальної жертви*), того шраддха, зробившись нетлінною, буде досягати його предків. Той гріх, який через незнання вдень зробить чоловік, знищується після того, як буде вислухана оповідь, іменована Магабгаратою. Велика оповідь про походження нащадків Бгарати називається Магабгаратою. Хто знає справжнє значення цього слова, той звільняється від усіх гріхів. Протягом трьох років, встаючи незмінно вранці, пустельник Крішна-Двайпаяна створив чудову оповідь — Магабгарату. Щодо закону, користи, любови й порятунку що є тут, о туре з роду Бгарати, те є й в інших оповідях, а чого тут немає, того немає ніде.

Так вістить розділ п'ятдесят шостий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 57

Вайшампаяна мовив:

Був колись цар, на ім'я Упарічара.[12] Той володар землі відрізнявся сталістю в законі й пристрасно любив полювання. Він був нащадком Пуру [13] та іменувався також Васу. За вказівкою Індри, він захопив прекрасну й привабливу землю Чеді.[14] Згодом він залишив зброю й жив ув оселі, знаходячи радість у подвижництві. Тоді сам бог Громовержець з'явився навіч до володаря землі. «Цей цар, завдяки своїм подвигам, заслуговує положення Індри», — так роздумуючи, він, ставши перед ним, почав відвертати того царя від аскетичних подвигів.

Індра мовив:

Чи не може ця чеснота поширитися по землі? Охороняй її, бо чеснота, підтримувана тобою, підтримує увесь світ. Бережи-но дбайливо й уважно мирський закон. Наділений чеснотами, ти знайдеш згодом непорочні світи на вічні часи. Хоча ти перебуваєш на землі, а я перебуваю на небі, будь милим для мене другом. О володарю мужів, живи собі в тій країні на землі, яка багата худобою, непорочна й міцна, рясна зерном і багатством, добре захищена й сприятлива своїм підсонням, в країні, яка має речі для задоволення і земні блага. Адже ця країна багата хлібом, скарбами та іншим добром. І земля там наповнена багатствами. Живи ж серед чедів, о володарю чедів. І жителі там набожні, задоволені й чесні. І немає там суєти розмов навіть жартома, а тим більше — інакше. Чоловіки там не домагаються розділу зі своїми батьками й віддані благу своїх батьків. Худу худобину не запрягають там у ярмо й не примушують до інших робіт. Усі касти у чедів завжди дотримуються свого закону, о високоповажний! Немає для тебе нічого невідомого, що може бути в трьох світах. Ти одержиш від мене чудову велику кришталеву колісницю, здатну рухатися повітрям — таку, якою користуються боги в повітряному просторі. Ти один серед усіх смертних, перебуваючи на кращій з колісниць, будеш мандрувати над землею, ніби сам бог у плоті. Дам я тобі намисто — плетеницю з нев'янучих лотосів, яке буде підтримувати тебе в битві, роблячи невразливим для зброї. Це щасливе й незрівнянне намисто, відоме на землі як «Намисто Індри», о володарю людей, буде твоїм відмітним знаком».

Вайшампаяна сказав:

І дав йому згубник Врітри бамбукову тичину для віддяки бажаним і захисту вчених. По закінченні року володар землі встромив її в землю для шанування Шакри. З тієї пори й донині кращими з царів улаштовується встановлення тичини, о царю, як це було зроблено ним. Наступного дня після того, як її прикрасять дорогими тканинами, пахощами, вінками й різними прикрасами, відбувається її встановлення царями. Потім вона обноситься поясом із плетениць згідно встановлених правил. Тут також шанується величний Шанкара [15] в усміхненому вигляді, який приймається ним самим з любови до великодушного Васу. Побачивши ці святі почесті, о царю, зроблені Васу, першим із царів, могутній Індра, володар богів, замилувався й сказав: «Чоловіки й царі, які будуть шанувати мене й з радістю влаштовувати для мене свята, як це зробив цар, володар чедів, досягнуть самі та їх царства щастя й перемоги. І народ буде заможним і радісним».

Так з любов'ю великодушний Магхаван,[16] могутній Індра, о володарю людей, виявив честь великому цареві Васу. Чоловіки, які будуть піклуватися про влаштування свят на честь Шакри, очищуються від гріхів завдяки вшановуванню Шакри, як очищуються вони від гріхів за допомогою дарування землі й інших подарунків, а також роздачі дарів і здійснення великих жертвоприносень. І Васу, володар чедів, шанований Магхаваном, охороняв тоді, перебуваючи в Чеді, законом цю землю. І на радість Індрі, Васу, володар землі, влаштовував свята на честь Індри.

І було в нього п'ятеро синів, витязів, обдарованих незрівнянною силою. І тих синів цар освятив на царство в різних країнах. Той із синів, який звався Бріхадратха, став відомий під іменем Магаратхи, цар Магадхи.[17] Інший звався Пратьяграха, третій — Кушамба, якого називали також Манівахана. Потім Маччхілла й Яду, о царю, який був непереможним. Це, о царю, сини того царственого мудреця, наділеного великою силою. І ті царі, п'ятеро синів Васу, заснували царства й міста, і кожний з них дав їм своє ім'я. І рід кожного з них тривав довгі роки.

До шляхетного царя Васу, що роз'їжджав у повітряному просторі в кришталевій колісниці Індри, наближалися гандхарви й апсари. Таким чином, він став відомий під іменем «цар Упарічара» *(«Мандрівний вгорі»)*. Говорять, що стрімчак Колахала,[18] обдарований почуттями, схопив у пристрасти ріку, що протікала в його столиці, Шуктіматі.[19] Але Васу вдарив ногою той стрімчак Колахалу й через отвір, утворений від удару, вийшла та ріка. Але сам стрімчак породив від тієї ріки близнюків. Зраділа порятунку від нього, ріка Шуктіматі віддала їх цареві. Один з них зробився чоловіком: його, приборкувача ворогів, Васу, кращий царственний мудрець і подавець багатства, зробив воєначальником, а дочку її Гіріку, цар зробив своєю коханою дружиною.

Коли настав час, сприятливий для зачаття сина, Гіріка, дружина Васу, зробивши омивання, повідомила його з любов'ю про те, що підхожий час для зачаття настав. У той же день з'явилися до найвищого з царів його улюблені предки й сказали кращому серед мудрих: «Убий антилоп для поминальної жертви». І цар, не бажаючи ослухатися наказу своїх предків, відправився на полювання, сповнений пристрасти, думаючи тільки про Гіріку, обдаровану надзвичайною красою, немов це була справді друга богиня краси. І, коли він

блукав у чудесному лісі, в нього вилилося сім'я. І як тільки те сім'я впало, цар підібрав його листком дерева, думаючи: «Хай не пропаде дарма моє сім'я й хай не буде даремним у моєї дружини період зачаття». Зміркувавши так, кращий з царів вирішив тоді, що сім'я не повинне пропасти дарма. Втямивши, що час сприятливий для прийняття сімені його дружиною, він, глибокий знавець закону й користи, освятив тоді мантрами те сім'я й, помітивши, що поблизу був швидкокрилий шуліка, сказав йому: «З прихильности до мене, о милий, віднеси швидко моє сім'я в мій будинок і віддай Гіріці, — адже сьогодні надійшов у неї час, сприятливий для зачаття».

Узявши його, швидкий шуліка злетів тоді стрімко у повітря. І птах той полетів з великою швидкістю. Коли шуліка летів, його побачив інший шуліка. І як тільки побачив, налетів на нього, підозрюючи, що він несе м'ясо. Обоє вони почали в повітрі битися дзьобами й кігтями. А між тим як вони билися, те сім'я впало у води Ямуни. Там була прекрасна апсара, що жила в Ямуні, відома під іменем Адріки, перетворена на рибу внаслідок прокльону брахмана. Коли те сім'я Васу впало з лабетів шуліки, його проковтнула швидко підпливши та Адріка, перетворена на рибу. І ось одного разу ту рибу піймали рибалки. Це трапилося тоді, коли почався десятий місяць як Адріка проковтнула сім'я, о кращий з роду Бгарати! Із черева її вони витягли хлопчика й дівчинку в людській подобі. Вирішивши, що сталося диво, вони сповістили про це своєму цареві Упарічарі: «Обидві ці людські істоти, о царю, народилися в тілі риби». З них, хлопчика цар Упарічара узяв тоді собі. І він став згодом царем на ім'я Матсья, благочестивим і відданим правді. А апсара сама миттю стала вільною від прокльону, бо ще колись їй сказав пан: «Перетворившись на рибу й народивши двох дітей у людській подобі, ти звільнишся від прокльону». Тож, народивши двох дітей, після того як вона була розпорота рибалкою, і залишивши свій риб'ячий вигляд, краща апсара знайшла свою чудову подобу й відправилася тоді шляхом, яким ідуть сіддхи, ріши й чарани.[20] Дівчинку ж, від якої йшов риб'ячий запах, дочку тієї апсари перетворену на рибу, цар подарував рибалці зі словами: «Хай буде вона твоєю дочкою». Обдарована красою й прекрасним характером, наділена всіма чеснотами, вона стала відома під іменем Сатьяваті. Й від знаходження біля рибалок та діва зі світлою посмішкою через якийсь час ще більше перебрала риб'ячий запах. Корячись своєму вітчимові, вона займалася перевезенням на човні через води Ямуни.

І ось одного разу її побачив Парашара, що робив паломництво до святих місць. Як тільки мудрий побачив її, чарівну, обдаровану довершеною красою, бажану навіть для сіддхів, загорівся до неї бажанням. І зайнятий великими справами мудрець, тур серед пустельників, сказав тій дочці Васу: «Вступи, о чарівна, у зв'язок зі мною». Вона відповідала: «Подивися, о святеннику, на тому й іншому березі стоять ріши. Яким же чином може здійснитися зв'язок між нами, коли вони бачать нас?». І коли вона так сказала, святий володар створив туман завдяки якому те місце з усіх боків стало ніби обкутане темрявою. Побачивши той туман, створений найбільшим ріши, дівчина здивувалася й, розумна, соромливо сказала тоді: «Знай, о володар, що я дочка, яка завжди слухається волі батька. А від зв'язку з тобою загине моя невинність, о бездоганний! Адже якщо буде згублена моя цнота, то як я, о кращий з двічінароджених, зможу піти додому? О мудрий, я не в змозі буду залишатися вдома. Подумай про це, о святеннику, і зроби те, що треба з цим зробити». Коли вона сказала так, кращий з ріши, задоволений нею, сказав: «Задовольнивши моє бажання, ти будеш допіру дівчиною. Вибирай подарунок, о боязка красуне, який ти бажаєш. Адже досі моя милість ніколи раніше не була даремною, о діво зі світлою посмішкою!».

Почувши сказане, вона обрала дарунок: щоб від її тіла йшли найкращі пахощі. І той святий володар виконав бажання її серця. Тоді, обравши дарунок, вона зраділа й прикрашена усіма чеснотами жіночности вступила у зв'язок з ріши, вершителем надзвичайних справ. Тому вона стала відома на землі під іменем Гандхаваті (*«Запашна»*). І люди на землі могли почути її запах на відстані йоджани. Тому вона була відома й під іменем Йоджана-гандха (*«Пахуча за йоджану»*). А великий Парашара відправився тоді в свою оселю. З'єднавшись із Парашарою, вона негайно зачала. І народився в неї на острові Ямуни від Парашари могутній син. З дозволу матері він прийняв рішення віддатися подвижництву. І він сказав їй: «Коли ти згадаєш про мене при нагоді, я з'явлюся до тебе».

Так народився Двайпаяна в Сатьяваті від Парашари. Позаяк він був породжений на острові, то він почав прозиватися Двайпаяна (*«Породжений на острові»*). Бачачи, що чеснота втрачає «по одній нозі» в кожній юзі й вік і сила смертних йдуть за юґами, мудрий Двайпаяна, бажаючи милости Брахми й брахманів, розділив Веди на частини. Через це він став прозиватися Вьяса (*«Той, Що Розділив»*). І високий володар, подавець дарунків, навчив Ведам, серед яких Магабгарата вважається п'ятою, — Суманту,[21] Джайміні,[22] Пайлу,[23] свого сина Шуку [24] і Вайшампаяну. Збірники, оповіді Магабгарати, були викладені ними кожним окремо.

Потім у Шантану від Ґанги, з сімені Васу, народився Бгішма, наділений незрівнянною величчю, могутньою силою й великою славою. Був також у свій час прадавній ріши, що здобув велику славу, відомий під іменем Анімандавья. За підозрою у злодійстві, він, хоча й не був злодієм, був посаджений на палю. Великий ріши покликав тоді Дхарму й сказав так: «У дитинстві я простромив тростиною одну пташку. Цей гріх я пам'ятаю, о Дхармо, але іншого гріха не можу пригадати. Чому ж цей єдиний гріх не був переважений моїм тисячократним покаянням? Позаяк вбивство брахмана є більшим гріхом, ніж вбивство всякої іншої

істоти, то за цей твій гріх ти народишся на землі у касті шудр». І силою цього прокльону Дхарма народився в касті шудр у вигляді мудрого Відури, ввічливого, безгрішного й справедливого. А сута Санджайя, подібний пустельнику, народився від Гавалгани. А від Сурьї у Кунті під час її дівоцтва народився Карна, могутній воїн, що бився на колісниці. Він народився в броні та з лицем, осяяним сяйвом сережок. З милосердя до світів народився від Васудеви у Деваки [25] Вішну,[26] обдарований великою славою й шанований в усіх світах. Це — божество без початку й кінця, він творець та володар світу. Його називають незримим і нетлінним, душею, що проникає всюди, позбавленим Якостей, вищим духом, і божественною субстанцією, вищим початком і Пурушею,[27] який усе звершує та проявляється в матеріальній субстанції. Вічно незмінним, нескінченним і непорушним божеством, Брахмою і Нараяною, нетлінним володарем, Всевишнім творцем, постійним і вічним. Той Пуруша, Творець і володар всесвіту, Прабатько всіх істот, втілився серед племені андхаків-врішни [28] заради звеличення справедливости.

А знавці всякої зброї та вправні в її застосуванні, наділені могутньою силою Сатьяки й Крітаварман, віддані Нараяні, народилися від Сатьяки [29] і Хрідіки.[30] А сім'я великого ріши Бхарадваджи, суворого в покаяннях, було кинуто в горщик і розвилося там. І від нього народився Дрона (*«Породжений у горщику»*). Від старого Гаутами [31] в жмуті очерету, де було його сім'я, народилася двійня: мати Ашваттхамана (*Кріпі*) і могутній Кріпа. Потім від Дрони народився Ашваттхаман, кращий з носіїв зброї. Потім, при здійсненні жертовного обряду, з вогню народився Дхріштадьюмна, що володів блиском, подібним самому Агні, могутній герой, з луком у руці для знищення Дрони. Потім народилася з вівтаря прекрасна Крішна, блискуча й сяйлива, обдарована чудовою красою. Потім народився учень Прахради [32] Нагнаджит,[33] а також Субала. Від нього народилося потомство, яке внаслідок гніву богів стало згубником чесноти. Сином же цього Субали, царя Гандхари, був Шакуні. Від нього ж народилася дочка, мати Дурьйодхани; обоє вони (*Шакуні й Гандхарі*) були знавцями корисного.

Від Крішни-Двайпаяни та від дружин Вічитравірьї [34] народилися Дхрітараштра, володар людей, і Панду, наділений могутньою силою. У Панду від двох його дружин народилося п'ятеро синів, кожний подібний богу. Старший з них був Юдхіштхіра. Юдхіштхіра народився від Дхарми, Врікодара — від Марути, від Індри народився славний Дхананджайя, кращий з тих, хто носить зброю. І двоє близнюків, обдарованих красою, — Накула й Сахадева, що знаходили радість у послусі старшим, народилися від обох Ашвінів. А від мудрого Дхрітараштри народилося сто синів — Дурьйодхана й інші, а також Юютсу — від жінки іншої касти. В Арджуни від Субхадри, рідної сестри Васудеви, народився Абгіманью, онук великодушного Панду. А в п'ятьох пандавів від їх загальної жони Крішни народилися п'ятеро синів, обдарованих красою й вправних у всіх видах зброї. Від Юдхіштхіри народився Пратівіндхья, від Врікодари — Сутасома, від Арджуни — Шрутакірті; Шатаніка народився від Накули, а від Сахадеви — доблесний Шрутасена. Крім того, у Врікодари від Хідімби народився в лісі Гхатоткача, а від Драупаді народилася дочка Шикхандіні, перетворена згодом на хлопчика, — її перетворив на чоловіка якша Стхуна з бажання зробити їй приємне.

На той бій кауравів зійшлося багато сотень і тисяч царів, щоб поборотися в битві. Усі їхні незліченні імена неможливо перелічити навіть за десятки тисяч років. Тут названі лише головні з тих, про яких розповідає ця оповідь.

Так вістить розділ п'ятдесят сьомий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 58

Джанамеджайя мовив:

Про тих, які вже згадані, о брахмане, і які ще не згадані, я бажаю почути як слід, а також про інших славетних царів. Зволь, о наділений великою долею, розповісти мені докладно про те, заради чого магаратхи,[35] подібні до богів, народилися на землі.

Вайшампаяна сказав:

Але ж це — таємниця навіть для богів, так ми чули, о царю! Все ж я розповім тобі про те, вшанувавши спершу самосущого.[36] Колись син Джамадагні (*Парашурама*),[37] після того як він тричі та сім разів звільнив землю від кшатріїв, почав здійснювати покаяння на кращій з гір — Мандарі. Коли нащадком Бхрігу у світі були знищені кшатрії, ті кшатрійки, о брахмане, які бажали потомства, прийшли до брахманів. І брахмани, суворі в обітницях, вступили з ними у зв'язок тільки протягом періоду, сприятливого для зачаття, о тигре серед мужів, але аж ніяк не із пристрасти й не в інший час. І від них зачали ті кшатрійки тисячами. Потім народили вони, о царю, кшатріїв, наділених великою мужністю, — хлопчиків та дівчаток, для продовження касти кшатріїв. Так у кшатрійок від брахманів, що віддавалися подвижництву, відродилася каста кшатріїв, яка стала довговічною й процвітала в законі. І тоді встановилися чотири касти на чолі із брахманами. І усі чоловіки вступили у зв'язок зі своїми дружинами в сприятливий для них період, але аж ніяк не із пристрасти й не в інший час. Так само й інші істоти й навіть тварини вступили у відповідний час у зв'язок зі своїми самицями, о туре з роду Бгарати! Тоді законним шляхом розвилися ті тварини, що живуть тисячами й сотнями, о охоронцю землі, віддані чесноті й обітницям. І всі люди були вільні від турбот і хвороб. І над усією землею аж до меж океану, разом з її горами, лісами й гаями, о володарю з ходою могутнього слона, знову почав панувати рід кшатріїв. Коли цією землею стала справедливо правити каста кшатріїв, інші касти

на чолі з брахманами відчували найбільшу радість. І царі, залишивши пороки, що походять від пристрасти й гніву, і справедливо накладаючи покарання на тих, хто заслуговує покарання, правили землею. Коли кшатрії дотримувались закону, тисячоокий (*Індра*), який вчинив сотню жертвопринесень, являв насолоду в належний час у країні, сходячи до всіх істот. І ніхто не вмирав тоді в дитячому віці, о володарю людей, і ніхто не знав жінок не досягши повноліття. Так, о туре з роду Бгарати, ця земля, обмежена океаном, наповнилася довговічними істотами. І кшатрії робили тоді великі жертвопринесення, супроводжуючи їх багатими дарунками, а брахмани вивчали Веди разом з ведангами й упанішадами. І брахмани в той час не продавали Вед, о царю, і не виголошували їх у присутности шудр. Змушуючи биків зорювати Землю, вайшьї не запрягали корів у ярмо, а навіть підгодовували худих. І люди не відривали від маток телят-сисунців. І купці тоді не продавали товар неповною вагою. Усі люди, о тигре серед мужів, віддані чесноті, дотримуючись закону, робили свої справи, згідно справедливости. І касти всі, о володарю людей, були віддані своїм обов'язкам. Таким чином, о тигре серед мужів, чеснота в ті часи ніколи не маліла. І корови, і жінки народжували в належний час, о туре з роду Бгарати, і дерева в належний час давали квіти й плоди. Так, у той час, коли щасливо тривала Крітаюґа,[38] о царю, уся земля була сповнена численними істотами.

Між тим як гараздував так світ людський,[39] о туре з роду Бгарати, асури почали народжуватися в родах царів, о туре серед людей! Дайтьї, багаторазово переможені в битві адітьями й позбавлені могутности, почали втілюватися тут на землі. Хитрі асури, бажаючи панувати тут серед людей, почали народжуватися на землі серед тих або інших істот, о володарю, серед корів і коней, о царю царів, серед ослів і верблюдів, серед буйволів, серед кровожерливих звірів, серед слонів і антилоп. І завдяки вже народженим істотам, о охоронцю землі, й тим, які народжувалися, земля ця не в змозі була утримувати себе. Потім деякі із синів Діті й Дану,[40] позбавлені неба, народилися тут царями, наділеними могутністю. Приймаючи різну подобу, вони, сильні й нахабні, здатні трощити ворогів, сповнили цю землю до самих меж океану. За допомогою своєї сили вони почали пригноблювати брахманів, кшатріїв, вайшьїв і шудр, а також гнобили й інших істот. Змушуючи тремтіти та вбиваючи тих та інших, вони, о царю, сотнями й тисячами поширювалися всюди по землі. Безбожні, горді своєю силою й сп'янілі великою пихою, вони ображали всюди навіть великих ріши, котрі перебували у своїх ашрамах. І ця земля, так пригноблена могутніми асурами, наділеними силою й міццю, о охоронцю землі, звернулася до Брахми. Бо цю землю, через силу обтяжену данавами, о царю, не могли підтримувати повітря, слони й гори. І тоді земля, о охоронцю землі, страждаючи від тягаря й мучачись від страху, прийшла за захистом до бога, прабатька всіх істот. І вона побачила бога Брахму, нев'янучого творця світів, оточеного богами, брахманами й великими ріши, обдарованими великою долею, і уславленого із захопленням гандхарвами й апсарами, вправними в хвалах. І, наблизившись, вона вклонилася йому. Потім, просячи його заступництва, земля повідомила йому про все у присутности всіх охоронців світу, о нащадку Бгарати! Але про ті події на землі було тому всевідаючому, Самосущому й Всевишньому ще раніше відомо, о царю! Чому ж, насправді, творець світу не може знати досконально, о бгарато, про те, що є в думках людей і навіть богів та асурів? І сказав, о магараджо, тій землі її володар, творець і володар усіх істот, який зветься також Іша,[41] Шамбху [42] і Праджапаті: «Справу, заради якої ти прийшла до мене, о носителько скарбів, я доручу всім небожителям».

Сказавши так Землі й відпустивши її, о царю, бог Брахма, творець істот, сам повелів тоді всім премудрим, сказавши: «Щоб зняти тягар із землі, втільтеся на ній кожний окремими частинами для приборкання асурів». І, зібравши також сонми гандхарвів та апсар, сказав їм усім володар такі чудові слова: «За своїм бажанням втільтеся серед людей з усіма своїми частинами!».

І боги усі, з Індрою на чолі, почувши слово володаря богів, правдиве, гідне й корисне, послухалися тоді його. Потім усі вони, очікуючи підхожого часу, щоб зійти на землю з усіма своїми частинами, прийшли до Нараяни, згубника ворогів, до Вайкунтхи,[43] який тримав у руках палицю й диск, бо був нищителем недругів богів. Він був у багряному одязі й сяяв темним блиском. Його очі були великі, з гарним розрізом, а з пупка в нього ріс лотос. І для очищення землі сказав Індра тому богові, найбільшому пуруші: «Заради очищення світу втілься однією зі своїх часток». І Харі сказав йому у відповідь: «Добре!».

Так вістить розділ п'ятдесят восьмий в Адіпарві великої Магабгарата.

Розділ 59

Вайшампаяна мовив:

Тоді Індра повів бесіду з Нараяною про те, щоб він однією зі своїх часток зійшов з неба на землю разом з богами. І, давши веління всім небожителям, сам Шакра вийшов з оселі Нараяни. А ті небожителі почали поступово сходити з неба на цю землю для перемоги над ворогами богів і для блага усіх світів. І небожителі тоді, о тигре серед царів, втілилися за своїм бажанням в родах брахманів і царственних мудреців. Вони вбили данавів, ракшасів, гандхарвів і змій, а також людожерів і багато інших істот. А данави й ракшаси, гандхарви й змії не були в силах убити тих могутніх богів навіть у їхньому дитинстві, о кращий з нащадків Бгарати!

Джанамеджайя сказав:

Я бажаю почути докладно із самого початку про походження всіх богів і данавів, гандхарвів і апсар,[44] усіх людей, а також якшів і ракшасів, бо ти всезнавець.

Вайшампаяна мовив:

Добре, я розповім тобі докладно, вшанувавши Самосущого, про походження богів та інших істот. Відомо, що у Брахми було шість духовних синів, великих мудреців: Марічи, Атрі, Ангірас, Пуластья, Пулаха та Крату. У Марічи був син Кашьяпа, і від Кашьяпи походять ці земні істоти. Від Дакши народилося тринадцять дочок, обдарованих великою долею: Адіті, Діті й Дану, Калі, Анаюс, Сінхіка й Муні, Кродха, Права й Арішта, Віната, Капіла й Кадру. Це дочки Дакши, о бгарато, тигре серед людей! Їх сини й онуки, наділені хоробрістю — незліченні.

Від Адіті походять дванадцять адітьїв, володарів світів. Я назву тобі їх по іменам. Це: Дхатрі, Митра й Арьяман, Шакра, Варуна й Анша, Бхага, Вівасван і Пушан, десятий же — Савітар, одинадцятий — Тваштрі й потім дванадцятий — Вішну. Молодший з адітьїв перевершував їх усіх чеснотами.

Один із синів Діті зветься Хіраньякашипу. В нього було п'ять шляхетних синів зі славетними іменами. Старший з них був Прахрада, другий — Санхрада, третій був Анухрада і потім Шибі й Башкала. У Прахради було троє синів, відомі всюди, о нащадку Бгарати: Вірочана, Кумбха й Нікумбха. У Вірочани був єдиний син, могутній Балі. А син Бали, великий асур, був відомий під іменем Бана.

У Дану було сорок синів, відомих усюди, о бгарато! Старший з них був цар Віпрачитті, що здобував велику славу. Були також відомі данави: Шамбара, Намучи й Пуломан, Асіломан, Кеші й Дурджайя, Аяхширас, Ашваширас і могутній Аяхшанку; Гаганамурдхан, Вегаван і Кетуман, Сварбхану, Ашва й Ашвапаті, Врішапарван і Аджака, Ашвагрива, Сукшма й Тухунда, могутній асур; Ісріпа й Екачакра, Вірупакша, Хара й Ахара, Нічандра й Нікумбха, Купатха й Капатха, Шарабха й Шалабха, Сурья й Чандрамас. Це названі данави, відомі в роду Дану. Сурья й Чандрамас вважаються відмінними від богів. Відомі й наступні десять синів Дану, могутні й рішучі, о магараджо, тури серед данавів: Екакша, могутній Мрітапа, Праламба й Нарака, Ватапі, Шатрутапана й Шатха, великий асур; Гавіштха, Данаю і данава Дірґхаджихва. А їх сини й онуки незліченні, о бгарато!

Сінхіка народила сина Раху, нищителя сонця й місяця, а також Сучандру, Чандрахантрі й Чандравімардану. А у Крури було незліченне число синів і онуків, лютих за природою. Рід цей звався Кродхаваша (*«Одержимий гнівом»*), бо відрізнявся жорстокими діяннями й винищенням своїх ворогів.

В Анаюс було четверо синів, биків серед асурів: Вікшара, Балу, Віра та Врітра, великий асур. У Калі були славні сини, смертоносні вої, відомі на землі серед данавів, як могутні приборкувачі ворогів. Це: Вінашана, Кродха й Кродхахантрі, а потім Кродхашатру. Вони відомі як сини Калі.

Шукра, син ріши (*Бхрігу*), був наставником асурів. В Ушанаса (*Шукри*)[45] було четверо славних синів, жерців асурів: Тваштавара й Атрі, та двоє інших, досвідчених у заклинаннях. Величчю вони були подібні сонцю. Усі вони могли досягати світу Брахми.

Таке походження родів могутніх асурів і богів, розказане мною тобі так, як я чув у пурані. А те потомство, яке пішло від них, неможливо повністю перелічити, о охоронцю землі, бо воно другорядне й нескінченне.

Таркшья й Аріштанемі, Гаруда й Аруна, Аруні й Варуні вважаються синами Вінати. А Шеша й Ананта, Васукі й змій Такшака, Курма й Куліка вважаються могутніми синами Кадру. Потім Бгімасена й Уграсена, Супарна й Варуна, Гопаті, Дхрітараштра й Сурьяварчас — сьомий; Патраван, Аркапарна і Праюта, а також Бгіма й Читраратха, славний, всевідаючий і смиренний; так само Шаліширас, о царю, і Прадьюмна — чотирнадцятий, потім Калі — п'ятнадцятий і Нарада — шістнадцятий, це боги й гандхарви, відомі як сини Муні.

Я назву ще інших істот, о нащадку Бгарати! Анавадья, Ануваша й Ануна, Аруна й Прія, Анупа, Субхага й Бхасі — це дочки, породжені від Прави. А Сіддха й Пурна, Баргі й славетний Пурнаша, Брахмачирин, Ратіґуна й Супарна — сьомий, Вішвавасу, Бхану й Сучандра — десятий, — це боги й гандхарви, відомі як сини Прави. Відомо також, що найщасливіша богиня Права народила від божественного мудреця наступний рід апсар, відзначений щасливими ознаками. Це: Аламбуса, Мішракеші, Відьютпарна і Туланагха, Аруна, Ракшита й Рамбха, а також Манорама, Асіта й Субаху, Сурата, Сураджа й Супарія. А Атібаху, славні Хаха й Хуху, а також Тумбуру — усі четверо вважалися кращими з гандхарвів. Амріта, брахмани, худоба, гандхарви й апсари згадуються в пурані, як потомство Капіли.

Таким чином, мною розказано тобі те, що відомо про походження всіх істот — гандхарвів, апсар, змій, супарнів, рудрів і марутів, корів і брахманів, щасливих, які вирізнилися святими діяннями. Оповідь дає довге життя. Вона нехибна, благодатна й приємна для слуху. Її належить слухати постійно й охоче розповідати.

Хто прочитає, як слід, родовід великих душею у присутности богів і брахманів, той знайде багате потомство, щастя й славу та блискучий шлях після смерти.

Так говорить, розділ п'ятдесят дев'ятий в Адіпарві великої Магабгарати

Розділ 60

Вайшампаяна мовив:

Відомо, що у Брахми було шість духовних синів, великих мудреців. Відомо, також, що у Стхану було одинадцять синів, обдарованих найвищим розумом. Це: Марігавьядха, Шарва й славетний Нірріті,

Аджайкапад, Ахірбудхья та Пінакін, приборкувач ворогів; Дахана, Ішвара й Капалін, сповнений величі, Стхану й великий Бгава. Це названо одинадцять рудр.

А Марічи, Ангірас і Атрі, Пуластья, Пулаха й Крату — це шість синів Брахми, могутніх і великих мудреців. Відомі всюди у світі три сини Ангіраса. Це: Бріхаспаті, Утатхья і Самварта, твердий в обітниці. Відомо також, що в Атрі було багато синів, о володарю людей, усі — знавці Вед, довершені мужі, великі мудреці зі спокоєм у душі. А синами мудрого Пуластьї є ракшаси, мавпи й кіннари. Синами ж Пулахи є антилопи, леви, тигри й кімпуруши.[46] Сини Крату, святі як сама жертва, відомі у трьох світах, як супутники сонця, віддані правдивости й обітниці.

Славний мудрець Дакша народився з великого пальця правої ноги Брахми, о охоронцю землі, і став його сином, кращим з тих, хто має синів. А з лівого пальця народилася дружина того великого душею Дакши. І цей пустельник породив від неї п'ятдесят дочок. Усі ці дочки були бездоганно збудовані й мали лотосоподібні очі**.** І Праджапаті (*Дакша*), що втратив синів, зробив їх своїми путріками. І він, згідно зі священними писаннями, віддав десятьох з них — Дхармі, двадцять сім — Чандрі [47] і тринадцять, о царю, — Кашьяпі.

Почуй-но від мене про дружин Дхарми, названих по іменам: Кріті, Лакшмі й Дхріті, Медха, Пушті, Шраддха й Крія, Буддхі, Ладджа й Маті. Ці десять дружин Дхарми призначені Самосущим.

Як шляхи до закону, двадцять сім дружин Соми відомі у світі. Дружини Соми дотримуються священної обітниці й зайняті керуванням часу. Усі вони є сузір'ями й супутниками, та розташовуються відповідно до руху світів.

Богом-Прабатьком був Муні,[48] а сином його — Праджапаті. В останнього ж було вісім синів — Васу. Про них я розповім докладно. Вісьмома Васу вважаються: Дхара, Дхрува й Сома, Ахар, Аніла й Анала, Пратьюша і Прабхаса. У Дхурми був син Дхара, а також і Дхрува, що володів священним знанням. Чандрамас [49] (*Сома*) і Швасана [50] (*Аніла*) народилися від розумної Шваси. Ахар був сином Рати, а Хуташана [51] (*Анала*) сином Шанділи; Пратьюша ж і Прабхаса вважаються синами Прабхаті.

Дравіна й Хутахавьяваха були синами Дхари, а сином Дхруви був вельмишановний Кала,[52] гонитель світу. Сином же Соми був блискучий Варчас, в якого від Манохари народилися: Шишира, Прана й Рамана. Синами Ахара були: Джйотіс, Шама, Шанта й Муні. Сином Агні був прекрасний Кумара, що жив в очеретяному гаю. Після нього народилися троє його братів: Шакха, Вішакха та Найгамея. З тієї причини, що Кумара був вихований Кріттіками, він також прозивається Картікейя (*«Син Кріттіки»*).

Жоною Аніли була Шива, її ж синами були Маноджава й Авіджнягаті, — обоє вони були й синами Аніли. Нам відомо, що сином Пратьюши був мудрець на ім'я Девала. А в Девали було двоє синів, поблажливі й розумні. А сестра Бріхаспаті, благочестива й краща з жінок, що мала успіх у йозі, безупинно мандрує по всьому світові. Вона стала дружиною Прабхаса, восьмого з усіх Васу. Від неї народився щасливий Вішвакарман, засновник мистецтв і ремесел. Він був творцем тисяч мистецтв і ремесел, будівничим богів, майстром усіх прикрас, кращим з ремісників, який робив небесні колісниці богів. І люди користувалися мистецтвом цього шляхетного Вішвакармана й постійно шанували безсмертного.

Великий Дхарма,[53] який приймає людську подобу й приносить щастя усьому світу, походить від Брахми, вийшовши з його правих грудей. І в нього було три чудові сини, що захоплювали серця всіх істот: Шама (*Мир*), Кама (*Бажання*) і Харша (*Радість*), котрі своєю силою підтримують світ. Дружиною Ками була Раті, дружиною Шами — Прапті, а дружиною Харши була Нанді, — на них ґрунтуються світи.

Сином Марічи був Кашьяпа, а від Кашьяпи походять боги й асури. Тому він, о тигре серед царів, є батьком світів.

Тваштрі, що приймає вигляд кобилиці, була жоною Савітара. І вона, чия доля була велика, народила на небі двох Ашвінів. У Адіті ж було дванадцять синів з Індрою на чолі, о царю, і молодший з них був Вішну, на якому стоять світи.

Богів є тридцять три.[54] Я розповім тобі про них відповідно їх пакша,[55] кула [56] і гана.[57] Рудри, Садхьї, Марути, Васу, Бхаргави й Вішвадеви належать до пакша. Син Вінати Гаруда, могутній Арука й великий Бріхаспаті належать до Адітьїв.[58] Знай, що гухьяки разом з Ашвінами, усі трави й дрібна худоба — це гана богів, о царю, оспівана тобі одна за одною. Оспівуючи її, людина звільняється від гріхів.

Великий Бхрігу походить від Брахми, вийшовши з його серця. Сином Бхрігу був мудрий і вчений Шукра, планета. Той мудрий син, за приписом Самосущого, у вигляді планети [59] обходить світ заради підтримки життя істот в трьох світах, для пролиття й утримання дощу та для того, щоб наражати на небезпеку світ і усувати її. Вчитель йоги, що володіє великим розумом, що дав і виконує тверду обітницю помірности, мудрий, був духовним наставником дайтьїв і богів. Між тим як той нащадок Бхрігу був призначений Брахмою для добробуту богів і асурів, Бхрігу породив на світ іншого сина, бездоганного Чьявану, що блищав подвигами, справедливого душею й мудрого. Він вийшов у гніві з утроби матері для звільнення її від ракшаса, о бгарато!

Аруші, дочка Ману, була дружиною Чьявани. Від неї народився, вийшовши з її стегна, славетний Аурва. Його ж сином був Річика. Він, будучи ще дитиною, мав велику силу й хоробрість та був обдарований чеснотами. А від Річики потім народився Джамадагні. У великодушного ж Джамадагні було четверо синів.

Молодшим з них був Рама, котрий володів чудовими якостями, вправний в усіх видах зброї, нищитель кшатріїв і приборкувач своїх почуттів. В Аурви було сто синів із Джамадагні на чолі. А в них, у свою чергу, були тисячі синів, що ведуть свій початок від Бхрігу.

У Брахми було ще двоє інших синів, які називаються Дхатрі й Відхатрі. Вони стоять у світі поряд з Ману. Їхньою сестрою є чарівна Лакшмі, що сидить на лотосі. Її ж духовними синами вважаються коні, що літають повітрям.

Від Шукри народилася Деві, яка стала старшою дружиною Варуни. Знай же, що її сином був Балі, а дочкою — Сура, що радує богів. Адхарма, згубник усього живого, йде від взаємного пожирання людей, які хтиві до їжі. Його дружиною вважається Нірріті, тому ракшаси називаються найрітами (*«які походять од Нірріті»*). У неї народилося троє синів, які повсякчас знаходили задоволення в гріховних діяннях: Бхая (*Страх*), Магабхая (*Жах*) і Мрітью (*Смерть*), що знищує усе живе.

А богиня Тамра народила п'ятьох відомих у світі дочок: Какі, Шьєні, Бхасі, Дхрітараштрі й Шукі. І Какі породила ворон, Шьєні народила яструбів, Бхасі народила курей і шулік, о володарю людей, а Дхрітараштрі — усіх гусей і лебедів. Чарівна, вона породила також чакраваків,[60] на благо тобі! А славна Шукі, обдарована чудовими чеснотами, відзначена всіма щасливими ознаками, народила папуг, о знавцю закону!

Полум'яна Кродха народила дев'ять дочок: Мрігі, Мрігаманду й Харі, Бхадраману, Матангі й Шардулі, Швету, Сурабхі й славну Сурасу, наділену всіма щасливими ознаками. Нащадками Мрігі були всі тварини, о сину кращого з мужів, а нащадками Мрігаманди — ведмеді, срімари [61] і чамари.[62] Бхадрамана ж народила сина: слона Айравату. Айравата, її син, вважається божественним, великим слоном. Нащадками Харі є різні види спритних мавп. Синів Харі називають також ґолангулами (*«корово-хвостими»*), на благо тобі! А Шардулі породила левів та тигрів, о нащадку Бгарати, а також леопардів і всіх інших звірів, о прославлений, в тому немає сумніву. Нащадками ж Матанги вважаються слони, о володарю людей! А Швета народила слона, швидкохідного, на ім'я Швета.

Сурабхі народила двох дочок: Рохіні та славну Гандхарві, на благо тобі, о царю! Від Рохіні йдуть бики й корови, від Гандхарві ж походять коні. Сураса родила нагів, о царю, а Кадру — змій. Аналя породила дерева, що приносять плоди семи видів. В Анали була ще дочка Шукі. У Кадру ж народилася Сураса. А Швені, дружина Аруни, народила двох відважних і могутніх синів: Сампаті й Джатаюса. У Вінати ж народилися два славні сини: Гаруда й Аруна.

Таке от походження всіх великих істот, о володарю людей, докладно викладене мною, о кращий з мудрих! Почувши про нього, людина повністю очищається від гріхів, досягає всезнання й знаходить найвищий шлях після смерти.

Так вістить розділ шістдесятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 61

Джанамеджайя сказав:

Я хочу почути точно про походження богів і данавів, якшів і ракшасів, а також і всіх інших істот, о владико, — про народження й діяння цих шляхетних істот серед людей у послідовности.

Вайшампаяна мовив:

Спершу я розповім тобі, о володарю людей, про всіх тих небожителів і данавів, які втілилися серед людей.

Найсильніший з данавів, який був відомий під іменем Віпрачитті, став кращим серед людей, уславившись під іменем Джарасандха. А той син Діті, о царю, який згадувався як Хіраньякашипу, народився у світі, серед людей як Шишупала, тур серед мужів. А той, який був відомий як Самхрада, молодший брат Прахради, — народився кращим серед бахліків [63] під іменем Шалья. А блискучий Ануграда, який був відомий як самий молодший з братів, став володарем людей, прославившись під іменем Дхріштакету. А той нащадок Діті, о царю, який був уславлений як Шибі, став царем на землі під іменем Друма. Той з них, який був кращим з асурів і мав ім'я Башкала, став володарем людей, що прославилися серед людей під іменем Бхагадатта. Аяхширас, Ашваширас і могутній Аяхшанку, Гаганамурдхан і п'ятий — Вегаван — ці п'ятеро великих і могутніх асурів народилися серед кекайїв,[64] як великодушні царі, кращі з кращих. А інший асур, повний величі, який був відомий під іменем Кетуман, став царем на землі з іменем Амітауджас. Той великий і знаменитий асур, який мав ім'я Сварбхану, став володарем людей під іменем Уграсена, що прославилися страшними діяннями.

Великий асур, який був відомий під іменем Ашва, став на землі могутнім і хоробрим царем по імені Ашока. А молодший брат його, нащадок Діті, о царю, який мав ім'я Ашвапаті, став царем Хардікья, туром серед мужів. Великий і знаменитий асур, який мав ім'я Врішапарван, зробився царем на землі під іменем Дірґхапраджня. А молодший брат Врішапарвана, о царю, який мав ім'я Аджака, став царем на землі по імені Малла. Той великий асур із твердою вдачею, який був відомий під іменем Ашвагрива, став царем на землі під іменем Рочамана. Той мудрий і знаменитий асур, який прославився, о царю, носячи ім'я Сукшма, зробився на землі царем, відомим під іменем Бріханта. Той кращий з ракшасів, який одержав популярність під іменем Тухунда, став володарем людей по імені Сенабінду. Той з асурів, який перевершував усіх силою,

чиє ім'я було Ішупа, став на землі царем, прославленим за свою відвагу, під іменем Пападжит. Той великий асур, який був відомий як Екачакра, став знаменитим на землі під іменем Пратівіндхья. Могутній асур Вірупакша, нащадок Діті, став царем на землі, відомим під іменем Читраварман.

Хара, кращий з данавів, який був хоробрим нищителем ворогів, народився, як кращий серед людей, відомий під іменем Сувасту. Ахара, обдарований могутньою силою, нищитель юрб ворогів, став на землі знаменитим царем по імені Бахліка. А місяцеликий Нічандра, який був кращим з асурів, зробився знаменитим царем, відомим під іменем Мунджакеша. Відомо, що Нікумбха, обдарований великим розумом і непереможний у битві, народився на землі найкращим царем по імені Девадхіпа. Великий асур, який серед синів Діті мав ім'я Шарабха, став серед людей царственим мудрецем по імені Паурава. А той з асурів, який був відомий як Шалабха Другий, став царем Бахліки по імені Прахрада. А Чандра, кращий із синів Діті, став у світі царственим мудрецем, подібним володареві зірок, по імені Рішика, кращим з царів. Найчудовіший з асурів, який був відомий як Мрітапа, — знай, о кращий з царів, — став царем Пашчиманупака. Великий асур, наділений могутньою силою, відомий під іменем Гавіштха, став на землі царем під іменем Друмасена. Той великий і славний асур, який був відомий під іменем Маюра, став володарем землі, відомим під іменем Вішва. А його молодший брат, який був відомий під іменем Супарна, став царем на землі, що носив ім'я Калакірті. Видатний серед них асур, який прославлений під іменем Чандрахантрі, став царственим мудрецем і володарем людей по імені Шунака. Великий асур, який був відомий як «Нищитель Чандри» (*Чандравінашана*), зробився царственим мудрецем і володарем людей по імені Джанакі. Кращий з данавів, який, о Кауравьє, прозивався Дірґхаджихва, став на землі царем по імені Кашираджа. А Граха, згубник сонця й місяця, якого народила Сінхі, став на землі володарем людей, відомим під іменем Кратха. Асур, старший серед чотирьох синів Анаюс, по імені Вікшара, став на землі могутнім царем Васумитрою. Великий асур, який був другим братом Вікшари, о володарю людей, став царем, що прославилися як володар країни Пансу.[65] Кращий з асурів, який був відомий під іменем Балавіра, став володарем людей, що носить ім'я Паундраматсьяка.

Той великий асур, о царю, який був уславлений під іменем Врітра, став царственим мудрецем і володарем людей по імені Маніман. Його молодший брат, асур, який був відомий під іменем Кродхахантрі, став на землі знаменитим під іменем царя Данда. Інший асур, який мав ім'я Кродхавардхана, став під іменем Дандадхара, володарем людей. А ті, які були вісьмома синами Калаки, народилися на землі царями, наділеними відвагою тигра, о тигре серед царів! Старший з тих восьми синів Калаки, великий асур, прославився, як Джаятсена, цар магадхів. Другий же з них, знаменитий і подібний Харіхайї,[66] став під іменем Апараджита володарем мужів. А третій, великий асур, з могутньою рукою, о магараджо, народився на землі володарем нішадів, що володіють страшною силою. Один серед них, який вважався четвертим, став відомим на землі як кращий із царственних мудреців по імені Шреніман. Великий і кращий асур, який був серед них п'ятим, став тут під іменем Махауджас відомий як приборкувач ворогів. Великий асур, обдарований розумом, який був шостим серед них, став під іменем Абхіру на землі кращим серед царственних мудреців. Наступний з них за ліком став відомим на землі до самих меж океану під іменем царя Самудрасени, що розумів суть справедливого і корисного. Восьмий з тих синів Калаки по імені Бріхан став на землі, о царю, приборкувачем ворогів, справедливим і відданим благу всіх істот.

А з роду небожителів, що прозивався Кродхаваша (*«Одержимий гнівом»*), про що вже розповідалося тобі, о царю, постали тут на землі царі-герої. Це: Нандіка, Карнавешта, Сіддхартха й Кітака; Сувіра, Субаху, Магавіра та Бахліку; Кродха, Вічитья, Сураса й прекрасний цар Нала; Вірадхаман, о Кауравьє, і цар по імені Бхуміпала, Дантавактра й Дурджайя; Рукмін, тигр серед царів, і цар Джанамеджайя; Ашадха й Ваювега, а також Бхурітеджас; Екалавья й Сумитра, Ватадхана й Гомукха, а також царі, яких звали Карушаками; Кшемадхурті, Шрутаюс і Уваха, а також Бріхатсена; Кшема, Угратіртха й Кухара, цар серед калінгів,[68] Матіман і володар людей, відомий за іменем Ішвара. Так колись народилася на землі з роду небожителів, прозваного «Кродхаваша», ця низка царів, о магараджо, що відрізнялася могутністю й великою славою.

Той з небожителів, хто був відомий під іменем Девака, за величчю подібний царю богів, народився на землі верховним царем, володарем гандхарвів. Знай, о нащадку Бгарати, що Дрона, який походить із частини славетного божественного мудреця Бріхаспаті, не народився з утроби. Він був кращим серед лучників, о тигре серед царів і високим знавцем усіх видів зброї. Він народився тут серед людей як герой, наділений великою силою, якою й здобував велику славу. І Дрону, котрий вершив справи, рівні діянням Індри, та примножував свій рід, знавці Вед вважали найдосконалішим у військовій науці й Ведах. В нього, від Магадеви і Ями, від Ками й Кродхи, постали у єдности, о нащадку Бгарати, народився на землі герой і нищитель ворогів по імені Ашваттхаман. Він відзначався великою доблестю, наводив страх на сонми ворогів, був хоробрий і мав очі подібні пелюсткам лотосу, о володарю людей! Вісім Васу, внаслідок прокльону Васіштхи і велінням Індри, народилися від Ґанги у вигляді синів Шантану. Молодший з них був Бгішма, який розсіював страх роду Куру, розважливий і красномовний, знавець Вед, вигубник ворожих полків. Найкращий із усіх знавців і наділений великою силою, він боровся з великодушним Рамою, сином Джамадагні, нащадком Бхрігу. Знай, о царю, що брахман-мудрець, обдарований надлюдською силою, який жив на землі під іменем Кріпа, походив з роду Рудр. Знай також, о царю, що той великий воїн, що боровся на

колісниці, приборкувач ворогів, уславлений серед народу царем по імені Шакуні, був колись Двапарою.[69] Той згубник ворогів — Сатьякі, вірний даній обітниці, котрий був продовжувачем роду Врішни, народився в роду богів Марутів. Друпада, чудовий царственний мудрець, який в цьому людському світі був кращим з носіїв усіх видів зброї, також походив з роду «ганів». Знай потім, о царю, що володар людей Крітаварман, незрівнянний у справах, народився як кращий серед кращих кшатріїв. Знай також, що царственний мудрець по імені Вірата, нищитель ворогів і завойовник ворожих країн, походив з роду Марутів.

Той син Арішти, який відомий під іменем Ханса, народився на землі володарем гандхарвів, що примножили рід Куру. Володар мужів, відомий під іменем Дхрітараштра, довгорукий, обдарований величезною силою й оком знання, народився від Крішни-Двайпаяни зовсім сліпим, через провину своєї матері та гнів пустельника. Знай, що Відура, найпрекрасніший з тих, хто має синів, і народився в цьому світі кращим з мудрих, був колись найщасливішим сином Атрі.[70] Підступний і злий цар Дурьйодхана, що знеславив нащадків Куру, народився на землі із частини Калі.[71] Він був ненависним усьому світу і знехтуванішим з людей, мужем розбрату, який викликав спустошення на всій землі. Завдяки йому спалахнула велика ворожнеча, що погубила все живе. Усі сини Пуластьї народилися тут серед людей як брати Дурьйодхани. Усіх їх, що відзначилися жорстокими діяннями, було сто, на чолі з Духшасаною. Дурмукха й Духсаха [72] й ті, які не згадані тут, як супутники Дурьйодхани, були синами Пуластьї, о туре з роду Бгарати!

Знай, о царю, що цар Юдхіштхіра був часткою Дхарми, Бгімасена — часткою Вати,[73] Арджуна — часткою Індри, царя богів, а Накула й Сахадева, що захоплювали серця всіх істот, і красою незрівнянні на землі, були частками Ашвінів. А той могутній син Соми, який був відомий під іменем Суварчас, став сином Арджуни, по імені Абгіманью, котрий здобув велику славу. Знай же, що Дхріштадьюмна, великий герой, був частиною Агні. Знай також, о царю, що Шикхандін, який був спочатку жінкою, а потім чоловіком, був ракшасом. Знай, о туре з роду Бгарати, що ті, які стали п'ятьма синами Драупаді, були вішведевами, о кращий з роду Бгарати! Знай також, що Карна, великий герой, який народився у броні, був найкращою часткою бога Сонця. А часткою того вічного бога богів, який має ім'я Нараяна, був серед людей могутній Васудева. Могутній Баладева [74] був часткою Шеши, світового змія. Знай, о царю, що Прадьюмна,[75] наділений великою силою, був колись Санаткумарою.[76] Точно так само й інші численні частки небожителів втілилися в роду Васудеви, примножуючи його.

А частини того роду апсар, о царю, які я згадував вже, також втілилися на землі за вказівкою Індри. Ті шістнадцять тисяч богинь, о володарю людей, втілилися у світі людей дружинами Нараяни. А частка богині Шрі заради задоволення Нараяни втілилася на землі в роду Друпади у вигляді його бездоганної дочки, народженої з вівтаря. Вона була не дуже низького й не дуже високого зросту, запашна, як синій лотос, з очима довгастими, мов його пелюстки, стрункостанна, із темним довгим волоссям. Обдарована всіма щасливими ознаками й подібна дорогоцінному каменю вайдурья, вона таємно бентежила серця п'ятьох царів. А ті дві богині, які були Сіддхі [77] і Дхріті,[78] народилися на землі матерями п'ятьох пандавів — як Кунті й Мадрі. Маті [79] ж стала дочкою Субали.[80]

Тож, о царю, тобі розказано про втілення часток богів і асурів, гандхарвів і апсар, а також ракшасів. Мною також згадані ті, які народилися на землі царями, шаленими на прі, та ті, що народилися шляхетними у великому роду Яду. Цей виклад про часткове втілення божеств і небожителів здатний давати багатство й славу, потомство, довге життя й перемогу та, має завжди вислуховуватися у тиші. Почувши про часткове втілення богів, гандхарвів та ракшасів, мудрий стає знавцем у походженні й загибелі світу і не зазнає небезпек.

Так вістить розділ шістдесят перший в Адіпарві великої Магабгарати.

КІНЕЦЬ ОПОВІДІ ПРО ВТІЛЕННЯ ПЕРШИХ РОДІВ

КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ВТІЛЕННЯ ПЕРШИХ РОДІВ

[1] Калі — букв. «темна», епітет Сатьяваті, дочки царя рибалок і матір Крішни-Двайпаяни. (вгору)

[2] Шакті — жрець і старший син Васіштхи, батько великого ріші Парашари. (вгору)

[3] Син Дхрітараштри, тобто Дурьйодхана. (вгору)

[4] Вріша — бик, прізвисько Карни, позашлюбного сина Кунті. (вгору)

[5] Екачакра — місто в країні кичаків, де за радою Відури жили пандави під час свого вигнання. Екачакру ототожнюють з нинішнім Чакарнагаром, розташованим в 30 км на південний захід Ітавахи. (вгору)

[6] Одного разу Арджуна, для того щоб узяти свою зброю, увійшов у приміщення, де в той час усамітнився Юдхіштхіра із Драупаді, загальною дружиною братів-пандавів, і в такий спосіб мимоволі порушив угоду, укладену між братами: не заважати один одному. За умовою, Арджуна повинен був піти у вигнання на 12 місяців. (вгору)

[7] Хрішикеша — одне з імен Крішни. (вгору)

[8] Бібхатсу — букв. «відчуваючий відразу», прізвисько Арджуни. (вгору)

[9] Артхашастра — наука або керівництво з політики, що веде до досягнення вигоди або користі. (вгору)

[10] Під Дхармашастрою мається на увазі наука про закон, мораль і релігію. (вгору)

[11] *Мокшашастра — наука про порятунок, що нібито рятує від ланцюга перероджень і веде до вічного блаженства.* (вгору)

[12] *Упарічара — ім'я напівбога Васу, що, згідно Магабгарати, став, за велінням Індри, царем країни Чеди (нинішній Бунделькханд і частина Центральних Провінцій). В нього було п'ять синів від своєї дружини, а від апсари Адріки, що через прокляття брахмана повинна була жити на землі у вигляді риби, в нього народилися син на ім'я Матсья (риба) і дочка Сатьяваті, що стала матір'ю Вьяси.* (вгору)

[13] *Пуру — ім'я шостого царя місячної династії, молодшого сина Яяті від Шарміштхи. Від нього пішов знаменитий рід Пуру, члени якого іменувалися пауравами. Каурави й пандави також належали до цього роду.* (вгору)

[14] *Чеді — назва народу й країни, ототожненої з нинішнім Бунделькхандом і частиною Центральних Провінцій. Столицею Чеді вважалося місто Шуктіматі, а найбільш відомими її правителями - царі Дамаґхоша й Шишупала.* (вгору)

[15] *Шанкара — букв. «прихильний», епітет Шиви.* (вгору)

[16] *Магхаван — букв. «подавець дарунків», «щедрий», епітет Індри.* (вгору)

[17] *Магадха — давня назва південного Біхара (включно з Патну, Гаю й т.д.). Магадхи (множ.) - назва народу, що населяв країну Магадху.* (вгору)

[18] *Колахала — гребінь пагорба в країні Чеді, що ототожнюється із сучасним гірським ланцюгом Бандар на південнім-заході Бунделькханда, де ріка Кен (у стародавності Шуктіматі) бере свій початок.* (вгору)

[19] *Шуктіматі — давня назва ріки Кен, що бере свій початок на горі Колахала (суч. Бандар) і протікає через давнє царство Чеді (суч. Бунделькханд).* (вгору)

[20] *Чарани — співаки.* (вгору)

[21] *Суманту — ім'я древнього мудреця й учителя.* (вгору)

[22] *Джайміні — ім'я мудреця й філософа, засновника філософської школи Міманса.* (вгору)

[23] *Пайла — ім'я древнього мудреця й учителя.* (вгору)

[24] *Шука — син Вьяси. Відповідно до легенд, Шука народився з сімені мудреця Вьяси, що витекло коли він побачив небесну апсару Гхрітачи в той час, коли вона мандрувала по землі у вигляді самиці папуги. Тому він одержав ім'я Шука, що означає «папуга». Шука вважається філософом, що розповів Бгагавата-Пурану цареві Парікшиту.* (вгору)

[25] *Девакі — дочка царя Девака, дружина Васудеви й мати Крішни.* (вгору)

[26] *Вішну, тобто Крішна.* (вгору)

[27] *Під пурушею тут мається на увазі споконвічний муж.* (вгору)

[28] *Андхаки-врішни — знаменитий рід, предками якого були Андхака і його брат Врішни, онуки Кроштри й сини Юдхаджита з роду ядавів.* (вгору)

[29] *Сатьяка — син Крішни.* (вгору)

[30] *Хрідіка — ядав, батько Крітавармана.* (вгору)

[31] *Гаутама — букв. «син Гаутами», пустельник Шарадван, батько Кріпи й Кріпі.* (вгору)

[32] *Прахрада або Прахлада — син демона-дайтьї Хіраньякашипу й батько Бали.* (вгору)

[33] *Нагнаджит — цар Гандхари.* (вгору)

[34] *Вічитравірья — цар місячної династії, син Шантану від Сатьяваті й брат Бгішми. Коли Вічитравірья умер бездітним, пустельник Вьяса, за наказом своєї матері Сатьяваті, породив від його дружин двох синів: Дхрітараштру й Панду.* (вгору)

[35] *Магаратхи — могутні воїни, що б'ються на колісницях; могутні воїни-колісничні.* (вгору)

[36] *Самосущий — епітет Брахми.* (вгору)

[37] *Джамадагні — брахман, нащадок Бхрігу. Він був сином Річики й Сатьяваті та батьком Парашурами. Тому Парашурама носив прізвисько Джамадагнья (Jāmadagnya) «син Джамадагні».* (вгору)

[38] *Крітаюга — Золоте століття.* (вгору)

[39] *Світ людський — світ земний, тобто середній з трьох світів, за індійською космогонією.* (вгору)

[40] *Сини Дану, тобто данави, демони-велетні.* (вгору)

[41] *Іша — букв. «володар, владика», Брахма.* (вгору)

[42] *Шамбху — букв. «подавця щастя», епітет Брахми.* (вгору)

[43] *Вайкунтха — букв. «син Вікунтхи», Вішну.* (вгору)

[44] *Апсараси або апсари — небесні апсари або куртизанки (svarveçyā), які нібито народжені з води під час збивання океану богами й асурами.* (вгору)

[45] *Ушанас — ім'я Шукри, сина Бхрігу, що вважається правителем планети Венери й наставником асурів.* (вгору)

[46] *Кімпуруша — букв. «що за людина?» Міфічні істоти з головою людини й тулубом лева.* (вгору)

[47] *Чандра — місяць, ім'я бога місяця.* (вгору)

[48] *Муні — тут як епітет Ману.* (вгору)

[49] *Чандрамас — місяць, одна з назв планети місяця, ім'я божества, що уособлює цю планету.* (вгору)

[50] *Швасана — букв. «що дме, що віє», одна з назв вітру, епітет божества Аніли, що уособлює вітер.* (вгору)

[51] *Хуташана — букв. «пожиратель жертв», одне з назв вогню, епітет божества Анала, що уособлює вогонь.* (вгору)

[52] *Кала — час, ім'я божества, що уособлює час.* (вгору)

[53] *Дхарма — міфічний мудрець, зараховується іноді до числа Праджапаті - «володарів творінь», який вважається чоловіком десяти дочок Дакши.* (вгору)

[54] *Богів є тридцять три. В це число входять: вісім Васу, одинадцять Рудр, дванадцять Адітьїв, Вашаткара й Праджапаті, а за іншими версіями замість останніх двох маються на увазі обоє Ашвінів.* (вгору)

[55] *Пакша — позначення ступеню богів.* (вгору)

[56] *Кула — букв. «рід», тут умовне позначення ступеню богів.* (вгору)

[57] *Під гана тут мається на увазі ступінь нижчих богів, напівбогів тощо.* (вгору)

[58] *Належать до Адітьїв, тобто поставлені до ступеню «кула».* (вгору)
[59] *У вигляді планети обходить світ, тобто планети Венери, якою керує Шукра, або Ушанас.* (вгору)
[60] *Чакравака (cakravāka) — вид качок.* (вгору)
[61] *Срімари — особливий вид швидконогих тварин, що належать, мабуть, до сімейства антилоп або газелей.* (вгору)
[62] *Чамари — рід буйволів, (Bos grunniens).* (вгору)
[63] *Бахліки — назва народу, що населяв країну Бахлі, що іноді ототожнюється з Бактрією (суч. Балх).* (вгору)
[64] *Кекайя (kekaya) — назва народу, що населяв країну Кекайя (або Кайкейя), котра згідно Рамаяни Вальмікі, була розташована на ріках Вьяс і Шалмалі (суч. Біас і Сетледж) і де столицею був Гирірадж або Раджагріха.* (вгору)
[65] *Країна Пансу — назва древньої області в Індії, місце розташування якої не з'ясоване.* (вгору)
[66] *Харіхайя (harihaya) — букв. «їздить на світло-жовтих конях», епітет Індри, що рівнозначний «Харівахана» (Harivahana).* (вгору)
[68] *Калінги — назва народу, що жив у країні Калінга, яка була розташована уздовж Карамандельського узбережжя, північніше Мадраса.* (вгору)
[69] *Двапара (dvāpara) — ім'я божества, що уособлює гральні кістки (бабки).* (вгору)
[70] *Найщасливіший син Атрі, тобто Дхарма.* (вгору)
[71] *Калі — ім'я божества, що уособлює злу долю, а також Каліюгу — останній із чотирьох світових періодів індійської міфології, що вважається століттям зла й насильства, який несе страждання. Уособлюючи собою дух зла, Калі незмінно виступає й під час гри в кості як їхнє очко, у той час як самі гральні бабки уособлюються у вигляді божества Двапари.* (вгору)
[72] *Дурмукха й Духсаха — імена синів Дхрітараштри й братів Дурьйодхани.* (вгору)
[73] *Вата — одне з імен бога вітру.* (вгору)
[74] *Баладева — ім'я Баларами, старшого брата Крішни.* (вгору)
[75] *Прадьюмна — епітет Ками, бога любові, що вважається сином Крішни й Рукміні.* (вгору)
[76] *Санаткумара — «вічно-юний», ім'я одного із чотирьох духовних синів Брахми, що вважається головним з найвищих ріші. Санаткумара іноді йменується Санатсуджата.* (вгору)
[77] *Сіддхі — богиня, що вважається дружиною Дхарми.* (вгору)
[78] *Дхріті — богиня Дурга, що вважається жоною Шиви.* (вгору)
[79] *Маті — одна з дочок Дакши.* (вгору)
[80] *Дочка Субали, тобто Гандхарі, дружина Дхрітараштри.* (вгору)

ОПОВІДЬ ПРО ПОХОДЖЕННЯ ІСТОТ

Розділ 62

Джанамеджайя сказав:

Від тебе вислухав я уважно, о брахмане, про часткове втілення богів, данавів і ракшасів, а також гандхарвів і апсар. Я бажаю, о мудрий, щоб ти докладніше розповів у присутности брахманів-мудреців про рід Куру із самого початку його.

Вайшампаяна мовив:

Засновником роду пауравів і охоронцем землі в межах чотирьох морів був герой по імені Духшанта,[1] о кращий з роду Бгарати. Той володар людей, що перемагав у боях, володів усіма чотирма частинами світу, а також місцями оточеними водою. І той нищитель ворогів правив усіма країнами, аж до самих млеччхів [2] і лісових племен. І країни ті межували з морями, вмістищами дорогоцінних каменів, і були населені людьми чотирьох каст.

У той час як правив той цар, не було такої людини, яка сприяла б змішанню каст, не була б орачем або рудокопом, або була б грішником. Мужі тоді, о тигре серед людей, при тому володареві народів, віддаючись дозволеним задоволенням, діяли за законом і пожитком. І не було при тому володареві у людей страху перед злодіями й остраху голоду, о люб'язний, а також не було страху перед хворобами. Усі касти, не прагнучи до божої справи, знаходили радість у своїх законах і, знаходячи опору в тому охоронцеві землі, нічого не боялися.

Парджанья проливав дощ у належний час, врожаї були рясними, а земля була повна всяких коштовностей і скарбів. А юнак той, зі статурою подібною ваджрі, був обдарований надзвичайною, великою силою. Піднявши гору Мандару разом з її лісами й гаями, він міг віднести її на руках. В стрільбі з лука, в бійці на палицях і в усіх видах зброї, оснащених рукояттю, у верховій їзді на слонові та на коні він був вельми вправний. Силою він був рівний Вішну, а величчю подібний Сонцю, незворушністю дорівнював Океану, а терпінням — подібний до Землі. І той охоронець землі, володіючи царством з міст, повних достатку, жив у постійній пошані серед народу, відомого своєю благочестивою поведінкою.

Так вістить розділ шістдесят другий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 63

Вайшампаяна сказав:

Одного разу той міцнорукий Духшанта, у супроводі величезного війська, оточений сотнями коней і слонів, відправився у дрімучий ліс. У супроводі героїв, озброєних мечами й дротиками, булавами й палицями, і оточений сотнями воїв, зі списами й піками у руках, він пустився в дорогу. Від левоподібного

кличу воїв, від гуркоту барабанів, від звуку мушель, від скрипу коліс колісниць, який заглушали ревінням добірні слони, від гулу й реву, змішаного з іржанням, стояв шум і гуркіт під час руху того царя. А жінки, що були на прекрасних балконах палаців, обдаровані вищою царственою красою, побачили там того героя, вершителя своєї власної слави. Дивлячись на того нищителя недругів, подібного Шакрі, захисника від ворожих слонів, який тримав зброю у руках, жінки почали висловлювати свою думку: «Це тигр серед мужів, обдарований надзвичайною силою в битві. Відчувши силу його рук, вороги не залишаються в живих!». Говорячи такі слова, жінки з любов'ю прославляли володаря мужів і проливали на його голову зливи квітів.

Уславлений усюди кращими брахманами, він у великій радости попрямував до лісу з наміром пополювати на антилоп. Городяни й селяни проводжали його дуже далеко, а потім з дозволу царя вони повернулися додому. А володар землі на колісниці, подібній Супарні, наповнював шумом землю й третє небо. І їдучи, мудрий, він побачив ліс, подібний Нандані,[3] багатий деревами більва,[5] арка й кхадіра,[6] капіттха [6] і дхава.[7] Ліс у гористій місцевості був оточений громадами скель. Безводний і безлюдний він простягався на багато йоджан і був повний антилоп, левів та інших страшних мешканців лісів. І Духшанта, тигр серед людей, у супроводі почту й війська, привів у сум'яття той ліс, вбиваючи різних тварин. Велику кількість тигрів, які опинилися на відстані досяжности стріл, Духшанта повалив і вразив стрілами. А деяких, що були далеко, той тур серед мужів поранив стрілами. Інших же, що підійшли близько, зарубав мечем. Деяких з антилоп він, кращий з метальників дротика, вразив дротиком. Майстерно володіючи палицею й наділений невимірною відвагою, блукав він лісом. Він блукав там, убиваючи лісових тварин і птахів то дротиками, то мечем, то палицею або булавою, то списом.

Великий ліс, стривожений царем, наділеного надзвичайною мужністю, і воїнами, що радіють битві, почали залишати великі звірі, табуни антилоп та інших тварин. Вони, позбавлені ватажків, від туги підняли лемент з усіх боків. У розпачі та пошуках води, із серцями змученими втомою, вони, підходячи до висохлої ріки, падали мертві. А деякі з них, змучені голодом і спрагою, та, впали були від утоми на землю, були з'їдені там голодними воїнами, тиграми серед чоловіків. А інших з'їли лісові жителі, розрубавши спочатку на шматки їх м'ясо й засмаживши його як слід на багатті. Там, інші могутні слони, що збожеволіли від ран, нанесених зброєю, і перелякані, швидко тікали, згорнувши кінці хоботів. При цьому чудові дикі слони, що випускали кал і сечу, та рясно юшили кров'ю, убили багато людей. І той ліс, огорнутий хмарою військ і зливою стріл, здавалося був повний буйволів, адже в ньому всі великі звірі були вбиті царем.

Так вістить розділ шістдесят третій в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 64

Вайшампаяна мовив:

Потім цар у супроводі сильного війська, убивши тисячі тварин, увійшов в інший ліс із наміром пополювати. Обдарований надзвичайною силою, спраглий і зголоднілий, він минувши узлісся вступив у велику пустелю. Цар перетнув її і увійшов в інший величезний ліс, повний пустельників, і який народжує радість у серці й вельми приємний для погляду. В лісі віяв прохолодний вітерець. Він був повний квітучих і приємно-тінистих дерев із широко простягненими гілками. Він був великий, із прекрасними галявинами й рівнинами, над якими гули бджоли. Він дзвенів солодкозвучними птахами й був сповнений дивовижної краси. І не було в тому лісі жодного дерева без квітів і плодів, або ж з колючками, або навіть не вкритого бджолами. І в той чудесний ліс, галасливий птахами, красно вбраний квітами й повний дерев, що розпустилися всіма квітами всіх пір року, із прекрасними галявинами, який тішив душу, ввійшов могутній стрілець з лука. Там квітучі дерева, заколисані вітром, безупинно проливали строкатий пелюстковий дощ. Одягнені в різнобарвні квіти, дзвенячи голосами солодкозвучних птахів, вони немов торкалися небес. В їх галуззі зігнутому під вагою квітів, дзижчали бджоли.

Побачивши там численні місця, прикрашені безліччю квітів, засіяні альтанками з повзучих рослин, які радували серце й око, той могутній цар зрадів. А ліс красувався подібно прапору Індри деревами, які перепліталися вітами всіяними квітами. Приємний, прохолодний і лгідно-запашний вітерець, що носив квітковий пилок, привітно віяв у лісі, овіваючи дерева, немов бажаючи насолодитися з ними. Так цар побачив ліс, повний такої краси, розташований на березі річки і прекрасний немов підняте знамено. Оглядаючи той ліс, повний радісних птахів, він побачив прекрасне обійстя, краще з кращих, втішних серцю. Воно було оточене різними деревами й повне пустельників — яті й валакхільїв. Там у численних посудинах палав священний вогонь. Воно було вкрите покривалом квітів і красувалося великими й високими деревами. Бачачи поблизу, о царю, святу ріку Маліні,[8] з приємними водами, вкриту різноманітними птахами, серед чудесної лісової пустелі, й бачачи там лагідних хижаків і тварин, він сповнився радости. І в те чудове обійстя, подібне світу богів, увійшов славний, незвичайний воїн.

І він побачив ріку, з ашрамом на ній, з непорочними водами, що дзюрчали подібно матері всіх істот і несли барвисто-білу піну. На її берегах водилися чакраваки, а в ній були розташовані житла кіннарів і заселяли мавпи та ведмеді. Її оголошували священним читанням Вед, і прикрашену острівцями її відвідували збуджені слони, тигри й могутні змії. Побачивши ріку і ашрам на її березі, той цар зважився тоді увійти до нього. І він попрямував у той великий ліс, прикрашений рікою Маліні з чарівними берегами, на яких лунали

голоси збожеволілих від захвату павичів, немов це була святиня Нари й Нараяни, прикрашена Ґангою. І коли він досяг його, красою подібного лісу Читраратхи, той володар мужів, бажаючи побачити великого й невимовного за величчю пустельника Канву [9] з роду Кашьяпи, обдарованого великими чеснотами й багатого подвигами, зупинив на узліссі військо, що складалося з колісниць, коней і безлічі піхотинців, і звернувся до нього так: «Я піду подивитися на святого пустельника й подвижника з роду Кашьяпи. Ви ж повинні розташуватися тут до мого повернення».

Зайшовши в той ліс, подібний Нандані, цар, володар людей, забув про голод і спрагу та відчув велику радість. Знявши царські знаки, той володар мужів, у супроводі радників і домашнього жерця увійшов у чудесний ашрам, бажаючи побачити там безсмертного мудреця, який вчинив безліч аскетичних подвигів. Дивлячись на ашрам, подібний світу Брахми, який оголошували дзижчанням бджоли і наповнений зграями різних птахів, той тигр серед людей почув тут священні гімни, які вимовляли кращі зі знавців Рігведи згідно із правилами читання при врочистих богослужіннях. І той ашрам сяяв брахманами, знавцями наук жертвопринесень, веданг, а також священних обрядів. Їх дух був невимірний, вони відрізнялися глибокою смиренністю. А ті, які були вправні в Атхарваведі [10] та вважалися знавцями врочистих жертвопринесень, виголошували Самхіту згідно з установленими правилами інтонації. Ашрам цей оголошували й інші брахмани, що розспівували гімни з дотриманням правил точної вимови, немов це був велеславний світ Брахми. Він почув звуки, які видавали знавці жертвопринесень і обрядів, досвідчені в правилах крами,[11] вправні в науці логіці та Ведах, майстерні в доборі й комбінації різних слів, знавці особливих обрядів і віддані чесноті й порятунку душі. Він почув слова, що вимовлялися тими, хто досяг високого мистецтва висловлювати судження, робити спростування й виводити правильні висновки, а також вправними в локаятиці.[12] Там усюди, згубник ворожих героїв, побачив найбільш умілих брахманів, які приборкали свої пристрасті та виконували суворі обітниці, зайнятих здійсненням молитов і узливань. Побачивши чудесні сидіння, що потопали у квітах, розставлені із труднощами (*через їх вагу*), володар землі здивувався. Побачивши богослужіння, які правилися брахманами в храмах, той кращий із царів подумав, що сам він перебуває у світі Брахми. І, дивлячись на цей святий ашрам, кращий з кращих, під охороню подвигів Кашьяпи і укріплений чеснотами інших подвижників, він не міг насититися спогляданням його. І той нищитель ворогів у супроводі радників і домашнього жерця ввійшов у відокремлене обійстя Кашьяпи, благодатне й чудове, оточене з усіх боків мудрецями й благочестивими подвижниками, що виконували великі обітниці.

Так вістить розділ шістдесят четвертий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 65

Вайшампаяна сказав:

Тоді, залишивши своїх радників і прямуючи один, міцнорукий, він не побачив у тім ашрамі мудреця, суворого в обітницях. І, не знаходячи того мудреця й бачачи, що той ашрам порожній, він сказав голосно, немов оголошуючи ліс: «Хто є тут?». Почувши цей голос його, з житла вийшла тоді дівчина, прекрасна ніби сама богиня краси, вбрана в одяг самітниці. Як тільки чорноока побачила царя Духшанту, вона швидко вклонилася йому й сказала: «Чолом тобі!». Виявивши йому належну увагу запрошенням сісти, водою для омивання ніг і почесним питвом, о царю, вона запитала володаря мужів про його здоров'я та гаразди. І, вшанувавши його належним чином і запитавши про здоров'я, вона сказала тоді, ніби посміхаючись: «Що я маю зробити для тебе?».

Тоді цар, прийнятий нею як слід, з пошаною, сказав тій солодкомовній діві, бездоганно збудованій, глянувши на неї: «Я прийшов сюди, щоб вклонитися славному мудрецеві Канві. Куди пішов мудрець, о мила, скажи мені про те, о чарівна!».

Шакунтала мовила:

Мій славний батько пішов з ашраму, щоб принести плодів. Почекай хвильку і ти побачиш його, коли він повернеться сюди.

Вайшампаяна сказав:

Не бачачи того мудреця і почувши сказане нею, цар, владця землі, глянувши на неї, струнокостанну, прекрасну й мило-усміхнену, в блиску привабливости, покаяння й сумирности, обдаровану красою і юністю, так їй сказав: «Хто ти й чия ти є, о струнокостанна, і навіщо ти прийшла до лісу? Обдарована такою красою й чеснотами, звідки ти прийшла, о красуне? Однією лише своєю появою ти, о мила, викрала моє серце. Я бажаю знати про тебе. Розкажи мені про себе, о чарівна».

Почувши те, що було сказано в ашрамі царем, діва, посміхаючись, сказала такі солодкозвучні слова: «О Духшанто, я вважаюся дочкою знаменитого пустельника Канви, що знає закон, твердого й славного».

Духшанта сказав:

О славна, адже преподобний, шанований у світі, — цнотливий. Скоріше Дхарма відступить від свого шляху, ніж суворий в обітниці пустельник. Яким же це робом ти, красуне, можеш бути його дочкою? Тут маю я великий сумнів і ти повинна розвіяти його.

Шакунтала мовила:

Слухай же, о царю, як було насправді, про те, як я потрапила сюди, як це трапилося колись і чому я — дочка пустельника. Якийсь мудрець, якось з'явившись сюди запитав був про моє народження. Вислухай, о царю, що повідомив йому преподобний.

Колись давно Вішвамитра,[13] чинячи великий аскетичний подвиг, дуже сильно стурбував Шакру, володаря богів, який подумав: «Володіючи блискучою міццю, він мабуть скине мене з мого місця силою свого подвигу». Переляканий Індра, звернувшись тоді до Менаки,[14] сказав їй так: «Ти, о Менако, відрізняєшся серед апсар чудовими чеснотами, зроби мені послугу, о прекрасна! Послухай, що я тобі скажу. Цей Вішвамитра, великий аскет, подібний Сонцю, віддавшись суворому умертвінню плоті змушує тріпотіти моє серце. О Менако, тобі дається таке доручення: Вішвамитра — чоловік із твердою душею й неприступний для всіх, о гарна станом, зайнятий здійсненням суворого аскетичного подвигу. Як би він не скинув мене з мого місця. Піди до нього й спокуси його та створи перешкоду для його подвигу, а для мене найвище благо. Спокусивши його красою й молодістю, ніжністю й жестами, посмішкою й словами, о стрункостанна, відверни його від подвигу».

Менака рекла:

Той пан наділений великою силою, завжди зайнятий суворим покаянням і гнівливий, ти його сам знаєш, володарю! Навіть ти здригнешся перед силою, покаянням і гнівом великого душею, чому ж я не повинна жахатися його? Це той, хто розлучив славного Васіштху з його улюбленими синами. Це той, хто колись народився кшатрієм і зробився потім брахманом силою подвижництва. Це той, хто для омовінь створив священну ріку, непрохідну через глибокі води, ріку, яку люди знають у світі за назвою Каушики.[15] Там колись, у лихоліття, підтримував дружину цього великодушного аскета справедливий царственний мудрець Матанга,[16] що зрадився потім бажанню. По закінченні голоду, могутній пустельник, повернувшись в ашрам, дав ім'я тій річці Пара.[17] З радісною душею він сам вчинив там жертвопринесення Матанзі, й ти, о володарю богів, зі страху перед ним з'явився, щоб випити соми. Це той, хто в страшному гніві створив сузір'я рясне зірками, хто створив зірки починаючи зі Шравани.[18] Я дуже боюся того, хто зробив ці діяння. Навчи мене так, о володарю, щоб він з люті не спалив мене. Своєю силою він може спалити світи, своєю ногою він може змусити тремтіти землю, він може жбурнути велику гору Меру і змусити її швидко вертітися. Такого пустельника, що володіє аскетичною силою та подібного палкому вогню, який вгамував свої пристрасті, як може торкнутися діва, подібна мені! Того, чиї вуста подібні палкому вогню, в кого зіниці очей подібні сонцю й місяцю, язик чий подібний богу смерти, як може торкнутися діва, подібна мені! І Яма, і Сома, й великі ріши, та садхьї, вішви [19] і валакхільї, — навіть вони всі тріпотять перед його могутністю. Як же може не тріпотіти перед ним діва, подібна мені?

Після того, як ти так наказав мені, о володарю богів, як я можу не піти до аскета! Подумай, о царю богів, про те, як захистити мене, щоб я, під твоїм захистом могла піти до нього заради тебе. Нехай Марута, коли я буду знаходитися там, розкриє мій одяг і нехай Манматха [20] буде по твоїй милости, о Боже, моїм помічником у цій справі. І нехай запашний вітерець із лісу овіває того пустельника в той час, коли я буду спокушати його.

І сказавши «добре», коли все було передбачено, вона відправилася тоді до обійстя Каушики.

Так вістить розділ шістдесят п'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 66

Шакунтала мовила:

Коли ж так сказала вона, Шакра дав веління богу вітру. Тоді, у встановлений час Менака відправилася туди разом з Ваю. І от стрункостанна в страхові побачила в ашрамі Вішвамитру, який спалив свої гріхи умертвінням плоті й був зайнятий здійсненням подвигів. Привітавши його, вона стала потім крутитися поблизу пустельника, а Марута зірвав з неї одяг, подібний місяцю. А красуня та квапливо кинулася на землю, щоб упіймати одяг, ніби соромливо сміючись перед Марутою. І кращий з пустельників побачив тоді Менаку, яка хотіла упіймати одяг, збентежену й оголену, обдаровану невимовною вродою і юністю. Побачивши її красу й принади, той тур серед брахманів, що підпав під владу любови, забажав покохатися з нею, і він покликав її. Бездоганна, вона також виявила бажання. І обоє вони провели дуже довгий час у лісі, насолоджуючись досхочу, начебто це був лише один єдиний день! І пустельник породив від Менаки Шакунталу в прекрасній долині Гімалая біля ріки Маліні. І, залишивши новонароджене дитя біля річки Маліні, Менака, зробивши свою справу, поспішно відправилася до Індри.

«Побачивши дитину, продовжував Канва, яка лежить у безлюдному лісі, повному левів і тигрів, птахи оточили її з усіх боків. І ту крихітку в лісі не сміли торкнути кровожерливі хижаки. Дочку Менаки опікували птахи. Одного разу я пішов, щоб зробити омивання, і побачив її, що лежала в густому безлюдному лісі, оточену птахами. Я приніс її додому й назвав своєю дочкою. Творець тіла, рятівник життя і той, чиєю їжею годуються, — усі троє, послідовно згадані у настановах закону, вважаються батьками. Позаяк вона в безлюдному лісі була оточена птахами, то мною тоді було дано їй ім'я Шакунтала (*«Оточена птахами»*). Таким чином, брахмане, вважай Шакунталу моєю дочкою. А бездоганна Шакунтала вважає батьком мене».

Це те, що було розказано великому ріши про моє народження, коли він запитав про те. Ти ж, о володарю людей, вважай мене дочкою Канви. Не знаючи свого батька, я вважаю батьком саме Канву. Таким чином, о царю, тобі розказано все те, що трапилося і як було почуто мною.

Так вістить розділ шістдесят шостий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 67

Духшанта сказав:

О чарівна, ти — точно царівна, бо так ясно говориш! Будь моєю жоною, о стрункостанна! Скажи, що я повинен зробити для тебе? Вінок золотий, одяг, сережки із золота, променисті камені дорогоцінні й перли з різних міст, о прекрасна, я піднесу тобі сьогодні, а також шкури, монети золоті й багато чого іншого. Нехай сьогодні ж усе моє царство буде твоїм, будь моєю дружиною, о прекрасна! Вступи зі мною в шлюб за обрядом гандхарвів, о боязка красуне, бо кращим зі шлюбів, тонкостанна, вважається гандхарвійський.

Шакунтала мовила:

О царю, мій батько пішов звідси за плодами. Почекай хвилинку, він видасть мене за тебе.

Духшанта сказав:

О стрункостанна, я хочу, щоб ти віддалася мені. Знай, о бездоганна, що я перебуваю тут заради тебе й що серце моє вкладене в тобі. Людина сама собі друг, і поведінка її залежить від неї самої. Ти повинна сама віддати себе відповідно до закону. Усього законом різняться вісім видів шлюбу: брахманський [21] і божий,[22] шлюби, властиві прадавнім ріши [23] і Праджапаті,[24] шлюби, укладені по способу асурів [25] і гандхарвів,[26] а також ракшасів,[27] і восьмий — по способу пішачів.[28] Як сказав колись Ману,[29] син Самосущого, про їхні встановлення, знай, що перші чотири підходять для брахмана. Знай також, о бездоганна, що шість видів, згаданих у послідовному порядку, призначаються для кшатрія. Для царів допускається навіть шлюб способом ракшасів, а шлюб способом асурів вважається підхожим для вайшьїв і шудр. З перших п'яти три вважаються для кшатрія законними, а два — незаконними. Шлюби ж способом пішачів і асурів ніколи не повинні допускатися. Такі приписи релігії і треба додержуватися цього закону. Обидва способи шлюбу — по способу гандхарвів і ракшасів — дозволені для кшатрія, не сумнівайся. Якщо ці обидва будуть застосовані кожний окремо або змішано, то тут не повинно бути сумніву. Ти, любляча красуне, належиш мені, який любить тебе. Тож, ти повинна бути моєю дружиною, згідно зі шлюбом по способу гандхарвів.

Шакунтала сказала:

Якщо такий шлях закону і якщо я сама собі пані, то вислухай, о кращий з нащадків Пуру, мою умову перед заміжжям, о пане! Обіцяй мені по правді те, що я скажу тобі потай. Син, який народиться в мене, нехай буде після тебе спадкоємцем престолу. О великий царю, говорю тобі правду: якщо це буде так, о Духшанто, тоді відбудеться мій союз із тобою!

Вайшампаяна мовив:

«Хай буде так, — сказав їй цар, не роздумуючи. - Я відвезу тебе у свою столицю, о діва з ясною посмішкою, бо ти гідна цього, о стрункостанна, кажу тобі правду». Сказавши так, царственний мудрець узяв її за руку і з'єднався з нею шлюбом. І, йдучи звідти, він неодноразово говорив їй, запевняючи: «Я пошлю за тобою військо, що складається з чотирьох видів, з ним я привезу тебе в мій палац, о діва з ясною посмішкою!».

Так пообіцявши їй, той цар, о Джанамеджайє, виїхав, думаючи в душі про Кашьяпу: «Що буде робити владика, зайнятий покаянням, коли почує про це?». З такими думками він повернувся у свою столицю.

Незабаром після того як він виїхав, Канва повернувся у свій ашрам. Але Шакунтала від сорому не вийшла до нього назустріч. Канва ж, великий праведник, володіючи чудовими знаннями, знав про все, що трапилося з нею. Обрадуваний, він сказав їй, бачачи все божественним оком: «З'єднання із чоловіком, яке сьогодні без мого відома вчинене тобою, і від царя зачаття, не порушує закону. Бо для кшатрія шлюб способом гандхарвів вважається найкращим, і закоханою із закоханим він може бути зроблений таємно, без усяких обрядів. Духшанта, який любить тебе, обраний тобою за чоловіка, о Шакунтало, — кращий серед мужів. Він справедливий і великодушний. У тебе народиться син, який буде великодушним і могутнім у світі, та буде володіти всією цією землею до самих меж океану. І військо того славного царя-самодержця, коли він піде на ворога, буде завжди нездоланне».

І коли він скінчив, Шакунтала, омивши ноги пустельника, сказала йому, знявши з нього ношу й забравши плоди: «Духшанта, кращий з чоловіків, обраний мною за мужа. До нього разом з радниками зволь виявити свою прихильність».

Канва сказав:

Заради тебе, красуне, я буду прихильний до нього. Одержуй же від мене подарунок, який ти вважаєш бажаним для нього.

Вайшампаяна мовив:

Тоді Шакунтала, бажаючи блага Духшанті, обрала подарунок: щоб нащадки Пуру були високодоброчесні й не позбулися б царства.

Так вістить розділ шістдесят сьомий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 68

Вайшампаяна сказав:

Коли Духшанта виїхав, давши таку обіцянку Шакунталі, стрункостанна народила сина, наділеного невимірною силою. І коли синові Духшанти виповнилося три роки, він мав блиск, подібний палкому вогню, і був обдарований красою, шляхетністю й іншими чеснотами, о Джанамеджайє! Канва, кращий серед доброчесних, велів улаштувати для нього церемонію із приводу народження й інші обряди, коли він, розумний, почав підростати. Юний, з білими гострими зубами, з тілом, як у лева, з руками відзначеними чакрою,[30] із високим чолом, чарівний той хлопчик, що відрізнявся великою силою, став швидко рости, подібно нащадкові богів. Ще шестирічним хлопчиком, могутній, він прив'язував до дерев навколо обійстя Канви, тигрів, левів і вепрів, слонів і буйволів. Він ганяв їх то сидячи верхи, то приборкуючи, то граючись з ними. Тоді ті, хто населяли ашрам Канви, нарекли йому ім'я: «Нехай він зветься Сарвадаманою, бо він приборкує всіх». І той хлопчик одержав ім'я Сарвадамана, бо він був обдарований відвагою, доблестю й силою.

Спостерігаючи за тим хлопчиком і його нелюдські діяння, пустельник сказав Шакунталі: «Час окропити його на спадкоємця престолу». І Канва, дізнавшись про його силу, сказав учням своїм: «Сьогодні ж притьмом доставте разом із сином Шакунталу, відзначену всіма щасливими ознаками, з цього обійстя до її чоловіка. Не личить жінці довге життя у своїх родичів, бо воно згубне для слави, способу життя й моральности. Тому відведіть її негайно». Сказавши «добре», усі вони, наділені невимірною силою, відправилися в місто, що носить ім'я слона, помістивши спереду Шакунталу разом з її сином. І ось, сяюча, вона разом зі своїм лотосооким сином, подібним нащадку безсмертних, прийшла до Духшанти зі знайомого йому лісу. І, з'явившись до царя, вона, хоча й знайома, була представлена йому разом із сином, який мав блиск висхідного сонця.

Шакунтала, вшанувавши, як належало царя, сказала йому: «Цей син, о царю, тобою повинен бути помазаний спадкоємцем престолу. Адже він, подібний безсмертним, народився в мене від тебе, тому зроби так, як було домовлено, о кращий з мужів! Згадай, великий, про ту угоду в ашрамі Канви, яка була тоді укладена тобою в той час, коли ми зійшлися».

А цар, коли вислухав це слово її, сказав тоді, хоча — і пам'ятав: «Я не пам'ятаю, чия ти, о негідна самітнице. Я не пам'ятаю, щоб у мене був зв'язок з тобою згідно законів, любови й користи. Йди-но собі або залишайся, чи роби все, що заманеться!».

Коли було так сказано, стрункостанна шляхетна жінка, засоромившись, залишилася нерухомою немов стовп, ніби від горя знепритомніла. З очима, червоними від хвилювання й гніву, з тремтливими устами, вона скоса подивилася на царя, ніби спалюючи його поглядом докору. Приховуючи вираз свого обличчя, схвильована гнівом, вона стримала тоді вогонь, накопичений своїми подвигами. Подумавши хвилинку, вона, сповнена горя й обурення, сказала в гніві слово чоловікові, дивлячись на нього: «Знаючи про все, о великий царю, як ти можеш говорити без підстави «не знаю», ніби яка-небудь проста людина. Твоє серце знає: правда це чи кривда, бо ти свідок, о прекрасний! Не принижуй же себе. Хіба не робить гріха той злодій, який обкрадає себе й сам представляє себе інакше, ніж він насправді є. Ти думаєш: «Я тут один!», але ти не знаєш прадавнього муні, що живе в твоєму серці, який буде знати про твоє гріховне діяння. В присутности його ти чиниш гріх. Хто, зробивши зло, думає «ніхто не знає мене», того відають і боги, і той, хто живе усередині людини. Сонце й Місяць, Вітер і Вогонь, Небо й Земля, Вода, Серце і Яма, День і Ніч, обидві Зорі й Дхарма знають про вчинки людини.

Яма, син Сонця, вибачає гріхи тому, ким задоволений той, що живе в серці, ясновидець Нараяна, свідок усіх діянь. А людину лукаву, що відрізняється дурними діяннями, яким не задоволений Нараяна, Яма мучить за гріхи. Хто, нехтуючи самим собою, представляє себе інакше і чия душа також байдужа, до того боги ставляться не краще. Не нехтуй же мною, вірною своєму мужу, думаючи, що я прийшла до тебе свавільно. Ти сам не шануєш мене, свою дружину, що стоїть перед тобою, яка гідна почесного прийому. Навіщо між людьми ти зневажаєш мною, мов простою, адже я плачу про це не в пустелі, — хіба ти не чуєш мене? Якщо ти не скажеш ні слова мені у відповідь на мої прохання, тоді, о Духшанто, твоя голова зараз же лусне на сто частин. Позаяк чоловік, увійшовши в дружину, народжується від неї знову, то прадавні мудреці називали дружину словом «джайя» (*«породителька»*). Те потомство, яке народжується від чоловіка, що сходиться із дружиною, рятує безперервно давно покійних предків. Адже син рятує батька від пекла, що носить назву Пута, то він самим Самосущим названий Путра (*«Рятівник від Пута»*). Та — справжня дружина, яка вправна в господарстві, та — справжня дружина, яка має потомство; та — справжня дружина, чиє життя належить мужу, та — справжня дружина, яка вірна чоловікові. Дружина — половина чоловіка, найкращий його друг. Дружина — основа трьох цінностей — закону, користи й любови, вона друг тому, хто має померти. Ті що мають дружин можуть робити релігійні обряди; ті, у кого є дружина, господарюють, ті, хто має дружин, веселяться; ті, хто із дружинами, сповнені щастя.

Солодкомовні, вони бувають подругами у хвилини самотности, батьками — при релігійних обрядах і бувають матерями страждаючого. Навіть у лісах дружина становить спокій для чоловіка, що перебуває на

шляху. Той, хто із дружиною, заслуговує довіри, саме тому дружина — найкращий шлях. І у випадках нещасть, коли чоловік помер і навіть прямує для нового народження, дружина, яка віддана своєму чоловікові, незмінно супроводжує його туди. Дружина, що відправилася туди раніше, очікує свого чоловіка після його смерти, а якщо раніше помер чоловік, то добра дружина іде за ним. З цієї причини, о царю, людям дається шлюб, бо чоловік знаходить дружину в цьому світі й у іншому. «Син народився від самого себе», — так сказано мудрими. Тому чоловік нехай дивиться на дружину, яка має сина, як на свою матір. Дивлячись на сина, породженого від дружини, начебто на своє лице в дзеркалі, батько відчуває радість, подібно тому як відчуває її доброчесна людина, яка досягла неба. Чоловіки, які мучаться сердечними муками або виснажені хворобами, зазнають насолоди серед своїх дружин, подібно тому як стражденні від спеки знаходять її у воді. Мудрий, якщо він навіть дуже розгніваний, не повинен говорити неприємне своїм жінкам, бачачи задоволення, радість і чесноти, що йдуть від них. Дружина — це вічне, незмінне, святе поле власного народження мужа. Навіть у пустельників, яка сила може породити потомство без дружини? Що може бути миліше, коли син, вкритий брудом і пилом, повернувшись додому пішки, обіймає батька? Навіщо ж ти сам нехтуєш цим сином, який з'явився до тебе і жадібно дивиться на тебе похмурим поглядом? Мурахи піклуються про свої яйця, не знищують їх, — як же ти, будучи знавцем закону, можеш не утримувати свого сина? Дотик одягу, дружини чи води не такий приємний, як дотик малого сина в твоїх обіймах. Брахман — кращий із двоногих, корова — краща з чотириногих, учитель — кращий з найшановніших, син же — кращий з відчутих. Нехай же цей син, прекрасний видом, обійнявши, торкнеться тебе — у світі немає дотику більш приємного, ніж дотик сина.

Після того як виповнилося три роки із часу нашої зустрічі, о згубнику ворогів, я народила цього хлопчика, о царю царів, здатного розвіяти твій сум. В той час, коли я народжувала його, о нащадку Пуру, голос із неба віщував мені: «Він зробить сто жертвопринесень коня». Хіба не правда, що чоловіки, які відправилися в інше село, посадивши з любови на коліна чужих синів і цілуючи їх лице, відчувають радість! Тобі також відомо, що двічінароджені виголошують мантри з Вед при церемоніях, присвячених народженню синів. Ти народився з мого тіла, ти походиш від мого серця, ти — це я в подобі сина, — живи ж сто років! Живлення моє залежить від тебе, а також і породження потомства, тому живи, мій сину, дуже щасливо сто років! Цей син народився від твого тіла, як другий чоловік від чоловіка. Дивися ж на мого сина, як на другого себе в прозорім озері. Подібно тому як жертовний вогонь запалюється від вогню голови роду, так і ця дитина народилася від тебе. Це ти, будучи єдиним, роздвоївся. Під час полювання, коли ти, переслідуючи антилопу, був заведений нею, я, тоді ще дівчина, була знайдена тобою, о царю, в ашрамі мого батька.

Урваші, Пурвачитті й Сахаджанья, Менака, Вішвачи й Гхрітачи — це шість апсар, кращі з кращих. З них краща апсара, по імені Менака, яка походить від Брахми, народила мене від Вішвамитри, спустившись із неба на землю. Та апсара Менака народила мене на хребті Гімалая й, залишивши мене, немов це була чужа дитина, недобра, пішла геть. Невже я зробила недобру справу в колишньому своєму народженні, що я ще дитиною була покинута рідними, а тепер і тобою! Відкинута тобою, я мабуть повернуся в ашрам, але цю дитину, що народилася від тебе самого, ти не повинен покинути!».

Д у х ш а н т а м о в и в :

Я не знаю сина, що народився у тебе, о Шакунтало! Жінки кривоусті, хто повірить твоїм словам? Твоя мати — безжалісна й розпусна Менака, якою була ти покинута на хребті Гімалая, подібно негідним жертовним залишкам. І позбавлений жалю твій батько Вішвамитра, що походить з утроби кшатріїв та зажадав брахманства, бо піддався впливу пристрасти. Але все ж Менака — краща серед апсар, а твій батько — кращий серед великих мудреців. Чому ж ти, їх нащадок, повинна говорити мов блудниця? І ти не соромишся говорити такі неймовірні слова, особливо при мені? Йди ж бо, о підступна самітнице! Де той великий мудрець, вічно суворий, де та апсара Менака й де ти сама, нещасна, що носить подобу самітниці! А цей твій син, високий на зріст, надзвичайно сильний, яким робом міг він вирости за короткий час, подібно стовбуру дерева шала?[31] Ти народилася зі знехтуваної утроби, ти говориш зі мною ніби розпусниця, адже ти породжена Менакою випадково, в пориві пристрасти. Усе, що говориш ти, невідомо мені, о самітнице, я не знаю тебе, йди куди хочеш!

Так говорить, розділ шістдесят восьмий в Адіпарві великої Магабгарати.

Р о з д і л 6 9

Ш а к у н т а л а м о в и л а :

О царю, ти бачиш недоліки інших величиною з гірчичне насіння, але, дивлячись, не зауважуєш своїх недоліків завбільшки із плід більви. Менака перша серед богів, а боги йдуть за Менакою. Адже моє народження, о Духшанто, перевершує твоє народження. Ти ходиш по землі, о царю, я ж рухаюся повітрям. Поміть же, що різниця між нами така ж, як між горою Меру й гірчичним насінням. Я досягаю осель великого Індри й Кубери,[32] Ями й Варуни. Дивися ж на мою силу, о царю! Правдиві й ті слова, що я скажу тобі, о бездоганний. Почувши їх заради прикладу, а не з ненависти, ти зволь вибачити мені. Потворна людина, доти, доки не побачить своє лице у дзеркалі, вважає себе найкрасивішою у порівнянні з іншими. Та ж, коли вона бачить своє потворне обличчя у дзеркалі, тоді вона упізнає в ньому себе, але не іншу людину.

Обдарований довершеною красою ніким не нехтує, а хто говорить занадто дурні слова стає кривдником. Адже дурень, почувши гарні й погані слова під час бесіди людей, сприймає погані слова, подібно тому, як свиня віддає перевагу бруду. Розумний же, почувши під час бесіди людей гарні та погані слова, сприймає гідні слова, подібно тому як лебідь відокремлює молоко від води.[33] Як праведник мучиться, гудячи інших, так дурна людина буває задоволена, наговорюючи на інших. Подібно тому як чесні, виявляючи повагу старшим, відчувають задоволення, так тупоумний, паплюжачи чесну людину буває задоволений. Добрі живуть щасливо не відаючи недоліків, дурні бо живуть щасливо, розшукуючи недоліки. Добрі, навіть коли їх гудять вороги, розмовляють із подібними ворогами. Тому у світі немає нічого іншого, більш смішного, ніж коли сам негідник називає чесну людину негідником.

Людину позбавлену правди й справедливости, боїться немовби розгніваної отруйної змії навіть невіруючий, а про віруючу людину — що й говорити! Хто сам, породивши на світ сина, не визнає його, щастя того руйнують боги й він не досягає інших світів. Батьки сказали про сина, що він є основа сім'ї та роду, кращий з усіх законів. Тому батько не повинен залишати сина. Ману сказав, що існує п'ять видів синів: породжені від своєї дружини, отримані у вигляді дарунку, куплені, вирощені й породжені від інших жінок. Сини, прихильні до релігії, які підтримують закон і славу мужів та множать радість їх сердець, народившись на світ, рятують від пекла своїх предків. Ти не повинен, о тигре серед царів, залишати сина, якщо ти охороняєш себе, правду і справедливість, о володарю землі! Ти тут не повинен підтримувати обман, о леве серед царів. Ставок краще сотні колодязів, жертва краща за сотні ставків. Син краще, чим сотня жертв, правда краще, чим сотня синів. Тисяча жертвопринесень коня й істина вважаються рівними, але істина все-таки відрізняється від тисячі жертвопринесень коня. Розуміння всіх Вед, купання в усіх місцях священних омивань, істина в устах мовця — чи можуть бути порівняні між собою, о царю, чи ні? Немає закону вище правди, немає нічого, більш високого, ніж правда, і немає нічого більш дурного, чим неправда. Правда, о царю, — це брахмо, правда — це найвища клятва, не порушуй же своєї обіцянки, о царю, нехай правда з'єднається з тобою! Якщо в тебе є потяг до неправди, якщо ти не віриш мені, то так і буде, я піду сама, і хай не буде спілкування мого з людиною, подібною тобі. Коли ж ти підеш з цього світу, о Духшанто, мій син буде правити в межах чотирьох морів цією землею, прикрашеною царем гір Гімалаєм».

Вайшампаяна сказав:

Сказавши такі слова, Шакунтала пішла. І тоді невидимий голос з неба сказав Духшанті, оточеному жерцями, домашнім жерцем, наставниками й радниками: «Мати є тільки утроба, син належить батькові, яким він породжений, він є сам батько. Виховай сина, о Духшанто, і не нехтуй Шакунталою. Син, який породжує потомство, о володарю чоловіків, рятує предків від житла Ями. Ти — батько цієї дитини, — Шакунтала сказала правду. Жона народжує сина, який є частина самого батька, розділеного надвоє, тому, о царю Духшанто, виховай сина Шакунтали. Якщо хто при житті покине живого сина, — це нещастя. Виховай же шляхетного сина Шакунтали, о Духшанто, нащадку Пуру! Позаяк він повинен бути вихований тобою за нашим велінням, тож нехай цей син твій називатиметься Бгарата».[34]

Почувши сказане небожителями, цар, нащадок Пуру, зрадів і сказав так домашньому жерцеві й радникам: «Слухайте сказане цим вісником богів, я й сам знаю, що це мій син. Якби я узяв свого сина тільки зі слів Шакунтали, то в народі була би підозра, і він, таким чином, не вважався б справжнім!».

Після того як цар, завдяки віснику богів, перевірив свого сина, о нащадку Бгарати, він весело й радісно прийняв його. Поцілувавши його в голову, він обійняв його з любов'ю. Шанований брахманами й уславлений співаками, цар відчував найвищу радість, яка виникає від дотику сина. І дружину свою також вшанував знавець закону Духшанта за приписами, і сказав їй цар привітно такі слова: «Мій шлюб з тобою був укладений таємно від людей, тому, о царице, це придумано мною для того щоб перевірити тебе. Народ про мене міг би подумати, що зв'язок з тобою відбувся з пристрасти, тому бо й син цей, обраний на царство, був перевірений мною. А все вельми неприємне, що було мені сказано у гніві тобою, моєю коханою, о велеока, я вибачив тобі, о мила!».

Сказавши так своїй улюбленій головній дружині, царственний мудрець Духшанта обдарував її вбранням, їжею і напоями, о нащадку Бгарати! І тоді, назвавши сина Шакунтали Бгаратою, цар Духшанта помазав його спадкоємцем престолу.

І покотилося славне колесо того великодушного Бгарати, блискуче й чудове, непереможне й велике, наповнюючи звуками увесь світ. Перемігши усіх царів, він підкорив їх своїй владі. Він діяв за законом добрих і досяг вищої слави. І той доблесний цар став Чакравартином [35] і Сарвабхаумою.[36] Він зробив жертвопринесення різними жертвами, подібно Шакрі, володарю Марутів. І за виконанням його жертвопринесень, що супроводжувалися багатими дарунками, спостерігав сам Канва, подібно Дакші. І зробив також славний Бгарата жертвопринесення Говітата [37] і Ваджимедха,[38] під час яких Бгарата дав Канві тисячі мільйонів золотих монет. Завдяки цим жертвопринесенням пішли від Бгарати бгаратійська слава й бгаратійський рід. А інші царі, які були за старих часів, почали називатися бгаратами. І в роду Бгарати народилося багато найкращих царів, наділених великою силою, подібних богам і Брахмі. Їхні імена незліченні! Я розповім тобі, о нащадку Бгарати, про тих з них, які досягли великої долі, подібні богам і віддані правді й справедливости.

Так вістить розділ шістдесят дев'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 70

Вайшампаяна мовив:

Я розповім тобі, о бездоганний, про непорочний і великий, що дарує благо й довге життя — рід Дакши — володарів істот. Про багатий і славний рід Ману — сина Сонця, Бгарати, Куру й Пуру, о рід царя аджамідхів [39] і ядавів, а також нащадків Пуру та Бгарати. Усі вони, рівні своєю могутністю великим мудрецям, згадані відповідно їхній величі.

Десять синів Прачетаса, доброчесні й могутні, вважаються першими створіннями. Вони, за допомогою вогню з хмар спалили шкідливі рослини й дерева на землі. Від тих синів Прачетаса народився Дакша, а від Дакши пішла уся твар. Тому він, о тигре серед людей, вважається прабатьком світу. Народжений від синів Прачетаса мудрець Дакша, поєднавшись із Віріні,[40] породив тисячу синів, подібних собі та непохитних ув обітниці. А Нарада навчив усіх синів Дакши, ліком у тисячу, найвищої філософії Санкхья, як засобу до порятунку. Потім, о Джанамеджайє, бажаючи створити тварин, володар тварей Дакша породив п'ятдесят дочок, яких оголосив путріками. Десять із них він віддав Дхармі, тринадцять — Кашьяпі, а Інду двадцять сім, які зайняті позначенням часу. Від тієї дочки Дакши, яка була кращою серед тринадцяти дружин, Кашьяпа, син Марічи, породив Адітьїв з Індрою на чолі, наділених мужністю, а також Вівасвана. У Вівасвана народився син — володар Яма Вайвасвата.[41] У Ями, о царю, також народився син Мартанда.[42] У Мартанди народився син — мудрий володар Ману. Потім розмножився цей рід Ману, рід людський. Від нього походять брахмани, кшатрії й усі, які називаються манавами.[43] Потім, о царю, брахмани з'єдналися із кшатріями. Серед манавів ті, хто були брахманами, засвоїли Веди разом з ведангами. Говорять, що у Ману було ще дев'ять синів і одна дочка. Це: Вена, Дхрішну, Нарішьян та Ікшваку, Каруша, Шарьяті й восьма — Іла, Прішадхра — дев'ятий і десятий — Набхагаріштa. Усі вони були могутні й дотримувалися закону кшатріїв. Відомо також, що у Ману на землі було ще п'ятдесят синів, але дійшло до нас, що всі вони загинули від взаємних чвар. Нам відомо також, що від Іли народився мудрий Пуруравас і що вона була для нього матір'ю й батьком.

Пуруравас володів тринадцятьма островами океану. Оточений нелюдськими істотами, він сам був славнозвісним мужем. Сп'янілий своєю могутністю, Пуруравас посварився із брахманами. Він захопив багатства брахманів, хоча ті й підняли крик. Тоді, о царю, зі світу Брахми з'явився Санаткумара й дав йому раду, однак він не сприйняв її. І жадібний цар був тоді проклятий розгніваним ріши, і, втративши розум від сильної пихи, він скоро загинув. Це був саме той цар, який жив у світі гандхарвів разом з Урваші, приніс вогні трьох видів, які належним чином розподілені для жертовних обрядів. І в того сина Іли від Урваші народилися шість синів: Аюс, Дхіман і Амавасу, Дрідхаюс, Ванаюс і Шрутаюс. Говорять, що в Аюса від дочки демона Сварбхану народилися сини: Нахуша, Вріддхашарман і Раджи, Рамбху й Аненас. Володар землі Нахуша, мудрий син Аюса, був обдарований правдивістю та могутністю й справедливо керував досить великим царством. Він обороняв предків, богів, мудреців і жерців, гандхарвів, змій і ракшасів, а також брахманів, кшатріїв і вайшьїв. Знищуючи юрби грабіжників, він змушував мудреців платити данину, й приносити її на спині, подібно в'ючним тваринам. І, скоривши небожителів своїми: величчю, покаянням, відвагою й могутністю, він завоював положення Індри. І народив Нахуша від дружини, одягненої в прекрасні шати, шістьох синів Яті, Яяті й Саньяті, Аяті, Панчу й Уддхаву. З них Яяті, син Нахуші, став царем-самодержцем, сповненим могутности й справедливости. Він опікував землю й здійснював жертвопринесення різними жертвами. Благочестивий, він з великою повагою завжди шанував предків і богів. Непереможний Яяті опікувався всіма підданими.

І в нього від Деваяни й Шарміштхи народилися, о магараджо, сини, могутні лучники, обдаровані всіма чеснотами. Від Деваяни народилися Яду й Турвасу, а від Шарміштхи народилися Друхью, Ану й Пуру. Справедливо керуючи народом довгі роки, о царю, Яяті досяг дуже глибокої старості, що губила його красу. І той цар, син Нахуші, подоланий старістю, сказав тоді своїм синам — Яду, Пуру й Турвасу, Друхью та Ану — такі слова, о нащадку Бгарати: «Я хочу бути молодим і, задовольняючи свої бажання, прагну розважатися з молодими жінками, виявіть мені в цьому допомогу, о сини!». Тоді старший син його, породжений від Деваяни, промовив: «Що ж тобі потрібно? Ми могли б допомогти тільки своєю молодістю». Яяті відповідав йому: «Візьми в мене мою старість. За допомогою твоєї молодості я зможу задовольняти свої почуттєві бажання. Від того, що я робив тривалі жертвопринесення соми, і від прокльону пустельника Ушанаса згасло в мене прагнення до насолод, — тому я мучуся, синочки! Нехай один з вас керує царством у моєму тілі. Я ж, здобувши юність завдяки оновленому тілу зможу віддатися насолоді». Але ті, Яду й інші, не взяли його старості. Тоді Пуру, молодший син його, обдарований правдивістю й силою, сказав йому: «О царю, здобувши молодість, насолоджуйся в оновленім тілі. Я ж, одержавши твою старість, сяду на царство за твоїм велінням». Коли було так сказано, той царственний мудрець завдяки силі своїх подвигів переніс старість у свого великодушного сина. І завдяки юності Пуру цар досяг молодості, а Пуру у віці Яяті кермував царством.

Через тисячу років непереможний Яяті, не вдовольнившись бажаннями, сказав тоді своєму синові Пуру: «Завдяки тобі я маю спадкоємця, ти мій син, який продовжить мій рід. Названий твоїм ім'ям рід Паурави досягне слави в усьому світі». Тоді той тигр серед царів, окропивши Пуру на царство, сам через довгий час підпав під владу закону часу.

Так вістить розділ сімдесятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 71

Джанамеджайя сказав:

Той Яяті, наш предок, який вважається десятим від Праджапаті, яким чином одержав украй недоступну дочку Шукри? Про це я бажаю почути докладно, о кращий з двічінароджених! Розкажи мені по черзі про царів, засновників роду Пуру, про кожного окремо.

Вайшампаяна мовив:

Був царственний мудрець Яяті, величчю подібний царю богів. Ти запитуєш мене, о Джанамеджайє, і я розповім тобі про те, як колись Шукра й Врішапарван [44] обрали його для своїх дочок, а також про шлюб Деваяні [45] та Яяті, сина Нахуші.

Між богами й асурами виникла взаємна ворожнеча за панування у трьох світах, за все, що було в них, рухоме й нерухоме. Тоді боги, прагнучи до перемоги, обрали пустельника Бріхаспаті, сина Ангіраса,[46] домашнім жерцем для здійснення жертвоприносень, а їх супротивники — мудрого Ушанаса. І обидва ті брахмана постійно суперничали один з одним. Тих данавів, яких убивали у битві боги, Кавья [47] оживляв знову, опираючись на силу науки. Тоді вони, воскресши, знову викликали на бій богів. Але тих богів, яких на бойовищі вбивали асури, не воскрешав Бріхаспаті, обдарований шляхетним розумом, бо не знав він тієї науки воскресіння — «Сандживани», яку знав Кавья. І боги впали у велику зажуру. Тоді вони, змучені страхом перед мудрим Ушанасом, прийшли до Качи, старшого сина Бріхаспаті, і сказали йому: «Приділи увагу нам, які також приділяють увагу тобі, зроби нам найвищу послугу. Ту науку, яку має брахман Шукра, обдарований невимірною силою, викради негайно. І ти будеш тоді, разом з нами, одержувати частку від жертовних приношень. Ти зможеш побачити того брахмана Врішапарвана. Він захищає тим данавів, але не захищає не-данавів. Ти молодий і зможеш здобути прихильність у того мудреця й у Деваяні, улюбленої дочки того великодушного брахмана, адже немає нікого іншого, здатного зробити це. Коли Даваяні буде задоволена гарною поведінкою, люб'язністю й ласкою, ввічливістю й смиренністю, ти неодмінно одержиш ту науку».

Сказавши «добре», Качи, син Бріхаспаті, шанований богами, відправився до Врішапарвана. Відправившись поспішно, о царю, в місто володаря асурів, Качи, посланий богами, побачив Шукру й сказав йому таке слово: «Я справжній онук мудреця Ангіраса й син Бріхаспаті, відомий під іменем Качи. Візьми мене до себе в учні. При тобі, моєму вчителеві, я буду дотримуватися строгої помірности. Дай мені на це згоду, о брахмане, на цілу тисячу років».

Шукра сказав:

Найкращий привіт тобі, о Качо, я приймаю твої слова. Я буду шанувати тебе, гідного поваги. Хай буде вшанований Бріхаспаті!

Вайшампаяна мовив:

І Качи, сказавши йому «добре», прийняв ту обітницю за вказівкою Шукри, сина Каві, самого Ушанаса. І він прийняв у належний час обітницю, як було сказано, намагаючись добитися прихильности вчителя та його дочки Деваяни, о нащадку Бгарати! Незмінно намагаючись прихилити до себе їх обох, цей юнак, що вступив у вік чоловіка, для початку став прихиляти до себе Деваяні співом, танцями й грою на різних музичних інструментах. Виявляючи увагу діві Деваяні піднесенням квітів і плодів та всілякими послугами, він скорив її, о нащадку Бгарати! Деваяні ж, приймаючи разом з ним участь у співах та грі, поділяла наодинці забави того брахмана, що дотримувався обітниці помірности. Таким чином пройшло п'ятсот років відтоді, як Качи став дотримуватися обітниці. І ось, одного разу, там проходили данави й упізнали Качу. Побачивши, що він один охороняє в лісі корів, вони не могли стерпіти цього і вбили його, внаслідок гніву на Бріхаспаті, а також заради охорони науки воскресіння. І, убивши Качу, вони кинули його вовкам, порубавши на дрібні шматочки. Тоді корови ті вернулися у свій загін без пастуха. Деваяні ж, бачачи, що корови вернулися з лісу без Качи, сказала негайно ж батькові таке слово, о нащадку Бгарати: «Твій жертовний вогонь уже палає, і сонце вже зайшло, о володарю, і корови повернулися без пастуха, а Качи все не видно, о батьку! Напевно, Качи вбитий або вмер! О батьку, без Качи я не зможу жити, говорю тобі правду!».

Шукра сказав:

За допомогою слова «з'явися» я оживлю мертвого.

Вайшампаяна провадив:

Тоді, застосувавши науку воскресіння, він покликав Качу. І, на його заклик, Качи з'явився перед ним, ставши неушкодженим силою науки. На запитання дочки брахмана він відповідав: «Я був убитий». Ось одного разу, з якогось приводу, Деваяні попросила Качу зібрати квітів, і брахман відправився до лісу. Данави ж побачили його. Тоді асури вдруге убили його та спалили, розчинили попіл у вині й дали самому

брахманові. А Деваяні знову сказала слово батькові: «Качи був посланий зібрати квітів, але його все немає, о батьку!».

Шукра сказав:

Качи, син Бріхаспаті, о дочко, відправився у путь покійних. Хоча й оживляю його моєю наукою, його вбивають знову, — що ж я можу зробити? Не потрібно засмучуватися, не плач, о Деваяні, — подібна тобі не повинна вболівати за смертним. І боги всі й увесь світ упокорюються, коли наступає недобре знамення.

Деваяні мовила:

Як мені не вболівати й не плакати про того сина й онука ріши, дідом якого був найстарший Ангірас, а батьком — Бріхаспаті, що володіє багатством подвигів. Сам він був брахмачарином і аскетом, завжди старанним і вправним у справах. Я піду дорогою Качи, я не буду їсти. О батьку, прекрасний Качи любий мені.

Шукра сказав:

Безсумнівно асури ненавидять мене, якщо безкарно вбивають мого учня. Ці супутники Рудри прагнуть зробити мене не-брахманом, бо данави вихваляють мене. Але має бути межа навіть цьому злодіянню. Кого не спалить убивство брахмана! Воно спалить навіть Індру!».

Вайшампаяна сказав:

Спонукуваний Деваяною великий мудрець Кавья знову голосно покликав Качу, сина Бріхаспаті. Зі страху перед учителем той, покликаний силою науки, тихо подав голос із живота вчителя. Йому сказав Шукра: «Яким шляхом ти потрапив у мій живіт і перебуваєш там? Скажи мені, о брахмане!».

Качи вирік:

По твоїй милости пам'ять не покинула мене, і я пам'ятаю, як усе відбулося. Але ж не могла висохнути сила моїх подвигів. Тому я здатен переносити ці жахливі муки. Убитий асурами, я був спалений і перетворений на порох, а потім був поданий тобі разом з вином, о Кавьє! Яким же робом чарівництво асурів може у твоїй присутности подолати брахманське чарівництво?

Шукра сказав:

Що я повинен зробити для тебе, о дочко! Життя Качи можна повернути лише моєю смертю. Не інакше, як розпоровши мій живіт може з'явитися Качи, що перебуває в мені, о Деваяні!

Деваяні мовила:

Дві скорботи подібні вогню, можуть спалити мене: смерть Качи й твоя власна загибель. Якщо умре Качи, то мені не буде щастя, якщо ж загинеш ти, то я не в змозі буду жити.

Шукра сказав:

Ти обдарований довершеною красою, о сину Бріхаспаті, тому Деваяні любить тебе, який любить її. Одержуй сьогодні цю науку воскресіння, якщо тільки ти не Індра у подобі Качи. Ніхто інший не може повернутися знову живим з мого живота, за винятком брахмана, — тому бери мою науку. Ставши моїм сином, і ти, о сину, покликаний до життя, коли вийдеш із мого тіла, оживи мене. Отримавши від учителя науку, ти, володіючи нею, вияви справедливу турботу про мене.

Вайшампаяна сказав:

Одержавши від учителя науку, прекрасний брахман Качи, розпоровши живіт брахмана із правої сторони, вийшов звідти, подібний до місяця наприкінці повні. І, побачивши, що той лежить на взірець купи священних знань, Качи, що оволодів потрібною наукою, оживив мертвого. І, вклонившись вчителеві, Качи сказав йому: «Ті, хто не проявляють поваги до вчителя, гідного шанування, подавця найвищого благочестя й вмістище чотирьох скарбів,[48] — ті попадають у гріховні й безславні світи».

Вайшампаяна мовив:

Протверезівши від вина й опам'ятавшись від втрати свідомості, настільки жахливої для нього, а також побачивши таким же прекрасним Качу, якого він, обманутий, випив з вином, — великодушний Ушанас, сам Кавья, сповнений гніву, піднявся з землі й стурбований тим, що випив вина, сказав тоді, бажаючи зробити добро брахманам: «Відтепер, хто із брахманів, тупоумний, в омані вип'є вино, той заслужить осудження в цьому світі й іншому, як такий, що забув закон і згубник брахмана. Це порядок, що визначає межі в поведінці й мові брахмана, встановлений мною в усьому світі. Нехай добрі брахмани й ті, хто коряться вчителям, боги й усі світи почують це». Сказавши так, він, великий невимірний океан серед океанів аскетичних подвигів, скликав тих данавів, розум яких був потьмарений долею, і сказав таке слово: «Кажу вам, данави, ви — дурні, бо Качи досяг своєї мети й буде жити у мене. Оволодівши наукою воскресіння, що являє собою найбільшу цінність, він своєю могутністю тепер рівний Брахмі та сам став Брахмою». І Кача, проживши при вчителі десять сотень років, приготувався з його дозволу відправитися в оселю богів.

Так вістить розділ сімдесят перший в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 72

Вайшампаяна вів далі:

І коли по виконанню обітниці він був відпущений вчителем і зібрався відправитися в оселю богів, Деваяні так йому сказала: «О онуче ріши Ангіраса, ти сяєш поведінкою й походженням, знаннями,

подвижництвом і смиренністю. Подібно тому як велеславний мудрець Ангірас шанувався моїм батьком, так і Бріхаспаті постійно вшановується й прославляється мною. Пам'ятаючи про це, дізнайся, що я скажу тобі, о багатий подвигами, і як я ставлюся до тебе, відданого покаянню і, який дотримується обітниць. Ти, отримавши тепер науку, повинен полюбити мене, закохану в тебе. Візьми мою руку, як личить за законом, виконавши мантри.

Качи сказав:

Як пан, твій батько, високо шанований мною, так ще більше я шаную тебе, о бездоганнотіла! Ти більш мила мені, ніж власне життя великодушного Бхаргави.[49] Ти завжди, о мила, шануєшся мною за законом, як дочка мого вчителя. Як Шукра, мій учитель і твій батько, незмінно шанується мною, точно так поважаю і тебе, о Деваяні! Тому ти не повинна мені казати так.

Деваяні мовила:

Ти — син сина вчителя, але ти не син мого батька, тому я шаную й поважаю тебе, о кращий з двічінароджених! Згадай про ту любов, яку я виявляла до тебе, о Качо, з тієї пори, як тебе кілька раз вбивали асури. Ти дізнався про мою найвищу відданість у дружбі й любові. Ти не повинен, о знавцю закону, залишати мене, безневинну й віддану тобі.

Качи мовив:

Ти змушуєш мене, о та, що дотримується святої обітниці, до недозволеної справи, будь поблажлива до мене, о чарівноброва! Для мене ти миліше вчителя, о люба! В утробі Каві, де перебувала ти, о велеока й місяцелика, побував і я, о мила красуне! За законом ти мені — сестра, тому не говори так, о чарівнице! Щасливо я пожив у тебе, о люба, і немає в мені невдоволення. Я прошу тебе дозволити мені прямувати своєю дорогою. Побажай же мені удачи на шляху! Ти повинна, без порушення закону, згадувати мене в бесідах. Уважна й віддана, ти постійно догоджай моєму вчителеві.

Деваяні сказала:

Якщо ти, якого упрошую я, відкинеш мене на догоду закону, то ця наука твоя, о Качо, не приведе до успіху.

Качи на теє:

З дозволу вчителя я відмовляюся від тебе, бо ти дочка його, але не через які-небудь твої недоліки. Проклинай же мене, якщо тобі завгодно. Але я не заслуговую прокльонів, коли я кажу тобі про обов'язки, що стосуються ріши, о Деваяні, бо ти клянеш мене сьогодні під впливом пристрасти, а не з усвідомлення справедливости. Тому те бажання, яке є у тебе, не здійсниться. Жоден син мудреця ніколи не прийме твоєї руки. А те, що ти сказала мені, ніби наука моя не принесе плоду — нехай буде так. Вона буде давати плід тому, кого я навчу тієї науки.

Вайшампаяна мовив:

Сказавши так Деваяні, Качи, кращий з двічінароджених, швидко попрямував тоді в оселю володаря богів. Побачивши, що він прийшов, боги, під проводом Індри, вшанувавши Бріхаспаті, сказали так Качі, сповнені радости: «Позаяк ти зробив нам на благо вельми надзвичайний подвиг, то слава твоя не згасне ніколи. Ти будеш разом з нами користуватися часткою від жертовних приношень».

Так говорить, розділ сімдесят другий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 73

Вайшампаяна провадив:

Коли Качи, оволодівши наукою воскресіння, з'явився до небожителів, вони з радістю вивчили од Качи ту науку й були задоволені, о туре з роду Бгарати! Зібравшись разом, вони сказали тоді виконавцю ста жертвопринесень: «Сьогодні прийшов час показати твою силу. Вбий ворогів, о Пурандаро». Коли так сказали йому ті зібрані там боги, Магхаван промовив «добре» і разом з ними виступив у похід.

І от у лісі він побачив жінок. Ставши вітром, він змішав увесь одяг дівчат, які грали там у лісі, точно це був сад гандхарви Читраратхи. Ті дівчата, вийшовши разом з води, узяли своє вбрання в такому ж порядку, як були його поклали. Але при цьому одяг Деваяни узяла тоді Шарміштха, дочка Врішапарвана, не підозрюючи, що їх одяг переплутано. Тоді через це між обома - Деваяною та Шарміштхою — відбулася суперечка.

Деваяні сказала:

Навіщо ти береш моє плаття, ти моя учениця, о асурська дочко! Якщо ти не звикла до чемного поводження, не буде тобі добра!

Шарміштха мовила:

Твій батько, ставши смиренно, постійно, начебто підлеглий, прославляє мого батька й шанує його, в той час як той або сидить, або лежить. Ти — дочка прохача, який прославляє та приймає милостиню, я ж — дочка, того, кого прославляють, хто дає, а не приймає милостиню. Беззбройна і мізерна, ти повинна тріпотіти перед озброєною, о старчихо! Ти хочеш мати в мені суперницю, але я не вважаю тебе рівнею.

Вайшампаяна сказав:

Потім Шарміштха кинула в колодязь схвильовану Деваяні, що вхопилася за плаття, а сама відправилася додому. Вирішивши, що вона загинула, Шарміштха в гріховній упевненості пішла додому, не заглянувши навіть у колодязь, бо була охоплена поривом гніву. Тим часом, до цього місця під'їхав Яяті, син Нахуші, який бажав пополювати. Його кінь та заводні коні були стомлені, а сам він мучився спрагою. І той цар, син Нахуші, побачив там колодязь, в якім не було води. Коли він заглянув у нього, він побачив там дівчину, подібну палкому вогненному полум'ю. І, як тільки кращий із царів побачив її, він запитав дівчину, яка своїм виглядом нагадувала безсмертних, заспокоївши її вельми ласкавими словами: «Хто ти, юна красуне з мідноподібними нігтями та з сережками з дуже блискучих дорогоцінних каменів? Ти, здається, давно страждаєш? Чому ж ти страшно зітхаєш та журишся? Як ти потрапила в цей колодязь, що заріс чагарником і травою? І чия ти дочка? Розкажи про все, о прекрасна станом!».

Деваяні сказала:

Я дочка того Шукри, який оживляє дайтьїв, убитих богами. Тепер він не знає, що зі мною. Ось моя права рука з мідноподібними нігтями на пальцях, о царю. Візьми й витягни мене звідси, бо ти, на мою думку, шляхетного походження. Я знаю тебе як мирного, обдарованого могутністю і славою. Тому зволь витягти з цього колодязя мене.

Вайшампаяна вів далі:

І довідавшись, що вона брахманка, син Нахуші схопив її за праву руку й витяг з колодязя. І, витягнувши її поспішно з того колодязя, цар Яяті, попрощавшись зі стрункостанною, повернувся в своє місто.

Деваяні мовила (Гхурніці): [50]

Йди-но хутчіш, о Гхурніко, розкажи про все моєму батькові. Тепер я не увійду в місто Врішапарвана.

Вайшампаяна сказав:

І, відправившись поспішно до палацу асурів, Гхурніка, побачивши там Кавью, сказала йому так зі схвильованим серцем: «Говорю тобі, о премудрий, Деваяні вбита в лісі Шарміштхою, дочкою Врішапарвана, о найщасливіший!». Почувши, що дочка його вбита Шарміштхою, Кавья засмутився й відправився поспішно розшукувати в лісі свою дочку. Тоді, побачивши в лісі свою дочку Деваяні, Кавья схопив її в обійми й сказав зажурено: «Усі люди досягають щастя й нещастя з власної провини. Я вважаю, що ти мала помилку, а те, що зараз відбулося, її спокута».

Деваяні сказала:

Чи буде для мене спокута, чи не буде, слухай уважно, що мені сказала Шарміштха, дочка Врішапарвана. Вона дійсно сказала, що ти найманий співак дайтьїв. Шарміштха, дочка Врішапарвана з очима, які почервоніли від гніву, зухвало сказала навіть такі уїдливі й брутальні слова: «Ти дочка, того хто прославляє, просить та приймає милостиню, я ж дочка того, кого славлять, хто дає, а не приймає милостиню». Так знову й знову казала мені сповнена пихи дочка Врішапарвана — Шарміштха з очима, червоними од люті. Якщо я, о батьку, дійсно дочка, того хто прославляє інших і приймає милостиню, то я вже сказала подрузі, що вмилостивлю Шарміштху.

Шукра мовив:

Ти не дочка того хто прославляє інших та приймає милостиню. Ти, о Деваяні, дочка не найманого співака, а уславленого брахмана. Про це знає сам Врішапарван, Шакра й цар Яяті, син Нахуші. Адже незбагненне брахмо, могутнє, що не має собі рівного, є моєю силою!

Так вістить розділ сімдесят третій в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 74

Шукра сказав:

Знай, о Деваяні, що все перемагає та людина, яка завжди здатна знести образи інших. Подібно тому як справжнім візником вважається саме той, хто утримує коней без повода, точно так само справжня людина та, яка приборкує спаленілий гнів, не потураючи собі — так говорять мудрі. Знай, о Деваяні, що все перемагає той, хто незлобливістю виганяє виникаючий гнів. Той вважається справжньою людиною, хто терпляче видаляє гнів, який зароджується, подібно тому, як змія скидає свою стару шкіру. Хто стримує гнів, хто здатний зносити образи, хто, будучи скривдженим, не кривдить інших, той надійна посудина корисного. Якщо узяти двох людей, з яких один невтомно приносив би жертви щомісяця протягом сотень років, а інший ні на кого б не гнівався, — то краще з них той, хто не гнівливий. Мудрий не повинен наслідувати тій сварці, яку можуть затіяти нерозумні хлопчаки та дівчатка, бо вони не здатні розрізнити, в чому сила, а в чому слабкість.

Деваяні мовила:

Батьку, я, хоча й дівчина, знаю, що є відмінності у законах, а також знаю й те, в чому сила та в чому слабкість беззлобності й образи. Адже якщо учень поводиться неналежним чином, то вчитель, якщо він бажає піклуватися про нього, не повинен його вибачати. Тому мені не подобається життя в місцях, де відбуваються погані вчинки. Мудрий, що прагне до добробуту, не повинен жити серед тих злостивих мужів, які знущаються з його гарної поведінки й походження. Треба жити серед тих доброчесних, які визнають гарну поведінку і походження цієї людини. Таке проживання вважається найкращим. Лихослів'я дочки

Врішапарвана вкрай жорстоке. Тому я вважаю, що немає у трьох світах людини, більш нечестивої, ніж та, яка сприяє блискучому щастю свого ворога, будучи сама позбавлена цього щастя.

Так вістить розділ сімдесят четвертий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 75

Вайшампаяна провадив:

Тоді Кавья, кращий з роду Бхрігу, розлютившись, не подумавши, сказав Врішапарвану, який сидів: «Вчинене беззаконня, о царю, не дає, подібно землі, плоду відразу. Але воно проявляється або в синах, або в онуках, якщо не в собі самому. Гріх, безсумнівно, дає свої плоди, мов важка їжа — у шлунку. Позаяк ти вбив брахмана Качу, нащадка Ангіраса, безгрішного знавця закону, слухняного, який знаходив радість у моєму домі, то знай, о Врішапарване, що за вбивство безневинного, а також за вбивство моєї дочки, я покину тебе разом з родичами. Я не зможу, о царю, залишатися довше у твоєму краю разом з тобою. О дайтьє, ти вважаєш, що я мелю дурниці, бо не виправляєш своєї провини й зневажаєш нею».

Врішапарван сказав:

Я не знаю беззаконня і неправди стосовно тебе, о Бхаргаво! Була лише справедливість і правда до тебе, будь же милостивий до нас. Якщо ти покинеш нас і підеш звідси, о Бхаргаво, то ми ввійдемо в океан, бо немає іншого притулку.

Шукра вирік:

Опускайтеся в океан, біжіть в усі боки, о асури, а я не можу зносити неприємності, які заподіюють моїй дочці, бо я люблю її. Нехай просять прощення в Деваяні, бо в ній усе моє життя. Я завжди опікувався твоїм добробутом, подібно тому як Бріхаспаті для Індри.

Врішапарван сказав:

Ти, о Бхаргаво, володар усього надбання великих асурів, яке є на землі, разом зі слонами, худобою й кіньми, ти також і мій володар.

Шукра мовив:

Якщо я — володар всього надбання, яке належить могутнім дайтьям, о великий асуре, то нехай буде задоволена Деваяні.

Деваяні мовила:

Якщо ти, о батьку, дійсно є володарем царя і його надбань, о Бхаргаво, то, оскільки я не знаю про це, — нехай цар сам скаже мені.

Врішапарван сказав:

Яке бажання ти маєш, о Деваяні зі світлою посмішкою, його я виконаю для тебе, якби навіть воно було сутужне для мене.

Деваяні рекла:

Я хочу мати Шарміштху разом з тисячею дівчат своєю рабинею. І нехай вона іде за мною туди, куди видасть мене заміж мій батько.

Врішапарван сказав:

Устань, о годувальнице, приведи-но борзенько Шарміштху. Нехай вона виконує будь-яке бажання Деваяні, що би та не побажала.

Вайшампаяна мовив:

Тоді годувальниця прийшла туди й сказала так Шарміштсі: «Вставай, о мила Шарміштхо, принеси щастя своїм родичам. Спонукуваний Деваяні брахман залишає своїх учнів. Що б вона не побажала, усе тепер має виконуватися тобою, о бездоганна!».

Шарміштха сказала:

Сьогодні я охоче виконаю все, чого вона побажає. Нехай Шукра й Деваяні не йдуть через мене.

Вайшампаяна продовжував:

Тоді, згідно з велінням батька, вона, оточена тисячею дівчат, поспішно відправилася в паланкіні з чудового палацу.

Шарміштха мовила:

Я з тисячею дівчат — твоя рабиня, що супроводжує тебе. Я піду за тобою туди, куди видасть тебе заміж твій батько.

Деваяні мовила:

Але ж я дочка того, хто прославляє твого батька, хто просить і приймає милостиню. Ти ж — дочка, того кого славлять. Яким же чином ти станеш моєю рабинею?

Шарміштха сказала:

Позаяк необхідно чимось прислужитися щастю моїх пригноблених родичів, я й піду за тобою туди, куди твій батько віддасть тебе заміж.

Вайшампаяна вів далі:

В той час, як дочкою Врішапарвана була дана обіцянка бути рабинею, о кращий з царів, Деваяні мовила слово батькові: «Тепер я увійду в місто асурів, о батьку, бо я задоволена, о кращий з двічінароджених! Твоя

наука й сила твоїх знань — не даремні». І коли так сказала йому дочка, славетний він, кращий з двічінароджених, радісно вступив у місто, з пошаною зустрінутий усіма данавами.

Так вістить розділ сімдесят п'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 76

Вайшампаяна мовив:

І ось, коли пройшло багато часу, о кращий з царів, прекрасна Деваяні пішла якось до лісу, щоб погратися там. Разом із Шарміштхою й тисячею рабинь вона опинилася в одному з чарівних куточків і почала розважатися й забавлятися досхочу, разом зі своїми супутницями. Радісні, вони віддавалися веселощам, випиваючи мед із квітів, ласуючи різноманітною їжею та плодами. І знову трапилося так, що захотів пополювати цар Яяті, син Нахуші, й знов знеможений спрагою та втомою потрапив у те ж саме місце. Він побачив Деваяні й Шарміштху, і тих дівчат у чудових вбраннях і прикрасах, які грали там і пили. Він побачив там Деваяні, яка сиділа зі світлою посмішкою, незрівнянну красою й кращу серед тих жінок. Шарміштха гладила їй ноги та усіляко догоджала їй.

Яяті сказав:

Двох дівиць оточують дві тисячі дівчат. Про рід та імена обох я запитую вас.

Деваяні рекла:

Я скажу тобі, о царю, послухай же мої слова. Є в асурів наставник по імені Шукра. Знай же, що я дочка його. А ця подруга — моя рабиня, що йде всюди за мною. Вона — Шарміштха, дочка володаря асурів Врішапарвана.

Яяті сказав:

Яким же чином твоя подруга, ця чарівна дівчина з гарними бровами, дочка володаря асурів, стала твоєю рабинею? Це вкрай цікаво.

Деваяні мовила:

Усе без винятку, о тигре серед мужів, відбувається з волі долі. Зважуючи визначення долі, ти не повинен дивуватись. По твоїй красі й вигляду ти — цар і володієш божественною мовою. Як твоє ім'я? Звідки ти і чий ти син? Скажи мені.

Яяті сказав:

Під час мого учнівства вся Веда увійшла в мене. Я цар і царевич, відомий як Яяті.

Деваяні сказала:

З якою метою, о царю, ти прийшов у цей край: чи бажав зібрати лотосів, чи ж волів був пополювати?

Яяті сказав:

Розшукуючи дичину, о мила, я забрів сюди в пошуках води. Ти доволі розпитала в мене, тому дозволь мені піти.

Деваяні мовила:

Із двома тисячами дівчат, разом з рабинею Шарміштхою я належу тобі. Будь моїм другом і чоловіком, добро тобі!

Яяті мовив:

Знай, о дочко Ушанаса, що я негідний тебе. Добро тобі, о красуне! Адже царі не можуть у твого батька розраховувати на шлюб з тобою.

Деваяні сказала:

Усі кшатрії з'єдналися з усіма брахманами. Ти, о сину Нахуші, — мудрець і син мудреця. Тож дійсно, одружися на мені!

Яяті сказав:

Навіть усі чотири касти походять від одного тіла, о красуне, але обов'язки в них і чистота різні — брахман вважається кращим.

Деваяні мовила:

Моєї руки, о сину Нахуші, ніколи раніше не торкався чоловік. Ти перший узяв мене за руку, — тому я вибираю тебе. Як же може інша людина доторкнутися до моєї руки, яка була взята тобою, сином мудреця, який сам є мудрецем?

Яяті сказав:

Знавець має знати, що брахман більш неприступний, ніж розгнівана змія зі страшними отруйними зубами, або ніж вогонь, що всюди поширюється.

Деваяні сказала:

Яким же чином, о кращий з мужів, «брахман більш неприступний, ніж розгнівана змія зі страшними отруйними зубами або ніж вогонь, що всюди поширюється?».

Яяті сказав:

Отруйна змія вбиває одного і меч вражає одного, але брахман у гніві знищує цілі міста й царства. Тому, о боязка, мені здається, що брахман набагато небезпечніший ніж хто-небудь інший. Тому і я не одружуся на тобі, о мила, поки ти не будеш видана мені батьком.

Деваяні мовила:

Одружися ж на мені, коли я буду видана батьком, бо ти, о царю, обраний мною. В того, хто не просить, а приймає видану батьком, не повинно бути побоювань.

Вайшампаяна продовжив:

Тоді Деваяні поспішно послала за своїм батьком. І Бхаргава, як тільки почув про це, прийшов туди й побачив царя. А цар Яяті, як тільки побачив Шукру, вітав уклоном брахмана Кавью й зупинився перед ним із шанобливо складеними долонями.

Деваяні сказала:

О батьку, це цар, син Нахуші: він узяв був мене за руку, коли я опинилася у важкому становищі. Уклін тобі! Віддай мене йому. Нікого іншого в світі я не оберу собі за мужа.

Шукра мовив:

Ти, о герою, обраний за чоловіка цією улюбленою моєю дочкою. Візьми її, віддану мною, собі за дружину, о сину Нахуші!

Яяті сказав:

Я прошу тебе, о Бхаргаво, про милість, щоб великий гріх, що виникає від змішання каст, в цьому випадку не торкнувся мене, о брахмане!

Шукра сказав:

Я звільняю тебе від гріха, вибирай що бажаєш. Не страшися цього шлюбу. Я усуваю твій гріх. Візьми згідно із законом собі за дружину Деваяні з тонким станом. Разом з нею знайдеш ти незрівнянне щастя, а ця діва Шарміштха, дочка Врішапарвана, повинна постійно шануватися тобою, о царю, але ти не повинен кликати її на ложе.

Вайшампаяна мовив:

І Яяті, коли так було сказано, обійшов Шукру зліва направо [51] і з дозволу великодушного Бхаргави, радісний відправився у своє місто.

Так вістить розділ сімдесят шостий з Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 77

Вайшампаяна провадив:

Прибувши у своє місто, подібне місту великого Індри, Яяті увійшов у жіночу половину палацу й помістив туди Деваяні. Потім за згодою Деваяні він збудував будинок поблизу гаю ашоки й оселив там дочку Врішапарвана. І, наділивши вельмишановну Шарміштху, дочку асурів, яку оточувала тисяча рабинь, вбранням, стравами й напоями, той цар, син Нахуші, насолоджувався разом з Деваяні довгі роки, подібно божеству, відчуваючи велику радість. І коли настав час, сприятливий для зачаття, Деваяні, краща з жінок, уперше зачала й народила хлопчика. Коли ж пройшла тисяча років, Шарміштха, дочка Врішапарвана, яка увійшла у розквіт, побачила, що час її настав, і вона почала міркувати: «Час мій вже настав, а мною ще не обраний чоловік. Що ж таке сталося? Що ж робити? І яким робом можна здійснити бажання? Деваяні вже стала матір'ю, я ж дарма розквітла. Але, як нею обраний був собі муж, точно так само і я оберу його. Цар повинен подарувати мені сина. Чи не прийде тепер він, справедливий, до мене на таємне побачення — таке рішення прийняте мною».

А в цей час цар вийшов з будинку і випадково в ашоковому гаю зустрів Шарміштху. Він зупинився. Побачивши його одного у безлюдному місці, Шарміштха, мило посміхаючись пішла до нього назустріч і, склавши шанобливо руки, сказала так цареві: «Хто, о сину Нахуші, сміє торкнутися жінки в будинку Соми, Індри, або Вішну, Ями або Варуни, або твоєму? Ти завжди знав мене, о царю, що я відрізняюся красою, високим походженням і доброю вдачею. Я прошу тебе, о царю, і благаю: даруй мені сина».

Яяті мовив:

Я знаю тебе як бездоганну дочку дайтьїв, обдаровану гарною поведінкою. І я не бачу в твоїй красі навіть ні цятки, що заслуговує осудження. Ушанас, син Каві,[52] сказав мені, коли я одружився на Деваяні: «Цю дочку Врішапарвана ти не повинен кликати на ложе».

Шарміштха сказала:

Говорять, о царю, що п'ять обманів пробачні: обман стосовно до жінок, під час весілля, при небезпеці для життя, при втраті всього багатства; так само не образливо й слово, сказане жартома. Але кого спитають при показаннях, а він говорить інакше, того називають брехуном, о володарю людей! І коли робиться єдина справа, — неправда також шкодить тому, хто говорить неправду.

Яяті сказав:

Цар повинен бути прикладом для всіх. Він може загинути, якщо буде говорити неправду. Я не можу вчинити неправильно, навіть потрапивши у великі труднощі.

Шарміштха мовила:

Кажуть, що наступні два твердження однакові: чоловік подруги — це також власний чоловік, і шлюб її — також є власний шлюб. Тому ти, вибраний моєю подругою, є також і мій муж.

Яяті сказав:

Прохачам маю дати — така обітниця, прийнята мною. Ти просиш мене! Скажи ж про своє бажання, що я повинен зробити для тебе?

Шармштха сказала:

Врятуй мене від гріха, о царю, охорони мою чесноту. Маючи від тебе потомство, я дотримувалася б у світі найвищого закону. Тільки троє є незаможними: дружина, раб і син. Те багатство, яке вони мають, належить тому, кому вони самі належать. Я — рабиня Деваяні, дочка ж Бхаргави підвладна тобі. Тому вона і я підвладні тобі. Візьми ж мене!

Вайшампаяна сказав:

І коли так було сказано, той цар втямив, що це правда, вшанував Шармштху й виконав закон. Зійшовшись із Шармштхою, він досхочу насолодився нею. І потім, вшанувавши один одного, вони розійшлися своїми дорогами.

Після цього Шармштха, з гарними бровами й милою посмішкою, уперше зачала від того найкращого царя. І потім, о царю, коли настав час, вона, лотосоока, народила хлопчика з лотосоподібними очима, рівного величчю божественному нащадкові.

Так вістить розділ сімдесят сьомий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 78

Вайшампаяна мовив:

Почувши про народження хлопчика, Деваяні зі світлою посмішкою, яка почали думати про Шармштху, мучачись сумнівами, о нащадку Бгарати! І, прийшовши до Шармштхи, Деваяні сказала так: «Який це гріх, о стрункостанна, вчинено тобою, жадібної до любові?».

Шармштха сказала:

Якийсь доброчесний мудрець, знавець Вед, прийшов до мене. Того подавця дарунків я попросила про виконання законного бажання. Я не домагаюся виконання своїх бажань незаконним шляхом, о наділена світлою посмішкою! Говорю тобі правду: ця моя дитина від того мудреця.

Деваяні рекла:

Добре, о боязка. Якщо це правда, то двічінароджений той відомий тобі. Я хочу знати про рід, ім’я й походження того двічінародженого.

Шармштха сказала:

Побачивши його, який блищав величчю й силою подібно сонцю, в мене не було сили запитати його, о діво зі світлою посмішкою!

Деваяні мовила:

Якщо це так, о Шармштхо, якщо твоя дитина од найвищого й найкращого двічінародженого, то в мене немає на тебе гніву.

Вайшампаяна сказав:

Після того як вони так сказали одна одній та засміялися, дочка Бхаргави пішла додому, впевнившись, що це правда. І народила Деваяні від царя Яяті двох синів: Яду і Турвасу, начебто це були другі Шакра й Вішну. А Шармштха, дочка Врішапарвана, від того ж царственого мудреця народила трьох хлопчиків: Друхью, Ану й Пуру.

Ось, одного разу, Деваяні, осяяна світлою посмішкою, разом з Яяті, о царю, відправилася у великий ліс. І там вона побачила хлопчиків божественної краси, таких довірливих і приязних. Вони гралися там. Здивована вона так сказала: «Чиї це хлопчики, о царю, чарівні, подібні синам богів? Мені здається, що вони за величчю й красою схожі на тебе». І, спитавши так царя, вона запитала хлопців: «До якого роду належить ваш батько-брахман, о діти, і як його ім’я? Скажіть же мені правду, бо я бажаю почути про це!».

І ті хлопчики вказали своїми пальчиками на самого царя, а матір’ю назвали Шармштху. І, сказавши так, вони всі разом підійшли до царя, але цар не приголубив їх при Деваяні. Тоді хлопчики з плачем прибігли до Шармштхи. Бачачи любов тих дітей до царя й довідавшись правду, цариця тоді сказала так Шармштсі: «Як же ти, залежна від мене, вчинила мені образу? Хіба ти не боїшся, що вдалася до того ж звичаю асурів?».

Шармштха сказала:

Що було сказане мною щодо мудреця, то є правда, о милоусміхнена! Справедливо і за законом я чиню, тому не боюся тебе. Коли був тобою вибраний муж, тоді він також був вибраний і мною. Адже чоловік подруги за законом стає також чоловіком іншої подруги, о чарівна! Ти найперша й найкраща брахманка й гідна моєї поваги й шани. Але ще більш гідний моєї поваги царственний мудрець. Хіба ти не знала про це?

Вайшампаяна мовив:

Почувши її слова, Деваяні тоді так сказала: «О царю, тепер я не буду більше жити тут, бо ти заподіяв мені образу». Бачачи, як вона, смаглява, з очима повними сліз, швидко встала й відправилася поспішно до Кавьї, цар засмутився тоді й збентежений пішов за нею, ласкаво втішаючи її. Але вона не верталася, і при цьому очі її почервоніли від гніву. Не відповідаючи нічого царю, вона невдовзі прийшла до Ушанаса, сина Каві. І як тільки вона побачила батька, вона вклонилася йому й стала перед ним. Слідом за нею і Яяті вшанував Бхаргаву.

Деваяні сказала:

Закон переможений беззаконням. Високе поступилося низькому. Я ображена Шарміштхою, дочкою Врішапарвана. Троє синів породжені від неї царем Яяті, а в мене, нещасної, говорю тобі, о батьку, тільки двоє синів. Цар цей відомий знавцем закону, о нащадку Бхрігу, але я говорю тобі, о Кавьє, що він переступив межу.

Шукра сказав:

Раз ти, о магараджо, будучи знавцем закону, вчинив приємний гріх, то тебе скоро осягне нескорима старість.

Яяті мовив:

О пане, без усякої іншої думки, крім задоволення прохання дочки володаря данавів про потомство, мною це зроблено за законом. Той чоловік, який вибраний жінкою і не дає вдоволення її бажанню, коли вона просить його про це, той, о брахмане, називається тут тлумачем Вед — згубником зародка. І той, кого попросить наодинці жінка, сповнена бажання й підхожа для цього, не вступає у зв'язок з нею, — той також за законами називається вченими згубником зародка. Маючи на увазі ці доводи, о нащадку Бхрігу, я, спонукуваний страхом порушення закону, вступив у зв'язок із Шарміштхою.

Шукра сказав:

Ти повинен чекати моїх розпоряджень, бо ти, о царю, залежиш від мене. Неправильний вчинок відносно своїх обов'язків розглядається як злодійство, о сину Нахуші!

Вайшампаяна сказав:

Проклятий розгніваним Ушанасом, Яяті, син Нахуші, втратив колишню молодість й швидко дожив до старості.

Яяті сказав:

Я ще не насолодився молодістю й Деваяною, о нащадку Бхрігу! Зроби мені милість, о брахмане: нехай ця старість не входить у мене.

Шукра сказав:

Я говорю це не дарма. Ти одержав старість, о царю! Але цю старість ти передай іншому, якщо бажаєш.

Яяті сказав:

Дозволь, о брахмане, щоб син мій, який віддав би мені свою молодість, став би власником мого царства, чесноти й слави.

Шукра сказав:

Ти можеш передати свою старість кому побажаєш, о сину Нахуші, й, думаючи у серці про мене, ти не допустиш гріха. Той син, який дасть тобі свою молодість, стане царем довговічним, — він знайде славу й велике потомство.

Так вістить розділ сімдесят восьмий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 79

Вайшампаяна мовив:

І, одержавши старість, Яяті відправився у своє місто. Потім старшому й найкращому своєму синові Яду він сказав таке слово: «Старість, зморшки й сиве волосся здолали мене, о сину, внаслідок прокльону Ушанаса, сина Каві. Але я ще не насолодився молодістю. Візьми ж, о Ядо, мою неміч разом зі старістю. Завдяки твоїй молодості я віддавався б насолодам. Коли ж мине тисяча років, я знову поверну тобі твою молодість і візьму свою неміч разом зі старістю».

Яду сказав:

Той, хто розслаблений старістю, має сиве волосся й бороду, вкрите зморшками тіло. Він неприємний на вигляд, неспроможний і худий, він не здатний виконувати роботу, ним зневажають молоді й слуги. Такої старості я не бажаю.

Яяті сказав:

Раз ти, породжений з мого серця, не віддаєш мені своєї молодості, то твоє потомство, о сину, не буде володіти царством.

О Турвасо, візьми мою неміч разом зі старістю. Завдяки твоїй молодості я віддавався б насолодам, о сину! Коли ж мине тисяча років, я знову поверну тобі молодість і візьму назад свою неміч разом зі старістю.

Турвасу вирік:

Не бажаю я старості, о батьку, яка губить насолоди й бажання, знищує силу й красу, руйнує розум і саме життя.

Яяті мовив:

Раз ти, породжений з мого серця, не віддаєш своєї молодості, то твоє потомство, о Турвасо, піде до загибелі. О безрозсудний, ти будеш царем серед тих, чиї звичаї й закони переплутані, які чинять перекручено, харчуються м'ясом і низькі. Ти будеш панувати над тими, які вступають у зв'язок із дружинами вчителів і сплять із тваринами, над грішниками й варварами, які мають вдачу худоби.

Вайшампаяна сказав:

Так проклявши свого сина Турвасу, Яяті, звернувшись до Друхьї, сина Шарміштхи, мовив такі слова: «О Друхьє, візьми на тисячу років мою старість, що руйнує колір обличчя й красу, і дай мені свою юність! Коли ж мине тисяча років, я поверну тобі юність і візьму назад свою неміч разом зі старістю».

Друхью сказав:

Старий не насолоджується ні слоном, ні колісницею, ні конем, ні жінкою, і голос його стає хрипким. Такої старості я не бажаю.

Яяті мовив:

Раз ти, породжений з мого серця, не віддаєш мені своєї юності, то твоє заповітне бажання ніколи не збудеться, о Друхьє! Ти разом з родичами будеш постійно жити там, де немає ніяких засобів пересування, крім переправи на човнах і плотах, — ти, не-цар, будеш носити лише славетне ім'я.

О Ано, візьми мою неміч разом зі старістю. Завдяки твоїй юності я віддавався б насолодам тисячу років!

Ану сказав:

Старий приймає їжу в певний час, точно дитина, він нечистий і не робить узливання вогню в потрібний час. Такої старості я не бажаю.

Яяті сказав:

Раз ти, породжений з мого серця, не віддаєш мені своєї юності й крім того тобою перераховані недоліки старості, то ти знайдеш її. І нащадки твої, о Ано, загинуть, як тільки досягнуть молодості. Ти ж сам станеш порушником обов'язків при узливаннях вогню.

О Пуро, ти — мій улюблений син, ти будеш ще більш улюбленим! Старість, зморшки й сиве волосся, о сину, здолали мене внаслідок прокльону Ушанаса, сина Каві. Але я ще не насолодився молодістю. Візьми, о Пуро, мою неміч разом зі старістю. Завдяки твоїй юності я якийсь час віддавався б насолодам. Коли ж мине тисяча років, я поверну тобі молодість і візьму назад свою неміч разом зі старістю.

Вайшампаяна сказав:

У відповідь на ці слова Пуру негайно ж сказав батькові: «Як ти сказав мені, о великий царю, так я й виконаю твоє слово. Я візьму твою неміч, о царю, разом зі старістю. Ти ж візьми від мене юність і віддавайся насолодам, скільки буде тобі завгодно. Обдарований юністю й красою, я віддам тобі свою молодість, і, одягнений у твою старість, я буду жити, як ти сказав мені».

Яяті мовив:

О Пуро, сину мій, я задоволений тобою, і вдоволений я обіцяю тобі наступне: народ у царстві твоєму буде процвітати в усіх своїх бажаннях.

Так вістить розділ сімдесят дев'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 80

Вайшампаяна провадив:

І тоді, завдяки отриманій ним молодості Пуру, Яяті, син Нахуші, кращий з царів, сповнений радости, почав віддаватися, скільки бажав, приємним насолодам, що не суперечили закону, у відповідности зі своїми бажаннями, часом і нахилами, як цього заслуговував той цар царів. Він задовольняв богів — жертвопринесеннями, предків — поминальними жертвами, бідних — наданням милостині, двічінароджених — виконанням їх заповітних бажань, гостей — їжею і питвом, вайшьїв — захистом, шудр — добротою, а ворогів — утихомиренням. І, вшановуючи справедливо всіх підданих по заслугах, Яяті опікувався ними, начебто це був навіч другий Індра. І, обдарований силою лева та юністю, при якій йому були доступні всі насолоди, цар досяг найвищого щастя, не порушуючи закону. І той володар людей, вдоволений досягненням своїх бажань, згадував, засмутившись, про час, строк якому повинен був настати через тисячу років. І, думаючи про те, він, як справжній знавець часу, лічив хвилини й миті. Коли ж встановлений строк минув, він сказав своєму синові Пуру: «Завдяки твоїй молодості, о сину, я користувався досхочу усіма насолодами, о приборкувачу ворогів, у відповідності зі своїми бажаннями і часом. О Пуро, я задоволений тобою! Благо тобі! Візьми від мене свою юність і це царство візьми, бо ти — сину мій, виявив мені послугу».

І тоді цар Яяті, син Нахуші, узяв назад свою старість, а Пуру узяв назад свою молодість. Але касти на чолі з брахманами сказали таке слово царю, який вирішив помазати на царство свого молодшого сина Пуру: «Яким чином ти, о володарю, обійшовши Яду, онука Шукри і старшого сина Деваяни, передаси царство Пуру? Яду — твій старший син, після нього народився Турвасу. Сини ж Шарміштхи це: Друхью, потім Ану й, нарешті, Пуру. Як же, коли обійдені старші, може молодший одержати царство? Ми звертаємо на це твою увагу, а ти дотримуйся закону».

Яяті мовив:

Усі касти на чолі з брахманами, слухайте моє слово про те, чому царство моє не може бути передане старшому синові! Моє веління не було виконано старшим моїм сином Яду. Тож той, хто суперечить батькові, добрими не вважається сином. Але той є сином, який слухає батька й мати, добрий і корисний їм. Той справжній син, який стосовно батька й матері чинить як син. До мене виявили зневагу Яду, а потім Турвасу. Ще більшу зневагу виявили до мене Друхью й Ану. Але Пуру послухався мого слова й особливо ушанував мене. Тому моїм спадкоємцем є молодший син, який узяв мою старість. І те бажання моє виконане

Пурою, який є для мене справжнім сином. Крім того, Шукрою, сином Каві, самим Ушанасом, був даний мені дарунок: «Той син, який буде слухатися тебе, стане царем, володарем землі». Тому я прошу вас: хай буде помазаний на царство Пуру.

Народ вирік:

Син, який обдарований чеснотами й завжди добрий до батька й матері, заслуговує всілякого блага, якщо він навіть і молодший, о володарю! Пуру заслуговує цього царства, бо він син твій, який зробив тобі приємне. Позаяк цей дарунок дав сам Шукра, то ми не можемо сказати нічого іншого.

Вайшампаяна мовив:

І коли так сказали йому задоволені городяни та селяни, син Нахуші тоді окропив на царство свого сина Пуру. І, передавши Пуру своє царство, цар той вчинив для себе обряд присвяти на проживання в лісах. І потім він вийшов з міста у супроводі брахманів і пустельників.

Від Яду пішли ядави,[53] нащадками ж Турвасу вважаються явани,[54] а нащадками Друхью — бходжи,[55] від Ану ж походять племена млеччхів. А від Пуру пішов рід пауравів, в якім народився й ти, о царю, щоб правити цим царством тисячу років, приборкуючи свої почуття.

Так вістить розділ вісімдесятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 81

Вайшампаяна вів далі:

Так, помазавши на царство свого улюбленого сина, цар Яяті, син Нахуши, обрадуваний пішов до лісу і став пустельником. Поживши якийсь час у лісі разом із брахманами, смиренний, він харчуючись плодами й коріннями, виконавши суворі обітниці, відправився звідси на небо. І, потрапивши в оселю богів, він жив там радісно й щасливо, але через якийсь час він знову був скинутий з неба Шакрою. Однак я чув, що скинутий з неба, він, падаючи, не досяг землі й зупинився у повітрі. Є чутка, що він, могутній, знову потрапив на небо і вступив у збори богів разом з царем Васуманасом,[56] Аштакою,[57] Пратарданою [58] та Шибі.

Джанамеджайя спитав:

Завдяки якому подвигу той володар землі знову досяг неба? Я бажаю почути докладно і правдиво про все це, що розповідається тобою, о брахмане, в присутности брахманів та мудреців. Адже Яяті, володар землі, був подібний цареві богів! Наділений величчю, подібною сонцю, він був засновником роду Куру. Він був великодушний, користувався широкою популярністю й здобував святу славу. Про всі діяння його, як на небі, так і тут, я бажаю почути.

Вайшампаяна відповів:

Добре, я розповім тобі чудесну оповідь про подвиги Яяті на небесах і тут, яка має непорочне значення і знищує всякий гріх.

Цар Яяті, син Нахуші, помазавши свого молодшого сина Пуру на царство, зрадів і відправився в ліс, щоб жити пустельником. Розселивши своїх синів на чолі зі старшим — Яду — в межах своїх володінь, той цар довго жив у лісі, харчуючись плодами й корінням. Приборкавши свою душу й перемігши гнів, він, могутній, радував богів і предків, роблячи жертвопринесення на вогні, як це встановлено за законом для лісового пустельника. Володар вшанував гостей лісовими плодами й пряженим маслом, сам харчувався залишками їх їжі й займався збором колосків. Цілу тисячу років цар провів в такому становищі. Тридцять років він пив тільки одну воду, приборкавши свою мову й думку. Цілий рік він, невтомний, харчувався повітрям. Потім рік цар піддавав себе катуванню — між п’ятьма вогнями. Протягом шести місяців він стояв на одній нозі, харчуючись тільки вітром. І тоді він відправився на небо, покривши священною славою своїх подвигів небо й землю.

Так вістить розділ вісімдесят перший в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 82

Вайшампаяна сказав:

Досягши неба, той цар царів поселився в оселі богів, шанований богами, садхьями, марутами й усіма Васу. Мандруючи зі світу богів у світ Брахми, той охоронець землі, чинячи сумлінно, жив там у смиренності довгий час — так говорить поголоска.

Одного разу Яяті, кращий з царів, прийшов до Шакри. І тоді наприкінці бесіди Шакра запитав володаря землі.

Шакра сказав:

Коли Пуру, узявши в тебе старість, о царю, вершив справи на землі під твоєю подобою, що ти тоді сказав йому, передавши своє царство? Скажи мені правду.

Яяті мовив:

Уся ця область між Ґангою і Ямуною належить тобі. Ти — цар у середній частині землі, а брати твої — прикордонні володарі. Той, хто без гніву — кращий ніж гнівний. Поблажливий — кращий, чим той, у кого немає поблажливости. Люди вище, ніж не-люди. Вчений краще невченого. Той, на кого гніваються, нехай у відповідь не гнівається, бо гнів, якщо на нього не звертати уваги, мучить гнівливого й цим дає йому користь.

Незлобливий нехай не буде суворим, нехай не прихиляє до себе ворогів низькими засобами, нехай не говорить таких різких і дурних слів, які б бентежили інших. Він повинен знати, що різка і груба людина, що ранить людей словами ніби колючками, є найнещаснішою серед людей, яка носить смерть відбитком на обличчі. Нехай вона буде спочатку вшанована доброчесними, а потім нехай буде захищена ними, нехай завжди переносить образи нечестивих. Поведінка шляхетного повинна ґрунтуватися на поведінці доброчесних. Стріли слів вилітають із вуст, ними вражений уболіває днем і вночі, або ж вони попадають у слабкі місця іншого. Тому мудрий не повинен метати таких стріл в інших. Адже немає в трьох світах кращого засобу скріплення ніж дружба, щедрість і приємне слово до всіх істот. Тому завжди слід говорити дружнє слово, але ніколи не слід казати образливого. Нехай він шанує тих, хто заслуговує поваги, нехай усе дає, але ніколи нехай не просить.

Так вістить розділ вісімдесят другий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 83

Індра мовив:

Виконавши всі обов'язки, о царю, і залишивши родину, ти вийшов у ліс. Я запитую тебе, о сину Нахуші, з ким ти подібний силою аскетичних подвигів, о Яяті?

Яяті сказав:

Ні серед богів, та й людей, ні серед гандхарвів та великих ріши я не бачу нікого, хто б міг зрівнятися зі мною силою аскетичних подвигів, о Васаво!

Індра прорік:

Коли ти зневажаєш тих хто нижче за тебе, рівних тобі, а також кращими й більш грішними ніж ти, без видимих на те підстав, то ці твої світи скінчені для тебе й ти сам, о царю, коли заслуги твої закінчаться, знову впадеш на землю.

Яяті мовив:

Якщо світи, о Шакро, добігли для мене до кінця через нехтування до богів, ріши і гандхарвів, я, втративши світ богів, хотів би впасти серед добрих, о царю богів!

Індра мовив:

Ти впадеш серед добрих, о царю, де ти, втративши колишнє становище, досягнеш вищого. Отже, знаючи про це, о Яяті, ти не повинен зневажати потім рівними й вищими.

Вайшампаяна провадив:

І от коли Яяті покинув святі світи, що належали царю безсмертних, його, який падав звідти, побачив найкращий царственний мудрець Аштака. І сказав йому охоронець приписів закону: «Хто ти, юначе, красою рівний Індрі й блиском подібний палкому вогню? Кращий з тих хто ширяє в піднебессі, ти, подібно сонцю, падаєш з неба, темного внаслідок хмар, які закрили його. Побачивши тебе, який падає сонячним шляхом, наділеного невимірним блиском вогню і сонця, усі ми знітилися, думаючи: «Що ж це таке падає!». Побачивши тебе, що йде шляхом богів, за могутністю своєю подібного Шакрі, Сонцю або Вішну, ми всі зараз наблизилися до тебе, бажаючи довідатися правду про твоє падіння. Адже ми не насмілюємося першими запитати тебе, але й ти нас не запитуєш — хто ми такі. Тому ми запитуємо тебе: чий ти, о наділений чудесною красою, і з якої причини з'явився ти? Нехай страх твій зникне. Залиши ж скоріше свою зніяковілість і помилку, о рівний красою володарю богів! Навіть Шакра, убивця Бали, не в змозі здолати тебе, коли ти перебуваєш серед добрих. Адже добрі завжди опора добрих, позбавлених щастя, о подібний царю безсмертних! Тут зібралися володарі всього рухомого й нерухомого, ти перебуваєш серед таких добрих. Вогонь проявляє свою силу в зігріванні, земля ж сильна вирощуванням насіння, сонце сильне тим, що опромінює все для добрих, паном є гість».

Так вістить розділ вісімдесят третій в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 84

Яяті сказав:

Я — Яяті, син Нахуші й батько Пуру. За зневагу до всіх істот я скинутий зі світу богів, сіддхів та ріши й, залишений усіма, падаю, бо заслуги мої скінчилися. Та я старше вас за віком і тому не виявив вам поваги. Серед двічінароджених заслуговує пошани той, хто вище в науці або в аскетичних подвигах, або ж старше за віком.

Аштака вирік:

Ти сказав, що той, хто старше за віком, вважається гідним поваги. Але ти не сказав, о царю, яким же чином той, хто вчений і старше віком, повинен шануватися двічінародженими.

Яяті мовив:

Говорять, що гріх ворожий благим діянням: хоча він не таїться в безодні, але веде до пекла. Добрі не ідуть за невартими, щоб їх характер спонукував їх говорити із прихильністю. У мене було різноманітне й величезне багатство. Але тепер я не придбаю його, хоча й додавав би старання. Таким чином, маючи це на увазі, той, хто думає про своє благо при житті, буде мати правильне розуміння. Багато хто у світі живих

займає різне положення, але вони залежать від долі. Їхні зусилля й влада є пошуками. Подумавши своїм розумом про те, що доля всесильна, нехай мудрий, отримавши і те й інше, не віддається їм. Якщо істота осягає, що щастя й нещастя її залежить від долі, а не від власних старань, то вона, міркуючи, що доля всесильна, ніколи не буде засмучуватися або радіти. Мудрий нехай не засмучується в нещасті, нехай і не радіє щастю, а нехай завжди живе байдужний до всього. Нехай він, думаючи, що доля сильніше, ніколи не засмучується й не радіє. Я ніколи, о Аштако, не втрачаю самовладання при небезпеці, й на серці в мене ніколи не буває ніякого суму, коли я думаю про те, що я повинен безсумнівно чинити у світі так, як пропонує мені Творець. Створіння, які походять з поту, з яєць, що розривають землю, які плазують, хробаки й риби у воді, камені, а також усі трави й ліс, — досягають свого вищого буття після закінчення часу, визначеного долею. Знаючи про нестійкість радості й журби, навіщо, о Аштако, віддаватися скорботі? Що б я не намірявся робити й що б я не зробив, — я ніколи від цього не страждаю. Тому, не проявляючи недбалости, я відкидаю страждання.

Аштака мовив:

Розкажи мені, о царю, як слід про всі ті найважливіші світи, якими ти насолоджувався, о царю, а рівно й про час, бо ти говориш про встановлення закону немов ясновидець.

Яяті сказав:

Я був тут царем усієї землі й скорив великі країни. І прожив я тут тільки тисячу років, а потім досяг вищого світу. І в прекраснім місті Індри, з тисячею воріт, що розкинулося на сто йоджан, я прожив тоді тисячу років і потім відправився в ще більш вищий світ. Досягши чудового й нетлінного, важкодоступного світу Праджапаті, володаря всесвіту, я прожив там тисячу років і досяг потім ще більш високого світу. Отримавши світи у володіннях кожного бога, я жив там, за бажанням, шанований усіма богами й володіючи могутністю й блиском, рівним величі найбільших богів. Змінюючи свій вигляд за бажанням, я жив потім десять тисяч сотень років у Нандані, проводячи час із апсарами й дивлячись на гарні квітучі дерева з ніжним запахом. Так пройшло дуже багато часу. І ось одного разу, коли я перебував там, надмірно прив'язавшись до божественних радостей, вісник богів, суворий виглядом, тричі сказав мені гучно, низьким голосом: «Згинь!». Це я дуже добре пам'ятаю, о леве серед царів! І я був скинутий тоді з Нандани, бо заслуги мої вичерпалися. І я почув у небі голоси богів, що вболівали зі співчуття до мене, о володарю людей: «Ой леле, цей Яяті, хоча він і мав заслуги й досяг святої слави, падає вниз, бо його заслуги вичерпалися!». Їм тоді я сказав, падаючи: «Яким робом мені впасти серед добрих?». Помітивши це місце ваших жертвопринесень, зазначене ними, я поспішно опустився сюди. Зачувши запах жертовного масла, властивий місцю жертвопринесень, і побачивши звої диму, я сповнився радости.

Так вістить розділ вісімдесят четвертий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 85

Аштака мовив:

Якщо ти, змінюючи свій вигляд за бажанням, прожив у Нандані десять тисяч сотень років, то чому ж ти, належачи головним чином до Крітаюґи, залишивши справжню свою природу, впав на землю.

Яяті сказав:

Подібно тому як тут друзів, рідних та родичів, коли їх майно витратиться, залишають люди, так точно й там — людину, коли її заслуги скінчилися, негайно залишають сонми богів разом з їхнім володарем.

Аштака мовив:

Як люди в тому світі втрачають свої заслуги і якого становища досягають найгірші з них? Щодо цього мій розум особливо знічений. Скажи ж мені про це, бо мені здається, що ти всезнавець.

Яяті сказав:

Усі вони, о володарю мужів, ремствуючи, попадають у це земне пекло. Коли вичерпані їхні заслуги, вони багаторазово проходять різні форми існування на землі, щоб служити їжею для чаплі, шакалів і ворон. Тому таке зло, що заслуговує осудження у світі, повинно бути відвернуто людиною. Про все це докладно розказано тобі, о царю, тепер скажи — що ще я повинен сказати тобі?

Аштака сказав:

Коли їх руйнує вік, шуліки, ворони й комахи пожирають їх тіла, яким чином вони продовжують своє існування? Я нічого не чув про інше, земне пекло.

Яяті вирік:

Після того як тіла їх розклалися, вони у відповідности зі своїми діяннями, спрямовуються зазвичай на землю й попадають у це земне пекло, не зауважуючи того, як минає багато періодів літ. Деякі носяться в повітрі шістдесят тисяч років, інші — вісімдесят тисяч років. І під час падіння їх переслідують страшні земні ракшаси з гострими іклами.

Аштака сказав:

За які гріхи переслідують падаючих ті страшні земні ракшаси з гострими іклами? Яким чином вони продовжують існування і які з них знову попадають в утробу?

Яяті сказав:

Подібно тому як квітковий пилок, потрапивши у квітку, розвивається в плід, точно так само розвивається й сім'я випущене чоловіком. Воно попадає в маткову вологу й, опинившись в утробі, розвивається там. Таке сім'я проникає в дерева й рослини, у воду й повітря, в землю й простір, а також в усі істоти — чотириногі й двоногі, — і в такий спосіб стають зародками.

А ш т а к а м о в и в :

Потрапляючи в людську утробу, воно приймає іншу форму або входить в утробу у властивій йому формі? Скажи мені про це. Я тому запитую тебе, що маю сумнів. Яким робом проходить оформлення тіла: зріст, очі, вуха, свідомість? На моє питання розкажи про це усю правду, бо ми всі вважаємо тебе, о батьку, за всевідаючого.

Я я т і с к а з а в :

В час, сприятливий зачаттю, повітря втягує в утробу сім'я, що з'єдналося з матковим виділенням. І з силою, відповідною розмірам того сімені, воно поступово розбудовує зародок. Останній же, володіючи тілом, що оформилося, й містячи в собі шість органів почуттів, народжується людиною. Через вуха він сприймає звуки, зором він бачить усяку форму, нюхом він відчуває запах, язиком — смак, шкірою — дотик, і нарешті, свідомістю він розпізнає ідеї. Отже, о Аштако, знай, як відбувається розвиток у тілі шляхетної живої істоти.

А ш т а к а м о в и в :

Людина, після того як померла, або спалюється, або її ховають чи й розкладається, перейшовши після розкладання в небуття, яким чином усвідомлює себе надалі?

Я я т і с к а з а в :

Залишивши своє тіло, о леве серед царів, вона приймає безтілесну форму, видаючи бурмотіння немов уві сні. І у відповідности зі своїми добрими й поганими діяннями, вона зі швидкістю, яка випереджає вітер, входить в іншу утробу. Праведники вступають в чисту утробу, а грішники — у гріховну. У такий спосіб грішні стають хробаками й комахами. Я більше нічого не маю сказати тобі, о шляхетний! Так розвиваються із зародку істоти: чотириногі, двоногі, шестиногі та інші. Про це повністю мною розказано. Про що ж іще ти бажаєш запитати мене, о леве серед царів?

А ш т а к а м о в и в :

Якою діяльністю, о батьку, досягає смертний вищих світів: подвижництвом або знаннями? Я питаю тебе, розкажи мені все як слід, якими діяннями досягає він щасливих світів.

Я я т і м о в и в :

Подвижництвом, щедрістю, спокоєм, смиренністю, скромністю, простотою й жалем до всіх істот. Мудрі кажуть, що люди, яких долає неуцтво, завжди гинуть через свою гордовитість. Вчений, що вважає себе за вченого, той, який за допомогою науки руйнує славу інших, досягає лише світів, що мають кінець, і Брахма не дає йому нагород. Підтримка вогню, мовчазність, навчання й жертвопринесення — усі ці чотири дії розсіюють страх. Але якщо вони неправильно застосовані заради марнославства, то кожне з них заподіює страх. Користуючись повагою, нехай він не віддається радості й нехай не віддається суму через зневагу до нього. Тут в цьому світі доброчесні шанують доброчесних. Недобрі ж не осягнуть людини з добрим розумом. «Ось стільки він повинен дати, ось стільки нехай він зробить жертвопринесень, ось стільки він повинен вивчити», — така моя обітниця. Говорять, що в ній немає тих підстав для страху, яких слід уникати. Позаяк мудрі визнають, що тільки прадавнє джерело мудрости заслуговує уваги розуму, то вони, приймаючи форму, осяяну блиском вічного блаженства, досягають вищого спокою тут і після смерти.

Так вістить розділ вісімдесят п'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Р о з д і л 8 6

А ш т а к а с п и т а в :

Як повинен поводитися домогосподар, щоб відправитися до богів, як повинен чинити прохач милостині, як повинен поводитися той, хто виконує роботу вчителя, і, як повинен чинити пустельник, щоб вступити на істинний шлях? Із цього приводу дають різні тлумачення.

Я я т і в і д п о в і в :

Учень, що дотримується обітниці помірности, досягає мети, якщо він приступає до навчання коли його покличуть; якщо його не примушують у домашніх справах учителя, якщо він встає раніше, а лягає пізніше учителя; якщо він ласкавий, приборканий і твердий, уважний і здатний до навчання. Прадавня упанішада говорить про домогосподаря, що він, надбавши законним шляхом багатство, повинен робити жертвопринесення, роздавати милостиню, пригощати гостей і не повинен брати того, що не дано іншими. Найвищого успіху досягає такий пустельник, який, приборкавши своє бажання до їжі, живе в лісі, добуває їжу самотужки й утримується від гріха; який роздає милостиню близьким і не заподіює страждань іншим. Той жебрак, хто живе не за рахунок своїх занять і бездомний, хто постійно приборканий у почуттях і відсторонився від усього, хто користується притулком не в місцях проживання й моторний, хто, проходячи невеликий шлях за день, мандрує не в одній місцевості. Тією ніччю, коли завмирає повсякденне життя, коли бувають переможені пристрасти й ті, що віддалися насолодам, — у ту ніч мудрий, який вийшов у ліс, нехай

прикладе зусилля до того, щоб приборкати свою душу. Той що живе в лісі, звільнивши там елементи свого тіла, приводить до порятунку десять поколінь своїх предків і десять наступних родичів, і одночасно себе як двадцять першого.

А ш т а к а с п и т а в :

Розкажи нам: скільки є видів пустельників і скільки видів пустельництва? Ми бажаємо почути про це.

Я я т і в і д п о в і в :

Той може бути пустельником, в кого, хоча він і живе у лісі, є поблизу село, або ж той, хто, хоча він і живе в селі, має поблизу ліс, о володарю людей!

А ш т а к а с п и т а в :

Яким же чином у того, хто живе в лісі буває поблизу село і яким чином в того, хто живе у селі буває поблизу ліс?

Я я т і м о в и в :

Пустельник, який не може долучитися до мирського способу життя, повинен жити в лісі. І в такий спосіб у нього, хоча він і живе в лісі, буває поблизу село. Пустельник, який не має вогню й постійного житла та блукає різними місцями, повинен задовольнятися таким одягом, який носять на стегнах. І нехай він задовольняється такою їжею, яка достатня лише для підтримки життя. І в такий спосіб у нього, хоча він і живе в селі, є поблизу ліс. Той пустельник, який, відкинувши бажання, кинувши свої заняття й приборкавши почуття, буде дотримуватися обітниці мовчання, — досягне в світі успіху. Хто сміє не шанувати того, в кого білі зуби, обрізані нігті, хто зробив омивання й прикрашений чеснотами, хто вільний від бажань і чистий у своїх вчинках? Коли пустельник, виснажений покаянням і стомлений, коли зменшується його м’ясо, кістки й кров, приходить до байдужности, поринувши в мовчання, — він, перемігши цей світ, перемагає й інший. Коли пустельник розшукує ротом їжу, уподібнюючись корові, то колишнє його мирське життя не сприяє його безсмертю.

Так вістить розділ вісімдесят шостий в Адіпарві великої Магабгарати.

Р о з д і л 8 7

А ш т а к а с п и т а в :

Хто з цих двох, що сяють подібно сонцю й місяцю, першим досягає злиття з богами?

Я я т і в і д п о в і в :

З них першим досягає брахмо жебрак, що приборкав свої пристрасти, хоча він і живе у селі, маючи місце проживання серед домогосподарів, які віддаються почуттєвим насолодам. Хто, не досягши ще старшого віку, буде віддаватися пристрастям, той нехай вчинить покаяння й, виконавши його, нехай творить інший подвиг. Те, що шкідливе людям, називають неприпустимим. Хто служить закону, маючи слабкий розум, той не свій і не має пана. Рівним чином, о царю, такі ж і щирість, і споглядання, і шляхетність.

А ш т а к а с п и т а в :

Ким тебе послано сьогодні, о царю, як вісника? Ти молодий і носиш вінок, ти гідний споглядання і чудовий. Звідки ти з’явився та у який бік прямуєш? Чи тобі призначене місце на землі?

Я я т і в і д п о в і в :

Коли заслуги мої вичерпалися, мене було скинуто з неба для того, щоб увійти в це земне пекло. Я відправляюся туди, як тільки поговорю з вами, бо охоронці світу кваплять мене, о брахмани! Усі ви, ті, що зібралися тут, — доброчесні. Коли я повинен був упасти на землю, я обрав дарунок: упасти серед благочестивих. І цей дарунок було мною отримано від Шакри, о володарю мужів!

А ш т а к а с п и т а в :

Я запитую тебе, о царю: чи є там світи для мене, розташовані в повітряному просторі або ж у небі, бо я вважаю тебе ясновидцем Дхарми? Якщо вони є, то ти не впадеш, хоча й падаєш.

Я я т і в і д п о в і в :

Як на землі є худоба й коні разом з гірськими й лісовими тваринами, так і на небі є для тебе світи. Тож знай про це, о леве серед царів!

А ш т а к а с к а з а в :

Я даю тобі ті світи, які є на небі, о володарю царів! Тому ти, хоча й падаєш, не впадеш. Приймай же їх скоріше, де б вони не були — в повітряному просторі чи на небі, о переможцю недругів!

Я я т і м о в и в :

Не той, хто не є брахманом, подібно нам, а знавець брахмо може приймати дарунки, о перший з царів! Я раніше роздавав постійно брахманам стільки, скільки міг давати, о володарю людей! Нехай же той, хто не є брахманом, а також брахманка, дружина героя, — не живуть нещасними від того, що вони приймають дарунки. Якщо я зроблю те, чого не робив раніше, коли бажав пізнати істину, то хіба буде це добре?

П р а т а р д а н а с к а з а в :

Я — Пратардана. Я запитую тебе, о обдарований чудовою красою: чи є для мене світи, розташовані в повітряному просторі або на небі, бо я вважаю тебе ясновидцем Дхарми?

Я я т і с к а з а в :

Численні світи там є для тебе, о володарю мужів! В них не відають горя. Рясні медом і пряженим маслом, вони нескінченні, якщо навіть у кожному з них жити тільки по сім днів. І ці світи чекають на тебе.

Пратардана мовив:

Я віддаю їх тобі. Нехай же ті світи, які належать мені, будуть твоїми. Тому ти, хоча й падаєш, не повинен будеш упасти. Позбувшись від омани, займай же їх скоріше, де б вони не перебували — у повітряному просторі чи на небі.

Яяті мовив:

Жоден цар, рівний силою іншому цареві, не побажає його добробуту, о царю, придбаного здійсненням добрих справ. Цар, що впав у нещастя з волі долі, якщо він мудрий, ніколи не чинить непристойно. Цар, направляючи свою увагу на справедливість, повинен прагнути зробити свій життєвий шлях законним і ведучим до слави. Той, хто, подібно мені, має справжній розум і має знання, не повинен чинити так непристойно, як ти пропонуєш мені. Якщо я, бажаючи досягти знання, зроблю те, чого раніше не робили інші, то хіба це буде добре?

В той час як цар Яяті говорив так, йому тоді сказав Васуманас, кращий з царів.

Так вістить розділ вісімдесят сьомий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 88

Васуманас мовив:

Я — Васуманас, син Рушадашви. Я запитую тебе: чи є для мене світи на небі або в повітряному просторі, о володарю мужів, бо я вважаю тебе, о шляхетний, ясновидцем Дхарми?

Яяті сказав:

Скільки місць у повітряному просторі й на землі нагріває сонце своїм жаром, стільки світів нескінченних очікують тебе на небі.

Васуманас мовив:

Я віддаю їх тобі. Нехай же ті світи, які належать мені, будуть твоїми. Тому ти, хоча й падаєш, не повинен будеш упасти. Якщо для тебе, о царю, зовсім непристойно прийняти їх у дарунок, то купи їх хоча б за билинку.

Яяті сказав:

Я не пам'ятаю, щоб ще в дитинстві, коли я сумнівався, мною була зроблена нечесним шляхом купівля або продаж. Якщо ж я, бажаючи пізнати істину, зроблю тепер те, чого раніше не робили інші, то хіба це буде добре?

Васуманас мовив:

Якщо покупка їх є для тебе небажаною, о царю, то візьми тоді ті світи в подарунок від мене. Сам я не збираюся коли-небудь відправитися туди, о володарю мужів! Тож нехай всі ті світи будуть твоїми.

Шибі сказав:

Я — Шибі, син Ушинари.[59] Я запитую тебе: чи є для мене світи, о батьку, розташовані в повітряному просторі або на небі, бо я вважаю тебе ясновидцем Дхарми?

Яяті сказав:

Ти, о мудрий, ні словом, ні серцем не нехтував тими, хто приходив до тебе, о володарю мужів! Тому на небі є для тебе нескінченні світи, виглядом подібні до блискавки, гучні й великі.

Шибі мовив:

Якщо покупка їх є для тебе небажаною, о царю, то візьми тоді ті світи в подарунок від мене. Віддавши, я не візьму їх назад. Відправившись у ті світи, ти будеш насолоджуватися там.

Яяті сказав:

Як ти маєш могутність, рівну Індрі, так і ці нескінченні світи — твої, о володарю мужів! Я ж не можу насолоджуватися у світах, які надані мені іншими, — тому, о Шибі, я не бажаю дарунку.

Аштака сказав:

Якщо ти не приймеш охоче, о царю, світи від кожного з нас, то всі ми, залишивши їх тобі, відправимося в пекло.

Яяті сказав:

О добрі, згідно зі справедливістю й добротою, дайте мені те, що належить мені по заслугах. Але не можу я зважитися на те, чого раніше ніколи не робив.

Аштака спитав:

Чиї це видніються п'ять золотих колісниць? Перебуваючи високо, вони блищать подібно вогняному полум'ю?

Яяті відповів:

Ці п'ять золотих колісниць, які, перебуваючи високо, блищать подібно полум'ю вогню, повезуть усіх вас.

Аштака продовжив:

Зійди ж на колісницю, о царю, і відправляйся повітрям, а ми підемо туди, коли настане час.

Я я т і с к а з а в :

Тепер ми всі повинні відправитися разом, бо ми — підкорювачі небес. Ось вже видно нам чистий шлях до оселі богів.

В а й ш а м п а я н а в и р і к :

Тоді всі вони, найкращі з царів, зійшли на колісниці та відправилися в дорогу, прямуючи в небеса й наповнюючи небо й землю блиском своїх чеснот.

А ш т а к а с к а з а в :

Я вважав раніше, що шляхетний Індра — цілковито мій друг і що я першим досягну неба. Чому ж цей Шибі, син Ушинари, один на повній швидкості обігнав колісниці?

Я я т і в и р і к :

Бо Шибі, цей син Ушинари, віддав все своє багатство заради досягнення божественного шляху, тому він і виявився кращим серед нас. Щедрість і подвижництво, правдивість і справедливість, скромність і особиста гідність, терпіння й поблажливість — усі ці якості, о милий, представлені в незрівнянному й незлобливому цареві Шибі, о царю, завдяки тільки його розуму. Бо він чинив у своєму житті саме так, і дотримувався скромности, тому Шибі й обігнав нас на своїй колісниці.

В а й ш а м п а я н а м о в и в :

Аштака з цікавости знову запитав свого діда по матері, подібного Індрі: «Я запитую тебе, о царю, скажи мені правду: звідки ти, хто ти й чий ти син? Адже немає у світі іншого кшатрія або брахмана, крім тебе, який зробив би те, що зроблено тобою!».

Я я т і с к а з а в :

Я — Яяті, син Нахуші й батько Пуру, я був владарем усієї землі. Що було таємницею для моїх родичів, про те я говорю тепер відкрито: я — ваш дід по матері. Скоривши всю цю землю, я дав брахманам гарних коней однокопитних, що підходять для жертвопринесення, прив'язавши їх на площі, й боги тоді стали прихильними. Я віддав брахманам усю цю землю, повну коней і слонів, рясну худобою, золотом і кращими багатствами, а також дав сто арбудів [60] племінних корів. Силою моєї чесноти існує небо й земля, а також вогонь палає серед людей. Не даремні слова сказані мною, бо добрі шанують чесноту. І всі боги, пустельники й люди можуть бути вшановані завдяки чесноті — таке моє розуміння. Той, хто без заздрости розповість, як усе трапилося, про всіх нас, переможців небес, найкращим брахманам, той досягне однакових світів поряд з нами.

В а й ш а м п а я н а с к а з а в :

Так той шляхетний цар, переможець недругів, був урятований синами своєї дочки. Зробивши такі значні подвиги, він покинув цей світ, наповнивши землю славою своїх подвигів.

Так вістить розділ вісімдесят восьмий в Адіпарві великої Магабгарати.

Р о з д і л 8 9

Д ж а н а м е д ж а й я м о в и в :

О блаженний, я бажаю почути про царів, продовжувачів роду Пуру: які вони, яка їхня хоробрість і могутність? Адже в тому роду ніколи не було царя, який був би позбавлений гарної поведінки, не відрізнявся хоробрістю, або не мав би потомства. Про історію тих царів, знавців наук, чиї діяння прославлені, я бажаю докладно почути, о багатий подвигами!

В а й ш а м п а я н а м о в и в :

Добре, я розповім тобі, коли ти запитуєш мене, про продовжувачів роду Пуру, доблесних і рівних силою Шакрі.

Від Пуру та його дружини Паушти народилося троє синів, три великі вої-колісничні: Правіра, Ішвара й Раудрашва. З них Правіра був продовжувачем роду. Від нього та від його жінки Шьєні народився могутній син, герой Манасью з лотосоподібними очима, охоронець землі в чотирьох її межах. У Манасью від його жони Саувіри народилися троє синів: Субхру, Санханана та Вагмін, усі герої й могутні вої-колісничні. У Раудрашви від апсари Мішракеши народилося десять синів, могутніх лучників і героїв, які робили жертвопринесення, мали потомство й користувалися великою славою. Усі вони були вправні в усіх видах зброї й віддані закону — це Ричепу, Какшепу й могутній Кріканепу; Стхандiлепу, Ванепу і могутній воїн Стхалепу; Теджепу, могутній і мудрий, та Сатьєпу, рівний доблестю Індрі, Дхармепу й десятий — Саннатепу, рівний силою богам. Усі ці сини, о сину, були непереможні й зробили жертвопринесення Раджасуя та Ашвамедха.[61] Сином Ричепу був мудрий цар Матінара. У Матінари ж було четверо синів, о царю, сповнених безмірної відваги: Тансу, Махан, Атіратха й Друхью, незрівнянний за величчю. З них Тансу, обдарований могутньою силою, був продовжувачем роду Пуру. Він досяг слави й величі, та скорив цю землю. І могутній Тансу породив сина Іліну, і той, кращий з переможців, також скорив усю цю землю. Іліна породив потім від Ратхантари п'ятьох синів, о царю, Духшанту й інших, подібних п'яти складовим частинам світу, — це Духшанта, Шура й Бгіма, Прапура й Васу. Старший з них — Духшанта став царем, о Джанамеджайє!

У Духшанти від Шакунтали народився мудрий цар Бгарата. Від нього ж пішла велика слава роду Бгарати. І Бгарата породив від трьох дружин дев'ять синів. Але цар не був задоволений ними, заявляючи: «Не схожі на мене». Тоді, роблячи жертвопринесення великими жертвами, Бгарата одержав від Бхарадваджи сина по імені Бхуманью, о нащадку Бгарати! І, вважаючи, що нарешті має сина, нащадок Пуру, о кращий з бгаратів, помазав Бхуманью спадкоємцем престолу. Потім у того володаря землі з'явився ще син по імені Вітатха. І той Вітатха став згодом сином Бхуманью. А також Сухотра й Сухотрі, Сухаві й Суяджу, які народилися у Річики від його дружини Пушкаріні, стали синами Бхуманью. Старший серед тих царів — Сухотра — одержав царство. І він зробив жертвопринесення багатьма жертвами — Раджасуя, Ашвамедха й іншими. І Сухотра володів усією землею аж до меж океану, повною слонами, коровами, конями і багатою різними скарбами. І обтяжена величезною вагою, переповнена слонами, кіньми й колісницями, та до краю перенаселена людьми, земля його стала ніби поринати. У той час як цар Сухотра справедливо правив народом, земля була всюди відзначена сотнями тисяч ступ [62] і жертовних стовпів, рясна зерном і переповнена людьми, вона здавалася начебто населеною богами. І Айкшваки народила від володаря землі Сухотри Аджамідху, Сумідху й Пурумідху, о нащадку Бгарати! Аджамідха був кращим з них; на ньому тримався рід. І він породив від трьох дружин шістьох синів, о нащадку Бгарати! Духміні народила Рікшу. Нілі — Духшанту й Парамештхина, Кешині ж народила Джахну й ще двох — Джану й Рупіна. Усі ці панчали походили від Духшанти й Парамештхина, а кушики є, о царю, нащадками Джахну, що володів безмірною силою. Говорять, що Рікша, який був старше Джани й Рупіна, став царем. І від Рікши народився син Самварана, продовжувач роду, о царю!

Ми чули, о царю, що коли Самварана, син Рікши, правив землею, для підданих настали великі нещастя. І тоді від усякого роду нещасть зруйнувалося царство, вражене голодом і смертю, посухою і хворобами. А війська ворогів розбивали нащадків Бгарати. І, потрясаючи землю силою війська чотирьох видів, цар панчалів швидко пройшов через усю країну, скоряючи її. І з десятьма арміями він переміг у битві того нащадка Бгарати. Тоді цар Самварана разом із жоною, радниками, синами й родичами втік вельми перестрашений. І став жити він біля великої ріки Сіндху [63] в гаю, розташованому біля гори омитої рікою. Там нащадки Бгарати жили довгий час перебуваючи у фортеці. І коли вони прожили там цілих тисячу років, нащадків Бгарати відвідав великий мудрець Васіштха. Вийшовши йому назустріч і ретельно вшанувавши його, ті всі нащадки Бгарати піднесли йому почесне питво та з шанобливістю надали все славному ріші. І коли він прожив там вісім років, сам цар звернувся до нього зі словами: «Будь нашим домашнім жерцем, бо ми воліємо завоювати царство». І Васіштха дав свою згоду нащадкам Бгарати, сказавши: «Ом!». Далі нам відомо, що він призначив нащадка Пуру царем-самодержцем над усіма кшатріями по всій землі, ніби перетворивши його в бичачі роги, що підносяться над усім. І той знову вступив у володіння столицею, яка раніше була заселена Бгаратою, і знову змусив усіх царів платити йому данину. Могутній Самварана, володар країни Аджамідха, оволодівши всією землею, зробив потім жертвопринесення багатьма великими жертвами з багатими дарунками.

Потім дочка Сонця Тапаті народила від Самварани сина Куру. Його всі піддані обрали на царство, вважаючи його найсправедливішим. Завдяки його імені стало знаменитим на землі поле Куруджангала.[64] Той великий подвижник за допомогою своїх аскетичних подвигів зробив Курукшетру [65] священною. Нам також відомо, що його розважлива дружина Вахіні народила п'ятьох синів: Ашвавана, Абхішвана й Читраратху, Муні й знаменитого Джанамеджайю. Відомо також, що в Абхішвана були сини: Парікшит і могутній Шабалашва, Абхираджа, Віраджа й могутній Шалмала, Уччайхшравас, Бхадракара й Джитарі — восьмий. В їхньому роду отримали славу своїми благочестивими діяннями семеро інших могутніх воїв, серед яких першим був Джанамеджайя. У Парікшита народилися сини, усі знавці закону й мирської користи, по іменам: Какшасена, Уграсена і доблесний Читрасена, Індрасена, Сушена й Бгімасена. У Джанамеджайї були сини, могутні й знамениті на землі: Дхрітараштра, самий старший, і Панду, Бахліка й Нішадха, обдарований великою силою, могутній Джамбунада й Кундодара, Падаті й Васаті — восьмий. Усі вони були досвідчені в законі та в досягненні мирської користи, й були віддані благу всіх істот. З них Дхрітараштра став царем. І в нього були сини: Кундіка, Хастій та Вітарка, Кратха й Кундала — п'ятий, а також Хавіхшравас, Індрабха й непереможний Суманью.

У Пратіпи народилися троє синів, о туре з роду Бгарати: Девапі, Шантану й Бахліка, могутній воїн, який бився на колісниці. З них Девапі пішов у мандри, бажаючи досягти релігійних заслуг. А Шантану й великий герой Бахліка володіли землею.

В роду Бгарати народилося ще багато чудових царів, могутніх воїв, що билися на колісницях, о царю, подібних божественним мудрецям. Такі ж царі, великі герої, подібні до богів, народилися й у роду Ману, примножуючи покоління Айли.[66]

Так вістить розділ вісімдесят дев'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 90

Джанамеджайя сказав:

Я почув від тебе, о царю, про велике походження моїх предків, я також почув про шляхетних царів, народжених в цьому роду. Однак мене не зовсім задовольняє приємний виклад, зроблений в короткій формі. Тому розкажи мені знову, але докладно, це чудове оповідання, починаючи із самого прабатька Ману, володаря тварин. Кому не доставлять задоволення розповіді про їхнє священне й високе походження? Їхня висока слава, збільшена завдяки їхнім благодіянням і справедливости, чеснотам і великодушности, поширилася у трьох світах. Я вельми тішуся, слухаючи оповідь, яка насолодою дорівнює трунку безсмертя, про тих, хто були наділені чеснотами й могутністю, доблестю й силою, благочестям і рішучістю.

Вайшампаяна мовив:

Слухай, о царю, як я буду розповідати про щасливе походження всього твого роду, про який колись я вислухав уважно від Двайпаяни.

У Дакши народилася Адіті, у Адіті — Вівасван, у Вівасвана — Ману, у Ману — Мулу; у Іли народився Пуруравас, у Пуруравасa — Аюс, в Аюса — Нахуша, а у Нахуші — Яяті. У Яяті ж було дві дружини: Деваяні, дочка Ушанаса, і дочка Врішапарвана по імені Шарміштха. Від них походить подальше потомство: Деваяні народила Яду й Турвасу, а синів — Друхью, Ану й Пуру народила Шарміштха, дочка Врішапарвана. Звідси від Яду пішли ядави, а від Пуру — паурави. У Пуру була жінка по імені Каусалья. Від неї в нього народився син по імені Джанамеджайя, який зробив три жертвопринесення коня й жертвопринесення Вішваджит [67] і, зробивши їх, пішов до лісу. І Джанамеджайя узяв за дружину дочку Мадгави, по імені Ананта. Від неї в нього народився Прачинван, який скорив східну країну аж до меж, де сходить сонце — тому йому й було дане ім'я Прачинван (*«Володар Сходу»*). Прачинван одружився на Ашмакі. Від неї в нього народився Саньяті. А Саньяті одружився на дочці Дрішадвана, по імені Варанги. Від неї в нього народився Ахампаті. А Ахампаті одружився на дочці Критавірьї, по імені Бхануматі. Від неї в нього народився Сарвабхаума. Сарвабхаума ж силою оволодів дочкою царя кекайїв по імені Сунанда. Від неї в нього народився Джайятсена. А Джайятсена одружився на дочці царя Відарбхи [68] по імені Сушува. Від неї в нього народився Арачина. Арачина одружився на іншій дочці царя Відарбхи, по імені Марьяда. І від неї в нього народився Магабхаума. А Магабхаума одружився на дочці Прасенаджита, по імені Суяджня. Від неї в нього народився Аютанайїн, який для здійснення людського жертвопринесення привів десять тисяч чоловіків, тому йому було дане ім'я Аютанайїн (*«Той, що привів десять тисяч»*). І Аютанайїн одружився на дочці Прітхушраваса, по імені Бхаса. Від неї в нього народився Акродхана. Акродхана одружився на дочці царя калінгів по імені Каранду. Від неї в нього народився Деватітхи. Деватітхи одружився на дочці царя Відехи,[69] по імені Марьяда. Від неї в нього народився Річа. А Річа одружився на дочці царя країни Анга,[70] по імені Судева. Від неї він породив сина Рікшу. Рікша одружився на дочці Такшаки, по імені Джвала. Від неї він породив сина по імені Матінара. Матінара біля річки Сарасваті вчинив дванадцятирічне жертвопринесення. І коли жертвопринесення було закінчене, Сарасваті сама, з'явившись, обрала його своїм чоловіком. Від неї він породив сина по імені Тансу. Звідси йде новий рід. Сарасваті народила від Матінари сина Тансу, а Тансу породив від Калінди сина Іліну. А Іліна породив від Ратхантари п'ятьох синів — Духшанту й інших. Духшанта одружився на дочці Вішвамитри по імені Шакунтала. Від неї в нього народився Бгарата. Тут приводяться дві шлоки про Бгарату:

«Мати є лише утроба, бо син народжується від батька, він є сам батько. Виховай сина, о Духшанто, не нехтуй же Шакунталою. Син, що породить потомство, о володарю людей, рятує предків від оселі Ями. Ти — батько цієї дитини, — Шакунтала сказала правду!».

Тому йому дали ім'я Бгарата (*«Вихований»)*. І Бгарата одружився на Сунанді дочці Сарвасени, царя Каші. Від неї в нього народився Бхуманью. А Бхуманью одружився на дочці Дашархи, по імені Джайя. Від неї в нього народився Сухотра. Сухотра одружився на дочці царя Ікшваку, по імені Суварна. Від неї в нього народився Хастін, який заклав це місто — Хастінапур. Тому він і називається Хастінапур (*«Місто Хастіна»*). А Хастін одружився на царівні Тригарти [71] по імені Яшодхара. Від неї в нього народився Вікунтхана. Вікунтхана одружився на царівні Дашархи [72] на ім'я Судева. Від неї в нього народився Аджамідха. В Аджамідхи ж від п'яти його дружин Кайкейї, Наги, Гандхари, Вімали й Рікши народилося дві тисячі чотириста синів. Кожний із цих царів мав потомство, але продовжувачем роду був Самварана. Самварана одружився на дочці Вівасвана, по імені Тапаті. Від неї в нього народився Куру. Куру одружився на царівні Дашархи, по імені Шубхангі. Від неї в нього народився Відуратха. А Відуратха одружився на царівні Магадхи, по імені Супарія. Від неї в нього народився син по імені Аругван. Аругван одружився на дочці царя Магадхи, по імені Амріта. Від неї в нього народився Парікшит. А Парікшит одружився на дочці Бахуди, по імені Суяша. Від неї в нього народився Бгімасена. Бгімасена одружився на царівні кекайїв, по імені Сукумарі. Від неї в нього народився Парьяшравас, якого називали по імені Пратіпа. А Пратіпа одружився на дочці царя Шибі, по імені Сунанда. Від неї він породив синів: Девапі, Шантану й Бахліку. Девапі ще хлопчиком пішов у ліс. Шантану ж став царем. Тут наводиться шлока, що вихваляє Шантану: «Усякий старець, до якого доторкається руками Шантану, досягає щастя й стає знову молодим. Тому його знають як Шантану «Доброчинний»».

Ось чому він прозивається Шантану. Шантану одружився на дочці Бхагіратхи, по імені Ґанга. Від неї в нього народився Деваврата, якого прозвали Бгішмою. А Бгішма, бажаючи зробити батькові приємне, оженив його на Сатьяваті, яка була вже матір'ю й звали її Гандхакалі. В неї, коли вона була ще дівицею, народився від Парашари Двайпаяна. В неї ж від Шантану народилися два інших сина, Вічитравірья й Читрангада. З них Читрангада, ще неповнолітній, був убитий гандхарвом. Вічитравірья ж став царем. Вічитравірья одружився на обох дочках царя Каші від його жони Каусальї: Амбіці й Амбаліці. Але Вічитравірья умер бездітним. Тоді Сатьяваті подумала: «Рід Духшанти приходить у занепад». І вона подумала про ріши Двайпаяну. Він, ставши перед нею, сказав: «Що я повинен зробити?» Вона сказала йому: «Брат твій Вічитравірья відправився на небо бездітним, породи ж для нього доброчесне потомство». І той, сказавши «прекрасно», породив трьох синів: Дхрітараштру, Панду й Відуру. Потім у царя Дхрітараштри народилося сто синів від дружини його Гандхарі, завдяки милости, зробленої їй Двайпаяною. Серед тих синів Дхрітараштри четверо стали відомими — це: Дурьйодхана, Духшасана, Вікарна й Читрасена. У Панду ж було дві жінки: Кунті й Мадрі, обидві — перлини серед жінок.

Одного разу Панду, відправившись на полювання, побачив мудреця, в подобі антилопи, що вступив у зв'язок із самицею. І в той час як він покривав там її, не встигнувши ще випустити сім'я й одержати задоволення, той вразив його стрілою. Простромлений, він сказав так Панду: «Позаяк я, не встигнувши випустити сімені, був уражений тобою, мужем, який підлеглий цьому ж закону і вправний у випущенні сімені, то й ти сам, опинившись в такому ж положенні й не встигнувши випустити сімені, скоро знайдеш смерть!». І сполотнілий Панду, надалі, уникаючи прокльону мудреця, не наближався до своїх дружин. Він сказав такі слова: «Завдяки своєму легкодумству я викликав на себе це прокляття. Але я чув, що для бездітного не існує світів на небі. Тому ти народи для мене синів», — так він сказав Кунті. І тоді вона народила синів: Юдхіштхіру — від Дхарми, Бгімасену — від Марути, Арджуну — від Шакри. А Панду з радісним виглядом сказав їй: «Друга моя дружина бездітна, добре було б і її спонукати народити дітей». «Хай буде так», — сказала йому у відповідь Кунті. Тоді від Мадри були породжені обома Ашвінівми Накула й Сахадева. Побачивши якось Мадрі, красиво вбрану, Панду запалав бажанням. Але як тільки-но він доторкнувся до неї, так і розлучився з життям. Тоді Мадрі зійшла до нього на похоронне багаття й сказала Кунті: «Виховай же ти дбайливо цих близнюків!».

Потім ті п'ятеро пандавів разом з Кунті були доставлені в Хастінапур і представлені Бгішмі й Відурі. Там були зроблені спроби спалити їх у смоляному будинку, які не могли здійснитися завдяки раді Відури. Тим часом, убивши Хідімбу, вони відправилися в Екачакру. І в Екачакрі, теж убивши ракшаса по імені Бака, вони відправилися в місто панчалів. І, добувши звідти дружину — Драупаді, вони безпечно повернулися у свої місця. І породили вони синів: Пратівіндхью — Юдхіштхіра, Сутасому — Врікодара, Шрутакірті — Арджуна, Шатаніку — Накула й Шрутакармана — Сахадева.

Крім того, Юдхіштхіра одержав на сваямварі за дружину дочку Говасани з роду Шибі, по імені Девіка. Він породив від неї сина по імені Яудхея. А Бгімасена одружився на дочці царя Каші, по імені Баладхара, добутої ціною мужности. Він породив від неї сина по імені Сарвага. Арджуна ж, відправившись у Дваравату, викрав за дружину сестру Васудеви Субхадру. Він породив від неї сина по імені Абгіманью. А Накула повів за дружину царівну Чеди, по імені Каренуваті. Він породив від неї сина по імені Нірамитра. Сахадева ж одержав на сваямварі за дружину дочку царя мадрів, по імені Віджайя. Він породив від неї сина по імені Сухотра. А Бгімасена, крім того, ще раніше породив від ракшасі [73] Хідімби сина Гхатоткачу. Це одинадцять синів пандавів.

Абгіманью одружився на дочці Вірати, по імені Уттара. Від неї в нього народилася мертва дитина. Його узяла до себе на коліна Прітха, за розпорядженням найбільшого з чоловіків Васудеви, який сказав: «Цю дитину, коли їй буде шість місяців, я оживлю». І коли він оживив її, він сказав: «Позаяк він народився в той час, коли рід його вгасає, то нехай він буде по імені Парікшит (*«Гаснучий»*)». Парікшит одружився на дівчині по імені Мадраваті. Від неї в нього народився Джанамеджайя. У Джанамеджайї від Вапуштами народилося двоє синів — Шатаніка й Шанку. Шатаніка одружився на царівні Відехи. Від неї в нього народився син Ашвамедхадатта.

Отже, мною уславлений був цей рід Пуру і пандавів. Той, хто почує цю історію роду Пуру, звільняється від усіх гріхів.

Так вістить розділ дев'яностий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 91

Вайшампаяна вів далі:

Був цар, що походить з роду Ікшваку,[74] відомий на ім'я Магабхіша, правдивий у слові, обдарований справжньою мужністю. Тисячею жертвопринесень Ашвамедха й сотнею жертвопринесень Ваджапея [75] той владар задовольнив Індру, володаря богів і згодом досяг неба.

Одного разу боги робили поклоніння Брахмі. Там були царствені мудреці й цар Магабхіша. І Ґанга, краща з рік, теж прийшла до свого діда. Її одяг, подібний до місяця, було розкрито вітром. Тоді боги негайно

опустили голови, але царственний мудрець Магабхіша безтурботно подивився на Ріку. І тоді Магабхіша був проклятий великим Брахмою, який вирік: «Народившись серед смертних, ти знову досягнеш цих світів!».

І той володар мужів, подумавши про всіх царів, сповнених благочестя, вибрав своїм батьком Пратіпу, наділеного великим блиском. А Ґанга, краща з рік, побачивши того царя Магабхішу, що втратив стійкість, звернулася тоді думкою до нього, а він також став думати про неї. Ідучи по дорозі, вона побачила богів-небожителів Васу, що втратили свою красу, із сяйвом, заплямованим брудом. І, побачивши їх у такому вигляді, краща з рік запитала: «Чому це ви втратили свою красу й чому така безтурботність у небожителів?». Тоді їй відповідали боги Васу: «Ми прокляті, о велика річко, шляхетним Васіштхою, розгніваним через незначну провину. Помилково ми всі наблизилися до Васіштхи, найбільшого з мудреців, що сидів непомітним у сутінках. Він у гніві прокляв нас і сказав: «Ви народитеся в утробі!». Те, що виречене виразником священної мудрости, неможливо змінити. Тому ти, прийнявши людський вигляд, народи нас, Васу, на землі як своїх синів, щоб не входити нам у несприятливу людську утробу». Коли так вони сказали, Ґанга, сказавши тим Васу «добре», мовила: «Хто ж кращий з чоловіків серед смертних буде вашим батьком?».

Васу сказали:

У Пратіпи в світі повинен народитися благочестивий син на ім'я Шантану. Він буде нашим батьком.

Ґанга мовила:

І моя думка, о боги, така ж, як ви сказали мені, о бездоганні! Я зроблю йому приємне й виконаю це ваше бажання.

Васу рекли:

Ти — повинна кинути своїх синів у воду після того, як вони народяться, для того щоб для нас незабаром настала спокута, о плинна в трьох світах!

Ґанга мовила:

Я так і зроблю. Нехай же в нього буде син, щоб його зв'язок зі мною, початий заради потомства, не виявилася даремним.

Васу мовили:

Кожний з нас віддасть восьму частину своєї чоловічої сили. Завдяки тій силі, від тебе в нього народиться бажаний син. Але в нього не буде потомства серед смертних, бо той могутній твій син буде бездітним.

Вайшампаяна мовив:

Уклавши таку умову з Ґангою ті Васу, з радісною душею, відправилися негайно куди хотіли.

Так вістить розділ дев'яносто перший в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 92

Вайшампаяна продовжив:

Тим часом той цар Пратіпа, відданий благу всіх істот, вийшовши до берегів Ґанги, провів там багато років, шепотячи молитви. І от Ґанга, обдарована красою й чеснотами, чарівна, немов богиня краси, мудра й чарівнолиця, з божественними формами, вийшла тоді з води, маючи звабну подобу, і сіла тому царственому мудрецеві, зануреному в роздуми, на праве коліно, подібне дереву шала. А цар Пратіпа сказав їй, чарівній: «Що я повинен зробити для тебе, о красуне? Якої приємності ти бажаєш?».

Жінка сказала:

Я люблю тебе, о царю, візьми мене, о кращий з роду Куру! Адже відмова жінкам, які полюбили, засуджується мудрими.

Пратіпа мовив:

Я не можу під впливом пристрасти вступити у зв'язок із дружиною іншого або з жінкою іншої касти. Знай же, о красуне, що це моя священна обітниця.

Жінка сказала:

Я не потворна, не непідхожа за походженням, щоб не кохатися зі мною, і ніколи ще не заслуговувала осудження. Візьми ж мене, о царю, дівчину, яка любить тебе, кращу з жінок.

Пратіпа сказав:

Те приємне, на що ти спонукуєш мене, я маю відкинути. Якщо ж я зроблю інакше, — порушення обов'язку погубить мене. Оволодівши моїм правим стегном, ти обійняла мене, о чарівна жінко, але знай, о боязка, що це місце призначене для дочок і невісток. Для закоханої ж жінки призначена частина з лівої сторони, але вона тобою була відкинута. Тому я не віддамся любовним насолодам з тобою, о чарівна жінко! Будь же моєю невісткою, о прекрасна, я обираю тебе для мого сина, бо ти, о стрункостанна, притулилася до мене, підійшовши з правої сторони, призначеної невісткам.

Жінка мовила:

Хай буде так, о знавцю закону, я буду з твоїм сином. З поваги до тебе я віддам свою любов прославленому роду Бгарати. Адже ви — притулок тих царів, які існують на землі, і я не в змозі розповісти про чесноти вашого роду навіть протягом сотень років. Чесноти тих царів, які прославлені у вашім роду, є

найвищими. Але син твій не повинен знати про моє походження. Що б я не робила, о пане, про все те нехай він ніколи не переймається. Живучи в такий спосіб при твоєму синові, я буду збільшувати його радість. І син твій завдяки своїм синам, своїм доброчесним заслугам і приємності, досягне неба.

Вайшампаяна сказав:

І сказавши «добре», вона відразу зникла, о царю. А той цар став жити, очікуючи народження сина. І в цей час Пратіпа, нащадок роду Куру й кращий з кшатріїв, віддавався разом зі своєю дружиною покаянню заради народження сина. І коли обидва вони постаріли, у них народився син, той самий Магабхіша. Позаяк він народився в батька коли той перебував у смиренности, то він став прозиватися Шантану (*«Смиренний»*). Розмірковуючи про нетлінні світи, яких можна досягти своїми діяннями, Шантану, кращий з роду Куру, став творцем добрих справ. І Пратіпа звернувся тоді до сина Шантану, що вступив у належний вік: «Колись, о Шантану, відвідала мене жінка заради твого добробуту. Якщо до тебе прийде та божественна жінка, надзвичайно гарна й чарівна, палаючи любов'ю до тебе і бажаючи мати сина, то ти не повинен звертатися до неї з питаннями: «Хто ти й чия ти, о жінко?». І що б вона не робила, ти не повинен розпитувати її про ті вчинки, о бездоганний! За моїм велінням, ти візьми її!». Так він сказав йому.

Так наказавши синові Шантану, цар Пратіпа, помазавши його на своє царство, пішов у ліс. А мудрий цар Шантану, славний на землі лучник, зробився вправним мисливцем і постійно проводив час у лісі. Й він, кращий з царів, убиваючи антилоп і буйволів, одного разу блукав один уздовж Ґанги, яку відвідували сіддхи [76] і чарани. І ось, о магараджо, він побачив прекрасну жінку, що сяяла красою, начебто це була навіч богиня краси, що сидить на лотосі. Вона була одна. Бездоганна у всьому, із прекрасними зубами, чудовими прикрасами й одягнена в тонкий одяг вона нагадувала собою серцевину лотосу. Побачивши її, він був уражений її красою, і волоски на його тілі стали сторч від захвату. І, мовби п'ючи її своїми очима, цар не міг насититися. Та жінка теж, як тільки побачила царя, що блукав там, обдарованого великим блиском, не могла насититися, охоплена любовною пристрастю. І сказав тоді їй цар, прихиляючи її до себе ласкавим голосом: «Богиня ти чи данава, гандхарва чи ж апсара, якши,[77] чи змія, або ж людська істота, о прекрасна станом! Будь ти моєї жоною, о красуне, подібна нащадкам богів!».

Почувши ці слова царя, ніжні й ласкаві, сказані з посмішкою і пам'ятаючи обіцянку, дану всім Васу, бездоганна, вона підійшла до нього й сказала, тішачи голосом серце царя: «Я буду, о охоронцю землі, твоєю слухняною дружиною. Але що б я не робила, о царю, добре або недобре, — ти не повинен утримувати або засуджувати мене. Тільки якщо ти так будеш поводитися, я буду жити з тобою, але якщо ти будеш втручатися у мої вчинки і засуджувати мене, я неодмінно покину тебе». І коли цар сказав їй «добре!», вона, о кращий з роду Бгарати, відчула тоді незрівнянну радість, отримавши того найчудовішого царя. І Шантану теж, отримавши її, насолоджувався досхочу й нічого не говорив їй, думаючи: «Її не повинен запитувати». Той володар землі був задоволений її гарною поведінкою, красою, шляхетністю й чеснотами, та її догодою наодинці. І чарівна Ґанга, обдарована чудовою красою, богиня-ріка, що тече трьома шляхами [78] втілившись у прекрасне людське створіння, стала дружиною Шантану, лева серед царів, величчю рівного царю богів, того, чиє бажання здійснилося з волі долі. Вона тішила царя пристрастю і коханням, захопливими ласками й вправністю, танцями і, як і він сам, відчувала задоволення. А цар той, захоплений чеснотами прекрасної жінки, так віддався насолоді, що не помітив, як минуло багато років, пір року, місяців. І володар людей, насолоджуючись із нею досхочу, породив від неї вісім синів, подібних безсмертним. Вона ж, кидаючи кожного народженого сина у воду, о нащадку Бгарати, зі словами «я радую тебе», топила їх у річці Ґанзі. А царю Шантану той вчинок її не був приємним, але володар землі нічого не говорив їй з остраху втратити її. Але коли народився восьмий син, цар, змучений скорботою й бажаючи мати власного сина, сказав їй, усміхненій: «Не губи! Хто ти й чия ти, навіщо ти вбиваєш синів? О синовбивце, не бери на себе найтяжчий гріх, зупинися, о знехтувана!».

Жінка мовила:

О прагнучий потомства, я не погублю твого сина, о кращий серед батьків, але хай припиниться це життя моє з тобою, як про це й було домовлено. Я — Ґанга, дочка Джахну,[79] шанована багатьма великими ріши. Я жила з тобою заради здійснення наміру богів. Це були вісім Васу, могутніх богів, наділених великою долею. Прокльоном Васіштхи вони були скинуті до людей. Для них на землі не було іншого батька, крім тебе, і не було тут жодної людської істоти, подібно мені здатної бути їх матір'ю. Тому я прийняла людський вигляд, щоб народити їх на світ. Ти ж, після того як породив вісьмох Васу, завоював собі нетлінні світи. Між мною й усіма Васу була укладена угода, що я кожного з них позбавлю людського тіла, як тільки вони народяться. У такий спосіб тепер вони врятовані від прокльону шляхетного Апави (*Васіштха*). Хай буде з тобою благословення! Я тепер піду, ти ж виховай свого благочестивого сина. Про це тривале моє співжиття з тобою було домовлено між мною й Васу. Знай же, що син цей, народжений мною, повинен мати ім'я Ґангадатта (*«Даний Ґангою»*).

Так вістить розділ дев'яносто другий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 93

Шантану мовив:

Яку дурну справу були вчинили всі Васу й хто той Апава, від прокльону якого всі вони прийняли людський вигляд? Що за вчинок був зроблений цим хлопчиком Ґангадаттою в колишньому своєму житті, через який він повинен був жити серед людей? І яким чином ті Васу, володарі всесвіту, народилися серед людей? Про те розкажи мені, о дочко Джахну!

Вайшампаяна мовив:

І коли так було сказано, богиня Ґанга, дочка Джахну, так сказала цареві, своєму чоловікові Шантану, турові серед мужів: «Кого Варуна колись прийняв як сина, о кращий з роду Бгарати, той був пустельник по імені Васіштха, що прозивається Апава. Його священний ашрам, багатий антилопами й птахами, та вкритий квітами всіх пір року, знаходився на схилі Меру, володарки гір. І той син Варуни, кращий з доброчесних, піддавав себе покаянню, о найбездоганніший серед бгаратів, у тому лісі, багатому солодкими коріннями, плодами і водою.

А тим часом у Дакши була дочка, вельми горда, по імені Сурабхи. І богиня та, о кращий з роду Бгарати, на благо світу народила на світло від Кашьяпи корову, найпрекраснішу корову, що виконує бажання, — камадугху.[80] Ту корову одержав, для здійснення жертвопринесення Хома,[81] доброчесний син Варуни. І вона, живучи в тому лісі покаяння, чарівному й священному, який відвідують пустельники, блукала там, не відаючи страху.

Одного разу в цей ліс, шанований богами й божественними мудрецями, о туре з роду Бгарати, прийшли всі Васу із Прітхою на чолі. Вони разом зі своїми дружинами блукали всюди лісом й тішилися на чудових пагорбах і у гаях. І там дружина одного Васу, що мала тонку талію, блукаючи в тому лісі, о наділений могутністю Індри, побачила корову, яка належала пустельникові Васіштсі, корову найчудовішу, що й виконувала всі бажання. І вона, здивована її досконалостями й чеснотами, показала тоді, о волоокий, своєму чоловікові Дьяусу ту найпрекраснішу корову з гарним вим'ям, що дає багато молока, з гарним хвостом і мордою, обдаровану всіма чеснотами та чудеснішою вдачею. Так колись, о царю царів, її, наділену такими чеснотами, показала своєму чоловікові Васу, його дружина, о нащадку Пуру! А Дьяус, тільки-но побачив ту корову, о царю, наділений могутністю величезного слона, сказав тій богині, говорячи про красу й гідності корови: «Ця найчудовіша корова, о чорноока богине, належить тому мудрецеві Варуні, якому належить цей чудовий ліс, о стрункостанна! Той смертний, який вип'є її смачного молока, о гарна в талії, буде жити десять тисяч років, зберігаючи постійну юність». Почувши це, о кращий з царів, та богиня, з гарною талією і бездоганної тілобудови, сказала своєму чоловікові, що сяяв величчю: «Є в мене в земному світі подруга на ім'я Джинаваті, обдарована красою і юністю. Вона дочка царственого мудреця Ушинари, мудрого й вірного даній обітниці, і прославилася у світі людей досконалістю своєї краси. Заради неї, о величний, скоріше приведи бажану для мене корову з телям, о кращий з безсмертних, що множить заслуги! Як тільки моя подруга вип'є її молока, о милостивий, вона стане серед людей єдиною, яка позбудеться старості й хвороб. О великий і бездоганний, ти мусиш зробити це для мене, бо ні в якому випадку не може бути іншої люб'язности більш приємної для мене, ніж ця». Почувши ці слова богині, Дьяус, бажаючи зробити їй приємне, разом зі своїми братами — Прітху й іншими — викрав ту корову. Спонукуваний дружиною з лотосоподібними очима, Дьяус тоді, о царю, не міг передбачити суворого аскетичного подвигу, якому віддавався той ріші. Корова та була ним викрадена, але про гріховне падіння він тоді не подумав.

І ось той Варуні, повернувшись в обійстя із плодами, не побачив там у чудесному лісі корови з телям. Тоді аскет той став шукати її в тому лісі, але, розшукуючи корову не знайшов її пустельник, обдарований шляхетним розумом. Володіючи надприродною силою зору, він довідався потім, що її викрали Васу. Тоді він розлютився й негайно прокляв усіх васу: «Позаяк васу викрали мою дійну корову з гарним хвостом, то всі вони народяться серед людей, — у цьому не може бути сумніву!». Так блаженний Апава, кращий з пустельників, прокляв тих васу, підпавши під владу гніву, о туре з роду Бгарати! І, проклявши їх, він, наділений великою долею, звернув свою думку до подвижництва.

Таким чином, о царю, той брахман-мудрець, багатий подвигами й наділений великою могутністю, прокляв богів — вісьмох васу, охоплений гнівом. А ті, довідавшись про те, що вони прокляті, з'явилися знову в ашрам шляхетного пустельника й підійшли до нього. Але, намагаючись умилостивити того ріші, о кращий з царів, васу не одержали милости, о тигре серед людей, від Апави, кращого з мудреців, обізнаного на всіх законах. І, благочестивий, він сказав їм: «Ви, Дхара й інші, прокляті мною, але через рік ви одержите порятунок від прокльону. А цей Дьяус, через якого ви прокляті мною, буде за свій вчинок жити довгий час у земному світі. Я не маю наміру зробити неправильним те, що сказав вам у гніві. Цей зарозумілий Дьяус не породить потомства, хоча й буде жити серед людей. Але він буде справедливим і шляхетним, обізнаним у всіх науках і догідливим своєму батькові й буде відкидати насолоди з жінками». Сказавши так, той величний пустельник вийшов. А васу всі прийшли тоді до мене й стали просити в мене подарунок, о царю, який і був дарований мною: «Кожного з нас, хто народиться на світ, ти сама, о Ґанго, кидай у воду». Таким чином, я в точності виконала все як належить, о кращий з царів, для порятунку від земного світу тих васу, проклятих

пустельником. Тільки цей єдиний Дьяус, о кращий з царів, згідно з прокльоном того ріши буде довго жити в земному світі, о царю, нащадку Бгарати!».

Сказавши це, богиня відразу зникла й, узявши із собою ту дитину, пішла, куди їй захотілося. А той син Шантану носив два імені — Деваврата й Ґангея і перевершив Шантану своїми чеснотами. Шантану ж, змучений скорботою, відправився тоді у своє місто.

Тепер я оспіваю незрівнянні чесноти Шантану, а також велику долю того славного царя з роду Бгарати, чия велична історія називається Магабгаратою.

Так вістить розділ дев'яносто третій в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 94

Вайшампаяна мовив:

Таким чином, той мудрий Шантану, шанований богами й царственими мудрецями, був відомий у всіх трьох світах як справедливий і правдивий у слові. Приборкання почуттів, щедрість і прощення, розум, скромність, стійкість і найвища сила були постійними чеснотами Шантану, великого створіння, тура серед мужів. Обдарований такими чеснотами й досвідчений у питаннях закону й мирської користи, цар той був захисником роду Бгарати й благочестивих людей. Він мав шию, подібну мушлі, був вельми широкий у плечах і мав силу сп'янілого слона. І для нього було твердо встановлено, що саме закон вище за любов і користь.[82] Такі були гідності, які мав великий Шантану, тур з роду Бгарати. І воістину, не було ні одного кшатрія, подібного йому. Того охоронця землі, що виконує свій закон і кращого з охоронців усіх законів, царі помазали на царювання над царями. І під час царювання того охоронця роду Бгарати всі царі були врятовані від суму, страху і страждань, а сон і пробудження їх були спокійні.

Тим часом як мир охоронявся царями на чолі з Шантану, благочестя всіх каст, завдяки приборканню, піднялося високо. Кшатрії служили брахманам, вайшьї були віддані кшатріям, а шудри, будучи відданими брахманам і кшатріям, служили вайшьям. А він, живучи в прекрасному Хастінапурі, столиці кауравів, правив усією землею, що мала своїми кордонами океани. Подібний царю богів, він був знавцем закону, був правдоустий і прямий, та завдяки своїй щедрості, справедливости, релігійним подвигам і ретельности був наділений вищим щастям. Вільний від гніву й ненависті, він був приємний на вид як місяць, по величі був подібний сонцю, швидкістю дорівнював швидкості вітру, в гніві — подібний богу смерти, терпінням нагадував землю. І в той час як Шантану правив землею, о царю, не було даремного вбивства худоби, вепрів, антилоп і птахів. У царстві, де над усе стояли справедливість і благочестя, Шантану, повний щиросердечної скромности, неупереджено керував істотами, вільний від пристрасти й гніву. І тоді відбувалися жертовні обряди заради шанування богів, мудреців та предків і не було незаконного вбивства будь-яких істот. І той цар був батьком усіх істот — нещасних і беззахисних, які були серед тварин. Коли правив цей кращий з володарів роду Куру, володар усіх царів, слово з'єдналося із правдою, а думки були спрямовані на щедрість і справедливість. Протягом двадцяти чотирьох років і наступних дванадцяти років він насолоджувався любов'ю жінок, а потім зробився мешканцем лісів.

А Васу, його син, по імені Деваврата, що народився від Ґанги, був подібний йому в усьому: красою й поведінкою, вчинками і у навчанні. Серед інших царів він був вправний в усіх видах зброї, мав велику силу й хоробрість, твердий характер і був могутнім воїном-колісничним.

Одного разу цар Шантану простромив стрілою лань і, переслідуючи її уздовж ріки Ґанги, побачив, що дочка Бхагіратхи стала мілководною. Помітивши це, Шантану, тур серед мужів, подумав: «Чому ця краща з рік сьогодні не тече так, як раніше?». І, шукаючи причину цьому явищу, шляхетний побачив обдарованого красою, високого й чарівного видом юнака, який стояв там і, застосовуючи, подібно богу Пурандарі, божественну зброю, утримував стрілами весь плин Ґанги. Побачивши, що ріка Ґанга була загачена стрілами в тому місці, де стояв той юнак, цар здивувався від такої надлюдської дії. Бо мудрий Шантану давно бачив свого сина, коли той ще тільки-но народився, тож він не зміг згадати й упізнати в ньому свого власного сина. А той, побачивши свого батька, ввергнув його у сум'яття силою чарівництва й миттю зник. Побачивши таке чудо, цар Шантану, підозрюючи, що це його син, сказав тоді Ґанзі: «Покажи його!». І Ґанга, прийнявши подобу надзвичайної краси, показала того хлопчика, вкритого прикрасами, тримаючи його своєю правою рукою. Прикрашену коштовностями й одягнену в шати позбавлені пилу,[83] Шантану не упізнав її, хоча й бачив її раніше.

Ґанга рекла:

О царю, це той восьмий син твій, якого колись ти породив від мене. Відведи ж його до себе додому, о тигре серед мужів! Могутній, він вивчив у Васіштхи Веди разом з веданґами. Кращий стрілець з лука, він відмінно володіє зброєю й рівний у битві царю богів. Постійно шанований богами та асурами, він знає всю ту науку, на якій знається Ушанас. Точно так само й та наука, яку знає син Ангіраса, шанований богами та асурами, засвоєна ним. Твій син, міцнорукий і шляхетний, також засвоїв і ту військову науку разом з її допоміжними й побічними частинами, яку знає знаменитий мудрець, непереможний ворогами — Рама, син Джамадагні. О царю, відведи ж додому свого власного сина, даного мною, цього могутнього стрільця з лука і героя, о герою, що знає зміст царських законів.

Вайшампаяна сказав:

Так, з її дозволу, узявши сина, що сяяв подібно сонцю, Шантану повернувся у своє місто. І, повернувшись у своє місто, подібне місту Пурандари, нащадок Пуру вважав самого себе таким, що вже досяг мети всіх бажань. Потім при всіх нащадках Пуру він окропив свого сина спадкоємцем престолу. І славетний син Шантану радував своєю поведінкою пауравів, батька і усе царство, о туре з роду Бгарати! А той володар землі, наділений невимірною відвагою, блаженствуючи разом із сином, провів так чотири роки.

Одного разу той цар, відправившись у ліс до ріки Ямуни, зачув приємний запах, який линув невідомо звідки. У пошуках його джерела він блукав усюди. Тоді він побачив дівчину божественної краси, дочку рибалки. І як тільки побачив її, він запитав чорнооку дівчину: «Чия ти й хто ти? Що ти збираєшся тут робити, о боязка?». Вона відповідала: «Я дочка рибалки, хай буде тобі благо! Заради релігійних заслуг я займаюся переправою на човні за велінням мого батька, шляхетного царя рибалок». Цар Шантану, побачивши ту дочку рибалки, божественної краси, обдаровану гожістю, принадністю й чудесним запахом, полюбив її. З'явившись до її батька, він посватався за неї й став просити її у батька для себе. Але цар рибалок так відповів тому царю: «Моя красуня при її народженні була вже призначена для видання нареченому. Дізнайся ж — яке бажання в мене на серці, о володарю людей! Адже ти правдивий у мові, о бездоганний! Якщо ти сватаєш її у мене, щоб зробити її законною дружиною, то уклади тоді по правді зі мною угоду. За угодою я й віддам тобі мою дочку, о царю, бо не буде в мене ніколи нареченого, рівного тобі».

Шантану сказав:

Я можу зважитися на це, коли почую від тебе про твою умову, о рибалко! Я дам те, що можу дати, і ніколи не дам, чого не можу дати!

Рибалка мовив:

Син, який народиться від неї, і ніхто інший, о царю, має бути помазаний після тебе на царство, як володар землі.

Вайшампаяна сказав:

Але Шантану не побажав дати такого дарунку рибалці, хоча й палав сильною пристрастю, о бгарато! І, думаючи про дочку рибалки, володар землі повернувся у Хастінапур із серцем, враженим любов'ю. І одного разу Деваврата, син Шантану, підійшов до свого батька, який горював і був занурений у роздуми, та сказав йому таке слово: «Усюди в тебе добробут, усі царі залежать від тебе, — так чому ж ти щогодини марнієш засмучений? Занурений у думки, о царю, ти нічого не говориш мені!». Після того як син сказав так, Шантану прорік у відповідь: «Безсумнівно, як ти сказав мені, так воно і є: я занурений у роздуми. Ти — єдиний нащадок в нашому великому роду, о нащадку Бгарати! Але життя смертних нестійке, — тому я й переймаюся, о сину! Адже якщо з тобою, о сину Ґанги, трапиться яке-небудь нещастя, то наш рід припиниться. Немає сумніву, що ти, як єдиний син, є кращим, ніж навіть сотня синів. Та і я не наважуюся знову узяти собі дружину. Я бажаю, аби уникнути загибелі потомства, щоб тебе супроводжували гаразди. Тлумачі закону говорять, що наявність єдиного сина рівносильна бездітности. Підтримка священного вогню, три Веди й жертвопринесення з багатими дарунками — усі вони не варті і шістнадцятої частки потомства. У такий спосіб те, що стосується потомства, може бути застосовне як до людей, так і до інших істот. У мене, о премудрий, немає сумніву. Це настанови потрійної Веди є непорушним для пуран і піднесених істот. Ти ж — герою, завжди бурхливо-стрімкий, постійно зі зброєю, о бгарато! Не інакше як ти знайдеш свою смерть від цієї зброї, о бездоганний! Я відчуваю занепокоєння, бо якщо ти загинеш, то що ж буде з родом Бгарати? Така причина моєї скорботи, о сину, розказана тобі без утаєння».

І, довідавшись повністю ту причину, Деваврата, обдарований великим розумом, міркуючи про те, відправився тоді до найстаршого радника, відданого його батькові. Й, з'явившись до нього, він запитав потім про причину вболівань батька. І коли той, кращий з роду Куру, запитав так, радник повідомив його про умову, яка була необхідна для одержання за дружину тієї дочки рибалки, о туре з роду Бгарати! Тоді Деваврата разом з найстаршими кшатріями з'явився до царя рибалок і сам посватав його дочку для свого батька. Рибалка прийняв його згідно зі звичаями і, вшанувавши, сказав йому, коли той сів у присутности царя, о нащадку Бгарати:

«Тільки ти є заступником Шантану, о туре серед мужів, бо ти найкращий син із синів, яких мають батьки. Однак я повинен сказати тобі слово. Хто насправді не буде каятися, пропустивши такий вигідний шлюб, гідний вихваляння й вельми бажаний, навіть якщо він буде сам втілений Індра? Той шляхетний нащадок свого роду, від сімені якого з'явилася на світ чарівна Сатьяваті, дорівнює тобі за чеснотами. Він багаторазово уславляв мені твого батька, що буцімто лише він серед усіх царів гідний повести собі за дружину Сатьяваті, о нащадку Бгарати! Навіть божественному мудрецеві Асіті мною колись було відмовлено. Але ж він, який так палко домагався Сатьяваті, був кращим з мудреців. Я, як батько дочки, повинен сказати тобі дещо, о туре з роду Бгарати! Я бачу тут тільки одну велику перешкоду — це суперництво. Чиїм би суперником ти не був — гандхарва чи асура, — той ніколи не зможе жити щасливо, якщо ти розгніваєшся, о приборкувачу ворогів! Така перешкода існує тут, і немає ніякої іншої, о царю! Знай же про це тепер, коли видається й береться заміж моя дочка, благо тобі, о приборкувачу ворогів».

Коли так було сказано, син Ґанги відповідно до вигоди свого батька відповів на це в присутности царів, що слухали його, о нащадку Бгарати: «Вислухай же від мене цю щиру думку, о кращий з праведних. Ні той, хто вже народився, ні той, хто ще не народився, не в змозі сказати подібне. Я зроблю це так, як ти говориш: той син, який народиться від неї, буде нашим царем». Почувши сказане, рибалка знову відповів йому, бажаючи зробити важку справу заради царства та для майбутнього сина його дочки: «Ти з'явився сюди захисником Шантану, обдарованого невимірною величчю, будь же ти й моїм охоронцем у справі, пов'язаній з видачею моєї дочки, о справедливий володарю! Почуй же моє слово, о милий, а також те, що необхідно ще зробити. Я скажу тобі як батько дочки, о приборкувачу ворогів! Те, що тобою було обіцяно Сатьяваті в присутности царів, о відданий закону й справедливости, гідно тебе. І це не може бути інакше. Тому, о міцнорукий, тут немає ніякого сумніву. Але в тебе може народитися потомство, — ось тут у нас виникає великий сумнів».

Довідавшись про цю думку, Деваврата, відданий закону й справедливости, дав тоді обіцянку, о царю, бажаючи зробити приємне своєму батькові.

Деваврата вирік:

О царю рибалок, почуй же ці мої слова, о кращий з царів, які я скажу заради батька в присутности царів. Царство було вже мною відкинуте ще раніше, о царю, я приймаю тепер рішення також і стосовно мого можливого потомства. Відтепер, о рибалко, я приймаю обітницю безшлюбности, навіть якщо я буду бездітним, для мене на небі знайдуться нетлінні світи.

Вайшампаяна сказав:

Коли рибалка, справедливий душею, почув ті слова його, зраділий він сказав у відповідь: «Я видам її!». Тоді апсари й боги разом з юрбами ріши стали дощити квітами й говорили: «Це Бгішма!». Потім заради блага свого батька він сказав тій красуні: «Зійди на колісницю, о матінко, поїдемо до себе додому!». І, сказавши так тій чарівній діві, Бгішма посадив її на колісницю й, приїхавши в Хастінапур, повідав про все Шантану. І царі разом і поодинці уславили той важкий подвиг його й сказали: «Це Бгішма!». А сам Шантану, його батько, побачивши цю тяжку справу, вчинену Бгішмою, зрадів і дарував йому можливість прийняти смерть за власним бажанням.

Так вістить розділ дев'яносто четвертий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 95

Вайшампаяна вів далі:

Коли весілля було зігране, цар Шантану ввів ту діву обдаровану красою у свій будинок. Незабаром у Шантану від Сатьяваті народився мудрий син, герой по імені Читрангада, який силою перевершував усіх людей. Потім могутній володар породив від Сатьяваті й іншого сина, царя Вічитравірью, могутнього стрільця з лука. І не встиг ще останній прийти у належний вік, о туре з роду Бгарати, як той мудрий цар Шантану поступився закону часу. І, коли Шантану відправився на небо, Бгішма, за рішенням Сатьяваті, посадив на царство Читрангаду, приборкувача ворогів. І Читрангада, завдяки своєму геройству, побив усіх царів. Він вважав, що немає нікого серед людей, рівного йому. Тоді до нього, що вражав людей, асурів і самих богів, з'явився його тезко, могутній цар гандхарвів. Між ними на Курукшетрі відбулася велика битва. Там, на березі ріки Хіранваті, бій між обома могутніми героями — гандхарвом і володарем роду Куру — тривав три роки. І в тій жорстокій січі, що поглинула зливу зброї, гандхарв, що перевершував хитрістю свого супротивника, убив героя, кращого з нащадків Куру. Убивши Читрангаду, кращого з роду Куру, що мав лук з різноманітними стрілами, гандхарв повернувся на небо. І коли був убитий той тигр серед царів, повний величі, о царю, Бгішма, син Шантану, велів улаштувати похоронні обряди. Потім він, міцнорукий, негайно помазав на царство кауравів юного Вічитравірью, який ще не досяг повноліття. І Вічитравірья, дотримуючись ради Бгішми, став правити, о магараджо, царством, яке перейшло до нього від батьків і дідів. І цар той шанував сина Шантану Бгішму, знавця законів і шастр, а той охороняв його законом.

Так вістить розділ дев'яносто п'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 96

Вайшампаяна мовив:

Коли Читраганду було вбито, а брат його був ще молодий, о бездоганний, царством його правив Бгішма, згідно з волею Сатьяваті. Але коли Бгішма, кращий з мудрих, побачив, що брат його досяг повноліття, він подумав про шлюб Вічитравірьї. От Бгішма почув, що всі три дочки царя країни Каші, повинні разом, самі вибирати собі нареченого. Тоді він, кращий з наїзників, озброївшись, з дозволу матері відправився на одній єдиній колісниці в місто Варанасі.[84] Бгішма, нащадок Шантану, побачив царів, що зібралися там, які з'їхалися звідусіль, а також і тих дочок. І в той час як виголошували тисячами імена царів, володар Бгішма, о царю, сам обрав тих дівчат. І, посадивши їх на колісницю, Бгішма, кращий з борців, о царю, сказав тоді царям голосом, подібним гуркоту грому: «Мудрі вважають, що видача дочок гідним чоловікам повинна відбуватися після запрошення їх і після того, як самі дівчата будуть вбрані й разом з ними буде дано придане в міру сил. Інші видають свою дочку за пару корів. Треті — за певне майно. Деякі беруть дівчину силою,

інші ж — з її згоди. Інші оволодівають дівчиною, коли вона перебуває в нестямі. Деякі ж домагаються її самі. Знайте, що є ще восьмий вид шлюбу, що визнається вченими. Члени військової касти вихваляють сваямвару й користуються нею. Знавці ж закону говорять, що найбільш гідна та дівчина, яка буває викрадена після того, як розбито усіх супротивників. О царі, цих дівчат я хочу відвезти звідси силою. Докладіть усіх зусиль, щоб перемогти або бути переможеними. Стою я тут, о царі, прийнявши тверде рішення боротися!». Сказавши так царям і царю Каші, той могутній каурава, узяв його дочок і, посадивши їх на свою колісницю, помчався, викликаючи на бій своїх суперників.

Тоді ті царі, всі в люті підхопилися, потираючи свої руки й кусаючи губи. У той час як вони поспіхом скидали із себе прикраси й надягали броні, відбулося там велике сум'яття. Падіння всіх прикрас і блискаючої зброї, о Джанамеджайє, відбувалося там подібно падінню зірок. І герої ті, споряджені всіма видами зброї та у кольчугах, що то тут то там сяяли блиском, із бровами, зведеними від гніву й люті, з почервонілими очима, зійшли тоді на сяючі колісниці, керовані візниками. В колісниці були впряжені відмінні коні. І герої почали, з піднятою вгору зброєю, переслідувати кауараву, одного, який віддалявся від них. І ось між ним і тими, між одним і багатьма, о бгарато, відбулася люта жахлива битва. Царі ті всі відразу пустили в нього десять тисяч стріл, але Бгішма швидко відбив їх, і жодна з них не досягла його. Тоді вони оточили його з усіх боків і стали дощити на нього зливою стріл, подібно тому, як хмари дощать зливою на гору. Але він, затримавши своїми стрілами потік стріл з усіх боків, простромив усіх царів — кожного трьома стрілами. І вої-колісничні, хоча й вороги його, уславили його спритність у битві, самозахист й інші надлюдські його гідності. Перемігши їх у битві, нащадок Бгарати, вправний в усіх видах зброї, попрямував потім, разом з дівчатами, до бгарат.

Тоді, о царю, Бгішму, сина Шантану, вдарив ззаду, викликаючи на бій, цар Шальва,[85] могутній воїн-колісничний з невимірною відвагою, як незрівнянний ватажок стада слонів, кращий з могутніх, нагнавши слониху вдаряє іклами слона-суперника ззаду. «Стій, стій, о ласий до жінок!» — крикнув Бгішмі міцнорукий цар Шальва, спонукуваний люттю. Тоді той тигр серед мужів — Бгішма, нищитель ворожих військ, обурений тими словами, розлютився, подібно бездимному вогню. І, дотримуючись звичаю кшатріїв, могутній воїн не розгубившись від страху зупинив проти Шальви свою колісницю. Бачачи, що він зупинився всі царі стали свідками двобою між Бгішмою і Шальвою. А ті, сповнені сили й відваги, подібно двом ревучим бикам, між якими опинилася корова, почали наближатися друг до друга. Тоді цар Шальва, кращий з чоловіків, обсипав Бгішму, сина Шантану, сотнями й тисячами швидких стріл. Побачивши, що Бгішма перший був уражений Шальвою, царі ті здивувалися й вигукнули: «Добре, добре!». Побачивши його спритність у бою, усі ті володарі людей, обрадувані, уславили словами Шальву. Коли ці слова кшатріїв почув підкорювач ворожих міст Бгішма, син Шантану, він крикнув розгніваний: «Стій, стій!». І в гнівові сказав він візникові: «Поїдь туди, де цей цар, і я вб'ю його сьогодні, подібно тому, як цар пернатих убиває змію!». Потім каурава вправно застосував зброю варуна і поранив чотирьох коней царя Шальви, о володарю мужів! Відбиваючи своїми стрілами стріли царя Шальви, о тигре серед царів, Бгішма, нащадок Куру, убив потім його візника. А згодом однією стрілою, о кращий з людей, Бгішма, син Шантану, через дівчат убив найчудовіших його коней. І, перемігши кращого з царів, він відпустив його живого, і Шальва відправився у своє місто, о туре з роду Бгарати! А царі ті, підкорювачі ворожих міст, які були там, бажаючи подивитися сваямвару, також роз'їхалися по своїх царствах.

Відвоювавши в такий спосіб тих дівчат, Бгішма, кращий з бійців, попрямував в Хастінапур, де правив цар кауравів. Він в короткий час, о володарю чоловіків, проїхав ліси, ріки й гори з різноманітними деревами. Неушкоджений у битві, з невимірною відвагою, син Ґанги, перемігши ворогів, привіз дочок царя Каші до кауравів. Він обійшовся з ними, немов вони були його невістки, або молодші сестри, або ж дочки. І їх, наділених усіма чеснотами й узятих силою, брат Бгішма віддав молодшому своєму братові Вічитравірьї. Вчинивши згідно із законом благочестивих надлюдський подвиг, він, знавець закону, почав приготування до весілля брата свого Вічитравірьї. Коли ж Бгішма, що володіє собою, разом із Сатьяваті прийняв це рішення, старша з тих дочок володаря Каші, благочестива, сказала тоді слово йому, який намірився влаштувати весілля: «Мною вже колись серцем обраний за мужа володар Саубхи, і він тоді ж обрав мене. Це також бажання й мого батька. Мною повинен був бути вибраний Шальва на тій сваямварі, — тому ти, о знавець закону, довідавшись про це, вчини справедливо!». Коли дівчина та сказала так у присутності брахманів, герой Бгішма поринув у роздуми з приводу тієї справи. Розсудивши разом із брахманами, досвідченими у Ведах, той знавець закону дозволив тоді Амбі, старшій дочці володаря Каші вчинити згідно з її бажання. А Амбіку й Амбаліку Бгішма віддав за дружин молодшому своєму братові Вічитравірьї за обрядом, передбаченим звичаєм. Вічитравірья, оженившись на них, гордий своєю красою і юністю, хоча й був людиною благочестивою, перейнявся весь бажанням. Вони ж обидві були високі на зріст, смагляві, із синювато-чорним кучерявим волоссям, із червоними й довгастими нігтями, з повними стегнами й грудьми. І обидві вони шанували прекрасного Вічитравірью, вважаючи: «Нами знайдено мужа, гідного нас самих!». А він, рівний красою Ашвінам, наділений могутністю й силою, як боги, бентежив серця всіх жінок. Провівши з обома дружинами сім років, цар Вічитравірья, хоча й був юний, прийшов до виснаження. І як не намагалися його друзі разом з досвідченими лікарями, каурава відправився в обійстя Ями, подібно тому як заходить

сонце за обрій. І за порадою Сатьяваті, Бгішма разом з жерцями й усіма найкращими кауравами велів виконати для того царя Вічитравірьї усі похоронні обряди.

Так вістить розділ дев'яносто шостий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 97

Вайшампаяна сказав:

Тоді нещасна Сатьяваті, засмучена й повна журби за сином, виконала разом з обома невістками погребальні обряди по ньому, о бгарато! І, прийнявши до відома закон і батьківський та материнський рід, горда володарка високої долі, вона мовила слово синові Ґанги: «Жертовна їжа, слава й продовження роду славного каурави Шантану, сталого в законі, залежить тепер від тебе. Подібно тому, як здійснення доброї справи безсумнівно веде до досягнення неба, як у правді — безсумнівно довге життя, так і справедливість нероздільна з тобою. Ти, о знавцю закону, знаєш закони — в цілому і по частинам, — ти знаєш різні священні одкровення й усі Веди. Я знаю твою твердість у законі, відданість звичаям роду й сміливість у важких обставинах, подібну сміливості Індри й Ангіраса. Тому, покладаючись цілком на тебе, о кращий з охоронців закону, я доручу тобі справу. Почувши про неї, зволь виконати її. Мій син і твій брат, мужній і дуже любий тобі, пішов на небо майже хлопчиком, не маючи синів, о туре серед мужів! Ці ж обидві дружини твого брата, добрі дочки царя Каші, обдаровані красою і юністю, — жадають синів, о бгарато! Породи ж від них потомство для продовження нашого роду, за моїм велінням, о володарю високої долі, зволь виконати закон. Помазавши себе на царство, керуй нащадками Бгарати, одружися за законом і не губи своїх предків».

Між тим як мати разом із друзями говорила йому так, той приборкувач ворогів, справедливий душею, сказав високе слово, сповнене справедливости: «Безсумнівно, о матінко, тобою висловлено вищий закон, але ж ти знаєш мою високу обітницю щодо потомства. Ти знаєш, як усе відбулося через шлюбний викуп за тебе. О Сатьяваті, я розповім тобі знову всю правду. Я готовий відкинути три світи, або царство серед богів, або навіть ще те, що вище цих двох, але закон — жодним чином. Земля може втратити свій запах, вода — свою вологість, світло — властивість виявляти форму, вітер — властивість дотику, сонце може втратити свій блиск, вогонь — свій жар, простір може втратитись звуку, місяць — прохолодних променів, нищитель Врітри може втратити силу, а цар закону може втратити справедливість, але я ніколи не зважуся відступити від закону!».

Коли матері так сказав син, обдарований великою доблестю і силою, Сатьяваті мовила слідом за тим Бгішмі: «Я знаю твою найвищу сталість у законі, о наділений силою правди! Ти, коли побажаєш, своєю могутністю можеш створити інші три світи. Я знаю також і про ту обітницю, яку ти оголосив заради мене. Візьми до уваги те, як чинять під час нещастя, — неси ж тягар своїх батьків і дідів. Зроби так, о приборкувачу ворогів, щоб нитка роду й закон у тебе не були порушені й щоб друзі твої зраділи». Їй, що жалібно ремствувала від скорботи за сином і говорила незгідне закону, Бгішма сказав так: «О царице, зверни свою увагу на закони, не губи ти всіх нас, — для кшатрія відступ від правди не схвалюється у законах. Я поясню тобі, о царице, вічний закон кшатріїв так, що і рід Шантану може бути вічним на землі. Почувши про те, що допускається при нещастях, ти можеш наслідувати йому разом з мудрими домашніми жерцями й знавцями законів, дотримуючись і мирських звичаїв».

Так вістить розділ дев'яносто сьомий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 98

Бгішма вирік:

Син Джамадагні Рама, що не вибачив убивства свого батька, о володарко високої долі, убив у гніві володаря хайхайїв Арджуну, відрубав йому десять сотень рук. Беручи знову й знову свій лук і посилаючи могутні стріли, він неодноразово винищував рід кшатріїв, скоряючи землю за допомогою своєї колісниці. Отже, колись шляхетним нащадком Бхрігу за допомогою різної зброї земля була тричі й сім разів очищена від кшатріїв. Потім усюди від дружин кшатріїв було породжене потомство брахманами, які приборкали свої пристрасті. «Син належить тому, хто є мужем» — так визначено у Ведах. Наслідуючи в серці цьому закону, ті дружини кшатріїв вступили у зв'язок із брахманами. І у світі стало очевидним, що відбулося відродження кшатріїв.

Був колись мудрий ріші, відомий під іменем Утатхья.[86] В нього була дружина по імені Мамата, яку він сильно кохав. Був також в Утатхьї молодший брат Бріхаспаті, жрець-наставник небожителів, наділений великою могутністю. І ось, одного разу, він наблизився до Мамати. І сказала Мамата тому діверові, кращому з красномовних: «Я вагітна від твого старшого брата, тому стиш своє бажання. Цей син Утатхьї, о володарю високої долі Бріхаспаті, відразу в моїй утробі вивчив Веди разом із шістьма ведангами. А ти ж маєш сім'я, що не пропадає дарма. Тому, раз це є так, ти тепер повинен заспокоїтися». Після того, як вона ясно сказала так, Бріхаспаті, володіючи могутньою силою, не зміг тоді приборкати себе, охоплений пристрастю. І він став тоді коханцем, вступивши у зв'язок із нею, хоча вона й не бажала цього. І коли він випускав сім'я, до нього звернувся той, хто перебував ув утробі: «Агов, батьку молодший, говорю тобі: тут немає місця для двох.

Хоча ти й маєш сім'я, що не пропадає дарма, але я раніше увійшов сюди». Тоді Бріхаспаті, великий ріши, почувши сказане, розгнівався й прокляв того сина Утатхьї, що перебував ув утробі, сварячи його: «Позаяк ти сказав ці слова в такий час, бажаний для всіх істот, то ти довго будеш у мороці!». І від прокльону славетного Бріхаспаті той мудрець народився сліпим і одержав ім'я Діргхатамас (*«Занурений у довгий морок»*) і був рівний своєю могутністю самому Бріхаспаті. Й він, що здобував велику славу, породив тоді синів Гаутаму й інших заради продовження роду мудреця Утатхьї. Ті ж сини, Гаутама й інші, підбурені жадібністю й нерозсудливістю, кинувши його в човен спустили в Ґангу. «Цього сліпого і старого не слід утримувати», — так вирішивши, жорстокосерді, вони вернулися по домівках.

А тим часом той сліпий ріши, пливучи у човні за течією, проминув дуже багато країн. Його, який постійно занурювався у воду, пригнало течією до берега, де його побачив якось цар по імені Балі, знавець законів. І узяв його доброчесний Балі, сильний своєю справедливістю. Пізнавши його, він обрав його заради набуття сина, о туре серед людей, і сказав: «О знаменитий, заради продовження роду зволь, о милостивий, породити від моїх дружин синів, досвідчених у законі й мирській користи!». Почувши сказане, той могутній ріши промовив йому: «Добре!». Й тоді, цар надіслав йому свою дружину Судешну. Але, довідавшись, що він сліпий і старий, не пішла до нього та цариця, а надіслала до того старця свою молочну сестру. І від неї, що походила від шудри, породив благочестивий і владний ріши одинадцять синів — Какшивана й інших. Побачивши тих синів, починаючи з Какшивана, що вивчали всі Веди, могутній цар сказав тому ріши: «Вони мої!». «Ні, — відказав йому великий ріши, — вони мої, бо всі вони, Какшиван та інші, породжені мною в лоні шудри. Подумавши, що я сліпий і старий, твоя старша дружина Судешна, знехтувавши мною, наївна, надала мені свою молочну сестру, що походить з касти шудр». Тоді Балі знову умилостивив того найкращого ріши й надіслав до нього знову свою дружину Судешну. А Діргхатамас, тільки торкнувшись її, сказав тоді цариці: «Буде в тебе син, могутній і правдоустий». І народився в Судешни царственний мудрець по імені Анга. Так і інші кшатрії, могутні стрільці з лука, знавці найвищого закону, хоробрі й могутні, народилися на землі від брахманів. Ти ж, о матінко, почувши це, роби як бажаєш.

Так говорить глава дев'яносто восьмий в Адіпарві. великої Магабгарати.

Розділ 99

Бгішма сказав:

Я назву тобі засіб для продовження роду Бгарати, ти ж, о матінко, уважно вислухай, що я скажу тобі: нехай буде за плату запрошений який-небудь обдарований чеснотами брахман, який міг би породити потомство від дружин Вічитравірьї.

Вайшампаяна мовив:

Тоді Сатьяваті, соромливо посміхаючись, невпевненим голосом сказала Бгішмі такі слова: «О міцнорукий нащадку Бгарати, те, що ти говориш, вірно. З довіри до тебе й заради продовження роду я розповім тобі дещо, бо не можна не розповісти тобі про подібне нещастя. Адже саме ти є законом в роду нашім, ти — сама правда, ти — вищий шлях! Тому, вислухавши мою мову, роби потім що належить.

Був у мого батька, відданого закону, човен, о справедливий! Одного разу в молодості я пішла туди, де був човен. І ось прийшов тоді кращий з виконавців закону, мудрий і найбільший ріши Парашара, бажаючи переправитися на човні через ріку Ямуну. Коли ми переправлялися через Ямуну, кращий з пустельників, охоплений пристрастю, наблизився до мене й став говорити дуже привітно й солодко. Боячись батька свого й побоюючись його прокльону, о бгарато, я спокусилася нелегко досяжними дарунками й не сміла йому відмовити. Скоривши своєю величчю мене, юну, у човні, він підкорив потім своїй волі, обгорнувши мороком навколишній світ, о бгарато! Колись у мене був сильний і огидний риб'ячий запах, пустельник же, забравши його, дав мені цей приємний запах. І тоді ж той пустельник сказав мені: «Народивши мого нащадка на острові цієї самої ріки, ти станеш знову цнотливою». І той син Парашари, який народився від мене в час мого дівоцтва, став великим мудрецем і послідовником йоги, відомим під іменем Двайпаяна. Породжений на острові, цей величний ріши, розчленувавши чотири Веди за допомогою своєї аскетичної сили, одержав у світі ім'я «Вьяса» (*«Укладач»*), а внаслідок чорного свого кольору — прізвисько «Крішна» (*«Чорний»*). Правдоустий і смиренний подвижник, в якого спалені всі гріхи, за моїм дорученням і, мабуть, за твоїм, о власнику невимірної величі, породить від дружин твого брата прекрасне потомство. Бо він сказав мені тоді: «Згадай про мене коли буде потрібно». І я згадаю про нього, о міцнорукий Бгішмо, якщо ти бажаєш цього. З твоєї згоди, о Бгішмо, той великий праведник неодмінно породить синів від дружин Вічитравірьї».

При згадці про того великого ріши Бгішма із шанобливо складеними долонями сказав: «Той, хто звертає свою увагу на закон, користь і любов, — на ці три цінності, хто діє належним чином, міркуючи розумом про кожну з цих протилежних речей окремо — про користь, що веде до повторення користі, про закон, що веде до повторення закону, і про любов, що веде до повторення любові, — той мудрий. Те, сказане тобою, узгоджується із законом і є найбільш корисним для нашого роду, воно мені вельми до душі».

Коли це було схвалено Бгішмою, о нащадку Куру, Калі подумала тоді про пустельника Крішну-Двайпаяну. І він, мудрий, читаючи Веди, довідався про намір матері й миттєво з'явився, невпізнаний ніким,

о нащадку Куру! Тоді, виявивши повагу своєму синові згідно зі звичаєм і обійнявши його руками, дочка рибалки омила його слізьми. Вона заливалася ними побачивши сина після довгої розлуки. Засмучену матір окропив водою й вітав великий мудрець Вьяса, первонароджений син її та сказав їй такі слова: «Я прийшов виконати те, що ти задумала. Скажи ж мені, о відаюча закон і правду, і я зроблю бажане тобі». Тоді домашній жрець виявив честь тому чудовому мудрецеві, і той прийняв його згідно із приписами читанням мантрів. Бачачи, що він зайняв сидіння, його мати Сатьяваті запитала його про добробут і здоров'я, а потім сказала йому так: «Звичайні сини, о мудрий, народжуються від батька й матері. Безсумнівно тому що, як батько так і мати є їхніми володарями. Як ти є моїм першим сином, призначеним творцем, так Вічитравірья, о брахмане-мудрецю, доводиться мені молодшим сином. Як Бгішма є братом Вічитравірьї по батькові, так і ти, о сину, доводишся йому братом по матері. Цей син Шантану, наділений силою правди, охороняючи правду, не приймає рішень ні відносно потомства, ні відносно керування царством. З поваги до свого брата й заради продовження його роду, на прохання Бгішми й за моїм наказом, ти, о бездоганний, з жалю до всіх істот і заради їх захисту, повинен по доброті своїй зробити те, що почуєш. Від твого молодшого брата залишилися дві дружини, подібні дочкам богів, обдаровані юністю й красою, та справедливо прагнучі мати синів. Від них породи потомство гідне його роду, родини й походження, бо ти підходиш для цього, о сину!».

Вьяса сказав:

Ти, о Сатьяваті, знаєш закон вищий і звичайний, бо розум твій, о відаюча закон, ґрунтується на законі. Тому, вважаючи закон за підставу, я, за твоїм наказом, зроблю те, що ти бажаєш, бо це відоме мені, як прадавня настанова. Я подарую братові синів, подібних Митрі [87] й Варуні. Нехай же дружини його протягом року дотримуються згідно із приписами обітниць, які я тут зазначив, і тоді вони будуть очищені. Ніяка жінка, що не виконала обітниці, не може наблизитися до мене.

Сатьяваті мовила:

Зроби так, щоб цариця швидко зачала. В царстві, де відсутній цар, немає дощу й немає божеств. Як же можна утримати царство, в якому немає царя, о володарю? Тому вклади зародок, а Бгішма виростить його.

Вьяса вирік:

Якщо мною має бути породжений син швидко і раніше, ніж у звичайний час, то нехай кожна з дружин стерпить мою потворність — це її вищий обов'язок. Якщо царівна країни Косали стерпить мій запах, вигляд, лице й тіло, то вона сьогодні ж отримає кращий зародок.

Вайшампаяна сказав:

І той пустельник, сказавши, що очікує зустрічі з нею, зник. Тоді цариця та, з'явившись до невістки, що перебувала на самоті, сказала їй добре слово, погоджене із законом і користю: «О царівно Косали [88] довідайся від мене встановлення закону, про яке я скажу тобі. Загибель нащадків Бгарати, мабуть, походить від того, що зруйнувалося моє щастя. Бачачи, що я страждаю, а батьківський рід знедолений, Бгішма подав мені думку щодо продовження нашого роду. Але здійснення цієї думки, як мені відомо, залежить від тебе, о дочко: підніми знову згаслий рід Бгарати. Народи сина, о стрункостанна володарко величі, рівного царю богів, бо він підніме важкий тягар нашого роду!». І вона відповідно до закону, із труднощами прихиливши до себе благочестиву невістку, нагодувала потім брахманів і божественних мудреців, а також гостей.

Так вістить розділ дев'яносто дев'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 100

Вайшампаяна мовив:

Тоді, в період сприятливий для зачаття, уклавши на ложі невістку, що зробила омивання, Сатьяваті тихо сказала їй такі слова: «О царівно Косали, у тебе є дівер, сьогодні він кохатиметься із тобою. Очікуй же його без нехоті, він прийде вночі». Почувши слова свекрухи, вона, лежачи на чудовім ложі, стала думати тоді про Бгішму та про інших турів з роду Куру. І ось, коли вже горіли ліхтарі, той правдоустий мудрець, якому було доручено наблизитися спочатку до Амбіки, зійшов до неї на ложе. Побачивши руде волосся Крішни, його блискучі очі й мідно-червону бороду та вуса, цариця закрила очі. Бажаючи зробити приємне матері, він кохався з нею вночі, але дочка царя Каші зі страху не могла дивитися на нього. І, коли син її повернувся, мати, наблизившись до нього, запитала тоді: «Чи буде у неї, о сину, гідний царевич?». Почувши те слово матері, Вьяса, обдарований найвищою мудрістю і надприродним знанням, спонукуваний долею, відповів їй: «Він буде силою рівний десятьом тисячам слонів, буде мудрим і знаменитим, кращим серед царственних мудреців, обдарованим великою доблестю й розумом. А в нього ж, шляхетного, буде сто могутніх синів. Але через помилки матері, сам він буде сліпим».

Почувши від нього такі слова, мати сказала тоді синові: «Але ж сліпий не може бути гідним царем кауравів, о багатий подвигами! Зволь дати для роду Куру другого царя, — охоронця того роду, продовжувача роду своїх предків». Пообіцявши їй і сказавши «добре», той великий подвижник вийшов. А та царівна Косали в належний час народила сліпого сина. Тоді Сатьяваті, бездоганна цариця, умовила іншу невістку й знову покликала, як колись, мудреця. І той великий мудрець з'явився до неї, як було про те домовлено. Потім він направився до Амбаліки. Вона ж, побачивши того мудреця, змінилася лицем й стала блідою на вигляд, о бгарато! Бачачи, що вона злякалася, сполотніла й знітилася, син Сатьяваті Вьяса сказав

їй таке слово: «Через те, що побачивши мене, потворного, в тебе з'явилася блідість, то й той син твій буде також блідим. Та й ім'я йому буде дане таке ж,[89] о чарівнолиця!». Сказавши так, великий і найкращий мудрець вийшов. Побачивши, що син вийшов звідти, Сатьяваті звернулася до нього. І він сказав матері, що син буде блідим. Тоді мати знову попросила його про іншого сина. «Добре», — відповів своїй матері великий мудрець. А та цариця у свій час народила хлопчика блідого на вид, що володів щасливими ознаками і сяяв красою. І в нього потім народилося п'ять синів — пандавів, могутніх стрільців з лука.

Через якийсь час Сатьяваті знову наказала старшій своїй невістці, коли настав час, сприятливий для зачаття, піти до того пустельника. Вона ж, подібна дочці богів, подумавши про вигляд і запах великого мудреця, не виконала зі страху веління цариці. І, вбравши у свої прикраси рабиню, подібну апсарі, дочка володаря Каші послала тоді її до Крішни. Коли ж з'явився мудрець, вона підійшла до нього й привітно стала прислужувати йому. І мудрець той знайшов у ній задоволення від насолоди любов'ю. І, провівши з нею ніч, великий ріши, встаючи сказав їй, яка теж одержала задоволення: «Ти не будеш більше рабинею. Цей вдалий зародок, о чарівна, увійшов у твоє лоно. Твій син буде справедливим і кращим серед усіх мудрих у світі». І народився від Крішни-Двайпаяни син, наділений невимірним розумом, — брат Дхрітараштри й Панду. Вільний від пристрасти й гніву, він став знавцем справжньої суті речей. Це був Дхарма, народжений на землі у вигляді Відури, через прокляття великодушного пустельника Мандавьї. А той, звільнившись від обов'язку перед законом, знову зустрівся з матір'ю й, повідавши їй про потомство, знову зник. Так народилися від дружин Вічитравірьї та від Двайпаяни продовжувачі роду Куру, подібні божественним нащадкам.

Так вістить розділ сотий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 101

Джанамеджайя спитав:

Що за вчинок був зроблений Дхармою, за який його було проклято? І від чийого прокльону, о брахмане-мудрецю, він народився з утроби жінки-шудри?

Вайшампаяна відповів:

Був якийсь брахман, відомий під іменем Мандавья, знавець усіх законів, стійкий у правді й подвигах. Той великий аскет і послідовник йоги стояв на пні дерева біля дверей свого обійстя з піднятими нагору руками, дотримуючись обітниці мовчання. І ось по довгім часі, як він перебував у такому подвигу, в те обійстя з'явилися грабіжники, несучи із собою награбовану здобич. Переслідувані численними стражами, о туре з роду Бгарати, вони сховали здобич у його житлі, о кращий з роду Куру! І, сховавши награбоване, вони зі страху сховалися там же, поки не наскочила погоня. Незабаром після того, як вони сховалися, туди прийшов загін варти. Переслідувачі злодіїв побачили того мудреця, чиє багатство полягало лише в подвигах, і запитали його, який перебував у такім положенні: «Яким шляхом пішли грабіжники, о найкращий з двічінароджених? Тим шляхом, о брахмане, ми притьмом рушимо в погоню». Тим часом як вартові сказали так, той аскет нічого їм не відповів — ні гарного, ні поганого. Тоді ті царські слуги почали обшукувати обійстя і побачили злодіїв, які сховалися там та їх здобич. І у стражів виникла підозра на того пустельника. Тоді схопивши його й грабіжників, вони доповіли про все цареві. Цар наказав його стратити разом з тими злодіями. І той великий аскет, будучи зовсім не винним, був посаджений на палю. І вартові ті, посадивши на палю пустельника, повернулися до царя й принесли йому захоплену здобич. А той благочестивий брахман-мудрець, залишаючись довгий час на палі, не знаходив своєї смерти, хоча й був без їжі. Він не тільки зберіг своє життя, але навіть призвав інших мудреців. Коли великодушний він, віддавався покаянню на вістрі палі, то пустельники впали у велику скорботу. І, обернувшись птахами, вони всі вночі прилетіли до нього. Вони запитали найвищого з двічінароджених: «Ми бажаємо почути, о брахмане, який гріх ти вчинив?». Й тоді той тигр серед пустельників сказав тим аскетам: «Куди мені подітися від провини? Не хто інший, не заподіяв мені образи».

Тим часом цар, почувши про того ріши, вийшов разом з радниками й став умилостивляти мудреця, посадженого на палю: «Позаяк мною була заподіяна тобі образа через оману й невідання, о найкращий з мудреців, я благаю тебе: ти не повинен гніватися на мене». І, почувши це від царя, пустельник змилостивився. Тоді цар, що одержав милість, почав знімати його. Але, знімаючи його з вістря палі, він витяг ту палю із землі. Не в змозі витягти палю з нього, він зрубав її біля самого тіла. І той пустельник мандрував усюди з палею, яка стирчала в ньому. Завдяки цьому подвигу він завоював собі світи, важко досяжні для інших. Тому він прозивається в трьох світах Анімандавья (*«Мандавья з кінцем палі»*). Одного разу той брахман, знавець найвищої істини, прийшов у житло Дхарми. Побачивши його сидячим на троні, володар став докоряти йому: «Який гріховний учинок був зроблений мною в невіданні, за який я одержав подібну відплату? Скажи ж скоріше мені правду, подивися на силу мого подвижництва».

Дхарма вирік:

Тобою колись була вставлена стеблинка трави в хвіст метелика й за цю справу тебе спіткала така відплата, о багатий подвигами!

Анімандавья мовив:

Позаяк за незначну мою провину тобою було накладено на мене велике покарання, то ти, о Дхармо, сам народишся людиною з утроби жінки-шудри. Віднині я встановлюю у світі межу, що визначає відплату за порушення закону! Аж до чотирнадцятого року від народження, не буде провина вважатися за гріх! Для тих же, хто порушить його в інший період життя, — він буде вважатися гріхом.

Вайшампаяна сказав:

І внаслідок прокльону цього шляхетного ріши за такий вчинок, Дхарма народився з утроби жінки-шудри у вигляді Відури. І він був обізнаний у питаннях закону й користи, був вільний від жадібности й гніву, далекоглядний, обдарований спокоєм душі й відданий благу кауравів.

Так вістить розділ сто перший в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 102

Вайшампаяна вів далі:

Коли народилися ті три хлопчики, зросла наступна тріада: Куруджангала, Курукшетра й самі каурави. Земля стала високо-родючою, а врожаї — рясними. Параджанья проливав дощ згідно пір року, дерева давали безліч квітів і плодів. Робоча худоба була весела, тварини й птахи були радісні. Плетениці квітів були запашні, а плоди смачні. Міста були повні купців і ремісників. Усі були хоробрі та обізнані, добрі й щасливі. І не було там грабіжників і людей, схильних до беззаконня. У всіх частинах країни настало золоте століття. І схильні до щедрости й священних обрядів, досвідчені в законі, віддані жертві й обітниці та повні любови друг до друга люди процвітали тоді. Позбавлені пихи, гніву й жадібности вони сприяли успіху один одного. Панувала найвища справедливість. І те переповнене місто блищало, ніби великий океан. Відділене брамами, арками й зубчастими вежами, подібними купам хмар, маючи сотні палаців, воно було подібне місту великого Індри. Люди весело розважалися в річках, ставках і озерах, у лісах і на узліссях, на пагорбах і у прекрасних гаях. І південні каурави, змагаючись із північними кауравами, були там у спільному проживанні з сіддхами, мудрецями й чаранами. І не було тоді жодного нещасного, і жінки не бували вдовами. І в тій щасливій країні, о царю, яку звідусіль охороняв Бгішма за допомогою зброї, були побудовані кауравами численні житла для брахманів, з колодязями, садами, місцями зборів і ставками. І стала прекрасною та країна, відзначена сотнями ступ і жертовних стовпів і розширена за допомогою захоплення чужих володінь. І покотилося по країні колесо святого закону, встановленого Бгішмою.

Тим часом як шляхетні царевичі віддавалися своїм заняттям, усі городяни й селяни постійно влаштовували свята. В будинках найголовніших кауравів і містян, о володарю людей, завжди чулися слова «дайте», «їжте!». І Дхрітараштра, і Панду, і Відура, наділений великим розумом, із самого народження оберігалися Бгішмою, як його власні сини. І вони, зайняті обрядами, дотриманням обітниць і вивченням Вед, обізнані на шастрах і тілесних вправах, досягли юности. Вони були добре навчені мистецтву володіти луком, їздити верхи на коні, битися на палицях, володіти мечем і щитом, та навчати слонів. Вони були вправні в мистецтві політики, в ітіхасах і пуранах, та різних науках, о володарю! Знаючи сутність Вед і веданг вони завжди процвітали в усіх своїх справах. Панду серед героїв був найбільш сильним з луком. В порівнянні ж з іншими більш сильним був цар Дхрітараштра. Зате не було у трьох світах нікого, о царю, настільки постійного в справедливости й вельми досвідченого в законі, як Відура. Коли стало очевидно, що рід Шантану, що вгасав, відродився знову у світі, тоді по всіх царствах поширилася приказка: «Кращі з матерів героїв — це дочки царя Каші, найкраща із країн — Куруджангала, найкращий з усіх знавців закону — Бгішма, а найкраще з міст — Хастінапур. Дхрітараштра через свою сліпоту не вступив у володіння царством, а Відура — внаслідок того, що належить до змішаної касти. Тож царем став Панду».

Так вістить розділ сто другий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 103

Бгішма мовив:

Цей славний наш рід, прославлений за свої гідності, став носієм верховної влади над іншими царями на землі. Під давньою охороною справедливих і шляхетних царів цей наш рід ніколи ще не занепадав. Він був відновлений заново мною, Сатьяваті й великодушним Крішною для того, щоб його вже продовжували ви. Мені, й особливо тобі, необхідно чинити так, щоб цей рід, о сину, квітнув подібно океану. Відомо, що для нашого роду найбільше підхожі: дочка володаря ядавів, дочка Субали і дочка володаря мадрів.[90] Усі вони родовиті, гарні й мають захисників, і наші тури-кшатрії гідні з ними поєднатися. Я вважаю, о кращий з мудрих, що вони повинні бути обрані для продовження нашого роду. Що ти думаєш, о Відуро?

Відура сказав:

Ти наш батько, ти наша мати, ти наш високий наставник. Тому, поміркувавши, роби так, як краще для нашого роду.

Вайшампаяна вів далі:

І Бгішма, дід кауравів, дійсно почув від брахманів про те, що дочка Субали, чарівна Гандхарі, нібито здобувши прихильність Шиви, подавця дарунків і викрадача очей Бхаги,[91] одержала від нього милість народити сотню синів. Тоді він послав до царя Гандхари, о бгарато! «Сліпий», — так подумав був на це

Субала, але, помізкувавши про рід, славу й поведінку кауравів, він видав тоді за Дхрітараштру ту чеснотливу Гандхарі. І от Гандхарі почула про те, що Дхрітараштра був сліпий і, що її батько й мати вирішили видати її заміж за нього, о бгарато! Тоді вона узяла своє плаття й, зібравши його в безліч складок, зав'язала свої очі, о царю, бажаючи бути відданою слову майбутнього чоловіка й прийнявши рішення: «Хай не буду я перевершувати в їжі свого чоловіка». Тоді приїхав Шакуні, син царя Гандхари, разом зі своєю сестрою, обдарованою найвищою красою. Віддавши сестру й гідне придане, той герой, осипаний почестями Бгішмою, повернувся в своє місто. А стрункостанна Гандхарі гарна вдачею, поведінкою й поводженням викликала задоволення в усіх кауравів, о бгарато! Вірна й віддана своєму чоловікові, здобувши своєю поведінкою у них усіх прихильність, вона не зверталася навіть зі словом до інших чоловіків.

Так вістить розділ сто третій в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 104

Вайшампаяна сказав:

Був у той час батько Васудеви, кращий з роду Яду, по імені Шура. У нього була дочка по імені Прітха, ні з ким на землі незрівнянна. Пообіцявши ще раніше перше своє потомство бездітному другові, синові своєї тітки з боку батька, могутній, він, подумавши «вона народилася перша», віддав як друг свою дочку шляхетному Кунтібходжі,[92] який домагався такої високої милости. Зайнята в будинку батька служінням брахманам і гостям, вона обслужила одного разу суворого брахмана, твердого в обітницях, якого знали під іменем Дурвасас,[93] який зберігає таємницю своїх намірів. Його, суворого і твердого в душі, вона власкавила всілякими стараннями. Силою свого передбачення випадків і нещасть він дарував їй мантру, що володіє магічною силою, і пустельник сказав їй: «Якого би бога ти не викликала за допомогою цієї мантри, — милістю кожного з них в тебе народиться син». І незабаром після того як було так сказано брахманом, чарівна й благочестива діва Кунті, сповнена здивування, викликала бога Арку.[94] І вона побачила як він наближається до неї, променистий, що дає щастя світам. І здивувалася бездоганна, побачивши те велике диво. А бог сонця, що дає світло, заклав тоді в неї зародок і породив героя, кращого з усіх носіїв зброї. І народився від нього син, одягнений у панцир, славний у трьох світах під іменем Карна. Це був прекрасний нащадок богів, обдарований красою, що носив природній панцир. Його обличчя було осяяне блиском сережок. І повернув їй знову невинність той власник найвищого блиску, і, повернувши, кращий з подавців дарунків повернувся тоді на небо.

Бажаючи сховати свій гріх, Кунті з остраху перед родичами опустила тоді у воду того хлопчика, відзначеного сприятливими ознаками. І те кинуте дитя дістав звідти велеславний муж Радхи,[95] який походить з касти сутів, і разом зі своєю дружиною прийняв його за свого сина. І обоє вони нарекли ім'я тій дитині: «Цей хлопчик, породжений з коштовностями, нехай буде називатися Васушена (*«Породжений з коштовностями»*). І, виростаючи, він ставав могутнім і вправним в усіх видах зброї. Доблесний він поклонявся сонцю зазвичай доти, поки воно не нагрівало йому спину. І в той час коли той герой, що виконує свої обіцянки, сидів, бурмочучи молитви, в нього, великодушного, не було нічого такого, чого він не віддав би брахманам. І ось одного разу Індра, подавець добробуту, обдарований великим сяйвом, прийнявши подобу брахмана, попросив у нього у вигляді милостині сережки й панцир. І, відрізавши без роздумів від свого тіла панцир і сережки, Карна, стікаючи кров'ю, віддав їх, шанобливо склавши долоні своїх рук. І здивований Шакра подарував йому дротик і сказав таке слово: «В кого з богів, асурів і людей, гандхарвів, зміїв і ракшасів ти кинеш його — той, простромлений ним, не буде жити». Відомо, що колись ім'я його було Васушена. А потім завдяки тому подвигу він став називатися Карною Вайкартаною.[96]

Так вістить розділ сто четвертий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 105

Вайшампаяна сказав:

І дочка Кунтібходжи, обдарована красою й справжніми чеснотами, віддана закону й тверда в обітницях, коли батьком її була влаштована сваямвара, вибрала серед тисячі царів Панду, наділеного могутньою силою, із зубами лева, плечима слона й очима бика. І той нащадок Куру, обдарований невимірним щастям, з'єднався з дочкою Кунтібходжи, подібно тому як Магхаван з Пауломі.[97] В цей же час у володаря мадрів була дочка Мадрі, славна в трьох світах і відома серед усіх царів красою, яка не має рівних на землі. І Деваврата, поїхавши в місто мадрів, купив її тоді для Панду за величезне багатство. І влаштував Бгішма весілля шляхетного Панду. Бачачи мудрого Панду, тигра серед чоловіків, з левиними грудьми, із плечима слона й з очима бика, люди на землі дивувалися. Оженившись, Панду, обдарований силою і рішучістю, бажаючи скорити землю, рушив тоді на численних ворогів. Спочатку Панду, лев серед мужів і носій слави кауравів, пішов на дашарнів,[98] що чинили насильства, і переміг їх у битві. Потім Панду рушив зі своїм військом, прикрашеним різноманітними прапорами, яке налічувало безліч слонів, коней, колісниць і піхотинців, — на правителя царства Магадхи — Дарву, підступного ворога всіх героїв і царів, та вбив його в царському палаці. І, захопивши там скарбницю, обоз і військо, Панду рушив потім на Мітхілу,[99] і відехи були переможені в битві. Потім він пішов на кашійців, сухмів,[100] пундрів,[101] о туре з роду Бгарати, і силою та

хоробрістю своїх рук створив славу кауравів. Царі, потрапивши під вогонь Панду, приборкувача ворогів, що палахкотів потоком стріл і блиском зброї, гинули. А ті царі разом з військами, які були скорені Панду за допомогою війська й втратили свою могутність, були примушені платити данину.

Усі царі на землі були скорені ним. Його одного вважали героєм, як серед богів — Пурандару. Шанобливо складаючи долоні, усі царі уклінно йшли до нього, несучи із собою багатства, різноманітні скарби, дорогоцінні камені, перли й корали, золото й срібло, кращих корів, коней, слонів і колісниці та усіляку дрібну худобу. І все те прийняв цар, правитель Хастінапура. І Панду разом з тріумфуючим почтом, узявши із собою ті багатства, повернувся знову в місто, що носить ім'я слона, бажаючи порадувати своє царство. «Завдяки Панду знову відродилося ім'я Шантану, яке згасало було, лева серед царів, і мудрого Бгарати, породжене славою. І ті, хто колись захопив володіння й багатства кауравів, тепер вони силою Панду, лева Хастінапурського, перетворені на данників». Так говорили царі й усі царські радники. Радісні й задоволені, вони на чолі із Бгішмою разом з містянами й селянами відправилися назустріч Панду. Відійшовши на невелику відстань від Хастінапура, вони з радістю побачили людей, оточених усякими багатствами, різноманітними дорогоцінними каменями, навантаженими в різних візках, чудовими слонами, кіньми й колісницями, коровами, верблюдами й вівцями. І коли каурави разом з Бгішмою прибули туди, вони не побачили кінця тому потоку. А той герой, що збільшував радість Каусальї,[102] припавши до стіп батька, вшанував, як належало, також городян і селян. Бгішма ж від радости проливав сльози, обіймаючи сина, що повернувся додому і який досяг своєї мети розтрощивши царства своїх ворогів. А той, радуючи всіх містян могутніми звуками сурм, сотень мушель і литавр, вступив у Хастінапур.

Так вістить розділ сто п'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 106

Вайшампаяна вів далі:

З дозволу Дхрітараштри Панду підніс багатства, добуті своїми власними руками, Бгішмі, Сатьяваті й своїй матері. І Відурі він послав багатства. Справедливий, він наділив і своїх друзів тими багатствами. Потім Панду обрадував Сатьяваті, Бгішму й прекрасну Каусалью гарними коштовностями, добутими ним, о бгарато! І мати Каусалья зраділа, обійнявши того найкращого чоловіка, незрівнянного за величчю, подібно тому як раділа Паулома, обіймаючи Джаянту.[103] Завдяки перемогам того героя, Дхрітараштра зробив великі жертвопринесення, що обчислювалися сотнями Ашвамедх, при яких були роздані сотні тисяч дарунків. Потім, о туре з роду Бгарати, Панду, що переміг свою втому, в супроводі Кунті й Мадрі, відправився жити в ліс. Залишивши світлиці в палаці й зручні ложа, він зробився постійним мешканцем лісів, цілком віддавшись полюванню. Він жив на гірських схилах Гімалая, вкритих лісами з величезних дерев шала, і блукав по південній прекрасній стороні гір. Живучи в лісі разом з Кунті й Мадрі, Панду нагадував чудового слона Пурандари між двох слоних. Побачивши царя з роду Бгарати з його дружинами, озброєного стрілами, мечем і луком, героя в строкатій броні, кращого знавця зброї, що блукає там, мешканці лісів думали про нього: «Це бог!». А невтомні чоловіки, яких посилав Дхрітараштра, доставляли йому на узлісся їжу й інші предмети насолод.

Тим часом син ріки Ґанги почув, що у царя Деваки [104] є дочка, породжена брахманом від жінки-шудри, обдарована красою та юністю. Обравши її й привізши додому, той тур серед мужів улаштував тоді весілля премудрого Відури. І породив від неї Відура, нащадок Куру, синів, що вирізнялися гарною поведінкою й чеснотами рівними тільки собі.

Так говорить, розділ сто шостий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 107

Вайшампаяна сказав:

Тим часом у Дхрітараштри від Гандхарі народилося сто синів, о Джанамеджайє, і один від жінки-вайшьї, крім тих ста. А в Панду від Кунті й Мадрі народилося від богів для продовження роду п'ятеро синів, могутніх воїв-колісничних.

Джанамеджайя мовив:

Яким чином народилося у Гандхарі сто синів, о кращий з двічінароджених, і протягом якого часу, та як довго вони жили? І яким робом один син Дхрітараштри народився від жінки-вайшьї? Чому Дхрітараштра так поставився до Гандхарі, такої благочестивої дружині, що перебувала в чесноті? І яким чином у благочестивого Панду, проклятого шляхетним пустельником, народилося від богів п'ятеро синів, могутніх воїв-колісничних? Про це докладно розкажи мені, як усе відбулося, о мудрий пустельнику! Коли розповідають про моїх родичів, у мене не буває насичення.

Вайшампаяна сказав:

Якось, одного разу, Гандхарі задовольнила гарним прийомом Двайпаяну, який прийшов був до неї, змучений голодом і втомою. Вьяса дав їй за це дарунок, і вона побажала мати сотню синів, подібних її чоловікові. Через якийсь час вона зачала від Дхрітараштри. Два роки бездітна Гандхарі носила в собі зародок, але, нарешті, вона перейнялася горем. Почувши, що в Кунті народився син, рівний величчю

висхідному сонцю, вона, помацавши твердість свого живота, почала міркувати. Потім без відома Дхрітараштри Гандхарі, змучена скорботою, з великим зусиллям розпорола собі живіт. Тоді вийшла звідти тверда груда м'яса, подібна залізній кулі, яку два роки вона носила в утробі. Двайпаяна ж, довідавшись, що вона зібралася викинути плід, поспішно з'явився до неї. І кращий з усіх, хто шепоче молитви, він побачив ту м'ясну груду. Тоді сказав він дочці Субали: «Що це ти хотіла зробити?». І вона правдиво розповіла найвищому мудрецеві про свій намір: «Почувши про народження у Кунті старшого сина, блиском подібного сонцю, я у великому сумі розпорола свій живіт. Адже тобою колись був дарований мені дарунок — народити сотню синів, у мене ж народилася груда м'яса замість сотні синів».

Вьяса вирік:

Це так, о дочко Субали, і ніколи не може бути інакше. Те, що було сказано мною колись, — не неправильно, навіть якщо це було сказано жартома. Чому ж воно повинно бути неправильно в інших випадках? Нехай зараз же буде поставлено сто посудин, наповнених пряженим маслом, а цю груду поливайте холодною водою.

Вайшампаяна сказав:

І та груда, яку поливали водою, розділилася тоді на сто частин, — кожна розміром із суглоб великого пальця. І поступово, з часом, о царю-володарю народів, ця груда м'яса зі ста частин збільшилася зважаючи на обставини ще на одну частину. Потім Гандхарі поклала ті зародки в посудини в надійно схованих місцях і приставила за ними охорону. І великий Вьяса сказав тоді дочці Субали: «Через такий же час, скільки зародок перебував у череві, ці посудини повинні бути знову відкриті». Сказавши так і розпорядившись, величний і мудрий Вьяса вийшов на гору Гімалая для аскетичних подвигів.

І ось у такий спосіб з тих зародків народився царевич Дурьйодхана. За часом народження царевич Юдхіштхіра був старше його. Тоді Дхрітараштра, як тільки народився його син, скликав численних брахманів, Бгішму й Відуру, та сказав так: «Юдхіштхіра, старший царевич, продовжувач нашого роду, одержав царство завдяки своїм чеснотам. У нас немає заперечень проти цього. Але цей мій син, народившись безпосередньо після нього, чи повинен також бути царем? Скажіть мені, що буде в цьому випадку правильним і безсумнівним». По закінченню цих слів, о бгарато, шакали й інші страшні хижаки, підняли лиховісне виття з усіх боків. Почувши звідусіль ці лиховісні прикмети, о царю, брахмани й премудрий Відура сказали: «Очевидно, цей твій син буде винищувачем роду. Спокій може настати лише при його відстороненні. Якщо ж ти його виростиш, станеться велике нещастя. Хай залишиться в тебе, о володарю землі, без одного сто синів. Відстороненням одного створи добробут світу і свого роду. Адже заради родини можна покинути одного, заради села можна залишити родину. Село можна покинути заради країни, а заради себе — і всю землю». Почувши сказане так Відурою і всіма найкращими з двічінароджених, той цар, сповнений любові до свого сина, однак, не зробив так.

Потім, о царю, через місяць у Дхрітараштри народилася й уся сотня синів і, крім цієї сотні, ще одна дочка. Коли Гандхарі мучилася від свого живота, який все збільшувався, міцнорукому Дхрітараштрі прислужувала дівчина з касти вайшьїв. В тому ж році, о царю, у Дхрітараштри від неї народився славетний і мудрий Юютсу, о царю, що належав до змішаної касти карана.

Так народилася в мудрого Дхрітараштри сотня синів, героїв-воїв, могутніх бійців колісничних, і одна дочка Духшала.

Так вістить розділ сто сьомий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 108

Джанамеджайя сказав:

Назви, о володарю, імена тих синів Дхрітараштри один по одному за їх старшинством.

Вайшампаяна сказав:

Дурьйодхана і Юютсу, а також Духшасана, о царю, Духсаха й Духшала, Джаласандха, Сама і Саха, Вінда й Анувінда; Дурдхарша, Субаху і Душпрадхаршана, Дурмаршана й Дурмукха, Душкарна й Карна; Вівіншаті й Вікарна, Джаласандха і Сулочана, Читра й Упачитра, Читракша, Чаручитра та Шарасана; Дурмада й Душирагаха, Вівітсу, Віката і Сама, Урнупабха і Сунабха, а також Нандака і Упанандака; Сенапаті й Сушена, Кандодара і Маходара, Читрабана й Читраварман, Суварман і Дурвимочана; Айобаху і Магабаху, Читранга та Читракундала, Бгімавега, Бгімабала, Балакін і Балавардхана; Уграюдха, Бгімакарман, Канакаюс і Дрідхаюдха, Дрідхаварман і Дрідхакшатра, Сомакірті та Анудара; Дрідхасандха, Джарасандха і Сатьясандха, Сада та Сувач; Уграшравас, Ашвасена, Сенані та Душпараджайя, Апараджита, Пандітака, Вішалака й Дуравара; Дрідхахаста та Сухаста, Ватавега й Суварчас, Адітьякету і Багвашин, Нагаданта й Уграяїн; Кавачин, Нішанкін і Пашин, Дандадхара й Дханурграха; Угра й Бгімаратха, Віра, Вірабаху й Алолупа, а також троє: Абхая, Раудракарман і Дрідхаратха; Анадхрішья, Кундабхедін, Віравин і Діргхалочана, Діргхабаху й Магабаху, Вьюдхору й Канакадхваджа; Кундашин і Віраджас, та дочка Духшала, крім цієї сотні.[105]

Це названа, о царю, сотня синів і одна дочка. Дізнайся ж, о царю, порядок їх народження і відповідно їх імена. Усі вони були героями-атіратхами, усі були вправні в битві, усі знали Веди й були обізнані в царських

науках та в правилах спілкування. Усі вони сяяли знаннями і високим походженням. Для всіх них у належний час, о царю, Дхрітараштрою були знайдені після відповідних пошуків гідні дружини. А Духшалу в належний час, о бгарато, цар видав за Джайядратху, царя країни Синдху, зі схвалення сина Субали.

Так вістить розділ сто восьмий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 109

Джанамеджайя мовив:

Тобою, знавцем Брахми, розказано про найвище, святе й незвичайне серед людей народження синів Дхрітараштри. Їхні імена, названі в послідовному порядку, мною вже почуті від тебе, о брахмане! Розкажи мені тепер про пандавів. Адже всі вони шляхетні, які володіли могутністю царя богів, прославлені тобою, як часткові втілення богів. Тому я бажаю почути про високе народження тих, чиї діяння були надлюдськими. Розкажи про все, о Вайшампаяно!

Вайшампаяна сказав:

Цар Панду, блукаючи в дрімучому лісі, населеному антилопами й хижаками, побачив ватажка стада антилоп, що кохався був із самицею. Тоді його і самицю Панду простромив п'ятьма гострими швидкими стрілами, із золотими наконечниками й добре опереними. То був, о царю, не хто інший, як багатий аскетичними подвигами, блискучий син мудреця, який в подобі антилопи-самця кохався зі своєю дружиною. І він, миттєво повалився на землю і в сум'ятті почуттів став ремствувати, заговоривши людським голосом.

Антилопа-самець сказав:

Навіть люди, захоплені пристрастю й гнівом, позбавлені розуму й розуміння, утоплені в гріхах, відкидають такі жорстокості. Не розум керує законом, а закон керує розумом. Розум не дається на справи, обійдені законом. Яким же чином у тебе, що народився в найкращому роду незмінно благочестивих, але охопленого пристрастю й жадібністю, затьмарився розум?

Панду мовив:

Той образ дій, який існує у царів при вбивстві ворогів, застосовується і при вбивстві антилоп. Тому, о антилопо-самцю, ти не повинен у своїй омані гудити мене. Відносно антилоп рекомендується вбивство не потайливе й без застосування хитрості. Це і є закон для царів! Тож навіщо ти, вчений, гудиш мене? Мудрець Агастья, беручи участь при жертвопринесенні соми, полював за лісовими антилопами, присвяченими божествам, і вбивав їх у великому лісі. При такім положенні, підкріпленому доказом, як ти можеш гудити нас? Адже завдяки вбивству, зробленому Агастьєю, ваш жир був принесений у жертву.

Антилопа-самець сказав:

Але ж люди не пускають стріл у своїх ворогів, не попередивши їх про це. Їх можна вбивати лише після відкритого попередження.

Панду відповів:

Чи безтурботна антилопа чи обережна, її вбивають відкрито, застосовуючи мистецтво, гострими стрілами й іншими засобами, — так за що ж ти, о антилопо, гудиш мене?

Антилопа-самець сказав:

Я засуджую тебе, о царю, через себе не за те, що ти вбиваєш антилоп, а за те, що ти міг би милосердно почекати закінчення мого кохання. Адже хто, володіючи знаннями, здатний убити в лісі антилопу в момент поєднання, корисний і бажаний для всіх істот? Те, що бажаний плід, корисний для людей, ти зробив марним, негідно тебе, о кауравo, що народився в роду кауравів і тих мудреців, чиї діяння не затьмарені стражданнями. Велике зло засуджує увесь світ, воно незаконне, безславне й не веде на небо, о бгарато! Ти, що добре відає насолоди з жінками, розуміє смисл шастр, закону й користи, ти, о богоподібний, не повинен чинити такої справи, яка не веде на небо. Люди, що творять зло, що віддаються гріхам, що відкинули три цінності (*закон, користь і насолоду*), повинні бути приборкані тобою, о кращий з царів! Що ти зробив, о кращий з мужів, убиваючи мене? Адже ти вбив невинного пустельника в подобі антилопи, чия їжа, о царю, складається з коріння і плодів, хто постійно живе в лісах і віддається спокою. Позаяк стосовно мене тобою вчинене зло, то й тебе, що заподіяв зло обом нам, також неодмінно осягне стан, який викличе кінець твого життя, коли ти будеш охоплений пристрастю. Адже я пустельник, по імені Кіндама, незрівнянний у своїх аскетичних подвигах. Соромлячись людей, я єднався з антилопою. Обернувшись антилопою, я разом з антилопами блукаю в густому лісі. Але цей вчинок твій не буде прирівняний до вбивства брахмана, бо ти вчинив його через незнання. Убивши мене, який прийняв подобу антилопи, коли я був захоплений пристрастю, ти, о безрозсудний, одержиш за це таку ж саму віддяку. Охоплений пристрастю ти, вступивши у зв'язок зі своєю коханою, також відправишся в такому самому стані у світ покійних. І та дружина, з якою ти перед смертю своєю вступиш у зв'язок, вона теж відправиться із побожністю слідом за тобою, о кращий з мудрих, в житло царя покійних, яке важко переступати всім істотам. Як я, перебуваючи в блаженстві, був скинутий тобою в нещастя, так і тебе, коли ти будеш насолоджуватись, осягне нещастя.

Вайшампаяна мовив:

Сказавши так, антилопа-самець, змучений тяжкими стражданнями, розлучився з життям, а Панду відразу засмутився.

Так вістить розділ сто дев'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 110

Вайшампаяна вів далі:

Залишивши померлого й мучачись по ньому горем і скорботою, немов це був його родич, цар Панду разом із дружинами, у великому сумі почав ремствувати.

Панду сказав:

Нерозумні люди, хоча і народжені в благочестивім роду, затягнені в сіті любови знаходять нещастя. Батько мій, хоча й народився незмінно доброчесним, але досяг кінця свого життя ще молодим, бо душа його була затьмарена пристрастю — так відомо нам. Від дружини того царя, з душею, потьмареною пристрастю, сам Крішна-Двайпаяна, мудрець, що приборкав свою мову, породив мене. Цей підлий розум мій, що довів до нещастя сьогодні, коли я, порочний, був залишений богами, — звернувся до полювання. Я кинуся до порятунку, але зв'язок із жінками — велика перешкода до цього. Я буду дотримуватися незмінного й благочестивого способу життя мого батька Вьяси. Я неодмінно присвячу себе суворому аскетизму. Тому я, у вигляді поголеного пустельника, збираючи протягом дня милостиню біля кожного дерева, буду мандрувати по цій землі, вкритий пилом, маючи притулком порожні хати або ж коріння дерев, і залишивши все приємне й неприємне. Без скорботи і без радости, байдужий до похвали й осудження, позбавлений благословення, безпривітний і до всього байдужний, я не буду приймати дарунків або ж висміювати кого-небудь. Ніколи не суплячи брів, маючи завжди спокійне обличчя, я буду відданий благу всіх істот, не буду шкодити всім чотирьом видам істот — рухомим і нерухомим — і буду до всіх живих істот ставитися так, як до свого потомства. Один раз на день я буду збирати милостиню у семи родин, або ж почну дотримуватися посту при відсутности милостині, буду задовольнятися лише тим, що подадуть, а іноді — тільки першим дарунком, не переступаючи ніколи міри при одержанні милостині, а при відмові — задовольняючись тільки сімома родинами. Якщо одну з двох відрубають мені гострою сокирою руку, а іншу обмажуть сандаловою маззю, я не почну думати про них ні з благословенням, ні з прокльоном. Не чинячи ні в чому подібно до того хто прагне жити або вмерти, не радіючи життю, але й не ненавидячи смерть, я повсякчас буду неухильно уникати всіх тих святкових обрядів, які здатні робити живі істоти. При всіх тих обставинах відкидаючи всякі дії пов'язані із чуттєвістю, відволікаючи душу від законного, але в той же час змиваючи щиросердечну скверну, я, минаючи всі пастки, звільнюся від усіх гріхів. Не належачи ні до чийого роду, подібно вітру, діючи в такий саме спосіб і залишаючись на шляху без страху, я приборкаю своє тіло. Позбавлений можливости мати потомство, я не буду віддаватися насолодам на шляху, улюбленому собаками, що скоріше підходить для безсилих і нещасних, та незмінно відхиляється від свадхарми.[106] Хто, будучи шанованим або ж нешанованим, володіючи душею, затьмареною пристрастю, долучається підлим поглядом до іншого способу життя, — той іде шляхом собак!

Вайшампаяна сказав:

Сказавши так, цар, важко змучений скорботою й сумно зітхаючи, дивлячись на Кунті й Мадрі, промовив: «Царівна Косали, Відура, що прозивається Кшаттрі,[107] та цар зі своїми родичами, шляхетна Сатьяваті й Бгішма, домашні жерці царя й великодушні брахмани, що п'ють сому й суворі в обітницях, і міські старці, які живуть там завдяки нашій підтримці, — усі повинні бути із побожністю сповіщені, що Панду відправився в ліс для аскетичного життя». Почувши слова свого благочестивого чоловіка, що твердо вирішив жити в лісі, Кунті й Мадрі сказали йому повні такої ж гідности слова: «Існують й інші щаблі життя, які допускають можливість віддаватися аскетичному життю разом з нами, твоїми законними дружинами. А сам ти, безсумнівно, досягнеш неба. І ми обидві теж, упокоривши всі почуття, відкинувши пристрасті, задоволення, й дотримуючись звичаю життя свого пана, будемо віддаватися великому подвижництву. І якщо ти, о премудрий, покинеш нас, о володарю народів, ми сьогодні ж позбавимо себе життя, — тут немає сумніву!».

Панду мовив:

Якщо це ваше рішення узгодиться із законом, то я піду вічним шляхом мого батька. Залишивши домашній спосіб життя та його радощі, віддаючись великому подвижництву, носячи одяг з деревної кори й харчуючись плодами та коріннями, я буду блукати в дрімучому лісі. Приносячи жертви вогню, купаючись двічі в день,[108] змарнілий, бо обмежив себе в їжі, носячи лахміття й шкуру, та відпустивши на голові косу, переносячи холодний вітер і спеку, піддаючись голоду й спразі, виснаживши суворим покаянням це тіло, перебуваючи на самоті й поринаючи у роздуми, харчуючись спілими й зеленими плодами, і задовольняючи предків і богів лісовою їжею, словами і водою, я не буду показуватися й не буду турбувати лісових пустельників і моїх родичів, а тим більше селян. Прагнучи в такий спосіб до виконання усе більш і більш суворих приписів лісових шастр, я залишуся тут для умертвіння плоті.

Вайшампаяна сказав:

Так сказавши обом дружинам, цар Панду, що народився в роду кауравів, віддав усі головні й шийні коштовності й прикраси, браслети й сережки, дорогі шати й прикраси дружин брахманам і звернувся до них: «Коли повернетеся в Хастінапур, ви повинні сповістити, що Панду, тур з роду Куру, залишивши все майно,

бажання, спокій і високі щиросердечні задоволення, вийшов разом зі своїми дружинами до лісу!». Тоді весь його почет і слуги, почувши повні жалости слова того лева з роду Бгарати, почали ремствувати гучними і скорботними голосами: «Леле, леле!». Проливаючи гіркі сльози, вони покинули того володаря землі й повернулися поспішно в Хастінапур, запам'ятавши всі його слова. Почувши від них про все, що сталося в дрімучому лісі, Дхрітараштра, кращий з мужів, почав був тоді ремствувати за Панду. А тим часом Панду, син царя кауравів, харчуючись коріннями й плодами, прямував разом зі своїми дружинами на гору Нагасабха.[109] Досягши Чайтраратхи,[110] він минув потім володіння царя Варішени й, перейшовши Гімалаї, відправився на Гандхамадану. Під охороною великих істот, сіддхів і найвищих мудреців, той цар жив там на рівнинах і схилах гори. Досягши потім озера Індрадьюмни [111] і минувши вершину Хансакуту, він, о магараджо, на горі Шаташрінзі віддався аскетичним подвигам.

Так вістить розділ сто десятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 111

Вайшампаяна вів далі:

Віддаючись там великим аскетичним подвигам, доблесний Панду став приємним для поглядів сонмам сіддхів і чаранів. Уважний до своїх обов'язків, не говорячи про себе, з душею смиренною, з почуттями приборканими, він своєю доблестю досяг можливости відправитися на небо, о бгарато! Для одних він був братом, для інших же — другом, а деякі мудреці опікували його ніби сина. По довгому часі Панду досяг аскетичних заслуг, вільних від гріхів, і зробився рівним брахманам-мудрецям, о туре з роду Бгарати! Прагнучи перейти через небо, він повернувся лицем на північ від Шаташрінги й відправився в дорогу разом із дружинами. Але тут пустельники сказали йому: «Сходячи усе вище й вище на царя гір, ми, обертаючи лице на північ, бачили на тій горі багато неприступних місць, які служать місцями веселощів для богів, гандхарвів і апсар. Ми бачили також сади Кубери, розташовані на рівних і нерівних місцях, берега великих рік і неприступні гірські печери. Є там і місця з вічними снігами, позбавлені дерев, тварин і птахів. Є й місця великих дощів, непрохідні й неприступні, через які не може переправитися птах, а тим більше інші тварини, місця, де може пересуватися один лише вітер, сіддхи й великі ріши. Яким же чином ці царівни, що не заслуговують страждань, можуть, не змучивши себе, зійти на цього царя гір? Тому не йди туди, о туре з роду Бгарати!».

Панду сказав:

О найщасливіші, говорять, що для бездітного немає дверей на небо, тому, страждаючи, я говорю вам, що я бездітний. Люди народжуються на землі, зв'язані чотирма обов'язками, які необхідно віддати своїм предкам, богам, мудрецям й іншим людям — сотням і тисячам. «Для людини, яка на ці обов'язки у свій час не звертає уваги, — немає світів на небі» — так встановлено знавцями законів. Богів задовольняють жертвами, пустельників — читанням Вед і покаянням, предків — синами й поминальними жертвами, а інших людей — добротою. Перед мудрецями, богами й людьми я за законом вільний від обов'язків, але я не вільний від обов'язку перед своїми предками, тому я мучуся, о подвижники! У випадку загибелі тіла неминуча загибель предків, це безсумнівно! І найкращі з людей народжуються тут для того, щоб породити потомство. Яким же чином може народитися потомство від цих моїх дружин таким же шляхом, як був я сам породжений від дружини мого батька тим шляхетним ріши?

Подвижники вирекли:

О справедливий, є й для тебе потомство, щасливе, бездоганне, подібне богам. Ми це бачимо, о царю, своїм чудовим оком. Виконай же своїми діяннями те, о тигре серед чоловіків, що запропоноване долею. Мудра людина, якщо вона уважна, без тривоги знаходить плід. А коли той плід уже видно, ти повинен, о сину, докласти зусиль. Отримавши потомство, наділене чеснотами ти досягнеш щастя.

Вайшампаяна сказав:

Почувши ці слова пустельників, Панду поринув у думки, бо знав, що він не має змоги породити потомство через прокляття антилопи. Він сказав тоді наодинці чарівній Кунті, своїй законній дружині, намагаючись знайти у своєму нещасті засіб для здобуття потомства: «Мудрі знавці закону, о Кунті, завжди вважали, що тільки потомство дає славу в трьох світах, засноване на законі. Жертва, дарунок, аскетичні подвиги й добре дотримувана обітниця, — усе це не може вважатися очисним засобом для бездітного. Знаючи це, о наділена світлою посмішкою, я передбачаю, що бездітним я не досягну щасливих світів. У мене, коли я бездумно вчинив жорстокість, загублена можливість породити потомство через прокляття антилопи, о боязка, точно так само, як була ця можливість втрачена у антилопи через мене. В приписах закону згадуються шість видів синів, які є родичами й спадкоємцями, і шість видів синів, що не є родичами і спадкоємцями. Вислухай же про них, о Прітхо: 1) син, породжений батьком від законної дружини, 2) породжений від будь-чиєї дружини чоловіком за запрошенням, 3) породжений ким-небудь за відповідну плату, 4) породжений від удови, яка знову вийшла заміж, 5) породжений від дівчини до її заміжжя, 6) син, який народився від розпусної жінки, 7) син, відданий матір'ю й батьком, 8) куплений за гроші тощо, 9) приймак, який приходить сам, 10) породжений від дівчини, що зачала ще до весілля, 11) породжений від сімені найближчого родича й 12) породжений від жінки нижчої касти. Вирішивши, що неможливо одержати

сина першої групи, дружина повинна одержати його іншим шляхом. При нещасті, коли немає потомства, чоловіки нижчого походження бажають отримати сина від чоловіка високого походження. Ману, син Самосущого, о Прітхо, сказав, що благочестиві люди, навіть позбавлені можливости мати потомство від свого власного сімені, здобувають все-таки чудове потомство, яке дає святу нагороду. Тому я, позбавлений можливости породити потомство, сам сьогодні відпускаю тебе. Отримай потомство від чоловіка, подібного мені або ж іще кращого, о чарівна! Слухай, о Кунті, розповідь про дочку Шарадандаяни, дружину героя, яка була примушена його батьками породити потомство. Коли в неї скінчилися місячні, вона, викупавшись, вийшла вночі на перехрестя. Вибравши двічінародженого, що досяг успіху в подвижництві, й зробивши жертвопринесення вогню заради народження сина, вона, коли обряд той було скінчено, з'єдналася з ним. І народила вона тоді трьох могутніх воїв-колісничних, Дурджайю й інших. І ти також, о прекрасна, скоріше доклади зусиль, щоб за моїм велінням породити потомство від брахмана, який віддається аскетичними подвигами.

Так вістить розділ сто одинадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 112

Вайшампаяна сказав:

Почувши сказане, о магараджо, Кунті мовила цареві Панду, турові з роду Куру, героєві й своєму чоловікові: «Ти не повинен ніколи, о знавцю закону, говорити так мені, відданій тобі законній дружині, о лотосоокий! Ти сам, о міцнорукий нащадку Бгарати, породиш від мене за законом дітей, обдарованих доблестю, о герою! Разом з тобою, о тигре серед мужів, я відправлюся на небо. Ти сам кохайся зі мною заради потомства, о нащадку Куру! Я навіть подумки не вступлю у зв'язок з іншим чоловіком, крім тебе. Яка ж є на землі інша людина, краща за тебе? А поки вислухай цю святу оповідь з пуран, яку я колись почула й тепер, о велеокий, я розповім тобі.

Був колись цар, відомий під іменем Вьюшиташва, що й збільшував вельми благочестивий рід Пуру. В той час як він, справедливий і шляхетний, робив жертвопринесення, до нього з'явилися боги разом з Індрою і божественними мудрецями. І тоді при жертвопринесенні шляхетного царственого мудреця Вьюшиташви Індра сп'янів від соми, а двічінароджені від дарунків. А Вьюшиташва, о царю, яскраво сяяв тоді над людьми, начебто це сходило сонце над усіма істотами після холодів. Потім, при здійсненні великого жертвопринесення коня величний Вьюшиташва, кращий з царів, перемігши всіх царів і захопивши здобич, скинув їх: східних і північних, серединних країн і південних. І, володіючи силою десяти слонів, він став володарем царів. Ось пісенька, яку співають люди, знавці пуран: «Вьюшиташва, перемігши цю землю аж до самих меж океану, охороняв усі касти, подібно тому, як охороняє батько своїх рідних синів». Догоджаючи богам великими жертвами, він дав багатство брахманам. Зібравши незліченні коштовності, він зробив великі жертвопринесення. Він вичавив велику кількість соми й зробив жертвопринесення Сомасанстха.[112] І була в нього дружина, котру він сильно кохав, на ім'я Бхадра, дочка мудреця Какшивана,[113] о володарю людей, красою незрівнянна на землі. Як говорить поголоска, вони обоє взаємно полюбили один одного. Охоплений любов'ю до неї, він занедужав і незабаром помер, подібно тому, як заходить сонце. Коли ж умер той володар людей, дружина його Бхадра, бездітна й засмучена, о тигре серед мужів, почала ремствувати, мучачись великою скорботою — так нам відомо. Почуй же те, що казала вона, о володарю людей!

«Будь-яка жінка, позбавлена синів, о знавцю високого закону, яка живе без чоловіка, насправді не живе на світі, бо вона нещасна. Для жінки без чоловіка краще смерть, о кращий з кшатріїв! Я бажаю піти твоїм шляхом, будь же милостивий, візьми мене. Без тебе я не в змозі жити навіть хвилину, зроби ж милість, о царю, забери мене скоріше звідси. Коли ти, о тигре серед мужів, підеш і не вернешся більше, я всюди піду за тобою по рівних і нерівних місцях. Я, немов тінь, ніколи не буду відступати від тебе, о царю, завжди буду слухняна твоїй волі, о тигре серед людей, і завжди буду догоджати тобі в тому, що приємно й корисно для тебе. Відтепер, о царю, жорстокі щиросердечні муки, що виснажують душу, будуть володіти мною без тебе, о лотосоокий! Напевно мною, нещасною, ще в минулому житті розлучені люблячі пари або ж розірвані зв'язки між іншими істотами, о царю! Тому таке ж нещастя, викликане розлукою з тобою, і накопичене в колишніх переродженнях через гріховні діяння, осягло й мене. Починаючи з нинішнього дня, о царю, я, охоплена нещастям і прагнучи бачити тебе, буду спати на ложі з трави куша. З'явись же мені милостиво, о тигре серед чоловіків! Адже охоплена горем і сумом, беззахисна й жалюгідна я ремствую, о володарю мужів!».

Між тим як вона знову й знову голосила так, обійнявши його труп, невидимий голос сказав: «Устань, о Бхадро, йди собі, я дам тобі дарунок: я породжу від тебе дітей, о чарівноусміхнена! Зробивши омивання із закінченням місячних, зійди зі мною, о стрункостанна, на своє власне ложе в ніч чотирнадцятого або ж восьмого дня місяця». Почувши те, цариця, вірна своєму чоловікові й прагнучи синів, зробила тоді так, як було сказано. І від того трупа цариця народила тоді, о царю, синів: трьох шальвів і чотирьох мадрів, о кращий з роду Бгарати! Точно так само й ти, о туре з роду Бгарати, силою своїх подвигів здатний породити від мене синів».

Так вістить розділ сто дванадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 113

Вайшампаяна сказав:

Коли вона сказала так, цар Панду, знавець закону, знову мовив тій цариці чудове слово, згідно із законом: «Саме так зробив колись Вьюшиташва, о Кунті, як було сказано тобою, о красуне, бо він був подібний безсмертним. Але я розповім тобі про прадавній закон, знаний шляхетними мудрецями, слухай же мене. За старих часів жінки не були обмежені у своїх вчинках, о чарівнолиця, вони могли ходити куди хотіли й вільно віддавалися розвагам, о дивоока. І коли вони із самої юности зраджували своїм чоловікам, о тонкостанна, це не вважалося беззаконням, бо такий був закон для тих часів. Цьому прадавньому закону слідують і тепер істоти з породи тварин, вільні від любови та ненависті. Закон цей, передбачений пуранами, шанується великими мудрецями, він діє також і серед північних кауравів, о чудовотіла! Адже той закон, сприятливий для жінок, вельми прадавній. Але нинішній закон у цьому світі встановлено недавно, о світлоусміхнена! Слухай же уважно про те, ким і чому його встановлено.

Був великий мудрець по імені Уддалака, і в нього був син — пустельник, що звався Шветакету. Як нам відомо, цей закон серед людей був установлений ним у запалі гніву. Почуй же мене, о лотосоока, заради чого це було зроблено. Якось, одного разу, на очах батька Шветакету якийсь брахман узяв руку його матері й сказав: «Підемо!». Син же мудреця, побачивши свою матір, ведену майже насильно, в обуренні запалав гнівом. Бачачи, що він розгнівався батько сказав Шветакету: «Не гнівайся, о сину, це стародавній звичай. Адже жінки всіх каст не обмежені на землі у своїх вчинках. Як чинять корови, о сину, точно так само й люди — кожний у відповідності до своєї касти. Але син мудреця — Шветакету не міг знести того закону. І він встановив на землі цей закон для жінок і чоловіків. Нам відомо, що з тих пір встановлений цей закон серед людей, о щасливіша, але не серед інших істот. «Починаючи з нинішнього дня, якщо жінка зрадить своєму чоловікові, то це буде тяжким гріхом, рівним убивству зародка, який приносить нещастя. Також і для чоловіка, що зраджує єдиній і благочестивій дружині, вірній своєму чоловікові, — це буде гріхом на землі. Точно так само, якщо дружина, яку буде спонукувати чоловік породити потомство від іншого чоловіка, не зробить цього, то і її осягне те ж саме». Так був колись встановлений, о боязка, всупереч звичаям, цей справедливий закон тим Шветакету, сином Уддалаки.

Нам відомо також, о стрункостанна, що Мадаянті, змушена своїм чоловіком Саудасою [114] народити потомство, пішла до мудреця Васіштхи. Від нього чарівна дружина, бажаючи зробити приємне своєму чоловікові Калмашападі, народила сина по імені Ашмака. Тобі також відомо, що й наше народження, о лотосоока, відбулося від Крішни-Двайпаяни заради продовження роду кауравів. Тому, прийнявши до уваги всі ці доводи, ти повинна виконати цю мою законну вимогу, о бездоганна! Щораз після місячних очищень, о царівно, що дотримується обітниці, муж не повинен бути обійдений своєю жоною — такий закон, який відають знавці закону. Але решту часу жінка заслуговує свободи. Благочестиві люди називають це прадавнім законом. Що не скаже чоловік дружині — законне або незаконне, о царська дочко, те й має виконуватися, — так виголошують знавці закону. Особливо ж коли просить чоловік, який бажає синів, як я, який сам не має змоги породити потомство, о бездоганна, але має бажання побачити синів. Ці долоні з рожевими пальцями, складені у вигляді чашечки лотосу, о мила, мною підняті над головою заради твого власкавлення. За моїм велінням ти, о прекрасноволоса, повинна народити обдарованих чеснотами синів від брахмана, знаного аскетичними подвигами. Завдяки тобі, о чарівна, я можу піти шляхом тих, хто має синів.

І коли так було сказано, стрункостанна Кунті відповіла тоді Панду, підкорювачеві ворожих міст, яка знаходила радість у всьому, що корисно й приємно її чоловікові: «Зайнята ще замолоду прийманням гостей у будинку мого батька, я прислужувала одного разу суворому брахманові, якого знали під іменем Дурвасас. Він виконував сувору обітницю й осягнув таємниці закону. І його, що дозрів душею, я власкавила всіма стараннями. І, блаженний, він дав мені подарунок, наділений силою чарівництва. Він дав мені цю мантру й сказав мені: «Кого з богів ти не покличеш за допомогою цієї мантри, охоче або неохоче він прийде по твоїй волі». Так мені сказав тоді той брахман у будинку мого батька, о бгарато! Слово його є суща правда, і ось час цей прийшов. З твого дозволу, о царю, я можу викликати бога за допомогою тієї мантри, о царственний мудрецю, щоб було в нас потомство, о владарю! Якого бога мені покликати, — скажи мені, о кращий з премудрих? Знай же, що я готова для цієї справи й очікую від тебе дозволу».

Панду мовив:

Сьогодні ж, о стрункостанна, постарайся належним чином і виклич Дхарму, о мила, бо він найсправедливіший серед богів. Дхарма ніколи не наділить нас беззаконням, і світ цей, о стрункостанна, буде вважати, що син наш це втілення справедливости. Безсумнівно, що й сам він буде справедливий до кауравів. І в нього, дарованого Дхармою, серце не буде радіти беззаконню. Тому ти, о смиренна діво зі світлою посмішкою, віддавши перевагу справедливости, виклич Дхарму мантрами й заклинаннями».

Вайшампаяна сказав:

І коли так було сказано її чоловіком, та краща жінка, сказавши «добре», з його дозволу вшанувала його та обійшла його зліва направо.

Так вістить розділ сто тринадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 114

Вайшампаяна вів далі:

Тим часом, як у Гандхари зародок перебував уже цілий рік, о Джанамеджайє, Кунті викликала вічного Дхарму заради зачаття потомства. Цариця та поспішно зробила жертвопринесення Дхармі й прошептала, згідно із правилами, закляття, дане раніше Дурвасасом. І, з'єднавшись із Дхармою, що з'явилися в подобі йоги,[115] стрункостанна одержала сина, кращого серед усіх істот. У восьму мухурту,[116] яка називається Абхіджита, у сприятливий і найбільш шанований місячний день, коли сонце перебуває в самій середині неба, а сузір'я Айндра [117] зійшлося з місяцем, Кунті народила в строк сина, обдарованого великою славою. І як тільки народився цей син, невидимий голос сказав: «Цей первонароджений син Панду, безсумнівно буде кращим з охоронців закону по імені Юдхіштхіра. Він буде відомим царем, прославленим у трьох світах, який володітиме величчю, могутністю й чеснотами».

Отримавши такого доброчесного сина, Панду знову сказав їй: «Кажуть, що кшатрії повинні перевершувати усіх своєю силою, вибери ж сина, який перевершував би усіх своєю силою!». І Кунті, коли так було сказано чоловіком, викликала бога Ваю. І від нього народився міцнорукий Бгіма, що володіє страшною силою. І знову, о бгарато, коли він народився, безмірно сильний і міцний, сповістив голос: «Це немовля буде найпершим серед могутніх». Як тільки народився Врікодара, відбулося таке диво: упавши з колін матері на скелю, він розбив її вщент. Коли Кунті, затремтівши зі страху узрівши тигра, стрімко піднялася, то вона не згадала про сплячого на її колінах Врікодару. І тоді дитина та, міцна, мов громова стріла, упала на гору. Від її падіння скеля розсипалася на сто частин. Побачивши ту гору, перетворену на уламки, Панду здивувався. Того самого дня, коли народився Бгіма, о кращий з роду Бгарати, народився також і Дурьйодхана, о володарю землі! І коли народився Врікодара, Панду знову почав думати: «Яким чином може в мене народитися чудовий син, найкращий у світі? Світ цей залежить від долі й людських зусиль. Але доля при цьому досягається діяльністю, пов'язаною з часом. Нам відомо, що Індра — головний цар богів. Він доблесний і обдарований невимірною силою, могутністю й величчю. Догодивши йому покаянням, я матиму могутнього сина. І син той, якого він дасть мені, буде наймогутнішим з усіх. Тому справою, думкою й словом я віддамся великому подвигу».

І тоді Панду, великий цар кауравів, порадившись із великими мудрецями, розпорядився щоб Кунті дала на рік святу обітницю. Сам же він, міцнорукий, почав цілими днями стояти на одній нозі. Віддаючись суворому подвигу, глибокому спогляданню, бажаючи здобути прихильність цього бога, володаря тридцяти богів, він, справедливий, зі сходом сонця віддавався покаянню, о бгарато! І після закінчення довгого часу Васава звернувся до нього зі словами: «Я дам тобі сина, славного у трьох світах, і він буде сприяти добробуту богів, брахманів і друзів. Я дам тобі найкращого сина, нищителя всіх ворогів». Коли великодушний Васава сказав так, справедливий цар кауравів мовив Кунті, пам'ятаючи слова царя богів: «О стрункостанна, народи шляхетного сина, обізнаного на політиці, обдарованого величчю, рівного сонцю, неприступного в битві, діяльного й вельми прекрасного на вигляд, і хай буде він вмістищем величі кшатріїв. Мною отримана милість від володаря богів! Виклич його, о наділена світлою посмішкою!». І коли їй так було сказано, тоді вона, чарівна, звернулася із закликом до Шакри. І от з'явився володар богів і породив Арджуну. І як тільки дитина народилася, невидимий голос, своїм глибоким звуком оголошуючи небо, сказав: «Цей син, подібний Картавірьї, о Кунті, обдарований могутністю, рівною Шиві та непереможний немов Шакра, поширить твою славу. Подібно тому як радість Адіті була збільшена її сином Вішну, так і твою радість збільшить Арджуна, подібний Вішну. Підкоривши своїй владі мадрів, кауравів разом з кейкаями, а також народи Чеди, Каші й Каруша,[118] він звеличить славу роду Куру. Завдяки могутності його рук Агні прийде в повне задоволення від жиру всіх істот, спалених у лісі Кхандаві. Скоривши вождів і царів, цей могутній герой разом із братами зробить три жертвопринесення коня. Подібний Джамадагньї, о Кунті, доблестю рівний Вішну, і найкращий з хоробрих, він стане непереможним. Цей тур серед мужів здобуде також усю божественну зброю й поверне загублене щастя».

Це високе чудесне слово при народженні сина Кунті вимовив Вітер у повітряному просторі, і Кунті почула його. І коли почули ці слова, вимовлені голосно, у пустельників, що жили на Шаташрінзі, а також божественних ріши разом з Індрою і небожителями з'явилася найбільша радість. І в небі пролунав гучний грім барабанів. Піднявся великий шум, супроводжуваний зливою квітів. Сина Прітхи вшанували сонми богів, що зібралися там, а також сини Кадру й Вінати, гандхарви й апсари, усі володарі тварин і сім великих ріши: Бхарадваджа, Кашьяпа, Гаутама, Вішвамитра, Джамадагні, Васіштха й блаженний Атрі, який з'являється тоді, коли зникає сонце. Туди з'явилися також Марічи, Ангірас і Пуластья, Пулаха, Крату й Дакша, Праджапаті, гандхарви і апсари. Там апсари в чудових вінках і вбраннях, прикрашені всіма оздобами, оспівували Бібхатсу й танцювали. Разом з гандхарвами заспівав і знаменитий Тумбуру.[119] Бгімасена й Уграсена, Урнаю й Анагха, Гопаті, Дхрітараштра й Сурьяварчас — сьомий, Югапа й Тринапа, Каршні, Нанді й Читраратха, Шаліширас — тринадцятий і Парджанья — чотирнадцятий; Калі — п'ятнадцятий і Нарада — шістнадцятий; Садван і Бріхадван, Бріхака й великодушний Карала, Брахмачарин, Бахугуна й знаменитий Суварна, Вішвавасу й Бхуманью, і Сучандра — десятий, а також прославлені Хаха й

Хуху, які вміли солодко заспівувати пісні, — усі ці божественні гандхарви прийшли туди до того тура серед людей. Також і знамениті апсари, в усіх прикрасах, усі з довгастими очима, танцювали й співали там. Ануна й Анавадья, Пріямукхья й Гунавара, Адріка й Сачи, Мішракеші й Аламбуса, Марічи й Шучика, Відьютпарна й Тілоттама, Агніка, Лакшана й Кшема, Деві, Рамбха й Манорама; Асіта й Субаху, Супарія й Сувапус, Пундаріка й Сучандха, Суратха й Праматхіні, Камья й Шарадваті — усі вони гуртом танцювали там. Менака й Сахаджанья, Парніка й Пунджикастхала, Рітустхала й Гхрітачи, Вішвачи й Пурвачитті, славна Умлоча й Прамлоча — десята, а також Урваші — одинадцята, — усі вони, з довгастими очима, співали там. І стояли там у повітрі Дхатрі й Арьяман, Митра й Варуна, Анша й Бхага, Індра, Вівасван і Пушан, Тваштрі й Савітар, а також Парджанья й Вішну — усі променисті Адітьї, підносячи велич пандава. Були там і рудри, о володарю народів: Марігавьядха й Шарва, і славетний Нірріті, Аджайкапад і Ахірбудхья, і Пінакін, приборкувач ворогів; Дахана, Ішвара й Капалін, Стхану й великий Бгава. Там були й обоє Ашвінів й усі вісім Васу, і могутні Марути, Вішведеви й садхьї. Також Каркотака й Шеша, змій Васукі й Каччхапа, Кунда й великий змій Такшака — усі наділені силою, люті й могутні, — з'явилися туди. Ці й багато інших зміїв були там. Також були там і Таркшья, Аріштанемі, Гаруда й Асітадхваджа, Аруна й Аруні, нащадки Вінати.

Побачивши це велике диво, кращі з пустельників здивувались і виявили тоді велику повагу до пандавів. А велеславний Панду, бажаючи мати ще синів, почав знову примушувати свою дружину, обдаровану чарівним тілом, але Кунті йому сказала тоді: «Адже не кажуть про четверте народження, навіть при нещастях. Тому якщо жінка зійдеться ще з одним чоловіком, то вона буде визнана розпусною, а якщо з п'ятим — то вона буде вважатися хвойдою. Як же ти, знаючи цей закон, що пізнається розумом, говориш мені так заради потомства, порушивши його начебто в сп'янінні?».

Так вістить розділ сто чотирнадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 115

Вайшампаяна мовив:

Коли народилися сини Кунті й сини Дхрітараштри, дочка царя мадрів сказала наодинці слово Панду: «Я не відчуваю суму, хоча ти й недобрий до мене, о приборкувачу ворогів! Не засмучуюся я ніколи й тим, що я, більш гідна в порівнянні з Кунті, перебуваю завжди в нижчому положенні, о бездоганний! Сум мій, о царю, виникає не від того, що я почула про народження в Гандхарі сотні синів, о нащадку Куру! Ця моя велика скорбота походить від моєї бездітности, хоча становище моє однакове з Кунті. Волею долі тепер у мого чоловіка є потомство тільки від Кунті. Якщо дочка царя Кунтібходжи зробить можливим народження потомства і від мене, то це буде для мене милість, а для тебе також буде користь. Як дружина-суперниця я не зважуюся звернутися із цим проханням до дочки Кунтібходжи. Але якщо ти прихильний до мене, то сам попроси її».

Панду сказав:

Це саме бажання, о Мадрі, і в мене на серці, але я не смію сказати тобі що-небудь, бо не певен чи схвалиш ти це. Однак, довідавшись про твій намір, я тепер докладу всіх зусиль. Я певен, що коли я скажу їй, вона виконає моє прохання.

Вайшампаяна сказав:

І тоді Панду знову сказав так наодинці Кунті: «Породи ще потомство для продовження мого роду й зроби приємне для світу. Вдій, о прекрасна, вище щастя заради того, щоб не втратилися жертовної їжі твої предки, а також і для того, щоб зробити мені приємність. Зроби цю важку справу також і заради слави. Індрою, який прагнув слави, були зроблені жертвоприносення, хоча він і досяг панування. Також і брахмани, знавці мантрів, зробивши важкі аскетичні подвиги, приходять до своїх учителів заради слави, о красуне! І всі царствені мудреці й брахмани, багаті покаяннями, зробили заради слави важкі подвиги. О бездоганна, врятуй Мадрі, як рятують за допомогою човна, і ти досягнеш найвищої слави, якщо розділиш із нею потомство».

Почувши це, Кунті сказала Мадрі: «Подумай тільки раз про якогось бога й від нього в тебе неодмінно буде гідне потомство!». Тоді Мадрі, помізкувавши, звернулася думкою до обох Ашвінів. І ті з'явилися й породили двох синів-близнюків: Накулу й Сахадеву, красою своєю незрівнянних на землі. І про цих близнюків також сказав невидимий голос: «Обдаровані красою, доблестю й чеснотами, вони будуть сяяти, перевершуючи інших людей своїм блиском і досконалістю краси й сили». Мешканці Шаташрінги дали їм імена супроводжуючи це обрядами й благословеннями, о володарю народів! Синів Кунті назвали: старшого — Юдхіштхірою, середнього — Бгімасеною і третього — Арджуною. Синів же Мадрі ті брахмани, радіючи в душі, назвали: народженого першим — Накулою, а іншого — Сахадевою. І вони, кращі з роду Куру, народилися один після іншого із проміжком у рік.

І ось знову Панду почав просити Кунті за Мадрі. І йому, о царю, сказала наодинці благочестива Прітха: «Я їй сказала лише один раз викликати якого-небудь бога, а вона одержала двійню. Через це я була обманута. Я боюся зневаги з її сторони. Так чинять жінки. Дурна, я не знала, що викликавши богів-близнюків народиться двійня. Тому ти не повинен примушувати мене, нехай це буде мені дарунком від тебе!».

Так народилися в Панду п'ятеро синів, дарованих богами, могутніх і славних, що примножили рід Куру. Обдаровані щасливими прикметами, миловидні мов місяць, з гордістю, з ходою і потилицями лева, росли ті володарі людей, могутні стрільці з луків, наділені силою богів. Вони росли там на священній горі Гімалая й викликали здивування у великих ріши, котрі сходилися там. І п'ятеро їх, а також сотня синів Дхрітараштри, що примножили рід Куру, виросли всі за короткий час, немов у воді лотоси.

Так вістить розділ сто п'ятнадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 116

Вайшампаяна мовив:

Дивлячись на п'ятьох прекрасних своїх синів, яких він охороняв на горі серед дрімучого лісу силою своїх рук, Панду радів. Якось, одного разу під час весни, що зваблює всіх сущих, коли дерева в лісі вкрилися квітами, цар разом із жоною Мадрі блукав лісом з різними ставками й лотосами. Коли він побачив ліс, що блищить деревами палаша,[120] тілака [121] і манго, чампака,[122] парібхадрака [123] і багатьма іншими, які були всіяні квітами й плодами, в серці Панду зародилося жагуче бажання. Його, що весело розважався там подібно безсмертному, супроводжувала одна Мадрі, одягнена в гарне вбрання. Коли він дивився на неї, юну в прозорому одязі, бажання його зростало подібно вогню, що спалахнув у густому лісі. Коли він побачив, лотосооку й гідну його, у відлюдному місці, цар, переможений пристрастю, не міг стримати свого бажання. Тоді він сильно схопив бувшу з ним наодинці царицю, яка, тремтячи, щосили втримувала його. Але він, з душею, охопленою пристрастю, вступаючи насильно у зв'язок з Мадрі, не подумав про прокляття. Заради того щоб закінчити життя, о кауравo, він, підпавши під владу бога любові й відкинувши страх, породжений прокльоном, насильно сполучався з коханою. І розум його, поглинений пристрастю, затьмарений самим богом смерти, який скаламутив усі його почуття, згинув разом зі свідомістю. І Панду, нащадок Куру, з душею високо-доброчесною, вступивши у зв'язок зі своєю дружиною, був поглинений законом часу.

Тоді Мадрі, обійнявши царя, свідомість якого зникла, почала знову й знову кричати, вражена скорботою. І от Кунті разом із синами й обидва пандава, сини Мадрі, прийшли разом туди, де цар був у такому стані. І повна горя Мадрі сказала Кунті такі слова: «Одна лише ти підійди сюди, а хлопчики нехай залишаться там». Почувши її слова вона залишила там хлопчиків, прийшла до неї і голосно вигукнула: «Пропала я!». Побачивши Панду й Мадрі, що лежать на землі, Кунті, охоплена скорботою, почала ремствувати у сильній зажурі: «Герой, якого я постійно охороняла, який завжди володів собою, як він наблизився до тебе, знаючи про прокляття лісового пустельника? Адже володаря людей ти повинна була охороняти! Як же ти наодинці спокусила володаря людей? Засмучений, він постійно думав про прокляття, яким же робом в нього зародилося бажання, що він наблизився до тебе, яка була з ним наодинці? Ти благословенна, о царівно Бахли, і щасливіша за мене, бо ти бачила обличчя захопленого володаря землі».

Мадрі вирекла:

Я розважала його і не раз стримувала, але сьогодні він не міг стримати себе, бажаючи виконати визначене долею.

Кунті сказала:

Я — старша законна дружина, і головна релігійна заслуга повинна належати мені. Тому ти, о Мадрі, не відвертай мене від того, що безсумнівно повинно статися. Я тепер піду за чоловіком, що підпав під владу претів.[124] Встань же, залиш його і оборони цих хлопчиків.

Мадрі мовила:

Я сама піду за чоловіком, що не відлучався від мене, бо я не задовольнила бажання, хай дозволить мені це старша. Наблизившись до мене з пристрасти, цей муж, кращий з роду Бгарати, помер. Як же я можу відмовити йому в бажанні у житлі Ями? Я не зможу байдуже ставитися й до твоїх синів, якщо я, о шляхетна, буду продовжувати своє існування, адже тоді мене може торкнутися гріх. Тому, о Кунті, ти повинна виховати обох моїх синів, як своїх дітей. Домагаючись мене, цей цар потрапив у владу претів. Разом з тілом царя і моє тіло в гарнім вбранні повинне бути віддане спаленню. Зроби ж, о шляхетна, цю милість для мене. Будь же уважна до дітей і добра до мене. Я не передбачаю більше нічого іншого, про що потрібно розпорядитися.

Вайшампаяна провадив:

Сказавши так, благочестива дружина, чарівна дочка царя мадрів, поспішно зійшла на палаюче багаття й опустилася на труп того тура серед чоловіків.

Так вістить розділ сто шістнадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 117

Вайшампаяна сказав:

Віддавши спаленню тіло Панду, великі ріши, подібні богам і зайняті покаянням, зібралися й почали радитися:

«Залишивши владу й царство, цей шляхетний і великий праведник прийшов під захист пустельників, щоб у цьому місці віддатися покаянню. Залишивши нам, як заставу недавно народжених синів і дружину,

цар Панду відправився звідси на небо». І вони, які радіють благу всіх істот і досягли успіху в обітницях зі шляхетними серцями, порадившись один з одним, помістивши поперед себе синів Панду, вирішили йти в місто Хастінапур, щоб передати пандавів Бгішмі й Дхрітараштрі. В ту ж хвилину й усі ті пустельники, узявши дітей і дружину Панду, та останки двох тіл, відправилися в дорогу. Колись щаслива, а тепер нещасна Кунті, постійно проявляючи ніжність до синів, сприйняла довгий той шлях за короткий. Досягши за короткий час Куруджангали, вона, славна, підійшла до міських підйомних воріт.

Почувши про прихід багатьох тисяч чаранів і пустельників, жителі Хастінапура вельми здивувалися. І в ту хвилину, коли зійшло сонце, усі жителі міста, віддані закону, разом зі своїми дружинами прийшли подивитися на пустельників. Юрби жінок і кшатріїв на численних колісницях приїхали разом із брахманами, а також і дружини брахманів. І відбувся там великий схід безлічі вайшьїв і шудр. Ніхто не виявив заздрости, бо всі були наділені розумом справедливости. І Бгішма, син Шантану, і Сомадатта, син Бахліки,[125] і царственний мудрець, обдарований оком мудрости Дхрітараштра, і Відура, прозваний Кшаттрі, й цариця Сатьяваті, і чарівна царівна країни Косали й Гандхарі, оточена дружинами із царського двору, усі вони також приїхали туди. З'явилися й спадкоємці Дхрітараштри, під проводом Дурьйодхани, числом у сотню, прикрашені різними вбраннями. Побачивши юрби великих мудреців і привітавши їх уклоном, усі каурави сіли там разом з домашніми жерцями. Сіли також городяни й селяни всі, привітавши їх і поклонившись до землі. І, оглянувши все те безмовне збіговисько людей, Бгішма тоді повідав великим ріши про стан влади й царства. Тоді серед них піднявся самий найстарший пустельник, з косою та в шкурі антилопи. Довідавшись думку великих мудреців, великий ріши сказав так: «Той спадкоємець кауравів і володар чоловіків по імені Панду, який, залишивши бажання й насолоди вийшов звідси на гору Шаташрінгу, дотримувався там обітниці помірности. Чудесним чином в нього народився від самого Дхарми цей син Юдхіштхіра. А цього могутнього сина, найкращого із сильних, по імені Бгіма, дав тому шляхетному цареві — Матарішван.[126] А цей, хто обдарований справжньою могутністю, народився у Кунті ж від Індри, і слава його затьмарить усіх могутніх стрільців з лука. А це стоять два тигри серед мужів, два могутні лучники, найперші з кауравів, яких народила Мадрі від двох Ашвінів. Сталий у законі, що віддався лісовому життю, славний Панду знову відродив цей прабатьківський рід. Коли Панду дивився на народження синів, на їхнє зростання і навчання, постійно росла його любов до них. Йдучи шляхом благочестивих і знайшовши синів, Панду відправився звідси у світ батьків сімнадцять днів тому. Побачивши, що він уже на багатті й відданий вустам вогню, Мадрі увійшла у вогонь і розлучилася зі своїм життям. Вона, віддана дружина, відправилася разом з ним у світ свого чоловіка. Тому обряди, які необхідні для неї і нього, слід зробити без зволікання. Ці їх два тіла й ці чудові сини разом з їхньою матір'ю повинні бути прийняті зі здійсненням належних обрядів, о приборкувачі ворогів! Після того як будуть закінчені похоронні обряди, нехай славетний Панду — знавець усіх законів і продовжувач роду Куру — одержить поминальну жертву».

Сказавши так усім кауравам, чарани всі разом з гухьяками в змиг ока зникли на очах кауравів. Побачивши юрбу ріши й сіддхів, що зникли мов примари, ті містяни дуже здивувалися.

Так вістить розділ сто сімнадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 118

Дхрітараштра сказав:

Звели, о Відуро, влаштувати всі царські похоронні обряди для Панду й особливо для Мадрі, дружини лева царів. Заради умиротворення душ Панду й Мадрі роздай худобу, одяг, дорогоцінні камені й різні багатства всякому, скільки буде завгодно. Як Кунті прагне влаштувати почесті для Мадрі, так і зроби, щоб ні вітер, ні сонце не змогли б побачити її добре вкрите тіло. Нехай не вболіває бездоганний Панду, славний володар мужів, у якого народилося п'ять синів-героїв, подібних синам богів.

Вайшампаяна вів далі:

Сказавши йому «добре», Відура разом із Бгішмою, о бгарато, зробив у добре схованім місці похоронні обряди для Панду. Потім з міста поспішно були винесені, о царю, домашніми жерцями Панду палаючі священні вогні, яким робили узливання пряженим маслом. Закропивши пахощами з весняних квітів тіло царя і вкривши його різними чудовими вінками й усяким одягом, вони прикрасили також паланкін. До того паланкіну, оздобленого плетеницями й найбагатшими оздобами, підійшли радники, родичі й друзі його. Вони поклали чоловіка-лева, добре вбраного, разом з Мадрі на кращий паланкін, який понесли на плечах чоловіки у чудових шатах. Він був прикрашений жовтим парасолем і опахалами з буйволових хвостів, і хід той супроводжувався звуками різних музичних інструментів. Сотні чоловіків, захопивши із собою багато коштовностей, роздавали їх усім, хто бажав побувати на похоронному обряді Панду. В пам'ять про це, кауравами туди були принесені великі жовті яскраві парасолі та сяючий одяг. Жерці у світлих вбраннях несли поперед ходи, у красиво оздоблених посудинах палаючі жертовні вогні, яким вони робили узливання. Брахмани, кшатрії, вайшьї та шудри, скорботні, тисячами ішли за царем, гірко ридаючи: «Покинувши нас на вічне горе і зробивши нас беззахисними, куди йде цей високий охоронець, володар людей?». Плакали й усі пандави, а також Бгішма й Відура. В чудесному куточку лісу, на прекрасній рівнині поблизу берега Ґанги поклали тоді паланкін з останками Панду і його жони, — того правдоречивого лева серед чоловіків, що не

знав утоми в подвигах. Потім тіло його, надушене після першого омивання всіма пахощами й помащене чистою шафрановою маззю, швидко облили водою із золотих посудин і намастили усюди найкращим світлим сандалом. Потім умастили його олією кокосового горіха, змішаним із чорним алое і вкрили білим одягом місцевого виробу. І вкритий одягом, цей цар, тигр серед чоловіків, виглядав мов живий, гідний дорогоцінного ложа. З дозволу жерців, досвідчених у похоронних обрядах, тіла царя й Мадрі, красиво вбрані, облили пряженим маслом і піддали спаленню разом із запашним сандалом, змішаним з кокосовою олією і соком лотосу, а також іншими всілякими й численними пахощами.

Побачивши тоді тіла обох їх, Каусалья вигукнула: «О сину мій!», і миттєво впала на землю, втративши свідомість. Побачивши те як вона упала у сильнім смутку, увесь міський та сільський люд, перейнятий жалем, почав голосно ридати з відданости до свого царя. І заридали скорботними голосами разом з людьми, усі істоти — тварини й птахи. Ридав Бгішма, син Шантану, і премудрий Відура, плакали всі каурави, сильно засмучені. І тоді Бгішма, Відура й цар Дхрітараштра разом з родичами й усі дружини кауравів зробили йому узливання. Коли минув обряд узливання, усі люди, засмучені горем, узявши тих згорьованих пандавів, о царю, почали їх утішати. І як тільки-но пандави разом з родичами заснули на землі, тоді й городяни, о царю, — брахмани й інші також полягали там. І те місто разом з пандавами на дванадцять ночей втратило радість і веселощі, й було неспокійне, залишаючись із малолітніми царевичами.

Так вістить розділ сто вісімнадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 119

Вайшампаяна сказав:

Тоді Кшаттрі, цар Дхрітараштра і Бгішма разом з родичами влаштували поминки по Панду, запропонувавши страви, подібні до їжі богів. Нагодувавши потім кауравів і тисячі кращих брахманів, давши головним брахманам безліч коштовностей і відмінна села, городяни, узявши із собою пандавів, кращих з роду Бгарати, очищених, — і увійшли в місто, що носить ім'я слона. Усі містяни й селяни постійно тужили за туром з роду Бгарати, немов за своїм померлим родичем. По закінченні поминок, бачачи народ у скорботі, Вьяса сказав своїй матері, змученій сумом і жалем: «Щасливі часи минули, прийшли часи суворі. З кожним днем стає усе гірше. Земля втратила свою молодість. Настане час страшний, повний усяких обманів, різних пороків, коли зникнуть добрі справи й добра поведінка. Вийди у вигнання й, віддавшись спогляданню, живи у лісі покаяння, щоб не побачити жахливої загибелі свого власного роду!».

Погодившись і промовивши «добре», вона увійшла до своєї невістки й сказала їй: «О Амбіко, завдяки дурній політиці твого сина, нащадки Бгарати, що переходять із роду в рід, загинуть, а також і городяни — так нам стало відомо. Тому, узявши із собою Каусалью, яка сумує за сином і мучиться горем, підемо в ліс, якщо ти згодна, і хай буде тобі благо». І коли Амбіка сказала «добре», Сатьяваті, вірна обов'язку, попрощавшись із Бгішмою, відправилася в ліс разом з обома невістками, о бгарато! І ті цариці, о кращий з роду Бгарати, віддалися суворому покаянню й, покинувши своє тіло, о магараджо, відправилися тоді в жаданий шлях.

Тим часом пандави пройшли очисні обряди, передбачені у Ведах, і зростали в будинку батька, п'ючи задоволення. Бавлячись разом із синами Дхрітараштри в батьківському палаці, пандави вирізнялися в усіх дитячих іграх. В швидкості, у влученні в ціль, в їжі, у підніманні пилу Бгімасена побивав усіх синів Дхрітараштри. Коли вони весело грали у ворон, ловлячи один одного, пандава хапав їх за голови і перемагав усіх. Сотню сильних хлопчиків і ще одного, Врікодара один долав без найменшого зусилля. Хапаючи їх за ноги й сильно збиваючи, він, могутній, тягав їх по землі, в той час як вони волали з ушкодженими колінами, головою й очима. Граючи у воді, він обхоплював руками десять хлопчиків і, пірнувши, сидів у воді, а потім відпускав їх напівмертвих. А коли вони, піднявшись на дерева, збирали плоди, то Бгіма ударом ноги тряс дерева. І від сили удару, зриваючись із дерева, хлопчики падали разом із плодами. Ні в боротьбі, ні у швидкості, ні в інших вправах хлопчики, змагаючись, ніколи не могли перевершити Врікодару. Так змагаючись із синами Дхрітараштри, Врікодара постійно потрапляв у неприємність через своє хлоп'яцтво, але аж ніяк не за злим наміром. Бачачи ту надзвичайну силу Бгімасени, могутній син Дхрітараштри (*Дурьйодхана*) став тоді виявляти до нього ворожість. Бо він сам був далекий від справедливости й зауважував лишень зло. В нього від омани й жадоби до панування зародився злочинний намір: «Цей Врікодара, син Кунті, кращий з могутніх, середній із синів Панду, повинен бути знищений шляхом обману. Потім, насильно кинувши у в'язницю молодшого з них — Арджуну і старшого Юдхіштхіру, я буду правити землею!». Прийнявши таке рішення, підступний Дурьйодхана почав постійно стежити за шляхетним Бгімасеною. І ось у Праманакоті,[127] на підвищені, розташованому на самому березі Ґанги, він велів вибудувати для водяних ігор великі чудесні палати, обвішані різними тканинами. І всі ті царевичі у білих вбраннях і чудесних прикрасах, в тому палаці для ігор почали повільно споживати страви, які задовольняли всі бажання. Наприкінці дня ті доблесні нащадки Куру, стомлені після ігор, знайшли собі задоволення в розважальних альтанках. А могутній Бгіма стомлений від ігор, у яких брав найактивнішу участь, залишивши тих юнаків, які були зайняті іграми, у пошуках нічлігу в Праманакоті, зійшов на підвищення й улігся там. Опинившись на свіжім повітрі, пандава, о царю, втомлений і сп'янілий хмільним, заснув, нерухливий ніби

мрець. Тоді Дурьйодхана, тихо зв'язавши Бгіму ліанами, скинув його з того місця в глибоку воду, що текла зі страшною потугою. Але тут Бгіма, син Кунті, кращий серед нападників, прокинувся й розірвавши всі пута, знову виліз із води. І коли він заснув знову, Дурьйодхана влаштував так, що змії з гострими зубами, дуже отруйні й розлютовані, скусали всього його. Зуби тих зубастих істот хоча й були встромлені в усі вразливі місця, але не простромили шкіру на широких грудях його, через її міцність. І, прокинувшись знову, Бгіма задавив усіх тих змій і при цьому задушив рукою улюбленого візника Дурьйодхани. Іншим разом він насипав у їжу Бгімасені свіжу отруту калакута, сильну і страхітливу. Про це розповів партхам, бажаючи їм добра, син Дхрітараштри від жінки-вайшьї — Юютсу. А Врікодара, з'ївши її, спокійно перетравив, адже навіть така вельми сильна отрута не подіяла на нього. З тілобудовою, що наводить жах, Бгіма зміг перетравити її.

Так Дурьйодхана, Карна й Шакуні, син Субали, різноманітними засобами прагнули погубити пандавів. Пандави ж, приборкувачі ворогів, розпізнавали все те, не виявляючи, за порадою Відури, до них зневаги.

Так вістить розділ сто дев'ятнадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 120

Джанамеджайя спитав:

Зволь-но розповісти мені, о брахмане, також про народження Кріпи. Яким чином народився він із жмуту очерету і як він дістав собі зброю?

Вайшампаяна відповів:

Був колись, о магараджо, у великого мудреця Гаутами син по імені Шарадван, що народився зі стрілами у руках. Наскільки розум його був спрямований на вивчення військової науки, о приборкувачу ворогів, настільки його розум не був породжений для вивчення Вед. З яким запалом знавці священного писання вивчали Веди, з таким саме запалом він опанував усіма військовими науками. І захопленням військовою наукою, і великими аскетичними подвигами той Гаутама [128] сильно стурбував царя богів. Тоді володар богів, о кауравo, підіслав до нього небесну діву по імені Джанападі, велівши їй: «Вчини перешкоду його подвигу». Відправившись у прекрасний ашрам Шарадвана, та діва стала спокушати Гаутаму, що носив лук і стріли. Побачивши ту апсару в лісі тільки з пов'язкою навколо стегон, зі станом, непорівнянним ні з чим у світі, Гаутама від здивування широко розкрив очі. І лук, і стріли випали з рук його на землю. Тремтіння пробігло його тілом коли побачив її. Однак завдяки силі придбаних знань, заняттям, покаянням і завдяки стійкості, він, премудрий, встояв. Але внаслідок того збудження, яке, о царю, раптово виникло в ньому, у нього витекло сім'я, і він того не помітив. Покинувши той ашрам і апсару, пустельник пішов звідти. А те його сім'я впало на жмут очерету. І, упавши в очерет, воно розділилося надвоє, о царю! Тоді в Шарадвана Гаутами народилися близнюки.

Коли цар Шантану був на полюванні, якийсь воїн його, випадково побачив у лісі тих близнюків. Побачивши лук зі стрілами і шкури чорних антилоп і вирішивши, що це потомство брахмана, вправного у військовій науці, він показав цареві близнюків і лук зі стрілами. І цар, перейнятий жалем, узяв тих близнюків та привіз до себе додому зі словами: «Це мої сини». Він зробив для них очисні обряди й узявся виховувати їх. А сам Гаутама, з'явившись туди, знову віддався заняттям військовою наукою. Позаяк обидві дитини були виховані царем з жалости, то й імена їм дав він від того ж самого слова: Кріпа й Кріпі. Гаутама ж за допомогою своєї аскетичної сили довідався, що обидва вони перебувають там. З'явившись до Шантану, він тоді розповів йому про все, що стосувалося його роду. Потім він став навчати Кріпу науці володіти луком у чотирьох її видах і різними видами зброї, та докладно навчив його усім таємницям їх застосування. І в найкоротший час той досяг вищої досконалости. І тоді почали вивчати в нього військову науку всі ті великі вої-колісничні, сини Дхрітараштри й могутні пандави, а також нащадки Врішни й інші царі, що з'їхалися з різних країн.

Так вістить розділ сто двадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 121

Вайшампаяна провадив:

Прагнучи дати своїм онукам найкраще виховання, Бгішма став шукати вчителів, що знають військову науку й відомих своєю хоробрістю, бо він вважав: «Ні той, хто має недостатній розум, ні той, хто не прославлений, ні той, хто не знає різних видів зброї та не той, хто не має богоподібної сили, — не можуть навчити могутніх кауравів мистецтву володіти зброєю». Якось, задовго до цього, великий мудрець Бхарадваджа, зайнятий жертвопринесеннями, побачив навіч апсару Гхрітачи, що купалася в ріці. В цей час вітер підняв їй плаття. Тоді у мудреця витекло сім'я, і він поклав його в дерев'яну посудину (*дрону*). І в посудині того мудреця народився Дрона. І він вивчив усі Веди й веданги. Прославлений Бхарадваджа, кращий з охоронців закону, передав великому Агнівешьї [129] зброю Агнея.[130] А той пустельник, породжений з жертовного вогню, о кращий з роду Бгарати, передав тоді велику зброю Агнея синові Бхарадваджи.

У Бхарадваджи був друг, цар по імені Прішата. І в нього також народився тоді син по імені Друпада.[131] І царевич той, кращий серед кшатріїв, постійно приходячи в ашрам, грав і займався разом із Дроною. Коли ж

Прішата помер, царем північних панчалів став міцнорукий Друпада, о кращий з мужів! Потім і великий Бхарадваджа відправився на небо. А велеславний Дрона, усією душею прив'язаний до батька, з бажання мати сина узяв собі за дружину Кріпі, дочку Шарадвана. Постійно віддана жертовному вогню, закону й смиренності, Гаутама породив сина — Ашваттхамана. І тільки-но він народився, він заіржав мов божественний кінь Уччайхшравас. Почувши те, невидима істота сказала з небес: «Позаяк голос цієї дитини, що заіржала подібно коневі, поширився в усіх напрямках, то хай одержить вона ім'я Ашваттхаман *(«який заіржав конем»)*». І цим сином був дуже задоволений син Бхарадваджи. Живучи там же, він, мудрий, віддався вивченню військової науки.

Одного разу Дрона почув про великодушного брахмана Джамадагнью, приборкувача ворогів, що він бажає, о царю, роздати все своє багатство брахманам. І до Рами,[132] що відправлявся в ліс, з'явився тоді син Бхарадваджи й сказав: «Упізнай в мені Дрону, тура серед двічінароджених. Прийшов я до тебе, бажаючи одержати багатство».

Рама мовив:

Моє золото й усе інше багатство, яке було в мене, усе віддане мною брахманам, о багатий аскетичними подвигами! А ця богиня Земля аж до меж океану, прикрашена різними містами, уся віддана мною Кашьяпі. Тепер залишилося в мене тільки це моє тіло, дорогоцінне знаряддя й різне озброєння. Вибирай же, о Дроно, що я повинен дати тобі, говори ж хутчіш.

Дрона вирік:

Зволь же, о Бхаргаво,[133] віддати мені всю без винятку зброю, разом із заклинаннями та таємницями їх застосування.

Вайшампаяна сказав:

Сказавши «хай буде так», Бхаргава віддав тоді йому всю без винятку зброю й військову науку разом з її таємницями й законами. І, одержавши все те й ставши власником зброї, кращий з двічінароджених, вельми задоволений, відправився тоді до свого близького друга Друпади.

Так вістить розділ сто двадцять перший в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 122

Вайшампаяна вів далі:

Тоді, з'явившись до Друпади, прославлений син Бхарадваджи сказав Паршаті: «О царю, упізнай в мені друга».

Друпада сказав:

Цей твій розум недосконалий, о брахмане, і не дуже досвідчений, бо ти говориш мені нав'язливо: «Я, бач, друг тобі», о двічінароджений! Адже у великих царів ніколи не буває дружби, о нерозумний, з подібними людьми, позбавленими щастя й багатства. У старіючих старіє згодом також і дружба. У мене з тобою була колись дружба, бо вона була пов'язана взаємними вигодами. В світі ніколи не спостерігалося вічної дружби, бо пристрасть усуває її, а гнів її ятрить. Не звертайся ж до старої дружби, а найди собі нову. У мене була дружба з тобою, заснована на вигоді. Бідний не друг багатому, невчений — вченому; не друг і боягуз — героєві. Навіщо ж бажати колишньої дружби? У кого рівне багатство й у кого рівна родина — між ними можлива дружба й шлюб, але не між ситим і голодним. Невчений брахман не друг ученому брахманові, воїн, не колісничний, — не друг колісничному воїнові, у царя не може бути союзу з не-царем, — так навіщо ж бажати колишньої дружби?».

Вайшампаяна мовив:

Коли так сказав Друпада, величний син Бхарадваджи подумав хвильку, обурений гнівом. Поміркувавши, о царю панчалів, він, мудрий, направився в місто кращих з кауравів, яке носило ім'я слона.

Одного разу ті царевичі-герої, вийшовши разом з Хастінапура, почали гратися дерев'яним м'ячем, весело бігаючи довкола нього. У той час як вони гралися там, м'яч упав у колодязь. Але вони виявилися нездатними дістати звідти м'яч. І ось, коли царевичі були зайняті цим, їх побачив Дрона й, злегка привітно посміхнувшись, він, могутній, сказав: «Овва, тьху на силу кшатріїв, тьху на таке ваше мистецтво зброї! Ви, народившись в роду Бгарати, не можете дістати м'яча! Ось жмут трави, над яким мною зі зброєю зроблене заклинання. Погляньте на його силу, якої немає в іншої зброї. Я простромлю м'яч стеблом трави, потім це стебло — іншим, а те — наступним. Таке з'єднання стебел я використаю й витягну м'яча». Царевичі дивилися на це із широко розкритими від здивування очима. І, побачивши витягнутий м'яч, вони сказали йому: «Ми схиляємося перед тобою, о брахмане! У інших цього не побачиш! Хто ж ти? Ким ми повинні знати тебе й що ми повинні зробити для тебе?».

Дрона сказав:

Опишіть Бгішмі мене, мою зовнішність і мої здібності, й він сам, наділений великим розумом, неодмінно упізнає мене.

Вайшампаяна сказав:

Сказавши «добре», усі вони повідомили своєму дідові Бгішмі ці слова брахмана й про його винятковий подвиг. І Бгішма, вислухавши царевичів, упізнав у ньому Дрону. І, вирішивши, що саме він може бути

гідним учителем для царевичів, Бгішма, кращий з носіїв зброї, сам тоді привів його й, вшанувавши почестями, запитав досвідченого брахмана про причину його приходу. І Дрона повідав йому про все: «О довговічний, уже давно я прийшов до великого мудреця Агнівешьї, бажаючи одержати від нього зброю й оволодіти військовою наукою. З душею смиренною, із зачесаним по-аскетичному волоссям, дотримуючись обітниці помірности, я прожив там багато років, намагаючись оволодіти військовою наукою. Разом зі мною тоді займався у вчителя, ретельно працюючи, і царевич Панчали, могутній Яджнясена. Там він був моїм другом, послужливим і приємним. Зустрівшись із ним, я із самого дитинства дуже довгий час навчався з ним разом, о кауравo! І він, маючи в мені друга, роблячи мені приємне й говорячи приємне, сказав мені тоді, о Бгішмо, такі слова, що множать радість: «Я найулюбленіший син мого шляхетного батька, о Дроно! Коли той володар панчалів окропить мене на царство, ти будеш володіти царством, о друже, клянуся тобі правдою. Мої володіння, багатство й добробут будуть підлеглі тобі!». Коли він так сказав, я, що вже оволодів військовою наукою, відправився в мандри, бажаючи одержати багатство. Згодом я почув, що він зведений на царство. Подумавши, що я досяг своєї мети, вельми зраділий, я попрямував до свого милого друга, котрий став при владі, пам'ятаючи нашу дружбу й ті його слова. І, з'явившись до колишнього друга Друпади, о володарю, я сказав йому: «О тигре серед мужів, упізнай в мені друга!». Але коли я наблизився й приязно доторкнувся до нього, він зі сміхом, точно знехтуваному, сказав мені так: «Цей розум твій недосконалий, о брахмане, і не дуже досвідчений, бо ти говориш мені нав'язливо, ніби ти мій друг, о двічінароджений! Адже у великих царів ніколи не буває дружби, о нерозумний, з подібними людьми, позбавленими щастя й багатства. Невчений брахман не друг вченому брахманові; не воїн-колісничний, не друг воїнові-колісничному, також і той, хто не-цар, не друг цареві, — так навіщо ж бажати колишньої дружби?». Коли так було сказано Друпадою, я, збурений гнівом, прийшов до кауравів, о Бгішмо, прагнучи знайти собі учнів, обдарованих чеснотами».

І Бгішма тоді разом із синами Панду узяв його за вчителя. Привівши всіх своїх онуків і принісши різні багатства, о царю, він за встановленими правилами віддав їх Дроні за учнів. І той могутній стрілець з лука прийняв кауравів до себе в учні. І, прийнявши їх усіх, Дрона, обрадуваний у душі, залишившись наодинці з ними, сказав тоді їм, що сіли біля його ніг: «У мене на серці є одна заповітна мрія. Обіцяйте правдиво мені, о бездоганні, що вона буде виконана вами, коли ви осягнете мистецтво володіння зброєю».

Почувши це, каурави поринули в мовчання, о володарю народів, але Арджуна, приборкувач ворогів, обіцяв тоді виконати усе. І Дрона, ніжно обійнявши Арджуну й цілуючи його в голову знову й знову, заридав від радости. Могутній, він навчив тоді синів Панду володіти різними видами зброї — божественними й людськими. А інші царевичі, зібравшись разом, о туре з роду Бгарати, прийшли тоді до Дрони, кращому з двічінароджених, щоб навчатися військовому мистецтву. Прийшли й врішни, і андхаки, і царевичі з різних країн. Також прийшов до Дрони й Карна, приймак Радхи з касти сутів. Змагаючись із Партхою, син сути ні в чому не поступався йому. Користуючись заступництвом Дурьйодхани, він зневажав пандавів.

Так вістить розділ сто двадцять другий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 123

Вайшампаяна мовив:

Тим часом Арджуна проявляв велику ретельність у служінні вчителеві й додавав зусиль, щоб оволодіти військовим мистецтвом. І він став улюбленцем Дрони. Тоді Дрона покликав кухаря й сказав йому наодинці: «Ти ніколи не повинен давати Арджуні їжу в темряві».[134] Якось одного разу, коли Арджуна їв, здійнявся вітер і погасив лампу. Але Арджуна продовжував їсти їжу, і рука величного, від постійного прийняття їжі не відхилялася від його рота. Вирішивши, що це йде від звички, пандава став вправлятися в стрільбі й уночі. Й Дрона почув звук його тятиви, о бгарато! Вставши, він підійшов до нього й, обійнявши його, сказав: «Я постараюся зробити так, що не буде в світі іншого власника лука, рівного тобі, говорю тобі правду». Потім Дрона почав навчати Арджуну мистецтву битви на колісницях і на слонах, на конях і на землі. Дрона навчив пандаву боротися мечем і палицею, метати списи й дротики, а також діяти при змішаних боях.

Побачивши його мистецтво, царі й царевичі, що бажали оволодіти військовою наукою, тисячами стікалися туди. Потім, о магараджо, до Дрони з'явився Екалавья, син Хіраньядхануса, царя нішадів. Але він, знавець закону, подумавши «це нішадець», не прийняв його до себе в учні зі стрільби з лука із поваги до своїх учнів. А той приборкувач ворогів, припавши головою до стіп Дрони, вийшов у ліс. Зробивши із глини зображення Дрони й виявляючи йому ніби учителеві високі почесті, він став зосереджено займатися стрільбою з лука, проявляючи велику ретельність. Сповнений найвищої віри й глибокої напруги, він досяг найвищого мистецтва накладати стрілу, прицілюватися та пускати її.

І ось, одного разу, з дозволу Дрони всі каурави й пандави, нищителі ворогів, виїхали на колісницях на полювання. Випадково, о царю, за пандавами пішла тоді одна якась людина, узявши із собою мисливські приладдя й собаку. І коли всі вони блукали там, бажаючи виконати кожний свою справу, собака та, безтурботно нишпорячи в лісі, набігла на нішадця. Помітивши нішадця, чорного лицем, з тілом, вимазаним брудом, зі шкірою чорної антилопи на плечі, собака з гавкотом зупинилася неподалік від нього. Тоді він,

показуючи спритність у володінні зброєю, випустив, начебто разом, сім стріл у пащу гавкаючого собаки. А собака з пащею, наповненою стрілами, прийшла до пандавів. Побачивши її, доблесні пандави прийшли в повне здивування. І побачивши таку високу спритність влучення в ціль за звуком, вони всі засоромилися й прославили мистецтво нішадця. Потім пандави почали розшукувати в лісі того стрільця і побачили, о царю, мешканця лісів, що безперервно випускав стріли. І, не упізнавши його, потворного на вигляд, вони запитали його: «Хто ти і чий ти будеш?».

Екалавья сказав:

Упізнайте в мені, о герої, сина Хіраньядхануса, володаря нішадів, і учня Дрони, що вивчив науку володіння луком.

Вайшампаяна сказав:

Довідавшись, що це дійсно був він, пандави потім повернулися і розповіли Дроні все про дивну подію. А Арджуна, син Кунті, о царю, думаючи про Екалавью, поштиво сказав так Дроні, зустрівшись із ним наодинці: «Якось одного разу, обійнявши мене, коли я був один, ти сказав мені з любов'ю таке слово: «Не буде у мене учня, кращого, ніж ти». Але чому ж тоді в тебе є ще інший учень, могутній син царя нішадів, який перевершує мене і навіть усіх у світі?».

Дрона ж, подумавши хвильку, прийняв рішення і узявши із собою Савьясачина, відправився до нішадця. І він побачив Екалавью, з тілом, вкритим брудом, з зачесаним як у пустельника волоссям, одягненого в лахміття, з луком у руці, який безперервно пускав стріли. А Екалавья, угледівши, наближення Дрони, підійшов до нього й, обійнявши його ноги, припав головою до землі. І, як слід вшанувавши Дрону, той нішадець оголосив себе учнем його й зупинився перед ним, склавши шанобливо долоні. Тоді Дрона, о царю, сказав Екалавьї таке слово: «Якщо ти мій учень, то негайно сплати мені плату». Екалавья ж, почувши те, задоволений сказав так: «Що ж я повинен дати, о великий! — нехай накаже вчитель. Адже в мене немає нічого такого, чого не можна було б віддати вчителеві, о кращий зі знавців Вед!». Йому відповідав Дрона: «Віддай же мені великий палець твоєї правої руки». І Екалавья, завжди відданий справедливости, тримаючи свою обіцянку, з веселим лицем і незасмученою душею відрізав, не роздумуючи, свій великий палець і віддав його Дроні. Слідом за цим нішадець іншими пальцями натягнув лук, але він уже не був такий вправний, як колись, о володарю мужів! І тоді Арджуна зрадів всією душею й став вільний від лихоманки ревнощів. А Дрона виявився вірним своєму слову: ніхто інший не міг перевершити Арджуну.

Серед кауравів два учні Дрони, Дурьйодхана й Бгіма, віддавали перевагу вправам на палицях. Ашваттхаман перевершував усіх у таємницях застосування зброї, а обидва близнюка перевершили інших чоловіків умінням володіти мечем. Юдхіштхіра ж був найкращим з бійців на колісниці, але в усіх відносинах відрізнявся Дхананджайя. Завдяки розуму, ретельності, силі й наполегливості у вправах в усіх видах зброї, пандава прославився по всій землі до самих меж океану, як ватажок ватажків колісниць. У військовій науці й у відданости вчителеві Арджуна перевершував усіх. Хоча наставляння учителя в частині зброї були для всіх однакові, могутній Арджуна, завдяки обдарованости, один серед усіх царевичів зробився воїном-атіратхою. А підступні сини Дхрітараштри не терпіли Бгімасену, що перевершував усіх силою, і Дхананджайю, що оволодів військовим мистецтвом, о володарю мужів! Одного разу Дрона, бажаючи впевнитися в тому, як його учні оволоділи зброєю, скликав їх усіх, знавців в усіх науках, о туре серед людей! І, велівши помістити на вершині дерева штучного яструба, зробленого майстрами без відома царевичів, він указав їм на нього як на ціль.

Дрона сказав:

Усі ви швидко візьміть свої луки і станьте тут. Поклавши на тятиву стріли, цільтеся в цього яструба. По моїй команді голова його повинна бути знесена. Кожному з вас я дам команду, дійте ж так, сини!

Вайшампаяна вів далі:

Тоді Дрона, кращий з нащадків Ангіраса, сказав першому з них — Юдхіштхірі: «Поклади стрілу, о неприступний, і по моїй команді пусти її». І от Юдхіштхіра, за наказом учителя, першим узяв лук, що видавав великий шум, і почав цілитися в яструба. І через хвилину, о туре з роду Бгарати, Дрона сказав такі слова тому нащадкові кауравів, який тримав натягнутий лук: «Чи бачиш ти цього яструба на вершині дерева, о сину кращого з мужів?». — «Бачу», — відповів учителеві Юдхіштхіра. Але через хвилину Дрона знову запитав його: «А чи бачиш зараз це дерево, мене й братів?». — «Бачу це дерево, тебе, братів і яструба», — відповідав йому знову син Кунті. І Дрона, незадоволений у душі, сказав тоді йому з докором: «Відійди ж, непосильно тобі влучити в цю ціль». Потім велеславний, він, бажаючи впевнитися в знаннях учнів, спитав таким же порядком синів Дхрітараштри, починаючи з Дурьйодхани, Бгіми й інших учнів, а також царевичів, що з'явилися з інших країн. І всі вони відповідали Дроні: «Ми бачимо все це», і були засуджені ним.

Тоді Дрона з посмішкою звернувся до Дхананджайї: «Тепер ти повинен вразити цю ціль, дивися ж уважно. По моїй команді ти повинен випустити стрілу. Натягни лук, о сину, і стій поки хвилинку». Коли так було сказано, Савьясачин, по слову вчителя, став з натягнутим луком, дивлячись пильно на ціль. І через хвилину Дрона звернувся до нього: «Чи бачиш ти цього яструба й дерево, а також мене?». — «Бачу цього яструба, — відповідав Дроні Партха, о бгарато, — але не бачу ні дерева, ні тебе». Тоді неприступний Дрона, задоволений у душі, через хвилину знову запитав найкращого героя серед пандавів: «Якщо ти бачиш цього

яструба, то скажи ще слово». — «Бачу тільки голову яструба, але не тіло», — відповідав той. І Дрона, в якого від захвату волосся стало дибки на тілі, почувши, що відповів Арджуна, сказав Партсі: «Стріляй!» І той випустив стрілу, не роздумуючи. І в мить зрізавши гострим наконечником стріли голову того яструба, поміщеного на дереві, пандава збив його на землю. І коли подвиг той успішно був виконаний, Дрона обійняв пандава і вважав уже переможеним у битві Друпаду разом з його спільниками.

Через деякий час Дрона, кращий з нащадків Ангіраса, разом з учнями відправився до Ґанги зробити омивання, о туре з роду Бгарати! І коли Дрона пірнув у воду, його схопив за ногу могутній крокодил, що жив у воді, спонукуваний своєю смертю. І хоча він сам міг звільнитися від нього, він викликав на це всіх своїх учнів, кваплячи їх: «Убийте крокодила й звільніть мене». І, за його велінням, Бібхатсу п'ятьма гострими, невідворотними стрілами вбив крокодила, зануреного у воду. Інші ж у цей час зніяковіли й залишилися кожний на своєму місці. Переконавшись, що пандава той цілком підготовлений діяти, Дрона подумав про нього як про видатного серед усіх учнів і зрадів тоді душею. А крокодил, розсічений на безліч частин стрілами Партхи, прийняв свою смерть, випустивши ногу шляхетного ріши. Тоді син Бхарадваджи сказав шляхетному й могутньому воїнові-колісничному: «Візьми, о міцнорукий, цю незвичайну й зовсім непереборну зброю, іменовану «брахмаширас», разом із правилами її метання і повернення. Але вона ніколи не повинна використовуватися тобою проти людей, бо, кинута в малосилого, вона може спалити увесь світ. Про цю зброю кажуть, о сину, що вона не має собі рівної у трьох світах. Тому носи її обережно й почуй ці мої слова: якщо який-небудь нелюдський ворог нападе на тебе, о герою, то для поразки його застосовуй у сутичці цю зброю». І Бібхатсу із шанобливо складеними долонями дав йому обіцянку, сказавши «добре», і узяв ту найвищу зброю. І йому знову мовив учитель: «Жоден муж у світі, що володіє луком, не буде рівним тобі!».

Так вістить розділ сто двадцять третій в Адіпарві великої Магабгарати.

КІНЕЦЬ ОПОВІДІ ПРО ПОХОДЖЕННЯ ІСТОТ

КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ПОХОДЖЕННЯ ІСТОТ

[1] *Духшанта або Душьянта — цар з роду Пуру, чоловік Шакунтали й батько Бгарати.* (вгору)

[2] *Млеччхи — варвари, представники чужоземних племен і аборигенів, що не говорили на мовах індо-арійського кореня та не дотримувалися кастових законів. Згідно Магабгарати, до млеччхів належать: пахлави (pahlava), шабари (çabara), шаки (çaka), явани (yavana), пундри (puṇdra), кірати (kirāta), драміди або дравіди (dramida, dravida), сінхали (sinhala) тощо.* (вгору)

[3] *Нандана — букв. «чарівний», назва саду Індри, або раю.* (вгору)

[4] *Більва — рід дикої яблуні (Aegle marmelos).* (вгору)

[5] *Кхадіра — рід дерева (Acacia catechu).* (вгору)

[6] *Капіттха — дерево (Feronia elephantum), на якому живуть мавпи.* (вгору)

[7] *Дхава — рід дерева (Tomentosa або Anogeissus latifolia).* (вгору)

[8] *Маліні — стародавня назва ріки Чука, західної притоки Гхагри в Аудсі.* (вгору)

[9] *Канва — легендарний ріші, якому приписуються деякі гімни Рігведи. Канва вважається батьком Шакунтали, яку він узяв собі та виховував.* (вгору)

[10] *Атхарваведа — назва четвертого збірника (самхіти) Вед. Атхарваведа, або «Веда заклинань», містить у собі різні замовляння й заклинання від нещасть і злих сил природи.* (вгору)

[11] *Правила крами — особливий спосіб читання Вед в жертвопринесеннях, при якому слово з однієї частини вірша з'єднується зі словом з іншої частини вірша.* (вгору)

[12] *Локаятика — послідовники філософії Локаята (Lokāyata), тобто матеріалістичного навчання; атеїсти, матеріалісти.* (вгору)

[13] *Вішвамитра — ім'я древнього легендарного мудреця, що згадується ще в Рігведі. Вішвамитра народився кшатрієм-воїном і за допомогою суворих аскетичних подвигів досяг положення брахмана. В багатьох легендах, присвячених Вішвамитрі, знайшла відбиття багатовікова боротьба між брахманами й кшатріями, двома привілейованими кастами, за перевагу в суспільстві.* (вгору)

[14] *Менака — ім'я прекрасної небесної апсари-мавки. Послана Індрою до пустельника Вішвамитри, щоб спокусити його й тим відвернути його від аскетичного подвигу, Менака народила від нього прекрасну дочку Шакунталу, що була вихована пустельником Канвою.* (вгору)

[15] *Каушика — букв. «походить з роду Кушика», давня назва ріки Куши або Коші в Біхарі й Бенгалі. Каушика — епітет пустельника Вішвамитри.* (вгору)

[16] *Матанга — царствений мудрець Тришанку з роду Ікшваку. Запишавшись своєю владою, силою й багатством, Тришанку (Матанга) вирішив живим відправитися на небеса. Коли його домашній жрець Васіштха заявив йому, що це неможливо, він звернувся до Вішвамитри, суперника Васіштхи, який силою своїх подвигів доставив Тришанку на небеса, зробивши для нього жертвопринесення. Але небожителі зіштовхнули його звідти, тому що він не мав своїх заслуг. Він, однак, завдяки силі подвигів Вішвамитри, не впав на землю, а перетворився на сузір'я Тришанку.* (вгору)

[17] *Пара — букв. «та, що переправляє».* (вгору)

[18] *Шравана — місячне сузір'я, яке складається із трьох зірок.* (вгору)

[19] *Вішви — Вішведеви.* (вгору)

[20] *Манматха — букв. «бентежить душу», епітет бога любові.* (вгору)

[21] *Брахманський шлюб — один з восьми видів шлюбу, що розрізнялися за законами хінду, коли дівчина, прикрашена коштовностями, віддавалася батьками нареченому без викупу або подарунка з боку останнього.* (вгору)

[22] *Божий шлюб — один з видів шлюбу, коли дівчина віддається заміж жерцеві під час здійснення жертвопринесень.* (вгору)

[23] *Шлюби, властиві прадавнім ріши — такий вид шлюбу, при якому від нареченого береться викуп у вигляді двох корів.* (вгору)

[24] *Шлюб Праджапаті — такий вид шлюбу, коли батьки віддають дівчину нареченому, не одержуючи від нього винагороди, і говорять: «дотримуйтесь своїх обов'язків у згоді».* (вгору)

[25] *Шлюб по способу асурів — такий вид шлюбу, при якому наречений платить викуп батькам або родичам нареченої.* (вгору)

[26] *Шлюб по способу гандхарвів — вільний шлюб, заснований на взаємній любові й згоді, відбувається потай, без відома батьків і родичів, без усяких обрядів.* (вгору)

[27] *Шлюб по способу ракшасів — букв. «диявольський», вид шлюбу, при якому дівчину насильно викрадають, після того як перемагають або вбивають в бою її батьків або родичів.* (вгору)

[28] *Шлюб по способу пішачів — останній з восьми видів шлюбу, що вважається найбільш низьким, коли коханець оволодіває дівчиною під час її сну, сп'яніння або втрати розуму.* (вгору)

[29] *Ману — згідно легенд, прабатько людського роду. Ману приписується збірник відомих законів «Закони Ману».* (вгору)

[30] *Чакра — букв. «коло», диск (як вид зброї), «колесо», зображення на тілі, що вважалося сприятливою, щасливою ознакою. Згідно уявлень давніх хінду, діти царів і великих людей повинні були народжуватися із зображенням якого-небудь атрибуту: лотоса, лука, стріл або чакри.* (вгору)

[31] *Шала — назва дерева, дуже високого й величного (Shorea robusta).* (вгору)

[32] *Кубера — бог багатства й бог-охоронець півночі. Він вважається охоронцем скарбниць Індри. Місцеперебування його на горі Кайласі в Гімалаях. Кубера представляється у вигляді виродка - однооким, із трьома ногами й вісьмома зубами.* (вгору)

[33] *Лебідь з древніх часів вважається у хінду наймудрішим птахом, здатним навіть відокремити молоко від води, змішаної з молоком.* (вгору)

[34] *Бгарата — букв. «вихований, викоханий». Бгарата є родоначальником знаменитого роду, історії якого й присвячене основне сказання Магабгарати. Від цього імені йде із давніх часів і вживається ще й понині назва Індії: Бгаратаварша (bharata-varsa), що означає «Країна Бгарати», або просто Бгарата.* (вгору)

[35] *Чакравартин — букв. «обертаючий колесо», титул, що дається цареві, що підкорив «всю землю від моря до моря».* (вгору)

[36] *Сарвабхаума — букв. «має стосунок до всієї землі», титул царя, що владарює над «всією землею».* (вгору)

[37] *Говітата — жертвопринесення коня, при якому у вигляді дарунків роздають корів.* (вгору)

[38] *Ваджимедха — жертвопринесення коня.* (вгору)

[39] *Аджамідхи — народ, що населяв країну Аджамідха (суч. Аджмир).* (вгору)

[40] *Віріні — дочка Вірани, одного з Праджапаті, та дружина Дакши, іменованого також Асікні.* (вгору)

[41] *Вайвасвата — букв. «син Сонця», тут — епітет Ями, бога смерті.* (вгору)

[42] *Мартанда — букв. «народжене з мертвого яйця», епітет сонця, що зустрічається ще у ведичну епоху.* (вгору)

[43] *Манави — букв. «походять від Ману», «нащадки Ману».* (вгору)

[44] *Врішапарва — демон-асур, що за допомогою Шукри, наставника асурів, підтримував боротьбу з богами протягом тривалого часу. Його дочка Шарміштха стала другою жінкою Яяті.* (вгору)

[45] *Деваяні — дочка Шукри (Ушанаса), наставника асурів, що стала дружиною Яяті.* (вгору)

[46] *Ангірас — ім'я легендарного древнього мудреця, якому приписуються багато гімнів Рігведи.* (вгору)

[47] *Кавья — букв. «обдарований чеснотами мудреця», епітет Шукри. Кавья також може означати «син Каві».* (вгору)

[48] *Під чотирма скарбами, відповідно до тлумачення Девабодхи, коментатора Адіпарви, маються на увазі чотири Веди або ж чотири науки — філософія й інші, тобто (згідно Артхашастрі Каутільї): 1) філософія, 2) вчення про три Веди, 3) вчення про господарство і 4) вчення про державне керування.* (вгору)

[49] *Бхаргава — «нащадок Бхрігу», тут епітет Шукри, наставника асурів і батька Деваяні.* (вгору)

[50] *Гхурніка — служниця Деваяні.* (вгору)

[51] *Обійти зліва направо (pradakşiṇa) — найдавніший спосіб висловлення поваги у хінду, відповідно до якого той хто обходить, завжди буває звернений правою рукою до того, навколо кого відбувається обхід, аби показати свої добрі наміри.* (вгору)

[52] *Каві — ім'я древнього легендарного мудреця, сина Бхрігу. Каві вважається також батьком Шукри Ушанаса.* (вгору)

[53] *Ядави — букв. «походять від Яду», рід Яду в якому народився й Крішна.* (вгору)

[54] *Явани — греки або іноземці, що вважалися, відповідно до законів індуїзму, варварами. Яванами в пізніший час також називалися мусульмани і європейці.* (вгору)

[55] *Бходжи — назва племені, що населяло області гір Віндхья.* (вгору)

[56] *Васуманас — древній легендарний мудрець, син Рушадашви, якому приписують авторство Рігведи.* (вгору)

[57] *Аштака — легендарний мудрець, син Вішвамитри, що вважається одним з авторів гімнів Рігведи.* (вгору)

[58] *Пратардана — мудрець, син Діводаси, царя Каші. Коли весь рід Діводаси був винищений царем Вітахавьєю, засмучений цар через жертвопринесення, влаштоване мудрецем Бхрігу, отримав сина Пратардану, що став могутнім воїном і помстився ворогам батька за образи, нанесені його роду.* (вгору)

[59] *Ушинара — ім'я царя ушинарів, давніх народностей, які населяли центральну частину Індії.* (вгору)

[60] *Арбуда — сто мільйонів.* (вгору)

[61] *Ашвамедха — жертвопринесення коня, те ж, що й Раджасуя або Ваджимедха.* (вгору)

[62] *Ступа — могильний горбок зі стовпом або колоною, зведений із землі й каменів над останками святого. У літературі найбільш відомі буддійські ступи; вони мають загальну подібність із могильним насипом і представляють уже масивні спорудження із чотирикутною або круглою підставкою, над якими піднімається сферичний купол, увінчаний східчастою, перекинутою пірамідою. У буддистів ступи споруджувалися як пам'ятники також і на місцях визначних подій.* (вгору)

[63] *Синдху (sindhu) — старовинна назва ріки Інд.* (вгору)

[64] *Куруджангала — букв. «джунглі кауравів» або «лісова країна кауравів», розташована в Сирхінді у верхній частині нинішнього Доаба. Курунджангала зазвичай ототожнюється з Курукшетрою.* (вгору)

[65] *Курукшетра — «Поле кауравів», де відбувалася велика битва, оспівана в Магабгараті. Курукшетра розташована між м. Амбалой та Делі, біля Паніпата. Вона відома з найдавніших часів і вважається хінду священною. І в пізніші часи на Курукшетрі відбувалося багато історичних битв, які вирішували долю Індії.* (вгору)

[66] *Айла — букв. «син Іли», Пурураваc.* (вгору)

[67] *Вішваджит — букв. «всепідкорююче», назва особливого жертвопринесення, що влаштовувалося царем-самодержцем.* (вгору)

[68] *Відарбха — давня назва Берара. Відарбхи (множ.) - назва народу, що населяв цю країну.* (вгору)

[69] *Відеха — назва древньої країни, що була розташована східніше Магадхи (Південного Берара). Її столиця Митхіла ототожнюється із Джанакпуром, розташованим у Непалі. Відехи (множ.) - назва народу, що населяв країну Відеха.* (вгору)

[70] *Анга — назва царства, що було розташоване на правому березі Ґанги, біля Бхагальпура в Бенгалі. Столицею Анги була Чампа, що називалася також Ангапурі, що, як думають, була розташована на місці нинішнього Бхагальпура. Анги (множ.) - назва народу країни Анга.* (вгору)

[71] *Тригарта — «країна трьох фортець», старожитня назва князівства Джаландхара, що є частиною району Лахора, а також назва міста Джаландхар біля західного берега Сетледжа в Пенджабі. Тригарта була найбільш посушливою місцевістю в древні часи. Тригарти (множ.) - назва народу цієї країни.* (вгору)

[72] *Дашарха — давня назва Дварки в Гуджераті. Дашархи - нащадки Дашархи, ядави, до яких належав і Крішна.* (вгору)

[73] *Ракшасі — жінка-ракшас.* (вгору)

[74] *Ікшваку — ім'я сина Ману Вайвасвата, сина Сонця. Ікшваку вважається першим царем сонячної династії й родоначальником сонячного роду кшатріїв. Відповідно до легенд, він царював в Айодхьї (суч. Аудх).* (вгору)

[75] *Ваджапея — назва одного із семи жертвопринесень соми, яке робилося царями або брахманами для досягнення вищого становища й передувало жертвопринесенню Раджасуя й Бріхаспатісава.* (вгору)

[76] *Сіддхи — букв. «успішний», щабель напівбогів, які вирізняються чистотою й благочестям, та згідно індійської міфології, живуть у небесних сферах між землею та сонцем.* (вгору)

[77] *Якши — форма жіночого роду від слова «якша», жінка-якша.* (вгору)

[78] *Тече трьома шляхами, тобто тече на небесах, на землі й під землею.* (вгору)

[79] *Джахну — ім'я великого ріші, нащадка царя Пурураваса. Згідно легенд, ріка Ґанга текла спочатку в небесах. Коли вона впала на землю, то наблизилася до того місця де великий ріші Джахну робив жертвопринесення. Розгніваний тим, що Ґанга перешкодила його жертвопринесенню, Джахну випив її всю, але після довгих прохань мудреця Бхагіратхи він випустив її зі свого черева. Тому Ґанга називається «дочкою Джахну».* (вгору)

[80] *Камадугха, або камадхену — міфічна корова, що виконує всі бажання.* (вгору)

[81] *Хома — жертвопринесення, чинене за допомогою узливання на священний вогонь пряженого масла.* (вгору)

[82] *Індійська філософія визнає три основні фактори, три цінності (а пізніше — чотири), яким може віддаватися кожна людина: 1) закон (dharma), тобто служіння релігії, науці або суспільному благу, 2) користь (artha), тобто нагромадження матеріальних цінностей, 3) любов (kāma), тобто пошук почуттєвих насолод, і 4) порятунок (moksa), тобто індивідуальний порятунок душі (що з'явилося в більш пізні часи). Три основних фактори - закон, користь і любов - повинні перебувати в деякій рівновазі, зв'язані один з одним; однак провідним, згідно приписів Магабгарати, є закон.* (вгору)

[83] *За міфологічними уявленнями індійців, боги повинні мати свої відмітні ознаки: на них одяг без пилу, на голові свіжі вінки, вони не потіють, не мигають очима й стоять, не торкаючись ногами землі. В сказанні про Налу й Дамаянті дається такий опис цих ознак: «Вона побачила всіх богів, без поту, з нерухливими очима, позбавлених пилу, в свіжих вінках, які стояли не торкаючись землі» (Nalopakhyanam, 5, 25).* (вгору)

[84] *Варанасі — давня назва Бенареса, священного міста хінду, названого також Каші.* (вгору)

[85] *Шальва — ім'я царя країни Шальва, що була розташована в західній частині Індії (суч. Раджастхан). Шальви - народ, що населяв країну.* (вгору)

[86] *Утатхья — легендарний мудрець, син Ангіраса і старший брат Бріхаспаті.* (вгору)

[87] *Митра — ім'я одного з Адітьїв. У ведичну епоху Митра виступає разом з Варуною: він вважається правителем дня, в той час як Варуна - правителем ночі. Вони вдвох підтримують землю і небо, та керують ними; вони охороняють світ, спостерігаючи за всіма істотами, захищають релігії й карають за гріхи. В пізніший період Митра, як і інші 11 Адітьїв, уособлюють собою одну з 12 форм сонця, які відповідають 12 місяцям у році.* (вгору)

[88] *Косала або Кошала — назва країни і її народу. Країна Кошала, або Авадха, була розташована по обидва боки ріки Сараю, або Гогри (суч. Аудх), столицею її була Айодхья.* (вгору)

[89] *Ім'я йому буде дане таке ж, тобто Панду, що означає «блідий».* (вгору)

[90] *Дочка володаря ядавів, тобто Прітха або Кунті, дочка Шури з роду ядавів. Дочка Субали, тобто Гандхарі. Дочка володаря мадрів, тобто Мадрі, сестра Шальї, царя мадрів.* (вгору)

[91] *Бхага — божество, що вважається правителем сузір'я «Уттара-Пхалгуні» (дванадцяте місячне сузір'я, що складається із двох зірок). Відповідно до легенд, Адітья Бхага був осліплений Рудрою-Шивою.* (вгору)

[92] *Кунтібходжа — цар з роду ядавів, володар кунтіїв у Бходжі (нинішнє князівство Мальва), що прийняв і виховав Кунті, яка стала дружиною Панду.* (вгору)

[93] *Дурвасас — букв. «погано-одягнений», ім'я стародавнього легендарного мудреця, що вважається за одними легендами сином Атрі й Анасуйї, а за іншими — втіленням Шиви. Дурвасас був відомий своєю запальністю.* (вгору)

[94] *Арка — сонце та ім'я бога Сонця.* (вгору)

[95] *Радха — дружина візника Адхіратхи, що всиновила й виховала Карну.* (вгору)

[96] *Карна Вайкартана — обидва слова можуть бути відтворені від кореня kṛt або vikṛt «різати, розрізати» і означають «ріжучий».* (вгору)

[97] *Пауломі — букв. «дочка Пуломи», Шачи, дружина Індри.* (вгору)

[98] *Дашарни — назва народу, що населяв країну Дашарна. В Магабгараті згадуються дві країни за назвою Дашарна (букв. «десять фортець»). Одна на заході, завойована Накулою, а інша на сході, завойована Бгімою. Східна Мальва, включаючи князівство Бхопал, була Західною Дашарною зі столицею Відіша або Бхілса. Східна Дашарна утворює частину Чхаттісгадха («тридцять шість фортець»), район у Центральних Провінціях, включаючи область Патни.* (вгору)

[99] *Мітхіла — столиця древнього царства Відеха, що було розташоване східніше Магадхи (суч. Північний Берар). Нині вона називається Джанакпуром.* (вгору)

[100] *Сухми — народ, що населяв країну Сухма (нинішній Східний Бенгал), що була названа так за ім'ям царя Сухми, сина Дірґхатамаса.* (вгору)

[101] *Пундри — народ, що населяв країну Пундра (також Паундра або Пундрадеша), що ототожнюється з Пандуа в районі Мальда в Бенгалі.* (вгору)

[102] *Каусалья — букв. «царівна Косали» Амбаліка, дружина Вічитравірьї й мати Панду.* (вгору)

[103] *Джаянта — ім'я сина Індри від Пауломи (Шачи).* (вгору)

[104] *Девака — цар Матхури, брат Уграсени й батько дочок: Деваки, що стала дружиною Васудеви і матір'ю Крішни, та дівчини, що народилася від жінки-шудри, яку він видав за Відуру.* (вгору)

[105] *Усього тут перераховано 104 імені. Два з них, Джаласандха й Сама, повторюються. Тому всіх імен виходить 102, з яких одне, Ютсу, належить синові, породженому від дівчини-вайшьї, а інше, Духшала, - дочці Дхрітараштри й Гандхарі.* (вгору)

[106] *Свадхарма — свій, обов'язковий закон для кожної із чотирьох каст (варн) і чотирьох щаблів життя.* (вгору)

[107] *Прізвисько «Кшаттрі» — букв. «підривний», давалося людині, породженому жінкою-шудрою від чоловіка з вищої касти.* (вгору)

[108] *Купаючись двічі на день, тобто вранці та ввечері.* (вгору)

[109] *Нагасабха — гора в Гімалаях.* (вгору)

[110] *Чайтраратха — букв. «належний (гандхарву) Читраратсі», назва саду Кубери.* (вгору)

[111] *Озеро Індрадьюмна — озеро, розташоване поблизу гори Шаташрінги безпосередньо за Хансакутою. Шаташрінга — букв. «стовершинна», назва гори в ланцюзі Гімалаїв. Хансакута — букв. «лебединий шпиль», назва однієї з вершин Гімалаїв.* (вгору)

[112] *Сомасанстха — особливий вид жертвопринесення, під час якого відбувається узливання соми на палаючий вогонь.* (вгору)

[113] *Какшиван — легендарний мудрець, син Дірґхатамаса та Ушиджи, іноді названий Паджрія, бо походив з роду Паджра. Какшиван вважається автором деяких гімнів Рігведи, особливо пов'язаних із шануванням Ашвінів.* (вгору)

[114] *Саудаса — цар Калмашапада, син Судаси й нащадок Ікшваку із сонячного роду. Саудаса був проклятий мудрецем Шакті, старшим сином Васіштхи, і силою цього прокльону став людожером.* (вгору)

[115] *В подобі йоги, тобто як втілення зосередженого стану або втілення сили подвижництва.* (вгору)

[116] *Мухурта — одиниця часу, яка дорівнює 1/30 доби, або 48 хвилинам.* (вгору)

[117] *Айндра — назва 18-го місячного сузір'я.* (вгору)

[118] *Каруша — народ, що населяв країну Каруша в горах Віндхья (суч. Мальва).* (вгору)

[119] *Тумбуру — один з напівбогів-гандхарвів.* (вгору)

[120] *Палаша — назва дерева (Butea frondosa).* (вгору)

[121] *Тілака — рід дерев з гарними квітами (Clerodendrum phlomoides, Symplocos racemosa).* (вгору)

[122] *Чампака — рід дерева, що приносить жовті запашні квіти (Michelia campaka).* (вгору)

[123] *Парибхадрака — рід дерева (Erythrina indica).* (вгору)

[124] *Прети — букв. «покійні», тіні померлих, які уявляються у вигляді кістяків. За релігійними поданнями хінду, прети харчуються залишками їжі, які одержують від живих, і живуть у бруді, сечі й випорожненнях. Стан претів для більшості душ вважається тимчасовим і кінчається новим народженням, за винятком великих грішників, які залишаються претами назавжди.* (вгору)

[125] *Бахліка — цар, син Пратіпи й старший брат Шантану, якому він поступився троном царів місячної династії за інше царство. В оригіналі слова «Бахліка» і «син Бахліки» звучать однаково.* (вгору)

[126] *Матарішван — епітет бога вітру.* (вгору)

[127] *Праманакоті — місце священних омивань на березі Ґанги.* (вгору)

[128] *Гаутама — тут прізвисько Кріпи, сина Гаутами, що звучить однаково з ім'ям його батька.* (вгору)

[129] *Агнівешья — букв. «чиїм місцеперебуванням був вогонь», «породжений з жертовного вогню», епітет Парашурами (Джамадагньї).* (вгору)

[130] *Агнея — міфічна зброя, що перебувала під заступництвом Агні, бога вогню.* (вгору)

[131] *Друпада — цар панчалів, син Прішати й батько Драупаді, загальної дружини пандавів. Друпада носив також ім'я Яджнясена.* (вгору)

[132] *Ім'я Рами тут стосується Джамадагньї, Парашурами.* (вгору)

[133] *Бхаргава — букв. «нащадок Бхрігу», тут епітет Парашурами, сина Джамадагні.* (вгору)

[134] *На думку Дрони, Арджуна як його гідний учень повинен був сам дійти до думки вправлятися в стрільбі й уночі. Дрона був упевнений, що випадок з їжею, яку Арджуна міг спожити якось у темряві, всупереч розпорядженню вчителя, наштовхне його на цю думку.* (вгору)

ОПОВІДЬ ПРО СПАЛЕННЯ СМОЛЯНОГО БУДИНКУ

Розділ 124

Вайшампаяна сказав:

Бачачи, що сини Дхрітараштри й Панду оволоділи мистецтвом, о царю з нащадків Бгарати, Дрона сказав Дхрітараштрі, володареві людей, у присутности Кріпи, Сомадатти,[1] мудрого Бахліки, сина Ґанги, Вьяси й Відури: «О царю, твої сини оволоділи наукою, о кращий з роду Куру! Нехай з твого дозволу, о царю, вони покажуть своє мистецтво». Тоді сказав йому великий цар, задоволений у душі: «О сину Бхарадваджи, кращий з двічінароджених, тобою виконана велика справа. Коли ти вирішиш, у який час, на якому місці та як повинні проходити змагання, то сам накажи мені влаштувати їх. Сьогодні я заздрю людям із зором, людям, які побачать моїх синів, сповнених доблести, успішних у мистецтві володіння зброєю. О Кшаттро, зроби все так, як скаже великий вчитель. Бо я вважаю, що не буде більше для мене подібної радости, о відданий закону!».

І тоді, попрощавшись із царем, премудрий син Бхарадваджи вийшов у супроводі Відури. Він виміряв рівне місце, вільне від дерев і кущів, похиле до півночі. І на тому місці, яке повинне було стати ареною, у місячний день, коли сприяли зірки, о кращий серед красномовних, він зробив, згідно із приписами, велике жертвопринесення, як зазначено в шастрах і сповістив про це у місті. Вправні майстри царя побудували добре обставлене приміщення для глядачів, обвішане усілякою зброєю, а також і для жінок, о туре серед мужів! Для селян веліли там улаштувати сидіння, просторі й високі, а веліїм багатіям — у наметі. Коли ж призначений день настав, цар у супроводі радників, під проводом Бгішми й Кріпи, кращого з учителів, увійшов у чудове оглядове спорудження, зроблене із золота, обвішане сітками з перлів та прикрашене дорогоцінними каменями вайдурья. А найщасливіші Гандхарі й Кунті, о кращий серед переможців і всі жінки царського двору, у прекрасних вбраннях, у супроводі почту, весело зійшли на тераси, подібно тому як сходять божественні дружини на Меру. І всі чотири касти — брахмани, кшатрії та інші — прийшли сюди з міста, бажаючи подивитися на досконалість царевичів у військовому мистецтві. І від звуків музичних інструментів і від цікавости людей, збори хвилювалися подібно великому морю. Тоді одягнений у білі шати з білим священним шнуром, із сивим волоссям і бородою, у білому вінку, змащений світлою сандаловою маззю, вийшов на середину арени вчитель Дрона разом з учнями, подібно сходу місяця у безхмарнім небі в супроводі Марса. Кращий з найсильніших, він, як належить, тоді зробив жертвопринесення й велів брахманам, знавцям мантрів, вимовити благословення. І ось, після того як пролунали благочестиві й сприятливі звуки, на арену почали виходити чоловіки, несучи із собою різну зброю. І тоді вийшли в бронях із затягнутими поясами, із прив'язаними сагайдаками і луками, могутні вої-колісничні, тури з роду Бгарати. Ті доблесні царевичі, очолювані Юдхіштхірою, у порядку старшинства почали показувати дивну спритність у володінні зброєю. Серед глядачів деякі з остраху падіння стріли нагинали голови, а інші відважно дивилися зі здивуванням. Швидко несучись на різних конях, керованих з легкістю, царевичі почали вражати цілі стрілами, прикрашеними їхніми іменами.

Бачачи ту силу царевичів, що володіють луком і стрілами, глядачі вельми здивувалися, начебто вони споглядали місто гандхарвів. Там сотні й тисячі людей з очима, розкритими від здивування, о бгарато, раптово вигукнули: «Прекрасно, прекрасно!». І, показавши ще раз своє мистецтво володіти луком, керувати колісницями і їздити верхи на слонах та конях, вони, могутні, схопилися за мечі й щити і, спішившись, боролися на мечах згідно із вказівками, кружляючи по всій арені. І всі бачили їхню легкість, велику спритність і грацію, їхню стійкість, міцну хватку рук та вміння діяти мечем і щитом. Потім вийшли з палицями в руках Суйодхана [2] і Врікодара, завжди готові поборотися, нагадуючи дві одновершинні гори. Міцнорукі, з підтягнутими поясами, виставляючи напоказ своє геройство, обидва вони рикали ніби збуджені слони, що жадають самиці. Озброєні блискучими палицями, могутні, вони окреслювали кола на арені праворуч і ліворуч, подібно двом сп'янілим від пристрасти бикам. А Відура й сонце пандавів Кунті, розповідали Дхрітараштрі й Гандхарі про всі дії царевичів.

Так вістить розділ сто двадцять четвертий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 125

Вайшампаяна мовив:

Коли ж царевич каурава і Бгіма, кращий з могутніх, стояли на арені, народ, сповнений любови то до одного, то до другого, ніби розділився надвоє. Коли чоловіки почали кричати: «Агов, хоробрий царевичу

кауравo! Агов Бгімо!», — там миттєво піднявся великий шум. Тоді побачивши юрби, подібні бурхливому морю, мудрий син Бхарадваджи сказав своєму улюбленому синові Ашваттхаману: «Вгамуй цих двох царевичів, сповнених великої сили, які досконало володіють військовим мистецтвом. Хай не буде у цієї юрби гніву, викликаного боротьбою Бгіми й Дурьйодхани». І обоє вони з піднятими палицями, немов два, здиблених океани, схвильовані вітром при загибелі світу, були зупинені сином учителя. Тоді на арену вийшов Дрона й, зупинивши музик, сказав голосом, що нагадує гуркіт величезної хмари: «Тепер подивіться на Партху, сина Індри, подібного молодшому братові Індри, кращого з усіх знавців зброї, — він миліше мені за мого сина».

І ось по слову вчителя, зі шкіряним щитком, одягненим на руку і великий палець, з повним сагайдаком і з луком, одягнений у золотий панцир, після відповідних обрядів, з'явився юний Пхалгуна, нагадуючи вечірню хмару, осяяну променями західного сонця або сяйвом веселки, чи блискавки. І юрба глядачів уся застигла у великому сум'ятті. Потім з усіх боків заграли музичні інструменти разом з мушлями. «Це знаменитий син Кунті!», «Це середній з пандавів!», «Це син великого Індри!», «Це захисник кауравів!», «Це перший зі знавців зброї!», «Це кращий серед охоронців закону!», «Це джерело благих знань і найкращий з гідних!», — так лунало всюди. В той час як Кунті слухала такі незрівнянні слова, вимовлені глядачами, у неї зволожилися груди від сліз, змішаних з молоком. А Дхрітараштра, кращий з чоловіків, слух якого був сповнений тим великим шумом, сказав Відурі, обрадуваний душею: «О Кшаттро, що це за великий шум, подібний бурхливому морю, що піднявся раптово серед юрби, розколюючи небеса?».

Відура сказав:

О магараджо, це виступив Пхалгуна, син Прітхи й Панду, одягнений у панцир, — від того цей великий шум.

Дхрітараштра мовив:

Я задоволений і щасливий, о премудрий, бо оборонений, немов вогнями, трьома пандавами, що походять від Прітхи-арані.[3]

Вайшампаяна сказав:

Коли збуджена юрба із труднощами заспокоїлася, Бібхатсу почав показувати перед учителем свою спритність у володінні зброєю. Зброєю «агнея» він робив вогонь, зброєю «варуна» він творив воду, зброєю «ваявья» [4] він викликав вітер, зброєю «парджанья» [5] він викликав хмари, зброєю «бхаума» [6] він творив землю, зброєю «парвата» [7] він створював гори, а від зброї «антардхана» [8] усе це знову зникало. То на мить стаючи більшим, то дуже маленьким, то на мить стоячи на дишлі колісниці, то перебуваючи по середині її, то на мить зіскакуючи на землю, — він, обдарований спритністю й любий вчителеві, простромив різними стрілами три цілі: м'яку, вузьку й важку. Він випустив майже одночасно в пащу залізного кабана одну за одною п'ять стріл, немов одну єдину стрілу. В отвір коров'ячого рогу, що висів на мотузці та гойдався, він, могутній, випустив двадцять одну стрілу. Таке було велике мистецтво у володінні мечем і луком. Вправний у зброї він показував своє вміння володіти палицею.

Між тим як змагання там було майже вже закінчене, о бгарато, а всі збори заспокоїлося й музичні інструменти замовкли, — з боку воріт пролунав шум оплесків, який величчю й силою нагадував гуркіт грому. «Що це? Чи гори розколюються, чи земля розчахнулась, або ж небо наповнюється хмарами, чорними від водяної маси?». Така думка тоді з'явилася в тих, що зібралися, о володарю землі! І тоді всі глядачі звернулися обличчям до воріт. І Дрона, оточений п'ятьма братами, синами Прітхи, здавався тоді подібним місяцю коли він поєднався з п'ятизірковим сузір'ям Хаста.[9] А могутня сотня братів разом з Ашваттхаманом оточували там Дурьйодхану, нищителя ворогів. І він, з палицею у руці, оточений стійкими братами з піднятою зброєю, стояв там, нагадуючи Пурандару, оточеного сонмами богів у часи винищення данавів.

Так вістить розділ сто двадцять п'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 126

Вайшампаяна вів далі:

Коли глядачі, з очима широко розкритими від здивування, розступилися, на арену вийшов Карна, підкорювач ворожих міст. У природному панцирі, з лицем прикрашеним сережками, з луком у руці, оперезаний мечем, він нагадував собою гору, яка ніби рухалася на ногах. Це був велеокий син Прітхи, народжений нею під час її дівоцтва, який здобув собі велику славу. Цей Карна, винищувач сонм ворогів, був часткою променистого сонця. Обдарований могутністю і відвагою лева чи бика, або ватажка слонів, він своєю величчю був подібний сонцю, красою — місяцю, а блиском — полум'ю. Високий, подібний до золотавої пальми, зі статурою лева, юний, обдарований незлічимими чеснотами, він був прекрасним сином Сонця. Міцнорукий, він, оглянувши навколо арену зробив, немов не зовсім шанобливо, уклін Дроні й Кріпі. І всі люди, що були застигли нерухомо, захвилювалися, охоплені цікавістю дізнатися, хто це. І син Сонця, кращий з тих, хто володіє словом, голосом глибоким, мов грім хмари,[10] сказав своєму невизнаному братові — Пакашасані:[11] «О Партхо, той надзвичайний подвиг, який зроблено тобою, я виконаю на очах мужів. Ти не дивуйся в душі!». І ще не було закінчене його слово, о кращий з володарів слова, як люди раптом підхопилися навколо, немов підкинуті якоюсь силою. І радість охопила Дурьйодхану, о тигре серед

чоловіків, а зніяковілість і гнів миттю опанували Бібхатсою. Тоді, з дозволу Дрони, могутній Карна, що завжди знаходив задоволення в битві, виконав усе те, що було зроблено Партхою. І Дурьйодхана разом із братами, о бгарато, обійняв Карну й сказав від радости такі слова: «Чолом тобі, о міцнорукий! Дяка долі, що ти з'явився сюди, о милостивий! Порядкуй же, як бажаєш, мною і царством кауравів!».

Карна сказав:

Я обираю дружбу з тобою, яку я уклав би з усяким іншим. І я прагну вступити в єдиноборство з Партхою, о нащадку Бгарати!

Дурьйодхана вирік:

Пізнай задоволення разом зі мною, будь благодійником для моїх друзів, а на голову ворогів поклади свою ногу, о приборкувачу ворогів!

Вайшампаяна мовив:

Тоді Партха, вважаючи себе ображеним, сказав Карні, що стояв серед юрби братів немов гора: «Убитий мною, о Карно, ти досягнеш світів, призначених для тих, хто є туди непрошеним і хто вступає в розмову, коли його не запрошують».

Карна сказав:

Арена ця — загальна для всіх, а не лишень для тебе, о Пхалгуно! Тут присутні кшатрії, ще більш видатні силою, але ж закон іде за силою. Який сенс у лайках, розраді слабкого? Поговори краще стрілами, о нащадку Бгарати, поки я на очах у твого вчителя не зніс сьогодні стрілами тобі голову!

Вайшампаяна сказав:

Тоді, з дозволу Дрони Партха, підкорювач ворожих міст, поспішно обнявшись із братами, направився до нього, щоб поборотися. Також і Карна, обнявшись із Дурьйодханою і його братами, узявши лук зі стрілами, стояв готовий до бою. Тоді небесне склепіння вкрилося громовими хмарами з блискавками. Їх швидкий біг опромінювала веселка, і вони, здавалося, сміялися від того, що її супроводжували зграї білих журавлів. І, побачивши Харіхаю, який з любови до свого сина дивився на арену, Сонце тоді розсіяло хмари, що згустилися були навколо його сина Карни. І тоді пандава опинився ніби схований покривом хмар, а Карна, захищений жаром сонця, став видимим. Сини Дхрітараштри залишалися на тому ж місці, де був Карна, а син Бхарадваджи, Кріпа й Бгішма були там, де Партха. Глядачі розділилися надвоє, і серед жінок теж відбувся розкол. А дочка Кунтібходжи, розуміючи значення того, що відбувалося, знепритомніла. Тоді Відура, знавець усіх законів, привів безтямну Кунті до тями святою водою із запахом сандалу. Опритомнівши, вона побачила знову обох своїх синів одягнених у броні. Вона страждала, але нічого не могла вдіяти. І ось Кріпа, син Шарадвана, досвідчений у правилах двобою і знавець усіх законів, сказав їм обом, котрі вже приготували свої величезні луки: «Це молодший син Прітхи та Панду, що походить з роду Куру, він вступить у єдиноборство з тобою. Ти ж, о міцнорукий, розкажи про свою матір і батька та про рід царів, який ти продовжуєш. Дізнавшись про це, Партха вирішить, чи буде він боротися з тобою чи ні». І коли так було сказано Карні, голова його здавалося схилилася від сорому, начебто в'янучий лотос, змочений дощовою водою.

Дурьйодхана мовив:

О вчителю, за визначеннями шастр різняться три види царів: шляхетного походження, герой і той, хто веде війська. Якщо Пхалгуна не бажає поборотися у битві з не-царем, тоді Карна буде мною освячений на царство в країні Анга.

Вайшампаяна провадив:

І в ту ж мить Карна, могутній воїн-колісничний, обдарований красою й силою, був освячений на царство Анга брахманами, знавцями мантрів, які зробили цей обряд за допомогою золотих посудин зі смаженими зернами й квітами, посадивши його на золотому престолі. Той новий цар, тур серед мужів, вкритий парасолем і якого обмахували опахалами з буйволових хвостів, та славили словами «перемога», сказав тоді цареві кауравів: «Що ж я повинен дати тобі порівняне із цим подарунком царства? Скажи мені, о тигре серед царів, я так і зроблю, о царю!». — «Я бажаю нерушимої дружби твоєї», — сказав йому Суйодхана. І коли було так сказано, Карна промовив йому у відповідь: «Хай буде так!». І у захваті обійнявши один одного, обоє вони сповнилися великої радости.

Так вістить розділ сто двадцять шостий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 127

Вайшампаяна сказав:

Тоді вкритий потом, зі спущеним одягом, хитаючись і спираючись на ціпок, вийшов на арену Адхіратха, кличучи свого сина. Побачивши його, Карна, з поваги до свого батька, залишив свій лук, і з головою, ще мокрою від окроплення, вклонився йому. А візник, вкривши поспішно свої ноги полою одягу й звернувшись до нього, що досяг своєї мети, вирік: «О сину!». Обійнявши його, збентежений від любови, він закропив знову слізьми його голову, ще вологу від помазання його на царство Анга. Побачивши його, Бгімасена, син Панду, зрозумівши, що Карна син візника, сказав тоді йому, сміючись, такі слова: «Ти невартий смерти у бою від Партхи, о сину візника! Тобі негайно слід узяти батіг, який більш личить твоєму родові. І не гідний

ти володіти царством Анга, о знехтуваний людьми, як невартий собака споживати жертовну їжу, що лежить перед жертовним вогнем!». І коли так було сказано, уста в Карни затремтіли злегка й, зітхнувши глибоко, він глянув на сонце, що стояло в небі.

Тоді могутній Дурьйодхана в гніві піднявся між своїми братами, подібно тому як сп'янілий пристрастю слон піднімається серед заростей лотосів. І сказав він Бгімасені, вершителеві страшних справ, що стояв тут таки: «О Врікодаро, не личить тобі казати такі слова. У кшатріїв найголовніше — сила, і він має вступати в бій з кожним із кшатріїв. Походження героїв, як і походження річок незбагненне. Вогонь, яким перейнято все — рухоме й нерухоме, походить з води, грім, що розтрощує данавів, був створений з кісток мудреця Дадхічи. Відомо також, що народження знаменитого божества Гухи [12] повне всіляких таємниць: чи то він син Агні, чи ж син Кріттіки,[13] чи то він син Рудри, чи він син Ґанги. Нам відомі також і ті брахмани, які походять від кшатріїв. Наш учитель Дрона народився із глечика, а вчитель Кріпа — зі жмута очерету. І яке ваше народження, — про те також дізналися царі. Як може антилопа породити на світ такого тигра як Карна разом із сережками й панциром, який відзначений усіма сприятливими прикметами й подібний сонцю? Цей володар мужів заслуговує панування над усією землею, а не тільки над країною Анга, завдяки могутности своїх рук, а також і мені, що йде за його велінням. А кому не подобається те, що я зробив для Карни, той нехай зійде на колісницю й зігне свій лук ногами».

Тоді на зборах піднявся великий шум від схвальних вигуків, і тим часом зайшло сонце. Тоді Дурьйодхана, о царю, осяяний вогнями світильників, узявши Карну за руку, вийшов з арени. А пандави, о володарю народів, разом із Дроною, Кріпою та Бгішмою, усі розійшлися по своїх будинках. І, розіходячись, о бгарато, деякі з людей вигукували: «О, Арджуна!», інші: «О, Карна!», а треті вигукували: «О, Дурьйодхана!». А коли Кунті довідалася про те, що син її відзначений чудовими ознаками й зробився володарем Анги, радість її зросла від любові до нього. В Дурьйодхани ж, о царю, коли він отримав у союзники Карну, скоро зник страх, який навіював Арджуна. А герой той, що опанував військовим мистецтвом, вшанував Дурьйодхану привітними словами. У Юдхіштхіри ж з'явилася тоді думка, що немає на землі власника луку, рівного Карні.

Так вістить розділ сто двадцять сьомий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 128

Вайшампаяна провадив:

Одного разу скликавши всіх своїх учнів, Дрона, о володарю землі, звернувся до них з такою вимогою замість плати, покладеної вчителеві: «Схопіть в запалі бою Друпаду, царя панчалів, і приведіть його до мене. Це й буде для мене вищою нагородою. Гаразди хай супроводжують вас!». Сказавши «добре», усі ті вої разом із Дроною, відправилися на колісницях, щоб добути плату своєму вчителеві. І ті тури серед чоловіків приїхали тоді до панчалів і, знищуючи їх, скорили місто могутнього Друпади. В запалі бою ті тури з роду Бгарати схопили Друпаду-Яджнясену разом з його радниками й передали його Дроні. І тому Друпаді, що потрапив під його владу та втратив свою пиху і багатство сказав Дрона, пригадавши подумки його ворожість: «Розоривши швидко твоє царство, я зруйнував і твою столицю. Потрапивши живим під владу ворогів, чи бажаєш ти відновити колишню дружбу?». Сказавши так, він посміхнувся й знову мовив: «Не бійся за своє життя, о царю, ми, брахмани, поблажливі. Позаяк у дитинстві ми гралися разом в ашрамі, то й любов моя вирощена тобою, о туре серед кшатріїв! Я хотів би знову укласти дружбу з тобою, о туре серед мужів! О царю, даю тобі дарунок: одержуй половину царства. Не-цар, звичайно, не може бути в нас другом царів. Тому, о Яджнясено, мною був зроблений замах на твоє царство. Ти будеш царем на південному березі Бхагіратхи, а я — на північному. Вважай же мене другом, о панчало, якщо ти згодний!».

Друпада мовив:

Серед доблесних і великодушних це не дивно, о брахмане! Я задоволений тобою й бажаю прийняти від тебе вічну дружбу.

Вайшампаяна мовив:

І коли так було сказано, Дрона відпустив його, о бгарато.

Задоволений у душі, він ушанував його й віддав йому половину царства. І Друпада, засмучений душею, став жити тоді в Маканді,[14] розташованої на березі Ґанги й переповненої народом, і в найкращому місті Кампільї,[15] пануючи над південними панчалами аж до ріки Чарманваті.[16] Згадуючи свою ворожнечу із Дроною, Друпада не міг заспокоїтися. Він побачив, що поразка його сталася не через могутність кшатріїв, а від того, що сам він був позбавлений брахманської сили. Переконавшись у цьому, цар той побажав мати сина і почав плекати цю думку. А Дрона тим часом улаштувався в області Ахіччхатра.[17] Так, о царю, місто Ахіччхатра з усім населенням, завойоване Партхою, було віддано Дроні.

Так вістить розділ сто двадцять восьмий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 129

Вайшампаяна сказав:

Бачачи, що Бгімасена перевершує всіх силою, а Арджуна майстерний у військовій науці, зломислений Дурьйодхана сильно засмутився. Тоді Карна, син Вікартани (*Сонця*), і Шакуні, син Субали, задумали всілякими засобами погубити пандавів. Пандави ж, приборкувачі ворогів, розгадали всі їх задуми, нічого не розголошуючи про це за порадою Відури. А містяни, побачивши синів Панду, обдарованих чеснотами, почали казати так, зустрічаючись на перехрестях і на зборах: «Володар людей Дхрітараштра, хоча й має око знання, але внаслідок своєї сліпоти ще передніше не отримав царства. Як же він тепер може бути царем? Також і Бгішма, син Шантану, вірний даному слову й непохитний ув обітниці, який ще раніше відмовилася від царства, ніколи не прийме його. Ми сьогодні помажемо на царство, за встановленими правилами, старшого пандава, юного, але із вдачею дорослого, справедливого і чуйного до нещасних. Бо цей знавець закону, шануючи Бгішму, сина Шантану, і Дхрітараштру разом з його синами, подарує їм різні радощі». Почувши такі слова прихильників Юдхіштхіри, коли вони розмовляли між собою, Дурьйодхана, що мав недобрі думки, засмутився. Підступний, він від прикрости не виніс їхніх слів. І змучений ревнощами, він прийшов до Дхрітараштри. Побачивши, що батько його один, він вітав його й змучений тим, що містяни такі прихильні до Юдхіштхіри, звернувся тоді до нього з такими словами: «Я чув, о батьку, що городяни говорили недобрі речі. Зневажаючи тебе й Бгішму, вони прагнуть аби володарем був пандава. Це також і думка Бгішми, бо він не бажає керувати царством. Мешканці міста прагнуть нанести нам велику образу. Панду колись одержав царство від батька завдяки своїм особистим чеснотам. Ти ж через відсутність чеснот не отримав царства, хоча воно й дісталося тобі. Якщо цей пандава одержить царство, як спадщину від Панду, то, безсумнівно, після нього одержить царство його син, потім син останнього, а потім і сини кожного з наступних. Тоді ми разом зі своїми синами будемо виключені із царського роду, а народ буде зневажати нас, о володарю землі! Слід швидко розпорядитися таким чином, о царю, щоб ми, споживаючи з чужих рук, не потрапили у вічне пекло. Якби ти, о царю, колись стояв на царстві, то ми безсумнівно отримали б царство, навіть проти волі народу.

Так вістить розділ сто двадцять дев'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 130

Вайшампаяна вів далі:

І Дхрітараштра, почувши такі слова свого сина, подумав хвилину і сказав тоді Дурьйодхані: «Панду завжди був твердий у законі, прихильний і добрий до всієї родини й особливо до мене. Я не знав за ним яких-небудь прагнень до насолод та іншого. Твердий в обітницях, він постійно посвячував мене в справи пов'язані з керуванням царства. Син його, подібно Панду, також відданий справедливости, він доброчесний, відомий у народі й користується великою повагою містян. Як же він може бути вигнаний нами насильно з царства своєї спадщини, особливо коли він має союзників? Радники й військо одержували постійну підтримку від Панду, особливо ж він підтримував та утримував їхніх синів і онуків. І городяни, о сину, з якими колись милостиво повівся Панду, ніколи не вб'ють нас разом з родичами через Юдхіштхіру?».

Дурьйодхана сказав:

І по-моєму це так, о батьку! Але коли бачиш втрату для себе, необхідно всіх підданих залучити вигодами й знаками уваги. Тоді вони безсумнівно будуть нашими союзниками та силою нашої переваги. Скарбниця й радники перебувають тепер у моєму розпорядженні, о володарю землі! Ти повинен під пристойним приводом негайно вислати пандавів у місто Варанавату. Коли ж царство буде підвладне мені, о царю, тоді Кунті разом із синами знову вернеться сюди, о бгарато!

Дхрітараштра мовив:

О Дурьйодхано, це ж саме й у мене на серці, але через порочність цього бажання я не можу виконати його. Ні Бгішма, ні Кшаттрі, ні Гаутама не погодяться ніколи на вигнання пандавів. Адже серед кауравів ми й пандави для них зовсім однакові, о сину! Мудрі й справедливі, вони не побажають робити відмінностей між нами. Якщо ми так вчинимо з пандавами, о сину, то хіба ми не заслужимо смерти від кауравів і від тих шляхетних героїв, та й від усього народу?

Дурьйодхана мовив:

Бгішма завжди буває нейтральний, син же Дрони — на моїй стороні. А куди схилиться син, туди ж піде й батько, — тут немає сумніву. І Кріпа, син Шарадвана, теж буде там, де ці троє. Він ніколи не покине Дрону й сина своєї сестри. Кшаттрі залежить від нас, але потай на стороні ворога. Один він не здатний заподіяти нам шкоди через пандавів. Сьогодні ж висели сміливо у Варанавату пандавів разом з їхньою матір'ю, — у цьому не буде гріха. Не розпалюй же цією справою жахливого вогню болю, що виник у моєму серці! Він позбавляє сну й діє болісно, як вістря дротика.

Так вістить розділ сто тридцятий в Адіпарві великої Магабгарати

Розділ 131

Вайшампаяна мовив:

Тоді цар Дурьйодхана разом із братами почав залучати поступово всіх підданих марнуванням багатств і почестей. А деякі вправні радники, спонукувані Дхрітараштрою, почали розписувати найпрекрасніше місто Варанавату: «У місті Варанаваті, в цій найприємнішій на землі для людей країні, що багата на усілякі коштовності, мають відбутися, із приводу свята на честь Пашупаті (*Шиви*), збори людей, великі й цікаві». Такі розмови вели вони за велінням Дхрітараштри.

І коли так розповідали про прекрасне місто Варанавату, то у синів Панду з'явилося бажання відправитися туди, о царю! Коли ж цар Дхрітараштра довідався, що в них зародилася цікавість, син Амбіки, звернувшись тоді до пандавів, сказав: «Ці мої мужі постійно говорять про Варанавату, що воно найпрекрасніше місто у світі. Якщо ви, о сину, побажаєте подивитися на свято у Варанаваті, то відправляйтеся із почтом і слугами та розважайтеся там, подібно безсмертним. І роздайте всюди коштовності брахманам і співакам. Провівши так якийсь час і, подібно променистим богам, в міру бажань випробувавши найбільші радості, ви, задоволені, знову повернетеся сюди в Хастінапур».

Дізнавшись про це бажання Дхрітараштри, а також про те, що в нього не буде супутників, Юдхіштхіра сказав йому у відповідь: «Добре!». Тоді, звернувшись до премудрого Бгішми й до велемудрого Відури, до Дрони й Бахліки та до каурави Сомадатти, до Кріпи й сина вчителя, та до славної Гандхарі, Юдхіштхіра тихо сказав їм таке сумне слово: «За велінням Дхрітараштри ми, о батьку, повинні разом зі своїм почтом поселитися в прекраснім і велелюднім місті Варанаваті. Ви ж усі, о батьку, зі спокійною душею, скажіть нам святі слова благословення, щоб гріх не здолав нас».

Коли так було сказано сином Панду, усі ті каурави, з радістю на обличчях, звернулися так до пандавів: «Хай супроводжують вас гаразди дорогою від усіх живих істот і хай не осягне нікого з вас ніяке нещастя, о нащадки Панду!». Тоді, зробивши обряд милосердя з метою отримання царства й закінчивши всі справи, пандави відправилися у Варанавату.

Так вістить розділ сто тридцять перший в Адіпарві, великої Магабгарати.

Розділ 132

Вайшампаяна сказав:

Коли шляхетним пандавам так сказав цар, підступний Дурьйодхана вельми зрадів. Відвівши у безлюдне місце Пурочану,[18] о кращий з нащадків Бгарати, і узявши його за десницю, він так сказав своєму радникові: «Ця земля, що квітне багатством, о Пурочано, належить мені. Як вона є моєю, так само вона й твоя, тому ти повинен її оберігати. Бо немає у мене ніякого іншого помічника, який заслуговував би більшої довіри, ніж ти, і з ким при зустрічі я міг би радитися як з тобою. Зберігай таємницю цієї наради, о батьку, і викорінюй моїх суперників будь-якими засобами, роби те, що я тобі кажу. Пандави відправлені Дхрітараштрою у Варанавату, вони, за велінням Дхрітараштри будуть розважатися там на святі. Зроби так, щоб ти міг відправитися у Варанавату сьогодні ж на швидкохідному візку, запряженому віслюками. Приїхавши туди, звели побудувати поблизу збройового складу будинок із чотирма залами, багато обставлений і надійно оборонений. Вели при будівлі його застосувати такі легкозаймисті матеріали як: коноплі, смола, олія та інші. Замішавши глину із пряженим маслом та олією й великою кількістю смоли, ти звели вкрити цією сумішшю стіни будинку. І потім усюди в тому будинку поклади все: і коноплі, і очерет, і пряжене масло, і дерево, й різні пристосування, причому таким чином, щоб пандави, навіть, оглядаючи, не змогли б запідозрити тебе, а також щоб інші люди не подумали про нього, що він може легко запалати. Коли такий будинок буде побудовано, ти, виявивши пандавам високі почесті, повинен вселити їх туди разом з Кунті та її друзями. Кращі сидіння, колісниці й ложа необхідно надати пандавам, щоб залишився задоволений мій батько. І про все це мусиш розпорядитися таким чином, щоб вони довірливо могли оселитися в місті Варанаваті, поки не мине деякий час. І коли ти знатимеш, що вони безтурботно сплять, не боячись нічого, ти повинен тоді підпалити той будинок від самих дверей. Коли вони згорять там, народ або ж родичі будуть завжди говорити із приводу пандавів: «Вони згоріли у своєму будинку!».

Погодившись на це й сказавши каураву «добре», Пурочана відправився на ослах у місто Варанавату. І, розділяючи думки Дурьйодхани, о царю, Пурочана швидко відправився туди й зробив усе, як було сказано царевичем.

Так вістить розділ сто тридцять другий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 133

Вайшампаяна мовив:

І, заклавши в колісниці прекрасних коней, подібних вітру, пандави, сходячи на них, припали із сумом до ніг Бгішми, царя Дхрітараштри й шляхетного Дрони, а також Кріпи й Відури, та інших старців. Вшанувавши в такий спосіб усіх найстарших з роду Куру й обійнявши собі рівних, і прийнявши вираження поваги від дітей, вони, що дотримуються обітниць, попрощалися зі своїми матерями й, обійшовши всіх зліва направо, попрямували у Варанавату. І весь народ також відправився з ними. І премудрий Відура, й інші найкращі з

кауравів, і скорботні городяни, проводжали Юдхіштхіру, лева серед чоловіків. А деякі брахмани, позбавлені страху, о туре з роду Бгарати, стали казати там, вельми переймаючись за синів Панду: «Цар Дхрітараштра, занурений у темряву, завжди бачить тільки неправильне. Вельми зломислений, він не бачить закону! Адже бездоганний пандава не зважиться на гріх, ні Бгіма, найкращий серед могутніх, ні молодший син Кунті — Дхананджайя, а тим більше не зроблять його й обоє премудрих синів Мадрі. Дхрітараштра не може знести того, що царство їм дісталося від батька. Хіба сам Бгішма схвалює таке явне беззаконня, що синів Кунті, турів з роду Бгарати, виселяють у невідповідне місце. Адже Вічитравірья, син Шантану, і царственний мудрець Панду, нащадок Куру, були колись нашими царями, немов рідні батьки. І з тих пір як той тигр серед мужів знайшов свою смерть, Дхрітараштра не зносить цих юних царевичів. Ми не потерпимо цього й тому всі ми, покинувши свої хати, підемо із прекрасного міста туди, куди йде Юдхіштхіра».

І тим містянам, які з сумом мовили так, сказав Юдхіштхіра, цар справедливости, змучений горем і повний високої любови: «Що сказав цар, наш шанований батько й кращий наставник, те й має бути виконане нами без коливань, бо це наш обов'язок. Ви ж, наші друзі, обійшовши нас зліва направо і подарувавши нам свої благословення, вертайтеся по своїх хатах. Коли ж нам знадобляться ваші послуги, тоді ви зробите приємне й корисне для мене». І ті, сказавши «добре», обіцяли йому й, обійшовши їх зліва направо та ушанувавши їх благословеннями, вернулися у своє місто.

Коли ж городяни пішли, Відура, знавець усіх законів, бажаючи застерегти найкращого з пандавів, сказав йому таке слово: «Той хто правильно розуміє закон і користь — мудрий, і той хто розуміє бесіду зрозуміє мудрого. Взнавши це, він повинен зробити так, щоб уникнути лиха. Хто знає гостру, не залізну зброю, що розсікає тіло, — того, якщо він уміє відбивати її, не вб'ють вороги. «Той хто знищує ліани й росу у великому лісі із сухих дерев, не повинен спалити тих, що живуть у дуплах», — хто, міркуючи так, охороняє себе, той залишається живим. Сліпий не відає свого шляху, сліпий не розрізняє сторін світу, нерішучий не досягає добробуту, — знаючи про це, ти будь пильним. Людина, яка бере зброю, зроблену не із заліза, дану йому ворогами, може позбутися вогню, звернувшись до способу, яким користуються дикобрази.[19] Коли він іде, він розпізнає дорогу, а по зірках визначає сторони світу, і, приборкавши п'ять своїх почуттів, сам не страждає». Давши таке напучування пандавам і провівши їх трохи, Відура обійшов їх зліва направо і з їхнього дозволу відправився до себе додому. Коли ж Відура, Бгішма й містяни пішли назад, Кунті, звернувшись до Аджаташатри (*Юдхіштхіра*), сказала так: «Ті слова, які в присутности людей сказав Кшаттрі, й те, про що ти сказав йому «добре», — те все незрозуміло нам, немов він їх і не говорив. Якщо нам можна чути це й не заподіє воно шкоди, то я бажаю почути всю бесіду між ним і тобою».

Ю д х і ш т х і р а с к а з а в :

Відура сказав мені: «Необхідно остерігатися отрути й вогню». «І хай не буде жодного шляху, невідомого для вас», — сказав він ще. «Той, хто приборкав свої почуття здобуває землю», — так ще сказав він мені. «Зрозуміло», — сказав я у відповідь на все те Відурі.

В а й ш а м п а я н а с к а з а в :

У день восьмий місяця Пхалгуна,[20] при сузір'ї Рохіні,[21] вони відправилися в путь. Досягши Варанавати, вони побачили місто й народ.

Так вістить розділ сто тридцять третій в Адіпарві великої Магабгарати.

Р о з д і л 1 3 4

В а й ш а м п а я н а м о в и в :

Тоді всі люди, як тільки почули про прибуття синів Панду, захопили із собою, згідно із приписами шастр, предмети, що приносять щастя, і у великій радости виїхали поспішно з міста Варанавати на тисячах різноманітних колісниць назустріч тим найкращим героям. І жителі Варанавати, наблизившись до синів Кунті, вимовили хвалу «перемога», і всі, оточивши їх, зупинилися. І оточений ними цар справедливости Юдхіштхіра, тигр серед чоловіків, сяяв мов божественний Ваджрапані,[22] оточений богами. Будучи ушанованими городянами, а також ушанувавши їх самих, о бездоганний, пандави увійшли в місто Варанавату, добре оздоблене й повне народу. Увійшовши в місто, герої негайно відвідали будинки брахманів, відданих своїм заняттям, о охоронцю землі! Потім кращі з чоловіків направилися у дома міських ватажків воїв-колісничних, а також у дома вайшьїв і шудр. І коли городяни віддали шану пандавам, ті тури з роду Бгарати в супроводі Пурочани відправилися потім на ночівлю. Страви й напої, прекрасні ложа й кращі сидіння надав їм Пурочана. В коштовних шатах вони почали жити там, користуючись увагою людей, що проживають у місті та користуючись послужливим Пурочаною.

І коли вони прожили там десять ночей, Пурочана сказав їм про будинок, який називався «Щасливий», хоча насправді він був нещасливий. І тоді ті тигри серед мужів увійшли туди зі своїм почтом, за порадою Пурочани, подібно тому як гухьяки сходять на Кайласу.[23] І, оглянувши той будинок, Юдхіштхіра, що відає весь закон, сказав Бгімасені: «Вогненебезпечний!». Почуваючи приємний запах жиру, змішаного із пряженим маслом і смолою, він промовив: «Адже очевидно, що цей будинок побудований з горючого матеріалу, о приборкувачу ворогів! Безсумнівно, що при будівлі дома були використані коноплі, смола й очерет, солома, бамбук і всякі інші матеріали. Облиті пряженим маслом, вони були мистецьки застосовані

при будівлі надійними й досить досвідченими майстрами. Цей підступний Пурочана прагне спалити мене, вважаючи за довірливого. Але премудрий Відура вже раніше передбачив це лихо й тому, о Партхо, заздалегідь попередив мене. І попереджені ним ми знаємо, що будинок цей небезпечний, бо вправно збудований таємними майстрами з волі Дурьйодхани.

Бгіма сказав:

Якщо ти вважаєш, що будинок цей вогненебезпечний, то в чому ж справа, — підемо туди, де ми жили раніше.

Юдхіштхіра відповів:

Мені здається, що необхідно жити тут, намагаючись не викликати підозр, немов ми приречені, але обмірковуючи бажаний і надійний шлях для втечі звідси. Адже якщо Пурочана вгадає наші наміри, то він, швидко й рішуче діючи, спалить нас. Пурочана не боїться безчестя та беззаконня, бо цей лиходій перебуває тут з волі Суйодхани. Якщо ж ми будемо спалені, то чи буде гніватися наш дід Бгішма? Адже для чого він буде викликати гнів кауравів? Так само й інші, найкращі з роду Куру, можуть обурюватися з почуття обов'язку. Якщо ж ми, побоюючись спалення, втечемо звідси, то жадібний до царства Суйодхана вб'є всіх нас за допомогою своїх шпигунів. Займаючи пост, маючи прихильників і володіючи величезною скарбницею, він відповідними засобами, безсумнівно, знищить нас, які не займають постів і не мають ні прихильників, ні скарбниці. Тому, обманюючи цього лиходія й підступного Суйодхану, ми повинні, ховаючись, жити де доведеться. Вправні в полюванні, ми будемо мандрувати цією землею й дороги будуть відомі для нас, коли ми будемо рятуватися втечею. Давайте сьогодні ж будемо рити підземний хід, який повинен бути добре схованим, і тоді нас, якщо ми будемо тримати це у таємниці, не спалить там вогонь. І ми повинні обережно діяти, так щоб Пурочана і жодна людина в місті не змогла б запідозрити нас у цьому, коли ми будемо жити тут.

Так вістить розділ сто тридцять четвертий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 135

Вайшампаяна провадив:

Якийсь друг Відури, досвідчений копач, десь у безлюдному місці побачив пандавів, о царю, і сказав їм такі слова: «Я вельми досвідчений копач і посланий сюди Відурою, щоб зробити приємне пандавам. Що ж я повинен зробити для вас? Відура, довіряючи мені, сказав по секрету: «Зроби добру справу для пандавів». То, що ж я повинен зробити для вас? У чотирнадцяту ніч темної половини місяця, Пурочана підкладе вогонь до дверей твого будинку. «Пандави, тури серед мужів, повинні бути спалені разом з матір'ю» — таке рішення, як мені відомо, о Партхо, прийняте Дхрітараштрою. А те, що сказав тобі Відура мовою млеччха, о пандаво, і на що ти відповів згодою, — це і є підстава для довіри до мене».

Стійкий у правді Юдхіштхіра, син Кунті, сказав йому: «Я впізнаю в тобі, о милий, друга Відури, чесного й надійного, приємного й до кінця відданого. Мудрому не потрібно ніяких засобів, щоб впізнати. Ким він доводиться нам, так і ти для нас, ми не відрізняємося від тебе і, як ми твої, так і його, — обережи ж нас, як мудрий Відура. На мою думку, це вогненебезпечне житло вибудуване для мене Пурочаною за велінням сина Дхрітараштри. Той лиходій, підступний і злий, маючи скарбницю й союзників, безперестану переслідує нас. Урятуй ти нас, додаючи старань, від цього вогню, бо якщо ми будемо спалені тут, Суйодхана здійснить своє бажання. Ось приміщення того лиходія, заповнене зброєю. Це величезний будинок побудований так, що він упирається в край неприступного валу. Ну й очевидно, що про нечисту його справу, яку було намічено виконати, довідався заздалегідь Відура й тому попередив нас. Те лихо, яке вже раніше передбачив Кшаттрі, тепер прийшло. Врятуй же нас, але щоб про це не знав Пурочана».

Давши обіцянку, той копач почав ретельно копати й вирив великий підземний хід. І посередині того будинку, врівень з підлогою, він зробив схований отвір, зовсім невеликий, із дверима, о бгарато! З остраху перед Пурочаною той отвір він зробив схованим, бо він, підступний, перебував завжди там біля дверей будинку. І пандави всі, о царю, вночі спали там зі зброєю у руках, а вдень полювали, мандруючи з лісу в ліс. Недовірливі, але роблячи вигляд, що довіряють, вони, обманюючи Пурочану, жили, о царю, вкрай знічені. І чоловіки, що жили в місті, не знали нічого про них, за винятком друга Відури, кращого з копачів.

Так вістить розділ сто тридцять п'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 136

Вайшампаяна сказав:

Переконавшись, що вони всі задоволені й прожили цілий рік, ніби довіряючи в усьому, Пурочана відчував радість. Між тим як Пурочана віддавався радости, син Кунті Юдхіштхіра, знавець закону, звернувшись до Бгімасени й Арджуни, а також до близнюків, сказав: «Цей лиходій Пурочана вважає нас довірливими, але він обманувся, підступний. Я вважаю, що час для нашої втечі настав. Підпалимо збройовий склад і, віддавши вогню самого Пурочану й залишивши тут шість трупів, утечемо звідси непоміченими».

І тоді під приводом роздачі милостині Кунті вночі влаштувала небагате частування для брахманів, о магараджо! Туди прийшли й жінки. Провівши там часу, скільки хотілося, отримавши трунку і частунку, о

бгарато, вони з дозволу Мадгаві [24] уночі розійшлися по своїх будинках. І випадково одна жінка-нішадка, що мала п'ятьох синів, у пошуках їжі прийшла разом з ними на той бенкет, спонукувана долею. Напившись хмільного, вона разом із синами сп'яніла. Від сп'яніння вона знепритомніла й заснула в цьому ж будинку разом зі своїми синами, немов мертва, о царю! І ось уночі, коли подув сильний вітер і люди вляглися спати, о володарю, Бгіма, син Панду, підпалив тоді той будинок, де спав Пурочана. Страшний жар і шум вогню все підсилювався. Від цього тоді прокинувся народ.

Городяни сказали:

Цей будинок був збудовано підступним і безрозсудним Пурочаною, за розпорядженням Дурьйодхани, для того, щоб погубити своїх родичів, і тепер він підпалив його. О ганьба підлому Дхрітараштрі! Підступний, за допомоги свого радника віддав вогню юних, чистих пандавів! А цей зломислений лиходій, який спалив безвинних і довірливих пандавів, кращих з чоловіків, сам тепер згорів з волі долі!

Вайшампаяна мовив:

Так побивалися жителі Варанавати. Оточивши той будинок з усіх боків, вони залишалися там усю ніч. А всі пандави, глибоко засмучені, разом з матір'ю вийшли через підземний хід і пішли поспішно, непомічені. Через перерваний сон і від страху, пандави, приборкувачі ворогів, не могли йти швидко разом з матір'ю. Тоді Бгімасена, о царю царів, наділений страшною силою й швидкістю, посадив на себе всіх братів та матір, і попрямував стежкою. Посадивши на плечі мати, а з боків близнюків, узявши на руки обох партхів, своїх могутніх братів, Врікодара, могутній і прекрасний, пішов швидко ніби вітер, силою ламаючи дерева й ногами підриваючи землю.

Так вістить розділ сто тридцять шостий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 137

Вайшампаяна сказав:

І коли минула ніч, ті містяни, усі до єдиного, прийшли поспішно туди, бажаючи подивитися на синів Панду. Заливаючи вогонь, народ побачив тоді, що той будинок був смоляний і, що радник Пурочана згорів. «Безсумнівно, це зроблено Дурьйодханою для знищення пандавів», — журилися вони. «Немає сумніву, що син Дхрітараштри, з відома самого Дхрітараштри, спалив пандавів, бо він не зупинив його. Мабуть і Бгішма, син Шантану, не слідував закону, а також Дрона й Відура, Кріпа та інші каурави. Ми пошлемо тепер заявити підступному Дхрітараштрі: «Твоє заповітне бажання здійснилося: ти спалив пандавів!».

І потім, коли стали гасити пожежу в пошуках останків пандавів, вони побачили труп жінки-нішадки, що безвинно згоріла разом з п'ятьма її синами. А коли той самий копач розчищав будинок, він покрив попелом той отвір, який вів у підземний хід, і він залишився непоміченим. Потім містяни повідомили Дхрітараштру про те, що пандави, а також і радник Пурочана згоріли у вогні. І цар Дхрітараштра, почувши про таку скорботну загибель синів Панду, почав ремствувати, глибоко засмучений: «І цар Панду, мій рідний незрівнянний брат, умер сьогодні, коли згоріли ці герої разом зі своєю матір'ю! Нехай чоловіки негайно відправляються в місто Варанавату та улаштують похоронні обряди по героях і дочці царя кунтіїв. І хай спорудять чайтьї,[25] білі й великі. І нехай друзі тих, які загинули там, теж виявлять їм почесті. І всі святі обряди, які при цих обставинах можливо буде зробити нам, — усі повинні бути виконані для пандавів і Кунті, шляхом роздачі багатств».

Сказавши так, Дхрітараштра, син Амбіки оточений родичами, зробив тоді узливання душам синів Панду. І каурави всі почали гірко ремствувати, віддавшись скорботі, але Відура вболівав мало, бо він знав інше.

А пандави, вийшовши з міста Варанавати, хутко рушили, о царю, на південь. Уночі, розпізнаючи дорогу по зірках і тримаючи напрямок на південь, вони після довгих зусиль, о царю, досягли, нарешті, дрімучого лісу. І ось, стомлені, спраглі й сліпі від сну, нащадки Панду знову сказали могутньому Бгімасені таке слово: «Що може бути гірше того, що ми опинилися у дрімучому лісі? Ми не можемо визначити сторін світу й не в змозі йти далі. Ми не знаємо, чи згорів той підступний Пурочана і яким чином ми зможемо позбутися цієї небезпеки, залишаючись непоміченими. Посадивши нас знову на себе, продовжуй шлях у такий же спосіб, о бгарато, адже ти єдиний серед нас — сильний і швидкий мов вітер». Коли сказав так цар справедливости, могутній і сильний Бгімасена, узявши Кунті й братів, швидко пішов уперед.

Так вістить розділ сто тридцять сьомий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 138

Вайшампаяна вів далі:

В той час як він швидко просувався лісом, йдучи вперед своїми грудьми, бушував вітер, о царю, як при наближенні місяців Шучи й Шукра.[26] Обдарований невимірною силою він ішов уперед, згинаючи й ламаючи дерева вкриті квітами й плодами і топчучи чагарники, що попадалися на його шляху. Від такої швидкости сини Панду, здалося, знепритомніли. Не раз переправляючись уплав на далекий берег і під час дороги, пандавам доводилося ховатися зі страху перед синами Дхрітараштри. По крутих берегах він із труднощами ніс на спині лише одну свою матір, ніжну й прекрасну. Вечорами ті тури з роду Бгарати йшли в страшні

лісові місця, наповнені хижим птахом і звіром, де було недостатньо коріння, плодів і води. Сутінки робилися страшними, звірі й птахи шаленіли, усі сторони світу поринали в темряву й починали дути невизначені вітри. І каурави, змучені втомою і спрагою, сонливі, не могли вже продовжувати свою путь.

Тоді Бгіма, увійшовши у величезний і безлюдний страшний ліс, підбіг до дерева ньягродха,[27] гарному і з широкою тінню. І там, спустивши їх усіх на землю, о володарю, той тур з роду Бгарати сказав їм: «Відпочиньте тут, а я пошукаю води. Ген солодко кричать журавлі, рухаючись за водою, безсумнівно тут є велике озеро — так я вважаю».

Одержавши дозвіл старшого брата, який сказав «іди!», він попрямував туди, о бгарато, де кричали журавлі, які певно були біля воді. Напившись там води й викупавшись, о туре з роду Бгарати, він приніс тоді воду, о царю, в своєму одязі. Пробігши відстань у дві кроші,[28] він швидко повернувся до матері, але, побачивши свою матір і братів сплячими на голій землі, Врікодара почав ремствувати, з душею, сповненою жури: «Ті, які раніше не могли заснути на розкішних ложах у Варанаваті, сплять тепер на голій землі. І ця сестра Васудеви, який розтрощує сонми ворогів, дочка Кунтібходжи, яку я бачу тут, ця Кунті, відзначена всіма щасливими ознаками, ця невістка Вічитравірьї і дружина шляхетного Панду, що завжди мала ложе в палаці й схожа на стебло лотосу, ця найніжніша серед жінок і гідна дорогоцінного ліжка, — а лежить так незаслужено на землі. Ця дружина, яка від Дхарми, Індри й Ваю народила синів, — вона так незаслужено спить сьогодні, виснажена, на голій землі! Що може бути більш сумним для мого погляду, ніж те, що я бачу зараз цих тигрів-чоловіків сплячими на голій землі! Як же цей цар, що знає закон, чиє царство заслуговує визнання у трьох світах, — лежить, стомлений, на землі, нібито проста людина! Що може бути скорботніше того, як цей темний (*Арджуна*), мов синя хмара, незрівнянний серед мужів на землі, спить на голій землі, подібно простій людині! І ці обоє, які красою подібні Ашвінам серед богів, сплять тепер на голій землі, немов прості люди! В кого не буде безчесних і ганебних для свого роду родичів, той буде жити на світі дуже щасливо, як дерево, що самотиною росте у селі. Адже єдине дерево, вкрите листям і плодами, яке виростає в селі, стає чайтьєю, що самотньо стоїть, славлене та вельми шановане. У кого є багато хоробрих родичів, відданих закону, ті щасливо живуть на світі й вільні від негараздів. Сильні, що нагромаджують багатства й радують друзів і родичів, вони живуть, підтримуючи один одного, подібно деревам, що ростуть у лісі. Ми, виселені підступним Дхрітараштрою і його синами, ледве не були спалені за його велінням. Урятувавшись від пожежі, ми притулилися під цим деревом. У який же бік ми тепер маємо прямувати, маючи найтяжчі злидні? Мені здається, що зовсім недалеко від цього лісу є місто. Ті, хто має пильнувати, усі сплять. Добре, я сам буду стояти на сторожі. Вони нап'ються води після того, як прокинуться, перемігши свою втому». Так зміркувавши, Бгіма сам тоді став на варті.

Так вістить розділ сто тридцять восьмий в Адіпарві великої Магабгарати.

КІНЕЦЬ ОПОВІДІ ПРО СПАЛЕННЯ СМОЛЯНОГО БУДИНКУ

КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО СПАЛЕННЯ СМОЛЯНОГО БУДИНКУ

[1] Сомадатта — син царя Бахліки, старшого брата Шантану. (вгору)

[2] Суйодхана — букв. «добре б'ється», епітет Дурьйодхани, старшого сина Дхрітараштри. (вгору)

[3] Арані — дві дерев'яні дощечки од яких за допомогою тертя добувається вогонь для ритуальних цілей. (вгору)

[4] Ваявья — назва міфічної зброї, що знаходилась під заступництвом Ваю, бога вітру. (вгору)

[5] Парджанья — міфічна зброя Парджаньї, тобто бога грози й грому — Індри. (вгору)

[6] Бхаума — міфічна зброя, що перебувала під заступництвом богині Землі. (вгору)

[7] Парвата — назва міфічної зброї, що перебувала під заступництвом володаря гір Гімалая. (вгору)

[8] Антардхана — букв. «зникнення», назва легендарної зброї, застосуванням якої нібито можна було змусити зникнути усілякі предмети й перешкоди. (вгору)

[9] Хаста — букв. «рука», або Савітра — букв. «належить Савітару (Сонцю)», назва 13-го місячного сузір'я з п'яти зірок, яке перебуває під Савітаром (Сонцем). (вгору)

[10] Грім хмари й громові хмари — образ, що часто зустрічається в давньоіндійській літературі. (вгору)

[11] Пакашасана — букв. «син нищителя дайтьї Паки», тобто син Індри - Арджуна. (вгору)

[12] Гуха — букв. «породжений у таємному місці», епітет Картікейї або Сканди, бога війни. (вгору)

[13] Кріттіка — сузір'я, що складається із шести зірок, які уявляються апсарами, що вигодували Картікейю, бога війни. Згідно легенд, Картікейя, або Сканда, вважається сином Шиви й Парваті, що однак, народився не з її утроби. Шива кинув своє сім'я в рот богові Агні, що прийняв подобу голуба і наблизився до Шиви, в той час коли той віддавався насолоді з Парваті. Але Агні, не будучи в силах нести те сім'я, кинув його в Ґангу. В цей час в Ґанзі купалися шість апсар, що прозивалися Кріттіками, які втілювали собою сузір'я Кріттіка. І від того сімені всі шість апсар зачали й народили шість синів. Але ці шість синів, згідно легенд, згодом таємничим чином об'єдналися в одному надзвичайному вигляді із шістьма головами, дванадцятьма руками й очима. Тому Гуха, або Сканда, бог війни, називається по різному: сином Шиви або Рудри, сином Агні, сином Ґанги й сином Кріттіки. (вгору)

[14] Маканді — місто на березі Ґанги, з областю, що прилягала до нього. Маканді був другою столицею південних панчалів. (вгору)

[15] Кампілья — місто на березі Ґанги, що було першою столицею південних панчалів. Кампілья ототожнюється з нинішнім Кампілом, розташованим між Будаоном і Фаррукхабадом у Об'єднаних Провінціях. (вгору)

[16] *Чарманваті — давня назва ріки Чамбал у Раджпутані, що бере свій початок в найвищій точці гір Віндхья. Згідно легенд, ріка Чарманваті (букв. «яка витікає зі шкур») утворилася із крові, яка рясно стікала зі шкур корів, убитих Рантідевою для жертвопринесення.* (вгору)

[17] *Ахіччхатра — місто з областю, що прилягала до нього, яке було столицею північних панчалів. Ахіччхатра ототожнюється з нинішнім Рамнагаром, розташованим в 37 км на захід Барелі в Рохількханді.* (вгору)

[18] *Пурочана — радник і довірений Дурьйодхани, що збудував у Варанаваті смоляний будинок, щоб спалити в нім пандавів, але згорів сам.* (вгору)

[19] *До способу, яким користуються дикобрази. Дикобрази живуть у довгих підземних ходах і норах, які вони самі риють.* (вгору)

[20] *Пхалгуна — назва індійського місяця, що відповідає лютому-березню.* (вгору)

[21] *Рохіні — назва четвертого місячного сузір'я, що складається з п'яти зірок і має форму візка. Рохіні вважається однією з декількох дочок Дакши, найбільш коханою дружиною Місяця (Соми).* (вгору)

[22] *Ваджрапані — букв. «хто тримає ваджру (громову стрілу) у руці», епітет Індри.* (вгору)

[23] *Кайласа — гора, вершина Гімалаїв, що вважається місцем перебування Шиви й Кубери.* (вгору)

[24] *Мадгаві — букв. «походить з роду Мадгу, мадгавійка», епітет Кунті.* (вгору)

[25] *Чайтья або ступа — кам'яна колона, яка містить попіл покійних.* (вгору)

[26] *Шучи й Шукра — назва індійських місяців: 1) місяця Ашадха, що відповідає червню-липню, та 2) місяця Джйєштха, що відповідає травню-червню.* (вгору)

[27] *Ньягродха — назва індійського фігового дерева.* (вгору)

[28] *Кроша — міра довжини, рівна $3^{1/2}$ км.* (вгору)

ОПОВІДЬ ПРО ВБИВСТВО ХІДІМБИ

Розділ 139

Вайшампаяна мовив:

Неподалік від того лісу, де спали ті пандави, жив на дереві шала ракшас по імені Хідімба. Лютий людожер, обдарований великою хоробрістю й силою, потворний і страшний, червоноокий і грізний видом, він жадав м'яса й змучений голодом випадково побачив їх. Струснувши грубим волоссям і почухавши їх піднятим догори пальцем, позіхаючи величезним ротом і все поглядаючи на них, жорстокий пожиратель людського м'яса, величезний тілом і могутній, чуючи людський запах, сказав так своїй сестрі: «Сьогодні після довгого часу, випав мені харч, настільки приємний для мене. Рот мій наповнює слина у солодкім передчутті. Мої вісім зубів з дуже гострими кінцями, після довгої бездіяльности непереборні при першій сутичці. Я всаджу їх у ніжне м'ясо. Розірвавши людське горло й розкривши вени, я нап'юся вдосталь свіжої крови, теплої та пінистої. Йди-но і довідайся, хто це спить, розташувавшись у лісі. Міцний людський запах лоскоче мій нюх. Убий усіх тих людей і принеси їх мені. В тебе не повинно бути страху перед тими, які сплять у наших краях. Розірвавши на шматки м'ясо тих людей, ми разом насолодимося досхочу. Скоріше ж виконуй моє слово».

Виконуючи слово свого брата, ракшасі поспішно направилася туди, де були пандави, о туре з роду Бгарати! І, прийшовши туди, вона побачила там сплячих пандавів разом із Прітхою й непереможного Бгімасену, що стояв на варті. Та, як тільки ракшасі побачила його, високого ніби стовбур дерева шала, вона закохалася в Бгімасену, який своєю красою не мав рівних на землі. «Цей темний і міцнорукий, із плечима лева та з шиєю, подібною мушлі,[1] величний і лотосоокий, був би підхожим для мене чоловіком. Я ніколи не виконаю жорстокого наказу мого брата. Любов до чоловіка сильніше всього, за нею — прихильність до брата. Від того, що я вб'ю їх, задоволення для мене й мого брата було б короткочасним, якщо ж я не вб'ю їх, то буду радіти довгі роки!». І вона, здатна змінювати свою подобу за бажанням, прийняла найпрекрасніший людський вигляд і ледь чутно підійшла до міцнорукого Бгімасени. Соромлива, вона струнка немов ліана, прикрашена чудовими прикрасами, з посмішкою сказала Бгімасені такі слова:

«Звідки ти з'явився й хто ти, о кращий з мужів? І хто ці чоловіки, що сплять тут, обдаровані божественною красою? І хто це в тебе, о бездоганний, висока, темна й прекрасна, спить у цьому лісі спокійно, немов у своєму будинку? Чи не відомо тобі, що ці хащі населені ракшасами? Адже тут живе підступний ракшас по імені Хідімба! Мене послав сюди той злий ракшас, брат мій, який жадає поїсти вашого м'яса, о подібний безсмертним! Але, побачивши тебе, прекрасного, ніби нащадок божества, я не бажаю собі іншого чоловіка, говорю тобі правду. Довідавшись про це, о знаючий закон, вчини як належить. Полюби мене, яка любить тебе та, чия душа й тіло поранені богом любови. Я врятую тебе, о міцнорукий, від ракшаса-людожера. Ми будемо жити вдвох на неприступних горах, будь же моїм чоловіком, о бездоганний! Я рухаюся повітрям і роблю це за своїм бажанням. Ти знайдеш незрівнянне щастя всюди, де будеш зі мною!».

Бгіма сказав:

Хто, подібно ріши, що має владу над собою, покинув би матір, старшого брата й інших молодших, о ракшасі? Який же чоловік, подібний мені, пішов би, закоханий, залишивши цих сплячих братів і матір на поживу ракшасу?

Ракшасі рекла:

Я зроблю те, що приємно тобі, розбуди ж їх усіх. Я, мабуть, позбавлю вас від ракшаса-людожера.

Бгіма сказав:

Спокійно сплячих у лісі братів і матір я не розбуджу, о ракшасі, через те, що я ніби боюся твого злого брата. Не можуть винести моєї сили, о боязка, ні ракшаси, ні люди, ні гандхарви, ні якши, о прекрасноока! Йди або залишайся, о мила, або роби що хочеш, або ж, о струнка, посилай свого брата-людожера.

Так вістить розділ сто тридцять дев'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 140

Вайшампаяна мовив:

Бачачи, що вона довго не вертається, Хідімба, володар ракшасів, спустившись із того дерева, попрямував тоді до пандавів. Із червоними очима, з довгими руками, зі скуйовдженим волоссям і величезною пащею, з тілом подібним купі хмар, з гострими зубами й палаючим лицем він був могутнім. Помітивши його, настільки потворного видом, який спустився з дерева, Хідімба, жахнувшись сказала Бгімасені такі слова: «Цей злий людожер, розгніваний іде сюди. Що я скажу тобі, те й роби разом із братами. Адже я здатна рухатися повітрям, о герою, за бажанням, бо обдарована силою ракшасів. Сідай-но ось сюди на мою спину, і я понесу тебе повітрям. Розбуди цих сплячих і матір, о приборкувачу ворогів, і, захопивши всіх вас, я полечу».

Бгіма сказав:

Ти не бійся, о стрункостанна, він — ніхто коли я тут. Я вб'ю його на твоїх очах, о тонка станом! Не може винести в боротьбі мого пориву цей підлий ракшас — навіть усі ракшаси. Подивися на мої гарні округлі руки, подібні хоботу слона, на стегна, подібні колоді, та на мої могутні груди. Ти сьогодні побачиш мою силу, о прекрасна, подібну силі Індри. Не нехтуй же мною, о красностанна, приймаючи мене за людину.

Хідімба рекла:

Я не нехтую тобою, о тигре серед чоловіків, обдарований божественною красою, але я бачила, як ракшаси вчиняли з людьми.

Вайшампаяна вів далі:

Тим часом як Бгімасена говорив так, ті слова його почув повний люті ракшас-людожер. Бачачи її в людській подобі, з головою, увінчаною вінком із квітів, з обличчям, подібним повному місяцю, з гарним носом і бровами, із прекрасними очима й волоссям, з дуже ніжною шкірою й нігтями, убрану всіма прикрасами й одягнену в прозорий одяг, побачивши її в такій привабливій людській подобі, Хідімба-людожер, підозрюючи, що вона бажає чоловіка, розлютився. Розлютившись через свою сестру, о кращий з роду Куру, ракшас, розкривши свої величезні очі, сказав їй так: «Який же лиходій чинить мені перешкоди, коли я бажаю їсти? Очманіла ти чи що, Хідімбо, якщо не боїшся мого гніву? Ганьба тобі, о нечестива! Домагаючись чоловіка, ти пішла проти мене й ганьбиш усіх володарів ракшасів, своїх предків! Усіх, до кого ти звернулася по допомогу, заподіявши мені велику образу, — усіх я знищу сьогодні разом з тобою». Сказавши так Хідімбі, той Хідімба, з налитими кров'ю очима, кинувся на неї, скрегочучи зубами, щоб убити її. Побачивши, як він кинувся на неї, могутній Бгіма, кращий серед нападників, грізно рикнув йому: «Стій, зупинися!».

Так вістить розділ сто сороковий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 141

Вайшампаяна сказав:

І, побачивши, як ракшас розгнівався на свою сестру, Бгімасена сказав жартома такі слова: «Навіщо тобі, о Хідімбо, будити цих людей, які спокійно сплять? Підійди скоріше до мене, о зловісний людожере! Не личить тобі вбивати жінку, підійди ж і поборися спочатку зі мною, особливо коли образа нанесена іншим, а сама вона невинна. Адже насправді, ця діва полюбила мене сьогодні не зі своєї волі, — вона корилася волі бога любови, який перебуває усередині істот. Сестра твоя, о злодумний, який ганьбить славу ракшасів, з'явилася сюди за твоїм велінням і, побачивши мою красу, боязка полюбила мене сьогодні. Вона не ганьбить свого роду. Позаяк образа нанесена богом любови, ти, о підступний ракшасе, не смієш убивати тут жінку в моїй присутности. Поборися зі мною один на один, о пожирателю людей! Я сам відправлю тебе сьогодні в оселю Ями. Твоя голова, о ракшасе, стиснута моїми руками, трісне сьогодні, немов розчавлена ногою могутнього слона. Сьогодні, коли ти будеш убитий мною в битві, кровожерливі яструби й шакали, зраділі, рознесуть по землі твої кістки. Сьогодні я миттю очищу від страху цей ліс, який ти постійно опоганював раніше, пожираючи людей. Сьогодні, о лиходію, сестра твоя побачить, як я буду тягати тебе по землі, подібно тому, як тягає лев величезного слона, завбільшки з гору. І коли я вб'ю тебе, мерзенніший з ракшасів, люди, що живуть у лісах, будуть безперешкодно ходити тут».

Хідімба вирік:

Навіщо ж тобі даремно шуміти й хвастатися, о людино! Ти можеш хвастатися, довівши все це на ділі, так не барися ж! Раз ти вважаєш себе сильним і могутнім, то ти, зійшовшись зі мною, дізнаєшся сьогодні, чи ти перевершуєш інших своєю силою. Поки я не буду вбивати цих, нехай вони сплять спокійно. Зараз я вб'ю

тебе самого, о дурню, за те, що ти говориш зухвало. Напившись крови твого тіла, я вб'ю потім цих «сопунів», а потім і цю, яка заподіяла мені прикрість.

Вайшампаяна вів далі:

Сказавши так, людожер простягнув тоді свою руку й ринувся з люттю на Бгімасену, приборкувача ворогів. І коли він кинувся на нього, Бгіма, обдарований страшною силою, швидким рухом схопив, начебто жартома, його занесену руку. І, схопивши ракшаса з усією силою, Бгіма поволік його від того місця на відстань восьми луків,[2] як лев жалюгідну тварину. А той ракшас, коли його насильно схопив пандава, роз'яривши, стиснув ув обіймах Бгімасену і видав страшний рев. Могутній Бгіма знову відтягнув його силою, турбуючись за братів, які усе ще спокійно спали, щоб не піднімати шуму. Кидаючись один на одного, вони із усієї сили тягли один одного. І ракшас, і Бгімасена виявили найвищу силу. Вони ламали могутні дерева й рвали ліани, немов збожеволілі від гніву шістдесятирічні слони. Через піднятий ними великий шум прокинулися ті тури серед чоловіків разом зі своєю матір'ю, і вони побачили Хідімбу, що стояла перед ними.

Так вістить розділ сто сорок перший в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 142

Вайшампаяна сказав:

Прокинувшись і побачивши нелюдську красу Хідімби, ті чоловіки-тигри разом із Прітхою здивувалися. Тоді Кунті, дивлячись на неї, тихо й лагідно сказала, здивована її красою, такі слова, дружелюбно звертаючись до неї: «Чия ти, о подібна нащадку богів, і хто ти, о красуне? В якій справі й звідки ти прийшла, о стрункостанна? Чи ж ти божество цього лісу, чи апсара? Розкажи мені про все і чому ти тут стоїш?»

Хідімба мовила:

Цей величезний ліс, який ти бачиш, подібний темно-синій хмарі, є житлом ракшаса Хідімби, а також моє. Упізнай же в мені, о красуне, сестру того володаря ракшасів. Я послана сюди своїм братом, о шляхетна, який має намір убити тебе разом із синами. Але, з'явившись сюди за наказом жорстокого брата, я побачила твого могутнього сина, кольором подібного золоту. І тоді я підкорилася владі твого сина, о мила, з волі бога любови, що живе в серцях усіх істот. І я обрала своїм чоловіком твого могутнього сина. Я намагалася повести його, але не змогла. А цей людожер, довідавшись, що я забарилася, сам прийшов сюди, щоб убити усіх цих твоїх синів. Але мій коханий, мудрий і шляхетний твій син, побивши його, силою відтягнув його звідси. Подивися на них обох — людину й ракшаса, поглинених боротьбою, які в стрімкому пориві та з голосними криками вражають один одного.

Вайшампаяна сказав:

Почувши її слова, піднялися Юдхіштхіра, Арджуна, Накула й доблесний Сахадева. І вони побачили їх, що зчепилися разом і обоє били один одного прагнучи до перемоги, подібно двом левам, шаленим у сутичці. Сплітаючись і б'ючи один одного, вони піднімали із землі пил подібний диму лісової пожежі. Обкутані пилом і величезні мов гори, вони блищали як дві скелі огорнуті туманом. Побачивши Бгіму, якого тіснив ракшас, Партха сказав тихо сміючись такі слова: «Не бійся, о міцнорукий Бгімо, ми не знали, що ти схопився зі страшним ракшасом, ми заснули, змучені втомою. Я готовий допомогти тобі, о Партхо! Я вступлю в бій з ракшасом, а Накула й Сахадева нехай оберігають матір».

Бгіма вирік:

Дивися з боку, ти не повинен турбуватися за мене. Ув'язнений в моїх обіймах, він не залишиться в живих.

Арджуна сказав:

Чи не набридло тобі, о Бгімо, тримати так довго в живих злого ракшаса! Потрібно йти, не можна довше залишатися тут, о приборкувачу ворогів! Спереду освітлюється схід і скоро настане світанок, а при світанку ракшаси стають ще сильніше. Поспіши, о Бгімо, не грайся, убий жахливого ракшаса. Він скоро виявить силу майї,[3] застосуй же всю силу рук своїх.

Вайшампаяна мовив:

І, коли Арджуна йому так сказав, Бгіма, піднявши вгору тіло жахливого ракшаса, повертів його більш, ніж сто раз.

Бгіма мовив:

Дарма ти роз'ївся недозволеним м'ясом, дарма виріс і даремний твій розум. Ти заслуговуєш шукати смерти й сьогодні загинеш надарма.

Арджуна сказав:

Якщо ти вважаєш, що тобі буде важко впоратися із цим ракшасом у сутичці, то я тобі допоможу, — його слід убити негайно. Бо я сам уб'ю його, о Врікодаро! Ти втомився, здійснивши свою справу, відпочинь потім гарненько.

Вайшампаяна мовив:

Почувши ці слова його, Бгімасена, палаючи гнівом, ударив ракшаса з усієї сили об землю й убив його, як убиває людина жертовну тварину. І коли його вбивав Бгімасена, він подібно мокрому барабану випустив

жахливе ревіння, що наповнило весь цей ліс. Обхопивши його руками, сильний і могутній син Панду, переломив його посередині й цим розвеселив пандавів. Побачивши вбитого Хідімбу вони, мужні, зраділи й ушанували того чоловіка-тигра Бгімасену, приборкувача ворогів. Вшанувавши шляхетного Бгіму, наділеного страшною силою, Арджуна знову звернувся до Врікодари й сказав йому таке слово: «Я думаю, о володарю, що недалеко від цього лісу є місто. Благо тобі! Підемо ж скоріше звідси, щоб Суйодхана не вистежив нас». І тоді всі ті чоловіки-тигри, згубники ворогів, сказавши «добре», відправилися разом з матір'ю в дорогу, а з ними й ракшасі Хідімба.

Так вістить розділ сто сорок другий в Адіпарві великої Магабгарати.

КІНЕЦЬ ОПОВІДІ ПРО ВБИВСТВО ХІДІМБИ

КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ВБИВСТВО ХІДІМБИ

[1] З шиєю, подібною мушлі — тобто має шию із трьома складками, яка нагадує собою мушлю. *(вгору)*

[2] Лук — міра довжини, що дорівнює чотирьом ліктям (хастам). *(вгору)*

[3] Тут майя означає обман, заснований на застосуванні магічних чарів. *(вгору)*

ОПОВІДЬ ПРО ВБИВСТВО БАКИ

Розділ 143

Бгіма сказав:

Ракшаси пам'ятають ворожнечу до них і мстять, опираючись на силу майї, яка позбавляє розуму. Відправляйся ж і ти, о Хідімбо, шляхом, який обрав твій брат.

Юдхіштхіра сказав:

Хоча ти й розгніваний, о Бгімо, тигре серед мужів, але не вбивай жінку. Дотримуйся закону, який вище, ніж охорона тіла, о пандаво! Могутнього ракшаса, який прийшов сюди з наміром убити нас, ти вже вбив, що ж може нам зробити сестра його, навіть якщо вона буде засмучена?

Вайшампаяна сказав:

І Хідімба тоді, вклонившись Кунті та її синові Юдхіштхірі сказала таке слово, склавши шанобливо руки: «О шляхетна, ти добре знаєш страждання, які дає жінкам бог любови. Ці самі муки осягли мене, о мила, вони викликані Бгімасеною! Мною перенесені ці найбільші муки в очікуванні часу. І ось настав цей час для мого щастя. Кинувши друзів, свій закон і свій народ, я обрала за мужа твого сина, о прекрасна, цього тигра серед мужів. І коли я так казала, мені тоді було відмовлено й цим нареченим і тобою, о славна, в бажанні поєднатися із ним. Вважаючи мене дурною або ж відданою і слухняною, поєднай мене, о щаслива, із цим чоловіком, твоїм сином. З'єднавшись із ним, обдарованим божественною красою, я відправлюся разом з ним, куди він захоче. І я знову прийду, повір же мені, прекрасна! Завжди, коли ви подумаєте про мене, я понесу вас усіх куди ви побажаєте. В лихові я переправлю цих чоловіків-биків через непрохідні місця. Швидким шляхом я понесу вас на спині, коли ви побажаєте. Ви ж виявіть до мене милість, нехай Бгімасена полюбить мене. При подоланні нещасть усякий, хто діє за законом, повинен цілком діяти так, щоб урятувати життя. Хто навіть в часи нещасть дотримується закону, той є найвищий знавець закону. Бо нещастя вважаються великою небезпекою для самого закону й для тих, які закону слідують. Чеснота це те, що оберігає життя, тому чеснота називається подавцем життя. І якими б засобами не підтримувався закон, у тому не може бути осуду.

Юдхіштхіра сказав:

Це саме так, як ти сказала, о Хідімбо, тут немає сумніву. Але ти повинна діяти за законом, як я скажу тобі, о струнка станом! Коли Бгімасена зробить омивання і завершить свої ранкові й очисні обряди, він твій до заходу сонця. Швидка мов думка, ти проводь із ним час увесь день, скільки захочеш, але щораз уночі ти повинна Бгімасену приносити сюди.

Вайшампаяна мовив:

Давши обіцянку й сказавши «добре», Хідімба тоді узяла Бгімасену й піднялася вгору. На чудесних вершинах гір, у житлах божеств, які оголошували щебетанням птахи і були завжди прекрасні, вона, прийнявши чудову подобу, прикрашена всіма прикрасами, солодко шепочучи, тішила Пандава. В неприступних лісах, під вершинами квітучих дерев, у чарівних озерах, повних лілей і лотосів, на берегах річкових островів, на розсипах перлових, у приємних водах лісових водойм і в гірських потоках, на берегах морів, що сяють дорогоцінними каменями та золотом, у прекрасних містах, у дрімучих лісах дерев шала, у священних лісах богів і на вершинах гір, в оселях гухьяків і ашрамах святих подвижників, на берегах озера Манаса,[1] багатих квітами й плодами всіх пір року, — приймаючи чудові форми, вона тішила Пандава. І, догоджаючи в різних місцях Бгімі, ракшасі, швидка ніби думка, народила від Бгімасени могутнього сина, зі страшними очима, з великим ротом, з гострими вухами, з мідночервоними губами й гострими зубами, жахливого й страшного видом, могутнього стрільця з лука, великого в хоробрости й мужности, з довгими руками й величезним тілом, грізного приборкувача ворогів, обдарованого силою майї, швидкого в русі й страшного в пориві, породженого людиною — могутню не-людину, яка далеко перевершила всіх інших

пішачів і людей. І хоча він був ще дитина, він швидко досяг юнацького віку серед людей, о володарю народів! І той могутній герой у всіх видах зброї досяг високої досконалости. Адже ракшаси швидко розвивають зародок і народжують, вони бувають здатні змінювати свій вигляд за бажанням, приймаючи різні форми. І той могутній стрілець із лука, припавши тоді до стіп батька й матері, уславив їх, а вони нарекли його, безволосого, ім'ям. І тому що він сказав матері, що він безволосий, як поверхня посудини, то дали йому ім'я Гхатоткача (*«Голомозий мов глечик»*). І Гхатоткача був відданий пандавам і став назавжди їхнім вірним улюбленцем. Тоді сказала йому Хідімба, що час спільного проживання вже минув, і, уклавши з ними угоду, вона пішла своїм шляхом. А Гхатоткача, кращий з ракшасів, сказав пандавам: «В належний час я з'явлюся до рідних мого батька», і, попрощавшись із ними, він відправився в північну сторону. І, дійсно, він був створений великодушним Магхаваном для вбивства шляхетного Карни, незрівнянного в доблесті, через зброю, яку він йому дав.

Так вістить розділ сто сорок третій в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 144

Вайшампаяна сказав:

І ті герої, могутні вої-колісничні, вбиваючи безліч тварин і перетинаючи один ліс за іншим, швидко йшли далі, о царю! Мимохідь вони бачили країни матсьїв [2] і тригартів, панчалів і кичаків, а також прекрасні ліси й озера. Відпустивши собі коси й одягнувши валкалу [3] та шкури антилоп, шляхетні, вони разом з Кунті мали вигляд пустельників. Іноді поспішно несучи свою матір на руках, іноді рухаючись за своїм розсудом, могутні вої знову йшли стрімко далі. Вивчаючи святі Веди та всі веданги, науку політики, вони, знавці закону, побачили свого діда Вьясу. Привітавши великодушного Крішну-Двайпаяну, приборкувачі ворогів разом із матір'ю зупинилися всі з шанобливо складеними долонями.

Вьяса повів:

Я раніше передбачив своєю думкою, о тури з роду Бгарати, що ви будете відправлені у вигнання синами Дхрітараштри, які незаконно стоять при влади. Довідавшись про це, я з'явився до вас, бажаючи зробити вам найвище благо. Не слід зневірятися, усе це для вашого щастя. І вони й ви всі рівні для мене, в цьому немає сумніву. Але родичі проявляють більше любови до тих, хто втрапив у лихо або ж до молоді. Тому тепер моя любов до вас набагато більше. І через мою любов до вас, я прагну зробити вам добро, почуйте ж мене.

Недалеко звідси є місто, прекрасне і безпечне для вас, — живіть там переодягненими, чекаючи мого прибуття.

Вайшампаяна сказав:

Так утішивши партхів, приборкувачів ворогів, владика Вьяса, після прибуття в Екачакру, заспокоїв Кунті такими словами: «Живи, о дочко! Цей син твій і Дхарми — Юдхіштхіра, цар закону, буде правити всіма царями на землі. Силою Бгімасени й Арджуни скоривши всю землю, він знавець закону, приборкавши свої почуття, буде, без сумніву, володіти нею за законом. Сини твої і Мадрі, усі могутні вої-колісничні, з радістю в серці будуть у своєму царстві щасливо проводити час. І ці чоловіки-тигри, скоривши землю, зроблять жертвопринесення Раджасуя і Ашвамедха, та інші жертвопринесення з багатими дарунками. Підтримуючи своїх друзів багатством і добробутом, твої сини будуть володіти тут царством своїх батьків і дідів!».

Сказавши так, ріши Двайпаяна оселив їх тоді в житлі брахмана й сказав кращому з царів: «Очікуйте мене тут, я прийду знову. Обжившись тут, ви знайдете найбільшу радість». І коли всі вони, о царю, шанобливо склавши руки, сказали «добре», великий владика, мудрий Вьяса, пішов куди хотів.

Так вістить розділ сто сорок четвертий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 145

Джанамеджайя спитав:

О кращий з двічінароджених, що робили пандави, сини Кунті, великі вої-колісничні, коли вони прибули в Екачакру?

Вайшампаяна відповів:

Коли сини Кунті, могутні вої-колісничні, прийшли в Екачакру, вони жили не дуже довгий час у будинку брахмана. І всі вони, о володарю народів, оглядали прекрасні ліси й різноманітні місця на землі, ріки й озера, мандруючи для збору милостині. І завдяки своїм чеснотам вони стали приємними для городян. Вони завжди вночі приносили Кунті зібрану милостиню і їли кожний свою частку, яку вона сама відокремлювала. Половину з'їдали герої, приборкувачі ворогів, разом з матір'ю, а іншу половину всієї милостині з'їдав Бгіма, що володів великою силою. Тим часом, о царю, як вони шляхетні, жили так у тій країні, пройшло досить багато часу, о туре з роду Бгарати!

Якось одного разу ті тигри з роду Бгарати відправилися за милостинею, а Бгімасена залишився разом із Прітхою. І от Кунті почула скорботний і жахливий крик, що пролунав голосно в будинку брахмана, о бгарато! І тих усіх ридань і голосінь цариця не могла витримати, о царю, із почуття жалю й доброти. Із серцем, змученим скорботою, прекрасна Кунті сказала тоді Бгімі таке слово, повне жалости: «Ми, о сину,

живемо дуже щасливо в будинку брахмана, невпізнані синами Дхрітараштри, шановані й не знаючи горя. Я увесь час думаю про те, о сину, що приємне можу я зробити брахманові, як зробили б ті, хто щасливо живе у будинку. Це такий чоловік, за яким добро не пропадає. Тому для нього треба зробити набагато більше від того, що міг би зробити іншому. Безсумнівно, якесь нещастя осягло цього брахмана. Якщо я виявлю йому тепер допомогу, це буде добре».

Бгіма сказав:

Треба дізнатися, яке в нього нещастя й чому воно сталося. Коли це буде відомо, я постараюся допомогти йому, навіть якщо це важко здійснити.

Вайшампаяна вів далі:

І коли вони так говорили, то знову почули сумний крик того брахмана разом із його дружиною, о володарю народів! Тоді Кунті поспішно увійшла у світлицю благочестивого брахмана, подібно тому як корова прямує до прив'язаного теляти. І там вона побачила брахмана із сумним лицем, разом з його жоною, сином і дочкою.

Брахман сказав:

О ганьба цьому життю на землі, непотрібному та безглуздому! Воно засноване на нещасті й залежить від інших! Воно несе таку неприємну долю! Життя — це найбільше горе, життя — це найбільша мука! В життя теперішнє постійно приходять два супутники — щастя і нещастя. Адже одна душа не може служити закону, мирській користи й любови, і відрив від них теж вважається найбільшим нещастям. Деякі говорять, що найвищою цінністю є звільнення, але його ніколи не буває. Із придбанням же багатства наступає справжнє пекло. Бажання мати багатство є найвище нещастя, а з придбанням багатства воно стає ще більшим. Допіру так само і з позбавленням багатства, нещастя стає більш відчутним для того, хто прилипнув був до нього. Я не бачу засобу, за допомогою якого я міг би позбутися нещастя й без шкоди втекти звідси разом із дружиною й дітьми. Адже ти знаєш, о брахманко, які мною раніше робилися зусилля для того, щоб піти куди-небудь, де можна було досягти добробуту, але ти не слухала мене. «Я народилася тут і виросла, а також і батько мій», — так казала ти, о нерозумна, коли я не раз просив тебе. Твій старий батько й мати давно відправилися на небо, а родичі твої ще раніше опинилися там. Яка ж може бути радість, коли ми будемо жити тут? А тим часом як ти з любови до своїх рідних не слухала моїх слів, для нас настала погибель, така сумна для мене. Можливо, це вже й моя погибель! Але я ніяк не можу, поки я живий, як нелюд, покинути своїх рідних. Не можу я покинути тебе, постійно віддану, яка заміняє мені матір, мою доброчесну дружину, яку призначили мені боги, як вірного друга й найвищу опору. Батьком моїм і матір'ю ти зроблена учасницею в домашньому господарстві після того, як я обрав тебе, як слід, і одружився згідно з обрядами. Ти родовита й ґречна, ти мати дітей. Благочестива, ти ніколи не заподіювала мені неприємностей. Як же я, заради збереження власного життя, можу розлучитися з тобою, незмінно відданою мені! Як я можу втратити дочку, породжену від мене самого, що ще не увійшла у вік і без усяких ознак змужнілости, даровану великим творцем як застава видання чоловікові, за яку я сподіваюся одержати, разом зі своїми предками, світи, доступні для тих, хто має синів дочки. Деякі чоловіки вважають, що любов батька найбільш сильна до сина, але не до дочки. Для мене ж обидва ці почуття зовсім однакові, бо на цьому ґрунтуються світи, потомство й безперервне щастя. Як же я можу втратити свою бездоганну дочку? Точно так само, якщо я пожертвую собою, то я буду мучитися, підпавши під владу претів, бо очевидно, що всі, покинуті мною, не в змозі будуть жити. Пожертвувати одним з них буде жорстоко й викличе осуд з боку мудрих. Але якщо я сам піду на самопожертву, то вони умруть без мене. Потрапивши в тяжке лихо, я не маю сил позбутися його. Ой леле, яким же шляхом я піду сьогодні разом із рідними? Краще вмерти з усіма разом, бо життя для мене нестерпне!

Так вістить розділ сто сорок п'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 146

Брахманка мовила:

Ти ніколи не повинен віддаватися скорботі, подібно простій людині, і для тебе, що має знання, тепер не час віддаватися горю. Усі люди неминуче повинні піти до смерти й не слід засмучуватися про те, що неминуче. Дружину, сина й дочку — усього цього бажають для себе всі, так облиш свій сум, бо ти зі здоровим розумом, а я сама піду туди. Адже найвищий у світі й вічний закон для жінки, якщо вона, навіть залишаючи життя, може зробити добро своєму чоловікові. Така справа, якщо вона буде зроблена, принесе тобі щастя тут. Воно буде вічним у тому світі, а в цьому світі дасть мені славу. І те, що я скажу тобі, є найвища справедливість: ще більша користь і чеснота очікують тебе тут. Та користь, заради якої шукають дружину, знайдена тобою в мені. Дочка й син народилися у нас, я стала вільною від обов'язку завдяки тобі. Ти здатний виховати й захистити наших дітей, я ж не в змозі виховати й захистити їх. Бо якщо я втрачу тебе, то нещастя будуть завжди йти за нами. Як же будуть жити ці юні діти і, як я буду жити сама? Адже залишившись вдовою і без заступника, з малолітніми дітьми, як я буду без тебе ростити двох, перебуваючи на доброчесній путі? Яким робом я зможу охоронити цю дочку, якої будуть домагатися горді й пихаті наречені, не гідні бути твоїми родичами? Як птахи жадають здобичі, залишеної на землі, так і всі люди

домагаються жінки, що втратила чоловіка. Якщо мене будуть домагатися злодумці, я коливаючись не зможу встояти на шляху, якого дотримуються благочестиві люди, о кращий з брахманів! Як я зможу направити цю єдину у твоїй родині дочку, позбавлену прикрас, на шлях твоїх предків і дідів? Як зможу я подібно тобі, що знає закон, повідомити бажані чесноти цьому беззахисному хлопчикові, якого будуть усюди кривдити? Обходячи мене, неварті стануть домагатися твоєї дочки, позбавленої заступника, подібно тому як шудри домагаються почути Веди. Якщо ж я не побажаю віддати її, наділену твоїми чеснотами, вони насильно поведуть її, подібно тому як ворони несуть жертовне масло. Бачачи сина твого, не схожого на тебе, і цю дочку твою, що потрапила під владу невартих, зневажену в світі гордовитими чоловіками, я не стану пізнавати себе, о брахмане, і безсумнівно вмру. І двоє дітей моїх малолітніх, втративши мене й тебе, загинуть безсумнівно, як дві рибки — без води. Таким чином, усі троє безсумнівно загинуть, втративши тебе, тому ти не повинен покидати мене.

Найвища нагорода для жінок — це відправитися в найвищу путь раніше свого чоловіка, о брахмане, але не залишатися серед своїх синів. Син цей і ця дочка повинні бути залишені мною. І родичів, і життя моє повинна я покинути заради тебе. Для жінки постійна догода своєму чоловікові — важливіше, ніж жертвопринесення, аскетичні подвиги, обітниці й різні дарунки. Те, що я маю намір зробити, є вельми поважна чеснота, бажана й сприятлива для тебе й для твого роду. Бажане потомство, майно, милі друзі, а також і дружина, призначені для порятунку у випадку нещасть — така думка мудрих. Уся родина, з одного боку, — і сам продовжувач роду, з іншого, не рівні між собою — така думка мудрих. Виконай же за моєї допомоги обов'язок, урятуй сам себе, попрощайся зі мною, о шляхетний, і захисти обох моїх дітей. У встановленнях закону знавці закону говорять, що жінок не можна вбивати, і вони ж кажуть, що ракшаси знавці закону. Тому він можливо і не вб'є мене? Що він убиває чоловіків — це безсумнівно, що ж стосується вбивства ним жінок, то це сумнівно. Тому ти, о знаючий закон, зволь послати саме мене. Я насолодилася цілком, тим що було приємним для мене — я отримала улюблене потомство і закону дотримано мною, тож мене не буде страшити смерть. Я народила дітей і вже постаріла, завжди бажаючи тобі добра, і, оглянувши все це, я дійшла до такого рішення. Адже навіть відпустивши мене, о шляхетний, ти знайдеш іншу дружину й тоді закон твій знову буде відновлено. Бо для чоловіків, о прекрасний, багатоженство не є беззаконням. Для жінок же буде великим беззаконням переступити першого чоловіка. Прийнявши до уваги все це, а також і те, що самопожертва заслуговує осуду, ти за моєї допомоги рятуй самого себе, свій рід і обох цих дітей.

Вайшампаяна сказав:

І коли так було сказано нею, муж обійняв її, о бгарато, і разом з жоною став тихо лити сльози журби.

Так вістить розділ сто сорок шостий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 147

Вайшампаяна вів далі:

Почувши їх слова, вражена горем дочка, уся перейнята великим сумом, сказала їм: «Що ви ридаєте, змучені тяжкою скорботою, немовби безпомічні? Послухайте, прошу вас і мене, а коли вислухаєте, зробіть як слід. За законом ви повинні пожертвувати мною, тут немає сумніву. Від того, що ви пожертвуєте мною, яку ви повинні втратити, будуть урятовані всі мною однією. Адже потомства бажають із такою метою: «воно врятує мене», і тепер, коли такий час настав, врятуйтеся при моїй допомозі, ніби за допомогою човна. Син може врятувати своїх батьків від нещасть у цьому світі, він може врятувати їх і після їх смерти, син може рятувати всіляко, тому він називається мудрими «путра» (*«рятівник від пекла»*). Пращури постійно бажають також і синів дочок, тож я сама врятую їх, захищаючи життя мого батька. Цей юний мій брат, якщо ти відправишся на той світ, загине в найкоротший час, тут не може бути сумніву. А коли ти відправишся на небо і загине мій молодший братик, то припиниться пропонування жертовної їжі нашим предкам, і це буде для них образою. Втративши батька, матір і брата, я з горя віддамся скорботі й, безсумнівно помру, не заслуговуючи такої долі. Якщо ж ти безболісно позбудешся цього лиха, то мати й мій молодший брат, наш рід і жертовна їжа душам наших пращурів будуть без сумніву незмінно існувати. Син — це сам голова сім'ї, дружина — це друг, але дочка — це ж нещастя. Так позбав же себе від цього нещастя і дій за законом. Без заступника, і блукаючи усюди, я, бідна дівчина, о батьку, втративши тебе, завжди буду нещасною. Або я принесу порятунок нашому роду й отримаю нагороду, зробивши важку справу, або ж ти сам підеш туди, покинувши мене, о кращий з двічінароджених, я ж буду знедолена. Тому подумай про мене. Так, заради нас, заради закону і заради потомства, о найчудовіший, врятуй себе, пожертвуй мною, зі мною мусиш розлучитися! Той час, коли необхідно виконати неминучу справу, для мене й тебе вже настав. Від води, пропонованої тобою при узливаннях божествам, буде благо і мені. Яке може бути більше нещастя, коли ми, після того як ти відправишся на небо, повинні будемо, випрошуючи їжу у чужих, блукати всюди, мов собаки? Якщо ж ти неушкодженим позбудешся цього лиха разом зі своїми рідними, то я буду щаслива, живучи у світі безсмертних!».

Почувши такі різноманітні її нарікання, батько й мати, і сама дочка їх, усі троє заридали. І тоді, чуючи, що всі вони ридають, маленький син їх із широко розкритими очима ніжно пролепетав: «Не плачте, тату, не плачте, мамо, і ти, о сестро!» І, сміючись, він підійшов до кожного з них. Потім, узявши травинку, він весело

сказав знову: «Цим я вб'ю того ракшаса-людожера!». Хоча вони й були обтяжені горем, але коли почули цей белькіт дитини, велика радість охопила їх.

«Тепер час!», — подумавши так, Кунті підійшла тоді до них і сказала, оживляючи їх, начебто амрітою мертвих.

Так вістить розділ сто сорок сьомий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 148

Кунті сказала:

Я бажаю почути справжню причину цього горя. Довідавшись, я відверну його, якщо можливо його відвернути.

Брахман відповів:

Те, що ти говориш, властиво доброчесним, о багата подвигами, однак це горе не може бути відвернене людиною. Поблизу цього міста живе ракшас Бака, могутній володар цієї країни й міста. Розжирілий на людськім м'ясі, цей підступний, злодумний, могутній цар асурів, обдарований силою ракшасів, охороняє цю країну, місто й місцевість. Завдяки йому в нас немає страху вторгнення ворогів і від інших істот. Данина, встановлена йому, — це його їжа, — віз рису, два буйволи й одна людина, яка відправляється до нього з усім цим. Один за одним, люди доставляють йому таку їжу. І від такого порядку протягом багатьох літ, не можуть позбавитися люди. А тих героїв, які де-небудь намагаються позбутися його, цей ракшас убиває разом з дітьми й дружинами та пожирає їх. У Ветракіягрісі [4] є цар, але не він править тут царством, а від нього міг би бути тепер для цього народу постійний добробут. Ми самі заслуговуємо цього тяжкого становища, бо живемо у володіннях слабосилого. Ми постійно в тривозі, залежачи від поганого царя. Хто може наказувати брахманам і чию волю вони повинні виконувати? Їх можна утримати на місці лише чеснотами, вони вільні в русі, немов птахи. «Спочатку він повинен знайти собі царя, потім дружину і майно, а придбавши їх трьох, він повинен підтримувати родичів і синів» — такий припис. Але мною всі ці три були придбані у зворотному порядку. Потрапивши в таке лихо, ми будемо страшно мучитися. Черга, згубна для всього роду, досягла нас: їжа і одна людина повинні бути дані мною за данину. І немає в мене багатства, щоб купити де-небудь людину, я не в змозі також віддати близьку мені людину. Я не бачу шляху до порятунку від цього ракшаса, тому я занурений у велике море горя, з якого не легко вийти. Разом з усіма моїми родичами я відправлюся до ракшаса, і тоді всіх нас разом хай зжере лиходій.

Так вістить розділ сто сорок восьмий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 149

Кунті мовила:

Ти зовсім не повинен віддаватися сумові через цю небезпеку, — я бачу засіб до порятунку від цього ракшаса. У тебе один син малолітній і одна дочка безпомічна. Ні твій відхід туди, ні їх обох, ні дружини твоєї, я не схвалюю. У мене п'ятеро синів, о брахмане. Один з них піде замість тебе, узявши із собою приношення для того злого ракшаса.

Брахман сказав:

Я ніколи не зроблю цього, прагнучи зберегти своє життя, а життя брахмана й гостя — згубити. Адже цього не буває навіть серед неродовитих і нечестивих. Слова «Заради брахмана слід жертвувати навіть самим собою і власним сином, і це має вважатися моєю заслугою» — я схвалюю. Якщо вибирати між убивством брахмана й самогубством, то для мене краще самогубство. Убивство брахмана — найбільший гріх і немає цьому спокути. Для мене краще — самогубство, навіть якщо воно зроблене нерозважливо. Звичайно, сам я не прагну до самогубства, о прекрасна, але якщо вбивство зроблено буде іншими, то ніякого гріха для мене не буде. Якщо ж через мене буде навмисно вчинене вбивство брахмана, то я не бачу спокути, а тільки щось зловмисне й підле. Відкидання того, хто прийшов у будинок або шукає захисту, а також убивство того, хто просить про це, вважається найвищим злодіянням. «Ніколи не слід робити справи, яка заслуговує осуду і сповнена жорстокости» — так учили колись шляхетні знавці правил на випадок нещасть. Для мене тепер краще моя власна загибель разом з моєю дружиною, і я ніколи не погоджуся на вбивство брахмана.

Кунті мовила:

І в мене така ж тверда думка, о брахмане, що брахманів мусять оберігати. Син мій не може бути мені нелюбим, навіть якби в мене була сотня синів. Але цей ракшас не в змозі вбити мого сина. Син мій могутній, досвідчений у мантрах і хоробрий. Він доставить усю ту їжу ракшасу й визволить себе — таке моє тверде переконання. Я бачила раніше багатьох ракшасів, могутніх, з величезними тілами, які боролися із цим героєм, і він убивав їх. Але зовсім не слід, о брахмане, говорити про це при кому-небудь, бо люди, що прагнуть оволодіти його наукою, будуть із цікавости турбувати моїх синів. Якщо ж мій син без дозволу вчителя повідомить її кому-небудь іншому, то сам він уже не зможе виконувати добрі справи за допомогою тієї науки — така думка мудрих.

Вайшампаяна мовив:

І коли так сказала Прітха, той брахман разом із дружиною зрадів і благословив це слово, подібне амріті. Тоді Кунті й брахман сказали разом синові Вітру: «Дій!». А той сказав їм у відповідь: «Добре!».

Так вістить розділ сто сорок дев'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 150

Вайшампаяна провадив:

Коли Бгіма дав обіцянку, сказавши «виконаю», повернулися тоді, о бгарато, усі пандави з милостинею. По одному лише вигляду Бгіми втямив усе Юдхіштхіра, син Панду, і, сівши потім наодинці зі своєю матір'ю, він запитав її: «Яку справу має намір зробити Бгіма, власник страшної сили? Чи з твоєї згоди він бажає зробити це?».

Кунті відповіла:

За моїм словом, приборкувач ворогів зробить великий подвиг заради брахмана і для порятунку міста.

Юдхіштхіра сказав:

Яка жахлива й важка справа необачно прийнята тобою! Адже добрі не дозволяють жертвувати своїм сином. Як же ти хочеш пожертвувати своїм сином заради сина чужого? Адже від того, що ти жертвуєш своїм сином, ти робиш противне світу і Ведам! Покладаючись на силу його рук, усі ми спокійно спимо й сподіваємося знову отримати царство, відняте підлими ворогами. Думаючи про доблесть того, чия сила невимірна, Дурьйодхана разом із Шакуні від горя не спить усі ночі. Завдяки доблесті цього героя врятовані ми зі смоляного будинку й від інших лих, та знищено Пурочану. Опираючись на його силу, ми вже вважаємо, що нами вбиті сини Дхрітараштри й отримана ця повна багатств країна. З яких же міркувань ти виходила, коли вирішилася пожертвувати ним? Чи вже не потьмарився розум у тебе, бо ти втратила його від нещасть?

Кунті мовила:

О Юдхіштхіро, не слід турбуватися про Врікодару! Не зі слабкости розуму прийнято мною це рішення. Тут, у будинку брахмана, о сину, ми живемо щасливо. Як віддяка йому, о сину, прийняте мною це рішення. Адже це такий чоловік, за ким добро не пропадає. Після того як я побачила велику доблесть Бгіми під час пожежі у смоляному будинку, а також після вбивства Хідімби, — я певна у Врікодарі. Адже сила рук Бгіми велика й дорівнює силі десяти тисяч слонів, тому ви, подібні слонам, могли бути винесені ним на плечах з Варанавати. Немає й не буде іншої істоти, обдарованої силою Врікодари, який може перевершити навіть кращого в битві — самого Громовержця. Як тільки народився, він упав тоді з моїх колін на гору. Від ваги його тіла скеля була роздроблена на уламки. Пам'ятаючи про цю силу Бгіми, о пандаво, я вирішила відплатити за послугу брахманові. Не з користолюбства, невідання або замішання було вирішено це, а обдумано прийнято мною зробити добру справу. Адже дві справи будуть виконані, о Юдхіштхіро: буде дана винагорода брахманові за наше проживання у нього і буде дотримано великого закону. «Той кшатрій, який колись надасть допомогу брахманові у його справах, знайде щасливі світи», — так я чула. Кшатрій, що рятує від смерти кшатрія ж, досягає великої слави в цьому світі та в іншому. Кшатрій, що надає в бою допомогу вайшьї, безсумнівно користується любов'ю народу, добре відомою навіть в усіх світах. Цар, що рятує шудру, який звернувся до нього по допомогу, досягає тут свого наступного народження в знатному роду, шанованому серед царів. Так, о нащадку кауравів, сказав колись великий і премудрий Вьяса. Тому я вирішила зробити це.

Юдхіштхіра відповів:

Правильно, о матінко, те, що обдумано зробила ти з жалю до пригнобленого брахмана. Безсумнівно Бгіма повернеться, убивши людожера. І треба сказати цьому брахманові й старанно змусити його бути стриманим, щоб люди, які живуть у місті, не дізналися про це.

Так вістить розділ сто п'ятдесятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 151

Вайшампаяна сказав:

Потім, коли пройшла ніч, Бгімасена, син Панду, узявши із собою їжу, попрямував туди, де був людожер. Наближаючись до лісу цього ракшаса, могутній пандава почав кликати його на ім'я, поїдаючи сам цю їжу. Почувши слова Бгімасени, ракшас у великій люті прийшов туди, де був Бгіма. З величезним тілом і страшною силою він ішов, підриваючи землю, насупивши брови й кусаючи губи, і на чолі в нього утворювалися три складки. Побачивши Бгімасену, що поїдав харчі, ракшас люто вибалушив очі й сказав йому таке слово: «Хто цей дурень, який бажає відправитися в оселю Ями й поїдає в мене на очах цю їжу, призначену для мене? А Бгімасена, почувши те, о бгарато, начебто сміючись і не звертаючи уваги на ракшаса, продовжував їсти, відвернувши обличчя. Тоді, страшно заревівши й піднявши обидві руки, людожер ринувся на Бгімасену з наміром убити його. І навіть тоді, не звернувши уваги на ракшаса й не дивлячись на нього, син Панду — Врікодара, згубник ворожих героїв, продовжував їсти. Повний люті, ракшас ударив тоді обома руками по спині сина Кунті, ставши позад нього. Але Бгіма, одержавши сильний удар від обох рук могутнього ракшаса, навіть не глянув на нього й продовжував їсти.

Тоді могутній ракшас оскаженів і вирвавши дерево, знову ринувся на Бгіму, наміряючись ударити його. А Бгіма, бик серед мужів, повільно доївши, вмився водою та встав до бою радісний і могутній. І те дерево, яке було з люттю кинуте в нього, могутній Бгіма піймав, начебто сміючись, лівою рукою, о бгарато! І, вириваючи різні дерева, могутній ракшас почав кидати тоді їх у Бгімасену, а Бгіма, син Панду, — в нього. І та велика битва деревами між Бакою і Пандавом, о магараджо, прийняла жахливий вигляд, знищуючи навколо дерева. Назвавши своє ім'я, Бака кинувся на пандава й охопив руками могутнього Бгімасену. А Бгімасена, сильний і міцнорукий, теж схопив цього ракшаса, наділеного страшною силою, і який опирався йому, та почав силою рвати його. Вражений Бгімою, а натомість вражаючи Пандава, людожер почав сильно втомлюватися. Від їхньої великої сили здригалася земля, і обоє вони ламали дерева з величезними стовбурами. Помітивши, що ракшас втрачає сили, о туре з роду Бгарати, Врікодара стиснув його обома руками й ударив об землю. Потім коліном сильно притиснувши йому спину, він правою рукою схопив його за горло. І, схопивши лівою рукою за пов'язку навколо стегон, пандава зігнув навпіл ракшаса який жахливо заревів. І з рота страшного ракшаса, коли його ламав Бгіма, заюшила кров, о володарю народів.

Так вістить розділ сто п'ятдесят перший в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 152

Вайшампаяна мовив:

Перелякані ревінням родичі того ракшаса висипали зі свого житла, о царю, разом зі слугами. Їх, наляканих, що втратили розум зі страху, втішив могутній Бгіма, кращий з нападників, і змусив прийняти таку умову: «Ніколи знову, ви не повинні тут убивати людей, бо кара вбивцям буде негайно точно в такий же спосіб». Почувши ці його слова, ті ракшаси, о бгарато, сказали: «Хай буде так!» і прийняли ту умову. І з тих пір, о бгарато, люди, що проживали в місті, бачили там ракшасів лагідними. Потім Бгіма, узявши мертвого людожера, кинув його біля воріт міста і пішов непомічений. І, убивши так цього ракшаса, Бгіма повернувся в будинок брахмана й розповів докладно цареві Юдхіштхірі про все, що трапилося.

На світанку люди, вийшовши з міста, побачили вбитого ракшаса, який наводив жах, розпростертого на землі й заляпаного кров'ю, подібного гірській вершині. І, повернувшись в Екачакру, вони повідомили цю звістку по місту. І тоді, о царю, мужі, що жили в місті, разом із дружинами, старими й дітьми тисячами приходили туди, щоб подивитися на Баку. Побачивши такий надлюдський подвиг, усі вони здивувалися й уславили богів, о володарю народів! Потім вони подумали, чия ж то черга була в той день приносити їжу для ракшаса, і, довідавшись, вони всі з'явилися до того брахмана й запитали його про те. Брахман, якого багато разів запитували про те, але який оберігав таємницю пандавів, сказав тоді всім містянам таке: «Коли мені було наказано доставити їжу ракшасу, мене, який плакав разом з рідними, побачив якийсь могутній брахман, вправний у мантрах. Запитавши спочатку мене про причину горя і довідавшись про нещастя міста, той кращий із брахманів утішив мене й сказав, посміхаючись: «Я сам доставлю цю їжу тому лиходієві, не слід боятися за мене!». Сказавши так, він, доблесний, узяв ту їжу й відправився в ліс Баки. Це корисна для людей справа, безсумнівно, виконана ним». Тоді всі брахмани й кшатрії вельми здивувалися, а обрадувані вайшьї й шудри влаштували свято. Тоді всі сільські жителі прийшли в місто, щоб подивитися на те велике диво. А партхи продовжували жити там таки.

Так вістить розділ сто п'ятдесят другий в Адіпарві великої Магабгарати.

КІНЕЦЬ ОПОВІДЬ ПРО ВБИВСТВО БАКИ

КОМЕНТАРІ ОПОВІДЬ ПРО ВБИВСТВО БАКИ

[1] *Манаса — назва озера (суч. Манассаронар) розташованого в Гімалаях.* (вгору)

[2] *Матсьї — народ, що населяв країну Матсья або Вірата (Virāţa). Матсьї займали територію нинішнього Джайпура, включаючи всю нинішню територію Альвара з частиною Бгаратпура.* (вгору)

[3] *Валкала — одяг пустельника, зроблений з деревної кори.* (вгору)

[4] *Ветракіягріха — букв. «місце, що буяє очеретами», назва однієї місцевості.* (вгору)

ОПОВІДЬ ПРО ЧИТРАРАТХУ

Розділ 153

Джанамеджайя спитав:

Після того, як пандави вбили ракшаса Баку, що потім, о брахмане, робили ті тигри серед людей?

Вайшампаяна відповів:

Убивши ракшаса Баку, о царю, вони продовжували жити там же, у будинку брахмана, вивчаючи найвище брахмо. І от, через кілька днів, в те житло брахмана прийшов, шукаючи притулку, брахман, суворий в обітниці. І, добре вшанувавши його, мудрий і найкращий брахман, завжди прихильний до всякого гостя, надав йому тоді притулок. Потім пандави, ті чоловіки-тури, разом з Кунті сіли поруч брахмана, і він пустився розповідати. Він розповідав про країни, про різні святі місця, про різноманітні міста й про подвиги царів. І наприкінці оповідання, о Джанамеджайє, той брахман розповів їм про майбутню у панчалів, чудесну

сваямвару дочки Яджнясени (*Друпади*), про народження Дхріштадьюмни й Шикхандіна, про позаутробне народження Крішни (*Драупаді*) при великому жертовному обряді Друпади. Почувши від шляхетного брахмана про таке велике диво у світі, ті тури серед чоловіків попросили розповісти докладно ту оповідь: «Яким чином відбулося народження з вогню Дхріштадьюмни, сина Друпади, й Крішни — із середини жертовного вівтаря? Яким чином його син навчався у Дрони, могутнього лучника, володіти всіма видами зброї? Яким робом, і через що ті два близьких друга розійшлися?».

І у відповідь на запитання тих чоловіків-турів, о царю, той брахман розповів тоді все про народження Драупаді.

Так вістить розділ сто п'ятдесят третій в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 154

Брахман сказав:

Біля джерел Ґанги жив ріши Бхарадваджа, великий подвижник і премудрий, що постійно дотримувався суворої обітниці. Одного разу цей ріши прийшов до Ґанги зробити омивання й побачив там апсару Гхрітачи яка прийшла раніше і, яка вже закінчила омивання. Тут пóдув вітру на березі ріки, зірвав з неї плаття. Побачивши її без одягу, пустельник запалав до неї бажанням. Позаяк він із самого дитинства дотримувався обітниці цнотливости, то в нього, коли він збудився, спрямувавши до неї всі думки, витекло сім'я, і ріши помістив його в глечик. І ось у того мудреця народився хлопчик Дрона, і він вивчив усі Веди і веданги. У Бхарадваджи ж був друг, цар, по імені Прішата. І в нього теж народився син, по імені Друпада. І син Прішати, той бик серед кшатріїв, постійно приходив в ашрам Бхарадваджи і грався разом із Дроною. Коли ж умер Прішата, царем став Друпада. А Дрона почув тоді, що Рама збирається роздати все своє майно. І, з'явившись тоді до Рами, що відправився в ліс, син Бхарадваджи сказав йому: «Упізнай в мені Дрону, о туре серед двічінароджених. Прийшов я до тебе, бажаючи одержати багатство».

Рама мовив:

Тільки одне це тіло залишилося в мене сьогодні. Зброя або тіло — одне із двох вибирай, о брахмане!

Дрона обрав:

Зволь ти дати мені, пане, усю зброю разом з усіма таємницями її метання і повернення.

Брахман сказав:

І, сказавши «добре», нащадок Бхрігу віддав тоді йому свою зброю. І Дрона, отримавши її, досяг своєї мети. Узявши від Рами найвищу зброю Брахми (*«брахмаширас»*), він зрадів душею і одержав перевагу над людьми. Тоді, з'явившись до Друпади, прославлений син Бхарадваджи, тигр серед чоловіків, сказав йому: «Упізнай в мені друга!»

Друпада відповів:

Невчений брахман — не друг ученому брахманові, не воїн-колісничний, — не друг воїнові-колісничному, також і не-цар — не друг цареві — тож навіщо бажати колишньої дружби?

Брахман сказав:

Подумавши, о царю панчалів, мудрий, він направився тоді в місто кращих з кауравів, що носить ім'я слона. Представивши йому своїх онуків і давши йому різні багатства, Бгішма віддав їх мудрому Дроні в учні. Вирішивши знеславити Друпаду, Дрона тоді скликав усіх учнів і сказав їм такі слова: «В серці своєму я задумав щось, як плату за навчання. Обіцяйте ж мені по правді, о бездоганні, що те буде виконано вами, коли ви оволодієте військовим мистецтвом». Коли ж пандави всі оволоділи військовим мистецтвом і отримали досвід, то Дрона, з думкою про винагороду за навчання, знову сказав їм таке слово: «Син Прішати по імені Друпада є царем в Чхатраваті (*Ахіччхатра*). Відберіть у нього це царство і негайно передайте мені!». Тоді п'ятеро синів Панду перемогли в битві Друпаду й, зв'язавши його, привели разом з його радниками Дроні.

Дрона мовив:

Я прагну знову укласти дружбу з тобою, о володарю людей! Не-цар, звичайно, не може бути в нас другом цареві. Тому, о Яджнясено, мною був зроблений замах на твоє царство. Ти будеш царем на південній стороні Бхагіратхи, а я — на північній.

Брахман вів далі:

Однак, така велика ганьба навіть на хвилину не залишала серця того царя. Пригноблений, він схуд.

Так вістить розділ сто п'ятдесят четвертий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 155

Брахман сказав:

Цар Друпада, зачаївши злість, почав розшукувати кращих двічінароджених, що мали успіх у справах, і обійшов багато хат брахманів. Бажаючи народження сина, він з душею, змученою горем, постійно міркував: «Немає в мене гідного потомства!». Від досади він говорив: «Ганьба синам, які народилися в мене, а також і родичам!». Він глибоко зітхав, наміряючись помститися Дроні. Думаючи про це, Друпада, кращий з царів, хоча й намагався помститися, о бгарато, не міг своєю силою кшатрія подужати сили Дрони, його

вихованости, освічености і подвигів. І ось, мандруючи одного разу у володіннях Калмашапади, берегом Ґанги, цар прийшов у священну оселю брахмана. І не було там жодного двічінародженого, хто не робив би омивань або не виконував би обітниці. Не позбавлений великої долі, той син Прішати побачив там двох брахманів-мудреців — Яджу та Упаяджу, суворих ув обітниці, смиренних, які досягли найвищих щаблів подвижництва. Обоє вони походили з роду Кашьяпи й були занурені у вивчення самхіт. Обидва ці брахмани, найкращі з ріши, були здатні надати йому допомогу. І невтомний, він з усією пристрасністю почав переконувати їх. Подумавши про силу й розум обох, він наодинці вдався тоді до молодшого з них, Упаяджи, твердому в обітницях, виконуючи всі його бажання, смиренно корячись йому й звертаючись із приємними словами. І, вшанувавши Упаяджу згідно із приписами, він сказав йому: «Коли буде зроблений жертовний обряд, силою якого, о брахмане, у мене з'явиться син для погибелі Дрони, я дам тобі, о Упаяджо, десять тисяч корів. Або ж усе інше, що приємно буде твоєму серцю, о кращий з двічінароджених, — усе те я віддам тобі, і в цьому не може бути сумніву!». І коли було так сказано, мудрець відповів йому: «Я не можу!». Але Друпада, бажаючи здобути його прихильність, знову ходив за ним.

І ось, після закінчення року, Упаяджа, той кращий з двічінароджених, о царю, сказав у належний час Друпаді солодким голосом: «Старший брат мій, блукаючи в лісі, підняв біля струмка плід, що впав на землю, чистота якого була сумнівною. Йдучи за братом, я бачив той його негідний вчинок. Він ніяк не повинен був підбирати нечисті предмети. Побачивши плід, він не розглянув які недоліки властиві йому. Той, хто не розрізняє чистоти в одному випадку, як буде діяти в інших випадках? Коли він займався вивченням самхіт, живучи в родині вчителя, він також їв завжди їжу, що залишалася від інших. Вихваляючи постійно гідності їжі, він ніколи не почував до неї відрази. На підставі цих здогадів я вважаю, що брат мій жадає земних благ. Йди-но до нього, о царю, він зробить для тебе жертовні обряди».

І хоча той цар, що знає всі закони, і гребував Яджою, однак коли він почув слова Упаяджи, то, помізкувавши, вшанував цього мудреця, гідного шани, і сказав йому: «Я дам тобі вісімдесят тисяч корів, зроби для мене жертовний обряд, о владико! Зволь остудити мене, змученого почуттям ворожнечі до Дрони. Адже він кращий серед знаючих брахмо і не може бути перевершений у своєму мистецтві володіти зброєю Брахми. Тому він і переміг мене у битві друзів. Немає жодного кшатрія на цій землі, який був би рівний цьому мудрому синові Бхарадваджи, головному серед наставників кауравів. Зливи стріл Дрони здатні нести тіла живих істот, а лук його має шість ліктів у довжину — він неабиякий великий. І, безсумнівно, за допомогою брахманської сили шляхетний син Бхарадваджи, могутній стрілець із лука, розтрощує міць кшатріїв. Він діє подібно Джамадагньї, який був породжений для винищення кшатріїв. Бо страшна сила його зброї нестерпна для людей на землі. Подібно вогню, що пожирає жертовну їжу і виливає силу брахмо, він, слідуючи брахмо, спалює кшатріїв, зустрічаючись із ними в битві. Хоча в ньому і брахманська та кшатрійська сила, брахманська сила переважає. Будучи нижче Дрони, через мою кшатрійську силу, я вирішив вдатися до брахманської сили, з'явившись до тебе, найкращого знавця брахмо і переважаючого Дрону. Зроби такий жертовний обряд, о Яджо, щоб я одержав сина, непереможного в битві та здатного вбити Дрону. Я дам тобі десятки тисяч корів».

Сказавши йому «добре», Яджа почав робити приготування необхідні для жертвопринесення. Зміркувавши, що воно буде важким, він почав спонукувати і Упаяджу, який раніше не хотів цього. І Яджа обіцяв зробити жертвопринесення для перемоги над Дроною. Тоді великий подвижник Упаяджа повідомив володаря людей про все необхідне для жертвопринесення, метою якого є одержання сина: «У тебе, о царю, народиться такий син, який тобі бажаний, — одмінний найбільшою доблестю, могутністю та силою». І тоді цар Друпада, маючи на увазі, що син його буде убивцею сина Бхарадваджи, зробив усе необхідне для успіху справи. А Яджа, після того як зробив узливання вогню, велів покликати царицю і сказав їй: «Підійди-но до мене, о царице, у тебе зародилася двійня, о Прішаті!».[1]

Ц а р и ц я в и р е к л а :

Вуста мої намазані, о брахмане, а сама я змащена чистими пахощами, тому я ще не готова для одержання сина. Тож почекай же мене трохи заради сприятливого результату справи.

Я д ж а м о в и в :

Коли жертовне масло вже приготовлене Яджею і освячене Упаяджею мантрами, чому йому не здійснити бажання? Ти йди або залишайся!

Б р а х м а н п р о в а д и в :

Коли ж так сказав Яджа і коли освячене жертовне масло було пролито на вогонь, з нього піднявся тоді юнак, подібний божеству. Він був вогняного кольору, страшний на вигляд, прикрашений вінцем, у чудовому панцері, з мечем і стрілами, був озброєний луком і щохвилинно кричав. Він зійшов на кращу колісницю і поїхав на ній. І тоді панчали, зраділі, вигукнули: «Благо! Благо!». «Цей царевич народився для вбивства Дрони, він розсіє страх панчалів і возвеличить їхню славу, він позбавить царя журби», — так сказав невидимий великий дух, що витає у небі. Потім повстала із середини вівтаря дівчина Панчали, обдарована щасливою долею, із прекрасним тілом, зі станом, як середина вівтаря, і чарівна. Смаглява тілом, з очима як пелюстки лотосу, з темно-синім кучерявим волоссям, це була сама безсмертна, що прийняла людську подобу. Від неї на цілу крошу йшли пахощі, як від блакитного лотосу, вона являла найвищу красу й не було

їй подібної на землі. І коли народилася ця стрункостанна, невидимий голос сказав: «Ця краща з усіх жінок, смаглява тілом, призведе до загибелі кшатріїв. Струнка станом, вона в належний час зробить божественну справу. Через неї настане для кшатріїв велика небезпека». Почувши те, панчали всі голосно закричали, немов прайд левів. І їх, сповнених такої радости, не могла переносити ця земля.

Коли ж обох їх побачила Прішаті, вона, домагаючись дітей, підійшла до Яджи й сказала йому: «Нехай вони обоє не знають іншої матері, крім мене». «Добре!» — сказав їй Яджа, бажаючи зробити приємне цареві. І двічінароджені, задоволені у душі, нарекли їм імена: «Через його сміливість і велику відвагу, через його подібність із вогнем, а також від того, що він народився в сяйві вогню, — нехай цей син Друпади буде по імені Дхріштадьюмна (*«Величчю відважний»*). А Крішну вони назвали Крішною, бо вона була смаглявою. Так народилася та двійня при великім жертвопринесенні Друпади. А величний син Бхарадваджи привів Дхріштадьюмну, царевича Панчали, у своє житло й навчив його мистецтву володіти зброєю. Думаючи про прийдешню неминучу долю, велемудрий Дрона зробив те заради увічнення своєї власної слави.

Так вістить розділ сто п'ятдесят п'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 156

Вайшампаяна вів далі:

Почувши це, сини Кунті були вражені, немов дротиком. Усі ті могутні вої-колісничні, знітилися. Тоді Кунті, бачачи, що сини її збентежені й втратили спокій, сказала, правдива у слові, так Юдхіштхірі: «Ми прожили тут, в оселі брахмана, багато ночей насолоджуючись у прекраснім місті й одержуючи милостиню, о Юдхіштхіро! Усі чудесні ліси й гаї, які тут є, уже не раз оглянуті нами, о приборкувачу ворогів! Вони вже не радують нас, коли їх бачиш знову. Та й милостиню, о доблесний нащадку Куру, уже не легко добути. Було б добре тепер відправитися нам до панчалів, якщо ти схвалюєш це. Небачене раніше видовище, сину, буде приємне для нас. Адже про панчалів чутно, що вони щедрі на милостиню, о роздираючий ворогів! І до того чулисьмо, що той цар Яджнясена благочестивий. Не гарно довгий час жити на одному місці — така моя думка. Тож було б добре відправитися туди, якщо ти, о сину, схвалюєш це».

Юдхіштхіра сказав:

Справа, яку задумала ти, буде для нас найвищим благом. Але я не знаю, підуть чи ні мої молодші брати.

Вайшампаяна мовив:

Тоді Кунті повідомила Бгімасену, Арджуну і обох близнюків про своє рішення відправитися в дорогу. І ті сказали їй у відповідь: «Добре!». Потім, попрощавшись із тим брахманом, Кунті, о царю, разом із синами попрямувала в прекрасне місто шляхетного Друпади.

Так вістить розділ сто п'ятдесят шостий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 157

Вайшампаяна сказав:

Коли ці шляхетні пандави жили там переодягненими, туди прийшов одного разу Вьяса, син Сатьяваті, побачити їх. Побачивши, що він прийшов, приборкувачі ворогів пішли тоді до нього назустріч, із шанобливим уклоном вітали його й зупинилися, склавши побожно долоні. І, дозволивши всім їм сісти, прихильний пустельник, прийнявши знаки поваги від партхів, радісно сказав таке слово: «Чи слідуєте ви закону й шастрам, о приборкувачі ворогів, чи виявляєте ви увагу брахманам і чи не втрачають почестей ті, хто заслуговує їх?». Потім, сказавши слово, повне святого закону й мирської користи та розповівши різні оповіді, той великий ріши сказав знову так:

«Була в лісовій пустелі в якогось мудреця дочка, струнка станом, з гарними стегнами і прекрасними бровами, обдарована всіма чеснотами. Але внаслідок діянь, вчинених колись нею, вона була нещасною. Хоча діва ця була гарна й благочестива, вона не знайшла собі чоловіка. Нещасна, вона заради одержання потомства, почала тоді віддаватися аскетичним подвигам. І ось, суворим покаянням вона власкавила Шанкару. Задоволений нею, цей володар сказав подвижниці: «Обирай собі дарунок, благо тобі, о красуне, я готовий дати тобі його!». Тоді вона, повторюючи все знову й знову, сказала володареві такі слова на благо собі: «Я бажаю чоловіка, наділеного всіма чеснотами». І могутній Шанкара, кращий з володарів слова, мовив їй так: «П'ятеро мужів буде у тебе, о мила!». І коли вона промовила у відповідь Шанкарі: «Дай мені одного чоловіка», Господь знову сказав їй таке найкраще слово: «Тобою було мені сказано п'ять разів: «дай чоловіка». Коли ти перейдеш в інше тіло, здійсниться те, що було сказано!». І та діва божественної краси народилася в роду Друпади. Бездоганній Крішні, що походить з роду Прішати, визначено бути вашою дружиною. Тому, живіть у місті панчалів, велесильні. І отримавши її, ви будете щасливі, в цьому немає сумніву!».

Сказавши так, блаженний дід пандавів, великий подвижник, попрощався з партхами й Кунті та вийшов.

Так вістить розділ сто п'ятдесят сьомий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 158

Вайшампаяна мовив:

І тури серед чоловіків, помістивши матір спереду, відправилися в дорогу. Вдень і вночі йшли незмінно ці приборкувачі ворогів, згідно із вказівкою, дорогами, що лежать на північ. І от, сини Панду, чоловіки-тигри, досягли святого місця Сомашраваяни [2] на Ґанзі. Піднявши смолоскип, там поперед них прямував велеславний Дхананджайя з метою освітлення шляху й захисту їх. Там таки, в солодких водах Ґанги, бавлячись у безлюдному місці зі своїми дружинами, віддавався водним іграм гордовитий цар гандхарвів. Він почув шум від них, коли вони підходили до річки, і, потривожений цим шумом, розгнівався могутній з могутніх. Побачивши там пандавів, приборкувачів ворогів, разом з їхньою матір'ю, він, натягаючи свій страшний лук, сказав їм такі слова: «Густі сутінки, які наступають в першій частині ночі, становлять, за винятком вісімдесяти труті, той відрізок часу, який встановлено для якшів, що блукають за бажанням, гандхарвів і ракшасів! Інша ж частина часу призначена для вільного проходу людей. А якщо чоловіки з жадібности ходять в ті недозволені хвилини, ми разом з ракшасами нападаємо на дурнів і хапаємо їх. Тому люди, знавці брахмо, засуджують усіх людей, які наближаються до води вночі, і навіть царів, що йдуть при війську. Тримайтеся подалі, не наближайтеся до мене. Хіба не знаєте ви, що я перебуваю у водах Бхагіратхи? Упізнайте ж у мені гандхарва Ангарапарну, що покладається на свою власну силу. Я шанований і ревнивий, я улюблений друг Кубери. І цей чудесний мій ліс, уздовж Ґанги й Ваки, де живу я, теж називається Ангарапарною. Ні мерці, ні рогаті істоти, ні боги, ні люди не наближаються сюди, так чому ж наближаєтеся ви?».

Арджуна сказав:

Чи в океані, на схилах Гімалая, чи в цій річці, о нерозумний, уночі або вдень, чи ж у проміжках між ними — для кого може бути вчинена перешкода? Володіючи силою, ми наважимося турбувати тебе в недозволений час. Адже тільки слабкі люди в страшну хвилину шанують вас. Ця Ґанга, що плине із золотої вершини Гімалая, впадаючи у води океану, розпадається на сім потоків. Ця священна Ґанга, з крутими схилами по одній стороні, протікаючи також і на небесах,[3] о гандхарво, має серед богів назву Алакананда (*«Радує алаків»*). Також, досягаючи земель предків, о гандхарво, Ґанга одержує назву Вайтарані (*«Та, що переправляє»*), через яку важко переправитися грішникам, як говорив Двайпаяна. Ця свята, божественна ріка, здатна привести на небеса, не має перешкод. Так чому ж ти прагнеш перепинити її? Це не є вічний закон. Чому ж ми, за твоїм словом, не можемо торкнутися за бажанням священних вод Бхагіратхи, до яких немає перешкод і перепон?

Вайшампаяна мовив:

Почувши те, Ангарапарна розгнівався й, натягнувши лук, пустив стріли, що блищать мов змії. А син Панду Дхананджайя, моторно розмахуючи смолоскипом і діючи чудовим щитом, відбив усі ці стріли.

Арджуна мовив:

Не личить, о гандхарво, застосовувати такий засіб залякування проти знавців зброї, бо застосований проти тих, хто володіє зброєю він розсіюється подібно піні. Я знаю, о гандхарво, що гандхарви перевершують силою усіх людей, тому я буду боротися з тобою за допомогою божественної зброї, а не хитрістю. Колись цю вогняну зброю, о гандхарво, дав Бхарадваджі Бріхаспаті, син наставника Індри. Від Бхарадваджи його одержав Агнівешья, а від Агнівешьї — мій учитель Дрона, найкращий з брахманів, а він уже передав її мені.

Вайшампаяна мовив:

Сказавши так, пандава в гніві пустив у гандхарва палаючо-вогняну зброю і спалив його колісницю. А того могутнього гандхарва, що втратив колісницю і обеззброєного, оглушеного оружжям, з лицем, опущеним униз, Дхананджайя схопив за волосся вкрите вінком, і притяг його знетямленого від удару, до своїх братів. Але його дружина по імені Кумбхінасі, прагнучи врятувати свого чоловіка, звернулася до Юдхіштхіри, просячи в нього захисту.

Гандхарві мовила:

Врятуй мене, о магараджо, і відпусти мого мужа. Я, гандхарві по імені Кумбхінасі, вдаюся до твого захисту, о пане.

Юдхіштхіра сказав:

Хто подібний тобі вб'є ворога, переможеного в битві, позбавленого слави й сили, який знайшов захисника в дружині? Відпусти ж його, о нищителю ворогів!

Арджуна мовив:

Візьми своє тіло, о гандхарво, йди собі й не засмучуйся. Дарує тобі сьогодні волю від небезпеки цар кауравів Юдхіштхіра.

Гандхарва сказав:

Переможений тобою, я залишаю своє колишнє ім'я Ангарапарна (*«Червонокрилий»*), бо тепер я не можу вже похвалятися ні своєї силою, ні іменем у громаді людей. Добре випробувавши на собі перевагу того, хто носить божественну зброю, я бажаю наділити найчудовішого героя чарівною силою гандхарвів. Моя чудова колісниця спалена вогнем твоєї зброї. Я колись мав ім'я Читраратха (*«Власник чудесної колісниці»*), тепер я

став Дагдхаратхою (*«Власник спаленої колісниці»*). Ця наука була колись придбана мною подвижництвом, її тепер я передам великодушному дарувальникові життя. Адже той, хто дарує життя ворогу враженому силою, переможеному й шукаючому захисту, — хіба не заслуговує щастя? Ця наука називається чакшуши.[4] Ману подарував її Сомі, а той передав Вішвавасу,[5] Вішвавасу ж передав мені. Дана вчителем, але, діставшись жалюгідному мужу, вона гине. Про те, як вона дісталася мені, я вже сказав, узнай же тепер від мене про її силу. Чого б не захотів власник цієї науки побачити оком у трьох світах, він зможе побачити, і кого б він не захотів побачити, він може побачити кожного. Цю науку може одержати лише той, хто простоїть шість місяців у незмінним положенні. Я ж передам її тобі сам, на виконання обітниці. Завдяки цій науці, о царю, ми відрізняємося від людей і не відрізняємося від богів, бо опираємося на її силу. О кращий з мужів, кожному з п'ятьох твоїх братів я дам по сотні коней, що народилися в країні гандхарвів. Із чудовим запахом і швидких буцімто думка. Вони здатні нести богів і гандхарвів. Вони залишаються худими, але не втрачають жвавости. Колись для могутнього Індри був створений перун для вбивства Врітри, він розлетівся на десятки й сотні шматків на голові Врітри. Частина перуна, що відпала, шанується богами. Усякий засіб, який існує у світі, вважається тілом перуна. У брахмана така частка перуна в його руці, у кшатріїв вона в колісниці, вайшьї володіють нею у вигляді своїх щедрот, а в шудр вона — у їхніх обов'язках. Коні в кшатріїв — це також частка перуна, тому коні їх вважаються недоторканними. Як частки колісниць Вадава [6] народжує коней, які вважаються її нащадками. Здатні міняти свою масть і швидкість за бажанням, здатні за бажанням з'являтися всюди, ці коні, що народилися в країні гандхарвів, будуть виконувати твої бажання.

А р д ж у н а с к а з а в :

Якщо від радости чи ж з побоювання за життя своє приноситься в дарунок наука, майно або ж Веди, то я не хочу цього, о гандхарво!

Г а н д х а р в а м о в и в :

Укладення союзу при зустрічах дає радість. Задоволений тим, що мені дароване життя, я даю тобі науку. Я ж отримаю від тебе найкращу вогняну зброю, а також дружбу, о Бібхатсо, туре з роду Бгарати!

А р д ж у н а м о в и в :

За зброю я беру від тебе коней, хай буде вічний союз між нами. О друже гандхарво, скажи нам про те, що може усунути страх перед вами.

Так вістить розділ сто п'ятдесят восьмий в Адіпарві великої Магабгарати.

Р о з д і л 1 5 9

А р д ж у н а м о в и в :

Скажи ту причину, о гандхарво, через яку ти накинувся на нас, коли ми, що знають брахмо й благочестиві, ішли вночі, о приборкувачу ворогів?

Г а н д х а р в а с к а з а в :

Ви не підтримуєте священного вогню, не робите постійних жертвопринесень і поперед вас не прямує брахман, — тому я й напав на вас, о нащадку Панду! Якши, ракшаси й гандхарви, пішачи, змії та люди розповідають про численність славного роду Куру. Я також чув з розповідей божественних мудреців, починаючи з Наради, о герою, про чесноти твоїх мудрих предків. І я сам, мандруючи по всій цій землі, оперезаній морями, бачив могутність твого роду. Я знаю, о Арджуно, твого вчителя Вед і військової науки, знаменитого у трьох світах, славного сина Бхарадваджи. Я знаю також, о тигре з роду Куру, Дхарму, Ваю й Шакру, а також обох Ашвінів і Панду — усіх цих шістьох продовжувачів роду, ваших батьків, о Партхо, найкращих серед богів і людей. Ви, брати,— усі шляхетні й великі духом, ви — кращі з носіїв усіх видів зброї, герої, що добре дотримуються обітниць. Хоча я й знав високий розум і серце кожного з вас, благочестивих, о Партхо, я наніс вам тут образу. Муж, що опирається на силу рук своїх, о кауравo, не повинен зносити образи, бачачи, що вона наноситься йому в присутности його дружини. Позаяк сила наша вночі ще більше зростає, то мене, о Каунтейє, який має дружину, обійняв гнів. Я тут переможений тобою в сутичці, о той хто звеличує Тапатью. Слухай же мене, що я скажу тобі про той спосіб, завдяки якому це вдалося тобі.

Помірність є найвищий закон, бо вона дотримується тобою, тому, о Партхо, я був переможений тобою в битві. Будь-який кшатрій, що віддається почуттєвим насолодам, о приборкувачу ворогів, якщо буде битися вночі, ніяк не залишиться в живих. Але якщо це буде цар, хоч і такий що віддається почуттєвим насолодам, але супроводжуваний домашнім жерцем, то він, о нащадку Тапаті, може перемогти у битві всіх нічних демонів. Тому, о нащадку Тапаті, люди повинні тримати домашніх жерців, котрі приборкали свої пристрасті, для досягнення всякого гаразду, який їм бажаний. Домашні жерці у царів повинні займатися Ведами і шістьма ведангами, вони повинні бути чесними й правдоустими, справедливими, й такими, що приборкали себе. Досягти перемоги й слідом за тим неба, може той цар у якого буде домашній жрець знаючий закон, правдивий, з гарною вдачею і чесний. Щоб одержати вигоду ще не придбану і оберегти вже придбану, — цар повинен призначити домашнього жерця, наділеного чеснотами. Цар, який бажає одержати землю, яка оперезана з усіх боків морями, де кращою прикрасою служить гора Меру, повинен дотримуватися думки домашнього жерця. Одним тільки геройством і шляхетним походженням, о нащадку Тапаті, ніякий цар без

брахмана ніколи не скорить землі. Знай же те, о розповсюджувачу роду Куру, що надовго можна втримати лише те царство, яке очолюється брахманами.

Так вістить розділ сто п'ятдесят дев'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 160

Арджуна мовив:

Ти називав мене тут «тапатья» (*«нащадок Тапаті»*), тому я прагну довідатися значення цього слова «тапатья». Хто та жінка по імені Тапаті, через яку ми називаємося тапатьями? Адже ми каунтейї (*«сини Кунті»*), о благочестивий, тому я прагну дізнатися правду.

Вайшампаяна провадив:

Коли так було сказано, той гандхарва розповів синові Кунті Дхананджайї оповідь, відому в трьох світах.

Гандхарва мовив:

Добре, я розповім тобі, о Партхо, як личить, повністю всю цю прекрасну оповідь, що захоплює серце, о кращий серед охоронців закону! Я розповім тобі, чому я назвав тебе «нащадком Тапаті». Слухай же мене уважно. В того самого Вівасвана, який наповнює небозвід блиском, гідним вихваляння, була дочка по імені Тапаті, подібна йому. Тапаті, о Каунтейє, доводилася молодшою сестрою Савітрі, була відома в трьох світах і віддавалася покаянню, о володарю! І не було нікого — ні богині, ні асурі (*жінка асур*), ні якші, ні ракшасі, ні апсари й ні гандхарві, рівних їй красою. Вона була красунею, із прекрасною статурою і бездоганними членами, з дуже чорними, довгастими очима, гарної поведінки і в гарнім вбранні. І подумав Савітар, що немає в трьох світах нікого, хто міг би бути чоловіком гідним її краси, поведінки, чеснот і вчености, о бгарато! Бачачи, що дочка його досягла віку, він не знаходив спокою міркуючи про її заміжжя. Але ось, о Каунтейє, син Рікши, могутній цар Самварана, бик серед кауравів, постійно смиренний, почав догоджати Сурьї приношеннями почесного питва й вінків, обітницями і постами, та різними аскетичними подвигами. Слухняний, вільний від зарозумілости, чесний і відданий нащадок Пуру вшанував Аншумана,[7] зануреного в думи. І тоді Сурья вирішив, що шляхетний Самварана, котрий знає закон і незрівнянний красою на землі, і є гідний муж Тапаті. І захотів тоді він видати дочку свою за Самварану, кращого з царів, що походив зі славного роду, о Кауравьє. Як сонце світить у небі своїм блиском, таким був на землі за величчю своєю цар Самварана. Як ті, хто вирікають брахмо, о Партхо, почитають висхідне сонце, так і люди, що стоять нижче брахманів, шанували Самварану. Вмінням залучати своїх друзів щасливий цар перевершував Сому, а своєю величчю, якою упокорював ворогів, він перевершував сонце. І цьому цареві, який відрізнявся такими чеснотами й чеснотами, Тапана (*«Той, що гріє»*) сам вирішив видати Тапаті.

Ось, одного разу, щасливий цар, що здобув таку широку славу, полював, о Партхо, в горах і гаях. І в той час як цар той полював, його незрівнянний кінь, о Каунтейє, змучений голодом і згагою, упав на скелі. Позбавлений коня, цар, блукаючи по горі пішки, о Партхо, побачив незрівнянну в світі дівчину, з довгастими очима. І нищитель ворогів, тигр серед царів, наблизившись до дівчини, що самотньо стояла, зупинився, дивлячись на неї нерухомим поглядом. За її красою цар вирішив, що вона — сама богиня краси, потім він подумав, що це немов впало світло сонця. І та вершина скелі, де стояла вона, чорноока, здавалося була немов із золота разом з деревами на ній, чагарниками та ліанами. І знехтував цар красою всіх живих істот, побачивши її. Він подумав, що одержав нагороду для своїх очей. І володар землі подумав, що із самого народження він не бачив нічого, подібного її красі. Із серцем і очима, зв'язаними нею, ніби путами її чеснот, він не міг рушити з місця і втратив свій розум. «Безсумнівно, краса цієї діви з великими очима знайдена творцем після того, як він зорав світ богів, асурів і людей». Так думав цар Самварана про дівчину, незрівнянну ні з чим у світі за досконалістю і багатством своєї краси. І тільки-но шляхетний цар побачив цю красуню, він усіма думками поринув у роздум, змучений стрілами бога кохання. Сміливий цар, котрий палав пекучим вогнем любови, сказав їй, боязкій і прекрасній:

«Хто ти і чия ти, о гарностанна, і навіщо ти стоїш тут? Як же в безлюдному лісі ти блукаєш одна, о діво зі світлою посмішкою? Ти, бездоганна у всіх відносинах, прикрашена всіма принадами, ти найдорогоцінніша прикраса цих прикрас! Ні богинею, ні асурі, ні якші, ні ракшасі, ні змією, ні гандхарві, ні істотою людською я не визнаю тебе. Серед тих красунь, яких я бачив або про яких чув, немає жодної, подібної тобі, о чарівна!».

Так говорив їй той володар землі, але вона в безлюдному лісі нічого не відповіла йому, враженому пристрастю. І поки цар продовжував говорити так, вона, чарівноока, відразу зникла, ніби у хмарах — блискавка Саудаміні.[8] І розшукуючи діву, з очима, подібними пелюсткам блакитного лотосу, цар кружляв у тому лісі, немов божевільний. Але не бачачи її там і болісно волаючи, він, кращий з кауравів, зупинився на хвилину без руху.

Так вістить розділ сто шістдесятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 161

Гандхарва сказав:

Після того як вона зникла, цар, нищитель ворожих полків, зведений з розуму богом кохання, упав на землю. І ось, коли він упав на землю, та діва з повними, широкими стегнами, мило посміхаючись, знову

з'явилася цареві. І сказала тоді красуня солодким голосом царю, продовжувачеві роду Куру, чиє серце було вражене пристрастю: «Встань, піднімися, благо тобі, о приборкувачу ворогів! Ти не повинен втрачати розуму, о тигре серед царів, славний на землі!». Почувши сказане солодким голосом, цар побачив тоді її, стрункостанну, що стояла перед ним. І з душею, охопленою вогнем бога кохання, цар сказав тоді чорноокій збентеженим голосом:

«Благо тобі, о чорноока красуне, що зводить з розуму! Полюби мене, закоханого, змученого пристрастю, бо життя залишає мене. Адже через тебе, о великоока, бог любови не припиняє влучати в мене гострими стрілами, о лотосоподібна. О мила, мовчазна, візьми ж мене, змученого Камою, як отруйною змією, о чарівнолиця, з повними, широкими стегнами! Адже моє життя залежить від тебе, о красуне! Твоя мова ніби спів кіннарів! Твоє тіло чарівне й бездоганне! Твоє лице подібне лотосу або місяцю! Без тебе, о боязка, я не зможу жити, тому, о великоока діво, вияви до мене милосердя. Мене, котрий любить тебе, о чорноока, ти не повинна покинути. Зволь врятувати мене любов'ю, о чарівна! Вступи зі мною у шлюб за звичаєм гандхарвів, о прекрасна, бо серед усіх видів шлюбу, о гарностанна, шлюб згідно з обрядом гандхарвів вважається найкращим».

Тапаті рекла:

Я не пані собі, о царю, я дівчина, у якої є батько. Якщо ти любиш мене, то проси мого батька. Як мною викрадене твоє життя, о володарю людей, так само й ти з першого погляду викрав моє життя. Але я не володарка своєму тілу, тому, о кращий з царів, я не наближаюся до тебе, адже жінки не вільні. Яка дівчина в усіх світах не побажала б за чоловіка собі царя, знаменитого родом і доброго до своїх підданих? Тому, коли прийде час, проси мого батька Адітью преклонінням, аскетичними подвигами та обітницею. Якщо він захоче віддати мене за тебе, о нищителю ворогів, я, царю, завжди буду покірна тобі. Адже я — Тапаті, молодша сестра Савітрі й дочка Савітара, світила світу, о туре серед кшатріїв!

Так вістить розділ сто шістдесят перший в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 162

Гандхарва сказав:

Сказавши так, вона, бездоганна, швидко піднеслася тоді вгору, а цар знову відразу впав на землю. Радник, із почтом, побачив його в цей час у великому лісі лежачим на землі, як розпростертий прапор Індри. Побачивши того могутнього лучника без коня, розпростертого на землі, радник його був немов спалений вогнем. І, поспішно підійшовши до нього, він з любов'ю й хвилюванням підняв із землі свого володаря, що втратив свідомість від пристрасти, подібно тому як батько піднімає впалого сина. Зрілий своїм розумом і літами, славою і самовладанням, радник, піднявши його, звільнився від скорботи. І сказав він йому, коли підняв його, радісним і солодким голосом: «Не бійся, о тигре серед людей, хай будуть гаразди з тобою, о бездоганний!». Він вирішив, що цар, який розтрощує в битві полки ворогів, упав на землю стомлений голодом і спрагою. І закропив він голову царя, не увінчану короною, студеною водою, із запахом від лотосових квітів. Тоді, отямившись, могутній цар відпустив усе військо, за винятком одного радника. І, за велінням царя, велике військо пішло, а сам цар знову сів на вершині гори. Зробивши очищення на цій кращій горі, він, з молитовно складеними руками, піднятими догори, залишився на землі, прагнучи здобути прихильність Сурьї. І звернувся тоді думкою цар Самварана, згубник ворогів, до домашнього жерця Васіштхи, найкращого з мудреців.

І ось, коли цар, один перебував так вдень і вночі, на дванадцятий день прийшов до нього брахман-мудрець. Довідавшись відразу ж чудовою аскетичною силою, що серце цар викрадене Тапаті, великий мудрець, зі справедливою душею очищеною спогляданням, поговорив тоді із найчудовішим царем, котрий приборкав свої пристрасти, бажаючи зробити йому корисне. Потім на очах самого царя блаженний мудрець, променистий мов сонце, піднявся вгору, щоб побачитися із сонцем. Ставши перед осяйним світилом і склавши шанобливо руки, брахман з радістю повідомив про себе, промовивши: «Я Васіштха!». І тому найкращому пустельникові сказав Вівасван, обдарований великим блиском: «О великий ріши, чолом тобі! Скажи, чого ти бажаєш?».

Так вістить розділ шістдесят другий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 163

Васіштха мовив:

Це твоя дочка по імені Тапаті, молодша сестра Савітрі, її я прошу в тебе для Самварани, о Вібхавасу. Адже він — цар, що здобув велику славу, він знавець закону і мирської користи, й має шляхетний розум. Самварана — гідний чоловік твоїй дочці, о небесний мандрівниче!

Гандхарва вів далі:

Коли він так сказав, Савітар, творець дня, вирішивши про себе «видам», вітав брахмана і відповів йому: «Самварана — кращий серед царів, ти — кращий серед мудреців, а Тапаті — краща серед жінок. Так в чому ж перепона?». І тоді Тапана сам видав бездоганну Тапаті великому пустельникові Васіштсі для Самварани. І одержав великий ріши ту дівчину. І, відпущений, Васіштха знову прийшов туди, де перебував бик кауравів,

що покрив себе славою. І цар, одержимий Манматхою, з душею, зверненою до Тапаті, побачивши милоусміхнену божественну діву, що з'явилася разом з Васіштхою, вельми зрадів. Блаженний ріши Васіштха, з пречистою душею, прийшов до царя, коли дванадцята ніч була ним уже проведена в покаянні. Так, здобувши прихильність володаря сонця, подавця дарунків, за допомогою сили Васіштхи, Самварана одержав собі дружину.

І тоді, на цій кращій з гір, котру відвідують боги й гандхарви, тур серед мужів, за законом узяв руку Тапаті. І з дозволу Васіштхи цар-мудрець побажав провести час із жінкою на цій самій горі. Потім охоронець землі призначив самого Васіштху своїм радником у столиці й царстві, головним над військами і засобами пересування. І, випросивши дозвіл у царя, Васіштха тоді пішов, а цар проводив був час на цій горі, подібно безсмертним. Так, протягом дванадцяти років на цій горі, в лісах і водах, насолоджувався цар зі своєю дружиною.

А тим часом у столиці царя й усюди в царстві його, Тисячоокий не проливав ніде дощу цілих дванадцять років. І від того, що люди, змучені голодом і позбавлені радостей, вмирали, той край почав нагадувати місто царя покійних, наповнене мерцями. Бачачи таке нещастя, блаженний ріши, справедливий Васіштха, звернувся тоді до найкращого з царів. І привів він у місто царя-тигра, що прожив разом з Тапаті, о царю, дванадцять років. І коли тигр серед царів знову вступив у місто, згубник Божих ворогів (*Індра*) проливав дощ, як і колись. І зраділа великою радістю столиця разом з усім царством, оживлена найкращим і натхненним царем. А цар потім, разом із дружиною Тапаті чинив жертвопринесення протягом дванадцяти років, подібно Шакрі, володарю Марутів.

Такою була колись благословенна дочка Вівасвана, твоя прародителька по імені Тапаті, завдяки якій ти, о Партхо, вважаєшся тапатьєю (*«нащадком Тапаті»*). Від тієї Тапаті цар Самварана породив на світ Куру, о кращий серед героїв. Тому, о Арджуно, ти звешся тапатьєю.

Так вістить розділ сто шістдесят третій в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 164

Вайшампаяна сказав:

Почувши це слово гандхарва, о туре з роду Бгарати, Арджуна у великій радості був тоді подібний повному місяцю. І сказав гандхарві могутній стрілець із лука, кращий з роду Куру, охоплений сильною цікавістю при згадуванні про аскетичну силу Васіштхи: «Про мудреця, чиє ім'я «Васіштха» було згадано тобою, я бажаю почути. Розкажи мені про це, як слід. Повідай мені про те, о володарю гандхарвів, хто цей блаженний мудрець, який був домашнім жерцем у наших предків».

Гандхарва мовив:

Це той, чиї стопи придушили пристрасть і гнів, переможені його аскетичною силою, хоча вони й завжди були нескоримі навіть для безсмертних. Це той, хто, володіючи шляхетним розумом, стримав великий гнів і не знищив кушиків через образу нанесену йому Вішвамитрою. Це той володар, який, змучений загибеллю своїх синів, не зробив, хоча й міг, жахливої справи для знищення Вішвамитри. Він не переступив закону для того, щоб повернути мертвих синів з оселі Ями, подібно тому як великий океан не переступає своїх берегів. Це той ріши зі шляхетною і приборканою душею, маючи якого, царі з роду Ікшваку й інші царі одержали цю землю. Отримавши Васіштху, найкращого з мудреців, як найкращого домашнього жерця, царі ті, о нащадку Куру, зробили безліч жертвопринесень. Цей брахман-мудрець, о кращий серед пандавів, спостерігав за жертвопринесеннями всіх тих царів, як Бріхаспаті — у безсмертних. Тому потрібно подумати про якого-небудь брахмана, доброчесного знавця Вед і закону, усією душею відданого закону, який міг би бути бажаним для вас домашнім жерцем. Адже тим, хто народився кшатрієм і бажає скорити землю заради розширення свого царства, насамперед, о Партхо, має бути обрано домашнього жерця. Цар, що бажає скорити землю, повинен призначити очільником брахмана. Тому, хай буде вашим домашнім жерцем який-небудь брахман, наділений чеснотами.

Так вістить розділ сто шістдесят четвертий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 165

Арджуна спитав:

З якої причини відбулася ворожнеча між Вішвамитрою і Васіштхою, що жили у священній оселі? Повідж нам про все те.

Гандхарва сказав:

Це оповідь про Васіштху називається, о Партхо, в усіх трьох світах пураною. Слухай же мене уважно. Був у Каньякубджі [9] великий цар, о туре з роду Бгарати, відомий у світі під іменем Гадхі,[10] відданий закону й справедливости. В того шляхетного царя був син по імені Вішвамитра, нищитель ворогів, що володів величезним військом і перевізними засобами. У супроводі своїх радників він полював у дрімучому лісі, вбиваючи антилоп і вепрів у прекрасних лісових хащах. У пошуках дичини, він був змучений утомою і спрагою, о кращий з людей, і прийшов тоді в ашрам Васіштхи. Побачивши, що він прийшов, Васіштха, мудрець, котрий насолоджувався щастям, прийняв з пошаною Вішвамитру, кращого з мужів. Він зустрів

його вітаннями і запропонував йому води для омивання ніг і обличчя, і почесне питво, лісову їжу й пряжене масло.

У великодушного Васіштхи була корова, що виконувала всі бажання. Коли її попросиш «виконай бажання!» — вона виконує його. Вона давала рослини вирощені й лісові, молоко і чудесний напій, що містить у собі шість соків,[11] які смаком нагадують амріту, усілякі речі для насолоди, різноманітні трунки та їжу, й усякі, подібні їжі богів страви, які, о Арджуно, приємно лизати й ссати. Будучи вшанований виконанням усіх своїх бажань, володар землі разом з радниками і військом залишився вельми задоволений. І він побачив корову із шістьма видатними членами, із трьома широкими і з п'ятьма округлими,[12] з гарними боками і стегнами, з очима, як у лані, прекрасну видом, з повним вим'ям і бездоганну, з гарним хвостом і рогами, з гострими вухами, з добре розвинутою головою й шиєю, дивовижну. І здивувався він, побачивши її. Тоді Вішвамитра вшанував Нандіні, ту дійну корову Васіштхи, і вельми задоволений сказав пустельнику: «За десять тисяч корів або ж за моє царство, о брахмане, віддай мені Нандіні. Насолоджуйся тоді моїм царством, о великий пустельнику!».

Васіштха мовив:

Ця дійна корова Нандіні призначена для божеств і гостей, предків і для одержання пряженого масла. Не можна мені її віддати тобі навіть за царство, о бездоганний!

Вішвамитра мовив:

Я — кшатрій, ти ж брахман, зайнятий подвижництвом і вивченням Вед. Звідки ж може бути сила в брахманів, мирних, що приборкали пристрасті? Якщо ти не віддаси мені за десять тисяч корів бажану мені корову, то я не відступлю від свого закону і силою поведу її від тебе.

Васіштха мовив:

Ти — могутній цар, ти — кшатрій, наділений силою рук. Тож роби скоріше так, як бажаєш і не роздумуй.

Гандхарва сказав:

І коли так було сказано, о Партхо, Вішвамитра силою схопив корову Нандіні, подібну видом до лебедя або місяця.

Він підганяв її батогом і ціпком та смикав її туди й сюди. Чудесна Нандіні мукала, піднявши голову. Вона підійшла до Васіштхи, о Партхо, і зупинилася перед блаженним, повернувши до нього морду. І хоча її сильно били, вона не пішла з ашраму.

Васіштха сказав:

Я чую твоє мукання, о мила, коли ти мукаєш знову й знову. Тебе насильно ведуть від мене, о Нанді, бо я брахман, зобов'язаний усе терпіти.

Гандхарва мовив:

Але Нанді, о туре з роду Бгарати, перелякана силою тих військ і зі страху перед Вішвамитрою, підійшла до Васіштхи.

Корова рекла:

Навіщо, о блаженний, ти зневажаєш мною, котра жалібно мукає? Мене б'ють камінням і ціпками страшні війська Вішвамитри.

Гандхарва мовив:

Між тим як її так мучили, о Партхо, великий пустельник не відступив і, твердий ув обітниці, не похитнувся у своїй стійкости.

Васіштха сказав:

Могутність кшатріїв полягає в силі, могутність же брахманів — у прощенні. Позаяк мене зв'язує обітниця прощення, то йди, якщо тобі завгодно.

Корова рекла:

Хіба я зовсім покинута, о блаженний, що ти так говориш мені? Адже якщо я не покинута тобою, о брахмане, то мене не зможуть повести силою.

Васіштха мовив:

Я не залишаю тебе, о прекрасна, залишайся, якщо можеш. Це твоє телятко, зв'язане міцною мотузкою, ведуть силою.

Гандхарва провадив:

Почувши слово «залишайся», корова Васіштхи, піднявши вгору голову і витягнувши шию, прийняла страшний вигляд. З очима, червоними од люті, видаючи низьке ревіння, та корова примусила втекти все військо Вішвамитри. Побита кінцем батога й ціпками, ведена туди й сюди, з очима, що горять від гніву, вона ще більше розлютилася. Вона вся запалала з люті і здавалася подібною полуденному сонцю, випускаючи щохвилини зі свого хвоста величезну зливу палаючого вугілля. Вона породила із хвоста пахлавів, з калу — шабарів і шаків; із сечі вона, збожеволівши від гніву, створила яванів і пундрів, киратів і драмідів, сінхалів і варварів, а з піни (*з рота*) вона створила дарадів,[13] — млеччхів. І за допомогою цих загонів, складених з різних варварів, убраних в різноманітні вбрання і озброєних усілякою зброєю, які з'являлися на очах у Вішвамитри, було розсіяно його велике військо. Кожний його воїн був оточений п'ятьма або сімома

нападниками. Вражене могутньою зливою зброї, військо Вішвамитри, охоплене страхом, було в нього на очах розсіяне всюди. Але жоден з воїв Вішвамитри не був позбавлений життя розгніваними воями Васіштхи, о туре з роду Бгарати! І військо Вішвамитри, відігнане на три йоджани, що кричало, перелякане від страху, не знайшло собі захисника. Побачивши це велике диво, що походило від сили брахмана, Вішвамитра, розчарований у своєму стані кшатрія, сказав тоді такі слова: «Ганьба війську, що опирається на силу кшатріїв! Військо, яке опирається на могутність брахмана, є справжнє військо! Поміркувавши про силу й слабкості обох, я переконався, що саме подвижництво є найвища сила!».

І, залишивши квітуче царство і блискучу царську велич, він повернувся спиною до насолод і спрямував свої думки на подвижництво. Маючи успіх у своїх подвигах і наповнивши світи жаром покаяння, він привів у страх усіх і, сяючи могутністю, досяг становища брахмана. І випив син Кушики разом з Індрою священної соми.

Так вістить розділ сто шістдесят п'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 166

Гандхарва мовив:

Був у цьому світі цар, по імені Калмашапада, що походив з роду Ікшваку, о Партхо, і незрівнянний величчю на землі. Одного разу цей цар, нищитель ворогів, відправився з міста в ліс на лови. Він блукав там, убиваючи антилоп і вепрів. І ось цар, непереможний у битві, змучений голодом і спрагою, побачив на глухій вузькій стежці пустельника, який ішов йому назустріч, кращого серед ріши, шляхетного сина Васіштхи, по імені Шакті, славного продовжувача роду Васіштхи, старшого із сотні синів великодушного Васіштхи. «Йди з моєї дороги!» — сказав йому цар. На це мудрець відповів йому ласкавим голосом, цілком миролюбно. Але мудрець не зійшов із стежки, бо стояв на шляху закону. Так само й цар не поступився пустельникові через гордість і гнів. І того пустельника, що не уступав йому дороги, кращий цар у божевіллі вдарив батогом, немов ракшас. Збитий ударом батога, цей син Васіштхи, кращий з пустельників, збожеволівши від гніву, прокляв тоді найкращого царя: «Позаяк ти, найпідліший з царів, подібно ракшасу б'єш пустельника, то з цього дня ти станеш людожером. Звикнувши до людського м'яса, ти блукатимеш по цій землі. Іди звідси, негідний царю!» — так вирік Шакті, обдарований великою силою.

В цей час між Вішвамитрою і Васіштхою відбувалася суперечка про те, хто повинен робити жертвопринесення для Калмашапади, і Вішвамитра прямував туди. Прославлений Вішвамитра, виконавець суворих подвигів, о Партхо, підійшов до них, царя й мудреця в той час, коли вони сперечалися між собою. Уже після, Калмашапада, кращий серед царів, довідався, що мудрець, який прокляв його, був сином ріши Васіштхи, який величчю своєю нагадував самого Васіштху. А Вішвамитра тоді, непомітно, о бгарато, наблизився до них обох, бажаючи зробити собі приємне. А кращий з царів, проклятий Шактою, вдався тоді до заступництва Шакти, славив його з метою власкавлення. Довідавшись думки царя, о нащадку Куру, Вішвамитра тоді наказав ракшасу вселитися в царя. І внаслідок прокльону кращого брахмана й веління Вішвамитри, ракшас по імені Кімкара, увійшов тоді в царя. І, дізнавшись, що він одержимий ракшасом, Вішвамитра, найкращий з пустельників, вийшов з того місця, о приборкувачу ворогів! А цар той, намагаючись захиститися, коли входив у нього ракшас, важко змучений ним, перестав узнавати самого себе.

І ось якийсь двічінароджений побачив одного разу того царя, що прямував знову в ліс, і, голодний, попросив у нього м'ясної поживи. Тому двічінародженому відповів тоді царственний мудрець, заступник друзів, втішаючи його: «Посидь тут хвильку, о брахмане! Повернувшись, я дам тобі їжу, яку ти бажаєш». Сказавши так, цар вийшов, а кращий з двічінароджених залишився там. Однак те, про що просив брахман, у царя вилетіло з голови. Увійшовши потім у свої покої, володар мужів ліг спати. Але, вставши опівночі, він велів привести скоріше кухаря. І сказав йому цар, згадавши про свою обіцянку брахманові: «Йди у те місце, там чекає мене брахман, бажаючи одержати їжу. Дай йому м'ясної їжі».

Одержавши такий наказ, кухар, не знайшовши ніде м'яса, засмучений, повідомив тоді про те царю. Цар же, одержимий ракшасом, без усякого коливання сказав кухареві, повторюючи знову й знову: «Так нагодуй його людським м'ясом!». Сказавши «добре», кухар відправився тоді в місце, де орудували кати й, без усяких побоювань, узяв поспішно людського м'яса. Приготувавши його належним чином і приправивши вареним рисом, він скоріше подав ту їжу голодному брахманові-подвижнику. А той, кращий з двічінароджених, побачивши своїм довершеним зором, що їжа та неїстівна, з очима повними гніву, сказав: «Позаяк цей підлий цар дає мені нечисту їжу, то в нього самого, безглуздого, з'явиться велика пристрасть до неї. І, полюбивши людське м'ясо, як колись напророкував Шакті, він буде блукати по цій землі, наводячи жах на всіх істот». Позаяк прокляття на цього царя було накладено двічі, воно зробилося дуже сильним. Одержимий силою ракшаса, він зовсім втратив тоді свій розум.

Незабаром після того, о бгарато, кращий з царів, Калмашапада, чиї почуття були відняті ракшасом, побачив Шакті й сказав йому: «Позаяк це нечуване прокляття накладене на мене тобою, то я з тебе і почну поїдати людей». Сказавши так, він негайно позбавив життя Шакті та з'їв його, як пожирає тигр улюблену тварину. Побачивши, що Шакті вбитий, Вішвамитра знову тоді наказав цьому ракшасу, яким був одержимий цар, покінчити з іншими синами Васіштхи. І він зжер інших синів шляхетного Васіштхи, які разом зі

старшим складали сотню, — подібно тому як розлютований лев пожирає жалюгідних тварин. Васіштха ж, почувши, що його сини знищені за підбуренням Вішвамитри, зніс ту скорботу подібно тому, як велика гора витримує землю. Той найбільший серед пустельників і кращий з мудрих зважився на самогубство, але й не подумав погубити рід Кушики. І блаженний ріші кинувся вниз із вершини гори Меру, але впав головою на кам'янисте підніжжя її, немов на купу бавовни. І коли він не вбився від такого падіння, о пандаво, блаженний ріші, розіклавши в дрімучому лісі вогонь, увійшов у нього. Але й тоді не спалив його пожиратель жертв, хоча й палав сильно, бо навіть палаючий вогонь, о вбивце ворогів, був для нього прохолодним. Тоді великий пустельник, згорьований, побачив море й прив'язавши на шию важкий камінь, кинувся у воду. Але силою морської хвилі великий пустельник був викинутий на берег. І, засмучений, він вернувся тоді у свій ашрам.

Так вістить розділ сто шістдесят шостий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 167

Гандхарва вів далі:

Побачивши ашрам, пустельник, котрий втратив синів, скорботний, знову вийшов звідти. І він побачив ріку, наповнену за час дощів свіжою водою, о Партхо! Вона несла безліч різних дерев, що виросли на її берегах. Охоплений горем, о нащадку роду Пуру, він знову поринув у думки, мислячі: «Я зміг би потонути в її воді». Тоді, зв'язавши себе міцно мотузками, великий пустельник у сильній скорботі кинувся у воду цієї великої ріки. Але річка, розірвавши його пута, о нищителю ворожих військ, викинула подвижника на берег і визволила його від пут. Позаяк великий ріші, що звільнився від пут, врятувався, він нарік ім'я тій річці — Віпаша («Рве пута»).[14] Але його розум був занурений у сум, і він не міг залишатися на одному місці. Тоді він почав блукати горами, уздовж рік і озер. І ось ріші побачив ріку Хаймаваті,[15] яка кишить лютими крокодилами, і кинувся в її потік. Але ця краща з рік, вважаючи того брахмана рівним вогню, розлилася на сто потоків, тому вона й стала відома як Шатадру (*«Поточна сотнею потоків»*). Побачивши себе знову на сухім місці, він вигукнув: «О леле, я не можу вмерти, покінчивши сам із собою!», і знову пішов у свій ашрам. І в той час як він наближався до ашраму, за ним пішла його невістка Адрішьянті. І ось коли вона підійшла близько до нього, він почув позаду звуки читання Вед, прикрашених шістьма ведангами, що ясно передавали зміст. «Хто це іде за мною?» — спитав він. І йому невістка сказала у відповідь: «Я — Адрішьянті, о блаженний, дружина Шакті, самітниця, що віддається подвижництву».

Васіштха мовив:

О дочко, чий це голос я чув, що читав Веди з ангами, схожий на голос Шакті, який точно так само читав колись Веди з ангами?

Адрішьянті сказала:

Це зародок, зачатий у моєму лоні від Шакті, твого сина. Уже дванадцять років, як він повторює тут Веди, о Муні!

Гандхарва вів далі:

І коли це почув Васіштха, найбільший мудрець, він зрадів і, вигукнувши: «В мене є потомство!» — відвернувся від смерти, о Партхо! Потім він зі своєї невісткою повернувся у свій ашрам, о бездоганний!

Одного разу він побачив Калмашападу, що сидів у безлюдному лісі. І цар той, о бгарато, як тільки побачив пустельника, в люті встав і, одержимий страшним ракшасом, захотів відразу з'їсти його. Адрішьянті ж, побачивши перед собою того, хто вчинив страшні справи, тремтячим від страху голосом сказала так Васіштсі: «О блаженний, цей страшний ракшас із дрюком у руці підходить сюди немов сам бог смерти із грізним жезлом. О великий, ніхто інший на землі, крім тебе, не в силі зараз відвернути його, о найкращий з усіх знаючих Веди! Захисти мене, о блаженний, від цього лиходія, що жахає своїм виглядом, бо безсумнівно, той ракшас намірився зробити це для того, щоб з'їсти обох нас.

Так вістить розділ сто шістдесят сьомий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 168

Васіштха мовив:

Не бійся, о дочко! Тобі анітрошки не слід боятися ракшаса. Це не ракшас, в якому ти готова бачити навислу небезпеку. Це цар Калмашапада, могутній і відомий на землі. В такій жахливій подобі він живе в цій частині лісу.

Гандхарва провадив:

Бачачи, що він наближається до них, мудрець Васіштха, величний і могутній, зупинив його вигуком «хум»,[16] о бгарато! І потім, окропивши його водою, освяченою мантрами, він позбавив найкращого царя від страшного ракшаса. Протягом дванадцяти років він був скований силою прокляття сина Васіштхи, подібно тому як сонце під час затемнення буває захоплене Рахою. Врятований від ракшаса цар опромінив тоді той великий ліс своїм блиском, подібно тому як опромінює сонце вечірню хмару. Віднайшовши знову свідомість, цар із шанобливо складеними долонями вітав Васіштху й сказав кращому з мудреців: «Я син

Судаси, о величний, той, для кого ти робиш жертвопринесення, о кращий з двічінароджених! У цю хвилину чого ти бажаєш? Скажи, що я повинен зробити для тебе?».

Васіштха сказав:

Те, чого я бажав, уже здійснилося в належний час. Йди у своє царство й керуй ним, і брахманів, о володарю народу, ніколи не ображай.

Цар сказав:

Я не буду ніколи, о брахмане, ображати великих брахманів. Слухняний твоєму велінню, я завжди буду шанувати двічінароджених. О кращий з двічінароджених, я бажаю отримати від тебе дарунок, завдяки якому я зміг би звільнитися від свого обов'язку перед родом Ікшваку, о найкращий серед знавців Вед! Бо я бездітний, зволь, заради продовження роду Ікшваку, вступити у зв'язок з моєю улюбленою старшою дружиною, яка відрізняється гарною поведінкою, красою і чеснотами.

Гандхарва вів далі:

«Дам», — сказав у відповідь царю, тому могутньому лучникові, Васіштха, незмінний у правді й кращий серед двічінароджених. Потім Васіштха, володар усіх людей, о бездоганний, відправився разом з ним у найпрекраснішу з усіх столиць, знамениту в усьому світі Айодхью.[17] Назустріч йому, безгрішному й великому духом, вийшли з радістю всі піддані, як небожителі — назустріч Всевишньому. Незабаром цар у супроводі шляхетного Васіштхи вступив у доброчесну столицю. Жителі Айодхьї дивилися на нього, о царю, немов на сонце, яке сходить в місяці Пушья (*грудень-січень*). А він, найпрекрасніший серед прекрасних, наповнив Айодхью своїм блиском, як наповнює місяць, що зійшов на небесний простір в осінню пору. І те чудове місто, з политими й підметеними вулицями, прикрашене прапорами, що майорять вітром, тішило серце царя. Завдяки йому, о нащадку Куру, столиця виглядала тоді мов Амараваті,[18] коли в ній перебуває Шакра. І коли цей цар царів увійшов у своє місто, цариця, на його веління наблизилася до Васіштхи. І великий мудрець Васіштха, кращий серед кращих, у сприятливий для зачаття час зійшовся з тією царицею за небесним визначенням. Коли ж вона зачала, той найчудовіший пустельник, вшанований царем, повернувся у свій ашрам. Вона ж усе не могла народити на світ того зародка, хоча й виношувала його протягом довгого часу. Тоді за допомогою гострого каменю вона розпорола своє черево. І ось через дванадцять років після зачаття з'явився на світ той тур серед чоловіків, царственний мудрець по імені Ашмака,[19] який заснував місто Потану.[20]

Так вістить розділ сто шістдесят восьмий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 169

Гандхарва вів далі:

А тим часом Адрішьянті, що перебувала в ашрамі, народила сина, о царю, продовжувача роду Шакті, немов це був другий Шакті. І бик серед пустельників Васіштха, сам зробив для свого онука обряди, пов'язані з його народженням, та інші церемонії. Позаяк пустельник Васіштха, уже близький до смерти, був утриманий від неї тією дитиною, що була тоді в утробі, те немовля стало відоме у світі під іменем Парашара (*«Визволитель від смерті»*). І благочестивий, він вважав Васіштху батьком із самого свого народження й ставився до нього як до батька. Одного разу, о Каунтейє, він назвав батьком благочестивого мудреця Васіштху в присутности своєї матері Адрішьянті, о приборкувачу ворогів! З очима повними сліз, Адрішьянті, чуючи від нього сповнене значення солодке слово «тато», сказала йому: «Не говори йому «тату, тату, тату»! Не батько тобі великий пустельник. Твій батько, о сину, був з'їдений ракшасом у лісі. А кого ти вважаєш батьком, той не батько твій, о бездоганний! Він, шляхетний, батько великого твого батька». І коли було так сказано, цей шляхетний ріши, правдомовний і кращий з мудреців, засмутився і вирішив знищити увесь світ. Слухай же про те, якими доводами удержав його, великого духом, коли він прийняв таке рішення, великий подвижник Васіштха.

Васіштха мовив:

Був на землі цар, відомий під іменем Крітавірья.[21] У цього тура серед царів, за життя, жерцями були нащадки Бхрігу, що знають Веди. По закінченню жертвопринесення соми, о милий, той володар народів зерном і багатствами вдосталь задовольнив тих, хто має переважне право на частування (*брахмани*). Коли ж цей тигр серед царів відправився на небо, його нащадки потребували багатства. І, знаючи про багатство нащадків Бхрігу, усі ті царі, під виглядом жебраків, прийшли тоді до них, найкращих з роду Бхрігу. Але одні нащадки Бхрігу закопали в землю свої багатства та їжу, інші, відчуваючи страх перед кшатріями, роздали їх брахманам. Деякі ж нащадки Бхрігу, о сину, роздали свої багатства кшатріям, скільки ті хотіли, вбачаючи в цьому якийсь зміст. І ось, одного разу, о сину, одним кшатрієм, коли він рив землю у будинку якогось бхрігуїда, було випадково знайдене багатство. І те багатство побачили ті тури серед кшатріїв, ті, що зібралися там. Тоді, поглумившись над нащадками Бхрігу, могутні лучники вбили їх усіх гострими стрілами, хоча ті й вдалися були до їхнього захисту. Вони нишпорили по всій землі, вирізаючи їх аж до самих зародків.

В той час як винищували так нащадків Бхрігу, дружини їх, о сину, зі страху втекли на гору Хімаван. Одна з них, струнокостанна, зі страху зберегла в одному своєму стегні зародок великої сили, заради

продовження роду свого чоловіка. І ту брахманку, що сяяла своєю красою, побачили ті кшатрії. І ось зародок той, розірвавши стегно брахманки, вийшов звідти, засліплюючи очі кшатріїв, ніби сонце опівдні. Втративши зір, вони почали були тоді блукати ущелинами гір. Змучені страхом і маючи даремні прагнення, ці тури серед кшатріїв вдалися тоді, щоб повернути собі зір, до захисту тієї бездоганної брахманки. І сказали їй, обдарованій великою долею, збентежені кшатрії, скорботні та позбавлені сили зору, немов вогні зі згаслим полум'ям: «Твоєю милістю, нехай кшатрії повернуть зір. Відмовившись від гріховних діянь, ми всі підемо по домівках. Разом зі своїм сином, зволь виявити всім нам милість. Ти повинна врятувати царів поверненням їм зору!».

Так вістить розділ сто шістдесят дев'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 170

Брахманка рекла:

Я не позбавляла вас зору, о сини, і не гніваюся. Але ця дитина, породжена зі стегна, о бхаргави, звичайно розгнівана на вас. Безсумнівно, о сини, це він, великий духом, одібрав з люті у вас зір, пам'ятаючи про вбитих вами родичів. Коли ви, о сини, убивали навіть зародки нащадків Бхрігу, я цілу сотню років тримала у своєму стегні цей зародок. Усі Веди разом із шістьма ангами увійшли в нього, коли він був ще в утробі й жадав знову подарувати радість Бхрігу. Він, звичайно, прагне вбити вас внаслідок гніву за вбивство вами його батька. Його чудовою силою ви позбавлені очей. Тож просіть його, о сини, кращого з синів, породженого з мого стегна. Якщо ви припадете до його стіп, він змилостивиться й поверне вам зір.

Гандхарва сказав:

І коли так було сказано, усі царі звернувшись до нього, народженого зі стегна, сказали: «Будь ласка!». І він виявив свою милість. І, найдобріший, він став відомий у трьох світах під іменем Аурва («народжений зі стегна»), бо народився, розірвавши стегно. Тоді царі, отримавши свій зір, відправилися по домівках, а цей пустельник, нащадок Бхрігу, задумав скорити увесь світ. Великий духом, спрямував він свої думки на повне знищення усіх світів. Бажаючи вшанувати загиблих бхрігуїдів, він, кращий з нащадків Бхрігу, заради знищення усіх світів приступився до виконання великого аскетичного подвигу. І він ввергнув у страх усі світи разом з богами, асурами й людьми тим суворим і великим подвигом, бажаючи порадувати своїх предків. Тоді всі предки, мій милий, довідавшись про нього, найкращого з роду Бхрігу, з'явилися зі світу покійних і сказали йому таке слово:

«О Ауравo, ми побачили твою могутність. Ти був суворий у своєму подвигу, о сину! Будь же милостивий до світів, охолоди свій гнів! Адже тоді, о сину, усі святі нащадки Бхрігу допустили свою загибель від рук згубників кшатріїв зовсім не тому, що вони були беззахисними. Коли від довгого життя нас здолала втома, тоді для нас самих, о сину, була бажана наша загибель від кшатріїв. Адже й те багатство, зарите кимось у хаті нащадка Бхрігу, було заховане тоді з наміром викликати гнів кшатріїв. Який нестаток у багатстві міг бути для нас, котрі жадали досягти неба, о кращий з двічінароджених?! А коли смерть не змогла прийняти всіх нас, нами тоді був придуманий, о сину, вірний спосіб. Чоловік, що вбив себе, мій милий, не досягає святих світів, тому, розсудивши так, ми не позбавили самі себе життя. Те, що ти бажаєш зробити, о сину, невгодне нам. Відверни ж свою думку від гріха — від скорення всього світу, бо ні кшатрії, ні сім світів, о сину, не можуть знищити силу нашого подвигу. Приборкай же народжений гнів!».

Так вістить розділ сто сімдесятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 171

Аурва відповів:

Та обітниця, о батьки, яку я дав тоді у гніві заради знищення всього світу, нехай не буде для мене даремною. Адже коли гнів і обітниця в мене даремні, я не в змозі буду жити, бо гнів, якщо не дати йому вихід, спалить мене, немов вогонь спалює сухе поліно. Та людина, яка з якої-небудь причини має стишити свій гнів, не здатна належним чином оберегти три цінності — закон, користь і любов. Гнів, якщо він буде виявлений у належнім місці царями, що бажають досягти неба, приборкує негідних і оберігає гідних. Перебуваючи ще в стегні своєї матері у вигляді зародка, я чув крик матерів бхрігуїдів під час винищення їх кшатріями. Коли людьми разом з безсмертними була допущена загибель нащадків Бхрігу, навіть до зародків, від рук мерзенних кшатріїв, мене тоді обійняв гнів. Наші вагітні матері, а також батьки, від страху не могли знайти собі заступника в усіх світах. І коли дружинам нащадків Бхрігу ніхто не допоміг, моя свята мати зберегла мене в одному своєму стегні. Адже якщо є хоч один, хто противиться злу, то тоді в усіх світах не може народитися той, хто творить зло. А коли лиходій ніде не зустрічає кари, тоді багато їх стоїть на світі у злих справах. Хто, володіючи силою, не припиняє зла, хоча й знає про нього, той, володіючи владою, стає причетним до тієї провини. Раз царі і володарі, здатні врятувати моїх батьків, не змогли врятувати їх, думаючи про приємне життя, то я, розлютившись на них і зробившись тепер володарем світів, не в змозі коритися вашим словам. Якщо я, ставши володарем, стану зневажати цим своїм положенням, у людей знову виникне велика небезпека перед насильством. Цей вогонь, породжений моїм гнівом, жадає поглинути світи і

якщо його стримати, то він спалить мене самого своєю силою. Я знаю, що ви прагнете блага для усіх світів. Тому, о володарі, визначте, що може бути благом для світів і для мене.

Предки рекли:

Вогонь, породжений твоїм гнівом і який прагне поглинути світи, випусти у воду, бо світи ґрунтуються на воді, увесь світ створений з води. Тому випусти у воду цей вогонь твого гніву, о кращий з двічінароджених! О брахмане, нехай цей вогонь, що йде від твого гніву, перебуває, якщо бажаєш, у великому океані, поглинаючи його води, бо вважають, що світи створені з води. Отже, о бездоганний, ця обітниця твоя буде дійсною, а світи, разом з безсмертними, не підуть до загибелі.

Васіштха сказав:

Тоді, мій милий, Аурва випустив той вогонь, породжений гнівом, ув оселю Варуни, і поглинув він воду у великому океані, перетворившись на голову величезного коня, про що знають знавці Вед. Вивергаючи з пащі той вогонь, вона поглинає воду у великому океані. Тому ти не повинен руйнувати світи, о Парашаро, знавцю найвищих законів. Хай буде тобі благо, о кращий з володарів знання!

Так вістить розділ сто сімдесят перший в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 172

Гандхарва вів далі:

І коли так було сказано шляхетним Васіштхою, брахман-мудрець Парашара втримав свій гнів від руйнування всього світу. І цей ріші, син Шакті, обдарований великою силою й кращий зі знаючих Веди, зробив тоді жертвопринесення ракшаса. І спалив великий пустельник, коли відбувалося жертвопринесення, — ракшасів, старих і молодих, пам'ятаючи про вбивство свого батька Шакті. І не втримав його Васіштха від винищування ракшасів, бо вирішив про себе: «Я не повинен порушити його другу обітницю». Великий пустельник Парашара під час цього жертвопринесення сидів перед трьома палаючими вогнями, і сам був подібний четвертому вогневі. І в той час як відбувалося, як слід, те бездоганне жертвопринесення, від нього освітився небокрай, немов він був осяяний сонцем коли розсіялися хмари. А Васіштха й усі інші пустельники вважали його за блиском, другим сонцем, що сяяло в небі. Тоді шляхетний мудрець Атрі, бажаючи закінчити те жертвопринесення, важке виконанням для інших, з'явився туди. Також і Пуластья, Пулаха і Крату [22] прийшли на велике жертвопринесення, о згубнику ворогів, бажаючи життя ракшасам. І Пуластья з приводу винищення ракшасів, о туре з роду Бгарати, мовив таке слово, о Партхо, Парашарі, приборкувачу ворогів:

«Сподіваюсь, мій сину, що немає в тебе перешкод у цій справі, а чи сам ти радий, о сину, винищуючи всіх ракшасів, невинних і невідаючих про смерть твого батька? Це поголовне винищення істот, о кращий з усіх хто робить жертвопринесення соми, є для мене найбільшим беззаконням. Найчудовіший з усіх, о Парашаро, ти робиш це, цар же Калмашапада бажає піднестися на небо. А сини великого пустельника Васіштхи, молодші брати Шакті, усі вони, сповнені радости, радіють разом з богами. Усе це відомо Васіштсі, великому пустельнику! А ти, мій сину, при цьому жертвопринесенні зробився лише засобом винищення благочестивих ракшасів, о нащадку сина Васіштхи! Припини ж це жертвопринесення, і хай буде тобі благо! Нехай же воно буде закінчене тобою!».

Після того як було сказано так Пуластьєю і мудрим Васіштхою, Парашара, син Шакті, припинив тоді жертвопринесення. І пустельник випустив тоді вогонь, зосереджений для жертвопринесення всіх ракшасів, у великий ліс на північному схилі Хімавану. І той вогонь видно там навіть тепер! Він пожирає ракшасів, дерева й камені в кожну чверть місяця.

Так вістить розділ сто сімдесят другий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 173

Арджуна спитав:

З якої причини цар Калмашапада наказав своїй дружині піти до духовного наставника, кращого зі знавців Вед? І чому той великий Васіштха, знаючи найвищий закон, прийнятий між людьми, вступив тоді в недозволений зв'язок із нею? Про все це зволь розповісти мені, котрий питає тебе.

Гандхарва відповів:

О нескоримий, довідайся ж про те, про що ти запитуєш мене відносно Васіштхи і царя, підкорювача ворогів. Мною було розказано тобі раніше, о кращий з роду Бгарати, як був проклятий той цар шляхетним Шакті, сином Васіштхи. Підпавши під владу прокльону, той приборкувач ворогів, з очима, повними гніву, пішов з міста в супроводі своєї дружини. І, пішовши зі своєю жоною в безлюдний ліс, він блукав там. Вражений прокльоном, никав він лісом наповненим стадами різних антилоп і всілякими тваринами, що буяв був різноманітними деревами, чагарниками й в'юнкими рослинами та гучав страшним ревінням. Одного разу, голодний і сильно стомлений пошуками їжі, він побачив біля якогось лісового потоку брахманку й брахмана, які кохалися. І, побачивши їх, які, перелякані, не досягли своїх бажань і пустилися навтьоки, цар піймав брахмана. А брахманка, бачачи, що муж її схоплений, промовила тоді: «Почуй моє слово, о благочестивий царю, яке я скажу тобі. Відомо усьому світові, що ти походиш із сонячного роду, що ти

пильно дотримуєшся закону і відданий служінню наставникам. Але ти одержимий прокльоном, о нескоримий, і не повинен робити гріха. Сьогодні, коли настав у мене час, сприятливий для зачаття, я кохалася зі своїм чоловіком. Але ж я із чоловіком ще не задовольнила своїх бажань. А бажання народити дітей в мене велике. Змилуйся ж, о кращий з царів, — відпусти мого чоловіка!». В той час як вона голосно волала так, цей лютий лиходій з'їв її чоловіка, подібно тому як тигр пожирає бажану здобич. А в неї, охопленої гнівом, упала на землю сльоза. І з неї виник вогонь і, палаючи, він спалив те місце. Тоді брахманка, зажурена і пригноблена загибеллю свого мужа, в гніві прокляла царственого мудреця Калмашападу: «Позаяк, о низький, сьогодні на моїх очах безжалісно ти пожер мого славетного мужа й володаря, коли моє бажання не було задоволене, то й ти, о негідний, вражений моїм прокльоном, негайно втратиш життя своє, коли наблизишся до своєї дружини в сприятливий для зачаття час. А дружина твоя, з'єднавшись із мудрецем Васіштхою, сини якого знищені тобою, народить сина. І син той буде продовжувачем твого роду, о знехтуваний царю!».

І, проклявши так того царя, вона, чиста, яка походила з роду Ангіраса, увійшла в його присутности в палаючий вогонь. А славний Васіштха довідався про це завдяки своєму чарівному знанню й великій аскетичній силі, о приборкувачу ворогів! Потім, згодом, цар, врятований від першого прокльону, наблизився до своєї жони Мадаянті в підхожий для зачаття час, але був стриманий нею, бо затьмарений другим прокльоном цар не згадав тоді про нього. І, почувши слово своєї цариці й згадуючи про те прокляття, кращий з царів тоді сильно страждав. Із цієї причини, цар, вражений прокльоном, запропонував Васіштсі породити потомство від своєї дружини, о кращий з роду Бгарати.

Так вістить розділ сто сімдесят третій в Адіпарві великої Магабгарати.

КІНЕЦЬ ОПОВІДІ ПРО ЧИТРАРАТХУ

КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ЧИТРАРАТХУ

[1] *Прішаті — букв. «невістка Прішати», батька Друпади; прізвисько дружини Друпади.* (вгору)

[2] *Сомашраваяна — назва місця паломництва на березі Ґанги.* (вгору)

[3] *Відповідно до індійської міфології, ріка Ґанга, дочка Гімалая, спочатку протікала на небесах. Як розповідають легенди, одного разу цар Сагара, правитель Айодхьї, вирішив зробити урочисте жертвопринесення коня, що і був випущений на волю під охороною царського онука Аншумана. Але в день жертвопринесення кінь був викрадений Індрою. На пошуки коня цар Сагара послав шістдесят тисяч своїх синів. Не знаходячи ніде коня вони вирішили добратися до пекла й почали рити землю, просуваючись на північний схід. Там вони побачили ріши Капілу й жертовного коня, що був прив'язаний за ним. Обвинувачений синами Сагари у викраденні коня, Капіла, ні в чому невинний, вогнем свого гніву перетворив їх на попіл. Від Гаруди, царя пернатих, Аншуман довідався про долю синів, яких можливо було оживити лише водами небесної Ґанги. Пройшло багато років і царем стає Бхагіратха, онук Аншумана. Доручивши своє царство радникам, він почав робити подвиги для зведення Ґанги на землю. Через тисячу років Брахма почув благання, і Ґанга впала із небес на землю. Вона потекла по землі й оживила синів Сагари, які, перетворившись на синів Бхагіратхи, відправляються на небеса. Ґанга потекла далі й проникла у пекло. Води Ґанги, що заповнили величезну яму вириту синами Сагари, утворили океан названий Сагара, що й означає: «місце синів Сагари». Таким чином, Ґанга протікає на небесах, на землі й у пеклі, тому часто зветься: «Поточна трьома шляхами».* (вгору)

[4] *Чакшуши — букв. «заснована на зорові».* (вгору)

[5] *Вішвавасу — міфічний володар гандхарвів на небі Індри.* (вгору)

[6] *Вадава — божественна кобилиця Ашвіні.* (вгору)

[7] *Аншуман — букв. «променистий», епітет Сонця.* (вгору)

[8] *Саудаміні — букв. «породжена щедрою хмарою», назва блискавки, що відрізняється особливою красою.* (вгору)

[9] *Каньякубджа — стародавня назва Канауджа, розташованого на західному березі Калінади, в 11 км вище від злиття її з Ґангою в районі Фаррукхабада, ув Об'єднаних Провінціях. Каньякубджа була столицею царя Гадхи й місцем народження Вішвамитри.* (вгору)

[10] *Гадхі — цар у Каньякубджі; батько Вішвамитри й син Кушики.* (вгору)

[11] *Шість соків, тобто солодкий та інші.* (вгору)

[12] *Через явну умовність опису й невідповідності між вказівками коментаторів, можна це місце розуміти так: шість видатних членів - це рога, хвіст, підгрудок, вим'я, голова й шия; три широкі - груди, спина, чоло; п'ять округлих членів - морда, живіт, боки, стегна й копита.* (вгору)

[13] *Пахлави — народ, ототожнений з парфянами або персами, які населяли Мідію або Країну Пахлава; Шабари — гірське плем'я, що жило на Деккані; Шаки — народ, ототожнений зі скіфами, які панували на північному-заході Індії; Кирати — лісові й гірські племена, що жили полюванням і вважалися шудрами або млеччхами. Вони населяли область від Непалу до крайнього сходу; Драміди — те ж, що й Драміли і Дравіди - назва народів, що населяли однойменну країну на півдні Індії; Сінхали — народ, що жив на острові Цейлоні; Дарадн — народ, що населяв країну в Хіндукуші на кордоні Кашміру, що ототожнений з нинішнім Дардістаном.* (вгору)

[14] *Віпаша — старожитня назва однієї з п'яти рік у Пенджабі, що нині називається Біас.* (вгору)

[15] *Хаймаваті — букв. «плине з Гімалаїв», «Гімалайка», первісна назва ріки Сетледж у Пенджабі, що також називалася Шатадру.* (вгору)

[16] *Хум — вигук, що висловлює відразу, осудження, лайку.* (вгору)

[17] *Айодхья — древня назва Аудха й столиці царів сонячної династії.* (вгору)

[18] *Амараваті — місцеперебування богів і столиця Індри, котра, згідно легенд, була по сусідству з горою Меру й відрізнялася великою пишнотою.* (вгору)

[19] *Ашмака — букв. «породжений за допомогою каменю».* (вгору)

[20] *Потана — стародавня назва міста Пайтхана, або Паттані, розташованого на північному березі Годаварі в районі Аурангабада. Вона була столицею царства Ассакі (Ашмакі) або Магараштри.* (вгору)

[21] *Крітавірья — син Дханаки й батько Арджуни-Картавірьї.* (вгору)

[22] *Пуластья, Пулаха і Крату — імена древніх мудреців, духовних синів Брахми, котрі також вважаються Праджапаті (володарями створінь).* (вгору)

ОПОВІДЬ ПРО СВАЯМВАРУ ДРАУПАДІ

Розділ 174

Арджуна мовив:

О гандхарво, назви такого знавця Вед, який міг би бути підхожим для нас домашнім жерцем, бо ти знаєш усе.

Гандхарва сказав:

В лісі, біля місця священних омивань Уткочака,[1] віддається покаянню Дхаумья, молодший брат Девали. Його оберіть, якщо бажаєте.

Вайшампаяна вів далі:

Тоді Арджуна, зрадівши, віддав, як домовлено, вогняну зброю гандхарву і сказав йому таке слово: «Нехай коні залишаться поки при тобі, о кращий з гандхарвів, у потрібний час я візьму їх, хай буде тобі щастя!». Пандави й гандхарва, вшанувавши один одного, відправилися куди бажали від чудового берега Бхагіратхи. Потім, прийшовши до місця омивань Уткочака, в ашрам Дхаумьї, пандави обрали того Дхаумью домашнім жерцем, о нащадку Бгарати! Дхаумья, кращий з усіх знавців Вед, прийняв їх, запропонував їм воду для омивання ніг, лісові плоди й коріння, та погодився бути домашнім жерцем. Тоді пандави, обравши того брахмана, почали вважати своє багатство й царство вже повернутими, а сваямвару царівни Панчали — уже виграною. І вони, тури з роду Бгарати, маючи шостим супутником свою матір, вважали, що вже мають заступника, бо одержали такого наставника. І він, шляхетний розумом, знавець справжнього змісту Вед, зробився їхнім наставником. І всевідаючий, знавець закону став жерцем партхів.[2] І він вважав уже, що ці герої, наділені розумом, хоробрістю, силою й стійкістю, як другі боги, за законом одержали своє царство. Тоді ті володарі людей, отримавши від нього благословення, вирішили відправитися всі разом на сваямвару царівни Панчали.

Так вістить розділ сто сімдесят четвертий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 175

Вайшампаяна мовив:

Тоді ці тигри серед мужів, п'ятеро братів пандавів, відправилися подивитися на Драупаді й велике та чудове свято. Прямуючи разом із матір'ю, приборкувачі ворогів, тигри серед мужів, побачили безліч брахманів, котрі юрбами прямували дорогою. І тих пандавів, о царю, запитали брахмани, що дотримувалися обітниць помірности: «Куди ви йдете й звідки ви прийшли?».

Юдхіштхіра відповів:

О ви, подібні богам, знайте, що ми єдиноутробні брати, які йдуть з Екачакри разом із матір'ю.

Брахмани сказали:

Ідіть сьогодні ж до панчалів, у двір Друпади. Там відбудеться велика сваямвара, на якій буде роздано дуже багато добра. Ми всі також ідемо туди. Там має бути надзвичайне й велике свято. У Яджнясени, шляхетного Друпади, є дочка, що народилася із середини жертовного вівтаря. Її очі подібні пелюсткам лотосу. Прекрасна і бездоганна, вона ніжна й розумна. Вона сестра доблесного Дхріштадьюмни, міцнорукого супротивника Дрони, який народився в кольчузі, з мечем, стрілами й луком, з палаючого вогню, сам подібний вогневі. Його сестра Драупаді має бездоганне тіло і тонкий стан, від неї йдуть пахощі, мов од пелюсток блакитного лотосу, і поширюються на цілу крошу. Ми йдемо подивитися на цю дочку Яджнясени, яка нетерпляче очікує часу вибрати чоловіка, — і велике свято, подібне святу богів. Царі й царевичі, що роблять жертвопринесення і роздають щедрі дарунки та вивчають Веди, чисті й шляхетні, які дотримуються обітниць, юні й прекрасні — могутні вої-колісничні, володарі зброї, з'їдуться туди з різних країн. І ці володарі мужів, щоб здобути собі перемогу, будуть роздавати різні дарунки: гроші, корів, їжу й усіляке добро. І, одержавши все це, побачивши сваямвару і прийнявши участь у цьому святі, ми відправимося тоді куди побажаємо. Лицедії, розповідачі казок і танцюристи, сути й промовці та, могутні атлети зберуться з різних країн. Задовольнивши в такий спосіб свою цікавість, побачивши видовища і одержавши що можна, ви, о шляхетні, потім відправитеся разом з нами. Побачивши вас усіх, прекрасних ніби самі боги, котрі будуть там, Крішна, може статися, обере одного з вас, кращого з усіх. Цей твій брат з могутніми руками, щасливий і прекрасний, який бореться у двобоях, можливо здобуде величезне багатство.

Юдхіштхіра мовив:

О, ми всі підемо разом з вами подивитися на чудесне й велике свято — на сваямвару цієї діви!

Так вістить розділ сто сімдесят п'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 176

Вайшампаяна вів далі:

Коли так було сказано, пандави, о Джанамеджайє, пішли дорогою у країну південних панчалів, яку оберігав цар Друпада. Тоді пандави, о царю, побачили дорогою шляхетного і безгрішного Двайпаяну, обдарованого чистою душею. Вшанувавши його почестями, як належить, і підбадьорені ним, вони по закінченню бесіди, з його дозволу, відправилися в столицю Друпади. Оглядаючи чарівні ліси й озера, могутні вої-колісничні, повільно йшли, зупиняючись то в одному, то в іншому місці. Старанні у вивченні Вед і чисті, милі й приємнослівні, нащадки Куру досягли нарешті, країни панчалів. Побачивши їх столицю і фортецю, пандави поселилися там у будинку гончара. Там вони вели набожний спосіб життя збираючи милостиню. І цих героїв, що прибули туди, люди зовсім не впізнали.

У Яджнясени було завжди бажання видати Крішну за пандава Кірітіна, але про це він нікому не казав. І цар панчалів для того, щоб розшукати синів Кунті, о Джанамеджайє, велів виготовити тугий лук, який ніхто не міг зігнути, о бгарато! Крім того, він велів побудувати машину, здатну підніматися в повітря, а також золоту ціль, прикріплену до того спорудження.

Друпада сказав:

Хто натягне цей лук із тятивою, і, вправно простромить стрілами, випущеними з лука, ціль, той одержить мою дочку.

Вайшампаяна мовив:

Так цар Друпада сповістив усюди. Почувши це, усі царі зібралися туди, о бгарато! І великі мудреці, що бажають бачити сваямвару, і каурави, о царю, на чолі з Дурьйодханою і в супроводі Карни, та найчудовіші брахмани з різних країн, прибули туди. І ці юрби царів були прийняті з пошаною великим Друпадою. Тоді всі городяни, шумлячи подібно морю, зійшли на підвищення. Царі ж ті розташувалися внизу. Арена красувалася на прекраснім рівнім місці східніше міста, оточена з усіх боків будинками. Вона була оснащена стінами і ровами, прикрашена воротами й арками, вкрита з усіх боків строкатим балдахіном. На ній розташувалися сотні музик. Сповнена пахощами чудового алое і окроплена сандаловою водою, вона була обвішана плетеницями квітів. З усіх боків вона була оточена заміськими палацами, мистецьки вибудуваними й високими, аж до неба, подібно вершині гори Кайласи. Палаци були увішані сітками з перлів на вікнах і прикрашені підлогами з дорогоцінних каменів, які з'єднувалися зі сходами, легкими для сходження, і були заставлені великими сидіннями та вкриті килимами. Вони були обвішані квітами й рослинами, незвичайними для сіл і наповненими пахощами алое. Білі на вигляд, вони нагадували лебедів і поширювали приємний запах на цілу йоджану. В них були сотні просторих дверей. Вони сяяли ложами й сидіннями. Оброблені в багатьох своїх частинах металом, вони нагадували собою вершини Гімалая.

І там, у різноманітних палацах, поселилися всі царі, що убралися в гарні шати, суперничаючи один з одним. Цих левів-царів, котрі розташувалися у тих великих світлицях, обдарованих великою силою й мужністю, величних і благочестивих, прикрашених чорним алое, які охороняють свої царства й улюблених народом за свої добрі й благі діяння, — тоді побачили жителі міст і сіл, які розмістилися всюди на чудових лавах заради задоволення побачити Крішну. А пандави разом із брахманами, сіли дивлячись на надзвичайну пишноту царя панчалів. І ті збори, о царю, приростали людом багато днів. Там роздавали багато коштовностей і красувалися блазні й танцюристи. І в той час як відбувалися ці чудові збори, на шістнадцятий день вийшла на арену Драупаді, з тілом, свіжим після купання, в прекрасному платті, убрана всіма прикрасами, несучи із собою велику оздоблену золоту посудину, о туре з роду Бгарати! Домашній жрець із роду сомаків — святий брахман, знавець мантрів, зробив тоді жертвоприносення вогню, діючи згідно ритуалу, ллючи пряжене масло. І, задовольнивши вогонь і сказавши брахманам «свасті!», він зупинив навколо всі музичні інструменти. І коли там запанувала тиша, Дхріштадьюмна, о володарю народів, зійшов тоді на сцену й голосом, глибоким мов громова хмара, сказав гучно таке слово, прекрасне і повне високого змісту:

«Дивіться на цей лук і на ці стріли. Слухайте мене усі царі: крізь отвір у цій мішені, влучте в ціль п'ятьма швидкими стрілами. Хто, володіючи високим походженням, прекрасною зовнішністю й силою, виконає цей важкий подвиг, тому буде сьогодні жоною ця сестра моя Крішна, — я речу правдиво». Так виголосивши їм, син Друпади потім почав казати Драупаді, називаючи імена, походження й заслуги всіх зібраних там царів.

Так вістить розділ сто сімдесят шостий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 177

Дхріштадьюмна казав:

Дурьйодхана, Дурвішаха, Дурмукха й Душпрадхаршана, Ююцсу й Ватавега, а також Бгімавегадхара; Уграюдха й Балакін, Канакаюс і Вірочана, Сукундала, Читрасена, Суварчас і Канакадхваджа; Нандака й

Бахушалін, Кундаджа і Віката — ці й багато інших сини Дхрітараштри, могутні герої, у супроводі Карни зібралися заради тебе. Числом сто прибули шляхетні тури — кшатрії. Шакуні й Бала, Врішака й Бріхадбала — це з'їхалися всі сини царя Гандхари. Ашватхаман і Бходжа — кращі з тих, хто володіє зброєю, шляхетні, гарно вбрані, також з'явилися заради тебе. Бріханта й Маніман та могутній Дандадхара; Сахадева, Джайятсена і Мегхасандхі з Магадхи; Вірата із двома синами: Шанкою і Уттарою; Вардхакшемі й Суварчас, та цар Сенабінду, і Абхібху разом із сином — чудовим Судаманом; Сумитра й Сукумара, Вріка й Сатьядхріті, Сурьядхваджа, Рочамана й Ніла, а також Читраюдха; Аншуман і Чекутана, та могутній Шреніман; Чандрасена, могутній син Самудрасени, і Джаласандха; батько й син — Суданда і Данда, Паундрака й Васудева та могутній Бхагадатта; Калінга й Тамраліпта, володар Потани, і могутній воїн-колісничний Шалья, цар мадрів, разом із синами: хоробрим Рукмангадою і Рукмаратхою; Сомадатта з роду Куру і троє його синів — могутні вої-колісничні, герої, прибули сюди: Бхурі, Бхурішравас і Шала. Судакшина — цар Камбоджи,[3] Дрідхадханван з роду Куру, Бріхадбала і Сушена, Шибі, син Ушинари; Санкаршана [4] і Васудева та могутній син Рукміні,[5] Самба й Чарудешна, Сарана й Гада, Акрура, Сатьякі й могутній Уддхава; Крітаварман, син Хрідіки, Прітху та Віпрітху, Відуратха й Канка, Саміка та Сарамеджайя, і хоробрий Ватапаті, Джхіллін та Піндарака й непереможний Ушинара — це названі тобі герої з роду Врішни. Далі: Бхагіратха, Бріхаткшатра й цар Синдху [6] — Джайядратха, Бріхадратха та Бахліка, і могутній воїн-колісничний Шрутаюс; Улука і цар Кайтава, Читрангада й Шубхангада, мудрий Ватсараджа, а також володар Косали.

Ці й багато інших володарів різних народів, славні на землі кшатрії, зібралися, о мила, заради тебе. Доблесні, вони будуть заради тебе стріляти у високу ціль. Хто з них влучить у цю ціль, того сьогодні ж ти повинна обрати за чоловіка, о чарівна!

Так вістить розділ сто сімдесят сьомий в Адіпарві великої Магабгарати

Розділ 178

Вайшампаяна вів далі:

І ті юні мужі, прикрашені сережками, що зібралися там, суперничаючи один з одним, піднімалися, зарозуміло пишаючись своєю зброєю і силою. Красою, доблестю і високим родом, своїми чеснотами і юністю, вони, сповнені гордости, нагадували собою гімалайських кремезних слонів, одержимих поривом тічки. З ревнощами дивлячись один на одного, вони, вцілені богом кохання, вигукуючи: «Ця Крішна моя!», раптово схоплювались із царських сидінь. І кшатрії, ті, що зібралися на арені з бажанням завоювати дочку Друпади, виглядали як сонми богів, котрі зібралися навколо Уми,[7] дочки царя гір. З тілами, пораненими стрілами бога кохання, із серцями, скореними Крішною, володарі чоловіків, вийшовши на арену, почали через дочку Друпади вважати ворогами навіть своїх друзів.

Туди з'явилися також і сонми богів на повітряних колісницях: Рудри й Адітьї, усі Васу та обоє Ашвінів, садхьї й марути всі, під проводом Ями і володаря багатства Кубери. Також дайтьї і супарни, та могутні змії; божественні мудреці, гухьяки, і чарани, Вішвавасу, Параду і Парвата, а також головні з гандхарвів разом з апсарами. Халаюдха [8] і Кешава, ті, хто очолює громади Врішни й Андхака, і кращі з роду Яду також взяли участь у видовищі, перебуваючи там очолені Крішною. І побачивши п'ятьох партхів, подібних п'ятьом збудженим слонам, привабленим лотосами, ніби це були п'ять вогнів, вугілля яких вкрилося золою, кращий герой з роду Яду (*Крішна*) задумався. І сказав він Рамі: «Це Юдхіштхіра, Бгіма і Джишну,[9] та два близнюка-героя». І повільно розглядаючи їх, Рама глянув на Джанардану,[10] задоволений у душі. Інші ж сини й онуки різних царів, з очима, серцями й усією своєю суттю прикуті до Крішни (*Драупаді*), з червоними вустами від скусаних губ, дивилися, вирячивши очі, на неї, яка ходила по арені. І ті міцнорукі партхи, і великодушні герої-близнюки, побачивши Драупаді, — були всі вражені стрілами бога кохання. І повітряний простір був наповнений божественними мудрецями, гандхарвами й супарнами, нагами, асурами й сіддхами. Повітря мліло було дивовижними запахами й чудовими вінками й бриніло голосними звуками та громом барабанів. І було там скупчення колісниць і усюди лунали звуки сопілок, лютень та інших музичних інструментів.

Тоді ті царі, намагаючись перевершити один одного перед Крішною, о царю, зібравши всі сили, не змогли навіть натягнути той могутній лук. Випробувавши свою силу, деякі царі були відкинуті тугим і пружним луком. Вони виглядали сумно, лежачи на землі без руху, з розбитими серцями. І тоді підняли лемент пригноблені царі, ті, у яких цим тугим луком були розбиті браслети й розламані сережки, а бажання мати Крішну стало нездійсненним. І коли серед юрби схвильованих людей царі зробилися предметом розмови, Джишну, доблесний син Кунті, виявив бажання натягнути той лук.

Так вістить розділ сто сімдесят восьмий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 179

Вайшампаяна провадив:

Коли царі відмовилися від спроб натягнути лук, із середовища брахманів піднявся тоді шляхетний Джишну. Побачивши Партху, подібного прапору Індри, що прямував до луку, головні з брахманів підняли крик, потрясаючи шкурами антилоп. Деякі з них були незадоволені, інші зраділі, а треті, досвідчені й

розумні, казали один одному: «Якщо славними у світі царями на чолі з Карною і Шальєю, могутніми й вправними у військовій науці, не був зігнутий лук, то яким же робом він може бути зігнутий простим юнаком, що не володіє зброєю й найслабший силою, о двічінароджені? Брахмани будуть осміяні серед усіх царів, якщо ця, допіру невдала справа через необачність не увінчається успіхом. Краще нехай він не виходить. Нехай йому заборонять натягати лук, бо він зважився на це або з марнославства, або із зухвалости, або ж необачно. І ми не будемо тоді осміяні ніким, не заслужимо зневаги, і в цьому світі не потрапимо в немилість царів!». Інші ж міркували так: «Цей прекрасний юнак, подібний хоботу царя слонів, із широкими плечима, з повними стегнами і руками, стійкістю своєю нагадує Хімаван. При такій його рішучости, ця справа здається здійсненна для нього. В нього є сила і велика завзятість. Якби він не мав сили, він сам не вийшов би. Немає жодної такої справи в трьох світах з усім, що є в них, рухомим і нерухомим, яку не міг би виконати брахман. Живучі тільки водою або повітрям, чи харчуючись плодами, і дотримуючись суворих обітниць, брахмани, хоча й слабкі, але ж не можуть бути перевершені по своїй духовній силі. Брахман не повинен бути предметом зневаги в початій справі, будь вона гарна чи ні, приємна чи ні, велика чи мала».

Тим часом як брахмани на різні лади міркували так, Арджуна зупинився поруч лука, незворушний мов скеля. Потім він обійшов лук зліва направо і схилившись чолом, приборкувач ворогів, обрадуваний, узяв його. Він натягнув його за кліп ока. І, узявши стріл з пів десятка, він простромив ціль, і вона впала через отвір на землю, раптово пробита навиліт. Тоді в повітряному просторі пролунали кличі, а серед зборів піднявся великий шум. І боги пролили дощ із чудових квітів на голову Партхи, нищителя ворогів. Усюди почали розмахувати верхнім одягом і пролунали вигуки. І пролилися там з небес із усіх боків зливи квітів. Загриміли сотні інструментів і барабани. Юрби сутів і співаків уславили героя солодкими голосами. Побачивши його, Друпада, згубник ворогів, зрадів і побажав він разом з військом надати допомогу Партсі.

Між тим як шум цей досяг найбільшої сили, Юдхіштхіра, кращий з охоронців закону, поспішно пішов додому разом із близнюками, найкращими серед чоловіків. А Крішна, бачачи простромлену ціль і Партху, подібного Шакрі, — у білім покривалі та з гірляндою квітів, пішла посміхаючись назустріч синові Кунті. І цей виконавець надзвичайного подвигу, вигравши її перемогою на арені, під привітання двічінароджених, покинув арену, а його дружина пішла за ним.

Так вістить розділ сто сімдесят дев'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 180

Вайшампаяна сказав:

Коли Друпада побажав видати свою дочку за шляхетного брахмана, гнів спалахнув серед царів. Переглядаючись один з одним, вони говорили: «Зневажаючи нас і висловлюючи презирство тим, які зібралися тут, він прагне видати Драупаді, кращу з жінок брахманові. Уб'ємо цього лиходія, який не поважає нас. Адже він через такі вчинки не заслуговує поваги і шани до свого похилого віку. Уб'ємо цього підступного царененависника разом з його сином. Скликавши всіх царів і виявивши їм гостинність, пригощаючи їх ніби благодійник, він потім зневажив ними. На цих зборах царів, немов на зборах богів, хіба не знайшов він жодного гідного царя? У Ведах добре відомий такий припис «У брахманів немає права на такий шлюб, при якім діва сама обирає собі чоловіка, — сваямвара допускається для кшатріїв». Якщо ж ця діва не бажає нікого з нас тут вибрати, то кинемо її у вогонь і відправимося у свої краї, о царі! Цей брахман, чи заподіяв він цю неприємність могутнім царям із хлоп'яцтва, або ж через бажання, — він ні в якому випадку не повинен бути вбитий. Бо наше царство, наше життя й майно, наші сини й онуки, та інше багатство, яке є в нас, — усе існує для брахмана. Необхідно, однак, зробити так, щоб з остраху перед ганьбою і заради охорони нашого закону не повторився б подібний випадок і при інших сваямварах». Сказавши так, царі-тигри, з руками, подібними залізним дрюкам, зрадівши, кинулися зі зброєю на Друпаду з наміром знищити його. Побачивши царів, котрі в люті нападали з луками, Друпада зі страху вдався до захисту брахманів. Проти царів, які нападали стрімко, буцімто слони одержимі тічкою, виступили обоє могутніх синів Панду, два приборкувача ворогів.

Тоді царі, надягши на ліву руку разом з великим пальцем шкіряні запобіжники (*від удару тятиви*), ринулися оскаженіло, з піднятою зброєю на обох царевичів-кауравів — Арджуну й Бгімасену, наміряючись убити їх. Але могутній Бгіма, вершитель дивовижних подвигів, володіючи силою, рівною Перуну, вирвав обома руками дерево й очистив від листя, незрівнянний герой, подібний могутньому слонові. І міцнорукий син Прітхи, нищитель ворогів, став з тим деревом поруч Партхи, тура серед мужів, як цар покійних із жезлом смерти (*Яма*), зі страшною булавою. Побачивши цей подвиг Джишну, обдарованого надлюдським розумом, і його брата, вершитель незбагненних справ Дамодара [11] звернувся до свого брата, могутнього героя Халаюдхи, з таким словом: «Цей герой з ходою збудженого бика, який натягає величезний лук на цілий лікоть, є Арджуна, — тут нема чого довго роздумувати, якщо я, о Санкаршано, — Васудева. А цей, хто стрімко вирвавши з коренем дерево, і раптово змінився в уяві царів, є Врікодара, бо інший смертний на землі не в силі нині зробити тут це. А той, з очима довгастими, немов пелюстки лотосу, стрункий, з ходою могутнього слона, скромний, темно-синього кольору, з гарним і гладким носом, що трохи видається вперед, той, який недавно пішов звідси, — це, о Ачьюто, — Дхармараджа. А ті двоє юнаків, подібних Картікейї,[12] це

двоє синів Ашвінів, — таке моє припущення. Я чув, що сини Панду й сама Прітха, їх мати, врятувалися від спалення у смоляному будинку».

Тоді Халаюдха, подібний ясній хмарі, задоволений, мовив своєму молодшому братові: «Я щасливий, що волею долі сестра нашого батька Прітха урятувалася від смерти разом із кращими з кауравів».

Так вістить розділ сто вісімдесятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 181

Вайшампаяна мовив:

Потрясаючи шкурами антилоп і глечиками, кращі з двічінароджених вигукували: «Не слід боятися, ми поборемося з ворогами!». Тим брахманам, які говорили так, сказав, посміхаючись, Арджуна: «Ставши глядачами, залишайтеся осторонь. Покриваючи сотнями стріл із прямим вістрям цих розлючених царів, я зупиню їх, подібно тому як мантрами зупиняють змій». Сказавши так, могутній воїн-колісничний, узяв лук, що дістався йому у вигляді виграшу, і став, разом із братом Бгімою, нерухомо, немов стрімчак. Потім вони безстрашно ринули на розгніваних кшатріїв під проводом Карни, — подібно тому як два слони кидаються на ворожих слонів. А царі ті, наміряючись убити їх, сказали такі непристойні слова: «Адже в битві допускається вбивство брахмана, який прагне боротися!». І тоді Карна, син Вікартани, рішуче пішов на Арджуну, подібно тому як слон, що рветься в бій через самку, іде на слона-суперника. Проти Бгімасени виступив Шалья, могутній володар мадрів. А Дурьйодхана й інші, зійшовшись із брахманами, легко й без зусиль вступили з ними в битву.

І ось премудрий Арджуна, натягнувши могутній лук, простромив трьома стрілами нападника Карну, сина Вікартани. Від стрімкости тих гострих стріл, пущених зі страшною силою, Радхейя [13] знепритомнів, але, опам'ятавшись, почав нападати на нього з більшим запалом. І обоє вони, кращі з переможців, лютуючи у своєму бажанні перемогти один одного, боролися так, що зникли з виду завдяки спритності їх рук, які посилали хмари стріл. «Подивися, як я відбиваю удари!». «Дивися на силу моїх рук!» — так зверталися вони друг до друга зі словами, що личать героям. Зазнавши силу рук Арджуни, незрівнянну на землі, Карна, син Сонця, почав боротися тоді ще запекліше. І, відбивши стрімкі стріли, пущені Арджуною, Карна, славлений воями, гучно вимовив.

Карна гукнув:

Я задоволений, о кращий з брахманів, силою твоїх рук, котрі не слабнуть у битві, а також дією твоєї зброї. Чи не є ти втіленням військової науки, або ж ти Рама,[14] кращий з брахманів, або навіч — Харіхая, або ти сам Вішну, Ачьюта? І для того щоб сховати себе, ти прийняв цю подобу брахмана і борешся проти мене, опираючись на силу рук своїх? Адже ніхто інший, крім самого чоловіка Шачи або ж Кірітіна, сина Панду, не в змозі боротися зі мною, коли я розгніваний у січі!

Вайшампаяна сказав:

Йому, що говорив так, Пхалгуна сказав тоді у відповідь: «О Карно, я не втілення військової науки, я й не могутній Рама. Я — брахман, кращий з воїв, кращий серед усіх, хто носить зброю. Маючи успіх у вивченні Вед і зброї «паурандара» (*зброя Індри*) за велінням мого вчителя, я стою тут, щоб перемогти тебе у битві. Зупинися ж, о герою!». І коли так було сказано, Карна, приймак Радхи, могутній воїн-колісничний, відвернувся від битви, вважаючи, що брахманська сила невичерпна.

Тим часом, о царю, там зійшлися в сутичці Шалья й Врікодара, обоє могутні, які раптом збожеволіли від ревнощів і сили. Вони окликали один одного, мов два слони під час тічки. Б'ючи один одного кулаками й колінами, вони так з хвилину тягали один одного у двобої. Тоді Бгіма, могутній з могутніх, підняв у запалі боротьби Шалью обома руками й кинув його. І засміялися брахмани. А Бгімасена, тур серед людей, спричинив там здивування: могутній, він не вбив могутнього Шалью, якого він кинув на землю. І коли Шалья був переможений Бгімасеною, а Карна застрашився, царі там стривожилися й, оточивши Врікодару, вигукували всі разом: «Дійсно, це тури серед брахманів! Нехай вони скажуть, звідки вони родом і де вони живуть. Бо хто ж міг поборотися із Карною, сином Радхи, крім Рами й Дрони, або ж старого Кріпи, або Крішни, сина Деваки, чи ж Пхалгуни, приборкувача ворогів? І хто здатний протистояти Дурьйодхані, а також проти царя мадрів — Шальї, могутнього з могутніх, крім героя Баладеви або Врікодари, сина Панду? Припиніть разом із брахманами цей бій з нами! І, довідавшись, хто вони, ми знову поборемося з ними».

Тоді Крішна, побачивши цей подвиг Бгіми й підозрюючи, що обоє вони — сини Кунті, утримав тих царів, переконуючи всіх словами: «Вона отримана брахманом за законом». І вони, досвідчені в битвах, припинили бій. І найбільші царі, здивовані, роз'їхалися домів. А ті, хто зібрався там, розійшлися, кажучи: «Поле бою залишилося за брахманами. Царівна Панчали дісталася брахманам!». Бгімасена ж і Дхананджайя, оточені брахманами, одягненими в шкури диких антилоп, із труднощами пішли звідти. Звільнившись від юрби людей, обоє вони, герої серед чоловіків, поранені ворогами, сяяли там, супроводжувані Крішною.

А тим часом їх мати, коли пройшов час для збору милостині, а сини її все не верталися, почала думати про різні лиха, які могли спіткати їх: «Чи не вбиті вони вже, тури серед кауравів, синами Дхрітараштри, упізнані ними, або ж страшними ракшасами, що володіють силою чарівництва, — нашими страшними, затятими ворогами? Чи не могло трапитися, що великий Вьяса прийняв неправильне рішення стосовно моїх

синів?» Так міркувала Прітха, сповнена любови до своїх синів. І тоді у пізню пору дня, наче сонце, сховане хмарами, увійшов туди Джишну, у супроводі брахманів, шанований ними.

Так вістить розділ сто вісімдесят перший в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 182

Вайшампаяна мовив:

Вернувшись у хату гончара, обидва шляхетні партхи, кращі з людей, знайшли там Прітху й у великій радості представили їй Яджнясені, сказавши: «Ось милостиня!». Вона ж, перебуваючи в хатині й не бачачи синів, сказала: «Насолоджуйтеся нею спільно». Але потім, побачивши дівчину, вигукнула: «Ой леле, що ж я накоїла!».[15] І, боячись беззаконня, Кунті, засоромившись, узяла за руки Яджнясені, вельми радісну, і, підійшовши до Юдхіштхіри, сказала таке слово: «Ця дочка царя Друпади приведена до мене двома твоїми молодшими братами. Мною ж, сину, було помилково сказано, о царю, як прийнято завжди говорити в таких випадках: «Насолоджуйтеся спільно!». Скажи, о туре з роду Куру, як потрібно зробити, щоб сказане мною не стало неправдою і щоб нечуване раніше беззаконня не торкнулося дочки царя панчалів». Подумавши хвилину, цар Юдхіштхіра, обдарований найвищою силою, кращий герой серед кауравів, заспокоївши Кунті, сказав Дхананджайї таке слово: «Тобою, о пандаво, завойована Яджнясені, тож із тобою буде вкушати насолоди царівна. Нехай буде розпалений вогонь і зроблене йому узливання. Візьми її руку, як належить за законом».

Арджуна сказав:

Не роби мене, о володарю людей, причетним до беззаконня. Адже це не буде законом, бажаним для всіх пандавів. Ти повинен бути першим, потім цей міцнорукий Бгіма, вершитель незбагненних подвигів, потім я, після мене Накула і останній — Сахадева, син Мадрі. Врікодара і я, та обоє близнюків, о царю, і ця дівчина — усі залежимо від тебе. Раз так трапилося, ти, помізкувавши, зроби так, як повинно бути зроблено відповідно до закону і слави, та, як було б приємно цареві панчалів. Говори ж, усі ми підкоряємося твоїй волі.

Вайшампаяна сказав:

Й усі пандави, побачивши прекрасну Крішну, що стояла там, глянули один на одного й, сівши, звернулися серцями до неї. І справді, коли вони подивилися на Драупаді, перед ними всіма, наділеними невимірною силою, з'явився бог кохання, збуривши всі їх почуття. Бо чарівні форми царівни панчалів, яка була створена самим творцем, були більш привабливі для всіх істот, ніж краса інших жінок. І цар Юдхіштхіра, син Кунті, розпізнавши їх почуття за їх зовнішнім виглядом та пригадуючи всі слова Двайпаяни, о туре серед мужів, сказав братам, побоюючись розбрату між ними: «Прекрасна Драупаді буде жоною для всіх нас».

Так вістить розділ сто вісімдесят другий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 183

Вайшампаяна вів далі:

Почувши це слово старшого свого брата, усі сини Панду, обдаровані невимірною силою, продовжували сидіти там, обмірковуючи його слова. Тоді в будинок гончара, де жили кращі герої серед чоловіків, прийшов найвищий герой з роду Врішни (*Крішна*) у супроводі сина Рохіні (*Баларама*), підозрюючи в них найкращих героїв з роду Куру. І побачив Крішна, разом із сином Рохіні, там Аджаташатру з могутніми довгими руками й сидячих довкола нього братів, наділених вогняним блиском. Підійшовши до сина Кунті, кращого з охоронців закону, і припавши до стіп царя Юдхіштхіри, нащадка Аджамідхи, сказав тоді Васудева: «Я Крішна». Те ж саме зробив і син Рохіні, наблизившись до нього. Каурави ж, зрадівши, вітали їх. Кращі герої з роду Яду доторкнулися потім до стіп сестри їх батька Кунті, о видатний з роду Бгарати! Аджаташатру ж, перший герой з роду Куру, довідавшись про здоров'я, запитав Крішну: «Яким чином ми всі, що живуть тут потай, були впізнані тобою, о Васудево?».

Йому відповів, з посмішкою, Васудева: «Вогонь, якщо навіть він схований, все-таки упізнається, о царю! Хто інший серед людей, крім пандавів, здатний виявити таку силу? З волі долі всі ви, о сини Панду, переможці ворогів, урятувалися від того вогню. Волею долі підступний син Дхрітараштри разом з радниками не матиме успіху у виконанні своїх задумів. Хай будуть гаразди долею вашою, щоб ви зростали, подібно вогню, що палахкотить у печері! Нехай не впізнають вас тут ніякі царі! А тепер ми відправимося у свій табір». І з дозволу сина Панду, він, обдарований нев'янучою красою, швидко пішов разом з Баладевою.

Так вістить розділ сто вісімдесят третій в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 184

Вайшампаяна мовив:

В той час як обидва нащадка Куру прямували до будинку гончара, за ними пішов тоді Дхріштадьюмна, царевич Панчали. Сховавши всіх своїх людей, він сам непомітно причаївся неподалік од хати гончара. І от увечері, Бгіма, згубник ворогів, Джишну й обидва шляхетних близнюка, весело вернулися із зібраною

милостинею і передали її Юдхіштхірі. І великодушна Кунті сказала тоді в належний час слово дочці Друпади: «Узявши першу частку, о мила, зроби жертвопринесення богам і роздай брахманам у вигляді милостині, дай і тим, які хочуть їсти, і тим людям, які як гості прийшли звідусіль. Потім решту розділивши швидко навпіл, половину залиш чотирьом пандавам, мені й собі, а іншу половину віддай Бгімі, о мила, бо цей смаглявий, могутній юнак, видом подібний збудженому турові та наділений міцним тілом, завжди багато їсть». І та добра царівна, з радісним виглядом, не роздумуючи над її добрим словом, зробила так, як було сказано. Й ті всі з'їли свою їжу. Потім моторний Сахадева, син Мадрі, приготував на землі ложа з трави куша. І тоді всі герої, розстеливши свої шкури антилопи, вляглися спати на землі таким чином, що голови їх, кращих з роду Куру, були звернені до сторони світу, керованої Агастьєю (*південь*). Кунті ж розташувалася поперед них, а Крішна — уздовж їх ніг. Хоча вона лежала на землі на траві куша разом із синами Панду, ніби зробившись подушкою для їхніх ніг, вона не відчувала тоді прикрости й не засуджувала тих биків з роду Куру.

А герої, здатні перемагати війська, почали розповідати там чудесні оповіді про дивну зброю, про колісниці та слонів, про мечі, про палиці й сокири. І ті оповіді, які вони розповідали, почув у той час син царя панчалів, а ті його люди всі побачили Крішну, що лежала в такім положенні. Тоді царевич Дхріштадьюмна поспішно пішов з наміром повідомити докладно цареві Друпаді про все, що сталося й про те, що було почуто від них уночі. А шляхетний цар панчалів, не знаючи, що вони пандави, із сумним видом запитав Дхріштадьюмну: «Куди пішла Крішна й ким поведена вона? Чи не шудрою або людиною низького походження, або вайшьєю, який платить данину, поведена вона? Чи не опоганила його нога мою голову і чи не кинутий вінок на місце спалення трупів? А можливо цей видатний серед людей рівної з нами касти або ж чоловік більш високої касти? Чи не поставлена сьогодні мені на голову, внаслідок дотику до Крішни, нога знехтуваного, о сину? З великою радістю я зроблю жертвопринесення, якщо вона поєдналася з Партхою, биком серед людей. Скажи ж по правді: хто цей шляхетний, що завоював сьогодні дочку мою? Невже живі сини кращого з роду Куру, — сина Вічитравірьї? Невже це Партхою, молодшим братом пандавів, був натягнутий лук і збита ціль?».

Так вістить розділ сто вісімдесят четвертий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 185

Вайшампаяна вів далі:

Коли так було сказано, царевич Дхріштадьюмна, найчудовіший із сомаків, радісно повідомив батькові про те, як усе відбулося й ким була поведена Крішна: «Той юнак з гарними довгастими очима, одягнений у шкуру чорної антилопи й видом подібний богам, юнак, який натягнув найбільший з луків і збив на землю ціль, незворушно виявив свою силу, оточений кращими з двічінароджених і вшанований ними, він виступав мов Громовержець серед синів Діті, супроводжуваний усіма богами й ріши. А Крішна, тримаючись за шкуру антилопи, радісно пішла за ним, ніби слониха за слоном. Тим часом як царі, що не терплять його, гнівно кинулися на нього, серед зборів царів тоді піднявся інший герой. Вирвавши величезне дерево, він у люті розсіяв юрби царів, подібно тому як Яма розправляється з живими істотами. І поки царі дивилися на них із широко розкритими очима, о володарю людей, обоє вони, кращі з мужів, що сяють мов сонце й місяць, узявши Крішну, відправилися до хижі гончара за містом. Там сиділа їхня мати, подібна блиском полум'ю — так мені здалося. Навколо неї сиділо троє інших, таких же великих героїв, подібних вогню. Тоді двоє з них, вклонившись стопам її, сказали Крішні: «Вклонися й ти». І, залишивши з нею Крішну, вони, кращі з мужів, пішли збирати милостиню. Після їх повернення Крішна, узявши в них милостиню, зробила підношення богам і брахманам, потім залишки вона дала тій поважній дружині й тим п'ятьом видатним чоловікам і поїла сама. Потім, о царю, усі вони вляглися спати. І Крішна була подушкою для їхніх ніг. А ложе їх було приготовлене на землі зі священної трави куша й вкрите відмінними шкурами антилоп. І вони, голосами глибокими, подібними гуркоту чорних хмар, почали розповідати чудесні історії. І ті історії, які розповідали герої, не рівні оповідям вайшьїв, шудр чи двічінароджених. Безсумнівно всі вони — тури серед кшатріїв, бо вони розповідали про битви, о царю! Тепер очевидно, що надія наша здійснилася, бо чулисьмо, що партхи врятувалися від спалення у вогні. Судячи з того, як цим юнаком була вражена ціль, як був з такою силою натягнутий лук і, як вони розмовляли один з одним, — це безсумнівно мандрують переодягнені партхи».

Тоді цар Друпада зрадів і послав туди домашнього жерця, велівши їм сказати: «Ми повинні пізнати вас. Чи не є ви шляхетними синами Панду?». Отримавши такий наказ, домашній жрець царя відправився туди. Виголосивши хвалу пандавам, він передав їм, як належить, одне за одним, усе доручення царя: «Вас бажає пізнати цар Друпада, володар країни панчалів, о гідні високих почестей. Дійсно, побачивши, як цей юнак влучив у ціль, він не припиняє радіти. Розповідайте послідовно про ваш рід і родичів. Поставте ногу на голови ваших ворогів і обрадуйте серце моє й царя панчалів разом з його друзями. Адже цар Панду був улюбленим другом царя Друпади і вважався ним рівним собі. І було у Друпади таке бажання: «Якби ця дочка моя була би невісткою каурави!». І ще одне бажання, о бездоганні, постійно було на серці царя Друпади: «Якби Арджуна, що володіє могутніми, довгими руками, добув за законом дочку мою!».

І, побачивши, що домашній жрець, котрий сказав таке слово, скромно зупинився, цар Юдхіштхіра наказав Бгімі, що сидів поруч: «Подай йому води для омивання ніг і почесне питво. Це високоповажний домашній жрець царя Друпади, йому потрібно виявити особливу шану». І Бгіма зробив так, о володарю чоловіків! Коли ж домашнім жерцем були прийняті ці почесті, тому брахманові, що зручно сів був, сказав Юдхіштхіра: «Цар панчалів видав дочку свою згідно зі своїм бажанням, дотримуючись свого закону. І діва, для шлюбу якої цар Друпада виставив таку умову, була в такий спосіб виграна цим героєм. Тут нема чого говорити ні щодо його касти, ні способу життя, ні роду і родини, бо питання ці вирішені натягнутим луком і збитою ціллю. Завдяки саме такому подвигу була завойована серед зборів царів Крішна ось цим шляхетним героєм. При таких обставинах цар з роду Сомаки не повинен віддаватися тепер сумові лише собі на горе. А те бажання, яке є у царя Друпади, здійсниться для нього, бо, о брахмане, ця царівна, я вважаю, має незрівнянну красу. Слабосилому було б не під силу натягнути тятиву на тому луці. Й тому, хто низького походження і не володіє зброєю, неможливо було б збити ціль. Тому цар Панчали не повинен сьогодні засмучуватися через свою дочку. Адже ніякою іншою людиною у світі не може бути збита ця ціль!».

Коли Юдхіштхіра казав так, від царя панчалів поспішно прибув туди інший гонець, збираючись сповістити, що учта готова.

Так вістить розділ сто вісімдесят п'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 186

Вісник сповістив:

З приводу весілля своєї дочки, цар Друпада влаштував учту для родичів нареченого. Закінчивши всі ваші справи, відправляйтеся туди. І Крішна також повинна бути присутньою там. Не можете баритися. Ці оздоблені золотими лотосами колісниці, в які закладені відмінні коні, гідні царів. Зійшовши на них, усі ви відправляйтеся в палац царя панчалів.

Вайшампаяна сказав:

Тоді тури з роду Куру, відпустивши спочатку домашнього жерця, зійшли на ті чудесні колісниці й рушили туди, а Кунті й Крішна поїхали разом. Тим часом, о бгарато, почувши від свого домашнього жерця слова, які сказав цар справедливости, Друпада, бажаючи ближче познайомитися з тими, кращими з героїв роду Куру, приготував безліч усіляких предметів: плоди, красиво сплетені вінки, шкури, кольчуги й килими, а також корів, о царю, мотузки й інший сільський реманент. І різноманітні речі, які могли мати відношення до інших ремесел, а також предмети ігор — усе це зібрав там цар. І блискучі броні для коней колісниць, і величезні шаблі, і дивовижних коней та колісниці, і першокласні луки, і відмінні стріли, і двосічні мечі, і списи, прикрашені золотом, зубчасті дротики й снаряди бхушунди,[16] сокири й усяке військове спорядження, ложі й сидіння та інші різноманітні й досить витончені речі були приготовані там.

Тим часом Кунті, узявши із собою доброчесну Крішну, увійшла в жіночу частину палацу Друпади. І жінки там весело вітали ту дружину царя кауравів. Побачивши тих героїв, кращих серед людей, з гордою ходою лева, з очима мов у великих биків, в одязі зі шкури антилоп з відкритими широкими плечима, з руками довгими, як тіла величезних змій, — побачивши їх, цар і всі радники царя, його сини й друзі, а також слуги, — усі без винятку, о царю, неймовірно зраділи. І ті герої, кращі серед мужів, без зайвого сорому і без усякого подиву сіли тоді в послідовному порядку на дорогоцінних і відмінних сидіннях з подушками для ніг. А раби й рабині в чистих вбраннях і кухарі принесли на золотих і срібних тацях різноманітні страви, гідні царів. І, поївши досхочу, вони, найкращі з мужів, залишилися вельми задоволеними. Потім ті чоловіки-герої обійшли там усе добро, виставлене напоказ, і зайнялися предметами військового спорядження. Помітивши це, син Друпади й сам цар разом з головними радниками підійшли до них і з радістю встановили, що це — сини Кунті, сини й онуки царів.

Так вістить розділ сто вісімдесят шостий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 187

Вайшампаяна вів далі:

Тоді, підкликавши царевича Юдхіштхіру, величний цар панчалів обійняв його, як прийнято обіймати брахманів, і весело запитав могутнього сина Кунті: «За кого ми повинні вважати вас: кшатріїв або брахманів, чи вайшьїв, обдарованих чеснотами, або ж народжених з утроби шудри, чи ж, нарешті, — сіддхами, які, використовуючи чари й мандруючи по всіх країнах, з'явилися з неба, домагаючись побачити Крішну? Скажи ж нам правду, бо в нас є великий сумнів. Чи увійде радість у наші серця, і коли сумніви наші будуть розвіяні? Чи може доля сприяти нам, о згубники ворогів? Скажи прямо чисту правду. Адже царям більше личить правда, ніж жертвопринесення і благочестиві справи. Тому не слід казати неправду. О подібний безсмертним, почувши твоє слово, я безсумнівно влаштую, о приборкувачу ворогів, одруження згідно із законом».

Юдхіштхіра сказав:

Не засмучуйся, о царю Панчали, хай супроводжує тебе радість! Те бажання, яке постійно плекав ти, звичайно здійснилося. Ми дійсно кшатрії, о царю, сини великодушного Панду. Знай же, що я — старший

син Кунті, а ці двоє — Бгімасена й Арджуна, якими, о царю, завойована твоя дочка на зборах царів. А близнюки — Накула і Сахадева, о царю царів, ген там, де Крішна. Хай зникне сум твого серця, бо ми кшатрії, о туре серед людей! Ця дочка твоя, немов лотос, перенесена лише з одного озера в інше. Отже, о великий царю, я сказав тобі всю правду, бо ти наш наставник і вищий притулок.

Вайшампаяна мовив:

Тоді цар Друпада з очима, повними радости, не відразу зміг відповісти Юдхіштхірі. Але, із зусиллями придушивши радість, згубник ворогів відповів тоді у пристойних словах Юдхіштхірі. Справедливий, він запитав його, як вони були урятувалися втечею. І пандава розповів йому про все послідовно. Почувши ж те, що було розказано сином Кунті, цар Друпада засудив тоді Дхрітараштру, володаря людей, і заспокоїв сина Кунті — Юдхіштхіру. А потім Друпада, кращий з володарів слова, дав йому обіцянку допомогти повернути йому царство.

Тим часом Кунті й Крішна, Бгімасена і Арджуна, а також близнюки, за велінням царя, розмістилися у великому палаці. І вони жили там, шановані Яджнясеною. І коли вони відпочили, цар разом зі своїм сином сказав їм: «Нехай згідно із встановленим звичаєм міцнорукий Арджуна, нащадок Куру, візьме сьогодні ж руку моєї дочки і нехай буде в сприятливий день влаштоване свято». Тоді сказав йому син Дхарми Юдхіштхіра: «Але ж і мені теж треба одружитися, о володарю народів!».

Друпада відповів:

Якщо тобі самому завгодно, то сам ти візьми у відповідности до закону руку моєї дочки, або ж, о герою, віддай Крішну тому, кому хочеш.

Юдхіштхіра сказав:

Драупаді, о царю, буде жоною для всіх нас. Саме так було заздалегідь вирішено моєю матір'ю, о володарю народів! Адже я ще не одружений і Бгімасена, син Панду, — теж. А ця дочка твоя, що стала перлиною, завойована Партхою. Наша угода, о царю, така: насолоджуватися цією перлиною спільно. І ми не бажаємо відступати від цієї угоди, о кращий з царів! Крішна стане законною дружиною для всіх нас. Нехай же вона, послідовно візьме перед вогнем руку кожного з нас.

Друпада мовив:

Для одного чоловіка допускається багато дружин, о нащадку Куру, але для однієї жінки багато чоловіків — ніколи не допускалося. Будучи справедливим і чистим, ти не повинен чинити беззаконня, противного світу і Ведам. Чому ж, о Каунтейє, твій розум став таким?

Юдхіштхіра відповів:

Закон глибокий, о великий царю, ми не знаємо його шляхів. Але ми йдемо путтю, по якій послідовно йшли наші пращури. Слова мої не містять неправди, і думка моя не прямує до беззаконня. Так само говорить моя мати. Те ж саме лежить і в мене на серці. Закон цей непорушний, о царю, слідуй йому без загайки. І хай не буде в тебе тут ніякого страху, о царю!

Друпада сказав:

Ти і Кунті, о Каунтейє, і мій син Дхріштадьюмна нехай скажуть завтра, що потрібно зробити, і тоді ми все влаштуємо.

Вайшампаяна провадив:

Тоді, зібравшись разом, усі вони почали обговорювати це. І ось у цей саме час, о царю, туди зненацька з'явився Двайпаяна.

Так вістить розділ сто вісімдесят сьомий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 188

Вайшампаяна сказав:

Тоді пандави й велеславний цар панчалів, побачивши Крішну (*Двайпаяну*), усі встали й вітали його. Відповівши їм усім також вітаннями і довідавшись потім про їхнє здоров'я, він, великодушний, сів на сяюче золоте сидіння. І всі вони, кращі серед чоловіків, обдаровані невимірною величчю, з дозволу Крішни також сіли на дорогоцінних сидіннях. Тоді, почекавши хвилину, володар народів, син Прішати (*Друпада*), солодким голосом запитав того великодушного мудреця із приводу Драупаді: «Яким робом одна жінка може бути жоною для багатьох і як не може від цього відбутися порушення закону? Нехай про все це, як воно є, розповість нам блаженний».

Вьяса мовив:

Раз цей закон, що суперечить світу і Ведам, нехтується, то я бажаю почути про те, в кого яка є думка.

Друпада мовив:

На мою думку — це беззаконня, противне світу і Ведам, бо не було ще, щоб одна жінка була би дружиною багатьох чоловіків, о кращий з двічінароджених! За старих часів цей закон теж не дотримувався шляхетними. Такий закон, якщо навіть він не єдиний у своєму роді, ніколи не має бути дотриманий. Тому я не можу зважитися діяти таким шляхом, бо це представляється мені сумнівним для моральности.

Дхріштадьюмна мовив:

О туре серед двічінароджених, як може старший брат гарної вдачі наближатися до дружини молодшого брата, о брахмане, багатий аскетичними подвигами? Внаслідок того, що закон глибокий, ми не відаємо його шляхів. Тому, таким як ми неможливо розв'язати, що законно, а що не законно. Тож я ніяк не можу рішуче сказати: «Нехай Крішна буде дружиною п'ятьох братів!».

Юдхіштхіра мовив:

Язик мій не виголошує неправди, а моя думка не прямує до беззаконня. Адже раз моє серце схиляється до цього, то тут ніяк не може бути беззаконня. Бо відомо ще в пурані, що дівчина з роду Готами,[17] на ім'я Джатіла, вийшла заміж за сімох мудреців, о кращий серед охоронців закону! Кажуть, що слово наставника є закон, о найкращий зі знавців закону! А серед усіх наставників мати є найвищий наставник. Вона ж сказала такі слова: «Насолоджуйтеся нею, як милостинею». Тому я вважаю це цілком законним, о кращий з двічінароджених!

Кунті мовила:

Це так, як сказав справедливий Юдхіштхіра. У мене сильний страх перед неправдою. Як же я зможу звільнитися від неправди?

Вьяса сказав:

Ти звільнишся від неправди, о мила, бо це вічний закон. Я не можу говорити про це при всіх, о царю панчалів! Вислухай же мене наодинці, як закон цей було встановлено і чому він вічний. Що сказав син Кунті, те повністю відповідає закону, — тут немає сумніву.

Вайшампаяна вів далі:

Тоді великий Вьяса, володар Двайпаяна, узявши за руку царя, направився у царські покої. А пандави й Кунті, та Дхріштадьюмна, нащадок Прішати, збентежені, залишилися там очікувати їх. А тим часом Двайпаяна почав пояснювати, яким чином багатомужество може бути погоджене із законом.

Так вістить розділ сто вісімдесят восьмий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 189

Вьяса сказав:

Колись боги почали в лісі Найміша тривале жертвопринесення. І там, син Вівасвана, о царю, почав убивати жертовних тварин. Тоді зайнятий цим, Яма не вбив там, о царю, нікого з людських істот. Тому люди розмножилися і були врятовані від смерти, час настання якої давно для них минув. І тоді Шакра, Варуна й Кубера, садхьї, рудри й усі васу, обоє Ашвінів та інші боги прийшли разом із Праджапаті, творцем всесвіту. І звернувшись усі разом до наставника світу, сказали: «У нас сильний страх перед людьми через те, що їх число усе зростає. Стривожені таким страхом і бажаючи гараздів собі, ми всі прийшли шукати у тебе захисту».

Брахма мовив:

Чого ж вам боятися людей, коли всі ви безсмертні? Хай не буде ніколи у вас страху перед смертними!

Боги рекли:

Але ж смертні стали вже безсмертними і немає між нами ніякої відмінности. Стривожені відсутністю відмінностей ми прийшли сюди заради того, щоб ти встановив цю відмінність.

Брахма сказав:

Син Вівасвана зайнятий зараз на тривалому жертвопринесенні й тому ці люди не вмирають. Коли ж ця досить важлива справа буде повністю закінчена, тоді час смерти настане і для них. Хоча у сина Вівасвана могутність не настільки велика, але підкріплена вашою силою вона буде для них загибеллю, коли час смерти настане, адже стане тоді незначною могутність людей.

Вьяса сказав:

І, почувши тоді слово первонародженого божества, ті боги повернулися туди де боги робили жертвопринесення. І, сидячи разом біля ріки Бхагіратхи, вони, могутні, побачили в ній квітку лотосу, яка пливла за течією. І, побачивши її, вони здивувалися. З них, доблесний Індра пішов туди. І ось він побачив юну жінку, блиском подібну вогню, на тому місці, де постійно брала свій початок Ґанга. Жінка та жадала води й занурювалася в річці — богині Ґанги, безперервно ридаючи. І кожна крапля її сліз, упавши у воду, перетворювалася на золотий лотос. Бачачи це диво, Громовержець запитав ту жінку, наблизившись до неї: «Хто ти і з якої причини ти плачеш? Я бажаю почути правдиве слово. Говори ж».

Жінка відповіла:

Ти дізнаєшся хто я, о Шакро, і чому я тут плачу, нещасна. Іди ж, о царю богів, я піду спереду. Ти побачиш те, чому я плачу.

Вьяса сказав:

Тоді він пішов за нею позаду. І він побачив неподалік прекрасного юнака, що сидить разом з юною жінкою на троні, на самій вершині царя гір, та грає в кості. Йому сказав цар богів: «Знай, що весь цей світ перебуває під моєю владою». І, бачачи, що той сильно захоплений грою в кості, він у гніві сказав: «Я — володар!». Помітивши розгніваного Шакру, бог у вигляді юнака, лише посміхнувся і повільно подивився на Шакру. І від того погляду цар богів остовпів і залишився стояти так, немов стовп. Коли ж гра того юнака

була скінчена, він сказав тоді ридаючій богині: «Приведи його сюди; я вирішив зробити так, щоб гордість не оволоділа ним знову». А Шакра, тільки-но його торкнулася вона, упав тоді з ослаблими ногами на землю. І величний володар, котрий володіє незбагненною силою, сказав йому: «Ніколи знову, о Шакро, не дій так. Відсунь цю величезну скелю, бо сила й могутність у тебе невимірні, і, зрушивши, увійди в розпадину, де перебувають тобі подібні істоти, наділені блиском сонця». Тоді він, зрушивши вершину тієї великої гори, побачив там чотири інших божества, однакових з ним за величчю. І, побачивши їх, він перейнявся горем: «Невже і я буду таким, як вони?». Тоді бог Гіріша (*Шива*), розкривши широко очі, люто сказав Громовержцю: «Увійди в цю печеру, о Звершнику сотні жертвопринесень, бо ти з легкодумства образив мене навіч».

Коли так сказав володар світу, цар богів з ослаблим від прокльону тілом сильно затремтів, нібито листок фігового дерева на вітрі з вершині Гімалая. І, склавши шанобливо долоні, він, схиливши своє лице, раптово проклятий так, сказав, тремтячи, суворому владиці, здатному приймати різні подоби: «О великий Бгаво (*«Сущий»*), але ж ти знаєш, як може тепер настати для мене порятунок?». Йому у відповідь сказав, посміхнувшись, власник грізного луку: «Істоти подібної вдачі не можуть тут одержати порятунку. Ось ці, теж були колись такими ж, як і ти. Тому увійди в цю печеру і лежи там. І порятунок для всіх вас буде однаковим, в цьому не може бути сумніву. Ви всі увійдете в утробу людських істот і від них народитеся на землі. Там ви зробите важкі подвиги й змусите багатьох інших людей прийняти загибель. Потім ви знову, у відповідности зі своїми заслугами, досягнете великого царства Індри, колись вами завойованого. Усе це, сказане мною, так і повинно бути виконане, а також й інші різні подвиги».

К о л и ш н і І н д р и м о в и л и :

Зі світу богів ми йдемо у світ людей, де визначено нам порятунок, важкий для досягнення. Нехай же боги Дхарма, Ваю, Магхаван і обоє Ашвінів породять нас від якоїсь матері.

В ь я с а с к а з а в :

Почувши це слово, Громовержець знову сказав так найкращому з богів: «Для цієї справи я дам чоловіка, породженого моєю силою, чоловіка, який буде п’ятим серед цих». І великий володар, власник грізного лука, по доброті своїй задовольнив їхнє бажання, яке вони висловили. А ту жінку, богиню Шрі, улюблену світом, він призначив дружиною для них у світі людей. І разом з ними Господь відправився тоді до незбагненного Нараяни, і той усе це схвалив. Тоді всі вони народилися на землі. А Харі створив два волоски: один чорний, другий білий. І ті два волоски він вклав у двох жінок з роду Яду — Рохіні та Девакі. І один з тих волосків, білий став Баладевою, а інший перетворився на Кешаву Крішну. А ті, які мали колись образ Шакри й були кинуті в ту печеру у Північній горі (*Гімалая*), стали тут могутніми синами Панду. Пандава ж Савьясачин є часткою Шакри. Отже, о царю, ті, які народилися тут пандавами, колись були Індрами. А Лакшмі,[18] яка раніше була визначена їх дружиною, — це Драупаді, обдарована дивною красою. Адже насправді, як ця жінка, краса якої сяє мов місяць і сонце, та від якої пахощі поширюються на цілу крошу, могла з’явитися на землі інакше, як не за визначенням долі, лише на підставі твоїх релігійних заслуг?! Я з любов’ю даю тобі, о володарю людей, цей інший дарунок, досить чудесний — надприродну силу зору. Подивися на синів Кунті, які володіють колишніми тілами, непорочними і божественними.

В а й ш а м п а я н а с к а з а в :

Тоді святий брахман Вьяса, вершитель високих, шляхетних справ, силою своїх подвигів дав цареві надприродну силу зору. І той насправді побачив тоді всіх їх такими якими вони були в колишніх тілах. І він побачив їх у вигляді божеств — із золотими коронами і довгими вінками, подібними Індрі, що сяють немов вогонь і сонце, вкриті коштовностями, прекрасні подобою, юні, широкогруді та на зріст із пальму. Так обдивляючись їх в образі колишніх Індр, прекрасних, котрі яскраво блищать чудовими вбраннями гарного кольору, позбавленого пилу, із чудовими плетеницями, ніби це навіч були триокі Шиви, Васу і Адітьї, або надлюдські істоти, наділені всіма чеснотами, — цар Друпада замилувався. І він був здивований, осягнувши цю божественну, незбагненну майю. І її побачив володар царів, чудову, як богиня Шрі, гідну дружину їх, сповнену краси, величі й слави. Побачивши це велике диво, він припав до стіп сина Сатьяваті, вигукнувши: «Це не дивно в тобі, о великий мудрецю!». І той з радістю у серці мовив йому:

В ь я с а м о в и в :

Була в лісовій пустелі, в якогось шляхетного мудреця дочка. Хоча ця дівчина була гарна й доброчесна, вона не знайшла собі чоловіка. Своїми суворими подвигами вона власкавила Шанкару. І сказав їй вдоволений володар: «Вибирай сама дарунок». Коли так було сказано, діва кілька разів сказала богу-владиці, подавцеві дарунків: «Хочу чоловіка, обдарованого всіма чеснотами!». А володар Шанкара, задоволений нею, дав їй тоді дарунок: «П’ять найкращих мужів буде у тебе». Тоді вона, умилостивляючи бога, знову мовила так: «Я заслуговую одного чоловіка, наділеного чеснотами». Бог богів, обрадуваний у душі, знову сказав їй ласкаве слово: «П’ять разів ти сказала мені: «дай чоловіка», тому, о мила, так воно і буде у тебе. Хай буде тобі щастя! Усе, що було сказано, збудеться у тебе в іншім народженні».

О Друпадо, це вона і народилася, як твоя дочка, обдарована божественної красою! Бездоганна Крішна — нащадок Прішати — визначена долею бути жоною п’ятьох мужів. Божественна Шрі народилася заради пандавів під час великого жертвопринесення. Зробивши суворі подвиги, вона з’явилася тут у вигляді твоєї

дочки. Ця блискуча богиня, улюблена богами, створена самим Самосущим, як божественна дружина п'ятьох завдяки діянням, зробленим нею. Почувши це, о царю Друпадо, чини, як знаєш!

Так вістить розділ сто вісімдесят дев'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

КІНЕЦЬ ОПОВІДІ ПРО СВАЯМВАРУ ДРАУПАДІ

КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО СВАЯМВАРУ ДРАУПАДІ

[1] *Уткочака — назва одного місця паломництва.* (вгору)

[2] *Став жерцем партхів. Букв. сказано: «Партхи були ним зроблені яджаманами». Яджамана або яджья - той, на користь кого відбувається жертвопринесення; той, хто на власні засоби влаштовує жертвопринесення, чинені для нього іншими (тобто жерцями).* (вгору)

[3] *Камбоджа — країна, що була розташована на території нинішнього Афганістану.* (вгору)

[4] *Санкаршана — букв. «орач», епітет Баларами, старшого брата Крішни.* (вгору)

[5] *Син Рукміні, тобто Прадьюмна, син Крішни, що народився від Рукміні, найулюбленішої його дружини.* (вгору)

[6] *Синдху — давня назва області Синдх, розташованої у верхній течії Інду.* (вгору)

[7] *Ума — одне з імен Парваті, дочки Гімалая й Мени, що вважається жоною Шиви (Магадеви).* (вгору)

[8] *Халаюдха — букв. «озброєний плугом», епітет Баларами.* (вгору)

[9] *Джишну — букв. «непереможний», епітет Арджуни.* (вгору)

[10] *Джанардана — «хто обурює людей», епітет Крішни.* (вгору)

[11] *Дамодара — букв. «той, що має шнур навколо свого попереку», епітет Крішни.* (вгору)

[12] *Картікейя — букв. «син Кріттіки», Сканда, бог війни.* (вгору)

[13] *Радхейя — букв. «приймак Радхи», Карна.* (вгору)

[14] *Рама — тут мається на увазі Парашурама.* (вгору)

[15] *За релігійними уявленнями хінду, благочестива людина, що сказала що-небудь один раз, уже не повинна змінювати свого рішення, навіть якщо воно абсурдне. Тому й Кунті, сказавши: «насолоджуйтеся нею спільно», але, зметикувавши, що сказала безглузде (тому що пандави під милостинею мали на увазі Драупаді), впала в зажуру, адже сказане нею вже не можна було змінити!* (вгору)

[16] *Бхушунда — рід зброї, що представляє собою пристосування зі шкіри для метання каменів. Очевидно, різновид пращі.* (вгору)

[17] *Готама — легендарний мудрець, що належав до роду Ангіраса, батько Шатананди й чоловік Ахальї.* (вгору)

[18] *Лакшмі — богиня краси; те ж, що й Шрі.* (вгору)

ОПОВІДЬ ПРО ОДРУЖЕННЯ

Розділ 190

Друпада сказав:

Ще не почувши від тебе такого слова, о великий мудрецю, я прагнув колись до цієї справи. Адже неможливо піти від того, що визначене долею. Тому тепер і належить виконати її. Вузол долі неможливо розв'язати. І ніщо не визначається тут своєю діяльністю. Адже підстава, зазначена для одного тільки нареченого, цілком прийнятна і для багатьох. Як Крішна колись[1] сказала: «Нехай володар подарує мені багатьох мужів», — він і подарував їй саме цей дарунок. Адже Господь сам знає, що тут найкраще. І якщо це визначене Шанкарою — законно чи незаконно, — то моєї провини тут немає. Нехай же вони, як самі вони того хочуть, візьмуть за встановленим звичаєм, руку Крішни, бо вона призначена їм долею.

Вайшампаяна мовив:

Тоді блаженний Вьяса сказав цареві справедливости: «Сьогодні сприятливий день, о сину Панду: сьогодні місяць входить у сузір'я Пушья. Візьми ж сьогодні першим руку Крішни». Тоді цар Яджнясена разом зі своїм сином зробив усі необхідні приготування до весілля і прикрасив дочку свою Крішну численними коштовностями, після того як вона зробила омивання. Тоді зібралися подивитися на весілля його друзі, радники й наближені, імениті брахмани та містяни, відповідно їхньому становищу. І палац його, наповнений зацікавленими відвідувачами, із двором, прикрашеним розкиданими лотосами та лілеями, чудовий безліччю безцінних коштовностей, блищав мов небо, засіяне яскравими зірками. І тоді царевичі-каурави, юні, із прикрасами та сережками, в дорогоцінних вбраннях, змащені сандалом, зробивши омивання й відповідні релігійні обряди, разом з домашнім жерцем Дхаумьєю, сяючи подібно вогню, радісно увійшли один за одним, як встановлено звичаєм, у палати, подібно тому, як входять могутні тури в загін. Потім Дхаумья, обізнаний на Ведах, розвівши палаючий вогонь, зробив на ньому узливання пряженим маслом, супроводжуючи це мантрами. І, привівши Юдхіштхіру, знавець мантрів поєднав його із Крішною. Досвідчений у Ведах, він обвів їх обох, котрі взялися за руки, навколо вогню зліва направо. Потім попрощавшись із ним, блискучим у битві, домашній жрець вийшов із царського будинку.

Потім у такий же спосіб і всі царевичі, обдаровані вищою красою, могутні вої-колісничні, продовжувачі роду Куру, день за днем, прийняли руку найкращої з жінок. І брахман-мудрець повідав про велике чудо, що виходить за межі людського: як вона, славетна, що володіє гарним станом, ставала знову дівою щораз по закінченні дня. Коли ж одруження відбулося, Друпада подарував могутнім героям різноманітні чудові багатства: сто колісниць, прикрашених кращим золотом, з яких кожна закладена четвіркою в золотих

вуздечках. Він дав також сто найпрекрасніших слонів, подібних сотні гір із золотими вершинами, а також — сто молодих рабинь у досить дорогих вбраннях і прикрасах, і у запашних вінках. Кожному з них цар з роду Сомаки дав перед священним вогнем багатства десятками тисяч, а також дорогі вбрання і чудові прикраси. І коли відбулося одруження, могутні пандави, отримавши Крішну, подібну богині краси, разом із численними багатствами, проводили час, начебто Індри, у столиці того царя панчалів.

Так вістить розділ сто дев'яностий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 191

Вайшампаяна сказав:

Коли Друпада вступив у союз із пандавами, не стало в нього більше ніякого страху навіть перед богами. І жінки шляхетного Друпади, підходячи до Кунті й називаючи свої імена, припадали головами до її стіп. Крішна ж, одягнена в шовковий одяг, зробивши врочистий шлюбний обряд, шанобливо вітала свекруху й стала скромно поруч з нею із шанобливо складеними долонями. Звернувшись зі словами благословення до Драупаді, обдарованої красою і щасливими прикметами, доброю вдачею та гарною поведінкою, Прітха сказала з любов'ю своїй невістці: «Як Індрані [2] до Харіхайї, як Сваха [3] до Вібхавасу, як Рохіні до Соми, як Дамаянті до Нали,[4] як Бхадра [5] до Вайшравани, як Арундхаті [6] до Васіштхи, як Лакшмі до Нараяни, — такою ж будь і ти до своїх чоловіків. Будь матір'ю довговічних синів-героїв, о мила! Хай будеш ти оточена багатьма радостями, хай будеш улюблена своїми чоловіками і хай будеш оточена достатком. Будь учасницею в жертвопринесеннях, будь їм відданою дружиною. Нехай твої роки проходять постійно в шануванні гостей, що приходять у будинок твій, благочестивих мудреців і старців, дітей і старших у родині. Хай будеш ти помазана на царство й у місті, головному на Куруджангалі, разом із царем, відданим закону. Усю землю, скорену відвагою твоїх могутніх мужів, віддай у володіння брахманам при великім жертвопринесенні коня. Усі які є на землі кращі дорогоцінні камені, о доброчесна, — їх знайди й будь щаслива, о чарівна, сотню років. Як я радію зараз тобі, о невістко, одягнена в червоний шовк, так я знову буду радіти тобі, обдарованій чеснотами, коли ти будеш мати синів».

Коли пандави одружилися, Харі послав їм золоті прикраси, оздоблені перлами і каменем вайдурья. І дорогі шати з різних країн, гарні й м'які ковдри та шкури також послав Мадгава. І багато різноманітних лож, сидінь і колісниць, а також сотні посудин, оздоблених дорогоцінними каменями та діамантами, і тисячі служниць, привезених з різних країн, подарував їм Крішна. І слонів, добре муштрованих і сумирних, та коней, відмінних і добре вбраних, і колісниці зі слонячої кістки, прикрашені гарними золотими прапорцями, і незліченну кількість червоного золота, складеного рядами, послав їм незбагненний згубник Мадгу. Й усе те прийняв цар справедливости Юдхіштхіра, сповнений великої радости від бажання зробити приємне Говінді.

Так вістить розділ сто дев'яносто перший в Адіпарві великої Магабгарати.

КІНЕЦЬ ОПОВІДІ ПРО ОДРУЖЕННЯ

КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ОДРУЖЕННЯ

[1] Колись, тобто в минулому своєму житті. *(вгору)*

[2] Індрані — дружина Індри, що має ім'я Шачи. *(вгору)*

[3] Сваха — ім'я дружини Агні, бога вогню. *(вгору)*

[4] Вірність Дамаянті до Нали вважається серед хінду зразком подружньої вірності. Сказання про Налу і Дамаянті, досить популярне в Індії, є одним з найдавніших епізодів, включених у Магабгарату. *(вгору)*

[5] Бхадра — дружина Кубери, бога багатства. *(вгору)*

[6] Арундхаті — дружина мудреця Васіштхи, яка вважається зразком високої подружньої чесноти. *(вгору)*

ОПОВІДЬ ПРО ПРИБУТТЯ ВІДУРИ

Розділ 192

Вайшампаяна провадив:

Тоді царям була доставлена через їхніх надійних спостерігачів звістка про те, що прекрасна Драупаді поєдналася шлюбом з пандавами, що той шляхетний юнак, який, натягнувши лук, влучив у ціль, був Арджуна, кращий з переможців, найсильніший з володарів луку і стріл, а той могутній і великодушний герой, який, кинувши на землю Шалью, царя мадрів, змусив його вертітися, та який у гніві лякав мужів вирваним з коренем деревом, і у якого в сутичці не було ніякого страху,— був Бгіма, страшний при зіткненнях, котрий долає ряди ворожих військ. Почувши про те, що сини царя Панду й Кунті прийняли подобу брахманів, царі були вельми здивовані. Позаяк про Кунті раніше було чути, що вона згоріла разом зі своїми синами у смоляному будинку, то царі всі вважали їх за знову народжених і піддали тоді ганьбі Бгішму й Дхрітараштру з роду Куру за огидний злочин, вчинений Пурочаною

Коли відбулася сваямвара, царі всі, довідавшись, що вибрані пандави, роз'їхалися своїми дорогами. А цар Дурьйодхана, коли побачив, що Власник білих коней (*Арджуна*) вибраний Драупаді, засмутився і разом зі своїми братами, Ашваттхаманом, дядьком Шакуні, Карною і Кріпою вернувся додому. Тоді

присоромлений Духшасана тихенько йому сказав: «Якби цей Арджуна не виступив у вигляді брахмана, то він не виграв би Драупаді, бо насправді, о царю, ніхто в ньому не міг упізнати Дхананджайю. Я вважаю, що доля вище всього, людські справи безплідні. Ганьба нашим зусиллям, о брате! Пандави всі живі, як раніше». Так розмовляючи й гудячи Пурочану, вони увійшли в Хастінапур, засмучені та впалі духом. Вони злякалися і втратили надію побачивши могутніх партхів врятованими від вогню, які об'єдналися із Друпадою, і думаючи про Дхріштадьюмну і Шикхандіна, та про інших синів Друпади, умілих у всяких видах бою.

Тим часом Відура, почувши про те, що пандави вибрані Драупаді й про те, що сини Дхрітараштри, засоромившись, повернулися в Хастінапур з розбитою гордістю, — зрадів душею. І Кшаттрі, о володарю народів, сказав тоді Дхрітараштрі здивовано: «Каурави гараздують!». І цар, син Вічитравірьї, почувши те від Відури, сказав, о бгарато, у великій радости: «Яке щастя, яке щастя!». Бо володар людей, володіючи замість зору розумом, через незнання вважав, що прекрасною Драупаді вибраний його старший син Дурьйодхана. І він віддав тоді розпорядження, щоб були приготовлені численні прикраси для Драупаді й щоб сама Крішна була доставлена до сина його Дурьйодхани. Але тоді Відура розповів йому про те, що нею вибрані пандави, що всі ці герої живі й вшановані Друпадою, а також про їхніх родичів, прилучених через одруження і про багатьох інших союзників, що володіють військами.

Дхрітараштра мовив:

Як у свій час для Панду, так точно і для мене ті юнаки представляються незвичайними. І те замилування ними, яке було в мене, здається мені, о Відуро, ще більш зросло тому що пандави-герої живі та мають друзів. Який же цар, о Кшаттро, що прагне до успіху або ж позбавлений царської величі, не волів би жити, отримавши своїм союзником Друпаду разом з його родичами?

Вайшампаяна сказав:

І коли він так говорив, Відура відповідав йому: «Нехай же це твоє розуміння буде незмінним, о царю, протягом сотні років». Слідом за цим Дурьйодхана і син Радхи (*Карна*), о володарю народів, з'явилися до Дхрітараштри й сказали йому такі слова: «У присутности Відури ми не могли казати тобі, о царю. Тепер же, заставши тебе одного, ми висловимо те, що нам бажано зробити. Либонь, о батьку, успіх ворогів ти вважаєш своїм власним успіхом, раз звеличуєш пандавів у присутності Кшаттрі, о кращий з двоногих?! В той час як мусиш робити одне, о царю, ти робиш інше, о бездоганний! Тобі, о батьку, слід постійно діяти в такому напрямку, щоб послабляти їхню силу. Тепер коли підхожий час настав, ми повинні зійтися на раду, для обговорення наших задумів, щоб пандави не проковтнули нас разом із синами, військом і родичами.

Так вістить розділ сто дев'яносто другий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 193

Дхрітараштра відповів:

Я думаю про це точно так само, як і ви, але я не хочу подати виду Відурі. Саме тому я особливо звеличував їхні гідності, щоб Відура не довідався про мій намір по зовнішніх ознаках. І що ти вважаєш підхожим, про те скажи, о Суйодхано! І ти, о Радхейє, скажи мені про те, що ти вважаєш підхожим.

Дурьйодхана сказав:

За допомогою вправних, надійних і моторних брахманів посіємо тепер розбрат між пандавами, роз'єднавши синів Кунті й обох синів Мадрі. Або ж нехай цар Друпада, його сини та усі радники будуть спокушені величезною кількістю багатства, щоб покинути царя Юдхіштхіру, сина Кунті. Або ж нехай ті шпигуни поселяться там же і нехай вони розповідають пандавам, кожному окремо, про незручності перебування тут у Хастінапурі. Тоді пандави, відділившись від нас, вирішать влаштуватися там. Або ж які-небудь досвідчені шпигуни, умілі в різних засобах, нехай посіють розбрат між пандавами на ґрунті ревнощів друг до друга. Або нехай вони налаштують проти них Крішну. Це легко здійснити, бо в неї багато мужів. Або ж нехай вони посварять пандавів через неї, а потім і її з ними. Або ж, о царю, досвідченими шпигунами, умілими в різних засобах, нехай Бгімасена буде таємно відданий смерті, бо він серед них найсильніший. І коли він буде вбитий, о царю, пандави, втративши могутність і силу, не стануть більше зазіхати на царство, бо він їх опора. Адже Арджуна непереможний у битві, якщо Врікодара захищає його ззаду. А без нього Пхалгуна в битві не має і чвертки сили Радхейї. Усвідомивши своє власне безсилля без Бгімасени і визнавши нас сильними, вони будуть набагато слабкіше і загинуть. Або ж, коли вони, з'явившись сюди, будуть слідувати нашим вказівкам, ми повинні придумати засіб для їхньої загибелі, о царю, відповідно до вказівок шастр. Або нехай сини Кунті, один за одним будуть спокушені гарними молодими жінками, і нехай Крішна тоді відчує їхню байдужість. Або ж нехай Радхейя буде посланий до них, щоб вони приїхали сюди. І коли вони з'являться, нехай будуть убиті надійними шпигунами чи грабіжниками. Застосуй же ті з цих засобів, які здаються тобі безпомилковими, бо час швидко лине. Поки не зміцнилася до них довіра Друпади, тура серед царів, доти вони не будуть у силі зачепити нас. Адже вони можуть зробити це, якщо справа буде стояти інакше. Така моя думка, о батьку, відносно знищення пандавів. Правильна вона чи не правильна — що ти думаєш, о Радхейє?

Так вістить розділ сто дев'яносто третій в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 194

Карна мовив:

О Дурьйодхано, твоє судження неправильне — така моя думка. Бо пандавів неможливо прибрати твоїми засобами, о нащадку Куру! Адже ще раніше ти замірявся на них за допомогою різноманітних, витончених засобів. Але й тоді, о герою, вони не могли бути усунуті тобою. Коли вони були безпосередньо біля тебе, о царю, їх пташенят, що ще не оперилися і тоді ти не міг погубити. Тепер же у синів Кунті виросли крила, вони стали дорослими й перебувають за межами нашої країни; їх неможливо перемогти цими засобами. Така моя думка, о непохитний! І вони не можуть злидарювати, бо їх захищає сама доля, вони підозріливі й бажають спадкоємної частки. Також неможливо посіяти взаємний розбрат між тими, які, насолоджуючись однією загальною дружиною не знають розбрату між собою. І Крішну також неможливо відвернути від них за допомогою суперників: вона обрала їх за чоловіків, коли вони перебували в нещасті, а тепер, коли вони одягнені в чисті шати — що й балакати! Крім того, бажане становище для жінок це — багатомужжя для однієї. І його Крішна досягла, не захоче ж вона розбити своє щастя. А цар панчалів доброчесний і некористолюбний. Він, безсумнівно, не залишить синів Кунті, навіть якщо йому буде запропоновано багато царств. Його син також наділений чеснотами і прихильний до пандавів. Тому я не думаю, що їх можна було б якось прибрати твоїми засобами.

Але ось що зараз можливо почати нам, о туре серед чоловіків: поки пандави не будуть знищені з корінням, о володарю народів, доти їх потрібно переслідувати. Хай сподобається тобі такий шлях. Поки наша сторона не стане сильніше, поки цар панчалів не буде слабкіше, доти маємо наносити їм удари! Не барися! Поки немає в них безлічі коней і колісниць та немає численних друзів, о сину Гандхарі, тепер же скоріше дій! Поки цар панчалів разом зі своїми могутніми синами не взявся за приготування проти нас, тепер же хутчіше дій! Поки нащадок Врішни не з'явився, ведучи за собою військо ядавів, щоб добути царство для пандавів, тепер же притьмом дій! Багатством, різними насолодами й навіть царством не може не пожертвувати Крішна заради пандавів, о царю! Надзвичайною доблестю була скорена земля великодушним бгаратою. Тільки завдяки доблесті скорив три світи Пакашасана.[1] Доблесть також прославляють у кшатрія, о володарю народів, бо доблесть є обов'язковий закон для хоробрих, о туре серед царів! Візьмемося ж, о царю, і, розтрощивши швидко Друпаду за допомогою могутнього війська з чотирьох видів,[2] доставимо сюди пандавів. Адже насправді, ні переговорами, ні підкупом, ні внесенням розбрату неможливо погубити пандавів. Тому розтрощи їх своєю силою.[3] І, перемігши їх силою, володій усією землею. Я не бачу тут іншого засобу діяти, о володарю людей!

Вайшампаяна сказав:

І, почувши слова сина Радхи, могутній Дхрітараштра схвалив їх і потім сказав таке слово: «Ця мова твоя сповнена відваги і личить тобі — синові сути, обдарованому великою мудрістю і умілому в зброї». Нехай же Бгішма, Дрона й Відура, разом з вами обома висловлять разом судження, яке змогло б привести до досягнення нашого добробуту». І, запросивши тоді всіх цих чудових радників, о магараджо, Дхрітараштра скликав раду.

Так вістить розділ сто дев'яносто четвертий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 195

Бгішма мовив:

Мені не до душі розбрат із синами Панду. Для мене, що Дхрітараштра, те й Панду. Це безсумнівно: що сини Гандхарі, те й сини Кунті. Як вони повинні оберігатися мною, так і твої сини, о Дхрітараштро! Як для мене вони близькі, так і для царя Дурьйодхани, а також і для інших кауравів, о нащадку Бгарати! При цих обставинах мені не до душі розбрат між ними. Нехай же заради миру з тими героями, буде їм віддана частина землі. Царство це однаково належало прадідам, а також батькові тих кращих кауравів. О Дурьйодхано, подібно тому як ти, о сину, дивишся на це царство як на спадщину батьків, точно так само дивляться на нього і пандави. Якщо славні пандави не одержать царства, то як же воно може належати тобі або кому-небудь із нащадків Бгарати? Якщо ти вважаєш, що отримав царство за законом, то за законом вони також успадкували царство ще раніше, — така моя думка. Нехай же буде віддана їм полюбовно половина царства, бо це, о тигре серед чоловіків, буде благом і для всіх людей. Якщо ж зробити інакше, то не буде добра для нас. А тебе, безсумнівно, осягне повна безславність. Збережи ж свою славу, бо слава є найвища сила. Адже життя людини, що втратила славу, вважається безплідним. Поки не загублена слава людиною, о кауравo, доти вона існує, о сину Гандхарі, але гине вона, коли втратила свою славу. Слідуй же тому звичаю, який гідний роду кауравів. Дій, о могутній, подібно своїм предкам.

О щастя, що живі ті герої! О щастя, що жива Прітха! О щастя, що негідний Пурочана знайшов свою погибель не виконавши свого наміру. З тієї пори, о сину Гандхарі, як я почув про те, що Кунті, нібито загинула таким шляхом, я не в змозі дивитися на кого-небудь із живих істот у світі. І справді, увесь світ не так звинувачує Пурочану, як звинувачує тебе, о тигре серед мужів! Тому порятунок життя пандавів і їх поява, о магараджо, повинні сприйматися як зняття з тебе брудної плями. Крім того, поки ті герої живуть, о нащадку Куру, батьківська частина царства не може бути віднята у них навіть самим Громовержцем. Адже

всі вони перебувають у законі й усі одностайні та вільні від несправедливости, особливо ж стосовно спадкування рівної частки царства. Якщо ти маєш намір вчинити справедливо, якщо ти прагнеш зробити мені приємне і, якщо ти опікуєшся добробутом своїх підданих, то віддай пандавам половину царства.

Так вістить розділ сто дев'яносто п'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 196

Дрона сказав:

Коли скликані друзі Дхрітараштри на раду, о царю, слід говорити правдиво й щиро, та так, щоб це вело до слави. Моя думка, батьку, така ж, як у шляхетного Бгішми: нехай сини Кунті будуть наділені частиною царства, — це непорушний закон. Нехай буде негайно посланий до Друпади який-небудь правдоустий гонець із численними скарбами для них, о бгарато! Узявши із собою численні дарунки, якими взаємно повинні обмінятися наречені й наречена, нехай він іде до нього й скаже, що ти дуже підсилився від союзу з ними. І нехай він скаже, о царю, що ти й Дурьйодхана вельми задоволені тим що відбувається.

І нехай він не раз скаже про це Друпаді й Дхріштадьюмні, о бгарато! Нехай він, запевняючи знову й знову синів Кунті й Мадрі, скаже також про правильність і приємності цього союзу. І нехай за твоїм наказом, о царю царів, він піднесе Драупаді безліч золотих блискучих прикрас. І всім синам Друпади, о туре серед мужів, і усім пандавам та Кунті нехай дасть він також оздоби, гідні їх. Звернувшись так до Друпади й до пандавів, та підкріпивши це запевненнями, нехай він відразу запропонує їм повернутися в Хастінапур. І коли герої ті отримають дозвіл Друпади повернутися, нехай відправиться за ними чудовий загін, і Духшасана з Вікарною [4] нехай доставлять сюди пандавів. Потім вони, о кращий з царів, завжди шановані тобою, нехай зі схвалення народу, будуть зведені на трон батьків. Такі дії, о магараджо, я разом із Бгішмою вважаю найбільш підхожими стосовно них, адже і тобі вони також доводяться синами, о бгарато!

Карна мовив.

Обидва вони Бгішма і Дрона обдаровані тобою багатством і милостями, обоє вони — довірені в усіх твоїх справах. Що ж у тому могло би бути дивне, якби вони не давали порад на твою користь? Насправді, як міг би висловити думку, гідну доброчесних людей, той, хто з дурним наміром і зі схованою думкою у душі може говорити про кінцевий порятунок? Друзі в часи нещасть не схильні ні до добра, ні до іншого,[5] бо щастя або нещастя кожного залежить від долі. Людина, що володіє досконалим розумом і позбавлена його, молода і стара, яка має друзів і позбавлена їх, усе це завжди отримує. Кажуть, що колись був у Раджагрісі [6] серед царів магадхських цар, по імені Амбувіча. Усунувшись від усяких справ, віддавшись зітханням, цар той передав усі свої справи радникам. Його радник по імені Магакарні в короткий час зробився єдиним володарем. Вважаючи себе відтепер могутнім, він почав нехтувати царем. Дурний, він сам відібрав потім у царя предмети задоволень, його дружин, коштовності та багатства з його верховною владою. Коли все це було взято од царя, в жадібного радника від придбання багатства жадібність стала зростати. Так відібравши все, він праг позбавити його царства. Але дійшло до нас, що радник той, хоча й намагався, не зміг відняти у нього царства, незважаючи на те, що той усунувся був від усіх справ і віддався зітханням. Що ж інше, крім долі є та верховна влада його? Якщо царство визначене буде тобі, о володарю народів, то воно, безсумнівно, буде міцно стояти за тебе, навіть якщо увесь світ вступив би у суперництво із тобою. Якщо ж буде визначено інакше, то ти не придбаєш його, хоча б і додавав до цього зусиль. Отже, о мудрий, виявляй чесність і нечесність своїх радників. Слід також розпізнавати: що сказано брехливими і що — чесними.

Дрона сказав:

Ми знаємо, заради чого це говориться зі злим наміром. Ти злий на пандавів, а провину приписуєш нам. Але я кажу, о Карно, про вище благо, яке веде до процвітання роду Куру. Якщо ти вважаєш це злом, то скажи, що ж є вищим благом? Бо, якщо буде визнано вищим благом інше, ніж я кажу, тоді каурави незабаром загинуть — така моя думка.

Так вістить розділ сто дев'яносто шостий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 197

Відура мовив:

О царю, безсумнівно друзі твої говорять тобі корисне. Але слово не затримується у тих, хто не бажає слухати. Безсумнівно, корисне для тебе те слово, яке сказав тобі кращий з кауравів Бгішма, син Шантану. Але ти, о царю, не сприймаєш його. Також і Дрона багато говорив гарного і вельми корисного, що син Радхи — Карна — не вважає корисним для тебе. І міркуючи, я не бачу, о царю, кращого друга для тебе, ніж ці два леви серед людей, або такого друга, який перевершував би їх розумом. Бо вони обоє — найстарші за віком, за розумом та вченістю і обоє однаково ставляться до тебе, о царю царів, а також і до синів Панду. В своїй справедливости та правдивости, о царю, обоє вони, без сумніву, не нижче, о бгарато, Рами, сина Дашаратхи, і Гайї. І раніше вони не казали тобі нічого негідного. Те ж саме і з твоєї сторони нічого поганого, здається, не було зроблено їм. Як же ці два чоловіка-тигра, довершені у правді, можуть не радити тобі на добро, особливо коли ти сам, о царю, був бездоганний стосовно них? Наділені мудрістю, вони, кращі серед чоловіків у цьому світі, о володарю людей, не скажуть отже нічого поганого на шкоду тобі. Така моя тверда

думка, о нащадку Куру. Через багатство також, обидва ці мужа, що знають закон, не скажуть нічого упередженого. Саме це вони вважають найбільшим благом для тебе, о бгарато! Як Дурьйодхана та інші сини тобі, о царю, так і діти Панду теж сини тобі, о царю! Якщо нерозумні радники можуть давати тобі стосовно них які-небудь погані поради, то вони не дуже опікуються твоїм благом. Якщо в твоєму серці, о царю, є прихильність до твоїх синів, то ті, хто виявляє її в тобі, звичайно не можуть робити тобі добра. Тому ці шляхетні чоловіки, сповнені величі, відкрито не сказали нічого. Адже, такого висновку в тебе немає. А що сказали ці два тури серед мужів щодо непереможности пандавів, то це так, о тигре серед людей! Отже, хай супроводжує тебе добробут!

Бо насправді, як може прекрасний пандава Савьясачин, приборкувач ворогів, бути переможений у битві, о царю, навіть Магхаваном? Як може величезний Бгімасена з могутніми руками, що володіє силою десяти тисяч слонів, бути переможений у битві навіть самими безсмертними? Так само, як може бажаючий жити протистояти в битві близнюкам, вправним у боях, подібним синам Ями? Яким чином може бути переможений у битві той старший серед пандавів, в кому незмінні твердість, жаль і прощення, правдивість і доблесть? Хіба ті, чиїм прихильником є Рама,[7] чиїм радником — Джанардана і на чиїй стороні Сатьякі, — хіба вони не перемагають у січі? Хіба не перемагають ті, у кого свекор — Друпада, в кого шурини — доблесні брати з роду Прішати, сини Друпади на чолі із Дхріштадьюмною? Знаючи, що вони непереможні через свою перевагу, о бгарато, і що їхнє право спадкування царства відповідає закону, — дій стосовно них справедливо. Прихильністю до них змий тепер із себе, о царю, велику безславність, вчинену Пурочаною. Могутній цар Друпада колись теж був ворожий нам. Прихиливши його, о царю, ми підсилимо свою сторону. Дашархи [8] сильні й численні, о володарю народів: де Крішна — там будуть і вони, а де Крішна — там і перемога. Хто — хіба тільки проклятий долею — може розраховувати зробити за допомогою війни ту справу, яку цілком можливо, о царю, здійснити мирними засобами? Адже почувши, що партхи живі, городяни і селяни запалали бажанням їх побачити. Зроби ж, о царю, для них приємне. Дурьйодхана і Карна, а також і Шакуні, син Субали, керуються беззаконням, вони нерозумні й молоді. Не йди за їх словами. Тобі, обдарованому чеснотами, о царю, я давно вже казав, що завдяки провині Дурьйодхани, народ цей загине.

Так вістить розділ сто дев'яносто сьомий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 198

Дхрітараштра сказав:

Мудрий Бгішма, син Шантану, і Дрона, славний ріши, і ти, о Відуро, кажете мені слова правдиві й далебі для мене корисні. Доблесні сини Кунті, могутні вої-колісничні, є як синами Панду, так усі вони, згідно із законом, доводяться, без сумніву, синами й мені. Це царство належить як моїм синам, так, без сумніву, воно належить і синам Панду. Йди ж бо, о Кшаттро, і приведи їх, виявляючи гостинність, разом з їхньою матір'ю та Крішною, обдарованою божественною красою, о бгарато! На щастя, живі партхи, на щастя здорова і Прітха. З волі долі могутні вої-колісничні, одержали собі дочку Друпади, з волі долі всі ми підсилені, з волі долі згинув Пурочана, волею долі зникло моє велике горе, о великий блиском!

Вайшампаяна вів далі:

Тоді Відура за велінням Дхрітараштри відправився до Яджнясени і пандавів, о бгарато! З'явившись туди, він, знавець закону, обізнаний на всіх шастрах, став перед Друпадою, о царю, вшанувавши його належно. А той теж прийняв Відуру, належно, за законом. І обоє вони взаємно довідалися, як слід, про здоров'я один одного. І він побачив там пандавів і Васудеву, о бгарато! Обійнявши їх з любов'ю, він запитав їх потім про здоров'я. І він, з невимірним розумом, також був ушанований ними належним чином. Від імені Дхрітараштри знову й знову запитував він, о царю, синів Панду про їхній добробут. І дав він їм дорогоцінні камені та різні багатства, які були передані кауравами для пандавів, Кунті, Драупаді, а також для синів Друпади, о володарю народів! І Відура, що відрізнявся невимірним розумом і бездоганною поведінкою, звернувся так до ґречного Друпади в присутності синів Панду й Кешави:

«Почуй, о царю, разом зі своїми радниками та синами моє слово. Дхрітараштра разом зі своїми синами, радниками і друзями задоволений, о царю, і багаторазово запитував про твоє здоров'я. І він вельми задоволений породичатися з тобою, о володарю людей! Також і велемудрий Бгішма, син Шантану, разом з усіма кауравами запитує тебе про всілякі гаразди. Також і син Бхарадваджи — Дрона, могутній стрілець із лука й твій милий друг, міцно обіймаючи тебе, запитує про твоє здоров'я. Дхрітараштра, о царю панчалів, що став родичем тобі, вважає себе щасливим, а так само — і всі каурави. Придбання царства не вважається ними настільки радісним, як поріднення з тобою, о Яджнясено! Довідавшись про це, звели пандавам відправитися в Хастінапур. Адже каурави дуже квапляться побачити синів Панду. І ці тури серед чоловіків, а також Прітха, що довгий час жили у вигнанні, будуть від душі раді побачити своє місто. Також і всі дружини кращих кауравів, що жадають бачити Крішну, царівну панчалів, очікують її в наше місто і край. Вели ж синам Панду разом з їх дружиною відправитися туди без зволікання. В цьому й полягає мета мого приїзду. І коли шляхетні пандави будуть відпущені тобою, о царю, я відправлю тоді до Дхрітараштри скороходів. Потім сини Кунті разом зі своєю матір'ю та Крішною повернуться додому».

Так вістить розділ сто дев'яносто восьмий в Адіпарві великої Магабгарати.

КІНЕЦЬ ОПОВІДІ ПРО ПРИБУТТЯ ВІДУРИ

КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ПРИБУТТЯ ВІДУРИ

[1] *Пакашасана — «згубник, або нищитель (демона) Паки», епітет Індри.* (вгору)

[2] *Військо, що складається з чотирьох видів, тобто армія на взірець акшаухіні.* (вгору)

[3] *У стародавній Індії розрізнялися чотири головних засоби політики: 1) мирні переговори (sāman), 2) підкуп (dāna), 3) сіяння розбрату (bheda) і 4) каральні дії, тобто відкритий напад (daṇda).* (вгору)

[4] *Вікарна — царевич кауравів, один із синів Дхрітараштри.* (вгору)

[5] *За філософськими уявленнями хінду, світобуттю властиві пари, що виступають у вигляді протилежностей: світло й пітьма, радість і горе, щастя і нещастя, добро і зло тощо.* (вгору)

[6] *Раджагріха — давня столиця держави Магадхи (суч. Раджгир), що була розташована в 148 км від Паталіпутри.* (вгору)

[7] *Рама — тут Баларама (Баладева).* (вгору)

[8] *Дашархи — нащадки Дашарха, ядави, до яких належав і Крішна.* (вгору)

ОПОВІДЬ ПРО ОТРИМАННЯ ЦАРСТВА

Розділ 199

Друпада мовив:

Це так, о велемудрий Відуро, як ти зараз сказав мені. Я також дуже радий, бо укладено цей шлюб, о володарю! Хоча повернення додому цих шляхетних пандавів було б досить доречним, але, проте, мені незручно говорити про це самому. Якщо бажають цього доблесний сини Кунті: Юдхіштхіра, Бгімасена й Арджуна та обоє близнюків, кращі з мужів, а також Рама й Крішна, що відають закон, — тоді нехай відправляються пандави. Адже ці двоє, тигри серед мужів, завжди раді ощасливити їх.

Юдхіштхіра сказав:

Ми всі разом з нашими близькими залежимо від тебе, о царю! Ми з радістю зробимо так, як ти скажеш нам.

Вайшампаяна провадив:

Тоді сказав Васудева: «Відхід їх звідси додому, мені до душі. Втім — як розв'яже цар Друпада, що знає всі закони»!

Друпада на теє:

Як вважає в цьому випадку міцнорукий Дашарха, доблесний і кращий з людей, такою є і моя думка. Бо якими тепер славні сини Кунті й Панду є для мене, такими, без сумніву, вони є й для Васудеви. Син Кунті й Дхарми Юдхіштхіра сам не думає так про благо їх, як про це думає Кешава, тигр серед мужів.

Вайшампаяна вів далі:

Тоді, з дозволу Друпади шляхетні пандави, Крішна й премудрий Відура, узявши із собою дочку Друпади Крішну і славетну Кунті, відправилися в місто, що носить ім'я слона, користуючись задоволеннями й зручностями в дорозі. А Дхрітараштра, цар кауравів, для прийняття пандавів, вислав назустріч їм кауравів: Вікарну, могутнього стрільця з лука, Читрасену, о бгарато, Дрону, найкращого стрільця з лука, і Кріпу, сина Гуатами. Оточені ними герої — могутні вої-колісничні, сяючи величчю, повільно вступили тоді в місто Хастінапур. І все місто було вражене і здивоване, коли, прямуючи через нього, ті тигри серед чоловіків руйнували сум і горе його мешканців. Тоді пандави, що проникають у серця, почули різні приємні слова, що йшли від тих, хто бажав їм зробити приємне: «Ось знову вертається сюди той знавець закону, тигр серед людей, який оберігає нас законом, мов своїх близьких!». «Начебто великий цар Панду, що полюбив ліс, сьогодні вертається з лісу, бажаючи, безсумнівно, зробити нам приємне!». «Хіба сьогодні не дана нам висока радість, що сини Кунті — доблесні брати — повернулися сюди. Якщо ми займалися роздачею дарунків, приношенням жертв і аскетичними подвигами, — то завдяки цим заслугам нехай пандави залишаються в нашому місті сотню років!».

І пандави вклонилися стопам Дхрітараштри й великодушного Бгішми, а також іншим, гідним шани. Потім, коли пандавів були спитали всім містом про їхнє здоров'я, вони за велінням Дхрітараштри увійшли в палац. Коли ж вони, шляхетні й могутні, відпочили якийсь час, їх були покликали до царя Дхрітараштри і сина Шантану.

Дхрітараштра мовив:

Послухай разом із братами, о Каунтейє, це моє слово: щоб не виникло знову розбрату у вас з моїми синами, відправляйся в Кхандавапрастху. Бо, коли ви будете жити там, під охороною Партхи, подібно тому як богів охороняє Громовержець, ніхто не зможе скривдити вас. Одержавши половину царства, відправляйся ж у Кхандавапрастху.

Вайшампаяна продовжив:

І, почувши те слово царя та вклонившись йому, усі тури серед мужів відправилися тоді в той дрімучий ліс. Отримавши половину царства, вони попрямували в Кхандавапрастху. Під проводом Крішни,

непереможні пандави, з'явившись туди, прикрасили це місце, мов небеса. На священнім і сприятливім місці могутні вої-колісничні, під орудою Двайпаяни, зробивши очисні обряди, почали будувати місто. Прикрашене ровом, що нагадує море, і обнесене муром, що стримить нагору до самих небес, світле як білі хмари або промені місяця, це найпрекрасніше місто блищало, як Бхагаваті [1] зміями. Воно було захищене брамами, страшними на вигляд, що нагадують двокрилих Гарудів, і головними воротами, подібними купі хмар та горі Мандарі. Різноманітні й міцно замкнені, розташовані дуже далеко друг від друга, вони були оснащені різним знаряддями оборони. Заставлене метальними снарядами, схожими на двоязиких змій, оснащене вежами, розташованими близько одна від одної, воно дійсно блищало під охороною воїв. Воно прикрашене гострими гаками, колодами «шатагхни» [2] і безліччю інших метальних машин, це найчудовіше місто блищало величезними колесами тих споруд. З великими, добре спланованими вулицями, врятоване від мінливості долі, красне різноманітними білими чудовими будинками, місто Індрапрастха виглядало подібно царству Індри. Як величезна купа хмар пронизана блискавками сяяв там на красивім і сприятливім місці палац нащадків Куру, повний багатства і подібний оселі володаря скарбів Кубери.

І туди приходили двічінароджені, о царю, кращі зі знавців усіх Вед, та знавці всіх мов, і вирішували оселитися там. Туди стікалися купці з різних країн, котрі жадали багатства. Туди на проживання приходили також знавці всіх видів мистецтв. Навколо міста були розбиті сади, що дають насолоду, тому що там росли мангові й мироболанові дерева, ашоки, ніпа і чампака; рослини пуннага і квіти нага, хлібні дерева лакуча й пунаса, пальми шала і таля та дерева кадамба і бакула разом з рослинами кетака; східні мироболанові дерева амалака, гарні та квітучі, з гілками, що звисають донизу від ваги плодів, дерева лодхра і красиво квітуча анкола; дерева джамбу, патала, кубджака і атімуктака, а також каравіра і паріджата [3] та інші різні дерева, постійно всіяні квітами й плодами. І сади ті кишіли зграями різноманітних птахів, їх оголошували захопленими криками павичі і завжди сп'янілі від запаху зозулі. Сади були прикрашені різноманітними будинками, світлими ніби дзеркало, численними альтанками з ліан, чудесними картинними галереями і штучними горбками, різноманітними ставками, повними прозорої води, і чарівними озерами, які пахли лотосами та лілеями, і були населені лебедями, качками й чакраваками. Там були також різні чудесні лотосові ставки, оточені купками рослин, і прекрасні водойми, великі та величні. І тоді як пандави, о великий царю, жили в цьому великому царстві, населеному благочестивими людьми, радість їх незмінно зростала.

Так, завдяки тому що Бгішмою і царем Дхрітараштрою було в Хастінапурі виявлене до пандавів справедливе ставлення, — вони зробилися мешканцями Кхандавапрастхи. І те найкраще з міст, де жили п'ятеро могутніх стрільців з лука, подібних Індрі, красувалося немов Бхагаваті, населена зміями. А герой Кешава разом з Рамою, о царю, оселивши там пандавів, з їхнього дозволу відправився тоді у Дваравату.

Так вістить розділ сто дев'яносто дев'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

КІНЕЦЬ ОПОВІДІ ПРО ОТРИМАННЯ ЦАРСТВА

КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ОТРИМАННЯ ЦАРСТВА

[1] Бхагаваті — місто змієподібних демонів у підземному світі. *(вгору)*

[2] Шатагхни — букв. «вбиваюча сотню воїнів», назва смертоносної зброї, що являє собою великої циліндричної форми камінь (або колоду), оснащену залізними вістрями. *(вгору)*

[3] Ашоковое дерево, або Ашока — дерево (Tonesia asoka або Mimusops elengi), вічнозелене з густою тінню; Hina — рід кадамбового дерева, що цвіте в дощовий період (Nauclea cadamba або Ixora Bandhucca); Пуннага — рослина (Rottleria tinctoria або Carophyllum inophyllum), рід тютюну; Нага — рослина (Mesua roxburghii або Rottleria tinctoria), рід тютюну; Кадамба — дерево (Nauclea cadamba) з жовтогарячими запашними квітами, що розпускаються в період дощів; Бакула — дерево (Mimusops elengi), вічнозелене з густою тінню; Кетака — назва рослини (Pandanus odoratissimus); Амалака — дерево (Emblic mirobolan); Лодхра — дерево з жовтими квітами (Symplocos racemosa); Анкола — назва дерева або рослини (Alangium hexapetalum); Джамбу — рід рожевої яблуні (Eugenia Jambolana); Патала — дерево із трубкоподібними квітами (Bignomia suaveolens); Кубджака — рід дерева або чагарнику (Rosa moschata), або ж водяної рослини (Trapa bispinosa); Атімуктака — букв. «білизною перевершує перлини», рід чагарнику або дерева (Dalbergia oujeinensis); Каравіра — дерево олеандр (Nerium odorum); Паріджата — рід коралового дерева (Erythrina indica). *(вгору)*

ОПОВІДЬ ПРО ПРОЖИВАННЯ АРДЖУНИ В ЛІСІ

Розділ 200

Джанамеджайя спитав:

Коли в такий спосіб шляхетні пандави одержали царство в Індрапрастсі, о багатий аскетичними подвигами, що потім робили всі вони, мої давні, великі духом предки? І яким чином Драупаді, законна їхня дружина, пішла за ними? І, як п'ять велеславних володарів людей, живучи з однією Крішною, не посварилися між собою? Я бажаю почути докладно, о багатий подвигами, про всю поведінку їх, що поєдналися з тією Крішною.

Вайшампаяна відповів:

З дозволу Дхрітараштри одержавши царство, пандави — тигри серед мужів і приборкувачі ворогів — насолоджувалися разом із Крішною блаженством в Кхандавапрастсі. Отримавши царство, Юдхіштхіра, наділений великою могутністю і вірний даному слову, разом із братами, законом оберігав землю. Скоривши своїх ворогів, премудрі сини Панду, віддані закону та правді, жили там у великому щасті. Виконуючи всякі обов'язки стосовно містян, ті тури серед людей сиділи на дорогоцінних царських сидіннях. Одного разу, коли вони, шляхетні, усі сиділи так, туди прийшов, випадково, божественний мудрець Нарада. І запропонував йому Юдхіштхіра своє блискуче сидіння. І коли божественний мудрець сів, мудрий Юдхіштхіра сам підніс йому почесне питво згідно із прийнятим звичаєм і повідав йому про стан свого царства. І, прийнявши ці почесті, мудрець зрадів душею і уславив його благословеннями, сказавши йому: «Сідай». І, одержавши дозвіл, він сів. Тоді цар Юдхіштхіра послав повідомити Крішну про прибуття блаженного Наради. І Драупаді, як тільки почула про це, зробила обряд очищення і зосереджена пішла туди де сидів Нарада разом з пандавами. Вклонившись стопам божественного мудреця, благочестива дочка Друпади, добре одягнена, зупинилася тоді перед ним із шанобливо складеними долонями. І справедливий Нарада, правдомовний і велеславний, кращий з мудреців, висловив цій бездоганній царській дочці різні благословення і сказав їй: «Іди».

Тим часом як пішла Крішна, блаженний ріші сказав по секрету всім пандавам з Юдхіштхірою на чолі: «Славна царівна з роду панчалів є єдиною законною дружиною для всіх вас. Нехай же буде встановлений між вами такий порядок поведінки, щоб не виникло у вас тут розбрату. Жили колись разом два асура — два брати Сунда і Упасунда, ніким не переможені й прославлені у трьох світах. Вони керували одним царством, жили в одному будинку, спали на одному ложі, сиділи на одному сидінні, їли одну їжу, але вбили один одного через Тілоттаму.[1] Тому, хай збережеться у вас дружба по відношенню друг до друга. Дій так, о Юдхіштхіро, щоб не було тут розладу між вами.

Юдхіштхіра спитав:

Чиї сини були асури Сунда й Упасунда, о великий пустельнику, яким чином виник у них розбрат і, як вони убили один одного? І чия дочка була та Тілоттама, через яку сп'янілі коханням, вони вбили один одного? Апсара вона, або ж дочка божества? Про все те, як сталося, о багатий подвигами, ми бажаємо докладно почути, о брахмане, бо цікавість наша велика.

Так вістить розділ двохсотий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 201

Нарада сказав:

Вислухай же від мене докладно, о сину Прітхи, разом із братами цей прадавній переказ, як усе відбувалося, о Юдхіштхіро! Колись народився в роду великого асура Хіраньякашипу [2] могутній володар дайтьїв, по імені Нікумбха, наділений великою силою. У нього народилося двоє синів, що відрізнялися великим геройством і страшною силою. Вони їли разом, один без іншого не ходили, друг для друга робили приємне й приємне говорили один одному. Маючи однакову вдачу і звичай, вони були ніби однією істотою, розділеною надвоє. І обоє вони виросли дуже хоробрими, маючи в усіх справах єдине рішення. Вони прийняли рішення скорити три світи й, зробивши релігійні обряди, відправилися до гори Віндхья і там віддалися суворому подвижництву. І обоє вони протягом довгого часу перебували там у покаянні, виснажені від голоду й спраги, відпустивши косу на голові та носячи одяг з кори. З тілами, вкритими брудом, вони жили там, харчуючись повітрям. Приносячи в жертву шматки свого м'яса, стоячи на кінчику великого пальця ноги, з руками, піднятими вгору, і не мигаючи очима, виконували вони так довгий час сувору обітницю. І ось відбулося там таке диво: напружена за тривалий період силою їх подвижництва гора Віндхья почала випускати пару.

Бачачи суворе їхнє покаяння, боги перелякалися і почали чинити тоді перешкоди, щоб завадити їхньому подвигу. Вони постійно спокушали їх дорогоцінними каменями й жінками, але ті двоє, дотримуючись великої обітниці, не порушили її. Тоді боги знову застосували до тих шляхетних братів силу своєї майї: сестри, матері й дружини їх, та інші родичі, переслідувані ракшасом, який тримав у руці спис, — усі з розпатланим волоссям з обірваними прикрасами, і, скинувши зовсім одяг, в жахові прибігли до них, волаючи: «Врятуйте нас!». Але вони, дотримуючись найвищої обітниці, не порушили її. І коли жоден з них не виявив коливань або жалю, то жінки ті й ракшас — усі зникли. Тоді сам Брахма, прабатько всесвіту, з'явився до могутніх асурів, щоб винагородити їх гідним даром. Побачивши Господа і прабатька світу, ті брати — Сунда й Упасунда, обдаровані великою силою, зупинилися із шанобливо складеними долонями. І сказали тоді вони разом владиці-прабатькові: «Якщо прабатько вдоволений цим нашим подвигом, то нехай обоє ми пізнаємо таємниці чарівництва і зброї, нехай будемо могутніми, нехай зможемо змінювати свій вигляд за бажанням і хай будемо ми безсмертними, якщо прихильний до нас володар».

Прабатько вирік:

Крім безсмертя, усе інше, виклопотане вами, буде у вас. Але оберіть іншу форму смерти, через яку ви досягнете рівности з безсмертними. Бо великий подвиг був початий вами при думці: «Досягнемо цього», то з

цієї самої причині безсмертя вам не дається. Адже заради скорення трьох світів вами виконано цей подвиг. Тому, о володарі дайтьїв, я не можу виконати вашого бажання».

Сунда й Упасунда сказали:

Яке б створіння, движне чи недвижне не було у трьох світах, — нехай перед ним не буде у нас страху, крім як друг перед другом, о прабатьку!

Прабатько мовив:

Це бажання ваше, про яке ви зараз просили, я виконаю, як було сказано. І смерть для вас настане в такій саме формі.

Нарада мовив:

І прабатько, давши їм обом цей дарунок і відвернувши їх від аскетичного подвигу, відправився тоді у світ Брахми. А ті обидва володаря дайтьїв, непереможні в усьому світі, одержавши всі дарунки, повернулися у своє власне житло. Побачивши, що ці могутні асури досягли своїх бажань і одержали дарунки, друзі й родичі їх вельми зраділи. Тоді ті асури, поголивши голови свої, увінчали їх вінками й почали носити дорогоцінні прикраси, одягли чисте вбрання. Вони викликали місячне світло не у звичайний час, і воно задовольняло усі їх бажання. І були вельми задоволені обидва володаря дайтьїв, а також їх друзі. «Їжте, годуйте, насолоджуйтеся, співайте, пийте, дайте», — такі слова постійно лунали в кожній хаті. І від великих пиятик, котрі відбувалися всюди під гучні оплески, було веселе і радісне все місто дайтьїв. Тоді, як дайтьї, приймаючи за своїм бажанням різні подоби, віддавалися багато років таким різноманітним і численним задоволенням, їм здавалося, начебто минув один єдиний рік.

Так вістить розділ двісті перший в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 202

Нарада вів далі:

І коли минуло свято, обоє вони, домагаючись панування над трьома світами, порадилися між собою і віддали розпорядження своєму війську. З дозволу друзів, найстарших дайтьїв і радників, вони зробили обряди пов'язані з виступом у похід, і вночі при сузір'ї Магха [3] відправилися в путь. Вони виступили з могутнім і відданим військом, що складалося із дайтьїв, озброєних дрюками і списами, піками й булавами. У великій радости відправилися вони, і співаки прославляли їх благословеннями і хвальбами, що передвіщали перемогу. І обидва дайтьї, шалені у битві, здатні рухатися всюди за бажанням, піднявшись на небо, направилися до місця перебування самих богів. Боги ж, довідавшись про їхню появу, а також про той дарунок, який дав їм володар, покинули тоді небесний світ Індри й вийшли у світ Брахми. Наділені страшною могутністю, обоє вони, скоривши світ Індри, перемогли й сонми якшів, ракшасів та інших істот, що рухаються повітрям. Потім ці могутні асури, перемігши зміїв-нагів [4] під землею, скорили мешканців морів і всі племена млеччхів.

Наміряючись далі скорити всю землю, вони, власники суворої влади, скликали воїв і дали їм найсуворіший наказ: «Царствені мудреці й двічінароджені, великими жертвопринесеннями й узливаннями підсилюють могутність і силу богів, а також їх добробут. І позаяк останні підсилюються таким чином, усі їх пособники стають ворогами асурів. Тому усі ми, з'єднавшись разом, повинні повністю винищити їх!». Так наказавши всім на східному березі великого океану і прийнявши таке жорстоке рішення, обоє вони ринулися в усі боки. Побачивши брахманів, які робили жертвопринесення різними жертвами і, які робили їх для інших, — вони з жорстокістю їх усіх убивали. А вої, вірні тим асурам, хапаючи священні вогні в ашрамах мудреців, чиї думки були занурені в роздуми, — кидали їх у воду. І прокльони, які вирікалися у гніві шляхетними подвижниками, — навіть вони не діяли на асурів, які проникали усюди завдяки силі дарунку, даного їм Брахмою. Тим часом як їхні прокльони були безсилі, немов це були стріли пущені в камінь, — двічінароджені тоді розбіглися, кинувши свої аскетичні заняття. І ті, які на землі мали успіх в аскетичних подвигах, приборкавши себе й поринувши в спокійні роздуми, — теж розбіглися зі страху перед ними, подібно тому як змії тікають від страху перед сином Вінати Гарудою. Увесь світ, в якому були зруйновані й розтоптані ашрами й розкидані глечики та ковші для жертвопринесень, зовсім спорожнів, немов він був знищений часом загибелі.

Коли ж царствені й інші мудреці зникли з очей, обидва могутніх асура, вирішивши винищити їх, почали приймати різні форми. То прийнявши вигляд збожеволілих слонів з розідраними щоками, вони відправляли пустельників, які ховалися навіть в ущелинах, в оселю Ями. То перетворившись на левів, то знову на тигрів, то зникаючи знову, то з'являючись, люті, вони тими або іншими засобами, побачивши аскетів, убивали їх. І припинилися тоді на землі жертвопринесення й читання Вед, винищені були царі й двічінароджені, не стало на ній свят і жертовних обрядів. Оголошувана криками «пробі» і «леле» земля, змучена жахом, на якій зникли торгівля й ринки та припинилися релігійні обряди й шлюби, зникло землеробство й скотарство, земля зі зруйнованими містами та святилищами, засіяна кістками, мала жахливий вигляд. І світ увесь, у якому припинилися обряди узливання покійним предкам і змовкли вигуки «вашат», і де не стало врочистих церемоній, — зробився страшним на вигляд і важким для погляду. Місяць і сонце, планети й зірки, сузір'я й

небожителі побачивши ті діяння Сунди й Упасунди впали у зажуру. Так, скоривши всі сторони світу своїми жорстокими діяннями, обидва дайтьї, котрі не мали суперників, оселилися на Курукшетрі.

Так вістить розділ двісті другий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 203

Нарада сказав:

Тоді божественні мудреці всі, сіддхи й найбільші ріши побачивши це велике руйнування занурилися у велику скорботу. Приборкувачі свого гніву, душ і почуттів, вони пішли тоді до оселі прабатька з жалю до світу. І побачили вони прабатька, що сидів разом з богами і оточеного з усіх боків сіддхами й мудрецями-брахманами. Там були: Господь Магадева, Агні разом з Ваю, Місяць і Сонце, Дхарма й мудрий Парамештхін. Там були вайкханаси [5] і валакхільї, ванапрастхи (*пустельники*) і Марічипи. [6] Всемогутні істоти аджи [7] і авімудхи [8] і могутні пустельники. Усі ці ріши сиділи поруч прабатька. І тоді всі великі мудреці, наблизившись разом до Брахми повідомили йому про всі діяння Сунди й Упасунди. Вони докладно розповіли прабатькові про все, що було зроблено ними, як зроблено і у якій послідовности. І, виклавши йому все це, боги й найбільші ріши усі почали квапити прабатька. І тоді прабатько, вислухавши всі їх слова й подумавши хвильку, ухвалив рішення, як треба зробити і повелів знищити тих асурів. Він покликав Вішвакармана і побачивши його, прабатько, вершитель великих подвигів, повелів йому: «Створи прекрасну діву, якої домагалися б усі».

І, вклонившись прабатькові та схваливши його веління, він, обміркувавши старанно, створив божественну діву. Усе, що було чудесне в трьох світах — рухоме й нерухоме, — усе те він старанно зібрав звідусіль. І вклав він у її тіло дорогоцінні камені десятками мільйонів. І він створив її, обдаровану божественною красою, зроблену з поєднання дорогоцінних каменів. Створена Вішвакарманом з найбільшою ретельністю, вона серед жінок у трьох світах була незрівнянна красою. І не було в тілі її навіть самої дрібної частки, яка не була б наділена досконалістю краси й куди не приковувався б погляд усіх хто дивиться на неї. Немов втілена богиня краси, красуня та з чарівними формами, зачаровувала серця й очі всіх істот. Позаяк вона була створена з поєднання окремих часток розміром із сезамове насіння, взятих від різних дорогоцінних каменів, — прабатько нарік їй ім'я Тілоттама (*«неперевершена від поєднання коштовностей розміром з сезамове насіння»*).

Прабатько мовив:

Йди-но, о Тілоттамо, до асурів Сунди й Упасунди. Спокуси їх своєю чарівною красою. Дій так, щоб між ними від одного лише твого вигляду відбулася через тебе сварка, під впливом досконалости твоєї краси.

Нарада мовив:

Вона висловила згоду і, сказавши «добре», вклонилася прабатькові й обійшла зліва направо збори премудрих. Бхагаван [9] сидів, звернувшись лицем на схід, Магешвара [10] — звернувшись на південь, боги сиділи лицем до півночі, а ріши — звернувшись в усі сторони. І в той час як вона робила там це шанобливе обходження зборів, Індра й величний Стхану тільки одні встояли у своєму спокої. Коли вона проходила збоку Стхану, що сильно жадав її бачити, то в нього з південної сторони з'явилося інше лице, прикрашене загнутими кінчиками вій. Коли вона опинилася за ним, лице з'явилося із західної його сторони, коли ж вона проходила з іншого боку — лице з'явилося з північної його сторони. У великого ж Індри, який теж жадав дивитися на неї, з боків, позаду й попереду — усюди з'явилася тисяча очей, великих, із червоними краями. У такий спосіб великий бог Стхану зробився колись чотириликим і таким же робом згубник Бали зробився тисячооким. А в сонмів богів і у ріши обличчя поверталися в усі сторони, де б не проходила Тілоттама. Погляд їх усіх, шляхетних, крім прабатька, верховного божества, падав на її тіло. Коли ж вона відправилася до братів-асурів, то боги й усі найкращі ріши вирішили, що справа, заради якого послана Тілоттама, вже закінчена завдяки досконалости її краси. І, коли Тілоттама пішла, творець світу відпустив усіх богів і юрби ріши.

Так вістить розділ двісті третій в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 204

Нарада сказав:

Скоривши землю, обидва дайтьї, що не мали суперників і вільні від хвороб, привели три світи до спокою і цим закінчили свої справи. Одібравши у богів і гандхарвів, якшів і зміїв-нагів, царів і ракшасів усі їх коштовности, вони отримали найбільше задоволення. Коли не залишилося тут нікого, хто міг би протистояти їм, вони обоє залишили свої старання й проводили час подібно безсмертним. В жінках, вінках і пахощах, в різноманітних напоях і в інших приємних і незліченних видах задоволень вони знаходили радість. В палацах, у лісах і садах, на горах і в гаях та в інших місцях, які були їм приємні, вони проводили час, немов безсмертні. Якось одного разу вони прийшли на хребет гір Віндхья, що утворює плоскогір'я з рівних каменів, бажаючи віддатися задоволенням серед дерев шала, увінчаних квітучими вершинами. Тим часом як туди були доставлені всякі чудесні предмети, що задовольняли всі бажання, вони весело сіли разом

з жінками на прекрасних сидіннях. Потім жінки заради їхнього задоволення почали догоджати їм музикою і танцями та співати пісень, що прославляли їх.

В цей час Тілоттама, скинувши одяг і прикрившись одним лише шматком червоної тканини, збирала квіти в тому лісі. Зриваючи квіти з дерев канікара,[11] які зростали по берегах річки, вона повільно прийшла до того місця, де були обидва великі асури. Вони ж, напившись чудового трунку, з очима, в яких краї почервоніли від сп'яніння, побачивши її, стрункостанну, були вражені. Обидва вони підхопилися й, залишивши сидіння, пішли туди, де стояла вона. Обидва вони були оп'янілі пристрастю, обидва домагалися її. Сунда схопив рукою прекрасноброву за праву руку, а Упасунда схопив Тілоттаму за ліву руку. Сп'янілі даром, який дав їм Брахма, своєю тілесною силою, багатством і дорогоцінними каменями, хмільним трунком й усякими напоями, вони насупили брови один проти одного і сказали один одному, перейнявшись оп'яняючою пристрастю: «Вона моя дружина, а твоя володарка!» — скрикнув Сунда. «Вона моя дружина, а твоя своячка!» — промовив Упасунда. «Не твоя вона, а моя!» — говорили вони один одному і обох їх охопила лють. Тоді через неї, обоє вони схопили свої страшні булави. І, схопивши свої страшні булави, вони, хмільні пристрастю до неї, з криками «я раніше, я раніше!» вдарили один одного. Одержавши удар булавою, страшні, вони впали на землю, і тіла їх були залиті кров'ю, немов це були два сонця, що впали з неба.

Тоді всі жінки розбіглися, а юрба дайтьїв пішла у пекло, тремтячи від горя і страху. І прабатько, володіючи чистої душею, разом з богами та великими ріши прийшов туди, бажаючи вшанувати Тілоттаму. І коли Брахма запропонував їй подарунок, вона вибрала любов. І обрадуваний прабатько сказав тут їй: «Ти будеш мандрувати у світах, котрі відвідують Адітьї, о чарівна діво! І внаслідок твоєї краси ніхто не зможе надивитися на тебе». Так давши їй дарунок, прабатько і володар усіх світів, доручивши Індрі три світи, відправився у світ Брахми.

Так вони обоє, будучи завжди разом і маючи в усіх справах одну ціль, через Тілоттаму вбили в гніві один одного. Тому з прихильністю я говорю усім вам, найкращим у роду Бгарати, щоб серед усіх вас не було тут розбрату через Драупаді. Благо вам! Дійте ж так, якщо бажаєте зробити мені приємне.

Вайшампаяна вів далі:

Коли сказав так великий мудрець Нарада, ті шляхетні пандави, порадившись один з одним, о царю, прийняли спільно таку умову в присутності божественного мудреця Наради, наділеного невимірною силою: «Якщо один з нас стане перед іншим, який буде сидіти разом із Драупаді, то він повинен буде жити в лісі протягом дванадцяти років, дотримуючись обітниці помірности». І коли така умова була прийнята доброчесними пандавами, великий пустельник Нарада, задоволений ними, відправився в бажані йому краї. Так колись була укладена умова пандавами, піднятими Нарадою. І всі вони ніколи не сперечалися один з одним, о бгарато!

Так вістить розділ двісті четвертий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 205

Вайшампаяна сказав:

Уклавши таку умову, пандави продовжували жити там. Силою своєї зброї вони підкорили своїй владі багатьох інших царів. А Крішна стала слухняна всім п'ятьом синам Прітхи, тим левам серед мужів, обдарованих невимірною силою. Вони були задоволені нею, а вона була вельми задоволена тими п'ятьма чоловіками, героями, подібно тому як ріка Сарасваті — слонами. І між тим як шляхетні пандави діяли справедливо, каурави всі процвітали, вони були вільні від гріха та сповнені щастя.

Якось, по довгім часі, о володарю народів, в якогось брахмана якісь грабіжники викрали корів, о кращий з царів! І коли добро те викрадалося ними, брахман розлючений від гніву прийшов у Кхандавапрастху і почав гудити пандавів: «Моя худоба викрадається силою із цих ваших володінь божевільними лиходіями: переслідуйте ж їх, о пандави! У недбайливого брахмана жертовне масло викрадають ворони! У порожню печеру тигра вторгається підлий шакал! Але коли власність брахмана викрадають грабіжники, коли значення справедливости падає, коли я сам плачу, — то нехай буде застосована зброя!».

І коли брахман той ремствував біля палацу, його слова почув Дхананджайя, син Панду й Кунті. І тільки-но почув він, міцнорукий, сказав тому двічінародженому: «Не бійся!». А там, де перебувала зброя шляхетних пандавів, усамітнився в той час разом із Крішною Юдхіштхіра, цар справедливости. І пандава, син Кунті, не будучи в змозі увійти туди та піти на допомогу брахманові, спонукуваний знову й знову словами нещасного й пригноблений його стогонами, подумав: «В той час, коли викрадають добро у благочестивого брахмана, я повинен утерти його сльози, так вирішено. Великий гріх спіткає царя від зневаги своїми обов'язками, якщо я не захищу його, коли він плаче біля наших воріт. Адже може в цьому світі встановитися думка про наше власне безвір'я, навіть якщо ми будемо продовжувати виявляти заступництво, і гріх торкнеться нас. Якщо я піду, не спитавши у царя Аджаташатри, то, безсумнівно, йому і також мені буде неприємно. Якщо ж я увійду до царя, то муситиму жити в лісі. Або бути великому беззаконню, або ж моїй смерті в лісі. Але справедливість вище, ніж навіть знищення тіла». Так вирішив, Дхананджайя, син

Кунті, та увійшов до царя і випросив у нього дозволу, о володарю народів! І, узявши звідти лук, він, зрадівши, сказав брахманові: «Підемо мерщій, о брахмане, поки ті підлі грабіжники не пішли далеко. Доти ми будемо переслідувати їх разом, поки я не поверну з рук викрадачів твоє добро». І він, міцнорукий, оружний луком і панциром, однаково вправний в битві на обидві руки, пустився переслідувати грабіжників на колісниці із прапором і переміг їх, вражаючи стрілами. Повернувши те добро брахману і здобувши собі славу, доблесний пандава Савьясачин, приборкувач ворогів, повернувся у місто.

Вклонившись старшим і вшанований ними, він так сказав Дхармараджі: «Я повинен виконати обітницю: мною порушена угода, бо я бачив тебе коли ти сидів із Драупаді. Я йду жити до лісу, бо така умова була прийнята нами». «Як?!» — вигукнув цар закону Юдхіштхіра, почувши раптово неприємне слово. І, засмучений горем, сказав схвильованим голосом брат своєму братові, стійкому власнику кучерявого волосся: «Якщо ти поважаєш мене, то вислухай від мене слово, о бездоганний! Ту неприємність, яку ти заподіяв мені, о герою, коли увійшов до мене, її я повністю вибачаю, і немає невдоволення в моєму серці. Адже якщо молодший брат входить до старшого, то це не провина. Коли ж старший брат входить до молодшого, то він порушує правила пристойності. Відмовся ж від цього, о міцнорукий, вчини згідно з моїми словами. Адже тобою закон не порушений і не зроблена тобою зневага до мене».

Арджуна відповів:

«Не потрібно дотримуватися закону за допомогою самообману», — так я чув від тебе. І я не відхилюся від правди. У правді я маю зброю.

Вайшампаяна сказав:

І з дозволу царя він прийняв обітницю помірности й відправився на проживання в лісі на дванадцять років.

Так вістить розділ двісті п'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 206

Вайшампаяна мовив:

Коли міцнорукий Арджуна, котрий звеличив славу кауравів, ішов до лісу, його проводжали шляхетні брахмани, обізнані на Ведах, і ті, які були добрими знавцями Вед і веданг і ті, які поринали в споглядання найвищого духу, й ті, які були чудесними мандрівниками, відданими божеству, і ті, які були розповідачами казок пуран або іншими оповідачами, о царю, ті, які представляли собою жебруючих ченців і лісових жителів, а також ті двічінароджені, які солодко співають дивовижні оповіді. Супроводжуваний цими й багатьма іншими супутниками, які уміли красиво розповідати, прямував син Панду, начебто Індра — у супроводі марутів. Прекрасні, мальовничі ліси й озера, ріки і моря, о бгарато, краї та місця священних омивань побачив кращий нащадок Бгарати. І, досягши Воріт Ґанги,[12] той владар поселився там. Почуй же від мене, о Джанамеджайє, про надзвичайний подвиг, який зробив там найбільший із синів Панду, могутній воїн-колісничний, із чистою душею. В той час як син Кунті поселився там разом із брахманами, о бгарато, останні розвели безліч священних жертовних багать. І коли шляхетні й учені брахмани, приборкувачі власної пристрасти, які перебувають на вірному шляху, зробили омивання і розвели на берегах священної ріки вогонь, що палав поглинаючи жертовну їжу і приношення з квітів, — ті Ворота Ґанги надзвичайно заблищали. Одного разу в тому місці, переповненому брахманами, син Панду й Кунті увійшов у Ґангу, щоб зробити омивання. І, зробивши там омивання і догодивши цим покійним предкам, він, міцнорукий, мав намір уже вийти з води, о царю, щоб зробити узливання вогню, але раптово був захоплений у воді дочкою зміїного царя — Улупі, о великий царю, котру спонукав бог кохання. І пандава побачив там у яскраво блискаючому палаці змія Кауравьї добре розкладений вогонь. Тоді син Кунті Дхананджайя зробив жертвопринесення вогню. І поглинач жертв Агні був вдоволений ним, який без коливання приніс йому жертву. Зробивши жертвопринесення вогню, Каунтейя сказав, посміхаючись, дочці цар нагів такі слова: «Навіщо ти вчинила це насильство, о боязка красуне, і що це за чарівна країна? Хто ти? І чия ти дочка?

Улупі сказала:

Є змій по імені Кауравья, що народився в роду Айравати. Я дочка його, о Партхо, змія по імені Улупі. Як тільки я побачила тебе, що увійшов у річку для омивання, о Каунтейє, як була вражена Кандарпою.[13] Ощаслив же мене, змучену через тебе богом любови. У мене немає нікого іншого, о нащадку Куру, віддайся ж мені таємно.

Арджуна мовив:

О мила, царем справедливости визначена мені обітниця помірности строком на дванадцять років і я не вільний діяти сам. Але все-таки я бажаю зробити тобі приємне, мешканко вод! Ніяка неправда й раніше ніколи не вирікалася мною. Яким же робом я повинен діяти, щоб не було неправди, і було б задоволення для тебе і щоб не постраждав мій закон, о зміє?

Улупі мовила:

Я знаю, о сину Панду, чому ти мандруєш по землі та чому старший брат твій визначив тобі цю обітницю помірности. «Якщо один з нас увійде зі зневаги до іншого, що усамітнився з дочкою Друпади, той повинен, живучи в лісі, дотримуватися протягом дванадцяти років обітниці помірности», — така угода була

укладена між вами. І ця угода, що один з вас повинен буде жити у вигнанні, була укладена через Драупаді. Тоді вона мала для тебе значення закону. В даному ж випадку закон не буде порушений. Адже обов'язок однаково полягає і у порятунку стражденних, о велеокий! Позаяк ти врятуєш мене, закон твій не постраждає. І якби навіть мало місце порушення закону, хоча б і незначне, то воно саме й буде твоєю чеснотою завдяки тому що ти повернеш мені життя, о Арджуно! Візьми ж мене, о Партхо! Це думка благочестивих, о володарю! Якщо ти не зробиш так, то вважай мене мертвою. Порятунком мого життя, о міцнорукий, виконай же найвищий закон. Я йду сьогодні під твій захист, о кращий з мужів! Ти постійно виявляєш заступництво засмученим і тим, хто позбавлений заступників, о Каунтейє! Я вдаюся до твого заступництва і я плачу, страждаючи. Я прошу в тебе виконання бажань. Тому зроби мені приємне. Віддавшись мені, ти повинен задовольнити мене.

Вайшампаяна сказав:

І коли сказала так дочка володаря змій, син Кунті зробив усе так як просила вона, ґрунтуючись на законі. І, провівши з нею ніч у палаці зміїного царя, він, могутній, встав зі сходом сонця і пішов з оселі Кауравьї.

Так вістить розділ двісті шостий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 207

Вайшампаяна мовив:

Розповівши про все те брахманам, о бгарато, син Громовержця відправився тоді на схили Гімалая. Досягши Агастьявати [14] та гори Васіштхи,[15] син Кунті потім на Бхрігутунзі [16] зробив для себе очищення. І роздав він тисячі корів у святих місцях і ашрамах, а також хати дав брахманам кращий з кауравів. Зробивши омивання у священному місці Хіраньябінду,[17] кращий з людей побачив кращу з гір і святі місця. Спустившись звідти, кращий з мужів, тур з роду Бгарати, разом із брахманами, о бгарато, попрямував у східну країну, бажаючи побачити ті краї. І побачив кращий з кауравів одне за іншим місця священних омивань і чарівну ріку Утпаліні [18] у лісі Найміша. А також побачив він ріки: Нанду [19] і Апарананду [20] і славетну Каушики, велику ріку Гайю [21] і Ґангу, о бгарато! Так обдивляючись усі місця священних омивань і ашрами, роблячи для себе очищення, він роздавав брахманам майно. Які де були в країнах Анга, Ванга [22] і Калінга місця омивань та інші святі місця — усі їх відвідав він. Побачивши їх, він згідно із встановленими звичаями роздав там багато багатства. Біля воріт царства Калінга брахмани, що проводжали Пандава, відпустили сина Кунті й повернулися додому. А герой Дхананджайя, син Кунті, з їхнього дозволу відправився з деякими супутниками туди, де був океан. Проходячи країну калінгів і бачачи на своєму шляху мальовничі краї та чудесні місця паломництва, герой той прямував усе далі. Побачивши гірський ланцюг Махендра,[23] прикрашений пустельниками, він повільно, берегом моря попрямував до Маналура.[24]

Обійшовши там усі святі місця для омивань і ашрами, о царю, він, міцнорукий, прийшов до царя, володаря Маналури, знавця закону — Читравахані. У нього була дочка по імені Читрангада, чарівна виглядом. Її, що розгулювала в тому місті, випадково побачив Арджуна. І, побачивши стрункостанну дочку Читравахани, він закохався в неї. З'явившись до царя, він оголосив йому про свій намір. Йому сказав тоді цар ласкаво такі слова: «Був у нашому роду цар по імені Прабхамкара, бездітний, який бажав мати дітей. Заради отримання потомства він віддався суворому аскетичному подвигу. І тим суворим подвигом і старанним поклонінням був задоволений прихильний володар Магадева, чоловік Уми. Величний, він подарував йому дарунок народження по одній дитині в кожнім поколінні. Тому в цьому роду завжди народжується щораз тільки одна дитина. В усіх моїх предків послідовно народжувалися хлопчики. У мене ж народилася ця дочка, безсумнівно, як продовжувачка роду. «Це мій син!» — така думка виникла у мене, о кращий з мужів! На підставі такого доводу вона була оголошена путрікою, о туре з роду Бгарати! Хай буде твоїм весільним подарунком те, що син, котрий народиться від неї, стане тут продовжувачем роду. На такій умові бери її, о пандаво!». І син Кунті висловив свою згоду і сказав «добре!». Він узяв його дочку і прожив разом з нею в тому місті три роки.

Так вістить розділ двісті сьомий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 208

Вайшампаяна сказав:

Потім цей тур з роду Бгарати пішов у святі місця біля берегів південного океану, непорочні й прикрашені подвижниками. Але подвижники уникали там п'яти святих місць, які колись, однак, були населені пустельниками. Місця ці називалися: Агастьятіртха, Саубхадра і Паулома, вельми священна; Карандхама, сприятлива, та яка здатна давати плоди, як від жертвопринесення коня, та тіртха [25] Бхарадваджи, велика покутниця гріхів. Побачивши ці безлюдні святі місця, та щоб дізнатись, чому їх уникають благочестиві пустельники, пандава, нащадок роду Куру, запитав тоді пустельників, склавши шанобливо руки: «Чому цих святих місць уникають подвижники, знавці Вед?».

Пустельники рекли:

П’ять, крокодилів живуть в них і вбивають пустельників. Тому цих святих місць усі уникають, о нащадку роду Куру!

Вайшампаяна вів далі:

Почувши таке від них, міцнорукий Арджуна, кращий з мужів, хоч і утримуваний пустельниками, пішов подивитися ті святі місця. І ось, прийшовши до Саубхадри, чарівної тіртхи великого ріши, герой, що приборкує ворогів, швидко занурившись зробив омивання. В цей час величезний крокодил, що жив у воді, схопив у воді сина Кунті, Дхананджайю, тигра серед чоловіків. Але міцнорукий Каунтейя, найсильніший із сильних, міцно схопив мешканця вод, хоча той і відбивався, та вийшов звідти. І витягнутий на берег славетним Арджуною, крокодил той перетворився на чарівну жінку, вбрану всіма прикрасами. Чарівна, наділена божественними формами, о царю, вона сяяла красою. Побачивши те велике чудо, син Кунті Дхананджайя, вкрай зраділий, сказав діві такі слова: «Хто ти, о чарівна, і чому ти живеш у воді? І навіщо вчинила колись великий гріх?».

Діва мовила:

Я — апсара, о міцнорукий, по імені Варга, котра блукає в лісах богів і завжди бажана владиці багатства Кубері, о могутній! В мене є четверо інших подруг. Усі вони чарівні й за бажанням переносяться з одного місця в інше. Одного разу, разом з ними я відправилася в місто охоронця світу. І тоді всі ми побачили гарного брахмана, що виконував сувору обітницю. Він на самоті вивчав Веди. Від його аскетичних подвигів, о царю, той ліс був опромінений сяйвом. Як сонце він осяював усе те місце. Побачивши подвиг його й таку красу, незвичайну для поглядів, ми спустилися в те місце з бажанням учинити перешкоду для його подвигів. Я й Саурабхейя, Самічи, Будбуда і Лата підійшли одночасно до цього брахмана, о бгарато, співаючи, сміючись і всіляко спокушаючи двічінародженого. Але він анітрошки не звернув на нас своїх думок, о герою! Володіючи великою аскетичною силою, він не здригнувся, перебуваючи в глибокому роздумі. І, розгнівавшись, той брахман прокляв нас, о туре серед кшатріїв: «Перетворившись на крокодилів, ви будете жити у воді протягом ста років!».

Так вістить розділ двісті восьмий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 209

Варга сказала:

Тоді, о кращий з роду Бгарати, ми всі у зневірі прихилилися під захист цього брахмана, багатого подвигами і непохитного: «Збуджені красою, молодістю і богом кохання, ми вчинили непристойно. Зволь же вибачити нас, о двічінароджений! Це нас спостигла гідна кара, о багатий подвигами, за те, що ми з’явилися сюди для того, щоб спокусити тебе, твердого душею! Але жінок не можна вбивати — так вважають багато мудреців, обізнані на законі. Тому, згідно із законом, ти, о знавцю закону, не повинен губити нас. Адже говориться, що брахман — друг усьому живому. Хай виправдається ж, о чарівний, це слово мудрих. Вчені захищають тих, хто вдався до їхнього захисту. Ми ж ідемо до твого захисту. Тому ти зволь вибачити нас».

Вайшампаяна мовив:

І коли так було сказано, доброчесний брахман, вершитель добрих справ, рівний блиском сонцю або місяцю, о герою, виявив свою милість до нас.

Брахман вирік:

Сто, тисяча й усе — всі ці три слова висловлюють вічність, але це число сто, яке вимовлене мною, не означає такої вічності. І коли вас, що перетворилися на крокодилів, і губитимуть у воді людей, витягне з води на сушу кращий з мужів, тоді ви всі знову приймете свій колишній вигляд. Ніколи раніше неправда не вимовлялася мною, хоча б жартома. І всі ті святі місця де ви будете жити з цієї пори матимуть усюди славу за назвою Нарі-тіртхи (*«Святі місця жінок»*) і будуть для мудрих священними, очисницями від гріхів.

Варга сказала:

Тоді, вшанувавши цього брахмана і обійшовши його зліва направо, ми з великим сумом пішли од того місця й почали міркувати: «Де ж саме ми всі за короткий час зустрінемо того чоловіка, який знову поверне нам колишній вигляд?». Коли ми міркували так, у ту ж хвилину, о бгарато, ми побачили славного божественного мудреця Нараду. Ми всі зраділи побачивши цього божественного мудреця, що володів безмірним блиском. Привітавши його, о Партхо, ми зупинилися перед ним зі збентеженими серцями. Він запитав нас про причину нашого горя, і ми розповіли йому про все. Почувши про те, як усе відбулося, він сказав такі слова: «На березі південного моря є п’ять місць омивань. Вони священні й прекрасні. Відправляйтеся туди негайно. Там тигр серед чоловіків — Дхананджайя, син Панду, обдарований чистою душею, скоро позбавить вас від цього нещастя, тут немає сумніву!». І всі ми, почувши його слова, о герою, прийшли сюди. Так, це дійсно правда: сьогодні я звільнена тобою, о бездоганний! Але ті інші чотири мої подруги усе ще перебувають у воді. Зроби ж добру справу, о герою, звільни їх.

Вайшампаяна сказав:

І тоді кращий з пандавів, доблесний, вільний від суму душі, о володарю народів, позбавив і їх від того прокльону. І, вийшовши з води та прийнявши знову свій колишній вид, ті апсари, о царю, стали тоді як колись. І, очистивши ті святі місця і дозволивши тим апсарам піти, Арджуна відправився в місто Маналуру

знову побачити Читрангаду. Побачивши свого сина, якого він породив від неї, уже царем з іменем Бабхрувахана, пандава, о царю, помандрував у Гокарну.

Так вістить розділ двісті дев'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 210

Вайшампаяна мовив:

Обдарований безмірною силою, Арджуна відвідав в інших краях одне за одним святі місця і ашрами. І, відвідавши всі ті святі місця й ашрами, які перебували біля західного моря, він прибув у Прабхасу.[26] Тоді, як непереможний Бібхатсу досяг меж Прабхаси й відвідував там місця омивань, про це почув згубник демона Мадгу. Тоді Мадгава, зовсім зненацька з'явився до сина Кунті. І побачили тоді один одного в Прабхасі Крішна і пандава. Обійнявши один одного і довідавшись про здоров'я, друзі, в колишньому своєму народженні божественні мудреці Нара і Нараяна, сіли вдвох у лісі. І Васудева спитав Арджуну про його мандрівки: «Чому, о пандаво, ти відвідуєш ці святі місця?». І Арджуна розповів про все, що відбулося. Почувши це, могутній нащадок Врішни сказав: «Хай це так!». Повеселившись досхочу в Прабхасі, обоє вони, Крішна й пандава, відправилися на гору Райватака,[27] пожити там якийсь час. Ще заздалегідь, за розпорядженням Крішни, слуги прикрасили ту гору і приготували страви. Одержавши все й наситившись, Арджуна, син Панду, разом з Васудевою почав дивитися акторів і танцюристів. Потім, попрощавшись із усіма й ушанувавши їх, пандава, сповнений великого блиску, направився до чудового, добре приготовленого ложа. І він розповів Крішні про те, які він бачив святі місця, гори, ріки й ліси, о бгарато! І в той час як Каунтейя розповідав оповіді, о Джанамеджайє, його зморив сон на тому божественнім ложі. Прокинувся він, о бездоганний, коли був розбуджений солодкими піснями й звуками віни,[28] віншувальними піснями й благословеннями.

Зробивши необхідні обряди й будучи вшанований Варшнейєю,[29] він на золотій колісниці виїхав у Двараку. Для вшанування сина Кунті, о Джанамеджайє, Дварака була оздоблена аж до розважальних гаїв. Жителі Двараки, котрі бажали подивитися на сина Кунті, вийшли поспішно сотнями й тисячами на головну вулицю. Сотні й тисячі жінок в усіх місцях видовищ утворювали величезну юрбу із бходжів, врішніїв і андхаків. І, зустрінутий усіма синами бходжів, врішніїв і андхаків, він вшанував тих, хто був гідний поваги, і одержав благословення від них. Радо зустрінутий і вшанований усіма юнаками, герой знову й знову обіймав усіх рівних собі за віком. І в чудовому палаці Крішни, повному коштовностей і насолод, жив він разом із Крішною багато ночей.

Так вістить розділ двісті десятий в Адіпарві великої Магабгарати.

КІНЕЦЬ ОПОВІДІ ПРО ПРОЖИВАННЯ АРДЖУНИ В ЛІСІ

КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ПРОЖИВАННЯ АРДЖУНИ В ЛІСІ

[1] Тілоттама — ім'я прекрасної небесної діви, створеної Вішвакарманом, будівничим богів, і підісланої богами до братів-асурів Сунди й Упасунди, які вбили один одного через неї. (вгору)

[2] Хіраньякашипу — міфічний цар демонів-дайтьїв. Хіраньякашипу був сином Кашьяпи від Діті й завдяки дарунку, отриманому від Брахми, зробився настільки могутнім, що відняв у Індри його владу й пригноблював три світи. (вгору)

[3] Магха — десяте місячне сузір'я, що складається з п'яти зірок. (вгору)

[4] Змії-наги або просто наги — міфічні змієподібні демони, які відносяться до розряду напівбогів. Наги мають людське лице, а хвіст змії і живуть у Паталі, підземному царстві. (вгору)

[5] Вайкханаси — букв. «пустельники», назва пустельників-брахманів, що перебувають на третьому щаблі релігійного життя. (вгору)

[6] Марічипи — букв. «п'ють промені сонця», розряд міфічних пустельників. (вгору)

[7] Аджи — букв. «ненароджені», «споконвіку існуючі», назва всемогутніх істот в індійській міфології. (вгору)

[8] Авімудхи — букв. «незваблені», назва особливого класу ріши-пустельників. (вгору)

[9] Бхагаван — букв. «Господь», «пан», тут Шива. (вгору)

[10] Магешвара — букв. «великий володар», Індра. (вгору)

[11] Карнікара — дерево (Pterospermum acerifolium) з квітами, дуже гарними, але без аромату. (вгору)

[12] Ворота Ґанги — стародавня назва нинішнього Хардвара в Гімалаях, що представляє собою відкриті гори, через які ріка Ґанга спускається на рівнини. (вгору)

[13] Кандарпа — одне з імен бога кохання. (вгору)

[14] Агастьявата — священне місце в Гімалаях. (вгору)

[15] Гора Васіштхи — одне зі священних місць у Гімалаях. (вгору)

[16] Бхрігутунга — гора Тунганатх, що є однією з п'яти гір (Панча-Кедара), розташованих уздовж ланцюга Гімалаїв, у Гарвалі, і утворює священні місця паломництва. (вгору)

[17] Хіраньябінду — місце паломництва в Гімалаях. (вгору)

[18] Утпаліні — букв. «багата лотосами», очевидно те ж, що й Утпалаваті, древня назва ріки Байпар у Тінневелі. (вгору)

[19] Нанда — древня назва ріки Магананда в Бенгалі, що протікає східніше ріки Куши. (вгору)

[20] Апарананда — те ж, що й Алакананда, давня назва ріки Бішенґанги, притоку Ґанги в Гарвалі. (вгору)

[21] Гайа — давня назва міста в Біхарі, що вважається місцем паломництва. (вгору)

[22] *Ванга — старожитня назва східної Бенгалії (включаючи також морський її берег).* (вгору)

[23] *Махендра — древня назва гірського ланцюга Махендра-Малі, що вважається одним із семи головних гірських ланцюгів в Індії; він відокремлює Ганджам від долини Маханаді та включає східні Гати між Маханаді та Годаварі.* (вгору)

[24] *Маналура — давня столиця царства Калінга, яка ще має назву Маніпура; її ототожнюють з Манпхур-Бундером, розташованим південніше Чикакола (Мадраське президентство).* (вгору)

[25] *Тіртха, тобто місце священних омивань.* (вгору)

[26] *Прабхаса — древня назва місця паломництва на узбережжі Гуджерата (в Катхіяварі), біля Дварки і неподалік від храму Соманатхи.* (вгору)

[27] *Райватака — давня назва гори Гірнар, біля Джунагара в Гуджераті.* (вгору)

[28] *Віна — рід музичного інструменту, індійська лютня.* (вгору)

[29] *Варшнейя — букв. «нащадок врішни», прізвисько Крішни.* (вгору)

ОПОВІДЬ ПРО ВИКРАДЕННЯ СУБХАДРИ

Розділ 211

Вайшампаяна сказав:

Через декілька днів на горі Райватаці було велике свято врішніїв і андхаків. І під час свята на тій горі герої з роду Бходжа, Врішни й Андхака роздавали тисячами багатства брахманам. І те місце на горі блищало навколо палацами, прикрашеними дорогоцінними каменями, о царю, і деревами дипаврікша.[1] Там музики грали на інструментах, танцюристи танцювали, а співаки співали пісень. А юнаки з роду Врішни, повні сил, красувалися всюди на колісницях, розписаних золотом. І городяни зі своїми дружинами і супутниками, хто пішки, а хто на різних колісницях, прибули туди сотнями й тисячами. Потім туди приїхав могутній Халадхара,[2] захмелілий від вина, разом з Реваті [3] та у супроводі музик, о бгарато, а також Уграсена,[4] могутній цар врішніїв, у супроводі тисячі дружин, якого оспівували співаки. Син Рукміні і Самба, [5] шалені у січі, у чудових вінках і прикрасах, обидва захмелілі, розважалися там подібно безсмертним. А також Акрура [6] і Сарана,[7] Гада,[8] Бхану [9] і Відуратха,[10] Нішатха [11] і Чарудешна,[12] Прітху і Віпрітху,[13] Сатьяка і Сатьякі, Бхангакара і Сахачара,[14] син Хрідіки — Крітаварман — і багато інших, які не названі по імені, — усі вони, кожний в оточені дружин і співаків, прикрашали там свято на горі Райватаці.

Тим часом як шум ставав там усі більш запальним, Васудева і Партха разом почали ходити навколо. І, походжаючи там, обоє вони побачили тоді серед подруг прикрашену чарівну дочку Васудеви Бхадру.[15] І тільки-но Арджуна побачив її, ним оволодів бог кохання. Крішна помітив, що Партха так глибоко зосередив на ній свою увагу. І сказав тоді, о бгарато, цей охоронець людей, посміхаючись: «Що ж це? Хіба серце лісового пустельника може схвилюватися від любови? Це моя сестра, о Партхо, і єдиноутробна сестра Сарани. Якщо твій розум звернено до неї, то я скажу моєму батькові».

Арджуна відповів:

Ця дочка Васудеви й сестра його сина обдарована красою, і кого вона не збентежить? Я, безсумнівно, матиму щастя, якщо ця сестра твоя, ця діва із племені Врішни, буде моєю дружиною. Який може бути спосіб для отримання її? Скажи мені про те, о Джанардано! І я зроблю все, якщо те може бути виконане людиною.

Васудева мовив:

Сваямвара — шлюб кшатріїв, о туре серед чоловіків! Але він в цьому випадку сумнівний, о Партхо, через невизначеність її прихильности до тебе. Однак при шлюбі кшатріїв, якщо вони герої, допускається також викрадення дівчини силою — так визнають знавці закону. Тому ти, о Арджуно, поведи силою мою прекрасну сестру, бо хто знає, що вона задумала зробити на сваямварі?

Вайшампаяна вів далі:

Тоді Арджуна й Крішна, подумавши над тим, що потрібно зробити, відправили, о царю, гінців до царя справедливости, що перебував в Індрапрастсі, щоб повідомити його про все те. І міцнорукий син Панду, як тільки почув про те, дав свою згоду.

Так вістить розділ двісті одинадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 212

Вайшампаяна сказав:

І коли Юдхіштхіра був сповіщений, Дхананджайя, отримавши його згоду, дізнався тоді, о Джанамеджайє, що дівчина та пішла на гору Райватаку. Випросивши дозволу у Васудеви, він виклав йому те, що необхідно було зробити і, дізнавшись думку Крішни, о туре з роду Бгарати, відправився на штукарські зробленій золотій колісниці, в яку були запряжені коні Сайнья та Сугрива. Вона була увінчана сіткою із дзвіночків, була оснащена всіма видами зброї і видавала гуркіт, подібний гуркоту грому. Вона мала блиск, подібний палаючому вогню, і розсіювала радість у ворогів. Одягнений у кольчугу й панцер і оперезаний мечем, надягши шкіряний запобіжник на пальці лівої руки, він виїхав слідом за нею під приводом ловів, о бгарато! А Субхадра тим часом, ушанувавши царя гір Райватаку й усі божества, та велівши брахманам вимовити благословення, обійшла на знак поваги гору зліва направо і попрямувала у

Двараку. Але син Кунті, що їхав назустріч, схопив її і насильно посадив у свою колісницю. І, схопивши діву з ясною посмішкою, тигр серед чоловіків відправився тоді на швидкоплинній колісниці у своє місто, Індрапрастху. Побачивши, що Субхадру викрадають, збройна охорона з лементом утекла вся в напрямку міста Двараки. Прибігши разом на збори ядавів, прозвані Судхармою, вони розповіли голові зборів усе про молодецтво Партхи. Вислухавши їх, голова зборів почав бити у гучну литавру, прикрашену золотом, закликаючи до зброї. Стривожені сполохом, бходжі, врішни й андхаки, залишивши їжу й трунки, збіглися тоді в приміщення зборів. І могутні вої-колісничні із врішніїв і андхаків, тигри серед мужів, зайняли сотні золотих сидінь із дорогими покривалами, що блищали дорогоцінними каменями і коралами, сяючі мов вогні. Так священні вогні, пожираючи жертву, заповнюють собою місця, де вони розташовані. Коли сіли вони, немов боги на зборах, голова зборів у супроводі служників розповів про вчинок Джишну. Почувши те, герої з племені Врішни, з очима, повіки яких почервоніли від хмільного, підхопилися гордовито, не терплячи Партхи. «Скоріше приготуйте колісниці», «принесіть дротики», «подайте дорогі луки й міцні панцери» — кричали вони. Деякі кричали на візників: «Впрягайте коней у колісниці». Інші ж самі приводили коней, оздоблених золотом. І в той час як викочували колісниці й виносили броні й прапори, від того лементу чоловіків-героїв піднявся великий шум.

Тоді Баларама у вінку з лісових квітів, подібний вершині Кайласи, у блакитному одязі, гордий від сп'яніння й збуджений криками, сказав такі слова: «Що це ви робите, нерозумні, в той час як Джанардана мовчить? Не знаючи його думки, ви даремно репетуєте в гніві. Спочатку він, премудрий, нехай висловить свою думку. І що йому завгодно буде зробити, те й виконуйте беззаперечно». Почувши мову Халаюдхи, яка була прийнятна, усі тоді викликнули «добре, добре» і замовчали. І коли вони почули таке слово мудрого Баладеви, усі знову сіли на зборах.

Тоді Камапала [16] сказав Васудеві, приборкувачеві ворогів: «Чому ти сидиш мовчки й тільки дивишся, о Джанардано? Адже заради тебе був Партха прийнятий з пошаною всіма нами, о Ачьюто! Але він зловмисний і не заслуговує такої честі, ганьблячи свій рід. Бо який чоловік, що поважає себе й народжений у знатному роду, може де-небудь розбити миску, після того як з неї ж їв? Хто ж, насправді, бажаючи союзу, поважаючи те, що було зроблено колись, і прагнучи до добробуту, може зробити так необачно? Адже він, виявивши зневагу до нас і неповагу до Кешави, насильно викрав сьогодні Субхадру, собі на загибель. Як я можу вибачити йому те, що він поставив свою ногу мені на голову, о Говіндо, коли й змія ніколи не вибачить дотику ноги? Сьогодні я один позбавлю землю від кауравів, і я не повинен вибачати цього порушення з боку Арджуни». Тоді, як він гримав так, подібно грому з хмари або барабану, за ним пішли всі бходжі, врішни й андхаки.

Так вістить розділ двісті дванадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

КІНЕЦЬ ОПОВІДІ ПРО ВИКРАДЕННЯ СУБХАДРИ

КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ВИКРАДЕННЯ СУБХАДРИ

[1] *Дипаврікша — те ж, що і девадару, рід соснового дерева (Pinus longifolia).* (вгору)

[2] *Халадхара — букв. «плугоносець», прізвисько Баларами (Баладеви), старшого брата Крішни.* (вгору)

[3] *Реваті — дочка царя Райвати і дружина Баларами.* (вгору)

[4] *Уграсена — цар Матхури (суч. Муттра в провінції Агра) і батько Канси. Уграсена був скинутий Кансою, але Крішна, убивши Кансу, повернув йому трон.* (вгору)

[5] *Син Рукміні — Прадьюмна, син Крішни від Рукміні; Самба — син Крішни від дружини Джамбаваті.* (вгору)

[6] *Акрура — дядько Крішни, що походить з роду Яду.* (вгору)

[7] *Сарана — брат Крішни.* (вгору)

[8] *Гада — молодший брат Крішни.* (вгору)

[9] *Бхану — син Крішни.* (вгору)

[10] *Відуратха — герой з роду врішни.* (вгору)

[11] *Нішатха — син Баларами.* (вгору)

[12] *Чарудешна — син Крішни.* (вгору)

[13] *Прітху і Віпрітху — імена героїв з роду врішни або Яду.* (вгору)

[14] *Бхангакара і Сахачара — імена героїв з роду врішни або Яду.* (вгору)

[15] *Бхадра — скорочене ім'я Субхадри, сестри Крішни й молодшої дружини Арджуни.* (вгору)

[16] *Камапала — букв. «охоронець бажань», епітет Баларами.* (вгору)

ОПОВІДЬ ПРО ПІДНОШЕННЯ ВЕСІЛЬНОГО ПОДАРУНКУ

Розділ 213

Вайшампаяна казав далі:

Коли всі врішни не раз висловили подібні слова, Васудева сказав тоді слово, дотримуючись закону й користи: «Гудакеша [1] не наніс образи цьому роду. Безсумнівно, що ним вчинена нам велика повага. Партха вважає, що ви, нащадки Сатвата,[2] ніколи не будете корисливими. Пандава вважає також, що результат сваямвари в цьому випадку сумнівний для нього. А хто допустить видачу своєї дочки, якщо її дарували як

тварину? І яка людина на землі може допустити продаж свого потомства? Мені здається, що син Кунті мав на увазі саме ці незручності. Тому пандава викрав дівчину насильно, відповідно до закону. Шлюб цей найбільш підхожий. Субхадра користується славою, так само й Партха. Очевидно розуміючи те, він і викрав її силою. Так хто не побажав би Арджуни, що народився в роду Бгарати і шляхетного Шантану, — сина дочки Кунтібходжи? Я не бачу, хто, навіть у трьох світах з Індрою і рудрами, міг би силою перемогти Партху, о вельмишановні! Й справді, колісниця його добре відома, коні ж — мої, а Партха як воїн зі спритністю володіє зброєю. Хто ж може зрівнятися з ним? Відправляйтеся ж весело за Дхананджайєю і м'якими, примирливими словами поверніть його — така моя найкраща думка. Якщо Партха, перемігши вас силою, увійде у своє місто, ви відразу втратите вашу славу, в примиренні ж з ним не буде для вас поразки».

Почувши це від Васудеви, вони зробили так, о володарю людей! І Арджуна, повернувшись туди, одружився із Субхадрою. Проживши там ночі, обчислювальні роком, могутній син Кунті потім решту часу свого вигнання провів у Пушкарах. Коли ж настав дванадцятий рік, він повернувся в Кхандавапрастху. Відрізняючись вихованістю, Партха з'явився спочатку до царя і, вшанувавши брахманів, пішов до Драупаді. І цьому нащадкові Куру у відповідь сказала з любов'ю Драупаді: «Йди туди, о Каунтейє, де дочка нащадка Сатвата. Перший вузол, який в'яже ношу, якщо навіть вона добре зв'язана, послабляється!». Й Крішну, що безперервно казала так, Дхананджайя утішав знову й знову і намагався заспокоїти. Поспішивши потім до Субхадри, Партха велів їй одягтися в червоний шовковий одяг, тому вона була на вигляд як пастушка, і відправив її у палац. Прекрасна, вона в такому вигляді сяяла ще більше. Прибувши в чудовий палац, чарівна дружина героя, красуня Бхадра з великими карими очима вітала Прітху. Потім, підійшовши поспішно до Драупаді, Бхадра, з обличчям, подібним повному місяцю, вшанувала її і сказала: «Я твоя служниця». А Крішна, вставши, обійняла сестру Мадгави й сказала радісно: «Хай буде чоловік твій вільний від ворогів!». І так само радісно промовила їй Бхадра: «Хай буде так!». З тієї пори пандави, могутні вої-колісничні, зажили щасливо, і Кунті також була дуже задоволена, о Джанамеджайє !

Почувши, що лотосоокий Арджуна, кращий серед пандавів, прибув у своє прекрасне місто Індрапрастху, Кешава, обдарований чистою душею, приїхав туди разом з Рамою, головними радниками врішніїв, з героями і могутніми воями-колісничними. Того приборкувача ворогів Шаурі [3] супроводжували брати й сини, та сотні воїв, і оберігало величезне військо. Туди прибув володар дарунків Акрура, приборкувач ворогів і славний полководець героїв Врішни, а також могутній Анадхрішті [4] і славетний Уддхава,[5] велеславний і премудрий, учень самого Бріхаспаті, а також Сатьяка і Сатьякі, Крітаварман з роду Сатвата, Прадьюмна й Самба, Нішатха й Шанку. Також і відважний Чарудешна, Джхиллін [6] і Віпрітху, міцнорукий Сарана й Гада, кращий серед учених. Ці й багато інших врішніїв, бходжів і андхаків прибули в Кхандавапрастху, узявши із собою безліч весільних подарунків.

Почувши, що приїхав Мадгава, цар Юдхіштхіра послав тоді для зустрічі Крішни близнюків, Накулу й Сахадеву. Зустрінуте ними могутнє військо врішніїв, прикрашене прапорами й стягами, увійшло в Кхандавапрастху. Усі вулиці в місті були підметені й политі прохолодною сандаловою водою, приємною на запах, і були прикрашені гірляндами квітів. Вони були посипані радісними людьми й прикрашені купцями, усюди пахкотіли запашні дерева алое. І туди вступив міцнорукий Кешава, кращий із людей у супроводі Рами і оточений врішніями, андхаками й могутніми бходжами. Зустрінутий містянами й тисячами брахманів, він увійшов у палац царя, подібний оселі Пурандари. І Юдхіштхіра, як слід, зустрів Раму, поцілував Кешаву в голову і обійняв його рукою. Крішна у відповідь поштиво вшанував обрадуваного царя. Він також вшанував, як належало, Бгіму, тигра серед мужів. І кращих серед врішніїв і андхаків прийняв цар справедливости Юдхіштхіра з почестями й гостинністю, згідно всім правилам, як личить при гостині. Одних він ушанував як старших, інших — як своїх однолітків, деяких він прийняв з любов'ю, іншими ж він сам був ушанований.

Потім славетний Васудева дав величезні багатства родичам нареченого, а Субхадрі — весільне придане від її рідних. Тисяча золотих колісниць з безліччю дзвіночків, закладених четвірками керованих візниками, які славилися вправністю, дав багатий Крішна, а також десять тисяч корів гарної масті, що походять з країни Матхура,[7] котрі дають багато молока. Крім того, дав з радістю Джанардана тисячу кобилиць білої масті, що сяяли подібно променям місяця, вкритих золотими прикрасами, а також мулів — двічі по п'ять сотень, добре навчених, швидких ніби вітер, білих з чорними гривами. І ще подарував він, лотосоокий, тисячу дівчат, юних і чарівних, у яких ще не почалися місячні, навчених прислужувати при омиваннях, у чудових прикрасах і вбраннях, у намистах зі ста золотих намистин, — дівчат, які були вільні від недуг і вправні у догляді. А також десять людських нош кращого золота, обробленого і необробленого, що блищить мов вогонь, дав Джанардана, нащадок Дашархи. Тисячу кращих слонів, одержимих тічкою, яка текла трьома отворами,[8] подібних гірським вершинам і невідворотних у битві, добре споряджених і обвішаних звучними дзвіночками, в золотих прикрасах і з погоничами, дав Партсі на знак поваги задоволений Рама Плугоносець, любитель сміливости й відрада своїх родичів. І той великий потік багатств і дорогоцінних каменів, ковдр, легких і білих, мов піна, одягу і вовняних тканин, прапорів замість пливких рослин, багатих слонами замість крокодилів, влився, вируючи з великим шумом ув океан пандавів, через краї наповнюючи його й засмучуючи їхніх ворогів.

Цар справедливости Юдхіштхіра прийняв усе це і вшанував могутніх воїв-колісничних із племені Врішни й Андхака. А шляхетні вої, найкращі серед кауравів, врішніїв і андхаків — усі разом проводили час, подібно тому як благочестиві мужі проводять час після смерти в оселі безсмертних. Тут і там, каурави й врішни весело розважалися, як личить на великих учтах, під голосні оплески. Провівши в такий спосіб у розвагах багато днів, ті кращі герої, одержавши від кауравів почесті, повернулися назад у місто Дваравату.[9] З Рамою на чолі, могутні вої-колісничні, — врішни й андхаки — відправилися в путь, захопивши із собою блискучі дорогоцінні камені, даровані кращими з кауравів. А великодушний Васудева продовжував жити там же, разом з Партхою, о бгарато, у прекраснім місті Шакрапрастсі (*Індрапрастха*) і блукав разом з ним по берегах Ямуни, о бгарато!

Через якийсь час Субхадра, люба сестра Кешави, народила чудового Саубхадру (*Абгіманью*), подібно тому як Паулома народила Джайянту. Субхадра народила на світ міцнорукого й шляхетного Абгіманью, приборкувача ворогів і волоокого героя, тура серед мужів. Того сина Арджуни, нищителя ворогів і бика серед чоловіків, якого прозвали Абгіманью (*«Зарозумілий»*), безстрашного і запального. Цей могутній воїн-колісничний, з'явився на світ від дівчини із племені Сатвата й від Дхананджайї, як жертовний вогонь — із середини дерева шами, коли його труть при жертвопринесенні. Коли він народився, Юдхіштхіра, міцнорукий син Кунті, дав брахманам десять тисяч корів і стільки ж золотих монет. І Абгіманью із самого дитинства став улюбленцем Васудеви, а також свого батька і його рідних, подібно тому як місяць буває приємний для всіх людей. Скоро після його народження, Крішна зробив святі обряди. І хлопчик зростав немов місяць у світлій половині. І засвоїв він від Арджуни, знавця Вед, усю військову науку, як божеську, так і людську, що полягає із чотирьох царин і десяти видів. Могутній, він навчив його особливостям у застосуванні зброї, спритності, а також тонкощам в усіх інших діях. Він зробив його рівним собі й у священнім писанні, а також в мистецтві здійснення обрядів. І радів Дхананджайя дивлячись на свого сина, що народився від Субхадри. Справді, він мав силу, здатну відбити усіх ворогів, і був відзначений усіма сприятливими ознаками. Він мав плечі бика й був могутнім лучником, неприступним у бою. Він був з відкритим обличчям, немов змій, мав гордість лева та відвагу збудженого слона. В нього був голос, що нагадував гуркіт хмари або барабану, і лице, подібне повному місяцю. Він був рівний Крішні героїзмом і доблестю, красою і зовнішністю. І на нього дивився Бібхатсу, як Магхаван на Арджуну.

А тим часом Панчалі (*Драупаді*), наділена щасливими ознаками, народила від п'ятьох мужів п'ятьох прекрасних синів-героїв, подібних п'ятьом горам: від Юдхіштхіри — Пратівіндхью, від Врікодари — Сутасому, від Арджуни — Шрутакармана, від Накули — Шатаніку і од Сахадеви — Шрутасену. Подібно тому як Діті народила Адітьїв, так і дочка царя панчалів народила цих п'ятьох героїв, могутніх воїв-колісничних. І брахмани, діючи за шастрами, сказали Юдхіштхірі: «Позаяк син твій вмінням відбивати зброю ворогів здатний протистояти як гора Віндхья, то нехай він буде названий Пратівіндхья *(«опірний як гора Віндхья»)*. Позаяк Крішна народила Бгімасені сина, могутнього лучника, блиском рівного місяцю або сонцю, після того як ним була зроблена тисяча жертвопринесень соми, то нехай він буде названий Сутасома. *(«породжений по здійсненні жертвопринесень соми»)*. Позаяк син Кірітіна народився після того, як ним після повернення з вигнання були зроблені славні подвиги, то нехай він буде названий Шрутакарманом (*«знаменитий подвигами»*). Потім Накула, нащадок роду Куру, назвав свого сина, що помножив славу свого роду, однаковим іменем, яке носив царственний мудрець Шатаніка (*«вирізнився в ста боях»*). А сина Сахадеви, якого Крішна народила в період місячного сузір'я Вахні-дайвата,[10] називали Шрутасеною. Ці сини Драупаді, прекрасні й віддані благу один одного, народилися, о царю царів, кожний через рік після іншого. Усі обряди, пов'язані з народженням, обряди стрижки волосся й присвяти в послідовному порядку зробив для них, згідно із приписами, Дхаумья, о кращий з роду Бгарати! Закінчивши вивчення Вед, вони, відрізняючись прекрасною поведінкою і суворі в обітницях, засвоїли від Арджуни всю військову науку — божеську й людську. Маючи синів, подібних божественним створінням, широкогрудих і могутніх, о тигре серед царів, пандави пізнали радість.

Так вістить розділ двісті тринадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

КІНЕЦЬ ОПОВІДІ ПРО ПІДНОШЕННЯ ВЕСІЛЬНОГО ПОДАРУНКУ

КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО ПІДНОШЕННЯ ВЕСІЛЬНОГО ПОДАРУНКУ

[1] *Гудакеша — букв. «бавовнянoволосий», епітет Арджуни.* *(вгору)*

[2] *Сатвата — плем'я ядавів, до яких належав і Крішна.* *(вгору)*

[3] *Шаурі — букв. «геройський», епітет Крішни.* *(вгору)*

[4] *Анадхрішті — син Уграсени, полководець ядавів.* *(вгору)*

[5] *Уддхава — дядько, а за іншими версіями — двоюрідний брат Крішни. Уддхава вважається близьким другом і радником Крішни.* *(вгору)*

[6] *Джхиллін — ім'я одного з героїв-врішніїв (очевидно сина Уграсени або Крішни).* *(вгору)*

[7] *Матхура — древнє місто, розташоване на правому березі Ямуни (Джумни), що вважається місцем народження Крішни. В цей час Матхура - місто і район у провінції Агра, що є місцем паломництва.* *(вгору)*

[8] *Трьома отворами, тобто через скроні й задній прохід.* *(вгору)*

[9] *Двараваті — місто Дварака (суч. Дварка) столиця Крішни.* *(вгору)*

[10] *Вахні-дайвата — назва сузір'я Кріттіка, третього з 27 місячних сузір'їв, що складається із шести зірок (Стожари), які уявляються апсарами, що вигодували Картікейю (сина Кріттіки), бога війни і проводиря військ богів. Синові Сахадеви, що народився при сузір'ї Кріттіка, було дано ім'я Шрутасена, букв. «той, чиє військо знамените».* *(вгору)*

ОПОВІДЬ ПРО СПАЛЕННЯ ЛІСУ КХАНДАВИ

Розділ 214

Вайшампаяна сказав:

Живучи в Індрапрастсі, пандави за велінням царя Дхрітараштри і сина Шантану здолали інших царів. Знаходячи опору в царі справедливости, увесь народ в країні жив щасливо, подібно тому, як бувають щасливі живі істоти, коли вони мають опору у своєму тілі, відзначеному сприятливими прикметами і благими діяннями. Сам він однаковою мірою служив добрим справам, насолодам і корисному, вважаючи ці три цінності рівними, подібно тому як поважає своїх друзів, той хто їх має. Здавалося, що добрі справи, насолоди і корисне — усі три, узяті в однаковому співвідношенні, втілилися на землі, а цар сяяв серед них, немов четвертий. В особі такого царя Веди знайшли того, хто їх ретельно вивчає, великі жертвопринесення — свого високого влаштовувача, а всі касти — прекрасного захисника. Завдяки тому охоронцеві землі богиня щастя постійно супроводжувала людей і розум їх був занурений у роздуми, а справедливість усюди зростала від споріднених їй чеснот. Разом із чотирма братами цей цар сяяв ще більше, подібно тому як велике жертвопринесення, супроводжуване виреченням Вед. Головні брахмани — Дхаумья й інші, подібні Бріхаспаті, оточували його і служили йому, подібно тому як безсмертні служать Праджапаті. Від великої любові до царя справедливости, очі та серця людей однаково захоплювалися ним, ясним, як повний місяць. Піддані захоплювалися ним не тільки внаслідок його царського становища, але й від справжньої любови до нього. Бо все, що могло бути приємне серцю людей, те він виконував на ділі. В солодкомовного й мудрого Партхи ніколи не виривалося непристойного слова, неправильного або неприємного. Кращий з роду Бгарати, наділений великою силою, він завжди знаходив задоволення в прагненні робити добро всім людям, як собі самому. І так пандави всі, вільні від турбот, жили радісно, змушуючи тріпотіти царів своєю могутністю.

Коли минув якийсь час, Бібхатсу сказав Крішні: «Стоять спекотні дні, о Крішно! Відправимося до ріки Ямуни. Провівши там час в оточенні друзів, о згубнику Мадгу, ми ввечері повернемося. Тобі це має сподобатися, о Джанардано!».

Васудева відповів:

О ти, чия мати Кунті, і мені це до душі. Оточені друзями, о Партхо, ми повеселимося досхочу у воді.

Вайшампаяна мовив:

Порадившись один з одним і випросивши дозволу в царя справедливости, о бгарато, Партха й Говінда відправилися тоді в оточенні друзів. Прибувши до прекрасного місця розваг, вкритого різноманітними деревами, з мальовничими хатками, які нагадували житло Пурандари, де були смачні й дорогі страви та трунки, різнобарвні вінки й інші предмети задоволень, приготовані для Варшнейї та Партхи, обидва вони увійшли в зручні світлиці, повні різноманітних і блискаючих дорогоцінних каменів. І всі почали розважатися там, як хто волів. Жінки за вказівкою Крішни й Партхи розважатися за бажанням: хто в лісі, хто у воді, а хто в будинках. А Драупаді та Бхадра, розпаленілі вином, почали роздавати жінкам свої дорогі вбрання й прикраси. Одні жінки танцювали від радости, інші голосно співали, деякі сміялися, інші ж пили прекрасне вино. Деякі з них кричали там, інші — ударяли одна одну, а треті довіряли одна одній свої таємниці. Звуками чарівних сопілок, лютень і барабанів наповнився всюди цей ліс, повний усілякого достатку.

Коли усе це так відбувалося, нащадки Куру і Дашархи, вдвох, направилися в одне прекрасне місце. Прийшовши туди, шляхетні, вони — Крішна й Арджуна, підкорювачі ворожих міст, сіли тоді, о царю, на дуже багатих сидіннях. Розповідаючи численні оповіді минулих часів про доблесть і задоволення, Партха і Мадгава розважалися так. І коли Васудева та Дхананджайя веселі сиділи там, немов Ашвіни на небесному склепінні, до них підійшов тоді якийсь брахман, подібний великому дереву шала. Блиском подібний кутому золоту, яскраво-рудий, бородатий, він був сурозмірний своєю будовою і зростом. Подібний молодому сонцю в чорному одязі, з косою на голові, з обличчям, схожим на пелюстки лотосу, і рудий, він здалося сяяв своїм блиском. І коли той кращий брахман, блискучий, наблизився до Крішни й Арджуни, обидва вони поспішно підійшли до нього й зупинилися перед ним.

Так вістить розділ двісті чотирнадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 215

Вайшампаяна сказав:

Звернувшись до Арджуни і Васудеви з роду Сатвата, він сказав: «О найбільші герої, ви перебуваєте зараз поблизу Кхандави. Я, ненажерливий брахман, завжди їм непомірну кількість їжі. Я прошу вас обох, о Варшнейє та Партхо: дайте мені хоч раз насититися». Після того як так він сказав, обоє вони, Крішна й Пандава, мовили йому: «Якою їжею ти можеш задовольнитися, таку їжу ми постараємося дістати тобі».

Почувши таку відповідь, величний, він сказав тоді обом героям, що запитали його, яка їжа повинна бути йому запропонована: «Я не їм звичайної їжі. Знайте ж, що я — Павака! Яка їжа підхожа для мене, таку ви й дайте. Цей ліс Кхандаву постійно оберігає Індра. Тому я не можу спалити його, коли він під охороною славного божества. Тут живе постійно його друг, змій Такшака, разом зі своїм почтом. Заради нього оберігає ліс Громовержець. І тому там рятується багато істот. Бажаючи спалити ліс, я не можу однак спалити його через могутність Шакри. Бачачи мене палаючим, він дощить на мене водами хмар. Тому я не можу спалити цей ліс, хоча й прагну дуже зробити це. Разом же з вами, як моїми помічниками, вправними у зброї, я безсумнівно, спалив би ліс Кхандава. Це і є їжа, вибрана мною. А ви, вправні в чудовій зброї, утримуйте звідусіль зливи води і всяких істот від порятунку їх од полум'я».

Після того як так було сказано, Бібхатсу промовив у відповідь Джатаведасу,[1] котрий бажав спалити ліс Кхандаву проти волі Шатакрати:[2] «Прекрасні види зброї є в мене, божественні й численні, за допомогою яких я можу поборотися навіть із багатьма громовержцями. Але немає в мене лука, о величний, відповідного силі моїх рук, здатного витримати зусилля та швидкість, які я буду проявляти у січі. До того ж я швидко метаю стріли, то ж потрібно й безліч стріл. Та й колісниця моя не в змозі витримати кількість стріл, які мені знадобляться. Я хотів би ще божественних коней, білих, що володіють швидкістю вітру, і колісницю, що видає гуркіт хмар і блискучу мов сонце. Також у Крішни немає зброї, що відповідає його силі, за допомогою якої Мадгава міг би вбивати у битві змій та пішачів. Зволь же, о величний, для досягнення успіху в такій справі назвати спосіб, за допомогою якого я зміг би відкинути Індру, коли він буде проливати дощ на дрімучий ліс. Що можливо буде зробити завдяки мужности, те ми й зробимо, о Павако! Зволь же, о великий, дати нам відповідні засоби».

Так вістить розділ двісті п'ятнадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 216

Вайшампаяна мовив:

Коли так було сказано, величний Пожиратель жертв, що осіняється димом замість прапора, бажаючи бачити охоронця світу Варуну, подумав про сина Адіті, бога володаря вод, який живе там. І той, довідавшись, що про нього згадали, з'явився до Паваки. Вшанувавши володаря вод, Дхумакету [3] сказав великому володареві, четвертому серед охоронців світу: «Дай мені скоріше той лук, який був даний тобі царем Сомою, а також два твої сагайдаки і колісницю з мавпою на прапорі. Бо за допомогою лука Гандіва Партха виконає велику справа, а Васудева — за допомогою диску. Тому дай мені зброю». «Дам», — сказав у відповідь Паваці Варуна. Тоді він дав Арджуні чудесний скарб-лук, наділений великою силою, що збільшував велич і славу, непереборний ніякою зброєю, який розтрощував усяку зброю та панував над нею усією, винищуючи війська ворогів. Він розширював межі царств і один міг зрівнятися зі ста тисячами інших луків. Різнобарвний і гарний, оздоблений золотими квітами він не мав ушкоджень і у вічні часи шанувався богами, данавами і гандхарвами. А також він дав йому два невичерпні сагайдаки. І дав він ще колісницю із чудовою мавпою на прапорі з ратищем, в яку були впряжені чудові коні із країни гандхарвів, сріблясті, як білі хмари, обвішані золотом і швидкі, подібні думці або вітру. Оснащена всіма знаряддями ведення бою, вона була непереможна богами і данавами. Вона сяяла блиском, здіймала великий гуркіт і захоплювала серця всіх істот. Її створив своїм мистецтвом Вішвакарман, володар світу. Колись зійшовши на цю колісницю, вигляд якої, подібно сонцю, був неприступний для погляду, — могутній Сома переміг данавів. Вона сяяла красою, начебто відбиття хмари на горі під час заходу. На тій прекрасній колісниці було встановлено незвичайне золоте ратище з прапором, яскраво-блискуче й гарне, як стріла Шакри. І на ньому була божественна мавпа з усіма ознаками лева чи тигра. Сидячи там на верхівці його, вона, здавалося, видавала ревіння. Там на прапорі були різні величезні істоти, від реву яких втрачали свідомість ворожі вої.

Обійшовши зліва направо чудову колісницю, прикрашену різними прапорцями, і вклонившись богам, Партха, добре оружний, у панцері та з мечем, зі шкіряним запобіжником, надягнутим на пальці лівої руки, зійшов на неї, подібно тому як благочестива людина сходить на небесну колісницю. І, узявши той божественний лук Гандіву, кращий з усіх, створений колись Брахмою, Арджуна сповнився радости. І, вшанувавши Поглинача жертв, він, могутній, узяв тоді лук і з силою натягнув на ньому тятиву. І здригнулися тоді серця тих, хто почув там звук, коли могутній пандава натягав тятиву. Одержавши колісницю й лук, а також два невичерпні сагайдаки зі стрілами, син Кунті залишився задоволений, бо він був тепер здатний надати допомогу Агні.

Потім Павака дав Крішні диск зі сталевим прутом, прикріпленим до середини, — вогняна зброя, яка стала улюблена для нього. І той теж став тоді здатний виконати прийдешній подвиг. І сказав йому Павака: «Цією зброєю, о згубнику Мадгу, ти без сумніву будеш перемагати в битві навіть істот нелюдських. З її допомогою ти в битві будеш завжди перевершувати людей і навіть богів, ракшасів, пішачів, дайтьїв і змій — в цьому немає сумніву — вражати найдобірніших ворогів. Щораз, о Мадгаво, коли ти під час бою метнеш її у ворогів, вона, убивши їх, буде вертатися знову в твої руки, залишаючись непереборною на прі (*пря – (заст.) битва*)». А Варуна, крім того, дав Харі [4] жахливу палицю за назвою Каумодакі, яка могла розтрощувати дайтьїв і чинила страшний гуркіт, подібний удару грому. Тоді Крішна й Пандава, обрадувані,

сказали Паваці: «Вправні у зброї та маючи її і колісницю, ми, о величний, здатні поборотися навіть з усіма богами та асурами, а тим більше з одним Громовержцем, котрий бажає боротися заради зміїного царя».

Арджуна сказав:

Немає нікого в трьох світах, кого не зміг би перемогти Джанардана, могутній нащадок Врішни, застосовуючи у битві таку зброю, як диск. Отримавши лук Гандіву й два великі невичерпні сагайдаки, я теж можу в битві перемагати світи, о Павако! Оточивши ліс з усіх боків великою пожежею, палай, о володарю, скільки буде завгодно! Тепер ми в змозі допомогти тобі!

Вайшампаяна вів далі:

Після того, як було так сказано Дашархою і Арджуною, великий Агні, прийнявши свою палаючу форму, приступився до спалення лісу. І, охопивши ліс з усіх боків сімома своїми вогняними язиками, він люто почав палити Кхандаву, ніби показуючи настання кінця юґи. Охоплюючи його звідусіль і спалюючи всіх істот, о туре з роду Бгарати, він поширився по лісу, який наповнився шумом, подібним гуркоту грому. І тоді, як горів ліс, о бгарато, вигляд його, здавалося, нагадував золоту Меру, володарку гір, що блищить великим сяйвом.

Так вістить розділ двісті шістнадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 217

Вайшампаяна мовив:

І ось ті чоловіки-тигри, розташувавшись на своїх колісницях по обидва боки лісу, почали з усіх боків велике винищення всього живого. Де б не показувалися живі істоти, які жили у Кхандаві й котрі намагалися врятуватися втечею, туди всюди прямували ті обидва героя. Й дійсно, ті істоти не могли побачити ніде якого-небудь проміжку через швидкий рух колісниць. А прекрасні колісниці й два вої на них здавалися примарними. В той час як горів ліс Кхандава, живі істоти тисячами підняли жахливе ревіння, наповнюючи десять сторін. У багатьох з них обгоріла одна якась частина тіла, інші були зовсім обпалені, а в інших полопалися очі, деякі були покалічені, інші ж розбіглися всюди в замішанні. Деякі, обійнявши своїх дітей або ж батьків і матерів, не в силах були покинути їх з любові й так знаходили загибель. Інші ж зі спотвореним видом злітали нагору тисячами й, покружлявши туди-сюди, знову потрапляли у вогонь. З обгорілими крилами, очима й ногами вони тріпотіли на землі. І здавалося, що всюди там гинула твар. І в той час як водойми всі починали кипіти від вогню, о бгарато, тисячі черепах і риб, які жили в них, здавалися мертвими. І коли в тому лісі винищувалися живі істоти, вони з палаючими тілами нагадували собою втілені вогні. А тих з них, які злітали нагору, Партха, розриваючи стрілами на шматки, зі сміхом кидав їх потім у палаючий вогонь. З тілами, простромленими стрілами, випускаючи голосний крик, вони злітали нагору й стрімко падали знову у вогонь. І немов від збивання океану чулося ревіння мешканців лісів, вражених стрілами і палаючих від них. І велетенське полум'я вируючого вогню піднялося до неба і вчинило велике сум'яття у небожителів. Тоді шляхетні небожителі, всі вдалися до захисту царя богів, до тисячоокого Пурандари.

Боги волали:

Чому це Агні спалює всіх земних істот? Чи не настав час руйнування світу, о володарю безсмертних?

Вайшампаяна сказав:

Почувши це від них і сам глянувши на діяння Арджуни, згубник Врітри, Індра відправився на захист Кхандави. І володар богів, який носить перун, вкривши небо величезною мережею хмар різної форми, почав лити дощ. Викидаючи сотні й тисячі злив з товстими струменями, точно дишло колісниці, Тисячоокий поливав дощем вогонь у Кхандаві. Але зливи ті, не досягаючи мети, від жару вогню висихали прямо у небі, і жодна з них не попадала на вогонь. Тоді згубник Намучи,[5] сильно розгнівавшись на палаючого Агні, почав знову дощити на нього, викидаючи маси води. Змішаний з полум'ям і зливою, повний диму і блискавок, оголошений гуркотами грому, той ліс зробився страшним.

Так вістить розділ двісті сімнадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 218

Вайшампаяна мовив:

В той час як Індра проливав зливу, Бібхатсу, син Панду, за допомогою чудової зброї втримував його дощем своїх стріл. І, відвертаючи від лісу цю зливу, пандава з усіх сторін вкривав Кхандаву стрілами. І коли ліс покривався летучими стрілами Савьясачина, який безперервно метав їх, ніяка жива істота не могла піти звідти. Але в той час там не було Такшаки, могутнього царя змій. Коли горів той ліс, він перебував тоді на Курукшетрі. Але Ашвасена, могутній син Такшаки, був там. Він докладав страшних зусиль, щоб урятуватися від Пожирателя жертв, але, під зливою стріл Каунтейї він не зміг вибратися звідти. Тоді його з'їла мати, дочка змії, проковтнувши його. Спочатку вона проковтнула його голову, а потім уже був проковтнутий і хвіст. Бажаючи врятувати свого сина, змія та здійнялася вгору. І в той час як вона летіла, пандава зрізав їй голову гострою стрілою з широким вістрям у вигляді півмісяця. І її побачив володар богів. Бажаючи врятувати її сина, Громовержець потоком вітру привів у замішку пандава. А тим часом Ашвасена

був врятований. Побачивши цю страшну силу чарівництва, Арджуна, обманутий змієм, почав розрізати то на дві, то на три частини всіх істот, що піднімалися у повітря, о бгарато! І розгніваний Бібхатсу, а також Павака й Васудева прокляли того змія: «Хай буде він безславним!». І пам'ятаючи про той обман, Джишну запалав гнівом і, вкривши небо гострими стрілами, змусив Тисячоокого поборотися з ним. Цар богів теж, побачивши того розгніваного Пхалгуну, метнув свою палаючу зброю, яка закрила все небо. Тоді з великим шумом піднявся вітер, збурюючи всі океани, зібравши на небі грізні хмари поточні струменями води. Щоб розсіяти їх, Арджуна, досвідчений в усіляких способах, випустив найчудовішу зброю «ваявья» у супроводі мантрів. За допомогою її була зруйнована могутня сила грому Індри і його хмар. І висохли потоки води, і стишилися блискавки. В одну мить небо проясніло від пилу й темряви, почав усюди дути приємний, прохолодний вітер і диск сонця зайняв своє звичайне положення. А Поглинач жертв, обрадуваний тим, що не зустрічав протидії, приймав різні форми і палав невимірним полум'ям, наповнюючи своїм шумом увесь світ.

І побачивши той ліс під охороною Крішни і Арджуни, гордовиті велетенські птахи — супарни й інші — здійнялися тоді в повітря. Спустилися з неба і гаруди, бажаючи вразити Крішну та Пандава блискавкоподібними крилами, дзьобами й пазурами. Злетілися і сонми змій з палаючою пащею, викидаючи на Пандава страшну отруту. І, побачивши їх лютих у повітрі, Партха розірвав їх на частини своїми стрілами. І безсилі, вони падали в палаючий вогонь для повного свого знищення. Потім спустилися з неба й боги з гандхарвами і якшами, з ракшасами й зміями, видаючи дивні крики й пориваючись у бій. Тримаючи в піднятих руках залізні списи, диски, камені й дротики, вони, чия сила зросла від гніву, прагли вбити Крішну й Партху. Тим часом як вони голосно волали й випускали зливу зброї, Бібхатсу зрізав їм голови гострими стрілами. І Крішна, згубник ворогів, наділений великою силою, теж учинив за допомогою диска велику різанину юрм дайтьїв і данавів. Деякі з них, що володіли величезною силою, простромлені стрілами та відкинуті силою диску, залишалися нерухомими, начебто викинуті хвилями на берег океану.

Тоді Індра, володар тридцяти богів, розгнівався і, сівши на білого слона, ринувся на обидвох героїв. Узявши громову стрілу, він стрімко випустив у них свою грізну зброю. І сказав богам згубник асурів: «Обидва вони вбиті». І, побачивши страшну громову стрілу, пущену володарем богів, боги тоді схопили кожний свою зброю. Яма, цар мертвих, узяв жезл смерти, володар багатства Кубера — палицю, Варуна узяв сіть, а Шива — тризубець. Ашвіни узяли свої блискучі трави, Дхатрі — лук, а Джайя [6] — булаву. А Тваштрі,[7] обдарований великою силою, в гніві схопив гору, Анша [8] узяв дротик, бог же Мрітью [9] — сокиру. Арьяман [10] походжав, тримаючи страшний дрюк, а Митра стояв там, тримаючи диск із краями, гострими ніби бритва. А Пушан,[11] Бхага й Савітар, о володарю народів, розгнівані кинулися на Крішну і Партху з луками та мечами. Рудри та усі васу, і могутні марути, вішвадеви і садхьї, — ці й інші численні боги, що відрізняються своєю силою, кинулися із усілякою зброєю на Крішну і Партху, кращих з мужів, бажаючи вбити їх. І під час цього бою сталися чудесні знамення, схожі своїм виглядом на ті, які з'являються наприкінці юги, на погибель живих істот, о бгарато!

І, побачивши розгніваного Шакру разом з богами, Ачьюта й Арджуна, обоє безстрашні й неприступні на прі, встали з луками напоготові. Коли ж вони побачили богів, що наближалися один за одним, обидва вони у гніві відбили їх стрілами, подібними блискавкам. А боги, чиї спроби неодноразово розбивалися, зі страху покинувши бойовище, прибігли до самого Шакри. Побачивши богів, відтиснутих Мадгавою і Арджуною, пустельники, що перебували на небі, здивувалися. Індра теж, спостерігаючи не раз доблесть обох героїв у битві, відчував велике задоволення і знову боровся з ними. Потім, бажаючи знову зазнати доблесті Савьясачина, Нищитель Паки [12] випустив важку зливу каменів. І ту зливу Арджуна, обійнятий гнівом, відбив стрілами. Бачачи, що кам'яний дощ виявився безсилим, цар богів Шатакрату викликав знову таку ж зливу, значно підсиливши її. Але син Нищителя Паки розсіяв і цю кам'яну зливу за допомогою дуже швидких стріл, радуючи свого батька. Тоді Шакра, бажаючи розтрощити сина Панду, зірвав руками з гори Мандари величезну вершину разом з деревами і жбурнув на нього. Але Арджуна швидкими і влучними стрілами з палаючими вістрями, роздрібнив ту вершину гори на тисячу дрібних уламків. І в той час як вершина тієї гори розсипалася на дрібні шматки, вид її нагадував собою небо, в якім сонце, місяць і планети начебто порушували свій лад. А коли та величезна скеля стрімко впала на ліс, нею було вбито там безліч істот, що жили у Кхандаві.

Так вістить розділ двісті вісімнадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 219

Вайшампаяна мовив:

І тоді падінням скелі були перелякані мешканці Кхандави. Данави, ракшаси і змії, гієни, ведмеді й інші мешканці лісів, слони, тигри й гривасті леви, антилопи, сотні буйволів і пернаті, а також інші породи істот почали розбігатися в страхові. Бачачи ліс палаючий навколо, і Крішну та Арджуну, готових пустити в хід зброю, усі вони жахнулися від шуму й ревіння, викликаного цим нещастям. Джанардана пустив тоді в них диск, осяяний своїм блиском. І ті жалюгідні тварини з данавами і ракшасами були в одну мить усі розрізані тією зброєю на сотні шматків і потім упали у вогонь. Розрубані на шмаття диском Крішни, заляпані мізками

й кров'ю, ракшаси здавалися там хмарами в сумерках. Убиваючи тисячами пішачів і пернатих, зміїв і усіляких тварин, Варшнейя линув там, подібно богу смерти, о бгарато! А диск Крішни, нищителя ворогів, коли він метав його, щораз вертався знову в його руки, убиваючи безліч істот. І в той час як він — душа всіх істот — винищував там усяких тварин, вид його зробився жахливим. І не було нікого серед усіх богів і данавів, хто міг би перемогти в битві Крішну і Пандава. І коли боги виявилися не в змозі врятувати цей ліс від їхньої могутности й погасити пожежу, тоді вони повернулися назад. А Шатакрату побачивши юрми божеств, що кинулися навтьоки, зрадів, прославляючи Крішну й Пандава.

І, коли боги втекли геть, невидимий голос, низький і гучний, сказав, звертаючись до Шатакрату: «Твого друга Такшаки, найголовнішого зі зміїв, тут немає. Адже перед самим спаленням Кхандави він відправився на Курукшетру. Васудева і Арджуна, які беруть участь у цій прі не можуть бути переможені тобою, о Шакро! Тож слухай це моє слово: обидва вони — це боги Нара і Нараяна, славні на небесах. Ти сам знаєш, що являє собою їх доблесть і могутність. Неприступні й непереможні у битві ці два прадавні мудреці, найкращі з усіх, не можуть бути переможені ніким у трьох світах. Обоє вони заслуговують також найвищої поваги з боку всіх богів і асурів, якшів і ракшасів, гандхарвів і людей, кіннарів та змій. Тому, о Васаво, ти повинен разом з богами піти звідси. Знай також, що це знищення Кхандави визначене долею».

Почувши таке слово й визнавши, що воно — істина, володар безсмертних залишив тоді свій гнів і лють та повернувся на небо. І, бачачи, що він, шляхетний, відправився до себе, небожителі всі разом, о царю, поспішно пішли за Шатакратою. А Васудева і Арджуна, обидва героя, помітивши, що цар богів віддаляється разом з богами, випустили левиний рик. І коли пішов цар богів, Крішна й Пандава, о царю, зраділи і безстрашно продовжували тоді знищувати ліс. Подібно тому як марути розсіюють хмари, так і Арджуна розсіював богів, убиваючи зливами стріл істот, що жили у Кхандаві. Жодна істота не змогла врятуватися звідти. Кожна була розсічена стрілами, які метав Савьясачин. Звідки б не намагалися поборотися істоти, ніхто з них, навіть наймогутніші, не могли в запалі битви глянути на Арджуну, чиї стріли не знали промаху. То сотнею стріл він простромлював одну істоту, то сотню їх — однієї стрілою. І ті, втративши життя, падали у вогонь, немов вони були вражені самим богом смерти, що з'явилися навіч. І вони не знаходили собі притулку ні на берегах рік, ні в нерівних місцях, — жар поширювався навіть у місцях вшанування предків. І тисячі змучених істот підняли жахливий крик. Заревіли і слони, закричали також звірі й птахи. Від цього шуму перелякалися риби, що жили в Ґанзі та океані. Ніхто не міг глянути ні на міцнорукого Арджуну, ні на Крішну, наділеного великою силою. Куди вже там вступити у бій із ними! Тих же ракшасів, данавів і змій, які нападали на Харі групами, він убивав диском. Їхні неживі тіла, у яких голови й кінцівки були відрубані стрімким диском, падали в пащу палаючому вогневі. А той вогонь, підкріплений достатком м'яса, крови й жиру, здавався бездимним, піднімаючись високо у простір. З палаючими, червоними очима, з полум'яним язиком, з величезною розкритою палаючою пащею, з палаючим, піднятим волоссям, випиваючи жир різних істот, Пожиратель жертв, одержавши таку амріту, добуту Крішною і Арджуною, сповнився радости. Вдоволений, він відчував найвище блаженство.

Між тим, згубник Мадгу раптово побачив асура, по імені Майя, що тікав з житла Такшаки. Тоді Агні, прийнявши тілесну подобу зі скуйовдженим волоссям, маючи своїм візницею вітер і шумлячи подібно хмарі, почав переслідувати його, намагаючись спалити, а Васудева стояв, піднявши диск, щоб убити його. Але Майя, побачивши піднятий диск і Поглинача жертв, о бгарато, який волів спалити його, закричав: «Біжи до мене, о Арджуно!». Почувши переляканий лемент його, Дхананджайя, син Прітхи, крикнув у відповідь Майї: «Не бійся!», немов цим він повертав його до життя, о бгарато! І коли Партхою була дарована безпека Майї, братові Намучи, Дашарха не побажав убивати його, а Павака не захотів спалити. В той час як горів цей ліс, Агні не спалив шістьох його мешканців: Ашвасену, Майю і чотирьох птахів з породи шарнгаків.[13]

Так говорить, розділ двісті дев'ятнадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 220

Джанамеджайя запитав:

Чому, коли так горів той ліс, Агні не спалив птахів-шарнгаків? Про це, о брахмане, скоріше повідай мені. Тобою, о брахмане, розказано про те, чому не були спалені Ашвасена і данава Майя, але не розказано про те, чому не були спалені шарнгаки. Адже цей порятунок шарнгаків від загибелі, о брахмане, представляється надзвичайним. Повідай же мені, яким робом вони не були винищені в бурхливій пожежі?

Вайшампаяна мовив:

Я розповім тобі про те, як усе трапилося, о нащадку Бгарати, і чому Агні не спалив шарнгаків, коли в лісі вирувала пожежа. Був великий мудрець, найбільший серед знавців закону, славний Мандапала, суворий в обітницях пустельник, знавець Вед. Приборкавши свої пристрасти й знаходячи радість у законі та вивченні Вед, цей праведник, о царю, пішов шляхом мудреців, що утримували своє сім'я. Досягши межі подвижництва, він, залишивши своє тіло, о бгарато, попрямував у світ пращурів, але не одержав там нагороди. Побачивши, що марні для нього світи, навіть завойовані подвижництвом, він запитав небожителів, що перебували біля царя закону Ями: «Чому закриті для мене ці світи, хоча вони досягнуті мною

подвигами? Яке діяння не зроблене мною на землі, за яке дається така нагорода? Тоді я там виконаю те, через що закриті для мене плоди мого подвижництва. Розповідайте ж, о небожителі».

Боги рекли:

Слухай, о брахмане, чому люди народжуються боржниками. Це, безсумнівно, релігійні обряди, помірне життя й потомство. І весь цей обов'язок погашається жертвопринесеннями, подвижництвом і синами. Ти пустельник і робиш жертвопринесення, але в тебе немає потомства. Ці світи закриті для тебе через відсутність потомства. Породи його і тоді ти будеш насолоджуватися нетлінними світами. Кажуть, що син рятує свого батька від пекла, названого Пута,[14] о пустельнику! Тому доклади зусиль для здобуття потомства, о кращий з двічінароджених!

Вайшампаяна сказав:

Почувши ці слова небожителів, Мандапала подумав: «Де ж можна в короткий час мати численне потомство?». Міркуючи так, він дійшов висновку, що тільки птахи народжують швидко. Обернувшись птахом-шарангакою, він поєднався із самкою-шарангакою на ім'я Джаріта і породив від неї чотирьох синів, які були знавцями Вед. Покинувши в лісі разом з їхньою матір'ю своїх маленьких синів, які ще були в яйцях, пустельник цей пішов потім до Лапіти. І коли він, преславний, пішов до Лапіти, Джаріта, спонукувана любов'ю до дітей, почала багато міркувати. Хоча він і покинув тих ріши, яких він не повинен був покинути, бо вони ще не вилупилися, Джаріта, пригноблена скорботою, не покинула своїх дітей у лісі Кхандаві, а з любови до них вигодувала їх, коли вони вилупилися своїм порядком. Якось, одного разу мудрець Мандапала, блукаючи у цьому лісі разом з Лапітою, побачив Агні, який прийшов туди щоб спалити Кхандаву. Довідавшись про той його намір і пам'ятаючи про маленьких своїх синів, цей брахман-мудрець перелякався і почав уславлювати бога вогню, могутнього охоронця світу, і довірив йому своїх дітей.

Мандапала мовив:

О Агні, ти — вуста всіх богів, ти несеш жертовне масло. Схований, ти рухаєшся усередині всіх істот, о променистий! Мудрі говорять про тебе як про єдиного і ще кажуть про тебе як про троїстого. Представляючи тебе восьмиликим, вони зробили тебе поглиначем жертви. Найвищі мудреці говорять, що цей всесвіт створений тобою. Адже без тебе увесь світ негайно загине, о Пожирателю жертв! Вклоняючись тобі, брахмани разом зі своїми дружинами й синами відправляються в споконвічну путь, придбану своїми діяннями. Про тебе, о Агні, говорять, що ти — густі хмари на небі, які мають блискавки в собі. Полум'я, виходячи з тебе, спалює всіх істот. О боже вогню, обдарований великим блиском, саме тобою створений цей всесвіт. Саме тобою встановлена карма [15] і все суще — усе, що рухається і нерухоме. Вода вперше була створена тобою, на тобі тримається весь цей світ. Узливання пряженим маслом і жертвопринесення покійним предкам, як воно є, втілені в тобі. О Агні, ти нищитель, ти і творець, ти сам Бріхаспаті. Ти — обоє Ашвінів, ти — Яма, Митра й Сома, ти — Аніла.[16]

Вайшампаяна провадив:

Так славлений Мандапалою, Павака був вдоволений тим пустельником, обдарованим невимірною величчю. І з радісною душею сказав той йому: «Яке бажання я повинен виконати для тебе?». І пожирателеві жертв відповідав Мандапала, склавши шанобливо долоні: «Коли ти будеш спалювати ліс Кхандаву, пощади моїх синів». І той обіцяв йому, сказавши: «Хай буде так». І великий Пожиратель жертв тим часом запалав у Кхандаві, наміряючись спалити його.

Так вістить розділ двісті двадцятий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 221

Вайшампаяна сказав:

Коли запалав вогонь, ті маленькі шарнгаки, сильно пригнічені, прийшли у велике сум'яття та від страху не знаходили надійного притулку. Бачачи своїх маленьких синів в такому стані, їхня мати, нещасна Джаріта, змучена горем, заволала, о володарю чоловіків: «Цей жахливий і страшний вогонь, спалюючи сухий ліс і освітлюючи увесь світ, наближається сюди, збільшуючи моє горе. А мої нерозумні діти, без пір'я й позбавлені здатності рухатися, чинять мені муки! Нам залишається шукати останнього притулку в покійних предків. Змушуючи усіх тріпотіти й злизуючи дерева, він наближається сюди, а сини мої ще не зміцніли і не в змозі рухатися. Я ж не в силах взяти своїх дітей і полетіти в інше місце. Не можу я й покинути їх, бо либонь розірветься моє серце. Якого із синів мені покинути і з яким полетіти? Що ж мені робити? Як ви думаєте, синочки? Думаючи про ваш порятунок, я нічого не знаходжу. Покривши вас своїм тілом, я умру разом з вами. «На Джарітарі буде триматися цей рід внаслідок його старшинства, Сарісріква породить потомство, збільшуючи рід предків; Стамбамитра віддасться подвижництву, а Дрона буде кращим знавцем Вед», — так сказавши, пішов колись ваш безжалісний батько. Кого ж можна узяти із собою та піти й кого чекає найбільше нещастя? Що ж зробити, щоб виконати свій обов'язок? Я в повному сум'ятті». І вона не бачила можливостей для порятунку від вогню своїх синів.

Коли мати говорила це, ті шарнгі сказали їй: «Залиш ти любов, о матінко, і відправляйся туди, де немає Пожирателя жертв. Якщо ми загинемо тут, у тебе будуть інші сини. Якщо ж загинеш ти, о мамо, то тоді не буде продовження нашого роду. Якщо подумати про ці дві можливості, то слід зробити те, що сприятливе

для нашого роду. Це буде найвищою миттю для тебе, о матінко! Хай не мучить тебе любов до нас, твоїх синів, на згубу нашому роду, бо дія нашого батька, що жадає світів, не буде даремною!».

Джаріта мовила:

Ген мишача нора в землі, поблизу цього дерева. Лізьте борзенько туди, там немає для вас небезпеки від вогню, а я потім закрию пилом діру, о діточки! Я вважаю, таким чином, що це буде перешкодою для палаючого вогню. Потім, коли вогонь пройде, я прийду і розрию цю купу пилу. Погодьтеся на цей спосіб для порятунку від Поглинача жертв.

Шарнгаки мовили:

Нас, позбавлених пір'я, з одним лише м'ясом, знищить кровожерлива миша. Бачачи цю небезпеку, ми не можемо залишатися там. Як же треба зробити, щоб вогонь не спалив нас і щоб не з'їла миша? Як зробити, щоб зусилля нашого батька не виявилися даремними і щоб мати була врятована? Якщо ми зникнемо в дірі, то буде нам погибель від миші, якщо ж залишимося на відкритім місці, далебі загинемо від вогню. Якщо подумати про ці два нещастя, то краще згоріти, ніж бути з'їденими. Якщо ми будемо в норі з'їдені мишею, то смерть наша буде ганебною, спалення ж тіла вогнем запропоноване мудрими.

Так вістить розділ двісті двадцять перший в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 222

Джаріта сказала:

Ту мишу, коли вона вийшла з цієї нори, відніс яструб, схопивши нещасну в кігті. Тому не буде небезпеки для вас.

Шарнгаки рекли:

Ми нічого не знаємо про те, що миша та викрадена яструбом. Там можуть бути й інші миші, від них також нам загрожує небезпека. Досить сумнівно, щоб сюди дійшов вогонь, бо помічаємо, що вітер розвертається. Смерть може, безсумнівно, настати для нас від мешканців нори, о мамо! Адже сумнівна смерть відрізняється від безсумнівної, о матінко! Лети ж повітрям, і в тебе будуть ще прекрасні сини.

Джаріта відповіла:

Я сама бачила яструба, що підлітав до нори. Схопивши мишу, що виходила з нори, могутній відніс її. І коли той яструб полетів, несучи мишу з нори, я поспішно пішла за ним і благословила його: «О царю яструбів, ти летиш, схопивши нашого ворога! Злетівши на небо, ти перетворись на золотого і будь вільний від недуг!». І коли миша була з'їдена цим голодним птахом, я з його дозволу повернулася додому. Увійдіть же без остраху в цю нору, сини мої, немає небезпеки для вас. Миша була схоплена яструбом у мене на очах — тут немає сумніву.

Шарнгаки мовили:

Ми не знаємо, о мамо, що миша викрадена звідси яструбом. Не впевнившись, ми не можемо увійти в нору.

Джаріта сказала:

Я напевно знаю, що мишка схоплена яструбом. Тому і немає небезпеки. Хай буде виконане моє веління.

Шарнгаки рекли:

Ти не зможеш усунути велику небезпеку облудною послугою. Те, що зроблене при потьмарені свідомости, зовсім не зроблене з розумом. Нами не зроблені тобі послуги, і ти не знаєш, хто ми. Мучачись сама, ти підтримуєш нас. Яка ж ти шляхетна! Хто ми тобі?! Ти молода й гарна та здатна знайти чоловіка. Йди ж, о матінко, до свого чоловіка, і ти матимеш прекрасних синів. Ми ж, увійшовши у вогонь, досягнемо святих світів. Якщо ж нас не спалить вогонь, ти повернешся знову до нас.

Вайшампаяна мовив:

Коли так було сказано, та птаха-шарнгі, залишивши синів у Кхандаві, направилася поспішно в безпечне місце, де не було вогню. Тоді Пожиратель жертв, палаючи сильним полум'ям, ринувся туди, де були ті шарнгі, сини Мандапали. Коли ж шарнгі побачили вогонь, що палає своїм блиском, Джарітарі звернувся тоді до Паваки з такими словами.

Так вістить розділ двісті двадцять другий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 223

Джарітарі сказав:

Коли наступає час нещасть, мудрий чоловік зберігає бадьорість. Опинившись у тяжкім становищі, він ніколи не засмучується. Але хто, зі збентеженою душею, навіть при відсутности нещасть не почуває себе бадьорим, той у лихоліття зовсім нічого не розуміє, впадаючи у сум'яття.

Сарісріква мовив:

Ти розважливий і розумний, але ось настала смертельна небезпека для нас. Адже, безсумнівно, що один з багатьох буває мудрим і хоробрим.

Стамбамитра мовив:

Старший брат стає рятівником, старший визволяє молодшого з лиха. І якщо старший не знає як діяти, то що ж може зробити молодший?

Дрона сказав:

Бог вогню, палаючи, підходить до нашої оселі. Бушує семиязикий Агні, злизуючи все, він наближається сюди.

Вайшампаяна вів далі:

Коли брати сказали так, Джарітарі, склавши шанобливо долоні, почав умилостивляти бога вогню. Слухай же, о царю, як це відбувалося.

Джарітарі сказав:

Ти — душа вітру, о Павако, ти — тіло рослин. Води — утроба, з якої ти народився, о Шукро (*яскравий*), так само як і ти є утробою для вод. Язики твого полум'я, о могутній, рухаються вгору й вниз, і поширюються в усі боки, подібно променям сонця.

Сарісріква мовив:

Мати наша полетіла, батька свого ми не знаємо, а крила у нас ще не виросли, о ти, на чиєму прапорі лотос! Немає в нас іншого захисника, крім тебе, о Агні, так захисти ж нас, о великий герою! За допомогою своєї сприятливої форми й тих семи засобів, які є в тебе, захисти нас, які молять тебе, шукаючи притулку. Тільки ти своїм жаром є єдиним, о Агні, і немає на небесах іншого, хто зміг би так зігрівати, о Боже! Захисти ж нас, маленьких ріши, зволь відправитися звідси іншим шляхом, о Пожирателю жертв!

Стамбамитра мовив:

Лише ти, о Агні, є все, на тобі тримається увесь цей світ. Ти тримаєш усіх тварин, ти підтримуєш світи. Ти — вогонь, ти — Поглинач жертв, ти сам — найвища жертва. Мудрі приносять тобі жертви, спільно й поодинці. Створивши ці три світи, о Пожирателю жертв, ти, запалившись, знищуєш їх знову, коли приходить час. Ти — народження всього цього світу і ти ж, о Агні, стаєш його вмістищем. Ти, о володарю світу, постійно зростаючи, перетравлюєш їжу, яку їдять істоти, сам перебуваючи усередині них. Усе вміщається в тобі!

Дрона мовив:

Перетворившись на сонце, о Вогню, забираючи за допомогою променів води землі й усі соки, вироблені нею, і під час дощів випускаючи їх знову у вигляді зливи, — ти тут, о Шукро, викликаєш їх до життя. І від тебе знову походять ці повзучі рослини із зеленим листям і ставки лотосів, та багатоводний океан. Це наше житло, о променистий, залежить від Варуни. Будь же нашим прихильним захисником, не губи нас сьогодні. О червоноокий і червоногривий, о Пожирателю жертв, що залишає чорний слід, пройди ж обхідним шляхом і врятуй нас, подібно тому як океан рятує хати на своєму березі.

Вайшампаяна сказав:

І коли так сказав Дрона, безустанний у справах, Агні, захоплений у душі, сказав йому, пам'ятаючи свою обіцянку, дану Мандапалі: «Ти — ріши Дрона, бо тобою виречене це брахмо (*істина*). Я виконаю твоє бажання, і не повинно бути в тебе страху. Мандапала ще раніше сказав мені про вас: «Пощади моїх синів, коли будеш спалювати ліс!». Його слова й ті, які тут тобою сказані, однаково важливі для мене. Скажи ж, що я повинен зробити для тебе? Я цілком вдоволений, о брахмане, твоїм славослів'ям, благо тобі, о мудрий!

Дрона сказав:

Ці павичі, о Шукро, постійно турбують нас. Візьми їх разом з родичами у свої зуби, о Пожирателю жертв!

Вайшампаяна сказав:

Тоді з дозволу шарнгаків Агні так і зробив. І, запаливши, він знову палив Кхандаву, о Джанамеджайє!

Так вістить розділ двісті двадцять третій в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 224

Вайшампаяна мовив:

А Мандапала, о нащадку Куру, хоча й говорив про своїх синів променистому Агні, але, постійно думаючи про них, не міг не засмучуватися. Журячись про своїх синів, він так сказав Лапіті: «О Лапіто, як себе почувають мої синочки, не здатні літати? В той час як підсилюється вогонь і сильно дме вітер, мої діти не можуть урятуватися. Як вчинить їх нещасна мати, не здатна до захисту? Не бачачи порятунку для своїх синів, адже вона буде віддаватися горю. Як, мабуть, вона страждає й плаче, і лебедить через своїх дітей, що не вміють ні літати, ні повзати! Як там Джарітарі, мій синочок? Як Сарісріква? Як Стамбхамитра? Як Дрона і, як та страждальниця?».

І коли мудрець Мандапала так ремствував у лісі, о бгарато, йому, ніби безтурботно, заперечила Лапіта: «В тебе не повинно бути тривоги за своїх синів, бо ти казав, що вони ріши, обдаровані силою й могутністю. У них не повинно бути страху перед вогнем. Адже ти про них говорив Агні в моїй присутности, і шляхетний Агні обіцяв пощадити, сказавши: «Хай буде так!». Охоронець світу ніколи не скаже олжі, та й вони теж уміють добре говорити! Не про них ти думаєш. Ти журишся, думаючи тільки про мою суперницю. Безсумнівно, що в тебе немає до мене такої любови, яка була раніше до неї. Коли зневажають другом,

неправий пов'язаний з ним, що не має любови, сам із труднощами здатний бачити це. Іди ж до Джаріти, через яку ти страждаєш. Я ж буду жити одна, як при поганому чоловікові».

Мандапала сказав:

Я живу в світі не так, як ти про це думаєш. Через потомство живу я. Це й привело мене до нещастя. Хто кинув минуле й дурний чіпляється за майбутнє, буде тим нехтувати увесь світ. Як хочеш, так і роби! Цей палаючий вогонь, що лиже дерева, народжує в моєму серці ненависть і скорботу. Нещастя!

Вайшампаяна мовив:

Тим часом вогонь минув те місце, і Джаріта, що любить синів, поспішно вернулася до них. І нещасна, лементуючи, побачила всіх своїх синів у лісі здоровими і врятованими від вогню. Коли вона побачила своїх синів, це було настільки неймовірно, що вона, ридаючи, знову й знову припадала до кожного з них. Тоді зненацька прийшов і Мандапала, о бгарато! Однак усі сини його не зраділи йому. І коли він знову й знову звертався до кожного з них і до Джаріти, вони не сказали цьому ріши жодного слова — ні гарного, ні поганого.

Мандапала мовив:

Хто серед них у тебе старший син, хто наступний за ним, хто з них середній син і хто в тебе молодший? Чому ти не відповідаєш мені, коли я, терзаючись, говорю так? Я покинув вас у вогні, але від цього я не знав спокою.

Джаріта мовила:

Що тобі за справа до старшого сина й що тобі треба від другого? Що за справа тобі до середнього, що тобі до молодшого, подвижника? Ти колись пішов звідси, покинувши мене, позбавлену всього. То йди ж до своєї юної, усміхненої Лапіти!

Мандапала сказав:

У жінок немає нічого, крім іншого чоловіка й суперництва між дружинами. Так і повинно бути у світі. Адже навіть благочестива й прославлена в усьому світі прекрасна Арундхаті засумнівалася у Васіштсі, найкращому з мудреців. Постійно чесним у своєму намірі й завжди відданим її благу й примхам, вона зневажила тим доблесним пустельником серед семи мудреців. І від цієї недоброї думки вона почала виглядати непривабливо і нагадувала собою блиск ранкової зорі, затягнутої серпанком, то показуючись, то знову зникаючи, начебто недобре віщування. І ти теж, коли я дістався тобі тут заради потомства, залишаєш при таких обставинах бажаного й дієш точно так само. Ніколи чоловік не повинен виявляти довіри жінці, навіть вважаючи її дружиною. Бо навіть вірна дружина, коли вона має дітей, не опікується своїми подружніми обов'язками.

Вайшампаяна мовив:

І тоді всі його сини ретельно вшанували його, а він, о царю, почав утішати тих дітей.

Так вістить розділ двісті двадцять четвертий в Адіпарві великої Магабгарати.

Розділ 225

Мандапала мовив:

Заради вашого порятунку я звертався із проханням до Полум'яного, і Агні заздалегідь уже обіцяв мені, сказавши: «Хай буде так». Пам'ятаючи слово Агні й знаючи доброчинність вашої матері, а також вашу найвищу доблесть, я не прийшов сюди раніше. Тому, синочки, не слід вам страждати через смерть, о сини! Пожиратель жертв знає також, що ви ріши й священне ваше знання відоме йому.

Вайшампаяна сказав:

Так заспокоївши своїх синів і узявши із собою дружину, о бгарато, Мандапала тоді пішов звідти в інше місце. А великий Агні разом із Крішною і Арджуною спалив ліс Кхандави, являючи безпеку світу. Випивши там потоки мозку й жиру, Павака відчув найвище задоволення і показав себе Арджуні. Тоді величний володар богів, оточений юрбою марутів, спустившись із неба, сказав так Партсі й Мадгаві: «Вами зроблено цей подвиг, важко здійсненний навіть для безсмертних. Я задоволений вами. Вибирайте ж обидвоє собі дарунки, хоча б вони були важкодосяжними чи надлюдськими».

І Партха випросив у дарунок від Індри всі види його зброї. І щоб одержати їх, Шакра визначив йому час: «Коли величний Магадева буде прихильний до тебе, тоді я віддам тобі, о Пандаво, усю зброю. Я сам буду відати про той час, о нащадку Куру! Тільки завдяки твоєму суворому подвигу я віддам його тобі. І ти одержиш від мене всі види моєї вогняної зброї та зброї, що викликає вітри, о Дхананджайє». А Васудева вибрав у дарунок вічну дружбу з Партхою. І прихильний володар богів дав йому тоді цей дарунок. Давши їм обом дарунки, володар марутів разом з богами, з дозволу Пожирателя жертв, задоволений повернувся на третє небо. А Павака спалив цей ліс разом із тваринами та птахами протягом п'яти днів і ще одного дня і заспокоївся, цілком вдоволений. Наївшись м'яса й напившись жиру та крови, о володарю народів, він у великій радости сказав їм обом: «Я вдоволений Вами, кращими серед мужів, як тільки можна. Дозволяю вам, о герої, живіть усюди, де побажаєте!»

Отримавши такий дозвіл від великодушного Паваки, Арджуна й Васудева та данава Майя, якийсь час жили там. Потім вони втрьох, о туре з роду Бгарати, поселилися всі разом на чудесному березі ріки.

Так вістить розділ двісті двадцять п'ятий в Адіпарві великої Магабгарати.

КІНЕЦЬ ОПОВІДІ ПРО СПАЛЕННЯ ЛІСУ КХАНДАВИ

КОМЕНТАРІ ОПОВІДІ ПРО СПАЛЕННЯ ЛІСУ КХАНДАВИ

[1] *Джаташедас — букв. «знавець істот», епітет Агні, бога вогню.* *(вгору)*

[2] *Шатакрату — «Вершитель ста жертвоприносин», епітет Індри.* *(вгору)*

[3] *Дхумакету — «той, в кого замість прапора дим», «димно-прапорний», епітет Агні, бога вогню.* *(вгору)*

[4] *Харі — тут епітет Крішни (Вішну).* *(вгору)*

[5] *Згубник Намучи — епітет Індри, який убив демона Намучи, зрізавши йому голову ваджрою - громовою стрілою.* *(вгору)*

[6] *Джайя — скорочене ім'я Джайянті, сина Індри.* *(вгору)*

[7] *Тваштрі — букв. «тесля, будівельник», одне з імен Вішвакармана, будівничого богів.* *(вгору)*

[8] *Анша — ім'я одного з Адітьїв, що уособлює собою сонце.* *(вгору)*

[9] *Мрітью — божество, що уособлює собою смерть і вважається хінду сином Адхарми й Нірріті (Беззаконня й Нещастя).* *(вгору)*

[10] *Арьяман — один з Адітьїв, за уявленням хінду - владар душ покійних предків.* *(вгору)*

[11] *Пушан — ведичне божество, один з 12 Адітьїв, спочатку пов'язаний із сонцем. Пушан вважається помічником усім подорожам і шляху в потойбічний світ, годувальником стад і подавцем добробуту.* *(вгору)*

[12] *Нищитель Паки — епітет Індри, що вбив демона Паку.* *(вгору)*

[13] *Шарнгака — те ж, що й Кханджаріта — назва породи птахів, трясогузка.* *(вгору)*

[14] *Пута — назва особливого місця у пеклі, куди, згідно релігійним поданням хінду, попадають ті смертні, які не мають дітей.* *(вгору)*

[15] *Карма — букв. «дія, діяння, відплата», назва безособової сили, що, відповідно до уявлень хінду, «автоматично підбиває підсумок» добрим і поганим діянням людини та інших живих істот. Поняття карми пов'язується звичайно з уявленнями хінду про переродження, тому що карма визначає наступну форму існування всякої тварини залежно від результатів її добрих і поганих вчинків, зроблених у попереднім народженні.* *(вгору)*

[16] *Аніла — одне з імен Ваю, бога вітру.* *(вгору)*

КІНЕЦЬ КНИГИ ПЕРШОЇ